VEUS DES D'UNA GUERRA

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

ÍNDEX

Per què hem de tenir por de la veritat?[1]

1 MASSOT, *Georges Bernanos*, p. 247.

INTRODUCCIÓ

Malgrat el nom que signa aquest treball, en realitat, es tracta d'una obra coral escrita per **Joan Ballescà i Prat,** Manuel **Corredor** i Cardoner**, Joan Cot Oliver, Lluís Cuadrada Gallifa, Joan de la C. Cuadrada Gallifa, Miquel Esquerra Tunyí, Ricard Fors Torres, Santiago Lleonart Itxart, Josep Monserrat i** Cuadrada, **D**omènec Montserrat i Recoder i Josep Solà Sanfeliu.

Efectivament, són els relats d'aquestes persones les que formen la base i la matèria primera d'aquesta recerca sobre la Guerra Civil espanyola

Probablement les vivències de la Guerra Civil foren l'experiència més traumàtica que visqueren moltes de les persones de les diferents generacions que es trobaven a l'estat espanyol en la cruïlla d'aquells tres anys fatídics.

L'impacte emocional de l'enfrontament fratricida vingué condicionat per l'edat, la situació social i el marc de referències ideològiques de cada persona.

Passats més de 80 anys de la fi del conflicte, la majoria dels qui en foren subjectes -actius o passius- han desaparegut. Però alguns d'ells, ja fos en la immediatesa de la contesa o passats alguns anys, deixaren per escrit el testimoni de les seves vivències, emocions i impressions davant dels fets que els tocà viure.

Aquests textos es converteixen en un testimoni privilegiat de la dimensió més humana de la Guerra Civil. De com diferents persones percebien una mateixa realitat a partir d'uns paràmetres mentals i personals, absolutament subjectius i diferents els uns dels altres, però, inevitablement, complementaris de la realitat que tots plegats visqueren.

I és en aquesta subjectivat on resideix el valor documental d'aquests relats.

El conflicte civil -de la mà dels diferents autors seleccionats- hi apareix vist des d'una dimensió polièdrica. Cap de les seves múltiples facetes esdevé el paradigma d'un discurs unívoc quan es contrasta amb el relat antagònic.

Els testimonis, des de perspectives tan diferenciades, contribueixen a desdibuixar els relats excessivament rígids i estandarditzats i possibiliten una aproximació més versemblant a la complexitat real de tot el que s'esdevingué.

Fets incontestables esdevinguts a Catalunya en aquells moments com el sollevament militar, l'esclat revolucionari, l'entusiasme dels milicians en marxa cap als fronts d'Aragó, els enfrontaments entre diferents faccions polítiques, les penalitats del camp de batalla, no poden amagar la profunda divisió que es produí, també, en la mateixa societat catalana i que es manifestà en assassinats, empresonaments, destrucció del patrimoni religiós, etc. i que, després de 1939, es tornà en violenta repressió dels vencedors sobre els vençuts.

L'objectiu d'aquest treball és donar la paraula a aquest petit grup de mataronins per tal d'accedir, a través dels seus relats, a una visió més directa, vivencial, i polièdrica del què significà la Guerra Civil per als milions de persones que s'hi trobaren implicades i, entre elles, els milers de mataronins i mataronines que la patiren des de la nostra ciutat.

Relats que han de contribuir a reflexionar sobre el fracàs col·lectiu que tota guerra implica i que han d'enriquir el coneixement històric sobre aquesta etapa cabdal del nostre país que, en molts aspectes, continua condicionant la nostra realitat.

UNA GUERRA CIVIL

Per a una correcta comprensió i valoració de l'abast i la significació de la Guerra Civil Espanyola cal situar-la en un context global i cronològic més ampli.

La Revolució Russa de 1917 probablement fou un dels esdeveniments que més havien de marcar l'esdevenidor del segle que acabava la seva primera dècada. Les expectatives que generà el terrabastall polític, econòmic i social que s'esdevingué a l'antiga pàtria dels tsars esdevingué un far i un miratge per milions d'homes i dones que patien les contradiccions d'un capitalisme a mig camí entre la primera i la segona Revolució Industrial.

Homes i dones que veien les condicions de vida de les classes dominants, enriquides per un sistema capitalista en expansió, i que tenien la pobresa, la precarietat i la misèria com el pa de cada dia.

L'emancipació del proletariat deixà de ser una utopia i es convertia en una fita a assolir a través de la lluita revolucionària.

El crac de 1929 mostrà les febleses del model econòmic dominant fruit dels seus propis excessos. Quan l'ensulsiada de l'especulació borsària es traslladà a l'activitat productiva l'espectre de la pobresa més absoluta s'aparegué a milions d'homes i dones de les classes treballadores i menestrals.

El model soviètic es perfilà per milions d'ells com l'única solució possible als seus problemes endèmics i l'aparició de diferents partits comunistes, sota el guiatge de la Komintern que a l'any 1928 prenia com a consigna "classe contra classe", es convertia en l'eina per assolir-ho.

Però en aquest mateix context es feren cada vegada més visibles els moviments de tipus feixista, primer en forma de grupuscles minoritaris, que ben aviat agruparen sectors reaccionaris i conservadors que tenien un comú un fort component nacionalista, antidemocràtic, sovint l'antisemitisme i un rebuig frontal als moviments obrers.

En el decurs dels anys 30 del segle XX Europa avançava inexorablement a una confrontació entre dos models polítics i socials que menà a la segona gran conflagració mundial.

Espanya, tot i situar-se com una potència secundària en el context europeu, es veié immersa enmig d'aquest moviment geopolític. Potser la característica que diferencià el fet espanyol de la resta d'evolució europea fou la seva precocitat.

Així, la guerra espanyola fou l'avantsala del conflicte europeu i les seves profundes contradiccions econòmiques i socials foren les que feren esclatar el conflicte amb anterioritat a la resta de països del vell continent.

La Guerra Civil fou la resultant dels esforços de la República per modernitzar el país i treure'l del nivell de prostració econòmica i social en el que es trobava. Esforços que amenaçaven les velles classes oligàrquiques que controlaven el poder des de temps immemorial.

El 14 d'abril de 1931 s'obriren uns horitzons inèdits per a la ciutadania espanyola. Probablement, quasi per primera vegada a la història, hi havia possibilitats de vertebrar unes realitats polítiques, econòmiques i socials, no només d'acord amb les interessos d'una classes dominants, sinó amb la confluència de tots els sectors socials, amb el ben entès de la participació femenina gràcies al seu sufragi. Les resistències als canvis i transformacions vingueren de les classes que veien perillar el seu poder amb canvis radicals, com el mateix sufragi femení, o els diferents processos polítics que s'endegaren, des de les llibertats individuals a una nova vertebració territorial de l'Estat, o des de la reforma agrària fins a la separació Església-Estat.

Entre l'any 1931 i el juliol de 1936 les expectatives de millora i progrés d'àmplies capes de la societat xocaren frontalment amb el temor d'altres sectors socials que veien perillar la seva concepció de la realitat social i el lloc que en ella hi ocupaven.

El Bienni Progressista concilià moltes de les esperances posades en el nou sistema polític. Àmplies reformes socials. Reforma agrària. Millora de les condicions del proletariat industrial. Reforma d'un exèrcit hipertrofiat. Reforçament de l'educació pública.

El govern de dretes, que succeí d'ençà 1933, contribuí a polaritzar la situació amb un seguit de crisis que esclataren a l'any 1934. Els antecedents de Casas Viejas, a l'any 1933, presagiaven la violència que es podia arribar a manifestar en enfrontaments entre els sectors més radicalitzats de la societat i les forces repressives. Astúries fou un altre esclat de contingut altament revolucionari reprimit *manu militari.* La crisi del 6 d'octubre qüestionava el pacte territorial assolit als inicis de la República. Els ingredients del conflicte eren tots presents a la realitat espanyola.

Els treballs d'Ángel Viñas han aportat llum sobre els contractes d'armament signats pels colpistes amb la Itàlia de Mussolini abans de l'esclat de la guerra i també de la implicació d'una trama civil en la preparació del conflicte.

El sollevament militar de 1936 obrí la caixa de Pandora de tots els mals de la guerra. Les crides immisericordes dels militars revoltats a massacrar els jornalers andalusos i extremenys tingueren el seu tornaveu en l'esclat revolucionari dels qui intentaren una revolució social, llargament anunciada, que s'havia de basar en l'anorreament de l'ordre social existent i convertia la burgesia propietària i l'Església en els principals objectius a abatre.

Tanmateix cal destacar que, mentre que les massacres produïdes a la zona feixista les directrius venien des de les més altes instàncies, a la zona republicana es produí un fraccionament de l'autoritat pública -principalment a l'inici del conflicte- que fou aprofitada per grups, no necessàriament incontrolats, que intentaven evitar l'esclat feixista però que, a voltes, integraven en el seu si veritables delinqüents. Joan Peiró tingué això molt clar en afirmar que per alguns ser revolucionari equivalia a ser *quelcom antropòfag i beure's cada matí en desdejunar-se, una vintena de litres de sang* (PEIRÓ, J. 1987, 172).

La guerra es convertí en el que Preston anomenà *la larga guerra de aniquilación de Franco* (PRESTON, P. 2011, 565). Però l'enfrontament civil no es deturà amb la victòria dels colpistes, aconseguida gràcies al generós ajut dels correligionaris alemanys i italians, que assajaren en la guerra d'Espanya les seves armes i estratègies de cara una nova Guerra Mundial.

La postguerra no significà la pau sinó la continuació del que el mateix Paul Preston anomenà *The Spanish Holocaust*: presons, camps de treballs, judicis, execucions.

LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA

Una de les primeres singularitats de la Catalunya de 1936 era la presència de la Generalitat, restituïda gràcies a l'Estatut de 1932, que fou la forma en què la República Espanyola afrontà el *problema catalán.* El president Companys la presidia en aquelles dates i tingué un paper important en els fets que es desencadenaren.

Un altre element fonamental de la guerra a Catalunya fou el paper absolutament preponderant del moviment anarcosindicalista en l'esclafament de la revolta militar. Sense oblidar que alguns dels caps militars més destacats de Catalunya com el general José Aranguren, que ho era de la Guàrdia Civil, i el mateix capità general, Francisco Llano de la Encomienda restaren fidels al govern de la República.

Un element clau d'aquest moment històric fou la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya que tingué responsabilitats en la creació de les diferents columnes de milicians que partiren cap a l'Aragó o Mallorca i també tingueren el control del territori a través de patrulles i dels comitès locals. Aquest darrer punt resta perfectament il·lustrat en el relat de Josep Monserrat i Cuadrada.

En aquesta fase de poder compartimentat entre diferents comitès que dictaven la llei a cada municipi o de patrulles, que actuaven impunement per tot el territori, es produïren nombroses situacions de violència extrema. Josep Termes denominà aquesta etapa "la desintegració del poder".[2]

A partir del setembre de 1936 el govern de la Generalitat intentà recuperar el control del territori i el Comitè Central de Milícies Antifeixistes fou cessat de les seves funcions i responsabilitats.

2 TERMES, *De la Revolució,* p. 392.

Segons Josep Termes a l'agost de 1936 trenta mil voluntaris sortits de Catalunya cobrien el front d'Aragó.[3] Santiago Lleonart recollí en els seus primers articles l'entusiasme dels primers moments dels milicians en terres aragoneses

Al maig del 1937, altra volta, el panorama polític català visqué situacions d'enfrontament armat obert. Ara entre els grups partidaris de la revolució social, principalment CNT i POUM, i partits com el PSUC i ERC que defensaven la necessitat de prioritzar la victòria enfront dels colpistes. Joan Ballescà descrigué aquests fets en primera persona.

Els Fets de Maig de 1937 propiciaren una profunda reestructuració de l'estructura militar precedent. Les antigues formacions de tendència llibertària foren diluïdes en noves unitats enquadrades sota el comandament únic que prengué el nom d'Exèrcit de l'Est que ara es dirigia des de fora de Catalunya.

Una de les primeres opcions que es prengué en aquests moments fou l'ofensiva contra Saragossa que tingué els seus moments àlgids a l'agost de 1937 com il·lustren en els seus escrits Joan Cot -que descriu amb cruesa els atacs fallits a Fuentes de Ebro- i Joan Ballescà que narra la duresa dels atacs a Villamayor del Gállego, a escassos kilòmetres de la capital aragonesa, que no arribà a ser conquerida. Sí que ho fou la població de Belchite, després de durs combats, com recullen els relats Santiago Lleonart i Ricard Fors.

Segons Josep Termes[4] a un quart d'una de la nit del 24 al 25 de juliol de 1938 s'inicià la batalla de l'Ebre, la més gran de les tingudes durant la Guerra Civil. L'atac sorprengué l'exèrcit franquista i al vespre del dia 25 les forces republicanes havien ocupat uns 500 km2. i les poblacions de Riba-roja, Ascó, Flix, Benissanet, Miravet, el Pinell i les serres de la Fatarella, Cavalls i Pàndols. Es feren uns 4.000 presoners. El mateix dia Franco ordenà la contraofensiva.

L'exèrcit republicà dominava les serralades de Pàndols i de Cavalls, però es trobava aculat contra el riu Ebre. L'exèrcit franquista atacà insistentment amb l'aviació i l'artilleria, mentre que les forces republicanes tenien dificultats per rebre subministraments. Després d'una agònica resistència el dia 16 de

3 "Les columnes s'emportaren el bo i el pitjor de la revolució, l'idealista que no volia la "pau" de la rereguarda i preferia jugar-se la vida al front, i l'aventurer o el desvagat que tenia ganes de fer servir les armes". TERMES, *De la Revolució,* p. 396.

4 El relat segueix la descripció de TERMES, *De la Revolució,* p. 417.

novembre de 1938 les tropes republicanes creuaren de nou el riu en retirada. Hi deixaren uns seixanta mil homes morts i la meitat els franquistes.[5]

De tots aquest fets en foren testimonis presencials i en deixaren el seu relat Manuel Corredó, que hi perdé la vida, Joan Cot i Ricard Fors.

Lluís Cuadrada i Santiago Lleonart participaren en els combats posteriors en el Segre, el mes de novembre de 1938, en l'intent d'una nova ofensiva republicana fracassada.

Franco havia reunit 300.000 homes per ocupar Catalunya. La República mobilitzà els homes fins al 45 anys. Una força heterogènia d'adolescents, gent gran, gent forçada des de la rereguarda. Segons Josep Termes, en aquests moments ja no hi havia front, sols una línia discontínua de resistència que es convertí en una desbandada general. Edmond Vallès calcula en 353.000 els homes que passaren la frontera amb França entre finals de gener i el 10 de febrer de 1939[6].

Catalunya tingué 55.170 persones -mortes o desaparegudes- registrades. La xifra real podria arribar als 80.000 segons la recent exposició *«Víctimes (1936-1945)»* realitzada pel Memorial Democràtic de Catalunya a l'any 2018.

Joan Ballescà i Prat es refugià a França i estigué en diversos camps de concentració. Retornà a Mataró l'any 1948.

Manuel Corredor i Cardoner morí a la serra de Cavalls el mes de novembre de 1938.

Joan Cot Oliver retornà a Mataró a mitjans de gener de 1939.

Lluís Cuadrada Gallifa estigué en un Batalló Disciplinari de Soldats Treballadors i retornà a Mataró el mes de juny de 1939.

Joan de la C. Cuadrada Gallifa retornà a Mataró el mes de gener de 1939 essent sergent de l'exèrcit franquista.

Miquel Esquerra Tunyí retornà a Mataró amb permís el mes de març de 1939. Es llicencià definitivament de l'exèrcit franquista el mes de maig del mateix any.

5 TERMES, *De la Revolució,* p. 419.
6 TERMES, *De la Revolució,* p. 420.

Ricard Fors Torres passà a França el mes de febrer de 1939. En retornar a Espanya fou ingressat al camp de concentració de Santoña. El 27 d'abril a Mataró signava els tràmits per la realització del servei militar a les ordres de les noves autoritats.

Santiago Lleonart Itxart fou fet presoner a Camarasa el mes de novembre de 1938. Ingressat al camp de concentració de Santoña. A l'any 1940 fou jutjat per un consell de guerra a Mataró que el condemnà a sis anys de presó[7].

Josep Monserrat i Cuadrada retornà del seu exili al Brasil el mes d'abril de 1939.

Domènec Montserrat i Recoder retornà a Mataró el mes de gener de 1939 en la retirada de l'exèrcit republicà.

LA GUERRA CIVIL A MATARÓ

La Guerra Civil a Mataró ha estat abastament estudiada per J. Llovet[8], M. Colomer[9], M. Salicrú[10], J. Xaubet[11] i J. Giménez[12], entre d'altres.

Els autors dels relats aplegats en aquest treball ofereixen dades o detalls de vida quotidiana que permeten enriquir el coneixement sobre els esdeveniments succeïts a l'àmbit local en aquests anys.

Joan Cot féu en el text transcrit una interessant evocació dels fets que envoltaren el sollevament militar del juliol de 1936, incidint en l'impacte emocional que els fets desvetllaven a la població.[13]

Els esdeveniments d'aquells primers dies foren objecte de les amargues reflexions de Cot. "En l'ambient del cap-vespre s'hi respira un aire ciutadà de

7 GIMÉNEZ, *De la revolució,* p. 556-558.
8 LLOVET, *Mataró.*
9 COLOMER, *La Guerra.*
10 SALICRÚ, *Crònica.*
11 XAUBET, *Sociologia.*
12 GIMÉNEZ, *Mataró.*
13 "Ha sigut un dels molts corredors que passen per el despatx el qui ha donat la nova; concisa, però suficient per aixecar un formigor d'inquietud. Les tropes del Marroc s'han sublevat. Al poc, la nova va passant de boca en boca, i la gent la comenta amb apassionament segons el seu pensament polític. La majoria dels obrers creiem que es tractarà d'una altra de les moltes militarades a que tan acostumats estan els generals espanyols". Joan Cot, 19.7.1936.

indignació i revolta que fa preveure *aconteixements* greus. Tenim un despertar de diumenge tràgic. Unes canonades fondes, ens indiquen que la lluita ha començat. La gent es llença al carrer en busca de noves. Tothom està pendent de las notes que la radio va donant de la lluita que s'està lliurant en els carrers de Barcelona, a on les tropes que han sortit al carrer (...) Quan poc havia de durar la clariana de serenor del nostre esperit! El dilluns al matí, una nuvolada més densa que mai, envaeix l'espai. Grups d'homes armats; respirant fetor de pólvora i esperit d'odi i venjança. Es llencen contra tots els llocs a on es creu ha sigut fomentada la rebel·lió. Les esglésies i convents de religiosos comencen a cremar; mentre en són foragitats monges i capellans que, a corre cuita, han de sortir-ne i mirar de refugiar-se allà a on poden. Altres, que no han pogut fugir, son empresonats. Mentre les columnes negres i denses dels incendis envaeixen l'espai com unes columnes de mals presagis. Comença l'època del terror. Persecucions, assassinats. Cada dia a les cunetes de las nostres carreteres, es troben homes assassinats bàrbarament, víctimes de l'odi i el rancor i, en nom d'una major justícia social i una major llibertat, tacada amb la sang d'aquests assassinats, que mai es tingueren de produir".

Miquel Esquerra i Tunyí visqué en primera persona aquests incidents. Dóna compte en el seu relat d'un reunió tinguda a l'església de Sant Maria on s'acordà on s'havien d'allotjar els capellans i s'acordà amagar les hòsties consagrades de la capella del Santíssim a la cripta de la capella dels Dolors. Per indicació de Josep M. Andreu, capellà de les Santes i, juntament amb Miquel Junqueres, reberen l'encàrrec de posar en lloc segur les relíquies de les patrones de Mataró. S'emportaren les urnes de les Santes que amagaren dintre de baguls nous a la funerària de la família Junqueras. També decidiren amagar diferents elements de l'aixovar litúrgic a la cripta de la capella dels Dolors.

Domènec Montserrat identificà un dels assaltants al convent de les carmelites en acudir-hi a la recerca d'una seva germana i ajudà a allotjar les monges que foren obligades a abandonar el monestir.

Del relat de Miquel Esquerra es pot deduir que, amb l'excepció de l'assassinat del rector Samsó i de mossèn Ramon Fornells, la resta de preveres

mataronins continuaren practicant la seva activitat pastoral a la ciutat de forma discreta però amb una relativa tolerància. Així, Esquerra cita que, el Nadal de 1936 i la Setmana Santa de 1937, va participar en les celebracions religioses que tingueren lloc a casa de mossèn Pere Alabau, que vivia al carrer de Sant Francesc d'Assís. En cas d'haver de donar els darrers auxilis a algun malalt s'acudia a l'escolapi Jeroni Casals que estava hostatjat a una casa del carrer de Barcelona. Mossèn Cortinas havia celebrat també algun casament. Les hòsties per les celebracions s'elaboraven a casa de Pia Tunyí, tia de Miquel, propietària d'una botiga al carrer de Barcelona, amb un motlle que havien facilitat les monges de l'Hospital. Mossèn Andreu també confessava, celebrava missa i lliurava la comunió a diferents feligresos per tal de distribuir-la.

Ricard Fors a l'any 1937 sentia profundament els ideals revolucionaris. "Els feixistes no tenen res a fer en aquesta guerra mentre tinguem soldats conscients del seu deure en els moments de lluita que sosté el proletariat de tota l'Espanya lleial antifeixista. Res, res i res, quan es veu la nostra gran potència és en els continus atacs que fem als fronts del Centre que ja es comença a fer sentir en els altres fronts de tota Espanya. Si no guanyem avui guanyem demà perquè la victòria d'avui del poble treballador és la victòria de tots els pobles lliures del món". Per això les notícies dels "emboscats" existents a Mataró -homes que s'amagaven per tal de no anar al front- li suscitaven durs advertiments «Aquests emboscats que volten per aquí també estan destinats a la mateixa fi. Un *regalito* de 3 unces de plom. Que no es pensin que el dia que acabem la guerra la puguin *disfrutar* ells sense haver posat el seu gra d'arena des de les trinxeres igual que nosaltres. Ja ho tindrem en compte els qui lluitem aquí".

Semblantment, en tenir notícia del rebuig de certes famílies benestants d'acollir refugiats, que arribaven a la ciutat des de diferents punts de l'estat, Fors era contundent «En la teva carta em dius que han arribat molts refugiats del Nord i que els rics no els varen voler a casa seva. Escolta, és que encara hi ha rics a Mataró? Què esperen a fer-los desaparèixer? Ja et dic jo... Jo ho veig, esperen que vinguem nosaltres i en passem taps perquè els que queden, i que es diuen revolucionaris, tenen por. Molt bé. Ja ho tindrem en compte.»

Els bombardejos que patí Mataró són presents en diferents relats. Ricard Fors anotà un atac el 4 d'abril de 1937. Del 31 de març de 1938 indicà un altre bombardeig que deixà caure 25 bombers i ocasionà quatre morts i divuit ferits.

El 1 de setembre de 1938 Enriqueta Burset comentava al seu marit «Aquí en Mataró se dice que van a llevar la Sarfa, aquella fábrica de Blanes, porqué allí ha quedado toda destruída. Muchos días iban a bombardear hasta que no ha quedado nada en pie. No sé si será verdad pero en caso de ser cierto estaremos bien arreglados. Entonces sí que tendremos bombardeos muy a menudo. Hay gente muy alarmada. Los que viven cerca de donde dicen que la llevarán hay quien dice que ya buscan casa».[14]

La correspondència entre Enriqueta Burset i el seu marit Manuel Corredó ofereix detalls de vida quotidiana. El 17 de juliol de 1938 donava notícies sobre la inauguració d'uns «Comedores Populares» que s'havien instal·lat al cinema «Moderno» amb capacitat per a 1.000 persones. Indicava que se'n havia de crear un altre al cinema «Gayarre» i afegia «pero ahora todo lo que viene de comida es para los comedores y para los otros no dan nada». Amb una certa resignació afegia «Ya se han terminado las patatas ahora hasta la otra cosecha».

Els problemes sanitaris eren també presents a la correspondència. Manuel Corredó el 27 de juliol de 1938 «...ha dicho que en Mataró hay muchos casos de tifus, sería conveniente que os hiciereis vacunar pues con la miseria que reina por aquí sería muy fácil que tomara graves proporciones, bebed el agua hervida y mucho cuidado con las verduras y tomates.»

El 13 d'agost Enriqueta Burset comunicava al seu espòs que a Mataró s'havien detingut a una quarantena de persones i que s'havia començat a recollir a cada casa un joc complet de llit. I el El dia 6 d'octubre li escrivia explicant-li que havien anat a casa seva a «recoger el equipo de cama (...) lo que les interesa más es el colchón y la manta (...) si no es de lana no lo quieren. Ya hemos pasado una cosa».

Domènec Montserrat ofereix dades interessants sobre l'entrada de les tropes franquistes a Mataró. Parla de l'empresonament sistemàtic dels soldats

14 Carta. 1.9.1938.

republicans que tornaven a la ciutat i com es formaren batallons de milicians amb les homes que havien superat la depuració que, equipats com a falangistes, desfilaven per anar a missa.

Tanmateix, per a tots aquells que visqueren les incidències de la guerra molt lluny de la ciutat que els havia vist néixer, Mataró, més que ser el centre de la seva atenció per la seva activitat política o social, ho era per ser l'indret on els conduïa la nostàlgia i l'enyor dels seus.

ELS AUTORS I ELS SEUS RELATS

JOAN BALLESCÀ I PRAT (1913-2000)

Joan Ballescà fou fill de Josep Ballescà Bassas i de Carme Prat Ribosa. Practicant de l'excursionisme i de l'esquí, va ser militant del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) i membre de Nosaltres Sols. Participà activament en els Fets d'Octubre de 1934 per causa dels quals fou empresonat i en els Fets de Maig de 1937. Durant la Guerra Civil, va ser membre de la Junta de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana amb Josep Layret Massana, entre d'altres.[15]

Joan Ballescà i Prat. Bordeus 1946. Col·lecció Francesc Masriera i Ballescà.

Participà activament en la Guerra Civil i a la seva fi marxà a França on estigué en diferents camps de concentració. Retornat a Mataró va col·laborar en diferents projectes esportius, especialment des de la junta del Centre Natació Mataró i des del Patronat Municipal d'Esports. Publicà *La natació*

15 SALICRÚ, «Mataró».

esportiva a Mataró, l'any 1992. Segons Ramon Salicrú, políticament parlant, mantingué afinitat amb Esquerra Republicana de Catalunya.

Joan Ballescà i Prat escrigué a l'any 1997 -per ser distribuït a nivell familiar- un relat sobre les seves vivències a la guerra civil i un altre sobre l'etapa de l'exili a França, que seran reproduïts a la fi d'aquestes línies. Persona absolutament vinculada al nacionalisme català, a través de la militància a Estat Català o a Nosaltres Sols!, els fets posteriors al 19 de juliol de 1936 li

Mataronins integrants del Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya.[16]

16 Asseguts primera fila: Jaume Llopart, Santiago Lleonart, Joan Prat. Segona fila: Domènech, Camí, Grau Cot, Llibert Compte. Drets primera fila: Josep Ibern, Josep Pardàs, Joan Ballescà, Jaume Xibillé, Ramon Pla, Joan Sala, X. Drets segona fila: Josep Auladell, Josep Bardia, Josep Jané. Em cal agrair aquesta informació a Francesc Masriera i Ballescà.

plantejaren un dilema ètic o moral[17] que resolgué integrant-se com a voluntari en una unitat militar, d'obediència estrictament catalana, com fou el Regiment Pirinenc núm.1 de Catalunya.[18]El relat de Ballescà ressegueix les vicissituds d'aquest regiment amb episodis -tan indicatius de la realitat que es vivia- com el fet que una de les seves unitats fou desarmada per membres de la CNT, dependents del Consell de la Cerdanya, al capdavant del qual es trobava un controvertit personatge, **Antonio Martín Escudero**,[19] "*El cojo de Málaga",* en el si del conflicte que enfrontà aquest organisme amb altres municipis de la comarca i, també, amb la mateixa Generalitat.[20]

Ballescà descriu una entrevista mantinguda amb el president de la Generalitat, **Lluís Companys, per** tractar aquesta problemàtica i, també, l'acció -pròpia d'un guió cinematogràfic- organitzada per alliberar dos companys del regiment retinguts per membres de la FAI. Fets, tots ells, que constituïren el preludi de la crisi de Maig de 1937 que Ballescà narrà, també, en primera persona.

Per causa del seu ideari nacionalista visqué dolorosament la dissolució del Regiment Pirinenc i la seva incorporació a l'Exèrcit Popular. Alguns dels seus comandaments meresqueren en el relat dures crítiques. Participà en diverses operacions en el front d'Aragó fins que s'incorporà al batalló basc-català on restà fins a la fi de la guerra.

Del seu exili a França destaca l'estada al camp de refugiats d'Argelers i la vinculació amb el mataroní **Joan Layret i Pons,**[21] personatge d'una dilatada activitat política -abans i després de la guerra- i que ideà el pla per la fugida de

---

17 "Però aïllats, què podíem fer per aturar aquesta disbauxa, aquesta bogeria sagnant? Perquè si nosaltres, la majoria de classe mitjana, nacionalistes catalans i, molts, catòlics, no podíem acceptar resignadament la bandera vermell-negre de la FAI, tampoc no podíem, malgrat el que passava, aixoplugar-nos sota la bandera negre-vermell-negre de Falange -que on dominava també assassinava els seus contraris- ni de la *rojo-gualda* dels militars facciosos que volien enderrocar la República i, amb ells, l'Estatut de Catalunya. Foren uns mesos espantosos durant els quals ens debatíem en un infern de dubtes, de vergonya i, per què no confessar-ho, amb un sentiment de culpabilitat. fins a finals". *Testimonis de Guerra Civil de postguerra de Joan. 1997.* Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Document solts 04.06.

18 DE RAMON, *El Regiment.*

19 RAGUER, *La República.*

20 LLORENS, *El cojo.*

21 MASRIERA, *Joan Layret.*

Ballescà. Posteriorment fou internat al camp de Béau-Desert, a la França ocupada.[22]

A l'any 1948 retornà a Mataró per fer front a la difícil situació familiar. Treballà inicialment en l'empresa familiar i, posteriorment, en una empresa tèxtil local com a escrivent.

22 "Le Camp de Mérignac, installé sur le site de Beau-Désert, ouvre en 1941. Y seront internés des nomades, des juifs, des communistes du sud-ouest et des prisonniers de "droit commun". En 1942, la Police de Sûreté Allemande exige l'aménagement d'une annexe située Quai de Bacalan, augmentant ainsi l'effectif du camp. C'est du camp de Mérignac que furent extraits sur exigences des autorités d'occupation les otages fusillés le 22 octobre 1941 à Souge ou à Bordeaux, des déportés (communistes, résistants, juifs, réfractaires) pour les camps de concentration et les camps d'extermination". http://www.ajpn.org/internement-Camp-de-Beau-Desert-137.html#postinterne [Consulta 9.6.2021

VIVÈNCIES D'UN SOLDAT CATALÀ A LA GUERRA D'ESPANYA 1936-1939[23]

Regiment Pirinenc núm. 1 a la Cerdanya. Col·lecció Francesc Masriera i Ballescà.

INTRODUCCIÓ

23 *Testimonis de Guerra Civil de postguerra de Joan Ballescà. 1997.* Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Document solts 04.06. Mentre no s'indiqui el contrari totes les referències que segueixen pertanyen al mateix document. Em cal agrair les facilitats i informacions rebudes del seu nebot Francesc Masriera i Ballescà.

Que quedi ben clar. Aquest relat no vol ser altra cosa que això: deixar constància per escrit de què em tocà viure en els quasi tres anys que ensagnaren el nostre país, les meves vicissituds com a soldat, cenyint-me a què vaig viure, sense pretensions històriques ni voler erigir-me en jutge de res ni de ningú.

****

LA GUERRA!

Era l'estiu de 1936. A l'Estat espanyol la situació, des de l'adveniment de la República, no era gens clara. (Vagues revolucionàries a Casas Viejas, la dels minaires a la Conca del Cardener, l'alçament frustrat del General Sanjurjo...) però si bé és veritat que a la resta de l'Estat el malestar era evident, a Catalunya, 20 mesos després dels Fets d'Octubre de 1934, estava en aquells dies, almenys, relativament, tranquil·la.

Jo, com molts d'altres, tenia posada la meva il·lusió en la imminent Olimpíada Popular de Barcelona (que es celebraria en oposició als jocs Olímpics de Berlín a la major honra i glòria de Hitler) i en la qual, a més de seleccions d'esportistes estrangers i espanyols, hi participarien seleccions de ciutats, entre elles, Mataró, i jo era integrant de la selecció mataronina d'atletisme. Però...

El que passà aquell 19 de juliol a Barcelona amb l'aixafament dels militars revoltats (un *alzamiento* més, crèiem, en la història d'Espanya) ens féu pensar que dominat l'intent militar a Barcelona i a les principals ciutats espanyoles, al cap de poc temps la vida reprendria la normalitat. Malauradament no fou així i mentre que la lluita s'anava estenent a la resta de la República, i que, on els revoltats dominaven, la repressió era duríssima contra els qui a ells s'oposaven, a casa nostra imperava un clima de terror, d'odi, amb assassinats de clergues i industrials, incendis d'esglésies i venjances personals.

Nacionalistes catalans, molts de classe mitjana i, molts catòlics, tot i absolutament contraris als excessos dels dits «incontrolats» de la FAI, no podíem, per combatre la seva bandera vermell-negre, posar-nos sota la també vermell-negre de Falange ni de la «rojo-gualda» dels qui volien suprimir l'Estatut de Catalunya i imposar una dictadura militar abatent la República. Estàvem desorientats, aclaparats i amb un cert sentit de culpabilitat per no fer res, no haver sabut fer res per acabar amb el caos imperant a Catalunya.

REGIMENT PIRINENC NÚM. 1 DE CATALUNYA

No fou fins a finals de setembre que ens arribà la possibilitat de fer quelcom de positiu per al que creiem millor per a Catalunya.

El govern de la Generalitat veient, per fi, la necessitat de tenir una força amb la qual poder confiar plenament, féu una crida als excursionistes, als muntanyencs, homes joves i preparats per al que d'ells s'esperava demanant-los que sol·licitessin l'ingrés al Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya. L'adhesió dels muntanyencs fou entusiasta i la Generalitat pogué comptar amb una Unitat pròpia (per única bandera la de les quatre barres i l'edelwiss, laflor de neu, per emblema) que, tot i preparant-se molt seriosament per a l guerra de muntanya, contribuí a deslliurar les comarques frontereres amb França dels «incontrolats» que les infestaven.

Teníem per caserna l'edifici de les Escoles Pies del carrer de Balmes a Barcelona. Les primeres setmanes les passàrem fent cada dia llargues caminades per les rodalies de la ciutat. Sant Pere Màrtir, Tibidabo... i les nits fent guàrdia als terrats que dominaven la caserna tement una acció de la FAI.

LA MOLINA

Arribat el novembre, seguint un pla d'organització militar, un grup de 25 homes fórem enviats a la Molina (primer contingent de la Companyia d'esquí) per seguir una intensa preparació. Instal·larem la caserna en els xalets del

Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya a la Cerdanya. Col·lecció Francesc Masriera i Ballescà.

Centre Excursionista, C.E.C. Ens posaren sota les ordres d'en Carles Balaguer com a capità, i de l'Andreu Xandri i Carles Altaba com a tinents, amb l'Ernest Mullor, Josep Boix (campions d'Espanya d'esquí) i Narcís Casas de professors. A mi em feren caporal de l'esquadra dels "Caps grossos". En Jaume Llopart i en Jaume Xivillé en formaven part.

Aquesta estada a la Molina fou quelcom meravellós. Les diferències socials i culturals quedaren completament esborrades perquè a tots ens unia l'amor a la muntanya i l'amor a Catalunya. Ens imposàrem una vertadera disciplina militar i, tot i l'amistat i la germanor imperant, que duraria tota la vida, les ordres es complien sense discutir, malgrat que les activitats desplegades no sempre eren fàcils de complir; cada matí, després de la salutació a la bandera, la catalana, ens esperaven almenys vuit hores de pràctica d'esquí de muntanya (res de pisteta), de tir i, de tant en tant, llargues sortides a la Tossa d'Alp, al Puigllançada i, molts dies, al Segremorta pel camí del bosc, i quan tocava, a fer guàrdia a la tenda que havíem muntat al "Pas dels lladres" a la carena fronterera.

Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya a la Cerdanya. Col·lecció Francesc Masriera i Ballescà.

Dos incidents, recordo, hi tingueren lloc: un allau al torrent de Coll de Pal tornant del Puigllançada, i un vespre quan, de tornada d'una travessada, uns companys, desorientats pel mal temps i la foscor, no arribaren amb els altres als Xalets. Al cap d'una bona estona, la tempesta una mica amainada, sortírem a buscar-los amb torxes i cridant. Els trobàrem tots sans i estalvis si bé molt cansats; bons muntanyencs, havien estat tot el temps donant voltes en cercle per evitar congelacions

***

HUMILIANT FINAL DE L'ESTADA A LA MOLINA

L'estada de la Companyia d'esquí a La Molina finalitzà el març de 1937. Quan una bona part dels nostres, amb totes les armes que posseíem, havia anat sota el comandament de l'Andreu Xandri a Bellver de Cerdanya per ajudar els seus habitants a rebutjar els atacs dels homes del cacic Faiero, Martín "el cojo de Málaga", (tenia, m'han dit, una cama de fusta) que al front d'una colla d'indesitjables que aprofitant-se del desconcert general del nostre país, i amb pretext, en ell fals, d'una Revolució Social, s'havia fet l'amo de la regió, un

nombrós grup d'aquells individus, fortament armats, s'apoderà dels indefensos Xalets. Impotents per evitar-ho, fórem obligats a pujar a un tren que ens portà a Barcelona, retenint com a ostatges el Capità Balaguer i el tinent Altaba.

Tot el que podíem fer, i férem, fou anar a la Generalitat a informar del que ens havia passat. Una representació de la Companyia assistirem a una reunió del govern català, el president de Catalunya Lluís Companys al cap, als soterranis del Palau de la Generalitat. Quina cara més demacrada la de Lluís Companys sota la llum somorta d'unes tristes bombetes! Escoltà atentament les nostres peticions, especialment que fes el que calgués per alliberar els nostres Caps i per acabar, com fos, amb el domini del "Cojo" a la Cerdanya ens digué que així ho faria, que seguia comptant amb nosaltres per a tot, ja que "per sobre de tot, Catalunya!"

(Per cert que uns dies després, en el decurs d'un nou atac dels "incontrolats" a Bellver, els defensors del poble mataren el "Cojo" i pogueren viure una mica més tranquils.)

LA SEU D'URGELL

Ja de retorn a la caserna del carrer de Balmes, un bon dia s'hi presentà el nostre gran amic mataroní Joan Layret demanant per mi i en Jaume Xivillé. Ens digué que els nostres amics i companys de Nosaltres Sols!, en Josep Bachs i l'Esteve Albert, havien estat capturats per la FAI i es temia que corrien un seriós risc d'ésser eliminats, i que s'havia planejat una acció per treure'ls de les mans de la FAI de la Seu d'Urgell, que el tenia empresonats però que per fer-ho amb algunes probabilitats d'èxit, necessitaven algú, nosaltres, amb uniforme militar i millor, que coneguessin la contrada. L'afer semblava ben planejat però les probabilitats de que sortís bé força problemàtiques degut a l'ambient d'aquells temps i la mena de gent amb què ens havíem d'enfrontar. No dubtàrem, però, ni un moment a oferir la nostra col·laboració.

L'endemà, sens dir res a ningú com ens havien insistentment recomanat, sortírem de Barcelona en dos cotxes; en l'un en Layret i nosaltres dos i en l'altre amb només un xòfer, un xicot d'Arenys de qui em sap molt de greu no

recordar el nom. Els amics de la Cerdanya en havien assabentat que cada dia, quasi a la mateixa hora, un dels Caps principals de la FAI en aquelles contrades passava per la collada de Toses camí de Puigcerdà. Arribats al lloc convingut per reunir-nos amb els amics que ens esperaven, mentre que els altres s'amagaven, en Xivillé i jo ens posàrem al mig de la carretera esperant l'arribada del Faiero. Efectivament, pels volts del migdia veièrem arribar l'auto esperat i li férem senyals d'aturar-s. Estranyats, segurament, de veure gent amb uniforme pirinenc en aquell lloc, s'aturaren. Sense donar-los temps de reaccionar, els nostres companys sortiren de l'amagatall, s'hi tiraren a sobre i els desarmaren. Sota l'amenaça de les nostres armes, el "Faiero Mayor" es veié obligat a estendre un salconduit per circular per la Cerdanya i l'Alt Urgell i, després, a escriure una not ordenant l'alliberació dels detinguts, aclarint que quedava en mans dels nostres amics que, segurament l'eliminarien si ens passava res. La missió a nosaltres dos encomanada havia acabat bé.

Per prudència evitàrem Puigcerdà i tan ràpidament com els nombrosos controls ens permeteren, (el salconduit del nostre presoner, pel que veiérem molt important, féu que superéssim sense massa dificultats tots els obstacles) arribàrem a la Seu i sense perdre temps anàrem al Quarter General de la FAI, sota les Voltes. L'ordre del nostre ostatge féu el seu efecte, però arribats a la Catedral convertida en presó, s'entaulà una forta discussió, oposant-se aquests darrers a posar en llibertat els presos. Sortosament, els que ens acompanyaven acabaren per imposar-se i, per fi! veiérem aparèixer els nostres amics. Una sorpresa i forta, veure que amb l'Albert i en Bachs s'hi havien afegit tres persones més, sens dubte els que els nostres amics ajudaven a passar la frontera. Ja s'havia fet fosc i aquella gent de La Seu, convertits en "compañeros", ens invitaren a passar la nit a la Seu.

Jo, que no em sentiria tranquil fins haver sortit d'aquell catau de la FAI, els altres els deuria passar el mateix, i en Xivillé, ho refusàrem amb l'excusa de que només teníem permís per un dia, i que, a més, quan més aviat arribaríem a Barcelona més aviat el seu company quedaria lliure. Ens deixaren sortir però recomanant-nos agafar la carretera de Ponts per evitar passar la collada de nit. Això ho férem però, malfiats, amb els ulls ben oberts i les armes

a la mà tement una mala jugada. (He de confessar que no sé el que li va passar al que agafàrem a la collada, però sabent com eren els amics que ens ajudaren a l'èxit de la nostra empresa estic segur que no li passà res de mal.)

Ja de matinada arribàrem a Igualada. El cotxe on anaven l'Albert i el, per nosaltres, desconeguts, que segurament no tenien massa ganes de tornar a Barcelona, es quedaren, digueren que per fer benzina, i no els veiérem més. Nosaltres i en Bachs anàrem al local d'Estat Català, a la Rambla de Catalunya xamfrà Gran Via, per rentar-nos i reposar una estona abans de tornar a la caserna

ELS FETS DE MAIG

Era la matinada del 3 de maig de 1937. La Generalitat, sabent que podia comptar amb la Guàrdia Civil, els Guardes d'Assalt i nosaltres, ordenà l'ocupació de l'edifici de la Telefònica a la Plaça Catalunya i acabar així amb el control de les comunicacions per la FAI. Barcelona s'encengué pels quatre costats, i en lloc de poder anar a reunir-nos amb els nostres companys del regiment que defensaven la Generalitat dels atacs de la FAI (hi morí el nostre amic pirinenc Marimon) passàrem els "Fets de Maig" rebutjant, mal protegits per una barricada que férem amb llambordes davant la porta i matalassos a les finestres, els repetits atacs de les "juventudes libertarias". Em venien esgarrifances pensants el que ens hauria pogut passar si com ens convidaven, haguéssim acceptar passar la nit a la Seu.

Els qui, en realitat, tragueren profit d'aquella bogeria (els diaris parlaren de 400 morts i 1.000 ferits) foren els comunistes. El govern central, dominat aleshores pel *Partido Comunista,* envià forces militars a Barcelona que es feren mestresses de Catalunya i emprengueren una caça despietada dels, per ells odiats, membres del P.O.U.M. (Partit Obrer d'Unificació Marxista) que ells, Stalinistes, en deien Trotskistes, arribant a assassinar el seu dirigent Andreu Nin.

BUJARUELO

Abans que s'acabés el maig el regiment fou envit al Pirineu aragonès, la companyia d'esquí a Torla, i la resta a Broto. Feia pocs dies que hi érem quan, digueren, els franquistes havien fet una incursió al vell fort (de Santa Helena, rebérem l'ordre d'anar a tota pressa a Bujaruelo, lloc que tanca el camí de Gavarnie, França) i pas de tota mena de tràfic als contrabandistes, fugitius i desertors.

Bujaruelo era, aquell final de primavera, una vall estreta, molt tancada, un pont majestuós sobre l'Ara i, única edificació, un casalot-hostal-refugi de muntanya. La meva esquadra rebé l'ordre de vigilar el camí de Gavarnie. Les nits de guàrdia, resguardats de la serena en una petita cavitat de la roca, les mil remors del vent i de l'aigua sonaven a les nostres orelles, nosaltres enamorats de la muntanya, com una melodia incomparable.

Durant l'estada a Bujaruelo ens ordenaren fer dues incursions militars molt endins del territori enemic. La primera, em precisa en Cosme Pujades, el 12 de juny, arribàrem per l'alta vall de l'Ara, amb l'imponent Vinyamala a la dreta, fins als llacs de Brazato amb la intenció d'anar des d'allí a fer saltar la presa que proveïa d'aigua gran part del territori dominat pels franquistes a l'Alt Aragó.

Inesperadament hi trobàrem, que estrany! un fort destacament de la Guàrdia Civil (que ho recordo bé, ells combatents d'una "Cruzada") es posaren a renegar pitjor que uns carreters. La sorpresa fallada, i després d'un tiroteig que durà una bona estona, no ens quedà altre remei que el de desfer el camí cap a Bujaruelo.

Un fet absurd del qual hem parlat moltes vegades amb els companys del Regiment. Quan l'intercanvi de dispar era més fort, l'Adolf Cuyàs, xicot excel·lent i raonable habitualment, s'aixecà dret, deixà anar poc a poc el fusell a terra i, firant-se als qui ens disparaven, els dedicà una solemne "botifarra!" i tranquil·lament es torna a ajupir i torna a disparar. Al retreure-li la seva incomprensible acció: "Que t'has tornat boig? Et podien matar!. "No tenia cap por, digué, porto al damunt un "detente bala" que no pot fallar" i ens ensenyà

que portava al coll una mena de medalla de llauna on hi havia escrit o gravat, no ho recordo, un "Bala no fotis!" Aquest Cuyàs!

El 7 de juliol, em precisa també en Cosme, una altra temptativa molt endins altra vegada del territori en poder de l'enemic, per boicotejar i tallar si es podia, la carretera que enllaça amb França per Candanxú. Pel Tendeñera, i després de caminar hores i hores, arribarem a la fondalada, més aviat estreta, que després de travessar i remuntar una vall lateral ens hauria situat en una posició avantatjosa per aconseguir el nostre objectiu. Hi baixàrem i franquejat el riu que corria pel fons, començarem l'ascensió vall amunt.... de sobte una ordre taxant: "Atureu-vos!". L'esquadra de descoberta havia notat que quelcom, algú? es movia per la carena. Ens havien vist o ja ho sabien i ens estaven esperant que ens endinséssim per la vall per dominar-nos millor? A l'adonar-se que els havíem descobert començaren a enviar-nos un foc intens de fusell metrallador.

Dues coses, crec, ens permeteren salvar la pell o no ésser capturats: Haver-nos adonat a temps de llur presència i, potser que els que els manaven, no tenien cap experiència per aquesta mena de guerra. Per onades successives, mentre els altres els replegaven, ens poguérem escapar del parany. Repassàrem el riu i ens enfilarem per l'altre costat de la fondalada per un camí, descobert no hi havia d'altre, que anava a parar a un forat en muralla rocosa, única sortida de l'estreta vall. Mai he pogut entendre com, amb tots els avantatges a favor seu, l'enemic no ho sabé impedir!

En lloc de retirar-nos de seguida ens quedàrem tota la nit dalt la carena. Un núvol espès ens envoltà i uns moments, que semblaren llarguíssims, em fou donat sentir el que em digueren era "El brunzir d'abelles", la temuda remor de les partícules elèctriques del núvol tempestuós. Sortosament aquest passà sense descarregar, però, quina angoixa!

L'endemà matí ens desplegàrem pels dalts i quan els franquistes baixaren al fons de la vall per constatar el mal que ens havien fet, els saludàrem amb un foc intens, i fou el nostre torn veure'ls córrer esverats. Satisfets, emprenguérem el camí de tornada a Bujaruelo.

Quan comunicàrem a l'Estat Major del sector el que ens havia passat ens digueren que segurament exageràvem perquè no era possible que en aquelles condicions no haguéssim tingut baixes. O potser el que estaven era decebuts, perquè nosaltres teníem cada dia més la convicció que el fet d'ordenar aquelles sortides tan a l'interior del territori franquista, i que sempre trobéssim que ja ens esperaven, tenia per objectiu desembarassar-se de la nostra Companyia de Catalans Nacionalistes que tanta nosa els feia.

FI DEL REGIMENT PIRINENC NÚM. 1 DE CATALUNYA

Abans d'acabar el juliol els fets semblaren donar la raó a les nostres temences. Amb la creació del "Ejército Popular", el regiment ja no depenia de la Generalitat i, quan semblava que el més lògic hauria estat que la nostra unitat, l'única preparada per a la guerra de muntanya al front del Pirineu, hagués simplement estat inclosa a l'"Ejército del Este", es donaren pressa a dissoldre-la, i d'una manera brutal. El Capità Millet, [Francesc Millet i Simon] gran patriota català, que pretengué evitar-ho, fou "jutjat?" per un pseudo "Consell de Guerra" i afusellat, i la totalitat del Regiment integrat, com elements dubtosos, a la "72a Brigada Mixta" que havia format el P.C. de Sacedón (Guadalajara) que presumia, ells ho deien, d'haver tingut una actuació decisiva a la derrota italiana de Guadalajara.

ASSEMBLEA

Rebérem l'ordre de deixar Bujaruelo i anar a Jánovas, prop de Fiscal a la conca de l'Ara. Abans d'arribar a Torla vaig viure un dels moments més emotius de la meva vida de soldat. Els components de la ja ex-companyia d'esquí, asseguda a terra en un amfiteatre natural de la muntanya, celebràrem una mena d'assemblea per decidir el nostre futur. Sentint-nos traïts, decebuts, desmoralitzats, no sabíem què fer. Ens quedàvem lluitant en la guerra que ja no sentíem com a nostra o ens anàvem a França? Qui ens ho podia impedir?

Cada u digué el que li semblava que seria el millor. Finalment, i decisivament, intervingué l'Andreu Xandri. Encara em sembla estar-lo sentint. Ens digué que per més raons que tinguéssim per anar-nos-en, si abandonàvem la guerra contra el franquisme la gent no ho entendria i, als ulls de tothom la nostra fugida no seria per altra cosa que per covardia, per por, i quan en un país estranger sentiríem les aclamacions a la seva bandera, nosaltres hauríem de callar avergonyits per no haver sabut defensar la nostra. I ens quedàrem!

72a BRIGADA MIXTA

El dia de l'ingrés a la nostra nova unitat, el seu Comissari polític ens féu una "arenga": *"Habéis entrado en una Brigada de postín! vosotros les enseñareis a leer y ellos os enseñarán a combatir!"*

A mig agost anàrem a parar a unes posicions a pocs metres dels pobles de Cillas i Cortillas, no lluny de l'ermita de Santa Orosia en poder dels franquistes, a la serralada que separa les valls de l'Ara i del Gallego.

D'aquesta estada en guardo un mal record; per primera vegada vaig agafar polls, aquestes bestioles repugnants que et cosien a picades, sense poder, durant molt temps, fer res per intentar eliminar-les. L'aigua, preciosa en aquelles terres, era per beure i no per malgastar-la en la higiene!

LOS MONEGROS

Al cap de tres o quatre setmanes d'avorriment i de fàstic, als Monegros per prendre part a l'ofensiva contra Saragossa. Quan, anant-hi travessàvem pobles, la gent ens aclamava i ens tirava fruits i tabac. Els nostres nous companys, els *sacedonios,* (com ja he dit eren de Sacedón) estaven tots cofois amb els regals. Mentre, els catalans comentàvem: sembla talment com si ens portessin a l'escorxador! Pel camí en un accident, morí el Comissari de la meva Companyia i això ocasionà una parada d'hores. Quan, ja al vespre, ens acostàvem al lloc designat pel comandament, ens creuàrem amb el que quedava de les altres companyies, homes arrossegant els peus, ulls

estamordits, estampa clàssica de la derrota, després d'haver fracassat en l'intent de trencar les línies que, en uns turons, "lomas" davant de Villamayor del Gállego, cobrien el flanc nord de la capital aragonesa. I ara ens tocaria a nosaltres!

Efectivament. El Capità, un brètol ignorant que segurament duia els galons gràcies a ésser no sé què del Partido, ordena: *"Adelante, les cogeremos por sorpresa. Son pocos y cobardes!"* *"Por sorpresa",* imbècil! No ens donà ni temps d'omplir les cantimplores en un tanc d'aigua que acabava d'arribar i aquestes, buides, colpejant els costats dels soldats, feien un soroll de mil diables que s'havia de sentir de lluny.

L'enemic alertat i, segur, comanat per gent d'ofici, ens deixà arribar fins a tocar les seves "alambradas" i, de sobte, desfermà un allau de bales que en pocs minuts delmà els nostres rengles. Una bomba de morter esclatà enmig dels homes de la meva esquadra que a uns tres o quatre metres darrera on jo em trobava servint el fusell ametrallador. Un morí, els altres resultaren més o menys greument ferits i el fusell a trossos.

Em vaig salvar com per miracle. Tocant els filferros de la posició enemiga em vaig quedar immòbil estirat a terra sentint passar les bales sobre el meu cap, mentre molts components de la meva companyia fugien esverats i eren presa fàcil de les bales enemigues. El tiroteig acabat, del nostre foll atac finalment rebutjat, a la posició franquista tot eren visques i cants de victòria. Ho vaig aprofitar per anar-me arrossegant, poc a poc, fins que em vaig creure fora de l'abast de les bales de l'enemic.

Mireu si en va ser de forta la pallissa que, quan ens reagruparen, jo, caporal, vaig ésser nomenat provisionalment Cap de la Companyia, perquè entre els que en sortírem il·lesos (22!) no hi havia cap Tinent ni cap sergent! L'endemà, l'aprenent de Capità que, em digueren, "per prudència o quelcom pitjor", s'havia quedat enrere quan l'atac se l'emportaren no sé on. Aquell idiota, si el deixen fer, en poc temps hauria acabat amb tot l'exèrcit republicà.... i n'hi hagueren tants com ell!

L'ofensiva contra Saragossa fracassada el front quedà quiet. L'estada fou dura, duríssima, en aquelles terres resseques, feia temps abandonades, en

l'anomenat "Desert de Monegros" davant Farlete i Monegrillo, on ocupàvem unes posicions entre les brigades internacionals "Franco-Belga" i "Garibaldi". Quina diferència entre aquells camps plens de pols i de pedruscalls, i una vegetació paupèrrima, amb les muntanyes cobertes de boscos, regalimant aigua, dels Pirineus d'on havíem vingut!

D'aquells dies inacabables, sota un sol implacable, el que més m'ha quedat marcat a la memòria és la set. Quan el tanc d'aigua trigava massa en arribar, els més impacients, o més assedegats, s'arriscaven a anar a buscar aigua a una font batuda pel foc enemic. Més d'un hi deixà la pell!

OROS ALTO

Unes setmanes en aquell infern i, a finals de setembre, altra vegada als Pirineus, la meva Companyia a Oros Alto, a l'esquena de l'Ara a la vessant de Cotefablo. Cada vegada que es donava l'alarma havíem d'anar, forces de xoc, a reforçar els llocs amenaçats. Els dies de pluja, i n'hi havien molts, amb prou feines si teníem temps de fer eixugar la roba, posada al costat d'un foc, i tornar a sortir a fer tapaforats.

BIESCAS, CASBAS DE JACA, SANTA OROSIA

Abans que s'acabés el setembre de 1937 començà l'ofensiva republicana al Nord d'Aragó. En la primera envestida, en per una vegada, intel·ligent operació, l'exèrcit de la República s'apoderà de Biescas.

Potser perquè fins aleshores cap dels intents de recuperar terreny als franquistes mai havien reeixit, l'entusiasme en les nostres files era molt gran, i donà lloc a què, per primera vegada, escrivís un article a a un diari, article que aparegué en el diari "Llibertat" de Mataró el 2 d'octubre de 1937. Jutjant-lo, tingueu en compte la meva edat i les circumstàncies en les quals fou escrit. Deia així:

IMATGES D'OFENSIVA

Fa un dia fred, plujós, cau aquella pluja fina i densa de l'Alt Aragó que, més que pluja sembla una teranyina d'aigua sospesa entre el cel i la terra. El meu Batalló, penosament pel fang, animós i encoratjat a l'hora a prendre part de l'ofensiva que les avui victorioses armes republicanes comencen en aquest sector del front d'Aragó. El tro del combat s'acosta cada vegada més. Es lluita, i fort.

Arribats a un poble, ahir sota el jou feixista avui rereguarda lleial, ens aturem a descansar. Les cases abandonades precipitadament pels habitants mig en runes, en moltes d'elles encara hi ha la taula parada amb restes de menjar del dia abans i calaixos mig oberts. Amb les presses només s'han pogut endur els objectes de més valor, tan avassallador és l'avanç de l'exèrcit del poble! Espectacle típic de la guerra que ara se'n mostra amb tota la seva tràgica realitat.

Al cap de poc un succés ens omple l'ànima d'amargor. Com fantasmes, sota la llum somorta del matí tardoral, una filera d'evacuats d'altres pobles presos per les avançades del nostre exèrcit. Avancen silenciosos com si els fessin por les pròpies petjades, dones, vells i infants.

Els joves se'ls emportaren els traïdors per fer-los lluitar contra els seus germans. Un vellet, abarques i calçó curt, dóna el braç a una doneta de cara arrugada vestida de dol que plora profundament. Aquella mare jovenassa, qui sap el marit on deu parar, aprofita el redós de la portalada per donar el pit al seu fillet que un mocador de llana preserva del fred. La mosseta de cabell roig somriu satisfeta a les galanteries dels soldats. Els infants, rosats de cara, fan voltar els seus ulls rodons, esverats, interrogadors. Alguns, als braços de la seva mare ploren.

Quin espectacle més colpidor amics! Voldria que tot el poguéssiu veure. Sobretot vosaltres, els que la pàtria crida per incorporar-se al gloriós Exèrcit Popular. Veuríeu si val o no val la pena de deixar els vostres per evitar aquestes desgràcies. Quina vergonya si, per covardia de tots, lluny ara de les vostres llars vingueren a tenir per escenari el nostre sòl. Aquests milers de

desgraciats que han deixat el que era seu per refiar-se de l'hospitalitat dels altres serien els vostres familiars; les viles desfetes i enrunades les vostres; les terres que els obusos remouen fins a les entranyes seria la que us ha vist néixer i us dona el menjar per a vosaltres i els vostres fills.

En canvi, quin orgull no sentiríeu el deia de demà, esclafat ja per sempre el feixisme, quan tornareu a les vostres llars i braços amorosos us esperaran a la porta, satisfets d'haver impedit que ells sofrissin el que, en altres terres, heu vist que havien de sofrir.

Penseu-hi Catalans. També el cor ple d'entusiasme, amb virilitat i disciplina veniu al nostre costat, i tots junts aconseguirem, per quana abans millor, la Victòria que en assegurarà, a nosaltres i a la Pàtria, un esdevenidor de Justícia i Llibertat.

J. Ballescà. Brigada 72. Escuer, 24 de setembre de 1937.

LA MORT D'UN AMIC

Al meu batalló li fou fixat per objectiu conquerir el Monte Orosia, important posició estratègica dominant Sabiñánigo i el ferrocarril comunicant amb França. Al principi la nostra progressió fou relativament fàcil malgrat el terreny molt abrupte i amb forta pujada. El 8 d'octubre ens apoderàrem del poble de Casbas de Jaca (...) quasi a dalt topàrem amb la línia fortificada enemiga.

Recordo amb tota claredat l'indret. Un bosc maltractat pels dispars i un fortí de pedra des d'on ens cosien a trets i amb bombes. Al cap d'una bona estona, en Francesc Mestres, de Badalona, antic Pirinenc amb qui, ell sergent i jo caporal, ens partíem el pa i la sal, em digué:"Joan això no pot continuar així. Me'n vaig a veure el Capità..". i, mentre em parlava, el veig que cau a terra amb el cap esberlat per una bala explosiva.

Aquest fet malaurat m'ha treballat moltes vegades el cervell. Fou fatalitat, pressentiment? Dic això perquè després d'haver-ne passat de totes junts durant molt de temps, el dia abans m'havia dit: Si em maten, porto la documentació a la butxaca de la camisa; agafa-la i fes-la arribar al meu

germà, (que estava en una altra Companyia del mateix Batalló)... L'endemà el maten.

Sense donar-me temps per fer el que en Mestres m'havia dit, arribà el comissari:"On és el sergent?" "Aquí, mira, l'acaben de matar". "Doncs, pren tu el comandament i endavant passi el que passi" Doncs, endavant! Al fortí, ara abandonat, només hi trobàrem cadàvers. Considero encara una sort no trobar-hi ningú viu. Ha estat l'única vegada que, de debò, he tingut ganes de matar.

Avançàrem ràpidament fins a un lloc des del qual veiérem com l'enemic començava l'evacuació de l'ermita de Sant Orosia. Sigui per indecisió, sigui per incapacitat dels nostres Caps o per quelcom pitjor -la traïció campava per tot arreu- es desaprofità una ocasió altament favorable per ocupar els Alts de la muntanya, donant així temps als franquistes per enviar importants reforços als defensors de Santa Orosia. Començaren a arribar un *fotiment* de moros mentre l'artilleria ens castigava sense parar. Un moment donat sento un gran estrèpit a un parell de pams d'on em trobava estirat; un obús, o una granada de morter, quasi havia fet diana al meu cap. El projectil no esclatà i tot quedà en un ensurt.

Les nostres línies trencades pel lloc més feble, cobert per joves soldats de lleves, i tement quedar encerclats, enrere l'altra vegada! (Una anècdota curiosa i còmica a la vegada.) Muntanya avall, el Capità Barrios, ens havíem fet molt amics em diu: "Potser que ens en hem anat massa de pressa; s'hauria de tornar a pujar per veure el que realment passa". "Com vulguis, li vaig dir, anem-hi, jo t'acompanyo. *Estoy herniado, no puedo más".* En aquell moment un xiulet i una bala s'encasta entre l'espai que quedava entre el seu cap i el meu. Malgrat la seva "*hernia"* no el vaig poder atrapar muntanya avall!

I més sort encara! Ja a baix de la muntanya, travessant un prat molt extens, fórem localitzats per l'artilleria enemiga que obrí un foc terrible contra nosaltres. Tothom estirat a l'herba. És un axioma admès entre els combatents que mai un obús cau en el mateix lloc on ja n'ha caigut un altre. Un fort espetec: n'havia caigut un no gaire lluny d'on jo em trobava. Un càlcul ràpid: l'artilleria austríaca, "*La loca"* com l'anomenàvem, tirava ràfegues de quatre dispars, un interval de pocs segons, i tornem-hi altra vegada. Doncs entre

ràfega i ràfega, tenia el temps just per arribar al forat que s'acabava d'obrir relativament a la vora i quedar, creia, en seguretat. Després de sentir el darrer dels quatre dispars, m'aixeco i a córrer! M'entrebanco i de nassos a terra! Un altre espetec fort i veig que un obús, ignorant sens dubte les regles de joc, havia caigut exactament en el forat on jo volia anar. Doncs, a la voluntat de Déu!, a jeure i esperar que es cansessin.

ORNA

Després ens portaren l front d' Orna, al mateix Pirineu. Fou quelcom d'esgotador. Calia anar d'un costat a l'altre, tapant forats, recuperar, o almenys intentar-ho, posicions perdudes, menjant quan teníem menjar, que no era sempre, dormint com fos i on fos, fes el temps que fes, que la calma ho permetia. Un dia el meu organisme no aguantà més i vaig caure a terra *esterneiat*. Em posaren en una llitera sobre un mul, i el sotragueig de l bèstia baixant de la muntanya m'acabà d'arreglar.

VALLFOGONA DE RIUCORB

Amb una ambulància a Lleida i d'allí a l'hospital de guerra de Vallfogona de Riucorb. El personal de l'hospital carregat de feina, no podien perdre el temps amb els casos que creien desesperats, i jo deuria tenir un aspecte tan deplorable que ni se n'ocuparen. Em posaren en un catre que hi havia en unracó i allí em deixaren.

Estic convençut que és el que em salvà i que si m'arriben a donar quelcom per curar-me m'haurien acabat de matar. Com sigui, jo tenia vint-i-quatre anys, amb el repòs el meu organisme s'anà recuperant, un dia vaig poder menjar sense que la febre alta fes la seva aparició i, passades unes setmanes estava completament refet. Fou durant la meva estada a Vallfogona que m'ensenyaren un B.O. on figurava el meu ascens a sergent, i és també -

mentre estava a l'hospital- que es lliurà la Batalla de Terol que tantes víctimes causà.

L'organització de l'hospital era tan perfecta que quan els arribà l'ordre de que els qui havien patit atacs de febre s'havien de quedar un mes a l'hospital per recuperar-se, l'única manera que tingueren els responsables de la institució de saber els qui n'havien sofert, fou anar-ho preguntant als mateixos interns. Resultat: mes d'un declararem haver-ne tingut i ens hi poguérem quedar un mes més. Això em permeté que quan a casa em comunicaren la mort del meu cunyat Francesc Masriera, per a mi un germà més que un cunyat, oblidant tota prudència, me n'anés sense ni demanar permís, a Mataró. Segurament que dur galons de sergent em facilità la guillada. A peu fins a Santa Coloma de Queralt, en autobús fins a Barcelona i en tren a Mataró, vaig poder fer costat al meus en aquells moments dolorosos.

Uns amics m'havien assabentat que a Barcelona s'estava formant un Batalló de Muntanya en el qual s'integraven amb una certa facilitat els que havien pertangut al Regiment Pirinenc i preferentment els que havien format part de la seva Companyia d'esquí.

Vaig anar a Barcelona a l'adreça que em donaren, la caserna Carl Marx on vaig trobar altres amics del Regiment Pirinenc. M'acceptaren primer sense massa dificultats, però al dir-los que m'acabaven de fer sergent se'n desdiren: les places de sergent ja estaven cobertes. "Si fos només caporal, m'acceptaríeu?" "Com a caporal sí" "Doncs, torno a ser caporal!". I com a caporal de la quarta companyia vaig ingressar al Batalló de Muntanya Pirinenc Basco-Català.

La 72a Brigada Mixta s'havia acabat per a mi!

BATALLÓ DE MUNTANYA PIRINENC BASCO-CATALÀ

Després de la caiguda d'Irun, i amb ella la del front Nord d'Euskadi, molts dels combatents bascos passaren a Catalunya. El govern Basc,

preocupant-se de la seva sort i per evitar que els disseminessin en diverses Unitats, el que hauria fet pràcticament impossible mantenir el contacte amb ells i poder-los ajudar, decidí crear un Batallo, de Muntanya. El posà sota el comandament de Cosgaya, un funcionari de ferrocarrils d' Alsasua com a Comandant i de Martín Soler com a Capità Major, unes excel·lents persones. El primer contingent d'aquest batalló estava format per una barreja de socialistes i d'addictes al Partit Nacionalista Basc.

Però els bascos no tenien ni la més petita idea de què era la guerra de muntanya, i s'obriren als antics membres del Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya que, ferits o malalts, havíem estat evacuats a hospitals a la rereguarda. El qui havia estat el nostre Capità al Regiment, Carles Balaguer, i els seus quadres, bons coneixedors, de la muntanya foren els vertaders organitzadors del nou batalló que prengué el nom de Batalló de Muntanya Pirinenc Basco-Català. Quan hi vaig ingressar, ja ho he explicat com a caporal de la quarta companyia, el gros del Batalló ja havia anat al Pirineu Aragonès, a Benasc, on arribaren després de tres dies de marxa a peu des de Barbastre. Nosaltres, més sortosos, o menys nombrosos, ens hi portaren en camions.

Aquesta nova estada als Pirineus d'Osca deu haver estat, els primers mesos, molt tranquil-la perquè no en recordo pràcticament res. Tot i les diferències naturals entre els Bascos i nosaltres, ens enteníem perfectament bé. Vaig fer una bona amistat amb el tinent Iñaki Lete Larrañaga, un gran xicot i fervent nacionalista (En una anada a Bilbao, ja tornat de l'exili, vaig intentar localitzar-lo infructuosament. Havien passat tants anys!)

MISÈRIES DE LA GUERRA, DE TOTES LES GUERRES!

Quan ho recordo encara em pugen els colors a la cara. Una tarda, passejava per la ciutat amb un amic, se'ns acostaren dues noies que, molt educadament, es veia que no eren unes bagasses, ens proposaren anar a casa seva a menjar i "passar una estona" amb elles.

Joves i avorrits era per a nosaltres una novetat, i ho volguérem tastar.

Comprarem menjar, com se'l miraven!, i les acompanyàrem a casa seva (ho era?) Arribàrem a un casalot, més barraca que casa, per mobles una vella taula de fusta escrostonada i, a terra, un parell de màrfegues. Depriment! Allí les noies es llevaren els mocadors de coloraines que portaven al cap, mostrant uns cranis pelats. (Més tard ens digueren que eren unes noies que, titllades de "feixistes"?, les havien tallat els cabells al zero). Sense ni haver-nos de posar d'acord, posàrem sobre la taula les vitualles, hi afegirem uns diners i, sense dir paraula, ens en anàrem.

Una ràpida ullada abans de sortir, ens permeté veure les noies, amb les mans a la cara, i plorant. Mai he passat tanta vergonya.

L'ESCAPADA A CASA

Entre els Catalans del Batalló hi havia un cert malestar. Havíem cregut que després de tants mesos de front i, sobretot, després d'haver escollit lliurement tornar per continuar a defensar la República, ens donarien un permís per passar uns dies a casa amb la família.

Però passaven els dies, els permisos no arribaven i temíem, amb raó, que no arribarien mai. Una tarda, després d'unes sessions esforçant-nos en convertir xicots espantats en soldats disciplinats, havíem anat a fer una volta per la ciutat. Sentírem una veu que venia de la cabina d'un camió cridant: Ballescà, Guti, què hi foteu aquí?". Era en Ràmia, peixater de la Barceloneta i antic company nostre a La Molina. "Doncs mira, emprenyats perquè no ens deixen anar a veure la família!". "Vaig ara a Barcelona i, si us hi veieu en cor...". No ens hi pensàrem gaire i, saltàrem dins del camió i cap a Barcelona, cap a casa!

Hi passàrem només dos dies, però dos dies que ens semblaren meravellosos i massa curts, però coneixíem la llei -fins al tercer dia d'absència no et declaraven desertor- i, no recordo com ni per on, a Girona altra vegada.

El Comandant Cosgaya ens clavà una "bronca" descomunal, però el coneixíem, ens l'apreciàvem, -n'havíem passat de totes junts!-, potser en el fons, comprengué la raó de la nostra escapada, i tot s'acabà imposant-nos una

multa, crec de 600 pessetes, que, sortint tres dies després altra vegada cap al front, no pagàrem mai. (La veritat és que en el batalló no es cobrà cap més mesada).

EL PIRINEU, AQUESTA VEGADA EL PALLARS SOBIRÀ

Anàrem directament al Pallars Sobirà: el front, en aquells dies i en aquell sector, anava des de l'Orri, seguint la vessant esquerra de la Noguera Pallaresa per Sant Joan de l'Erm (el vell monestir no la Basseta on l'han construït fa uns anys), Tírvia, posició clau i la més avançada, Vall Ferrera, Vall de Cardós, (Ribera de Cardós quedava en terra de ningú i per Lladorre i Tavascan i Serra de Campirme, fins a la frontera. Fou creada una companyia de transmissions amb en Miquel, un fotògraf professional de Barcelona, com a Tinent i l'Esteve Ruiz, un xicotàs jugador de rugbi, i jo com a sergents, tots antics components de la Companyia d'Esquí a La Molina.

SANT JOAN DE L'ERM

El primer lloc on vaig anar a parar fou a Sant Joan de l'Erm. Teníem la responsabilitat de mantenir en bon estat de servei les línies telefòniques del sector. Mentre Tirvià sota el foc directe dels franquistes que ocupaven les muntanyes que dominaven el poble era bombardejada cada dia i a les Pedres d'Auló (rebatejades pel "mando" espanyol "Piedras de Eolo" s'hi lliuraven continus i mortífers atacs i contra-atacs, (només hi vaig anar una vegada per fer-hi una inspecció) a Sant Joan de l'Erm m'ho vaig passar relativament bé. I dic relativament perquè des de que començava a fosquejar, i tota la nit, era incessant l'arribada de ferits de les Pedres d'Auló. Més d'un, evacuat ja fosc en llitera sobre un mul per mals camins de muntanya, quan arribaven a Sant Joan ja havia mort i allí mateix els enterraren

(En una de les trobades que, fins fa molts pocs anys, fèiem a Tírvia per la segona Pasqua amb els companys del Batalló de Badalona, celebrarem, en un altar de pedra seca construït per en Joan Camp davant les ruïnes del

Monestir de Sant Joan de l'Erm, una Missa oficiada per Mossèn Joan Díaz aleshores capellà de Tírvia, en memòria i sufragi dels allí enterrats).

ÀREU

Pel maig, em diu en Cosme Pujadas, el Batalló fou destinat a Àreu, a la Vall Ferrera. A mi em feren Cap de la secció de senyals òptics -banderes i heliògraf- i, l'alfabet Morse ben après, anàvem cada dia a fer exercicis amb els aparells i les banderes per aquelles muntanyes, aprofitant-ho, alguna vegada, per fer excursions; un dia pujàrem al Monteixo, un altre als llacs de Baborte on sorprenguérem un ramat d'isards. Que en són de boniques aquestes bèsties!

Quan es creia necessari ajudàvem a portar el correu, i el que calia, a la Vall de Cardós passant pel coll de Tudela, i quan no, per mantenir-nos en forma, disputant partits de bàsquet en un camp que havíem agençat tocant al poble. Cada dia (jo hi vaig anar un parell de vegades) un correu anava, per Alins, Tor, Sant Joan Fumat i la Farga de Moles, fins a La Seu d'Urgell, travessant colls de més de 2.000 metres, per dur documentació i "partes" a l'Estat Major del sector del "Ejercito del Este".

Al cap d'unes setmanes em destinaren a Lladorre, a la Vall de Cardós, a fer-me càrrec d'una centraleta telefònica en una casa dels baixos del poble. Molts vespres, els que no estàvem de servei, ens reuníem a la cuina on hi havia una gran llar de foc i asseguts en uns grans bancs de fusta adossats a la paret es cantaven cançons que ensenyava i dirigia el que més endavant seria el meu ajudant i amic entranyable Jaume Cortinas de Badalona. Amb quina atenció les escoltaven les nenes de la casa, vuit o deu anys! Recordo que una es deia Genoveva.

Pocs foren els homes d'aquests paratges que s'integraren en una guerra que no els deia res i, vivint a dues passes de la frontera, molts se n'anaren a França. Un vespre, una de les nenes, tota cofoia, ens digué "Aquesta nit ha vingut el pare!". Sentint ho, la seva mare quedà blanca com la cera mirant-nos esglaiada;si la punxen no en surt sang. Ens donarem pressa a tranquil·litzar la: "No es preocupi: no hem sentit res".

TAVASCAN

Però el meu vagarejar no s'havia acabat. En Miquel, el Tinent de Transmissions, desertà a França i a Tavascan, segurament que no pels meus coneixements tècnics sinó perquè amb el meu historial sabien que hi podien confiar, em designaren per ocupar el lloc de Cap de Transmissions del batalló i, de rebot, adjunt a la Plana Major. Doncs, cap a Tavascan. Malgrat aquesta manca de coneixements que he dit abans me'n vaig sortir força bé. Si jo no ho sabia fer sí que sabia els que podien fer-ho, coneixia bé els qui des d'ara estarien sota les meves ordres, i destinant els més capaços als llocs adequats, i vigilant que el manat es complís, tot anà si no com una seda sí sense massa complicacions. (Una vegada que una forta tempesta de vent i neu havia destruït l'única línia telefònica que ens mantenia en contacte amb l'Alt Comandament, sense ni sortir de casa vaig manar per telèfon la sortida d'un escamot a reparar-la. Malgrat el mal temps, segur que se'n sortiren airosos perquè un parell de dies després, a l'Ordre del Dia és a mi que felicitaren!). Aquell any l'hivern a muntanya fou molt dur, el fred era intens i calia anar cada dia a proveir de carbó i aliments les posicions de primera línia. Jo, com a Cap de Transmissions, amb en Jaume Cortinas portant la motxilla, anava sovint a fer inspeccions als llocs, on hi havien centraletes telefòniques. Una de les vegades anàrem a visitar-ne una aïllada al peu de les posicions de la carena. Des d'ella, si bé per inducció es podia parlar amb la posició, les trucades, les "llamadas" no hi arribaven. Al dir-los que calia solucionar-ho com fos perquè en cas d'un atac donaria lloc a una tragèdia, em contestaren que ja ho havien provat tot per arreglar-ho sense poder-se'n sortir. (La veritat, creia jo, era que el fil telefònic passava per un lloc que, sobretot amb el temps que feia, era força perillós). En lloc d'amenaçar-los amb càstigs, em vaig limitar a dir: Bé doncs, no us hi esforceu més, però com podeu comprendre, la responsabilitat és meva i sóc jo qui rebria si per culpa això es produís un daltabaix. Prepareu les vostres coses. Demà us enviaré qui us rellevarà i ho provarà. Aquella

mateixa nit rebo una trucada a Tavascan, eren ells "No cal que enviïs ningú, ja ho hem trobat i arreglat!" Els coneixia!

LA RETIRADA DEFINITIVA

Gener de 1939. A l'Ebre, des de feia setmanes, s'havia es tat lliurant la batalla que seria la decisiva. Després d'una lluita sense mercè, d'incessants vessaments de sang, l'exèrcit republicà, exhaurit per l'esforç, delmat, es retirava quasi en desordre, i les forces franquistes, que havien comptat amb l'ajut dels nazis alemanys i els feixistes italians que no paraven de subministrar-los armament, avançaven per Catalunya sense pràcticament trobar resistència organitzada.

Un dia arribà a Tavascan una companyia de Guardes d'Assalt. Pobra gent! sense vestits adequats ni cap coneixement de la muntanya, anaven perduts. Venien, digueren, a rellevar-nos. El Comandant absent, el Batalló estava sota el comandament del Capità Major Martín Soler. ¿Havíem una altra vegada, de deixar la muntanya per sacrificar-nos inútilment? Que havíem de fer? Una trucada del telèfon rebuda a mitja nit ho decidí. Era el Comandant Cosgaya que donà l'ordre de no procedir al rellevament fins que ell hagués arribat. Digué al Capità Soler: "Acuérdate de Berluenga !". El comandant arribà al cap de dos dies. Reuní la Plana Major, exposà amb tota claredat quina era la situació militar; dintre de pocs dies tot Catalunya hauria caigut en poder dels franquistes el que, amb tota seguretat, significaria la pèrdua de la guerra per la República i que el nostre sacrifici seria absolutament inútil. Proposà negar-nos al rellevament i mantenir-nos defensant el sector. L'aprovació fou unànime i s'acordà anar a trobar el cap del Guardes per a que ordenés la retirada de la seva Unitat, i que en cas contrari ens veuríem obligats a emprar la força. Els Guardes se n'anaren i quedàrem sols en el sector.

Anàvem seguint per ràdio el desenvolupament de la guerra i quan a primers de febrer de 1939, ja havia començat l'anada a l'exili de les forces republicanes, i de miler de civils, començarem a planejar la retirada definitiva.

Vaig ésser designat, antic component de la Companyia d'Esquí del Regiment Pirinenc, per integrar l'equip que, trepitjant la neu amb esquís, havia d'obrir camí a la resta del Batalló. De tornada de la nostra missió, vaig caure i em vaig torçar un turmell. M'ajudaren a arribar a Tavascan i assegut a una cadira amb la cama estirada, veia passar amb desesperació i ràbia les hores que faltaven per anar-nos-en i que jo m'hauria de quedar!

Una dona de Tavascan (Vaig saber quan hi vaig tornar molts anys després que era la "curandera" del poble) em vingué a veure. M'examinà el peu, preparà un cataplasma amb herbes, me'l posà sobre la inflor i, somrient, em digué:"Tranquil d'aquí a un parell de dies te'n podràs anar amb els altres". I, efectivament, si bé amb el peu fortament embenat, em fou possible sortir amb els companys cap a França.

Mentre, les primeres unitats franquistes atacaren Tírvia que, de feia temps, com ja he dit abans, sotmesa al foc directe dels canons i morters enemics, estava completament en ruïnes. Tírvia resistí una vegada més i els atacants foren rebutjats amb fortes pèrdues, fet que facilità en bona part la retirada i en ordre de tot el batalló i de defensors de Tírvia inclosos.

Dos o tres xicots, segurament de les darreres lleves que havien ingressat al batalló a Girona, confiant que, no tenint precedents polítics ni socials, com deia la propaganda feixista no els passaria res, preferiren quedar-se. Capturats a Alins foren afusellats per ordre d'un Capità begut exasperat per la seva petita derrota a Tírvia (...).

L'EXILI[24]

(...) després d’haver passat la nit en un edifici, al costat del llac de Certascan, el Batalló de Muntanya Pirinenc Basco-Català travessàrem la frontera amb França el 10 de febrer de 1939. Uns quants se’n anaren a Andorra i els altres anàrem a parar al poble de Sent Liser i, per Ost i

24 *L'exili.* Joan Ballescà. 1997. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Document solts 04.06. Mentre no s’indiqui el contrari totes les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

Montréjeau, en tren al camp de concentració d'Argelers al Rosselló. Tan a la vora de casa i tan lluny!

Desbordats per la, per a ells, inesperada allau de fugitius del franquisme, els francesos havien aïllat uns amples espais de les seves platges mediterrànies per encabir-hi els que anaven arribant. El tancat d'Argelers era, poc més o menys, d'uns dos quilòmetres de llarg i ample d'un o més. He llegit que només a Argelers érem, entre camps militars i el civil, uns 90.000, al de Saint Cyprien 120.000, i n'hi havia d'altres! Els encarregats de vigilar-lo i mantenir l'ordre eren soldats colonials francesos, senegalesos i sipais marroquins. El camp, però, estava sota el comandament de gendarmes francesos.

La primera persona que vaig veure a l'arribar al camp fou en Joan Layret, l'amic i company de Nosaltres Sols! A Mataró i, també, company de presó a la Model després dels fets del 6 d'Octubre de 1934 que, havent sabut l'arribada del Batalló Basco-Català, havia anat a la porta per mirar si jo hi era.

Per la meva condició de membre de la Plana Major del Batalló, un enviat del govern basc m'invità a anar amb ells a un camp creat especialment per internar-hi els bascos on, amb tot seguretat, estaria molt millor que a l'infern d'Argelers. Tot i agrair l'oferta, els vaig contestar que el meu lloc estava entre els meus i em vaig quedar al costat d'en Layret.

Les primeres setmanes les vaig passar, les vàrem passar, molt malament, menjant quan podies pescar quelcom del que ens llençaven uns soldats des d'un camió. Dormint embolicats amb la manta, dins d'uns sots que fèiem a la sorra, per provar de protegir-nos del mestral que bufava sovint amb força, aixecant-nos al matí mig coberts de sorra.

Un dia vaig voler satisfer la meva curiositat de visitar el camp civil. Ni mai que ho hagué fet! Nosaltres, els soldats, j hi estàvem acostumats a menjar malament i passar les nits al ras i, al menys aquí, no ens mataven. Però aquella pobra gent, arrencats cuita-corrent de casa seva i ara confinats en aquella platja inhòspita, batuda pel vent, mal protegits per unes míseres cabanes que havien fet amb canyes, homes, dones, criatures, llur situació els havia de semblar molt més horrorosa que a nosaltres. En vaig tornar deprimit.

Poc a poc, el gran èxode acabat, el camp s'anà organitzant. S'hi construïren uns grans barracons de fusta distribuïts per sectors per facilitar els serveis. Instal·laren pous artesians amb aixetes per beure i rentar-se però, aviat, per la incivilitat de massa interns que feien les seves necessitats sense mirar on, malgrat les grans latrines construïdes prop de la mar, l'aigua quedà contaminada i produïa gastroenteritis, algun vegada mortal.

L'agençament del camp havia estat confiat pel govern francès a una comissió en la qual figuraven en Joan Layret, com organitzador i en Roca Comas com enginyer constructor (els dos de la Federació de Joves Cristians de Catalunya) i ambdós formaren part del petit grup d'amics creats entorn de Joan Layret. Ho aprofitarem per fer construir una caseta, un xic aïllada del gros del camp, on ens instal·larem en Layret, en Roca Comas, els germans Gausset (un d'ells en Nicolau, antic company meu a la companyia d'esquí del Regiment Pirinenc, a la Molina) un xicot madrileny estupend, el nom del qual em reca no recordar, i jo. Fent així menys penible l'estada al camp. Una ampla via dividia els camps en dos (camp 1-1bis, 2-2bis). Hi havia qui, abans i durant la retirada, s'havia «proveït» d'objectes de valor que, tot i mal venuts, els permetien de disposar de diners. En aquella mena de carrer Major de la ciutat hi havia de tot: barbers, sabaters, sastres i, fins i tot, un mig cafè-prostíbul. Tothom es guanya la vida com pot!

Passat els mesos jo era l'únic de la colla que quedava en el camp, ara en les oficines del camp nº. bis. Els menys compromesos, aconseguint «avals» havien anat a l'Espanya d'en Franco i, en Layret i en Roca, estaven a Perpinyà a la delegació del «Comité Catholique d'Aide aux Refugiés d'Espagne», institució creada pel cardenal primat de França, monsenyor Verdier, per ajudar els refugiats espanyols.

A mi m'havien dit que, de moment, no m'hi podien acollir per tenir ja al complet el personal admès per la Prefectura (si bé crec era perquè jo no pertanyia a la F.J.C.) però que, si mai podia sortir del camp, no em faltaria ni menjar ni aixopluc ni un passi estès per la Prefectura i el Comitè Catòlic, agents d'aquest darrer venien, de tant en tant, al camp per portar-nos roba i

alguna fotesa per menjar. En Layret i en Roca el feien servir per venir-me a veure.

No fou fins a finals de juny (quan ja havia començat el trasllat de refugiats catalans a Agde on es construïa un camp a ells reservat) que vaig poder deixar el camp. En Roca rebé els «avals» que la seva família havia aconseguit, després de molts esforços i, d'acord amb ell, en Layret organitzà un pla per a que jo pogués sortir d'Argelers. Em portà roba civil, jo duia encara l'uniforme militar, i un matí en Roca em vingué a trobar. Seguint el pla previst em donà el passi que, per no fer-lo servir sempre el mateix no duia ni nom ni fotografia, i ocupà el meu lloc a la barraca. Per primera vegada en cinc mesos vaig sortir del camp. Hi tornava una hora més tard. Em vaig personar al lloc de comandament del camp i, mostrant els avals del govern espanyol, vaig reclamar al reclús Roca Comas per enviar-lo a Espanya. Feliços, sens dubte, de treure's de sobre un refugiat, no indagaren res (mostra de, com en Layret havia previst, anava l'administració del recinte), el feren cridar pels altaveus i, després de dir-me que ens en feien responsables, al Comitè Catòlic...i a mi, del refugiat, no posaren cap obstacle a la nostra sortida.

La feina era meva per controlar els nervis i dissimular els batecs del cor esvalotat.

Fou així com em vaig escapar del camp de concentració d'Argelers, per l porta gran i saludat pels gendarmes.

PERPINYÀ

Com m'havia promès, el Comitè Catòlic m'acollí sense dificultats (segurament que hi influí la meva amistat amb en Layret) i em proporcionaren un «permís de séjour» (autorització d'estada «a nom de no recordo qui»). L'estada a Perpinyà fou curta, un parell de setmanes. El Director del Comitè Catòlic a Perpinyà era en Maurici Serrahima i el cap de personal en Sabaté, un home aparentment rigorós però amb un gran cor i molt bon persona, tots dos del F.J.C.

Esperant el que decidirien al meu respecte, anava a passejar per la ciutat amb un grup d'amics catalans, entre ells una doneta, la Reis Bertral amb qui havia coincidit al local d'Estat Català a Barcelona durant els Fets de Maig de 1937. Quin martiri veure el Palmarium i altres cafès plens de gent asseguda *saborejant* begudes sense poder-hi entrar no portant, entre tots, ni un franc a la butxaca! Un vespre se'ns acostà un gendarme: «Papiers»! Amb la pobra documentació que jo tenia... M'avanço decidit el primer ensenyant decidit el permís d'estada; l'home es limità a donar-hi un cop d'ull i me'l tornà. Escarmentt, no vaig sortir a passejar cap més vespres.

DE LA MEDITERRÀNIA A L'ATLÀNTIC

A Saint Félix de Fontcaude, prop de Sauvaterre de Guyenne, al departament de la Gironde, el Comitè Catòlic regentava una colònia per acollir els nens espanyols que s'havien extraviat dels pares durant la retirada i allí m'enviaren per ajudar els qui en tenien cura. Els nen no sempre eren dòcils i, més d'una vegada, t'havies d'aguantar per no clavar un ventallot.

El primer dissabte, després de la meva arribada a la colònia, es produí un fet que em sorprengué i molt. El Sr. Casassas, el director, reuní els nois i professors i ajudants al pati del recinte: Qui vulgui anar a Missa demà sortirem a les 9 del matí cap a Sant Félix». «Qui vulgui anar»! En una institució fundada i mantinguda econòmicament pels catòlics francesos no s'obligava a ningú a anar a Missa els diumenges!

El Comitè Catòlic localitzà els pares d'un dels nois en un camp de refugiats a Arràs, prop de la frontera belga. Sortejàrem qui l'acompanyaria i la sort em designà a mi. Entre tots em proporcionaren uns quants, pocs, francs. Fou un viatge llarguíssim. A Auvervilliers, l'estació d'Orleans, l'espera s'allargà més de dues hores; era el punt de reunió dels mobilitzats, la guerra amb Alemanya era imminent, que s'integraven a llurs respectius regiments a la frontera del Nord.

Férem la resta del viatge envoltats de soldats i escoltant-ne comentaris. L'opinió d'aquells xicots era unànime: «No volem la guerra, és odiosa, però cal,

sigui com sigui, parar els peus als alemanys que volen fer-se amos d'Europa». Pobres nois, poc sabien el que els esperava.

De tornada, després d'haver deixat el marrec amb els seus pares, quina il·lusió! A París havia d'esperar quatre hores el tren que em portaria a Bordeus. Tindria quatre hores per visitar París! Visitar París? Si, amb els pocs francs que tenia, amb prou feines si podria menjar quelcom. Tot el que vaig poder fer fou anar a peu de l'estació de la Cité per visitar Nôtre Dame. Doncs ni això! La catedral tenia la façana tapada per sacs de sorra per por dels bombardejos i la porta tancada. Resignat, sense diners ni temps per anar més lluny, tot el que vaig veure de París fou, arrepenjat a una barana de la Cité, contemplar com passaven les barcasses pel Sena. Per ser la meva primera visita a París, quina frustració!

TREBALLO!

Pocs dies després d'haver tornat a Saint Félix, la guerra ja començada, el govern francès, no sé perquè, féu clausurar la colònia infantil (no recordo què passà als nanos) i el personal, *recluït* en un centre provisional esperant què passaria. Un dia arribaren uns monsieurs, cara vermella i fines betes del mateix color al nas, vertaders prototipus dels propietaris benestants del Sud-Oest francès, demanant gent per les veremes. Amb el Torres-Samitier, companys de la colònia, acceptarem la proposta. Ens portaren a veremar a «La Gélétte» propietat de Mr. Osmin Claverin a Géniçac-Port (Això de Port vol dir una rampa d'obra al marge esquerre del riu La Dordogne des d'on, el desnivell del riu és quasi inexistent i el corrent gens fort (...).

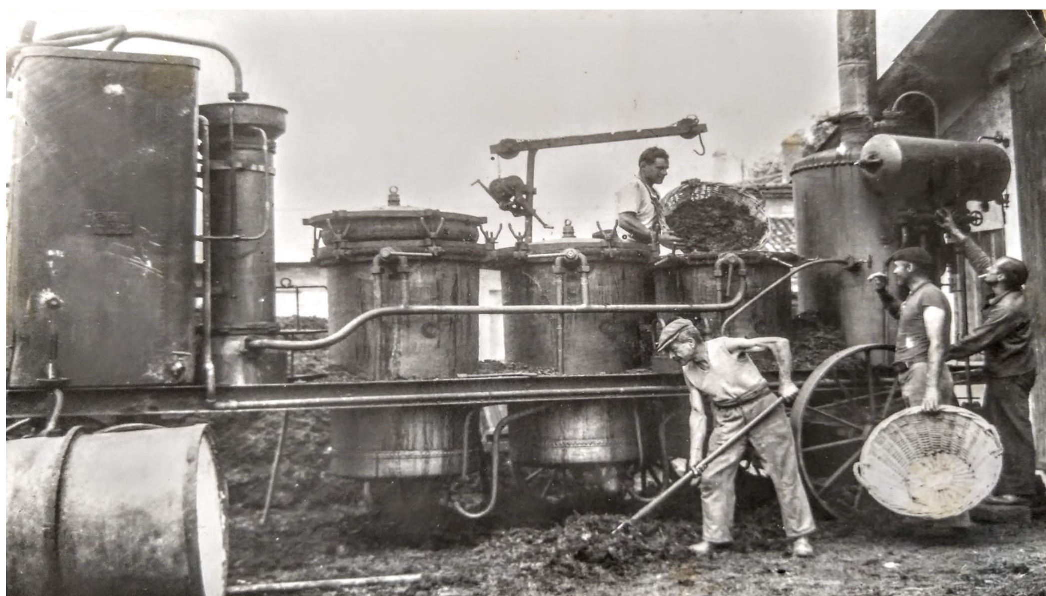
Mr. Osmin i la seva dona Mme. Fernande, un pèl socialistes i simpatitzants amb els qui havíem lluitat per la República a Espanya, ens acolliren molt afablement. La feina, no estant-hi acostumats, era pesada però menjàvem a cor què vols.... i cobràvem! Foren els primers diners que vaig guanyar a França i guardo encara com un tresor la fotografia d'aquelles veremes amb els Claverin, el seu fill Guy, aleshores molt petit, i la «troupe» de *raïmadors* vinguts de Longwy a Alsàcia. Mme. Fernande, la bona senyora, ens

tractava com uns fills. Quan, vint-i-cinc anys després de la meva tornada a Catalunya em fou possible tornar-los a visitar (Mr. Osmin ja no hi era), cosa que fins fa pocs anys fèiem cada dos o tres anys, la Sr. Claverin preguntà a la meva esposa: «Le Jean encara diu me *casum* cony quan s'enfada? Com m'apreciava.

DESTIL·LADOR!

Lluny estava, però, de sentir-me segur. Les veremes durarien, a tot estirar, tres o quatre setmanes. I després què? La sort no m'abandonà. A Géniçac, al mateix barri del port, al «Cannon», Mr. Émilien Dugas, mutilat de guerra del 1914-18 i, al revés dels Claverin, molt de dretes, havia muntat un negoci de recollida de «marc» (la rapa del raïm una vegada premsada) i de «lies» (mares del vi) per extreure'n l'alcohol i necessitava obrers, peons, per la temporada. I cap al «Cannon».

La rapa de raïm negre, de «vin rouge», ja fermentada amb el vi, era destil·lada a mesura que anava arribant però, la del raïm blanc, premsada abans de que el vi fermentés, es guardava en unes tines d'obra «silos» i es cobria amb una tela enquitranada amb una espessa capa de sorra al damunt per a que hi fermentés sense podrir-se. Dessota d'un hangar amb una teulada d'uralita i, sobre d'un xassis amb grans rodes de ferro per poder-se traslladar d'un lloc a l'altre, la destil·ladora, un caldera, tres amples recipients de coure on posàvem la rapa o la *lie*, una columna rectificadora i un gran dipòsit d'aigua que calia mantenir freda amb, a dins, un serpentí per condensar l'alcohol que desprenia la rapa o la lie quan el vapor que produïa la caldera hi passava a través. Cada dia, sobretot quan la graduació del vi era un xic alta, omplíem un bidó metàl·lic de sis-cents litres de cabuda amb alcohol de 55 graus.

Fent tasques de destil·lació. Col·lecció Francesc Masriera i Ballescà.

***

Quin mal record aquell any 1940! Una carta de casa em féu saber la mort del meu pare: «No t'hem dit res abans perquè hauries volgut venir i no hauries arribat casa». Maleïts!

Com cada temporada per les veremes a Géniçac. Amb Mr. Dugas ens havíem fet amics, però no amb la seva esposa Mme. Yvonne que, imbuïda per la propaganda franquista i pel que sabia de l'assassinat de sacerdots i crema d'esglésies, a tots els que havíem fet la guerra la costat de la República ens tenia per uns criminals i em costà molt fer-li veure que s'equivocava i guanyar-me la seva confiança. Per a Mr. Dugas, com per a tots els francesos, la nova desfeta de l'exèrcit francès fou un cop terrible i, amb l'angoixa per la sort del seu fill André, que estava al front, l'home estava aclaparat. Mr. Pujol em vingué a buscar i anàrem a Saint Andronу a esperar els *aconteixements*.

Dues setmanes més tard la feina es reprengué. Les meves atribucions havien augmentat. A més de fer anar la destil·ladora, dirigia els obrers temporers que es llogaven a cada lloc on anàvem, a més de portar els registres de producció. Cada dia em llevava a les 6 del matí per encendre la fogaina de la caldera que donava el vapor necessari per destil·lar i perquè tot

estigués a punt quan arribaven els temporers. Vencedors, els alemanys ocupaven una ampla franja al llarg de la costa de l'Atlàntic i quasi tota la Gironda hi quedà inclosa. Ara bé, tant a Saint Androny com a Géniçac, apartats de les grans vies de comunicació, només esporàdicament topàvem amb el temut i odiat uniforme ver-gris dels ocupants.

EL CAMP ALEMANY

Estiu de l'any 1940. Després de la feina de cada any a la casa Dugas havíem anat destil·lar a la Cooperativa Vinícola d'Arveyres, prop de Libourne. La cooperativa era força important, com tantes n'hi ha a la Gironde. La directora era una doneta portuguesa casada amb un francès, menuda, però llesta i eficaç en la seva feina. Ja acostumat al treball jo era, sinó feliç, sí tranquil. Bon llit, bona taula i bons tractes feien agradable l'estada. Però el bon temps no durà gaire.

Un matí, a l'arribar a l'obra, hi trobo uns gendarmes esperant-me. Em demanen la documentació i em diuen que han rebut una ordre dels alemanys per detenir-me i portar-me a Bordeus. Fou com si el món em caigués a sobre. Després de tot el que havia passat, d'haver-me pogut escapar d'Argelers, d'haver trobat treball i guanyat la confiança dels meus patrons i dels clients, de cop i volta tot se'n anava al carall. Em trobava altra vegada enfrontat a un futur incert i amenaçador, a la inseguretat. Havia caigut a les mans dels alemanys, aquella gent orgullosa que es creien pertanyents a una raça superior i que et miraven amb un menyspreu immens quan, per dissort, els trobaves. Esperaren que pogués menjar quelcom, anàrem a la «gare» d'Arveyres i, en tren, a Bordeus. Un passatger preguntà als gendarmes «Per què l'heu agafat, què ha fet? Res, és una ordre dels alemanys». La reacció de l'home fou la d'oferir-me una cigarreta. Una vegada a Burdeus, un cotxe, i a Mérigna-Pichey, l'aeroport de Bordeus, i al camp de concentració de Beaudésert on em lliuraren als guardes del camp. Els amos del lloc eren els alemanys, però encomanaven les feines brutes als agents de Vichy. I, a fe que se'n podien refiar, perquè

aquells eren, pels internats, uns carcellers despietats: «Massa bo pels porcs» contestà el cap de cuina a les queixes dels presoners.

Em portaren al pati del camp a reunir-me amb la resta d'espanyols capturats. Pel que sabérem després, a la regió de Libourne s'havien produït actes de sabotatge i els ocupants ordenaren la detenció de 50 refugiats de la guerra d'Espanya. Ens feren posar en fila. Arribà un cotxe, els guardes es quadren, i dels vehicles en baixen dos oficials de la SS. La SS! sí que la cosa era seriosa! Es passegen una bona estona davant nostre, mirant-nos amb una barreja de curiositat i de fàstic, com es miren al zoo les bèsties verinoses.

De sobte s'aturen i un d'ells pregunta: «Quants catalans hi ha?» Haurien rebut aquests criminals una ordre del franquisme d'eliminar els catalans o, tant o més dolent, la d'expulsar-nos i enviar-nos a Espanya? Quantes i quantes coses em passaren pel cervell!! Desesperat i disposat a afrontar el què fos, faig un pas endavant dient: «Jo!» Un silenci i una veueta que diu: «jo també». «No n'hi ha cap més? Doncs tu, em senyala a mi, quedes nomenat cap d'aquests vint-i-cinc, i tu, diu a l'altre, cap d'aquests altres vint-i-cinc». Feren mitja volta i se'n anaren sense dir res més. Pel fet d'ésser catalans ens feren caps dels espanyols!

EL CAMP DE CONCENTRACIÓ DE BEAU-DÉSERT

El camp de concentració de Beau-Désert, sortosament no d'extermini, era una gran extensió de terreny tocant l'aeroport de Bordeus, pla, sense ni un arbre, creat primer per internar-hi els gitanos errabunds (encara llargues fileres de carros *vivendes* s'hi podrien a sol i a serena) i fet servir després de l'ocupació alemanya com a Camp de concentració pels detinguts per ordre dels Nazis o dels pétainistes.

Hi havia de tot gent de vida dubtosa, francesos titllats de contraris al regim de Pétain i estrangers. (He visitat en un dels viatges que fèiem amb la

meva esposa a França, una estela erigida a Mérignac-Fichey en record dels presoners que hi moriren).

Damunt d’unes elevacions del terreny uns grans barracons de fusta amb lliteres. Tant o més que les tanques que circumdaven el camp, el que en realitat evitava que ens escapéssim era que, havent-nos pres les documentacions no hauríem fet mi quatre passes fora sense caure en mans dels agents de Vichy que infestaven el lloc.

El pitjor de tot era la gana que ens feien passar. És per això que, amb la promesa d'una més generosa ració de pa, (ens en donaven 200 grams per dia i el menjar era infecte i escàs) components del grup dels espanyols s'encarregaven dels diversos serveis del camp -serrar fusta, transportar els bidons de llet (un quart de litre diari per reclús) i diverses foteses de la vida quotidiana. Jo, que més de servir d'enllaç entre la Direcció del camp i els grup espanyol, quan convenia pintava algun cartell indicador, passava hores i hores ajagut a la llitera per fer-me passar la gana. Es pot dir que no es rebien visites. Els meus amics francesos, acovardits i desmoralitzats per la desfeta i l'ocupació, no s'atrevien a acostar-se. L'única persona que em venia a veure era en Pau Romeva, el diputat català a qui el Comitè i Catòlic havia comunicat la meva detenció i que, havent trobat al Consolat d'Espanya a Bordeus una feina, es sentia una mica més segur. Ens férem uns bons amics.

Un mal dia, a un dels detinguts del meu grup, tingué l'acudit d'anar als carros del nòmades per mirar de trobar-hi quelcom pel seu ús. Quin desastre!. El barracó fins aleshores lliure de paràsits, quedà infectat de xinxes. Com picaven les maleïdes! Només ens faltava això!

Un cas que hauria pogut acabar molt malament, però que es convertí en un sainet ridícul. Em criden a la Direcció. S'havia creat el càrrec de sots-director del camp i l’ordre es donava als interns de posar-se drets quan el nou personatge entrés a les barraques. Reunits per menjar, vaig comunicar als meus companys de grup el que el Director m’havia dit. La reacció dels homes fou instantània, unànime. Com podien acceptar que, injustament capturats, prenguessin la posició de ferma quan aquell individu entrés?. Mai, passés el que passés. I ja ens tens anant a veure al Director: "Miri, Mr. le Directeur, els

homes del meu grup es neguen rotundament a aixecar-se quan el nou «Sous-directeur» entri al barracó i pot estar segur que no ho faran". L'home enfurismat, començà per amenaçar amb fer-nos afusellar a tots. Jo, que m'havia preparat per si el cas es presentava, li vaig contestar: "Vostè sabrà el que fa, però em permeto aconsellar-li que abans de fer afusellar a ningú es preocupi primer de buscar qui li farà la feina que ells fan 11 sense cobrar". Com que, com havia suposat, no era una ordre dels alemanys sinó només dels d’en Pétain, no passà res.

I encara, una altra anècdota. Un gendarme entra esverat de nit al barracó: de pressa al refugi (això de refugi eren unes trinxeres a l'aire lliure), els anglesos bombardegen el camp d'aviació! Ningú es mogué. Era cosa sabuda que els anglesos, almenys en territoris amics ara ocupats pels alemanys, s'exposaven a baixar fins a pocs centenars de metres de l'objectiu evitant així destruccions innecessàries i matar civils. I, efectivament, l'aeroport quedà inservible però ni una sola bomba caigué fora del seu recinte.

A començaments del mes d'octubre hi hagué una gran activitat al camp. Els alemanys havien emprès la invasió de Rússia i ingressaren nombrosos presoners que ens semblaren jueus. Ben aviat se'ls emportaren qui sap on.

Unes setmanes després em posaren en llibertat. (Potser perquè no estava fitxat com a comunista o perquè la feina de destil·lació que jo feia els convenia). Pesava poc més de 50 quilos però, ja n'havia superat una altra!.

REPRENC EL TREBALL

De retorn a Saint Androny, ben rebut per tothom, uns dies de repòs, menjar sa i abundant, injeccions per reforçar-me i ... a treballar!. Amb l'avi, el Grandpère Delhoume passàvem llargues estones serrant fusta fent tacs pel gasogen del camió que ens permetia desplaçar la destil·ladora d'un lloc a l'altre. Una broma pesada això els gasogen però gràcies a ell podíem treballar. I a voltar per la contrada.

Segons la llei vigent només vint litres d'alcohol pur era la quantitat que es podien quedar per a ells els propietaris; la resta, per important que fos, era

pels alemanys. Ara bé, els registres de producció, pensats per a que els poguessin omplir els treballadors de les destil·ladores la majoria amb pocs coneixements de números, eren molt senzills i fou per a mi, ex-empleat de banca, un joc falsejar-los i fer arribar als viticultors una cinquena part de la producció. Com em tractaven aquests!. És també possible que els inspectors, sentint-se per damunt de tot francesos, no posessin massa interès a investigar els meus números de massa a la vora, però el fet és que no vaig tenir cap problema seriós amb el fisc.

Foren uns anys força durs els de l'ocupació alemanya. Quan els soldats del Reich et trobaven et miraven amb un aire de superioritat que et feia regirar les tripes. A les escoles s'obligava als alumnes a cantar l'himne de lloances a Pétain: "Maréchal nous voila...". Depriment!. I. perquè pugueu adonar-vos de com era aquella gent esmentaré un fet absolutament verídic: Igual que passava a tot arreu, quan els pagesos rebien la visita de la Guàrdia Civil o dels Carrabiners, tampoc els camperols francesos es feien pregar per oferir un got de vi als soldats que vigilaven la costa de l'estuari que s'aturaven a les cases. Una vegada Mme. Octavie se li acudi preguntar a un d'ells que xampurrejava el francès: "Està content amb el tracte que li fem?". "Si senyora, i molt". "I si Hitler li manés que ens matés, què faria?". "Doncs matar-los, és clar".

Un fet altament revelador de l'evolució del pensar dels francesos. Quan Pétain, després de la derrota, havia aconseguit el què per a França semblava una sortida honorable, a moltes cases, per no dir a totes, hi penjaren un retrat del mariscal. Uns mesos després, una bona part de França ocupada i deportacions de gent d'esquerra, estudiants i jueus, no se n'hi veia cap. I a continuar donant voltes per La Gironda, a grans propietats (els chateaux) i cooperatives vinícoles: Géniçac, Arveyres, Étauliers, Eyrans-Le-Fontet, Anglade, Loupiac, Saint Ciers sur Gironde, Sant Ciers de Canesse, Verdelais (la imatge de la Mare de Déu venerada en aquest poble és negra com la de Montserrat) i molts d'altres que farien la llista massa llarga de dir-los tots. Es pot dir que jo coneixia la Gironde més que la gran majoria dels girondins. I un any al Médoc, on es cultiva el millor, diuen, vi negre de taula del món (almenys és el més car). Per passar algun cap de setmana a casa, tirades de quaranta o

cinquanta quilòmetres en bicicleta eren cosa corrent. A altes hores de la nit, a Saint-Androny, anava a un lloc amagat a escoltar les emissores de ràdio dels aliats i en feia arribar el contingut, amb molt de compte de a qui ho deia, als francesos. La nova del desembarcament aliat a Normandia aixecà els ànims a tots. El 7 de maig del 1945 la tan esperada nova, la tan desitjada: la guerra s'havia acabat amb total derrota dels alemanys!. Al poble tot eren repics de campanes i visques pels camins. Quina alegria a tot arreu! Mentre, jo, sol en un racó, pensant amb el que ens havia passat a nosaltres, tenia ganes de plorar. Que sol em sentia!

I PASSAREN ENCARA QUATRE ANYS

Els darrers anys que vaig passar a l'exili foren per a mi força tranquils i crec que estaria mancat d'interès i potser avorrit, si algú ho llegeix, fer-ne un relat massa minuciós. Em limitaré a esmentar-ne algunes anècdotes. He de confessar que m'havia completament afrancesat, i coses i costums que ara em semblarien ridículs (per exemple la marxa nocturna amb torxes flamejants i cantant per la Festa Major de Saint-Androny) les trobava naturals, i divertides!

***

Era el 25 de març, aquell any Divendres Sant, quan vaig tornar a Catalunya després de 9 anys, 1 mes i 15 dies d'exili.

A Figueres guàrdies civils amb tricorni, banderes groc-vermelles, processó amb penitents amb cucurulles al cap... quin món més estrany em semblà! Ja a Mataró, l'abraçada a la mare, a la meva germana i als meus tres nebots que només havia conegut poc i molt petits. Ja tornava a estar amb els meus!

Al Consolat no m'havien enganyat. Em vaig presentar a la caserna de la guàrdia civil. "¿Qué tengo que hacer ahora?", "no se meta en nada y nadie le molestará". I així ho vaig fer i així ho feren. Foren uns primers anys durs, d'una molt difícil d'adaptació a un món que no s'assemblava al que feia dotze

anys, entre la guerra i l'exili havia deixat, (mai m'hi vaig adaptar completament) i plens de dificultats de tota mena. Molts amics faltaven i les entitats a les quals havia pertangut estaven dominades per gent amb la qual no podia congeniar, però tornava a estar amb la meva família.

Han passat prop de cinquanta anys de la meva tornada quan escric aquestes línies. Tinc una esposa que estimo i si no hem tingut fills sí que tenim uns nebots que es porten com uns fills i uns besnebots (les més petites són per a nosaltres "nebodes nétes") que estimem amb tota l'ànima.

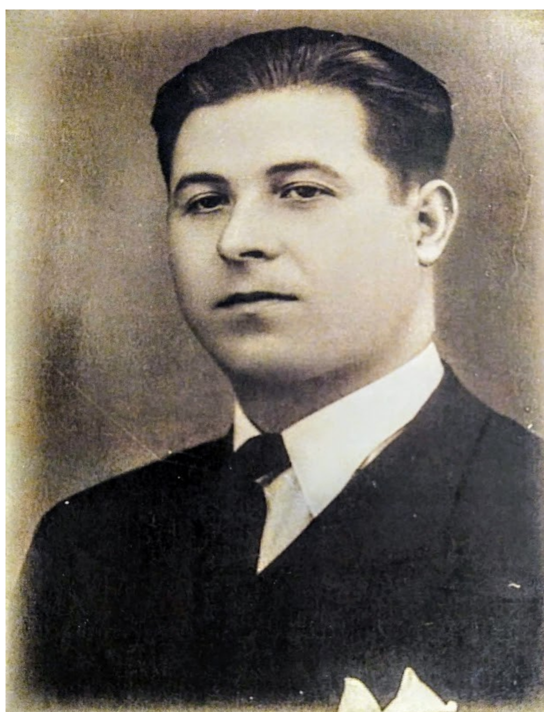
Com diu la meva dona llegint el que m'ha passat, tot el que he pogut superar, "Has de creure en Déu per força!" i té tota la raó del món.

Joan Ballescà i Prat. Maig 1997

MANUEL CORREDÓ I CARDONER (1905-1938)

Em cal agrair a Manuel Corredor i Burset les facilitats que m'ha donat per consultar la correspondència que mantingueren els seus pares i que és la base d'aquest estudi.

Aquesta documentació va ser recopilada i estudiada per Manuel Cusachs i Corredor[25] a qui agraeixo les facilitats que m'ha ofert.

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

Manuel Corredó i Cardoner va néixer a Mataró el dia 16 d'abril de 1905, fill de Manuel Corredó i Ros i de Josepa Cardoner i Bruguera, ambdós de Mataró.

La família tenia un taller de serralleria al carrer de Sant Josep, número 40, també de Mataró, on s'incorporà de ben jove Manuel Corredó, fill. Es casà un mes escàs abans de l'inici de la Guerra Civil, el 20 de juny de 1936, amb

25 CUSACHS, *Manuel.*

Enriqueta Burset i Rovira, nascuda a l'any 1914. El 23 d'abril de 1937 naixia el seu fill Manuel Corredor i Burset.

La primera notícia que s'ha conservat de la mobilització de Manuel Corredó és una carta del 3 de febrer de 1938, d'ell mateix, en la qual comunicava a la seva esposa que es trobava a Gavà i que havien vist un bombardeig a Castelldefels.

Per les dades que ofereix en la correspondència semblaria ser que es trobava en una unitat de formació de futurs instructors militars anomenada «American Lake». Tanmateix, en una carta del dia 10 del mateix mes, mostrava el seu escepticisme sobre els entrenaments a què eren sotmesos «No esperaba yo que para hacernos perder el tiempo miserablemente en ejercicios que no tienen ninguna importancia salvo la conferencia que nos dan cada día por la noche, nos hicieran venir hasta aquí (...) nos hagan pasar casi todo el día en jugar a saltar y parar, a tirar de la cuerda, a rescate y otros juegos por el estilo propios de chiquillos. Tambien hacemos gimnasia y algo de instrucción de fusil y bombas de mano».[26]

El 17 de febrer s'adreçava de nou a Enriqueta Burset per fer-li saber que ja havia rebut les sabates que li havia tramès «que me hacían mucha falta pues aquí ha nevado bastante» però que el que li mancava era «un poco de comida, principalmente para el desayuno».[27]

El 16 de març Enriqueta escrivia a Manuel, aleshores destinat a Figueres, fent-li saber que li havia tramès un paquet amb queviures per mitjà d'un company que es deia «Rosendo (...) no te escribo más porque Manuel ya se ha despertado y tiene que comer».[28]

El 4 de maig de 1938 Manuel Corredó escriví des de Figueres en un full imprès procedent del negoci familiar.

26 Les cartes pertanyen totes al fons familiar de Manuel Corredor Burset. A partir d'aquest punt seran citades per la seva data. Carta. 10.2.1938.
27 Carta. 17.2.1938.
28 Carta. 16.3.1938.

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

Explicà que s'havien hostatjat dos dies a un hotel, amb un cost de 35 pessetes diàries, i, com que això era inassumible, menjaven a una casa particular -on els cobraven 7 pessetes per jorn- però, a canvi, havien de lliurar-los-hi els aliments que rebien de la intendència. Dormien a una altra casa amb un cost de 2'50 pessetes la nit. Deia també que aquell dia havien anat a fer exercicis de tir i havien menjat «rancho»,[29] per la qual cosa havia guardat el «chusco» «que lo guardo para Manuel [el seu fill] para hacerle sopas».

En aquest mateix escrit informava a la seva esposa que havia estat destinat a la «9ª Bateria de Obuses», amb funcions de capità «...de momento no tenemos cañones però sí soldados, no sé cuantos pues hoy tomaré el

29 «...y por cierto no ha habido para todos pero como yo he ido de los primeros me han dado un buen cazo de alubias con carne». Carta. 4.5.1938.

mando, però creo son unos ochenta». També explicava que havien estat fent exercicis de tir a uns 4 kilòmetres de dels Pirineus. De Mataró havia localitzat Pous, marit d'Amàlia Boter, i Subiñà, marit de Cuyàs.

A través de les cartes que seguiren es dedueix que a Figueres, Manuel Corredó estigué fent un curs de capacitació per dirigir bateries d'artilleria.

Durant el mes de maig, mentre durà aquesta formació, el tema més recurrent de la correspondència fou el del proveïment d'aliments i el seu intercanvi per tabac. «Por primera vez han repartido tabaco a nosotros en el Castillo la semana passada y esta nos han dado 6 caliqueños, tabaco muy apreciado por los agricultores principalmente por aquí (...) he quedado casi sin dinero però con este tabaco se puede encontrar todo lo que queráis. El inconveniente está en mandarlo. También me será possible gracias a la influencia de un amigo mío poder obtener arroz a 25 ptas. Kilogramo (...) la dificultad será mandarlo».[30] I, més endavant, «ayer te mandé doce caliqueños y un pan».[31] «Procura con el tabaco hacer el mejor partido possible, no lo entregues a nadie, por un caliqueño por aquí se dice que han dado una gallina».[32]

Corredó també es queixava de l'avorriment que li significaven les classes teòriques que rebien i com, davant l'absència d'alguns companys que se'n escapolien per anar a veure les famílies a les poblacions properes, ara es passava llista matí i tarda. Confiava poder assolir la graduació de tinent el mes de juny.[33]

A finals de maig la parella planejava poder-se trobar a Figueres, tot i que els preus de l'estada eren molt alts. L'hotel costava 25 pessetes diàries i l'estada a una casa familiar 5 pessetes. Per aquestes dates Manuel cobrava 375 pessetes al mes «mas dietas».[34]

L'infant començava a fer les primeres passes «Manuel por ahora está bien parece que si que va perdiendo el miedo a andar porque arrimado a las

30 Carta. 24.5.1938.
31 Carta. 26.5.1938.
32 Carta. 27.5.1938.
33 Carta. 27.5.1938.
34 Carta. 7.6.1938.

sillas y a la mesa da vueltas por el comedor y vuelve a dar algunos pasos solo».[35]

A mitjans de juny es realitzaren les proves d'aptitud als aspirants a tinent «...ayer me examinaron de tiro que, por cierto, me salió muy bien: el primer disparo casi dio en el blanco, el 2º pasó por encima de la montaña porque el comandante me mandó tirar largo, y yo quería tirar más corto, el 3º dio en el mismo blanco y el 4º muy cerca (...) Ahora ya hemos terminado el curso».[36]

En aquesta fase de capacitació per a la condició de tinent, des de la subsecretaria de l'Exèrcit de Terra del *Ministerio de defensa Nacional,* es sol·licitaren informes de Manuel Corredor a l'Ajuntament de Mataró. Respongué el 22 de juny de 1938 el Cap General de la Policia Municipal, Jaume Lluís, "... és persona d'intatxable conducta i adicte al régim [sic]".[37]

Tanmateix, el dia 5 de juliol següent es rectificava aquesta informació en els termes següents "...resulta ésser que el concepte polític del mateix es de dretes havent militat, tant ell com els seus familiars, a la "Lliga Regionalista" i en el fitxer d'aquesta oficina hi ha el nº de Carnet electoral, que es el 1293. En quant a la moralitat del mateix, en aquest Departament no hi consta cap mes antecedent".[38] El 23 d'aquest mateix mes l'alcalde mataroní reblava aquest informe amb els termes següents "...el mencionado Manuel CORREDO CARDONER, es persona antes del movimiento subversivo y después del mismo, desafecto al Régimen".[39]

Probablement aquests informes no tingueren gaire efectes pràctics. A la fi del curs vingué el destí. A la plana major del mateix castell de Figueres, a les ordres d'un comandant italià. «...estoy encargado de los telégrafos, teléfonos, topógrafos y municiones de manera que si no me cambiaran, aunque tuviera que ir al frente, estaría bien pues vamos algo alejados de los cañones».[40]

35 Carta. 30.5.1938.
36 Carta. 17.6.1938.
37 Arxiu Comarcal del Maresme. A.M. GOB-762.
38 Arxiu Comarcal del Maresme. A.M. GOB-762.
39 Arxiu Comarcal del Maresme. A.M. GOB-762.
40 Carta. 17.6.1938.

A la mateixa carta continuava explicant les compres que feia, en aquest cas concret, oli i pots de llet condensada, que dipositava en el pis que tenia llogat «...lo dejaría allí y vosotros podrías ir a recogerlo».[41]

La darrera carta escrita des de Figueres ho fou el 22 de juny de 1938. En ella comentava que li semblava que estaria poc temps en aquesta població atès que altres tinents ja havien estat destinats. Continuava donant instruccions sobre els queviures que tenia al pis del carrer de la Rambla i preguntava si el seu fill havia començat a dir algunes paraules.

El següent escrit redactat per Manuel Corredó ho fou el primer de juliol de 1938 i, per tal de no oferir dades que poguessin ésser utilitzades per l'enemic, en lloc de la ubicació indicà «en campaña» tot i que, per tranquil·litzar la seva esposa, li especificava «de momento estamos muy lejos del frente». Parlava d'haver vist alguns mataronins, entre d'altres, «Montserrat de las pieles». Podria tractar-se de Domènec Montserrat?

En aquesta mateixa missiva explicava que havia anat en tren des de Barcelona a Reus. Les condicions econòmiques, pel que fa a l'alimentació, havien millorat i confiava que «podría ahorrar algunas pesetas», a diferència del que succeïa a Figueres.

El dia 7 de juliol continuava en el mateix destí. Menjaven del que els abastia la intendència.

Els ho preparava una dona «que nos condimenta la comida nos hace la ensalada no nos cobra nada, sólo quiere el pan que nos sobra.»

En un altre punt indicava que havia encomanat comprar una manta a Reus, el que permet ubicar, indicativament, el lloc on es trobava.

Dos dies després Manuel Corredó rebia les ordres per un nou destí, concretament a una «batería». La seva nova adreça postal, a partir d'aquest moment seria «Comandancia Principal de Artillería. 1er. Grupo Obuses 152. 2 Batería. 5 Cuerpo de Ejército. CC nº 5 Turia 3».[42]

41 Carta. 22.6.1938.
42 Carta. 9.7.1938.

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

El 13 de juliol de 1938 s'adreçava a la seva esposa en aquests termes «Como ves aunque esté aquí en medio del bosque me acuerdo de la fecha del día de hoy de lo que representa para nosotros un día de alegría que este año no podemos estar juntos me anima la esperanza de que algún día podré volver ya para siempre. Creo que Manuel estará bien, que irá creciendo sabiéndolo que no le falte nada; a primeros de mes cuando cobre te podré mandar dinero pues aquí sólo gasto lo que vale la comida como que no como mucho tengo suficiente con lo que nos dan».[43]

El dia 17 de juliol era Enriqueta Burset qui s'adreçava al seu marit. Li trametia paper i segell per tal que pogués estalviar a l'hora d'escriure. Li feia saber «cuando me escribas me gustaría me digas el sitio donde estás y lo que haces por aquí, si es que puedes decirlo». En referència al fet que mengés poc l'advertia «Manuel lo que tienes que hacer es comer mucho que después te encontrarás mal y aún será peor y no tienes que estar triste. Piensa que (la guerra pronto terminará) y podrás volver. Cuando cobres no quiero que me

43 Carta. 9.7.1938.

mandes dinero porque a ti te hará más falta que a mi (...) Claro que ya no tengo pero ya sabes que todo lo que me hace alta mi madre me lo compra». En referència al seu fill «Por Manuel no tienes que padecer porque él hasta ahora tiene todo lo que necesita. Ahora le haré unos pantalones y una camisa nueva y le haré hacer un retrato, ya te lo mandaré para que lo veas». En aquesta mateixa carta donava notícies sobre la inauguració d'uns «Comedores Populares» que s'havien instal·lat al cinema «Moderno» amb capacitat per a 1.000 persones. Indicava que se'n havia de crear un altre al cinema «Gayarre» i afegia «pero ahora todo lo que viene de comida es para los comedores y para los otros no dan nada». Amb una certa resignació afegia «Ya se han terminado las patatas ahora hasta la otra cosecha». I, a tall de disculpa, «Mis cartas no se si las entiendes mucho porque no se escribir muy bien».[44]

En una nova carta del 18 de juliol de 1938 Manuel Corredó explicava a Enriqueta «Comemos mucha fruta que mis compañeros van a buscar en la ribera del río». Ell, més caut «Yo fui una vez però no me atreví a acercarme, no dicen nada los fascistas». Aquesta dada és rellevant per comprendre que es trobava a la vora del riu Ebre una setmana abans que comencés l'ofensiva republicana en aquest punt que originà una de les batalles definitives de la Guerra Civil. Explicava que dormien en una cabana i que, ben aviat haurien d'excavar una cova per protegir-se de la pluja i de l'aviació enemiga. En parlar de Tortosa detallava «hay mucho arroz y aceite abandonados que ahora ya van recogiendo».[45]

El 27 de juliol Manuel s'adreçava a la seva esposa fent-li saber «...ya te habrás enterado por el periódico que varias unidades han pasado el Ebro conquistando terreno en la otra orilla opuesta. Un artillero de la batería que salió hacia Tarragona me ha dicho que vio por la carretera varios camiones de prisioneros fascistas». En aquest mateix escrit, comentava la situació sanitària a Mataró «...ha dicho que en Mataró hay muchos casos de tifus, sería conveniente que os hiciereis vacunar pues con la miseria que reina por aquí sería muy fácil que tomara graves proporciones, bebed el agua hervida y mucho cuidado con las verduras y tomates.» Sobre el seu estat físic explicava

44 Carta. 17.7.1938.
45 Carta. 18.7.1938.

«Ayer me hice cortar el pelo al nº 1 porqué la máquina del cero no funcionava pues ya me había encontrado algún piojo. Aquí donde estoy apenas hay agua (y) ya he perdido la cuenta de los días que no me he lavado. Estuvimos tres días cerca de un pueblo que las casas apenas si podían darte agua para beber y además era de cisterna muy mala».[46]

El dia 30 de juliol Enriqueta Burset encara no havia rebut la carta acabada de ressenyar i escrivia alarmada «... no puedes figurarte lo que he padecido estos días al leer en el periódico la ofensiva del frente del Ebro ¿porque tu estás en este frente, verdad? Claro que tu sufres mucho más que nosotros pero es muy triste cuando la gente te dice que están pasando muchos trenes de heridos y yo cada vez pienso quizás si entre ellos estás tu..».[47]

El dia primer d'agost l'esposa escrivia alleujada per haver rebut la carta del dia 27 de juliol i descrivia els jocs del seu fill «...es muy travieso y anda muy bien corre de un lado para otro y siempre deja correr las gallinas por el huerto y cuando lo ha hecho enseguida dice papam, papam. Qué lástima que no puedas verlo ahora que es como hace más gracia».[48]

El dia 2 d'agost Manuel li escrivia explicant que el día anterior s'havia rentat la roba a l'Ebre. També li deia que estaven prop d'un poble que havia estat evacuat «en donde por las casas hay muchos sacos de almendras y algarrobas. «Nosotros hemos cogido un saco de almendras y nos las vamos comiendo».[49]

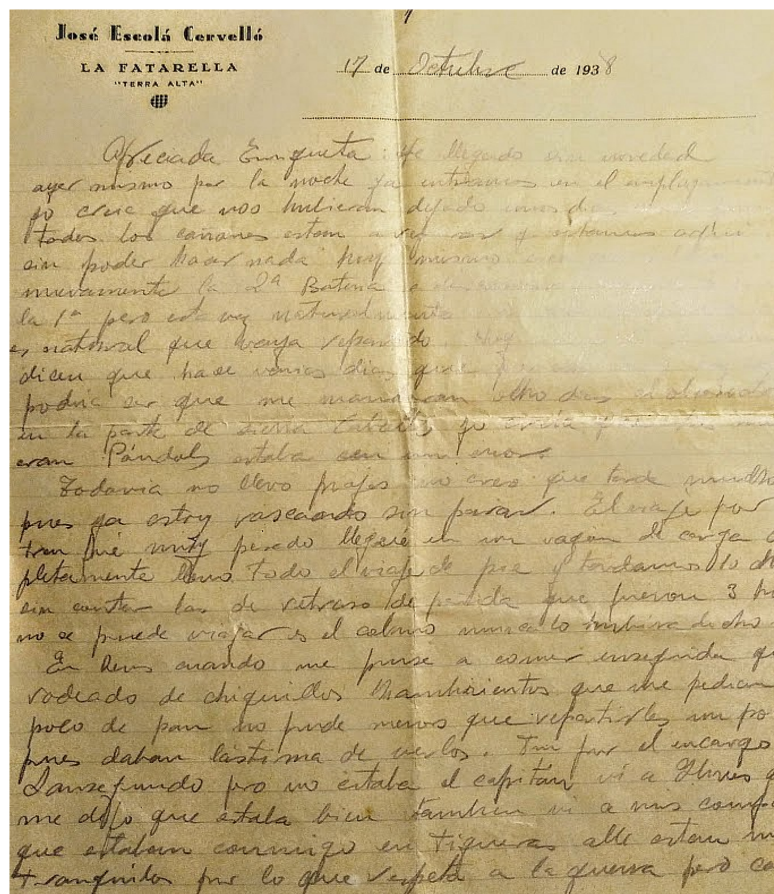
Nou dies després Manuel Corredó donava un detall significatiu «...no debes impacientarte si tardas días en recibir noticias mías pues como estoy al otro lado del Ebro la correspondencia a veces no va como debería».[50] I, una altra dada rellevant, la carta va escrita en un full de paper comercial que porta l'epígraf *José Escolá Cervelló. La Fatarella*. *«Terra Alta»*.

La Fatarella és una població que es troba a uns 10 kilòmetres al sud del riu Ebre. Manuel Corredó utilitzà aquests fulls per escriure fins a mitjans del mes d'octubre de 1938.

---

46 Carta. 18.7.1938.
47 Carta. 30.7.1938.
48 Carta. 1.8.1938.
49 Carta. 2.8.1938.
50 Carta. 11.8.1938.

El 13 d’agost Enriqueta Burset comunicava al seu espòs que a Mataró s’havien detingut a una quarantena de persones i que s’havia començat a recollir a cada casa un joc complet de llit. Trametia «retratos» del seu fill «le retrataron de la manera que se puso él y estuvo muy quieto.

José Escolá Cervelló

LA FATARELLA

"TERRA ALTA"

17 de Octubre de 1938

Apreciada Enriqueta: He llegado sin novedad ayer mismo por la noche ya entramos en el emplazamiento [illegible] creie que nos hubieran dejado unos dias [illegible] todos los cañones estan a [illegible] y estamos aqui sin poder hacer nada [illegible] mismo [illegible] nuevamente la 2ª Bateria [illegible] la 1ª pero esta vez [illegible] es natural que haya [illegible] dicen que hace varios dias que [illegible] podria ser que me mandaran otros dias [illegible] en la parte de [illegible] eran Pándols estaba con [illegible]

Todavia no llevo [illegible] que tarde mucho pues ya estoy paseando sin parar. El viaje por tren fue muy pesado llegaré en un vagon de carga completamente lleno todo el viaje de pie y tardamos 10 [illegible] sin contar las de retraso de partida que fueron 3 [illegible] no se puede viajar [illegible]

En Reus cuando me puse a comer enseguida [illegible] rodeado de chiquillos hambrientos que me pedian poco de pan no pude menos que repartirles un poco pues daban lástima de verlos. [illegible] por el encargo [illegible] pero no estaba el capitan vi a [illegible] me dijo que estaba bien tambien vi a mis compañeros que estaban conmigo en Figueras alli estan [illegible] tranquilos por lo que respeta a la guerra pero [illegible]

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

Nada más quieren hacer tres retratos y nos costaron 65 pesetas».[51]

El 18 d’agost Manuel comentava a la seva esposa «acabo de leer el parte oficial de que ha sido bombardeado Mataró, espero que no habrá pasado nada a vosotros y demás familiares, escríbeme cuanto antes para que pueda estar tranquilo». En aquell moment es trobava «en el puesto de mando de la infantería. Estoy bien y la comida es muy buena y abundante. He comido tocino y ternera que hacía mucho tiempo que no había probado». Afegia que pensava que ben aviat el traslladarien a la seva «batería».[52]

51 Carta. 13.8.1938.
52 Carta. 13.8.1938.

Ella li contestà al dia següent «El día 17 a la madrugada pasó un aparato faccioso por Mataró haciendo algunas vueltas por aquí y dejando caer algunas bombas que por suerte no hicieron daño. Las tiraron en la estación allí en la carga (...) lo que tienes que procurar es en vez de hacer venir un ordenanza a buscar la ropa es de mirar de ver si puedes venir tú, así podríamos vernos, que ya tengo muchas ganas de verte».[53]

El dia 20 Manuel escrivia que havia rebut el retrat del seu fill «No puedes figurarte la alegría que tuve pues está muy hermoso. Cuanto me gustaría poderlo ver igual que a todos pues hace ya tanto tiempo que no nos vemos y tan pocas esperanzas que tengo de venir pronto». I, més endavant, «..cuando pasa la aviación nos metemos en el refugio donde las bombas no pueden hacer nada. Además nunca han bombardeado aquí, solo pasan».[54]

El 1 de setembre de 1938 Manuel Corredó donava una indicació clara del lloc on estava «Yo estoy cerca del pueblo de La Fatarella supongo que puedo decirlo sino la censura ya lo borrará, creo que no cometo ninguna imprudencia».[55]

El mateix dia Enriqueta Burset li comentava «Aquí en Mataró se dice que van a llevar la Sarfa, aquella fábrica de Blanes, porqué allí ha quedado toda destruída. Muchos días iban a bombardear hasta que no ha quedado nada en pie. No sé si será verdad pero en caso de ser cierto estaremos bien arreglados. Entonces sí que tendremos bombardeos muy a menudo. Hay gente muy alarmada. Los que viven cerca de donde dicen que la llevarán hay quien dice que ya buscan casa».[56]En un escrit del dia 5 de setembre ella li comentava «Me gusta mucho escribirte pero me sabe mal porque no sé escribir. Lo hago muy mal y siempre estoy pensando que cuando tú debes recibir carta mía no la debes entender bien para escribirte necesito una hora y aún lo hago mal. Pero si tengo que escribirte mucho más tiempo ya iré aprendiendo y al final sabré más que tú».[57]

53 Carta. 19.8.1938.
54 Carta. 20.8.1938.
55 Carta. 1.9.1938.
56 Carta. 1.9.1938.
57 Carta. 5.9.1938.

El 25 de setembre li confirmava «seguimos igual aquí días de mucho ruido, días de más calma, en fin, como siempre. Estoy al otro lado del río y por ahora no nos movemos de aquí».[58]

El dia 27 la seva esposa li escrivia «No lo hagas lo de mandarme el chocolate y los botes de leche, entonces sí que me harás enfadar mucho. Ya sabes que nosotros no lo necesitamos. Tú sí que lo necesitas y tienes que comértelo (...) Yo pensaba que podrías mirar de buscar algún sitio y enchufarte. Lo que interesa en estos momentos es estar bien. No mires de qué manera (...) Tú pensarás con qué cosas me sale hoy pero yo lo haría todo para que pudieses estar bien».[59]

Cercar un altre destí per Manuel Corredó fou un tema recurrent en algunes de les cartes que s'intercanvià el matrimoni.[60]

El dia 30 de setembre Manuel deixava constància del seu cansament «Nosotros aquí continuamos igual. Esta guerra es muy dura debería ya haber terminado. No sé que esperan a resolverlo. Parece en el discuros de Negrín que tenía ya ganas de terminar pero ese día no llega nunca».[61]

L'enyorança de la llar familiar es fa present en els escrits «Que lástima que no podamos estar juntos con Manuel y contigo. Cuanto me gustaría poderos ver después de tanto tiempo. Tres meses ampliados que no nos hemos visto y viviendo yo como un salvaje embrutecido y quién sabe si podré volver, claro que todavía me quedan esperanzas però a veces dudo».[62]

El dia 4 d'octubre Enriqueta li comentava el seu dia a dia «Aquí pasamos una vida muy aburrida. Parece mentira que tengamos de vivir de esa manera. Figúrate que por la noche a las siete ya no se puede hacer nada, ya no se ve, tienes que encender la luz de bencina hasta que nos vamos a dormir (...) ¿Sabes a donde vamos los domingos? Ahora te contaré como los paso. Hace cuatro semanas que todas las fiestas por la tarde nos vamos al bosque a buscar leña con mi madre, Antonia, Rosita y su madre. Beatriz se queda con

58 Carta. 25.9.1938.
59 Carta. 27.9.1938.
60 «Por lo que dices Ramón tiene mucho empeño en no ir al frente. Quizás lo logre, él tiene buenas influencias que es lo principal». Carta. 3.10.1938.
61 Carta. 30.9.1938.
62 Carta. 3.10.1938.

Manuel. Hacemos un paquete de leña, merendamos un poco allí y otra vez a casa. A veces buscamos setas però no encontramos casi nunca».[63]

El dia 5 d'octubre Manuel li explicava que havien canviat de posició i que es trobaven «cerca del río. De uvas he comido muchas. Anteayer estuvimos en una viña que todos los racimos estaban secos pues nadie los ha recogido. Es una lástima que se pierda tanta riqueza (...) En la Fatarella había centenares de litros de aceite y de vino (...) lo que pasa es que uno no tiene ganas de comer. Parece mentira como quedas desganado. Pasaría días enteros sin apenas probar nada. No tienes humor».

Enmig d'aquests pensaments deixà escrita una crítica velada a la situació del conflicte «La guerra, para los que piensan, los que tienen conciencia es más terrible por que nos damos perfecta cuenta de donde estamos. Los que piensan con el cerebro de otros, que son muchos, pasan los días sin darse cuenta». Aquest mateix dia deixà escrit un dels pocs relats de combats que figuren a la seva correspondència i que mostra una certa displicència amb tot el que estava vivint. En aquest sentit la darrera frase del comentari no pot ser més explícita.[64]

El dia 6 d'octubre Enriqueta li escrivia explicant-li que havien anat a casa seva a «recoger el equipo de cama (...) lo que les interesa más es el colchón y la manta (...) si no es de lana no lo quieren. Ya hemos pasado una cosa. A ver que nos vendran a buscar ahora». També es féu ressò de la notícia que l'aviació sollevada havia tirat pa sobre Barcelona «Vienen a tirarnos pan a nosotros porque así nos creamos que allí sobra la comida y yo creo, y mucha gente lo dice, que para darlo a nosotros la gente que están en la otra zona no pueden comerlo». Cloïa la carta amb les entremaliadures del fill «Hace unos días que siempre va al gallinero y coge a la gallina por el cuello y la pasea así, algún día la encontraremos muerta pues le hace de todas».[65]

---

63 Carta. 4.10.1938.

64 «Vemos mucho movimiento de aviación. Hace varios días que un avión fascista al tirar las bombas allá lejos le explotó una en el preciso momento que la soltaba y el avión se incendió y cayó al cabo de poco rato. Los antiaéreos derribaron otro, a veces viene la Gloriosa y hay combates yo no los miro nunca porque las balas que se tiran entre ellos a veces caen al suelo y explotan y para ver un combate puedes pagarlo con la vida. Me meto en el refugio y que se arreglen». Carta. 5.10.1938.

65 Carta. 6.10.1938.

El dia 21 d'octubre de 1938 Manuel Corredó escrigué a Enriqueta Burset una carta en la qual es fan paleses dues realitats incontestables. En primer lloc la capacitat profundament humana d'empatitzar amb els qui es troben en situacions similars, tot i que siguin de la trinxera física i ideològica confrontada i, en segon terme, el sense sentit absolut de qualsevol guerra.

«Hace cuatro días que estoy en el observatorio en uno de los picachos de la Sierra de Caballs. Tengo que estar aquí ocho días (...) Por ahora está muy encalmado. Caen algunos morterazos muy cerca però tenemos un refugio que es donde dormimos que, aunque caigan encima, no pueden hacernos daño. Casi nunca estoy en la trinchera. Solamente cuando es necesario. Desde aquí, como es la primer línia, con el anteojo veo los requetés de la trinchera de enfrente con sus boinas rojas. Están tomando el sol. Están a unos trescientos metros. Por la noche se hablan con los nuestros y discuten. Ahora mismo me llaman a la trinchera y veo a todos los requetés fuera de las trincheras y nos llaman a que bajemos a hablar. Yo pido al Comisario a que nos deje bajar y me dice que no quiere que nadie baje. De ellos ya viene uno con el periódico en la mano y dice que bajemos todos que nos juntaremos a hablar pero a nosotros no nos lo permiten, como no tengo miedo si me dejan bajo a hablar. Continuo. Si no fuera por la guerra esto es muy pintoresco. Estamos muy altos por las mañanas vemos las nubes por debajo de nosotros hay días que por las mañanas estamos metidos dentro las nubes (...) Ha habido un imbécil de los nuestros que ha disparado un tiro y entonces ellos se han molestado y han metido varios morteros. Después ha venido la aviación y nos ha bombardeado. Esto es lo más peligroso pues para la aviación el refugio no es muy bueno. Por suerte no ha pasado nada no ha habido ninguna baja. Todavía los cazas están dando vueltas estando al cubierto de los cazas no hay peligro.»[66]

Quatre dies després «Apreciada esposa: Te escribo desde Sierra Caballs (...) Una noche la del domingo, los fascistas dieron un golpe de mano y subían a la montaña ya me creía yo prisionero menos mal que los rechazamos y tuvieron que volver a sus trincheras. Ha llovido dos noches y toda el agua entra por el techo de la chabola, me he mojado mucho y toda la noche sin

66 Carta. 21.10.1938.

dormir. Veremos esta noche si hace buen tiempo. Figúrate que el ataque lo realizaron de noche y con una lluvia tremenda. Los de infantería sufren mucho, no te lo puedes imaginar. Supongo que todos estáis bien de salud. Te escribo poco porque tengo que entregar la carta a un artillero que ha subido a traernos sacos. Creo que mañana cobraré. También he encontrado un poco de aceite, veré si encuentro más para mandártelo. El paquete ya me lo he comido casi todo. Menos mal que cuando se rompió casi no había nada, los huevos y el coñac, y me lo guarda Miró abajo. Recuerdos a todos, besos a Manuel, tu esposo que no te olvida, Manuel».[67]

Aquesta fou la darrera carta que escrigué Manuel Corredó i Cardoner.

Segons Gabriel Cardona durant el mes d’octubre de 1938 les tropes franquistes prepararen una ofensiva per ocupar la serra de Cavalls. Aplegaren 500 peces d’artilleria espanyoles, alemanyes i italianes. Comptaren amb l’Aviació Legionària italiana, la Legió Còndor i dues brigades aèries espanyoles que sumaren prop d’un centenar de bombarders, acompanyats per avions de caça. El dia 30 d’octubre «de les vuit del matí fins a les dotze del migdia totes les armes disponibles van disparar sobre el front, una mica més ample d’un quilòmetre (...) la terrible preparació deixà fora de combat el 70% dels homes i obligà els soldats a no treure el cap de les trinxeres».[68]Els primers en arribar al cim foren els legionaris i després tota la infanteria «la lluita va dur-se a terme amb bombes de mà i cos a cos, mentre, des del Puig de l’Àliga, el Terç de Nostra Senyora de Montserrat els recolzava amb les seves metralladores». Al finalitzar els dia les tropes sollevades dominaven les altures i les tropes republicanes, terriblement desgastades hagueren de replegar-se. La Fatarella caigué el 14 de novembre de 1938.[69]

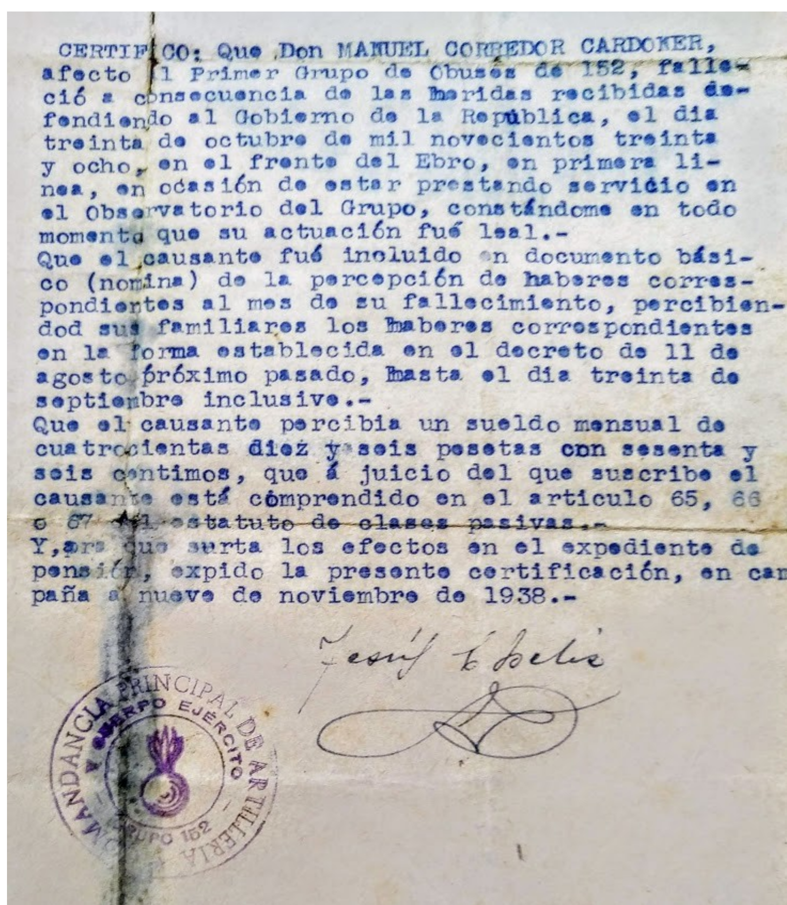
El dia 7 de novembre de 1938 Narcís Mir i Turró, company de bateria de Manuel Corredó, s’adreçava a Enriqueta Burset «tal com ja em temia, el seu marit per indicis dels meus companys ha *desaparescut* per allí a dalt a on estava ara que no li agafi mal puig per el present no té cap més fondament

67 Carta. 25.10.1938.
68 CARDONA, *La batalla*, p. 196.
69 CARDONA, *La batalla*, p. 196.

que la seva desaparició potser a deixar temps se sàpiga d’un servidor».[70]En els primers moments els seus companys consideraren la possibilitat que hagués desaparegut o hagués estat fet presoner.

Tanmateix, el dia 9 de novembre es signava el document que certificava la seva mort en combat.

Abans de rebre aquest document Enriqueta Burset contestà Narcís Mir el 13 de novembre de 1938. «Apreciado Señor: Acabo de recibir su carta en la que me da cuenta de la desaparición de mi esposo. He pasado un gran disgusto al leerlo però si eso fuera verdad aún me quedaría la esperanza de que lo hubieran hecho prisionero. Yo le pido que si lo que me dice Vd. En su carta no es la verdad que me lo diga porqué engañándome no ganaría nada si otra vez tiene ocasión de saber alguna noticia le agradeceré mucho que me lo

CERTIFICO: Que Don MANUEL CORREDOR CARDONER, afecto al Primer Grupo de Obuses de 152, falleció a consecuencia de las heridas recibidas defendiendo al Gobierno de la República, el dia treinta de octubre de mil novecientos treinta y ocho, en el frente del Ebro, en primera linea, en ocasión de estar prestando servicio en el Observatorio del Grupo, constándome en todo momento que su actuación fué leal.-
Que el causante fué incluido en documento básico (nomina) de la percepción de haberes correspondientes al mes de su fallecimiento, percibiendod sus familiares los haberes correspondientes en la forma establecida en el decreto de 11 de agosto próximo pasado, hasta el dia treinta de septiembre inclusive.-
Que el causante percibia un sueldo mensual de cuatrocientas diez y seis pesetas con sesenta y seis céntimos, que á juicio del que suscribe el causante está comprendido en el articulo 65, 66 o 67 del estatuto de clases pasivas.-
Y, para que surta los efectos en el expediente de pensión, expido la presente certificación, en campaña a nueve de noviembre de 1938.-

70 «La maleta que estava abaix la desgràcia féu que s’ha cremat. La roba que m’entregà ja la guardaré per millor ocasió per retornar-li. Lo altre com que es faria malbé me prendré la llibertat que V. me darà el capot, com m’he quedat sense manta per tenir jo la d’ell en faré ús. Les sabates com que per molt temps no podrà fer ús de les mateixes si a V. li és igual podria fer un favor a algú que vagi descalç puig que si tant se guarden i havent-se dut s’ha ressequen i ni se poden dur després. Repeteixo que es posi tranquil·la que al seu marit no li passa res de mal. Espero que si no és molestar-la me contestarà en lo que fa referència a les sabates». Carta. 7.11.1938.

escriba enseguida. Yo ya iré a preguntar a Barcelona a ver si entre todos podemos saber la verdad».[71]

Un escrit del «Comisariado Grup Obuses 152» del 24 de novembre de 1938 no clarificà la situació «Tengo el sentimiento de manifestarle que su esposo el Teniente D. Manuel Corredó, como ya le ha sido comunicado por un compañero suyo, desapareció en ocasión de hallarse cumplimentado con su deber el día 30 de Octubre ppdo. no pudiendo precisar concretamente en que condiciones cayó prisionero ya que sus compañeros corrieron la misma suerte».[72]

Enriqueta Burset insistí en les seves recerques a la fi de la guerra «Yo tengo la esperanza de que sería aprisionero y siempre esperaba con mucho interés que las tropas nacionales ocuparan Cataluña para saber noticias de él pero ya hace dos meses que estamos libres de los rojos y de mi esposo no he sabido nada y esto me hace creer cada día la triste noticia que me darán de su muerte será cierta por desgracia. También hace unos días escribí a Burgos pues allí hay la lista de los prisioneros y estoy esperando contestación».[73]

Una altra de les gestions realitzades per Enriqueta fou publicar un anunci a *La Vanguardia.*

MANUEL CORREDÓ CARDONER

Suboficial de Complemento, que perteneció a la Comandancia principal de Artillería; Primer Grupo de Obuses 152; 1.ª Batería, 5.º Cuerpo de Ejército C.C. núm. 5, Turia 3. Según comunicado de los rojos falleció el día 30 de octubre de 1938 en el frente del Ebro, en un observatorio de Sierra de Caballs. Se ruega si algún compañero puede dar noticias de su muerte, las comunique a su esposa Enriqueta Burset, calle San Isidoro, núm. 49, Mataró.

71 Carta 13.11.1938.
72 Carta 24.11.1938.
73 Carta 31.3.1939.

La Vanguardia, Núm. 22.756. 27.8.1939.

Com a conseqüència d'aquesta publicació, el 5 de setembre de 1939 el mataroní Antoni Casas Cintado[74], des del camp de concentració de Cervera, comunicà Enriqueta Burset que, per un testimoni directe, li podia confirmar la mort del seu espòs a l'Observatori de la Serralada de Cavalls.

A un altre dels testimonis de la mort del seu marit Enriqueta Burcet escrigué «...yo desearía de Vd. Que si es verdad que conocía a mi esposo y que estaban juntos según me dice, cuando tuvo la desgracia de morir que Vd. Me diese detalles más concretos: si es que padeció mucho mi esposo al morir, o de los otros compañeros que estaban en el Observatorio si murieron tambien. Mi esposo una vez muerto ¿quedó en el mismo sitio o se lo llevaron de allí?

Campo de Concentración
Cervera 5 de Settiembre de 1939 (Año de la Victoria)

Muy Sra. Mía, y de mi Mayor consideración.
El motivo de escribirle es el siguiente; Segun me dice mi Esposa Vs. pusieron un anuncio en La Vanguardia; anuncio el cual ya vi yo mismo: en el cual intresaba si alguien pudiera dar noticias de su Malogrado Esposo; Pero como yo no sabia que abia en mi grupo quien pudiera darme noticias lo degé como imposible para mi. Pero ahora pidiendome able con el muchacho ese; pues ya lo é echo. Y tengo el sentimiento de comunicarle (segun me a dicho el) que su Esposo Manuel Corredó murió en el Observatorio de la sierra de Caballs; Ostentando el grado de Suboficial para mas señas.

Sin Mas reciban Vs mi mas sentido pesame y pudiendo disponer de mi en lo que sea posible Q. D. V. S. S.

Antonio Casas Cintado

Adjunta la una letra del muchacho Pedro Pastor

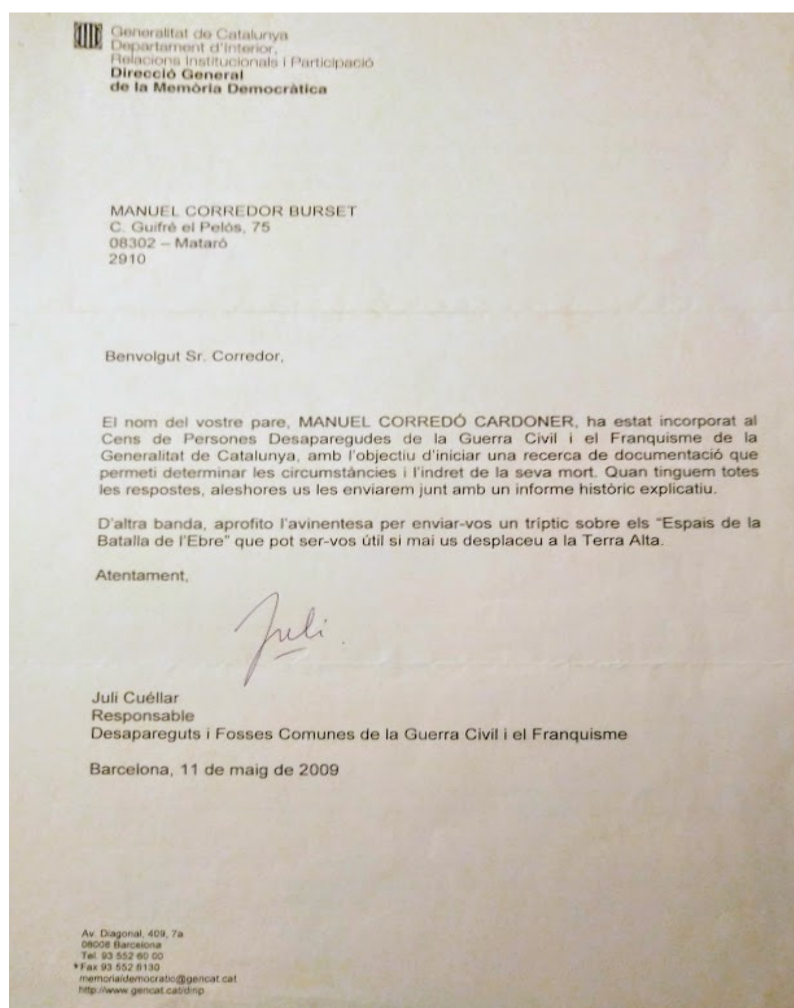
---

74 GIMÉNEZ, *Mataró*, p. 378.

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

Creo que no se molestará si le hago tantas preguntas pues yo sólo deseo saber a donde murió mi esposo y a donde podría encontrarlo».[75]

Antònia Burset Rovira morí a l'any 1968. Les preguntes que formulava en aquesta darrera carta encara no han obtingut resposta.

Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
Direcció General
de la Memòria Democràtica

MANUEL CORREDOR BURSET
C. Guifré el Pelós, 75
08302 – Mataró
2910

Benvolgut Sr. Corredor,

El nom del vostre pare, MANUEL CORREDÓ CARDONER, ha estat incorporat al Cens de Persones Desaparegudes de la Guerra Civil i el Franquisme de la Generalitat de Catalunya, amb l'objectiu d'iniciar una recerca de documentació que permeti determinar les circumstàncies i l'indret de la seva mort. Quan tinguem totes les respostes, aleshores us les enviarem junt amb un informe històric explicatiu.

D'altra banda, aprofito l'avinentesa per enviar-vos un tríptic sobre els "Espais de la Batalla de l'Ebre" que pot ser-vos útil si mai us desplaceu a la Terra Alta.

Atentament,

Juli

Juli Cuéllar
Responsable
Desapareguts i Fosses Comunes de la Guerra Civil i el Franquisme

Barcelona, 11 de maig de 2009

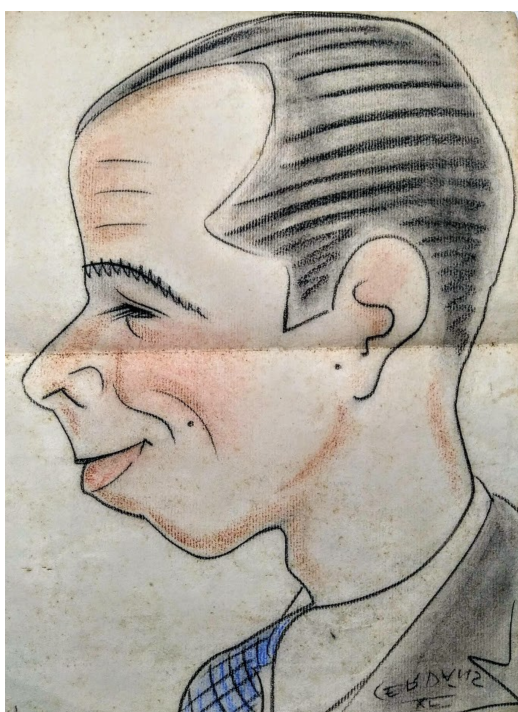
Av. Diagonal, 409, 7a
08008 Barcelona
Tel. 93 552 60 00
Fax 93 552 6130
memorialdemocratic@gencat.cat
http://www.gencat.cat/dimp

Col·lecció Manuel Corredor i Burset

75 Carta 5.9.1939.

JOAN COT OLIVER (1911-2002)

Joan Cot Oliver era fill de Joan Cot Pujol i Consol Oliver. Va néixer a Mataró a l'any 1911. Es va casar amb Joaquima Mora Arenas, que havia nascut a l'any 1908, el 29 d'agost de 1932, a la parròquia de Sant Josep de Mataró. Varen tenir una filla, Paquita Cot Mora. Joan Cot va morir a l'any 2002. Joaquima Mora ho féu a l'any 1997[76] i la seva filla, Paquita Cot Mora, morí a l'any 2020.[77]

Caricatura de Joan Cot Olivé. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.

En una de les seves cartes Joan Cot féu referencies molt elogioses al religiós marista Salvador Oller i Angelats, conegut com a *germà Doroteo,* el

76 Dades procedents del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró amablement facilitades pel Sr. Xavier Clavell.

77 A la mort de Paquita Cot la documentació familiar passà a mans de la seva cosina, Montserrat Terrades. En morir aquesta, a l'any 2021, la família Grané lliurà la documentació al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. El seu director, Nicolau Guanyabéns em féu conèixer la seva existència. Tota la documentació citada d'aquest autor procedeix del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, PAT, Joan Cot Olivé.

que permet pensar que degué estar escolaritzat en aquesta institució, bé al carrer de Sant Josep o al col·legi de Valldemia.

A les darreries dels anys vint i, principis dels trenta, exercí l'activitat de viatjant comercial per diverses poblacions de l'àrea valenciana, aragonesa i també catalana. Les primeres cartes que trameté des del front portaven impresa a la capçalera la llegenda *JUAN COT DE LA CASA CLAVELL Y LLUIS C.L*. amb indicació de la seva adreça particular, al carrer Creus, número 28. El 19 de juliol de 1936, segons indica en els seus *Records,* treballava a la fàbrica de capses Viladevall com a escrivent. Durant l'estada al front rebé algun paquet procedent de l' «Associació de Viatjants».

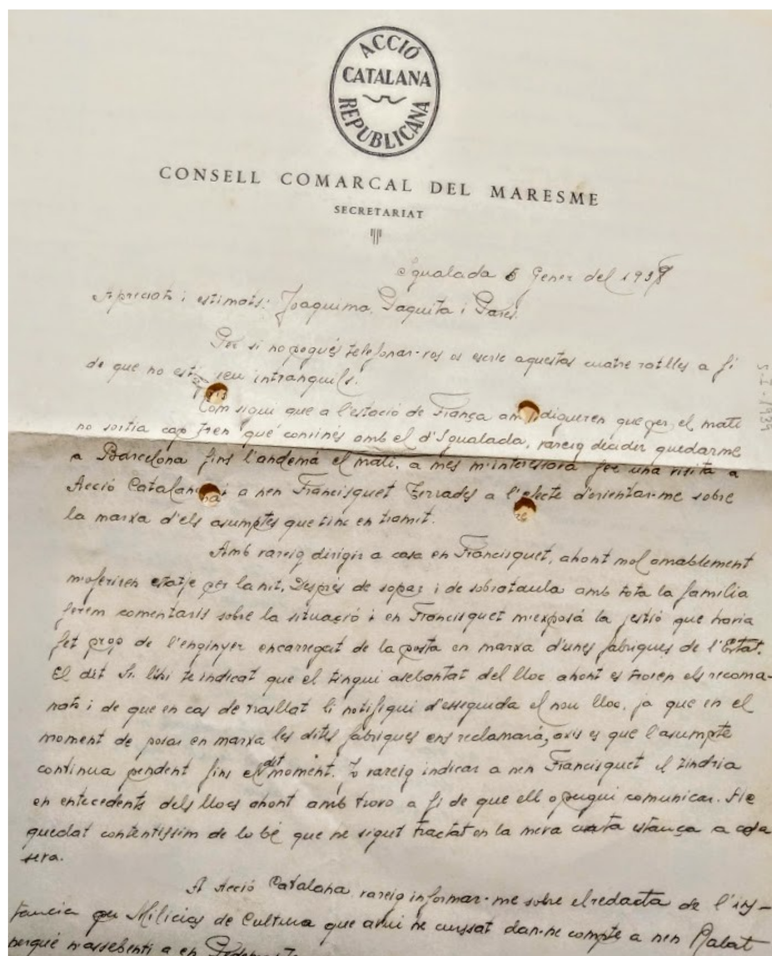
Políticament estigué vinculat a Acció Catalana Republicana partit que, a les eleccions municipals de 1931 a Mataró, obtingué 6 representants entre ells Josep Rabat i Simon[78] que fou objecte de molta sol·licitud, per part de Joan Cot, durant la seva etapa al front.

El dia 13 de juliol de 1937 fou cridada la lleva de 1932 i, amb ella, Joan Cot s'incorporà a l'exèrcit de la República i inicià el relat molt personal, i a voltes intimista, dels seus records i vivències fins a la conclusió del conflicte.

Després d'uns dies d'estada a Figueres la 143ª Brigada Mixta, en la que fou enquadrat Cot, es dirigí a terres aragoneses per tal de participar en el projecte d'ofensiva republicana contra Saragossa que tingué lloc el mes d'agost de 1937.

La seva unitat fou emplaçada inicialment a la ciutat de Casp. Durant la seva estada Cot documenta el que s'ha anomenat «El golpe de Líster contra el anarquismo aragonés» que es dugué a terme l'11 d'agost de 1937, durant el qual es dissolgué el Consejo Regional de Defensa de Aragón, de forta empremta anarquista, i es deixà pas a un nou organigrama polític d'inspiració comunista.[79]

78 MANTÉ, «La Segona», p. 14.
79 https://historiasdelbajoaragon.wordpress.com/tag/golpe-de-lister-en-caspe/ [Consulta 9.6.2021]

ACCIÓ CATALANA REPUBLICANA

CONSELL COMARCAL DEL MARESME

SECRETARIAT

Igualada 5 Gener del 1939

Apreciats i estimats: Joaquima, Paquita i Pere.

Per si no pogués telefonar-vos us escric aquests quatre rattlles a fi de que no estigueu intranquils.

Com sigui que a l'estació de França em digueren que per el matí no sortia cap tren que connectés amb el d'Igualada, vareig decidir quedar-me a Barcelona fins l'endemà el matí, a més m'interessava fer una visita a Acció Catalana i a n'en Franciscquet Ferrades a l'efecte d'orientar-me sobre la marxa d'els assumptes que tinc en tràmit.

Amb vareig dirigir a casa en Franciscquet, ahont molt amablement m'oferiren estatje per la nit. Després de sopar i de sobretaula amb tota la família férem comentaris sobre la situació i en Franciscquet m'exposà la gestió que havia fet prop de l'enginyer encarregat de la posta en marxa d'unes fàbriques de l'Estat. El dit Sr. li hi ha indicat que el tingui assabentat del lloc ahont es troben els recomanats i de que en cas de trasllat li notifiqui d'esseguida el nou lloc, ja que en el moment de posar en marxa les dites fàbriques ens reclamarà, així es que l'assumpte continua pendent fins el dit moment. Jo vareig indicar a n'en Franciscquet el [illegible] en antecedents dels llocs ahont amb trobo a fi de que ell o pugui comunicar. He quedat contentíssim de lo bé que he sigut tractat en la meva curta estança a cada sera.

A Acció Catalana vareig informar-me sobre el redacta de l'instància que Milícies de Cultura que ahir he cursat donan-ne compte a n'en Palat perquè n'assabentés a en Pedemonte

Escrit de Joan Cot Olivé des d'Igualada. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 5.1.1939.

Joan Cot estigué present en el discurs de Líster que anunciava l'inici de les operacions que tenien com objectiu final l'arribada a Saragossa.

A partir del 24 d'agost, Joan Cot participà en els moviments i atacs que es dugueren a terme entre les poblacions d'Escatron, Puebla de Híjar, Azaila, Quinto i Fuentes de Ebro en el context, ja citat, de les operacions destinades a ocupar la capital aragonesa.

D'aquests fets, descriu amb cruesa les imatges de l'arribada a Quinto, acabada d'ocupar per les tropes republicanes, o l'experiència de trobar-se -per primera vegada- dins d'una trinxera a primera línia de foc a les envistes de la població de Fuentes de Ebro «...el xiular de les bales em deixa clavat al lloc i sento com una pluja que forada la terra i em va dibuixant...». També descriu un atac a aquesta població el dia 26 de setembre de 1937 i un segon intent, també frustrat, el dia 12 d'octubre.

Malgrat l'ocupació de Belchite i de Quinto, Fuentes de Ebro, més a prop de Saragossa, no pogué ser conquerida i marcà el fracàs de l'ofensiva inicial contra la capital aragonesa, a partir de l'octubre de 1938.

El 14 de desembre de 1937 li fou concedit un permís de 10 dies que li permeté l'enyorat retrobament amb la seva família i, també, el contacte amb els seus companys d'Acció Catalana Republicana que féu néixer en ell un conjunt de reflexions, profundament pessimistes, sobre la realitat de la guerra i la seva evolució.

El dia 10 de març de 1938, davant d'una forta ofensiva facciosa, abandonaren les posicions davant de Fuentes de Ebro i retrocediren cap a Quinto. En els dies següents retrocediren cap a La Zaida, Sástago, Bujaraloz, escomesos de tant en tant, pels caces enemics que els metrallaven. La retirada es produí fins a la població de Fraga on es reagrupà la unitat.

Des d'aquesta població es destinà la brigada a un nou front, a Almunient, a uns 30 quilòmetres d'Osca. L'estada en aquest punt del front es mantingué pocs dies -potser hores- i es reinicià un nou replegament cap a Granyén i Poleñino. A l'entorn de Marcén la unitat es veié absolutament envoltada pel foc enemic.

La situació caòtica generada i el desànim i cansament de Joan Cot féu que ell i dos dels seus companys decidissin abandonar el grup i caminar, pel seu propi compte, cap a la rereguarda. Aquesta travessa es produí entre les poblacions de Selgua (Osca) i Castellfollit del Boix (Barcelona) amb una distància propera al 170 quilòmetres. Durant la seva absència voluntària de la disciplina militar la família de Joan Cot rebé una notificació comunicant-los que havia desaparegut en el front.

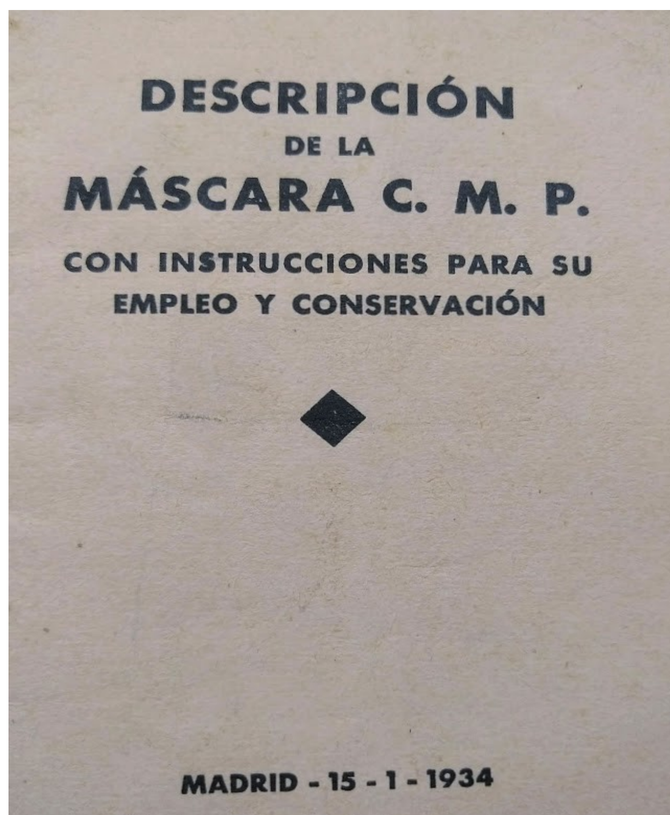
A l'arribada a Castellfollit el petit grup va ser detingut i obligat a incorporar-se de nou a l'exèrcit de la República, ara a la 145ª Brigada Mixta, destinada a la primera línia de combat, a La Granja d'Escarp. En aquesta unitat participà en els combats del Pont de Seròs, el 26 de maig de 1938, en el context de l'anomenada contraofensiva de Balaguer contra els caps de pont que les tropes franquistes havien assolit a la vora del riu Segre. Joan Cot descriu en el seu relat les impressions sobre La Granja d'Escarp, un cop

acabada de conquerir per les forces republicanes, i abandonada pels seus habitants.

Abans de participar en l'atac contra el cap de pont que les tropes sollevades havien aconseguit afermar a Seròs. Joan Cot descriu, amb termes molt durs, un consell de guerra que es féu davant de tot el batalló, en formació, contra un soldat acusat d'haver escrit als seus familiars sobre la situació en què es trobava per la manca d'aliments i pel tracte rebut dels comandaments.

L'atac al cap de Pont de Seròs que s'inicià, com en altres casos, omplint les cantimplores dels soldats de conyac, és descrit amb absolut verisme. Hi morí un dels companys mataronins de Joan Cot, a qui ell anomenava Caimel.

Després d'aquests fets Joan Cot fou escollit per realitzar un curs sobre la

DESCRIPCIÓN
DE LA
MÁSCARA C. M. P.
CON INSTRUCCIONES PARA SU
EMPLEO Y CONSERVACIÓN

MADRID - 15 - 1 - 1934

Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.

prevenció d'atacs amb gasos tòxics que es dugué a terme a la població de Maials.

Un cop finalitzat, fou destinat al grup d'observació del seu batalló havent-se d'ubicar, en ocasions, en el campanar de les esglésies, el que els permetia instal·lar-se a les corresponents rectories, com així succeí a Torres de Segre.

La tranquil·litat d'aquesta situació es mantingué fins al dia en què, novament, els ompliren la cantimplora de conyac. En paraules del mateix Joan Cot «...això és mala senyal, vol dir que algun fregat se prepara». Era el dia 10 d'agost de 1938 i s'iniciava l'atac a Vilanova de la Barca on s'intentava travessar el Segre en direcció a Balaguer. En aquesta situació Cot pogué observar, amb consternació, la presència de nois de la Lleva del Biberó «...fan molta gatzara i crec que molts són inconscients de *lo* que els espera...».

Segons l'autor del relat l'atac fracassà degut a que el sollevats obriren les comportes de la presa de Camarasa i una «gran onada d'aigua s'ho emportà tot» impedint el pas del riu.

En una data indeterminada d'aquest mes d'agost de 1938 la seva unitat fou traslladada «...hem travessat l'Ebre pel el pont de pontons construït amb barques per el cos d'enginyers, ja que els d'obra han sigut ensorrats per els bombardejos..» passaren per Móra la Nova, ocupant la línia de combat de La Pobla de Massaluca, a la riba sud de l'Ebre, que les forces republicanes havien travessat el dia 25 de juliol.

Quan es produí el contraatac de les tropes sollevades Cot estigué en els durs combats que es produïren a Camposines i La Fatarella. Finalment, aconseguí ser evacuat i travessar l'Ebre, en direcció a l'hospital de Reus, el 13 de novembre de 1938. A les darreries d'aquest mateix mes fou traslladat a l'hospital d'Igualada. Ja no tornaria a primera línia de combat.

A més del text reproduït al final d'aquestes línies, Joan Cot escrigué a la seva família un conjunt de 227 cartes que s'iniciaren el 15 de juliol de 1937 fins al 13 de gener de 1939.

Tarja postal. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 13.12.1937.

Tarja postal. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 29.10.1937.

El contingut d'aquesta extensa correspondència, per raons òbvies, no podia donar detalls concrets sobre les operacions militars en què participava, ni tan sols de la seva ubicació, substituïda per l'habitual fórmula «en campaña». Malgrat que el temor a la censura militar hi era molt present, a les missives s'hi transparenta una part molt important de la vida quotidiana dels homes que es trobaven al front.

Una de les idees que més tinta féu córrer la mà de Joan Cot fou la nostàlgia de la seva família. Carta rere carta, el neguit per rebre el correu amb notícies recents del nucli familiar, és una constant. Les cartes en un i altre sentit degueren esdevenir pràcticament diàries si la situació de Cot al front ho permetia. Per això, la manca de correspondència generava a ambdues parts ànsia, desassossec i preocupació que es transmutava en goig i alegria en rebre, en una sola tramesa, dues o tres cartes.

Generalment les cartes anaven adreçades, de forma genèrica, a tots els membres del nucli familiar: esposa, filla, pare i mare. Però també hi havia al·lusions directes als diferents membres del grup. Per a l'esposa l'enyorament constant dels seus besos, abraçades i presència, en definitiva, era el nucli del missatge. Fins al punt que, en una data determinada, optà per escriure-li una carta de contingut eròtic que li trameté de forma «particular».

Hi ha també records entranyables a la figura de la mare.[80] Al pare se li encomanaven gestions de caràcter més aviat pràctic, com el proveïment del tabac, o bé tractar amb els membres d'Acció Catalana Republicana de Mataró i, més concretament, amb Josep Rabat Simon, que fou el president d'aquest partit a Mataró i havia estat alcalde de la ciutat uns mesos a l'any 1933. Les gestions amb Rabat es convertiren en un dels eixos de la correspondència durant tot el període i responien a l'interès de Joan Cot de poder ser traslladat a un destí que no fos la primera línia de combat.[81]En aquesta mateixa línia

80 «Mare: la seva firma al peu de la lletra em fa reviure la seva estimada figura encorbada, al costat del meu Pare, qui, agafant-li la mà, va traçant aquests signes del seu nom que, per mi és el record més preuat. I, a l'hora, em sembla sentir: és per al meu fill!. Qui pogués córrer al seu costat per abraçar-la i poguer-la lliurar d'aquestes feines que, em diu el Pare, té que fer com l'anar a buscar llenya...». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 8.7.1938.

81 «Pare, com deia en la meva lletra anterior fa dies que no he rebut noves d'en Rabat. Com sigui, estic decidit a provar nova sort en altres convocatòries per llocs que oficialment puguin sol·licitar-se, tal com li recomanava recordar-li que no deixi d'enviar-me *lo* que ell cregui pugui interessar-me (inclús per l'Escola Popular de Guerra». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 5.10.1938.

d'actuació Joan Cot, després de la realització del curset contra gasos tòxics, intentà ésser incorporat al «Servicio de Defensa Contra Gases».[82]

La petita, Paquita, fou objecte d'una constant atenció per part del seu pare. A ella, concretament, li trametia sovint, cartes amb dibuixos de personatges de la productora de Walt Disney per tal reforçar el seu missatge. Com en el cas de la il·lustració que s'adjunta en el qual l'«Anech Donaldo» renyava la noia per no voler acabar-se el menjar.

Un tema recorrent a la major part de la correspondència era la tramesa de paquets. Els paquets destinats al front eren lliurats a Barcelona, al carrer Girona números 163-165. Joan Cot solia enviar a casa seva roba per rentar i,

Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 28.8.1938.

pels seus habitants. De Mataró cap al front en podia sortir tabac, llibrets de paper de fumar, tinta, xocolata, pots de carn en conserva o peces de roba. Entre d'altres, els mitjons de llana que la mare teixia a l'agulla. Extraordinàriament també hi podia aparèixer alguna ampolla de conyac «...ja podeu suposar que el primer trago ha sigut *saborejat* amb unció religiosa».[83]

82 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 23.6.1938.
83 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 26.9.1938.

Dins de les cartes també s'hi solia incloure segells per a la resposta. La tramesa de fotografies de la filla, després d'onze mesos d'absència de la llar familiar, causava una fonda emoció en el seu pare. Regularment Joan Cot trametia a la seva família girs postals per imports que oscil·laven entre les 250 pessetes i les 300 pessetes en rebre el pagament de les seves mesades.

Les condicions a primera línia de foc eren evocades amb dur realisme.[84] Però, en determinades circumstàncies, l'estada podia ser més plaent.[85]

Pel que fa al menjar Joan Cot relata algunes menges poc freqüents per part d'alguns companys.[86]

En algun ocasió Joan Cot fa referència a soldats que abandonaven el bàndol sollevat i passaven a la zona republicana.[87]

Hi havia moments de lleure insospitat com per exemple la troballa d'un gramòfon i unes *plaques.*[88]O la visita d'una *comissió de noies del Socors Roig* que organitzaren una ballada de sardanes[89]i fins actuacions teatrals amb ballarins, parella còmica i artistes, com Lola Cabello, que interpretà «unes

84 «En campanya 3 d'Octubre 1938. Estimats: Joaquima, Paquita i Pares. Sense noves vostres i no havent rebut tampoc el paquet aprofito aquests moments de sol de primavera d'hivern per sortir de la cofurna del refugi, petit i esquifit, en que tens d'estar-hi *lo* mateix que un cuc, per tal d'estirar una mica les cames, treure'm la pols de sobre i escriure-us quatre ratlles enmig de la remor d'algun dispar de fusell, *morterazo* i l'aviació que acostuma a no deixar-nos diàriament de fer bastantes visites. Com podeu veure el panorama no és molt tranquil, més el capejo tot comptant els dies, que sembla que cada dia s'allarguen més...». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 3.10.1938.

85 «Els del Grup d'Observació al que jo estic agregat estem un bon xic separats en un petit *monticul*, amb un llac al fons que està mig dessecat però que, en la poca aigua que hi queda, hi ha el peix en abundància. La nostra caseta o *xavola* és de les millors que fins avui he trobat. Ben coberta, taula menjador amb *tapete* de hule, cadires i sillons, matalàs i un prestatge amb estris de cuina ja que, al trobar-nos separats del batalló ens subministren en fred i tenim que cuinar-nos nosaltres mateixos, cosa que, tant els meus companys com jo preferim, ja que sempre podem menjar una mica més a gust. Ahir mateix a sopar, i com inauguració férem l'àpat següent: mongetes bullides ben amanides amb oli, peix fregit (pescat del dia en el llac), beguda, aigua fresca, postres, préssecs, cafè i cigarrets». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 17.8.1938.

86 «Tenien al costat de la llar de foc, en un prestatge, 36 rates de rengle completament netes, despellades, rentades i salades. Res, a punt de menjar (...) em digueren que hi havia molt de temps se'n fregien i menjaven igual com si es cruspissin un conill». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.13.12.1937.

87 «Per aquí continua la tranquil·litat, amb la particularitat que cada dia tenim l'agradable sorpresa de que es traspassin als nostres rengles soldats del camp facciós *lo* que demostra el descontentament que *cundeix* en els rengles de quins, en mala hora, varen néixer a la nostra Espanya». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 21.1.1938.

88 «Mai m'hauria pogut creure que un trasto amb boca de llauna i llengua d'acer ens causés l'emoció que sentíem en sentir aquella música (...) Mentre anàvem d'una placa a l'altre l'un recordava els seus temps de ballarí i jo el temps en què, sentat en una butaca *disfrutava* sentint el cant d'una sarsuela. Semblàvem uns nens amb un joguet nou». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.11.9.1938.

89 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 5.5.1938.

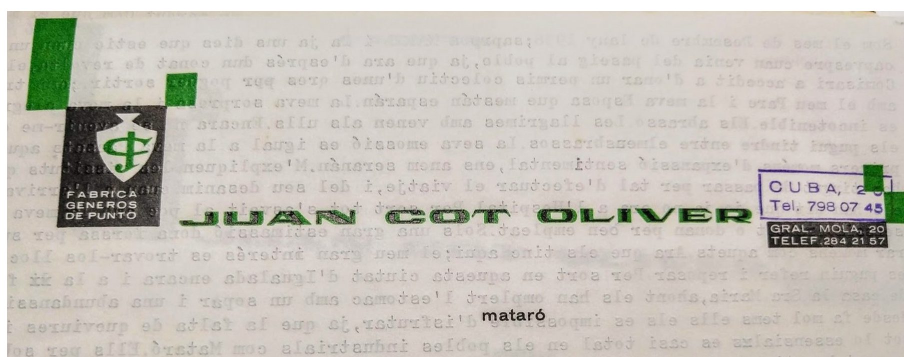
quantes seguidilles».[90]Tanmateix, la forma més habitual de matar el temps era la lectura, els jocs de dames o el «perxèsit».[91]

A les darreries del conflicte les notícies sobre la situació al front eren devastadores.[92]Tres dies després d'aquest escrit Joan Cot era perfectament conscient del caràcter irreversible de la derrota.[93]

Poques dades es poden aportar sobre la vida del protagonista d'aquestes línies després de la guerra.

El domicili familiar, que durant molts anys estigué al carrer de l'Arquebisbe Creus número 28, canvià en una data indeterminada. Posteriorment la família es traslladà al carrer de Cuba número 20 on s'hi instal·là, també, una petita indústria dedicada a la confecció de peces de roba interior de punt que estigué activa fins a l'any 1999 i a la qual hi treballà tota la vida Paquita Cot.

Després de la guerra Joan Cot gestionà el negoci familiar i, en l'àmbit

Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.

90 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.11.6.1938.

91 «A la nit, que és quan tens unes quantes hores vagatives, les puc passar escrivint, llegint un llibre, doncs s'ha instal·lat una petita biblioteca, o amb una partida de dames o *perxesit*, tot esperant l'hora d'estirar les mantes». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 8.12.1937.

92 «Les noves que m'arriben de la sort de la Brigada i de la Divisió a què pertanyia creu-me que són d'aquelles que encongeixen l'ànim. Tot ha quedat desfet en aquests últims combats. De les tres Brigades, 140, 144 i 145, que la composen, en total uns 10.000 homes, segons noves en resten solament uns 700». Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 10.1.1939.

93 «Estem vivint els finals de la tragèdia i aquesta ja és una de les últimes escenes de final d'obra, amb tota la seva cruesa, que fa defallir l'ànim més sencer. Mirar, doncs, de *poguer* passar aquesta última tempestat per *poguer-nos* retrobar ben prompte. Ara més que mai, Joaquima i Pares, és necessari tindre confiança. Jo tinc el pensament posat en vosaltres i la meva Paquita. Això és prou per donar-me'n». Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot. 13.1.1939.

social, mantingué una relació molt estreta amb el nucli de persones que freqüentaven l' «Sport Mataronés» que tenia la seva seu en un conegut cafè de la Rambla mataronina, número 22, que aplegava un sector molt important dels fabricants de la ciutat

Invitació, en to jocós, a les activitats que es realitzaven a l'Sport Mataronés.
Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. PAT. J. Cot.

RECORDS D'UNA GUERRA

Joan Cot Olivé

19 de Juliol del 1936 -Dissabte.

Estic preparant el setmanal de la casa Viladevall. Tot-hom treballa amb aquella mica de neguiteig que dona la proximitat del dia de festa; res ve ha - trencar la feixuguesa rítmica d'un treball mecanitzat.

Ha sigut un dels molts corredors que passen per el despatx el qui ha donat la nova; concisa, però suficient per aixecar un formigor d'inquietud. Les tropes del Marroc s'han sublevat. Al poc, la nova va passant de boca en boca, i la gent la comenta amb apassionament segons el seu pensament polític. La majoria dels obrers creiem que es tractarà d'una altra de les moltes militarades a que tan acostumats estan els generals espanyols; i que el més que pot passar, és posar més llenya al foc a les incidències polítiques que des de el mes de Febrer, estan al roig viu. A la tarde, per cafès i reunions és l'obligada conversa. Es fan cabals i vaticinis sobre las conseqüències i *alcans* que pot tindre; mentre es donen nous detalls i notícies d'última hora que fan preveure que l'alçament pot tindre repercussions greus en el territori nacional. Els prohoms de la política local estan preocupats. Es marquen actituds que s'hauran de adoptar en cas de que les tropes de la guarnició de Mataró, surtin al carrer amb l'intent de sumar-se a la rebel·lió i proclamar l'estat de guerra.

En l'ambient del cap-vespre s'hi respira un aire ciutadà de indignació i revolta que fa preveure *aconteixements* greus. Tenim un despertar de diumenge tràgic. Unes canonades fondes, ens indiquen que la lluita ha començat. La gent es llença al carrer en busca de noves. Tothom està pendent de las notes que la radio va donant de la lluita que s'està lliurant en els carrers de Barcelona, a on les tropes que han sortit al carrer amb l'intent d'apoderar-se dels edificis de govern i proclamar l'estat de guerra, han trobat l'oposició de las milícies armades, dels guardes d'assalt i la guàrdia civil, que han restat fidels al Govern de la Generalitat. Es combat aferrissadament en els carres i edificis oficials. A Mataró les tropes de la guarnició fent causa comú amb les de les guarnicions de Catalunya, han sortit al carrer i s'han apoderat sense resistència de l'Ajuntament i centres de comunicacions; i han declarat l'estat de guerra.

Mentre les emissores de radio, controlades per el Govern de la Generalitat, no paren de donar noves de les incidències de la lluita, que la gent escolta amb incontinguda ansietat i angoixa que va augmentant a mida que el dia avança i, per la part de Barcelona ens va arribant el lúgubre sonar de les canonades.

Per fi una nova decisiva! Tots, tots estem pendents de la radio i, amb el respir contingut, escoltem la nova de que els milicians junt amb els guàrdies d'assalt, després de molta lluita han assolit a entrar a Capitania General i han *apresat* al cap sediciós a Catalunya, General Goded, qui s'ha donat per vençut.

Al cap de poc, i per la radio, s'ha sentit la veu del General Goded donant l'ordre a las tropes de las guarnicions de Catalunya, que es rendeixin i retornin a les casernes. Tothom rep la nova amb un esclat d'alegria i un sospir de deslliurança de la tensió en què estàvem. Mentre, la radio va donant detalls dels fets. La lluita ha estat cruenta. Els carres de Barcelona s'han tenyit de sang. Ha caigut molta gent, però el poble ha vençut. Hi ha un ambient de joia col·lectiva i de triomf en la majoria gent del poble que, amb crits, comenta fets i noves de la lluita, mentre la gent que està davant l'Ajuntament incita als soldats a que desertin dels seus llocs, que al poc reben l'ordre de retirar-se al *cuartel,* cosa que o fan enmig de una cridòria d'insults als oficials que els comanen, i que és el desfogament de la indignació produïda per el nou intent de deixar al poble mut. De mica en mica la nostra Ciutat va quedant silenciosa i sota el mantell d'una nit estrellada s'ha quedat dormida amb la il·lusió del triomf.

Quan poc havia de durar la clariana de serenor del nostre esperit! El dilluns al matí, una nuvolada més densa que mai, envaeix l'espai. Grups d'homes armats; respirant fetor de pólvora i esperit d'odi i venjança. Es llencen contra tots els llocs a on es creu ha sigut fomentada la rebel·lió. Les esglésies i convents de religiosos comencen a cremar; mentre en son foragitats monges i capellans que, a corre cuita, han de sortir-ne i mirar de refugiar-se allà a on poden. Altres, que no han pogut fugir, son empresonats. Mentre les columnes negres i denses dels incendis envaeixen l'espai com unes columnes de mals presagis. Comença l'època del terror. Persecucions, assassinats. Cada dia a les

cunetes de las nostres carreteres, es troben homes assassinats bàrbarament, víctimes de l'odi i el rancor i, en nom d'una major justícia social i una major llibertat, tacada amb la sang d'aquests assassinats, que mai es tingueren de produir. La premsa diària ens va portant noves d'aquesta gran tragèdia que contra tot càlcul ha de durar dos anys i mig.

L'alçament militar ha sigut secundat per totes les guarnicions de l'estat Espanyol. En las principals capitals ha sigut vençut; però en altres, com les regions de Navarra, Galícia, part d'Andalusia, Aragó i Extremadura ha reeixit. Pot dir-se que mitja Espanya, s'alça contra l'altra meitat amb ànims d'aniquilar-se. És el primer *eslabó* d'una cadena, que cada dia serà més feixuga i tràgica per a tots.

Comencen les sortides cap els fronts de combat de las columnes de voluntaris abrandats per l'ànim de triomf sobre els militars. Les columnes de la FAI., CNT, UGT, Partits Republicans comanades per homes del partit erigits en cabdills es dirigeixin al front. Tots els partits rivalitzen en formar centúries de partidaris seus. Tots marxen enlairant el puny amenaçador, banderes desplegades, vermelles, negra i vermella quasi cap republicana. L'esperit de vèncer l'enemic és unànime, més tots senten l'enveja d'emportar-se l'exclusivitat del triomf.

A mida que els dies passen, esperant amb ànsia noves de ràpides victòries, la lluita entre partits es fa més *enconada* que mai. Tots contra el feixisme però, al mateix temps, es disputen per obtindre els millors llocs de govern; presenten factura del seu antifeixisme. Per l'obtenció d'aquests llocs es sanglotegen els uns als altres. El Govern pot dir-se que en aquest va i ve d'enveges, està en estat constant de crisi. No es compleixen les seves ordres i tot-hom procedeix de la forma que més li plau. Vivim en un desordre continuat que repercuteix tan a la rereguarda com al front a on ja s'ha esfumat la il·lusió del ràpid triomf.

La massa enverinada tant temps per doctrines demagògiques, obertes les portes, es llença a ulls clucs per els camins que li digueren eren la redempció de la classe treballadora. Es possessionen de la direcció de les indústries, del comerç, dels bancs. Sense preparació per *desempenyar* els llocs

es cometen verdaderes arbitrarietats, *socavant* d'una manera ràpida la potencialitat de l'economia Catalana, orgull de la nostra terra, veient amb impotència que cada dia s'afebleix més, no tan sols per les causes de la guerra, si no sota la disbauxa de tants Comitès de Control i Empresa, completament analfabets.

Mentrestant en el front, l'enemic, que no hi ha dubte es va organitzant, infligeix les primeres derrotes a las nostres flamants centúries individualistes i partidistes. A la rereguarda, amb la monotonia que dona el fet una i mil vegades repetit, continua la disbauxa entre partits, els afusellaments, els robatoris, els assassinats que produeixen un calfred d'espant en l'esperit de la gent sensible.

Màlaga ha caigut! Màlaga ha sigut presa per l'enemic. La massa s'atura estremida per la notícia. Un calfred de perill l'hi ha glaçat els ossos. En la seva marxa enfollida s'havia oblidat de la guerra i, per un moment, sembla despertar d'aquesta borratxera d'eufòria triomfal en que està sumida des de el moment de la derrota dels militars a Barcelona i Madrid. Un abrandament d'unitat s'aplega sota el signe del perill comú. Els partits es donen abraçades de germanor. La caiguda de Màlaga és un toc d'alerta en mig del caos i la ceguera i, per uns moments s'obren els ulls a la realitat, s'organitzen actes de contrició, manifestacions d'unitat, propòsits de rectificació de conductes... Que poc duraran els bons propòsits! Ha sigut solament el moment de perill imminent que ha produït l'ambient d'unitat. Una vegada esvaït momentàniament el perill es tornen als mateixos procediments es reprodueix el desgovern i la disputa per un lloc més o menys enlairat políticament. En mig d'aquest confusionisme, les tropes insurrectes van avançant amenaçadores i, un matí, el periòdic ens porta la nova de que estan ja a las portes de Madrid. El cas es desesperat; són llançades al vol, les campanes de las frases heroiques, es va incubant el ¡No passarán! Les columnes parteixen en massa cap a la defensa de la capital mentre el govern, a corra cuita, es traslllada a València, deixant la defensa de la capital, encarregada a una Junta de Defensa. Es passen uns dies en que a cada moment sembla ha d'arribar la nova fatal Madrid ha caigut!, però no... Els dies passen. L'ofensiva ha sigut continguda.

Es consoliden les posicions de l'extraradi de Madrid i sona ja la frase Madrid tomba del feixisme! Que, amb el temps, ressonarà com vague record d'un sacrifici estèril.

Es comença a acusar el cansament. Els *partes* de guerra es deixen sentir amb indiferència. Els rostres de la gent reflecteixen aquest cansament del que passa ha ésser el pa nostre de cada dia. Guerra i desgavell. Desgavell i guerra.

És necessari crear un exèrcit regular. Fora les centúries i milícies individualistes. El que hi ha ara és una guerra amb tota la gamma de crueltat i privacions. El govern comença ha demanar quintes i més quintes. Les antigues milícies són enquadrades dintre l'exèrcit popular regular de nova creació. El jovent fa cap els *cuartels*. Els pobles es van despoblant de la joventut que la guerra va engolint en els fronts de combat mentre els dies van escolant-se fent-nos sentir tot el pes d'aquesta tragèdia. És la Guerra! A rereguarda comença a notar-se l'escassetat de comestibles. Comencen a aparèixer les cues de gent que des de altes hores de la nit esperen davant la tenda de comestibles amb posat resignat, hores i hores per tal d'aconseguir alguna vianda. D'aquella massa enfollida dels primers dies ja no en queda res. Ara es mou en aquesta nit sens fi, sota la força de la fatalitat. No obstant, els partits polítics i els sindicats, continuen amb les seves eternes disputes que com la de Maig, envaeix de dol i sang els carrers de Barcelona. Però ja no apassionen a la multitud. El poble en queda separat d'aquestes baralles que té de contemplar amb ràbia i fàstic mentre, en el front, hi moren els seus fills per un ideal perdut.

Continua la cadena feixuga de destrucció, sang i mort...

13 de Juliol del 1937. Ja fa un any que la guerra s'ha ensenyorit d'Espanya. El que pressentia, fatalment s'ha esdevingut. Es demana a la meva quinta (lleva 1932) per el servei de les armes. Viatges a Barcelona. Presentació a la caixa de reclutament fins que un dia encofurnats en un tren ens traslladen a Figueres al castell de Sant Ferran, a on és formada la Brigada Mixta 143. Jo sóc destinat al 1er. Batalló de la 3ª Companyia.

Comencen els dies d'instrucció a corre cuita, les marxes, La vida *cuartelera*, els ranxos mal condimentats i, finalment, ens vesteixen i ens

equipen amb l'uniforme de l'exèrcit Popular Regular. Estic fet un veritable *caloi.* Sota l'uniforme em trobo ridícul, pallasso, gris, sense personalitat, engolit en aquesta massa uniforme que ho anul·la tot.

En aquestes setmanes d'estada al castell he pogut fer una escapada a la meva llar enyorada a on ja no retornaré fins a cinc mesos més tard. La meva Paquita al veure'm encofurnat dintre de la roba de *caloi* m'ha fet una *mueca* com volguent-me demostrar la seva sorpresa. Veritablement, estic ridícul.

Que si anirem a costes... que si anirem al front, el que semblava no haver d'arribar mai ha arribat. Es donen les ordres perquè tots estiguem preparats per la marxa. A on ens duran? Se sent un neguit interior davant la proximitat de la sortida. Les cares s'allarguen i el cor batega amb fort ritme davant la incertesa. Han començat a desfilar els primers companys sota el pes de l'equipatge i dels pensaments que cadascú es fa. Els hem acompanyat fins a la sortida del castell amb crits de Fins aviat! Crit que traspua l'angúnia que tots sentim.

El castell resta mig buit. Solament hi quedem els del 1er. Batalló i tots hi estem com esmaperduts en la seva immensitat que s'ageganta amb la solitud dels grans patis i en la foscor de la nit et fa tremolar l'esperit en visions fantasmagòriques. En aquesta foscor els pensaments *ensonbrin* i s'ageganten sota un esperit excitat que no em deixa agafar el son.

De cop, la mitja somnolència que m'envaeix, es veu truncada pel toc estrident d'una corneta que esqueixa el silenci de les naus i que, a mi, em corprèn com crit de bèstia famolenca a l'aguait de la presa. Formem al pati i es dona l'ordre de marxa. Desfilem pels carrers de Figueres a les primeres hores de la matinada d'aquest dia d'agost sota la mirada mig somrient, mig llastimosa d'uns quants veïns matiners. Mentre al fons es retalla la figura geomètrica del castell de Sant Ferran igual que un gegantí estel. Penso en els dies passats en ell i en la meva transfiguració d'home lliure a soldat, a número del 1er. Batalló de la Tercera Companyia de la 143 Brigada Mixta.

Encofurnats dintre d'un tren militar i -al dir militar vol dir desmantellat i brut, fet amb la requincalla de vagons que, de tant trotar per vies i més vies, han quedat en estat constant de mal de San Vito- emprenem el viatge amb

trontolla de *Java* i remor de ferro vell. A mida que el comboi avança enmig de sotragades *sicalíptiques* per la meva retina hi van desfilant la munió d'aquestes petites vil·les catalanes de la nostra costa, tan plena de color i claredat, d'aquest sol que s'emmiralla en el Mare Nostrum que en aquest dia d'estiu, ens porta la *caresa* de la seva sentor com si ell també ens volgués donar l'adéu.

Abocat a la finestrella, *ensimismat* en la contemplació aquesta terra nostra que la meva retina voldria retenir permanentment, van desfilant les estacions Malgrat, Calella, Sant Pol enmig dels crits i exclamacions d'exaltació de la gent que saluda el nostre pas. L'emoció m'estreny el cor una profunda [?] m'envaeix l'esperit... i resto amb els ulls mig clucs i el cap entre las mans, en la meva ment, enmig d'una nebulosa, hi van desfilant cases blanques i la blavor de mar mentre els meus narius s'omple[n] de la sentor de la terra cultivada i de la salabror de sardinals del Mare Nostrum. És tot el somni de bellesa pau alegria d'aquesta terra meva Catalana que es dilueix dintre la meva ànima amb adéus de *despedida.*

Quan he passat per l'estació de Mataró, he tirat un paper amb quatre mots, esperant que una mà caritativa la faci arribar a casa, a on al sortir de Figueres hi he enviat la maleta de roba de paisà que ja no em serveix. Serà la primera nova que rebreu de la meva marxa cap als fronts de combat.

Quant temps trigaré en tornar-vos a tindre entre els meus braços? Hem deixat Barcelona, ens *adentrem* dintre els camps Tarragonins, amb la seva rastellera d'ametllers plantats amb simetria de formació militar. La màquina esbufega en marxa lenta costa amunt, i nosaltres esbufeguem per la calor asfixiant d'aquest dia d'estiu. Descordats; mig ajaguts en aquests seients que regalimen la grassa dels mils i mils de viatgers que hi han passat, ple els narius del fum irrespirable de la *carbonilla* de la màquina que se'n entra per les finestrelles mig esventrades, i amb el desig de perdre la noció del temps i la realitat, hem anat omplint l'estómac del conyac de la cantimplora enterbolint la nostra ment i ens ha transformat en una massa bruta i borratxa amb cara de rèptil patibulari.

A mitja tarda hem arribat a Caspe. A l'estació ens i esperaven alguns companys dels que primerament sortiren de Figueres. Anem davallant del tren,

carregats amb el pes dels *macutos* i demés indumentària. La suor ha fet que la *carbonilla* del tren se'ns encastés per cara, cos i roba i fem l'efecte dels pops que se'ls hi ha girat la bossa i la tinta i els i regalima per tot el cos.

Ens han ficat en un cafè convertit en caserna del Batalló. Es del tot insuficient i l'atmosfera s'hi fa irrespirable, menys mal que s'ha donat l'ordre de que podem buscar allotjament per compte propi. Amb tres companys de Mataró, hem decidit de moment anar-nos en primer lloc, a treure la capa de negror de la polsina acumulada durant el viatge, després dedicar-nos a buscar alguna cosa amb què omplir l'estómac que comença a trobar-se buit. En un rierol vora el poble hem pogut fer neteja i reconfortar-nos amb la frescor de l'aigua que ens ha revifat una mica i deixat més presentables i, ja amb aquestes condicions, hem començat el pelegrinatge per buscar allotjament. La majoria de les cases a on hem trucat, estan plenes de soldats. El no, potser, és la resposta a cada truc; és nit ja i l'ànim comença a defallir, sense casa a on aixoplugar-nos i sense res per entretenir la gana, ens veim perduts enmig d'una onada de caqui que tot ho envaeix i ens veim ja ajaçats en l'empostissat de la sala del cafè.

Finalment, en l'última temptativa, hem tingut sort. Una casa ens cedeix l'estable amb burra i tot per passar la nit, i per arrodonir-ho, ens obsequien amb una amanida i un pot de conserva que ens ho mengem amb tal fruïció i agraïment i amb un constant aixecar el porró que ens refresca la gorja i ens enlaira l'esperit al mateix temps que ens enterboleix el cap i l'escombra de mals pensaments i ens fa oblidar totes les incidències del dia.

Semi-inconscients anem a l'estable a fer companyia a la burra que ens rep amb un bram de simpatia i ens mira amb posat compassiu com si ja fóssim companys. De matinada la burra ha sigut el nostre despertador, el seu bram ens ha despertat del somni reparador i, a l'amic Caimel amb mostres de gran efecte, li ha llepat els peus qui, trobant-se encara en el millor dels mons, li deu haver fet l'efecte d'un bes de damisel·la ja que en la seva cara s'hi ha traslluït una *mueca* de satisfacció i un somriure beatífic, obrint el ulls ens ha mirat amb posat del qui no acaba de comprendre el perquè està en aquell lloc i que, tot de sobte, nosaltres li hem fet recordar amb l'esclat d'una gran rialla.

A la font, les noies amb posat somrient i la cara il·luminada amb un somriure picaresc, ens donen el bon dia, mentre omplen les gerres d'aigua. Uns quants grapats d'aigua fresca, ens fan perdre el posat estantís del somni i, a flor de llavi, ens surten quatre galanteries a honor i gloria de les gentils i somrients aiguadores que, amb les seves rialles, aixequen vols de pardals i enlairen el nostre esperit. Tot de sobte, entre rialla i rialla, ens donem compte de que ja és molt avançat el matí i es necessari posar-nos amb contacte amb la nostra companyia per saber quines ordres hi ha.

En el cafè lloc de concentració del nostre Batalló, hi regna un desordre i un desconcert total, sembla un envelat en dia de festa major. Ningú sap res de res. Ni què s'ha de fer, ni a on tenim que anar, ni al lloc que tenim les cuines. Fastiguejats, ens decidim a obrar de moment per compte propi. Comprem uns melons que ens serveixen d'esmorzar, i ens emboteixen el ventrell d'aigua dolça. Com que les nostres robes i les nostres cares encara conserven residus de *carbonilla*, decidim anar a fer bugada. En mig d'uns canyers, en l'herbei de la riba del riu Guadalope, hi anem estenent la roba que, amb més bona fe que amb traça, anem rentant agenollats en una roca que se n'entra en el riu com una closca de tortuga; mentre els nostres coses nusos es van torrant en un bany de sol que por moments ens va deixant la pell amb vermellor i *cuissor* de bitxo. Mentre la roba s'asseca, fem uns quants *plongeons* -dintre l'aigua transparent i freda- i, ajaguts en la catifa d'herba respirem a ple pulmó l'aire fresc que s'escola enmig del canyissar, fent-nos estremir en una sensació de benaurança que feia mol temps no havíem sentit.

Per fi, i després de molt buscar, hem trobat a on estan instal·lades les cuines de la nostra Brigada; la flaire pot dir-se que ens hi ha guiat, ja que estan també en el marge del riu, i l'olor de l'arròs que sentíem ens ha despertat la gana i el nostre estómac està impacient. Ens l'hem menjada amb una fruïció digna d'una millor condimentació. Es veu que el cuiner no és cap entès en la matèria.

A mitja tarda, rebem l'ordre de posar-nos en marxa. Traspassem el riu Guadalope, i després de una marxa de uns 30 minuts per la vorera dreta del riu Ebre, acampem en una ermita anomenada Bartolomé de Chacó. A on hi

queda instil·lada la meva primera Companyia. Passem uns dies fent simulacres d'exercicis militars; torrant-nos al sol, banyant-nos en el riu Ebre, i alimentant-nos de melons, xíndries, i alguna amanida de pebrots i tomàquet, ja que el menjar que ens donen comença a ser bastant dolent. Per dit motiu hi ha hagut un moviment de protesta que el Comissari ha sufocat amb amenaces i paraules dignes d'un capità de negrers. Tot plegat: sol, aigua i melons, ha ocasionat una diarrea a la major part del personal de la Companyia, de *lo* que jo no m'he escapat.

Per Casp hi ha grans esdeveniments. Ha arribat la Brigada que comanda Lister, que per encàrrec del Govern de la República, ve a destituir l'anomenat Consell d'Aragó, de tipus Anarquista Integral, que presideix l'element directiu de la FAI Francesc Ascaso. Les coses s'han esdevingut sense violència i el susdit Consell ha desaparegut del mapa aragonès, després d'un any de plens poders en què en el territori a on predominava es regia única i exclusivament per les ordres que dictava, sense tenir en compte les dictades per el Govern. D'aquesta forma i en el transcurs de tot un any si han assajat normes de govern anarquista, creant un d'esgavell de confusions i malestar. No cal dir que la primera norma que van donar, va ésser l'abolició de la moneda. Les transacciones es feien a base de *trueque* de mercaderies (20 melons, una gallina; o 10 litres d'oli per mig xai).

En mig de la bullanga militar, en el nostre campament hi comença a córrer el rumor d'una propera ofensiva, i de la probabilitat de que la nostra Brigada hi prengui part juntament amb les forces d'en Lister que s'han concentrat a Casp.

El discurs que en Lister ha pronunciat a la plaça ho fa preveure i, particularment a mi, semblant perspectiva no em causa molt entusiasme.

De bon matí el toc estrident de la corneta ens desperta amb sobresalt. Sens dona l'ordre de preparar-nos per emprendre la marxa. Formats i carregats amb tot l'equip, se'ns fa la presentació del nou *Jefe* del Batalló, capità Juan Juan Serra; qui ens dirigeix una breu i concisa al·locució. Es nota que és militar de carrera. Seguidament, emprenen la marxa. Travessem Casp i embroquem per la carretera que condueix a la província de Tarragona. Això,

momentàniament, ens tranquil·litza, ja que ens dona a comprendre que encara no ha arribat l'hora del nostre trasllat al front de combat. Portem unes hores de marxa, i el sol a mida que el dia avança es deixa sentir de forma implacable caminant per aquesta carretera enquitranada, sense una ombra d'arbre que faci més suportable la calor sufocant. Em dona la impressió d'estar desfilant sobre una planxa de cuina econòmica a tot foc. La suor *m'empapa* la roba i, els meus peus mig escaldats, caminen d'esma. La set es deixa sentir, tinc la gorja seca, i a cada revol de carretera em faig la il·lusió de trobar-hi una font i sentir el crit de que ja hem arribat a destí. Quantes hores he caminat? Quan en un revol del camí hi hem vist la silueta d'una gran torre i ens han donat l'ordre de parada, m'he sentit com si se'm afluixés tot el sistema nerviós, estovat de tant de sol, tanta suor i tan cansament. La meva gola ha engolit una cantimplora d'aigua, i l'ombra d'uns pins escarransits que emmarquen la torre m'han servit per ajeure'm sota la seva ombra i de bàlsam reconfortador.

Segons ens diuen ens trobem a la finca anomenada "Casa Girona". A la nostra Companyia se li ha assignat com a residència, un bancal de magnífiques oliveres. Amb els meus companys n'hem escollit una de bastant frondosa, i una vegada aplanats els terrossos del terreny i penjat l'equip en el seu brancatge, hem començat en la nova residencia el somni d'una *siesta* reparadora que, per sort, no s'ha vist amoïnada per cap novetat i si, sols, per en el moment de la distribució del ranxo que, com sempre, ha sigut un galimaties a desgrat de la disciplina militar després, a dormir. Hem dormit com quatre angelets, una mica d'herbei per jaç i quatre mantes col·lectives, han constituït el nostre parament. L'habitació no ha pogut ser més espaiosa, camp i cel. És la primera nit que dormo sota el cel estrellat acompanyat amb una simfonia de roncs que de les distintes oliveres s'enlairen cel amunt com càntic simfònic d'uns homes que ens porten a fer la guerra.

Al matí s'ha mobilitzat el *cuarteto, e*n Caimel, Rodríguez i Ginesta, han anat a instrucció, jo em quedo de guàrdia de campament. Al toc de reconeixement, faig la llista dels malalts, ja que es dona el cas que el *cabo* és analfabet. Aquest petit servei, dona lloc a que sigui cridat per el capità de la companyia per dir-me que quedo comprès en la Plana Major com escrivent.

Momentàniament, la nova em produeix contrarietat, però no he de trigar a constatar les petites avantatges que aquest destí suposa. M'estalvio la instrucció i les guàrdies.

S'ha donat l'ordre de marxa. Mentre caminem carretera enllà, passen pel nostre costat una gran columna motoritzada, amb tancs i canons. Són forces que provenen de Madrid. Els rumors d'una propera ofensiva, prenen consistència davant aquest transit de material de guerra i gent armada. Quin paper hi jugarem nosaltres?

La marxa no ha sigut molt llarga. Ens hem desplaçat aproximadament uns 8 Kilòmetres en direcció a Casp. Acampem al marge esquerra del riu Guadalope; en un lloc anomenat Valle del Vado. Després de un parell de dies en els que fem vida vegetativa, i en els que ens han aplicat dosis de vacuna antitífica, ens veiem sorpresos per l'arribada d'unes grans caixes destinades al Batalló. Es l'armament. Fins avui encara no havíem tocat un fusell. Com escrivent de la companyia, em faig càrrec de la distribució i enumeració dels fusells. Plens de *grassa*, van passant de mà en mà. Tot-hom els rep amb animadversió. Crec que tots, al igual que jo, interiorment sentim la fredor d'aquest tros de ferro i fusta que sols serveix per matar, i és com el símbol de l'odi entre els homes.

Amb aquesta nova càrrega que molts no saben a quina espatlla posar-se, ens sentim més estretament lligats a la tragèdia, indicant-nos amb el seu mutisme fred i pesant el camí de les trinxeres, de la lluita i de la mort. Format sota l'arbreda enrogida per la posta de sol, sento vagament les paraules enceses i demagògiques que ens dirigeix com arenga el camarada Comissari. Heroisme, Valor, Donació de la vida per l'ideal...! Preparació de la nostra entrada en escena. En el meu pensament sento amb més nostàlgia que mai, el record llunyà de la meva llar, de la meva esposa, de la meva petita filla dels mes pares... Els tornaré a veure? I, amb aquests records que martellegen el meu pensament i omplen de tristesa la meva ànima, emprenem la marxa amb una cançó als llavis amb la que intentem esborrar i adormir les boires del record, al mateix temps que ens doni ànim en el nostre caminar camí del front de combat.

Passem per Casp ben entrada la nit, començant a acusar el cansament de la caminada. Fa quatre hores que caminem, carretera enllà i, a mida que s'avença, la marxa es fa més lenta i pesada. Es comencen a fer parades de repòs i, quan es dona novament l'ordre de marxa, es comencen a sentir veus de protesta dels qui ja no poden més amb el seus peus. Són les dues de la nit. Per la carretera es veu com una immensa serp que es va arrossegant i, que de mica en mica, es va disgregant per els qui ja no poden més. S'ajeuen als marges extenuats. Portem 10 hores de camí i, el final, se'ns diu que encara queda llunyà. És inhumà. El camarada Comissari, sense el pes del bagatge, i fent trossos amb auto, increpa als qui, rendits, s'han tombat al redós d'un arbre. Les seves paraules no fan cap efecte. Ni se l'escolten. Jo, que també ja no puc amb la meva ànima ni amb el meu cos, em deixo caure al costat d'un pi, cara al cel, a on altres companys també m'hi fan companyia i, sota la nit estrellada el meu cos endolorit i queda sumit en un son profund.

Ens desperten els sorolls d'uns motors. És un caravana de camions que la nit passada trobàrem a la sortida de Casp. Ens criden per si volem continuar el camí. Hi pugem i pel camí anem recollint als qui, com jo i tots els altres vàrem caure rendits per l'esforç. Els camions ens deixen a Escatrón és a uns 35 kilòmetres del lloc a on emprenguérem la marxa. Deambulem en mig dels que contínuament van arribant, buscant cadascú l'emplaçament del seu Batalló; finalment el trobem emplaçat en un marge del riu Guadalope, a las afores del poble. La nostra primera feina és buscar un lloc arrecerat dintre l'arbreda a on continuar reposant i reposant-nos del cansament que encara acusa el nostre cos endolorit mentre esperem l'hora del ranxo, ja que en l'estómac hi comença també a sentir-se una buidor alarmant. Encara que tard, ha arribat el ranxo i es pot dir que hem fet dinar i sopar conjuntament. Un arròs que la molta gana l'ha fet digerible. Després hi ha hagut un moment d'alarma, ja que ens han fet formar i tothom creia que era per reprendre la marxa. Afortunadament no ha sigut així, i per aquesta nit, podrem dormir amb tranquil·litat.

A la matinada el toc estrident de la corneta tocant generala, ens trenca el son i ens posa un tremolor al cor. *Apresuradament* carreguem amb l'equipatge

i ens dirigim cap uns autobusos que ens esperen arrenglerats en la carretera i que, de mica en mica, ens van engolint dintre els seus ventres encoixinats, mentre els primers rajos de sol ens il·luminen amb llum compassiva. El rum rum dels motors, es deixa sentir com un furient rusc d'abelles. La caravana es posa en marxa passant per els carres estrets i costeruts d'Escatrón. Alguna velleta, des de el portal ens dona l'adéu amb la tristesa reflectida al rostre; seguint-nos amb la mirada, mentre la caravana es va allunyant carretera enllà.

Passem per pobles que rep el pas de la caravana amb crits d'ànim, que nosaltres tractem de correspondre amb un mig somriure. A Puebla d'Hijar, tenim que fer una parada, ja que per un moment sentin els motors de l'aviació feixista. Afortunadament no ens han localitzat.

Em comença a venir un mal de queixal que ja no em deixa en tot el camí i que em té rabiós, i que l'amic Rodríguez procura minorar amb les seves atencions. En aquest estat arribem a la Azaila a on, a les afores del poble s'hi veu un moviment constant de camions i tropa. En aquest poble baixem dels camions, i ens dirigim a unes oliveres a on hi ha sigut emplaçat el nostre campament i a on ja hi ha acampada infinitat de tropa d'altres brigades. El mal de queixal m'ha calmat; però ara és l'estómac el que comença a molestar-me. Els meus amics es queixen del mateix i, a mida que les hores passen, va en augment ja que el menjar no arriba, i el ventrell fa soroll de carabassa buida. Durant tot el dia anem desesperats a la recerca d'algun comestible, ja que la intendència es veu que no es preocupa de la nostra gana. Finalment el vespre ens han repartit un pa i una mica de conserva, que famolencs, hem engolit en un instant.

Per el campament corre la nova de que s'ha conquistat el poble de Quinto, a uns 15 Kilòmetres d' Azaila. Al mig dia, i com a confirmació d'aquesta nova, comencen a arribar alguna caravana de presoners. Alguns dels nostres els van a veure i ens en donen detalls, d'altres porten bitllets i segells d'en Franco que passen de mà en mà. Tots discutim influenciats per l'optimisme de l'avenç de l'exèrcit de la República.

A les quatre de la matinada ens desperta el toc de generala. Es forma ràpidament. Emprenem la marxa, sabent ja, que anem com a forces de

cobertura de les que han portat a terme l'ofensiva. Per el camí anem comentant els esdeveniments enmig d'alguna *aterrinada* junt als marges de la carretera per tal d'evitar que l'aviació ens localitzi. Ens anem acostant a Quinto. Es veu ja el monticle de terra roja, avantguarda de l'entrada del poble, i en el que s'hi veu la cavitat de les trinxeres i les estaques amb espí que formen la *alambrada* de defensa. Al llarg de la columna un rumoreig de calfred al veure un home mort. És la primera visió realista que de la guerra se'm presenta als ulls. Aquell mort, boca terrosa, moradenc, inflat com un ninot de goma, em causa una sensació barrejada de neguit llàstima i fàstic. A mida que s'apropa l'entrada al poble, en i per les fosses nassals, s'hi va ficant una alenada de fetor de carn en descomposició. Hem trobat altres morts que es van consumint a ple sol i ens mostra la realitat de la guerra. L'entrada a Quinto és desoladora. Cases ensorrades mostren al viu la ferida de la metralla. En una d'elles, com si una ma monstruosa hagués volgut tot d'una arrencar els secrets d'una família, ha esquinçat la part davantera de la façana, ensenyant-nos al nu, tot l'interior d'una llar que segurament mantenia els secrets d'una família. En el capsal de la cambra, un retrat de nuvis, es sent avergonyit de la mirada dels estranys. Per els carrers, enmig de la runa i *escombrers* de cases saquejades, hi pul·lulen, gallines, ànecs, burros i tota classe de bestiar, impassible a tot el que passa en el seu entorn i, a on, la soldadesca, emborratxada de sol, suor i pols, es dedica a saquejar algunes cases, mentre que l'aire es va enverinant cada vegada més de la fetor dels morts que es descomponen. És el tribut a la bèstia de la guerra.

La marxa continua. Enredera anem deixant aquest primer espectacle de la guerra que, com ombra negra ha de quedar gravat per sempre en la meva memòria, altres espectacles mes esfereïdors, més repulsius em tocarà presenciar, però aquest primer contacte amb la realitat de la guerra ha sigut un revulsiu mol fort per el meu esperit.

Els peus se'm ressenten de la llarga caminada. El sol cau damunt nostre, com plom fos. Jo, més que caminar, es pot dir que m'arrossego per l'enquitranat de la carretera que, rogent com foc, m'escalda els peus. Ranquejant, i amb els peus embutllofats, vaig fent via com un autòmat.

Finalment, indiquen que hem arribat a lloc. Ja no podia més. Al recés d'un canyissar em desprenc de l'equipatge, i caic estirat, rendit.

Som a 15 Kilòmetres mes enllà de Quinto, front d'una ermita. El rierol que passa junt al canyer, m’ha refrescat els peus, però les butllofes que se m'hi han fet, m'impossibiliten quasi de caminar; no obstant tinc de fer un esforç per anar a buscar el plat d'arròs que apaivagui la buidor que sento a l'estómac. Ranquejant em dirigeixo al *puesto* de les peroles, a on *m’omplenen* el plat d'una massa que, més que arròs, sembla morter per arrebossar fatxades. De prompte s’ha sentit el tro de l’explosió d'uns obusos que han caigut prop nostre. Es diu que l’artilleria enemiga ens ha localitzat i ens dóna la benvinguda. Es dóna l'ordre de que les companyies, per separat i per mig del camp, formant petits grups, reculin i es dirigeixin novament a Quinto.

Em sento defallir davant aquesta nova marxa camps a través. Les butllofes dels peus em donen un turment molt dolorós que m’impedeix gairebé caminar. Ho dic al Capità de la meva companyia, que em respon que, sigui com sigui, dec seguir. Emprenen la marxa i jo vaig quedant-me ressegat, ja que els peus no m’aguanten. El company Sagunt em dona ànims i es queda al meu costat ajudant-me i portant part del meu fato. D'aquesta manera vaig poc a poc seguint camps a través caminant sobre la terra fangosa i plena de xaragalls. Al poc sentim la remor dels motors dels avions i al lluny es veu una munió d'avions que avancen com una fletxa cap el lloc a on ens trobem. Ens ajaiem a terra, quasi sense respir, al mateix temps que l’espetec dels canons antiaeris que ens protegeixen formen una barrera de nuvolets blancs davant dels avions. Contemplem amb angúnia aquesta lluita, un sospir s’escapa de dintre nostre al veure que els avions han fet marxa enrere.

Continuem la marxa amb l'angúnia de que no tornin a intentar novament atacar-nos, cosa que no es fa esperar. Novament els veiem aparèixer en direcció nostra, però ara es l'aviació nostra que ens salva. Amb sobresalt rere sobresalt, ranquejant, amb les butllofes rebentades per la mullena, arribo ja de nit a les afores de Quinto, en un camp de canyes de blat de moro que és el lloc a on acampa el Batalló, i a on em deixo caure i, embolicat en les mantes, hi

quedo adormit, retut i aclaparat d'un cansament que m’immunitza el cos de la terra dura plena de terrosos que tinc per jaç.

Em desperto ben alçat el dia. Tinc tot el cos endolorit i els peus quasi no m'aguanten, però és necessari fer un esforç per tal d'anar ha buscar la mica d'aigua bruta que reparteixen i que en diuen cafè amb llet, en la que sucar-hi una mica de pa i refer l'estómac que des de fa 24 hores no hi ha entrat res.

Fora la *nonya*! De primer em dedico a curar-me les butllofes dels peus. Un cop feta la cura se senten més alleugerits i, encara que ranquejant, vaig amb altres companys a tafanejar Quinto. A mida que vaig passant per els carrers, em dono compte de la intensa i acarnissada que devia ser la lluita que s’hi *desarrollá* per tal de conquerir-lo. Monts de runes per tot arreu. Cases esventrades per l'explosió dels obusos. En l'interior hi ha un escampall de mobles trencats, robes i tota classe d'objectes entre les runes que són objecte de la requisa de tota la tropa. Per el mig dels carrers s’hi passegen tota classe d'animals, ànecs, bous, cavalleries, que ens miren amb indiferència i, en una cantonada podrint-se a ple sol, besties i homes morts. El nariu se m’omple de la pudor de la carns que es va consumint i fa que, junt a la repulsió que em produeix l'espectacle, m’entrin ganes de fugir ràpidament d'aquest lloc a on amb tota cruesa s’hi veu els resultats de la guerra.

A la tarda m’he dedicat a escriure. Fa ja dos mesos que no he vist els de casa. En tot aquest temps quants canvis no han vist els meus ulls? I, això que encara no som a les primeres línies del front. Quan ens hi portaran? Amb aquest pensament, junt amb l’amic Rodríguez, Caimel i Sahagún, hem desplegat les mantes i tots quatre, formant un sol bloc, ens hi hem embolicat amb el record de la nostra llar.

Novament estem de marxa. Aquesta vegada sí que no ens escapem d’anar a les primeres línies. Hi estem a 12 kilòmetres i hem passat quatre dies en aquest camp de Quinto, aguantant la xafogor i les picades dels mosquits que són una veritable plaga. A la vesprada, fosquejant ja, emprenem la marxa carretera enllà. Al cap d’una hora de camí ens apartem de la mateixa per endinsar-nos entre mig de camps i muntanyes. Tothom guarda un absolut silenci. No és necessària la recomanació que en aquest sentit fan els oficials.

La impressió que ens causa l’entrar a les primeres línies de foc ens empetiteix el cor i ens deix muts. En la negror de la nit la nostra filera s’allarga com un centpeus descomunal. De sobte la quietud es trenca per l’espetec d’una ràfega de metralladora i dispars de fusell. És la nostra arribada a la primera línia. L'angúnia ens puja a la gorja i el silenci romput per aquest espetec de bales es fa més impressionant. Per fi ens parem. Sembla que hem arribat a les posicions que ens han destinat. D’uns clots en surten unes ombres panteixant. Són els homes que anem a rellevar. Fa vuit dies que hi són i ens fan una descripció del lloc no gaire agradable. Coneixen que som *novats,* es veu que els hi plau esfereir-nos.

M’he quedat ajaçat, junt amb uns companys, en el lloc a on ens han dit. La nit és molt fosca i no es distingeix el terreny. És tant el cansament i la tensió que porto que m’hi quedo adormit sense saber on sóc. De sobte, l’espetec de les metralladores i les explosions de les bombes de mà, em fan despertar sobresaltat. Quant de temps he dormit? Què passarà?

Miro a l'entorn i no hi veig cap company. El xiular de les bales em deixa clavat al lloc i sento com una pluja que forada la terra i em va dibuixant. Per fi, puc distingir la serp negra del clos d'una trinxera i, fent un esforç, m’hi refugio. Hi trobo altres companys que també hi han buscat refugi i que, el mateix que jo, estan espaordits per aquest primer bateig de foc. Al poc minva l’espetec i, poc a poc, torna el silenci la calma en nosaltres. M’embolico novament amb la manta i reprenc el son *acurrucat* en aquest cau. El sol ja és alt quan em desperto. Em sento tot cruixit i amb el pensament buit.

Al meu costat hi ha el carter del batalló, amb un nas i un ull a la funerala, records de *l’aterrisada* d'ahir nit al tirar-se de cap en el clot a on som impulsat per l'esverament. Mentre, procuro desvetllar-me i donar una ullada per fer-me càrrec del lloc a on em trobo. És un petit monticle en mig d'una extensa *vaguada* rodejada d'altes muntanyes. La terra és erma i grisa, fent l'afecte d'un gras cos calcinat. Enfront nostre s'albiren algunes cases i el campanar. És el poble de Fuentes de Ebro.

A on s'hauran ficat els meus companys de P. M., Indago? I una veu em diu del lloc en què es troben. És un clot, una mica enllà de la sortida de la

trinxera, migs ajaçats i protegint-se dels raigs solars per un improvisat *toldo*, hi trobo el Capità, el sanitari i altres companys de P. M.; total 7 que volem compartir el forat, i que ens obliga a adoptar positures d'una gran incomoditat. Això, acompanyat del forn solar que cau sobre el senzill *toldo*, fa que dintre el cau s'hi respiri una bullentor que et dóna la impressió de que et vas coent a foc lent. La gola te la sents resseca i la llengua sembla un *esparadat*. La necessitat d'aigua es fa cada vegada més intensa i comprovem amb desesper que sols ens resta plena una sola cantimplora que repartida no és suficient per tan sols humitejar els llavis de tots. Cada moment es va agreujant la situació. Els companys de trinxera sols fan un camí demanant l'aigua que no arriba. Enviem enllaços al Batalló reclamant-la, però els enllaços no tornen i l'aigua no arriba.

El Capità es decideix anar personalment el lloc de *mando* per saber *lo* que passa. Passa una hora i no torna. A la gent de la trinxera ja no hi ha qui els aguanti. Sis o set salten a cos descobert i, enmig de la *vaguada* exposats al foc de l'enemic, es llencen corrents a la busca de l'aigua. Jo, també arriba un moment en que no puc aguantar-me més i, junt amb el tinent Ibáñez ens llencem camp a través per veure si poden localitzar alguna cisterna o algun camió *cuba* que en porti. Panteixant, i amb el deliri que la set ens dóna, hem arribat a l'altre costat muntanyós d'allà on estem emplaçats, i a on i hem trobat el lloc de *mando* del Batalló. La cua de companys, que carregats de cantimplores esperen l'arribada del camió cisterna, és impressionant. A mida que el temps passa i, el camió no apareix, el nostre neguit es fa quasi incontrolable i no seria estrany un conat de revolta. Es negra nit i al poc sentim el rondineig del motor d'un camió. És la nostra cisterna d'aigua! Ens hi llencem com bojos.

A cops i empentes el tinent Ibáñez i jo emplenem les cantimplores. La primera la buido sense respirar. No en tinc prou i una altra va al meu ventrell que se sent com un pou ressec i que sols em demana aigua. Amb aquestes dues cantimplores em començo a apaivagar l'excitació que sentia a la demanda de tot el meu cos amb un sol crit d'AIGUA! Veig que el meu company, tinent Ibáñez també, al igual que jo, se sent més tranquil i, després d'haver-se engolit unes quantes cantimplores, ja amb la tranquil·litat que dóna la

necessitat satisfeta, emprenem junt amb altres companys el retorn a la nostra posició. Però és negra nit i desconeixem el terreny. Caminen a l'atzar i ens refiem del nostre sentit de l'orientació. La referència d'un grup de roques o d'uns arbustos que ens sembla haver vist quan passàvem corrent en busca de l'aigua acaba per desorientar-nos i decidim, abans de donar un mal pas, quedar-nos a redós del tombant d'una muntanya. A terra, amb quatre herbes seques i unes mantes, improvisem un jaç que, després d'un trago d'aigua, ens estirem amb els companys, ben *apretats* per dar-nos calor, i ens confiem a la bondat de Déu i ens quedem adormits dins la foscor de la nit.

Uns xiscles arran d'orella ens fan despertar amb esverament. Als pocs moments les explosions dels obusos ens tornen a la realitat que havia quedat esvaïda en el somni i, a cuita corrents, abandonem el lloc a on el despertador és tan sorollós.

Amb l'esverament no ens hem adonat que el dia ja clareja i que es fa necessari orientar-nos i retornar al nostre lloc. Després de buscar un punt de referència *logrem* situar-nos i, després d'una breu caminada, en trobem en el lloc on hi ha situat l'emplaçament de la nostra companyia. Als nostres companys els trobem més relaxats ja que, al igual que nosaltres, han pogut satisfer la set que els abrasava.

A la llum del dia hem pogut fer-nos càrrec del lloc on està la nostra trinxera, l'emplaçament de la qual no ens fa gens de gràcia, ja que el perill hi és constant per el foc de fuselleria de l'enemic, el que fa que hagis de transitar mig encorbat per tal que no siguis blanc d'alguna bala.

Es fa necessari enfondir-la i condicionar-la de forma que ens hi puguem desplaçar sense perill. Mentre es fan els preparatius per tal de començar aquesta tasca d'acondiciament i fortificació el capità em diu que he de desplaçar-me a la Plana Major del Batalló per tal de posar-me en contacte amb l'oficina de la mateixa. L'ordre no em fa molta gràcia doncs els desplaçar-me significa tindre que travessar unes *vaguades* sense cap resguard i a mercè d'una bala d'algun tirador enemic però, com l'ordre s'ha de complir, em carrego el meu escriptori ambulant i em poso en marxa.

Com em temia la travessia no ha sigut gaire bona ja que he hagut d'*aterrissar* vàries vegades ja que els xiulets de les bales em feien posar les orelles *detrás* i la pell de gallina. Però, després d'algunes carreres, he arribat sens novetat al lloc on està situada la Plana Major del Batalló. Aquí es veu que ningú s'entén El sergent d'oficines ha dit que tindria que quedar-me amb ells. Veurem què en sortirà.

Definitivament es veu que ens quedem a la Plana Major del Batalló. Ens han manat d'anar a buscar el nostre equip. Jo n'estic content, ja que la trinxera és un lloc on no hi estava massa tranquil. Aquí tampoc la tranquil·litat és absoluta però, a l'estar separats una mica de la primera línia, sempre et dóna una relativa confiança. L'únic inconvenient que tenia és la meva ració de subministre, però ens hem posat d'acord amb els nous companys i ha quedat solucionat al agregar-me a la seva colla.

En aquesta muntanya, que és el nostre habitatge, en un clot de la mateixa ens hi trobem tres escrivents, dos ordenances i un mestre catedràtic de ciències exactes, el que no sé quin *pito* hi toca. Ah!, i també un gos. El gos que ha sigut batejat amb el nom de Quinto, ja que va ser recollit a l'entrar en el poble d'aquest nom. És el protegit d'en Matas, que el fa objecte de tots els miraments, mentre que en Roig el voldria veure rebentat. Sovint hi ha disputes provocades per les entremaliadures de l'amable gosset que és entremaliat com ell sol. A mi m'és força simpàtic i en sóc un defensor però, com que sóc un rellogat nou-vingut en aquesta petita República, m'abstinc d'exterioritzar la meva simpatia.

La feina d'oficina no mata. Quatre llistes, uns quants *estadillos* i a jeure de panxa al sol. Per altra banda el front de batalla es manté bastant tranquil.

Avui a l'oficina hem tingut una baixa. Un dels ordenances, manipulant una espoleta de morter, li ha fet explosió el fulminant i li ha malmès les mans. De primer antuvi l'esverament ha sigut general en tots, ja que encara no estem acostumats a veure ferits i sang. El metge, després de reconèixer-lo, ens ha tranquil·litzat dient que no tenia importància. La seva vacant en el sot dormitori l'he ocupat jo fent companyia a l'altre assistent que es diu Vila i té molt mala jeia.

Les conserves, com a menjar diari, es veu que no em proven. Això d’alternar el *xorisso* amb la melmelada m’ha produït un rebombori que no em deixa tranquils els budells. A la nit m’he d’aixecar quatre o cinc vegades, amb desesperació del meu company Vila, que no el deixo dormir tranquil i també del meu ventrell que sembla un orgue de grills.

A mida que els dies passen la camaraderia del viure obligatòriament en comunitat fa que s’hagi esvaït la sensació dels primers dies en els que em sentia estrany dintre de la colla. Ara sóc un més de la colla i el tracte diari fa que ens agafem confiança i les converses siguin més animades contant-nos detalls de la nostra vida passada que, per uns moments, ens traslladen amb el pensament a les nostres llars.

Aquest matí el mestre ha tingut d’anar a l’oficina de la Brigada. Poruc com és això no li fa gaire gràcia i més *sapiguent* que el lloc on està emplaçada ha sigut objecte d’algun bombardeig de l’artilleria. Però com que les ordres no es poden discutir, ha tingut que, al matí, emprendre la marxa. Cap al tard de la tarda ens ha retornat tot esfereït i esgarrinxat i tremolant. Tal com temia l’artilleria ha bombardejat prop del lloc a on estava i ell ha tingut de fer unes quantes capbussades en uns sots per resguardar-se. Això li ha proporcionat la pèrdua de les ulleres, la *rotura* del rellotge, uns estrips en els pantalons i unes esgarrinxades facials que li donen un aspecte d'esparver. Tots fem una mica de broma del seu canguelo i ell, en defensa pròpia, ens dóna una conferència de la diferència que hi ha entre pànic o canguelo i precaució que és el que ell ha tingut. Com se suposa, no ha convençut a ningú.

Fa un mes, aproximadament, que estem per aquestes muntanyes a la vista del poble de Fuentes de Ebro. Es pot dir que durant aquest mes hem *disfrutat* d’una relativa tranquil·litat. Algun incident sense importància. Algun ferit. Algun espetec de trinxera a trinxera però, en conjunt, ha transcorregut sense grans sobresalts. No obstant, aquesta situació de tranquil·litat no crec que duri gaire, ja que fa un parell de dies hi ha uns camions que van portant caixes de municionament i bombes de mà que són emmagatzemades en una cova que s’ha foradat en el vessant de la muntanya on tenim assentat el nostre estatge i això no és gaire tranquil·litzador.

26 de Setembre de 1937.- El meu pressentiment i el dels meus companys s'ha vist confirmat. S'ha rebut l'ordre d'iniciar, des de les posicions que cobreix la nostra Brigada, un atac a les posicions de l'enemic que cobreixen les entrades a Fuentes de Ebro. De bon matí, després d'haver aprovisionat de municionament i bombes de mà als companys que hi ha a les trinxeres, s'ha donat el crit de saltar de les trinxeres i avançar cap a les posicions enemigues, iniciant-se un gran espetec de fuselleria i l'esclat de les bombes llençades invadint el nostre front d'un *estruendo* apocalíptic que fa posar la pell de gallina. Jo, afortunadament, m'he quedat a l'entrada de la cova com guàrdia de la munició que altres companys vénen a buscar per traslladar-la a primera línia.

Enmig de l'espetec de la batalla, fa escassament mitja hora començada, he vist retallats sota un cel de plom una formació d'avions franquistes que es van apropant i que, als pocs moments, han deixat caure una pluja de bombes sobre la nostra posició. De sobte m'he sentit tot jo sotragat per les explosions i he sentit una gran por que m'ha tingut tenallat a terra sens ànim de fer cap moviment.

Tot ha passat. La calma ha invadit l'espai. Sols algun tret trenca el silenci del camp i la muntanya a on fa un moment tot retrunyia i a on alguns companys hi han deixat la vida. Entre ells i, inert en una *camilla*, veig el cos inert d'un tinent que havia sigut de la meva companyia. És un espectacle depriment i dolorós per qui encara no se li ha embotit la sensibilitat. I tot això és el que queda d'un cop de mà fracassat. Uns quants morts, uns quants ferits i la buidor que dóna el saber-se impotent per aturar aquesta *cangrena* que fa que ens matem els uns al altres sota *l'arropatge* d'uns ideals que molts no sentim.

De mica en mica em vaig asserenant del sotragueig rebut. Encara que en el meu interior hi sento una gran tristesa i una gran buidor. L'esperit de la vida em dóna ànims pensant en els meus, la meva dona, la meva filla, els meus pares que des de Mataró estaran pensant en mi i esperaran amb ansietat les meves noves. No els puc defraudar dec ésser fort i he de capejar el temporal si els vull reveure. Aquest propòsit fa que em senti més serè, més segur. Junt

amb els meus companys, en els que crec que l'impacte les ha trasbalsat tant com a mi, procurem estimular-nos.

Després d'uns dies de relativa tranquil·litat, el 12 d'octubre s'ha intentat un nou atac a Fuentes de Ebro. El resultat ha sigut igual que l'anterior. Molt d'espetec, algun mort i alguns ferits. Al final tot ha continuat igual. Als dos dies hem sigut traslladats de posició, en la línia del mateix front, però als marges del riu Ebre fins a la carretera. Nosaltres hi hem sortit guanyant, ja que els de la Plana Major del Batalló ens hem instal·lat en una casa de camp una mica separada de les trinxeres. Des de la sortida de Caspe no havíem estat a aixopluc. Ara en aquesta casa de camp, encara que *destartalada* i rònega, com també plena de rates com conillets que el nostre gos Quinto -que continua entre nosaltres- les persegueix com un llebrer, i la tensió nerviosa de tots aquests dies s'ha esvaït.

En una de les sales hem instal·lat l'oficina dormitori a on també, per defensar-nos del fred que ja es comença a deixar sentir, hem instal·lat una estufa rudimentària que el nostre ajudant ha construït amb un bidó, encara que algunes vegades no funciona a satisfacció i ens omple de fum. Jo he sigut nomenat mecanògraf oficial, ja que des de la Brigada ens han envit una màquina d'escriure «Remington» de l'any de la nana, però que jo la cuido amb molt de *carinyo* ja que és l'arma que em deslliura del fusell i la trinxera.

Mentre, els dies van passant i el front està tranquil i, solament algun tret de fusell ens recorda de que estem al front de guerra. A la nostra petita República van transcorrent els dies sense grans sobresalts. La feina no és molta i en els dies de sol ens permet anar a les voreres de l'Ebre per fer neteja a fons dels nostres cossos i les nostres robes a on els polls hi fan niu amb abundància i que mai acabem d'exterminar. Durant el dia, les converses amb els companys d'oficina quasi sempre és per rememorar els nostres dies passats en la llar enyorada d'on esperem cada dia l'arribada de notícies i d'algun paquet amb vitualles que quan arriba, sigui a l'un sigui a l'altre, compartim alegrement fent un gran banquet de germanor i ens permet treure el ventre de pena ja que el ranxo diari no és molt abundant ni és molt mengívol.

Ara fa uns dies que corre el rumor que dintre de poc donaran alguns permisos. Ja fa prop de tres mesos que estem per aquests camps d'Aragó i la guerra sembla que s'hagi estancat. Jo crec que tant els que estem en el bàndol republicà com els del bàndol franquista desitgem que s'acabi i puguem tornar a casa. Que no ens tinguem que matar els uns al altres per defensar uns ideals que no són els de la majoria que estem a les trinxeres i que, si alguna vegada els hem sentit, no ha sigut per perdre-hi la vida. Si els dirigents d'aquesta gran tragèdia vinguessin al front veurien com molts dies els soldats de l'un i altre bàndol, de trinxera a trinxera, es saluden amb cordialitat i, inclús, alguns dies surten dels seus caus per canviar-se periòdics i dar-se noves dels seus coneguts. I, si després es maten, és impel·lits per els *mandos*, no per els ideals.

La notícia s'ha confirmat. Es donaran uns quants permisos. Seran sortejats entre tots. Tots esperem tindre la sort de ser els afavorits. El dia del sorteig jo estic al saló oficina teclejant la meva Remington quan el company Roig m'ha portat la notícia de que jo i en Mestres, que és el que fa de sergent d'oficina, hem sigut afavorits per un d'aquests permisos. L'alegria em fa botar del seient. No m'ho acabo de creure, però així és. L'únic que no li ha plagut gaire és al Capità del Batalló que veu desmantellada l'oficina per uns 10 dies que durarà el permís. Però tan en Mestres com jo li diem que ja li portarem algun obsequi a la nostra tornada.

Ràpidament, jo mateix omplo els volants de permís per porta'ls-hi a la firma i ja esperar a demà per tal d'emprendre el viatge cap a Caspe i, d'allí, a Barcelona. El nerviosisme quasi no m'ha deixat dormir. A trenc d'alba ja estava equipat i l'amic Mates també.

Després de *despedir-nos* dels companys, amb un punt de tristor per part d'ells i una molta alegria per part nostra, hem emprès el camí cap Azaila junt amb la nostra mascota el gos Quinto que en Mates s'emporta i que, al costat nostre, camina alegre i content i donant-nos brega ja que és la primera vegada que surt del petit cercle nostre i es veu que tot li fa novetat i es queda parat i badant per *lo* que a cada punt i moment l'hem d'estar cridant perquè ens segueixi.

A Azaila hem agafat el tren que ens ha de dur a Barcelona. El viatge se'ns ha fet llarg per la impaciència que sentim de tornar a casa. Quan hem entrat a terra Catalana ens han espurnejat els ulls i el cor ens ha bategat més fortament i no cal dir l'emoció que hem sentit a l'entrar a Barcelona. Hem arribat a l'estació de França encara de matinada i, com jo he d'esperar ben bé una hora per la sortida del tren que m'ha de dur a Mataró i l'amic Mates té que anar a l'estació del Nord per fer cap a Monistrol d'on és fill. Ens hem *despedit* i ell s'ha fet càrrec d'en Quinto que ja anava mig perdut inspeccionant l'estació. Per matar l'hora que em falta per la sortida del tren he anat fins al mercat del Born a on ja hi havia un gran tragí. He donat un tomb inspeccionant les parades de queviures en les que encara no es notava gaire les restriccions que després s'han tingut que suportar i, quan he cregut que ha era quasi l'hora de marxar he retornat a l'estació. Quina no ha sigut la meva sorpresa al veure en el vestíbul en Quinto desesperat anant amunt i avall completament perdut! Quan m'ha vist ha corregut directament a mi i d'un bot se m'ha enfilat dalt del *macuto* posant-me el morro sobre l'espatlla en senyal d'agraïment, m'ha acariciat l'orella amb el seu morret. Es veu que es veia ben perdut. Segur que, amb la seva dèria de veure-ho tot, l'amic Mates no s'ha donat compte de que el seguia.

Amb la seva càrrega hem agafat el tren que va a Mataró. Quan he arribat em semblava impossible el veure'm novament a la meva ciutat. Fa aproximadament tres o quatre mesos que en sóc absent i, encara que no és molt temps, quantes coses m'han passat en aquesta absència que per a mi em sembla un segle!

Per fi ja sóc a casa. Petons, abraçades, rialles i plors. El pare, la mare, la meva esposa i la meva xamosa filleta. No em canso de mirar-los. És possible que torni a estar entre ells? El cor em batega i em nua la gorja i he de fer un esforç per no plorar. Després d'aquests moments d'emoció ens hem anat relaxant i ja, amb el *carinyo* de la meva esposa i de la meva mare que es desviuen per mi, he començat a fer neteja, que bona falta em fa. Amb una bona dutxa i roba neta que ja em tenien preparada sembla que revisc una mica i ja em sento tot un altre. Ja no sóc el soldat anònim, el soldat número

immers enmig d’altres soldats número com jo. Aquí entre els meus em sento persona. Em sento algú. Sé que ells estan pendents de mi com jo d’ells. No em sento número.

El primer dia, després de les expansions familiars, han sigut de visita. He anat a veure els amics del Centre d’Acció Catalana i, encara que la rebuda ha sigut afectuosa, he constatat que la guerra encara no ha calat gaire, la viuen molt a flor de pell. No es donen compte de la gravetat del moment i els preocupen més petits problemes de prestigi polític. No veuen que aquesta ceguera, aquest no viure la guerra, com si aquesta rereguarda fos ja el front de batalla, ens portarà al major dels desastres i que les petites incomoditats que ara comencen a viure es veuran centuplicades a mida que la guerra s’allargui i portaran una rècua de malvestats amb fam, morts i ensorrament sencer de famílies que es veuran privades de tot *lo* indispensable, camí de l’exili. Quanta ceguera, Déu meu! Quanta ceguera! ¿On és la unitat que tindria que haver-hi entre tots, encarrilada a un esforç conjunt perquè en els combatents no els hi faltés res i es veiessin acompanyats en el seu sacrifici amb l'esforç massiu i conjunt de tots? A on?

Jo no sóc pessimista. Però això ni aquí es pot dir, ja que em dirien que sóc un feixista. I jo sols constato una realitat. En fi, deixem-los somniar amb la revolució i el capgirament de tot. Ja es despertaran. Malauradament tots en sofrirem les conseqüències.

Aquests deu dies al costat dels meus han passat com un somni, sols emboirat pel pensament que haig de retornar al front. Avui, últim dia de la meva estança, aquesta realitat se’m fa més punyent i, amb amargor, dic que demà ja no estaré entre ells. Per quant de temps? Tornaré?

Encofurnat novament amb la roba de soldat m’he *despedit* fent el cor fort. Abraçades, llàgrimes, Adéu-siau a tots. El vostre record, gravat en el cor, em donarà forces en els moments de perill i defalliment.

En Quinto, que durant aquests dies ja era com de l família i jugava amb la meva filleta, en el moment de la marxa ha remenat la cua i d’un bot s’ha situat al seu seient predilecte, a sobre del *macuto* que porto encastat a

l’esquena i, igual que vàrem arribar, retornem al nostre destí, camí de les línies de Fuentes de Ebro.

El viatge ha sigut trist i pesat. El tren, atestat de gent, va fent camí i jo sols penso en aquests deu últims dies. Sense dar-me’n compte em trobo novament a Caspe. La realitat s’imposa. Cal esbandir els pensaments i els somnis. Al poc pujo un camió militar que va cap a Quinto i segueix fins a la Plana Major de la meva Brigada. Ja em trobo entre els meus companys. En Mates també ha retornat i li causa una gran alegria quan veu en Quinto, que ja el donava per perdut. Ens presentem al Capità i ja, després dels *saludos* i els naturlas comentaris, ens reincorporem als nostres llocs. Jo a la meva màquina d’escriure i en Mates es fa novament càrrec del nostre petit grup d’oficina que, en la seva absència se n’havia fet càrrec el company Roig.

Després dels dos primers dies, en què les nostres converses han girat plenament a l’entorn dels deu dies viscuts a les nostres llars, el viu del record es va esboirant i deixa pas a la realitat que no és altra de que, novament, estem al front de guerra, encara que de moment es manté en calma i sols, algun tret de fusell, ens recorda que tenim les trinxeres a dues passes d’aquesta masia que és el nostre lloc de Plana Major del Batalló.

Fa ja uns dos mesos que estem en aquest lloc. Els dies hi han anat passant amb bastanta tranquil·litat. En el transcurs dels mateixos hem tingut temps de fer un camp de futbol, instal·lar unes dutxes i habilitar una masia, prop de la que nosaltres habitem, com escola de *cabos*. O sigui, que si no fos perquè estem lluny dels de casa i que cada matí esperem amb ànsia l’arribada de l’amic carter per *sapiguer* notícies d’ells, ens podríem suposar que estem en un campament fent repòs i salut. Malauradament no és així.

Fa uns dies que el nostre cel l’estan dibuixant avions franquistes. Deuen ser avions de reconeixement, ja que no ens obsequien amb cap ramell de bombes. El nostre front es comença a bellugar després d’aquests mesos de repòs. Nosaltres, amb contrarietat, hem rebut l’ordre de traslladar-nos a una altra posició. Així és que agafem tot l'equipatge i ens endinsem per aquestes muntanyes grises i pelades amb vegetació d’estepa que em fa l’efecte d’un animal antediluvià calcinat. Hem deixat les voreres de l’Ebre i, com més endins

ens anem ficant, la impressió de terra desèrtica i calcinada es fa més punyent. És un presagi de terra morta i de mort que em va guanyant l'esperit i m'omple de tristor i recordança.

Per fi hem arribat a una *vaguada,* que se'ns diu que és la nostra nova posició, anomenada «Los Charcos». La nostra Plana Major s'ha instal·lat a una *chabola* construïda amb sacs terrers i el sostre amb *rails* de ferro, sacs terrers a prova de bombardejos. És bastant espaiosa encara que no té, ni de bon tros, les comoditats que durant aquests últims mesos hem *disfrutat* en la nostra masia. Però, pesar de les incomoditats, tots voldríem que en hi acompanyés la mateixa tranquil·litat que fins ara hem *disfrutat,* encara que ningú es fa aquesta il·lusió.

La primera setmana ha passat. Sembla que això està quiet.

10 de març del 1938. De cop i volt el panorama ha canviat. L'espetec de bombes i el martelleig de l'artilleria a les nostres posicions, junt amb els de l'aviació, ens diuen que alguna operació de gran envergadura ha començat, si bé, el tros que cobreix el nostre Batalló es manté amb bastanta tranquil·litat. Als dos dies de sentir aquesta remor que no para es rep l'ordre que, precipitadament ha portat un enllaç de la Brigada, perquè ràpidament evacuem les nostres posicions i ens dirigim de retirada cap a Quinto. Es diu que les tropes franquistes han trencat el front per Rodano i es dirigeixen cap a Quinto. Per evitar el cercle de les nostres forces és fa necessària aquest reculada.

Arribem a les afores de Quinto prop del migdia a on prenem posicions a les afores de la població distribuïts en tres monticles des d'on es poden veure venir les tropes franquistes. Al poc es comencen a veure les avançades de les tropes franquistes amb banderes desplegades. L'ordre és de deixar-los anar acostant fins a tenir-los a tret de la nostra secció de metralladores. Així es fa fins que, al donar l'ordre de foc, les metralladores comencen el seu vomitar de foc i plom. Es veu que aquesta reacció els ha agafat de sorpresa i els ha causat moltes baixes ja que, des del nostre lloc d'observació, veiem un a desconcert en les seves files i tots procuren resguardar-se de la pluja de bales que els ha caigut a sobre.

Per un moments, la columna que avançava cap a Quinto, ha quedat deturada cobrint-se de l'obstacle d'aquesta resistència que es veu que no esperaven. Durant una hora el front ha romàs silenciós. Després la seva artilleria ha començat a martellejar les nostres posicions, particularment la de la secció de metralladores, que es veu envoltada per les explosions constants dels obusos de l'artilleria que els hi cauen sense parar i no els deixen un minut de repòs.

No obstant, s'arriba a la nit mantenint les posicions i l'espetec minva quedant tot envoltat per un silenci absolut. A mi no m'ha fet gens de gràcia l'ordre que, junt amb els altres companys d'oficina, teníem que anar a l'*avançadeta* de la secció de metralladores per prestar el servei d'escortes. Amb els companys hi hem anat i ens han distribuït a regulars distàncies. No cal dir que a mi la camisa no m'arribava al llombrígol. Tinc una gran por i, en aquest silenci quasi sepulcral, cada mata em sembla un enemic que es belluga. Procuro arrecerar-me arraulit darrera una mata però la por continua.

Menys mal que, a la mitja hora d'estar *acurrucat* se m'acosta sigil·losament un enllaç de la Plana Major del Batalló que en dóna l'ordre de reincorporar-nos ja que s'han d'abandonar les posicions i emprendre la retirada. Amb un sospir d'*alivio* deixo aquesta *avançadeta* en la que la por m'hi feia veure tota classe de fantasmes. Junt amb els altres companys que, igual que jo es nota que han passat el seu canguelo i junt ja amb totes les companyies que forme en nostre Batalló, silenciosament, iniciem la marxa.

És negra nit. Passem per Quinto a on vaig tenir el meu primer contacte amb la realitat de la guerra. Amb pas cansí, feixugament sota el pes de la motxilla i el sac morral, ens dirigim cap a La Zaida i, vorejant el riu, cap a Sástago per sortir a la carretera de Bujaraloz. Quantes hores fa que caminem? Quatre... cinc? És igual. Sols sé que em trobo molt cansat, que els peus no m'arrosseguen i que l'equip que tragino, cada nova passa, se'm fa més feixuc. Quasi no em dono compte de que el dia ha clarejat i, amb la claror, es veu que l'artilleria franquista ens ha localitzat en la nostra retirada i ens comença a obsequiar amb els seus obusos fent que ens *desperdiguem* fora de la carretera i enmig del camp i, en petits grups, continuem la marxa.

De sobte en l'horitzó veiem aparèixer una formació d’avions que, com una fletxa, es dirigeixen cap a nosaltres i, als pocs moments, el crepitar de les seves metralladores ens deixen amb el respir tallat i aclotats a redós de qualsevol roc que ens protegeixi de la pluja de bales que ens van dibuixant amb el seu xac-xac que sentim al clavar-se al terra. S’allunyen. El nostre grup ha sortit indemne.

Reprenem la marxa. El sol és alt i comencem a sentir els seus efectes. Al cansament, a la fam i a la gana s’hi afegeix *lo* pitjor, la set. Em sento la gola resseca, la llengua com un suro. La meva cantimplora està buida i tot el cos em demana aigua. Per sort, als pocs moments, trobo una bassa d’aigua. No miro si és pudent o clara. Sol sé que tinc set i la bec *hasta* quedar satisfet. Després em refresco la cara i el pit. Al contacte de la frescor de l’aigua els nervis se’m relaxen i, retut de cansament, m’ajec sota una ombra. He quedat mig adormit. La remor del motor d’un camió m'eixoriveix i comprovo, junt als meus companys, que és un camió de la nostra intendència que, en unes mantes i a peu de la carretera, hi deixa llaunes de conserves. De cop, se’ns desperta la gana. Fa quasi dos dies que no hem menjat res. Ens hi aboquem com llops i carreguem els nostres *macutos*. Jo m’he fet amb un formatge de bola i una llauna de pernil dolç i un parell de pans. Els meus companys també han fet la seva requisa i han carregat. Un cop satisfet l’estómac, i amb els queviures sobrants per si *acàs*, hem reprès la marxa cap a Torrent de Cinca. A l’arribar veiem que hi ha una bona part de companys del batalló i uns camions preparats en els que pugem i ens porten a Fraga.

La nostra estada a Fraga ha durat ben poc, *lo* just per netejar-nos i reposar una mica, ja que el segon dia d’estança, ja entrada la nit, vénen a buscar-nos uns camions que ens han de portar novament al front, segons es diu, com a força mòbil. El viatge s’ha fet interminable. Encaixonats en els camions, sense quasi poder-se bellugar i prenent la pluja que cau amb regularitat. Xops i desgrenyats semblem un ramat que porten al *matadero*. Per fi arribem a les noves posicions, a les afores d’un poble que es diu Almuniente. Són les cinc del matí. El dia encara no ha clarejat i la pluja continua caient mansament. Mengem un mos tirant de les provisions del sac morral, ja que

intuïm que la intendència no es deixarà veure. Passem una, dues, tres hores en l'espera del què passarà. Desconeixem el terreny. Només sabem que forma part del front que, aquests dies, contínuament canvia. Al poc rebem l'ordre de retirada. Carreguem novament el nostre equip i iniciem la marxa camps a través. Passem per Granyén i Poleñino, ja negre nit, arribem a Marcén. Prenem posicions en un monticle de les afores. Als pocs moments, i es pot dir que en cara no ens havíem descarregat de l'equip, s'inicia un xafarranxo amb espetec de bombes de mà i el repiqueig de les metralladores. I una confusió total. Ningú sap què ha de fer ni a on té que anar.

En la negra nit no sabem on trepitgem i, enmig de les explosions que es pot dir no sabem d'on vénen, el nostre petit grup es tira muntanya avall buscant la carretera per on hem vingut. En la foscor hem vist les ombres d'altres grups que no sabem si són del nostre batalló o enemics. Hem mirat de passar desapercebuts, no fos que ens emportessin alguna desagradable sorpresa. Per fi hem trobat la carretera i, al poc de caminar, ens trobem amb el capità Serra i uns quants homes. Segons ens diu ells s'han tingut d'obrir pas a *tiros* ja que un grup que els anava rodejant, al cridar el sant i senya, ha respost a *tiros*. Creu que molts dels nostres deuen haver quedat copats o morts o ferits, presoners.

Carretera enllà trobem alguns altres grups que han pogut fugir del *copo.* Ens reagrupem i veiem que falten molts companys, quasi la meitat del batalló. Els que quedem cap a Peralta de Alcolea i Berbegal. Passat aquest poble ens distribuïm al llarg de la carretera en petits grups d'enllaç per establir contacte amb el *mando* de la Brigada que és a prop de Torralba de Aragón. El meu petit grup, compost per l'amic Caimel i l'amic Sallarrès i jo mateix -total un trio- ens instal·lem al marge de la carretera.

Jo ja fa uns dies que estic pessimista i cansat d'aquest anar i venir al llarg dels fronts sense quasi reposar, mal menjats, mal dormits i amb una tensió cada dia més forta ja que no saps si l'endemà serà el dia en què et matin, et fereixin o caiguis presoner. En el meu cap hi bull insistentment la idea de fugir d'aquest infern. Ara que estem en el terreny que jo, més o menys conec ja que en els meus 16 anys havia fet el viatge per aquesta part d'Aragó,

aquest idea es fa més fort i estic decidit fer-ho. No sé si exposar-ho als meus companys. Estic segur d'en Caimel, és de Mataró igual que jo i ens coneixem de fa temps. No n'estic tant de l'amic Sallarès, que és el secretari del *Comisario,* i és de Terrassa. No obstant, em sembla que de tot plegat n'està més cansat que jo. Em decideixo i els hi dic. De moment vacil·len, ja que desconeixen el terreny, i tenen por de fugir del foc per caure a les brases, ja que se sap que en aquests dies són molts els que han abandonat el front i, per evitar-ho, han posat controls a rereguarda i inclús hi ha hagut algun afusellament. No obstant, jo els dic que estic decidit, que *coneixo* més o menys el terreny, i que procuraré evitar els controls anant camps a través.

Per fi es decideixen i diuen que m'acompanyen. Són les 4 de la tarda quan iniciem la marxa. Camps a través ens dirigim cap a Selgua. Arribem a Selgua quan comença a enfosquir. Donem un rodeig per evitar l'entrada al poble i ens dirigim a Montsó a on arribem ben entrada la nit. Temptegem el terreny, ja que l'entrada hi ha un control que deté a tots els que pretenen entrar al poble. Baixem per un marge que ens porta al riu Cinca. Seguint el seu curs ens trobem amb el pont del ferrocarril. Crec que és el moment de creuar el riu.. Però en el pont hi ha guàrdia i una companyia de sapadors que està minant el pont. Reprenem la marxa per la vorera ja que a poca distància, i en paral·lel amb el pont del ferrocarril, sé que es troba el pont de la carretera al que arribem als pocs moments. Al pujar el marge ens sentim desanimats, ja que també a l'entrada del pont hi ha guàrdia. Tindrem que creuar el riu, que porta bastanta aigua, exposant-nos a quedar xops de roba. Abans de prendre aquesta decisió descansem un moment encastats al marge de la carretera mirant les entrades i sortides del pont. En aquest moment, per la carretera veiem venir una secció d'artilleria pesada que es dirigeix cap al pont. Dic als meus companys que crec que és el moment de saltar a la carretera i integrar-nos com si fóssim de la secció. Així ho fem i el podem creuar sense cap impediment. Ja en l'altre marge del riu ens anem quedant ressagats fins que, en un revolt de la carretera, ens *despeguem* i sortim de la carretera fent cap al camí del ferrocarril. Seguint la seva línia fem camí cap a Lleida, però ja és negra nit i estem cansats i tenim fam. Al poc veiem una caseta que sembla

l'estança d'un guarda barreres. Truquem. Un home i una dona, que per la seva cara ens demostren que estan més espantats que nosaltres, ens obren la porta. Els tranquil·litzem dient-los que el nostre objecte és menjar un mica i passar el que resta de nit encara que sigui en el porxo o galliner. Sembla que respiren al veure la cara de bons nois que fem. Ens preparen un parell d'ous ferrats, unes llesques de pa i un porró de vi. Més de *lo* que nosaltres podíem esperar. Després de bona bon compte de l'àpat els donem les gràcies i la bona nit i ens retirem al porxo amb les gallines on, als pocs moments, ens hi quedem dormits com uns troncs.

Quantes hores hem dormir? Quan ens despertem el sol és alt. Deu ser ja mig matí. A la casa hi ha un silenci absolut. Cridem i ningú ens respon. L'home i la dona de la casa s'han esvaït. Llunyanament se senten unes canonades. Això vol dir que les tropes franquistes continuen avançant. Esmorzem amb uns quants ous que les gallines ens han obsequiat. Carreguem els *macutos* i reprenem la marxa. Als pocs moments veiem que per la via, esbufegant i a pas de tortuga, puja un tren. Quan la màquina arriba a la nostra altura preguntem al maquinista si estem molt lluny de Lleida. Ens informa dient-nos que a Lleida hi ha la Brigada del Campesino i que, per aturar les tropes que fugen en desbandada, a tots els que aturen i no poden justificar-se els afusellen sense més ni més. És qüestió, doncs, de deixar de banda Lleida i endinsar-nos cap a altres paratges.

Deixem, doncs, la via del ferrocarril i per entre mig dels camps ens anem desplaçant cap a la vertical de Balaguer. Cap a mitja tarda entrem al poble de Rosselló. Com que des de no sé quan no ens hem rentat ni afaitat ni ens hem tret la roba de sobre, creiem que una bona neteja no ens aniria malament i ens alleugeriria una mica. Trobem una barberia i ens hi fiquem per tal que ens tregui la *pelusa* i la barba. Mentre el barber, molt amablement ens atén i ens diu *lo* esverats que estan davant l'avenç de les tropes franquistes, entra una senyoreta que resulta ser la que està al servei de la centraleta de telèfons del poble. També està esverada ja que senten les canonades molt a prop. Procurem tranquil·litzar-la al mateix temps que li diem si sap d'algun lloc on podem menjar alguna mica, ja que tenim el ventre molt buit i tenim que

continuar la marxa. Ens diu que no ens preocupem que, mentre el barber ens posa guapos, ella, junt amb una seva amiga, ens prepararan un bon berenar. Això, en aquells moments, ho sentim com un cant d'àngels. El barber ha acabat la tasca. Ens mirem i comprovem que el nostre aspecte és tot un altre. Encara que amb roba bruta ja estem preparats per anar a la recepció.

Les dues protectores nostres han aparegut dient-nos que tot estava a punt i la taula parada. No ens ho han tingut que repetir. Hem donat les gràcies al barber, que no ha volgut cobrar el servei, i, escoltats dels nostres dos angelets, ens hem deixat portar de la seva mà cap a una casa en quin menjador i a la taula hi havia una bona amanida, unes llescades de pa amb tomàquet i, cobrint-les, unes gruixudes llenques de pernil. Amb emoció i gana hem iniciat el nostre àpat acompanyat de bons tragos de vi. Des de fa molt de temps crec que no ens havíem sentit optimistes i alegres. Però en aquests moments ens torna l'alegria del viure. I, enmig de la conversa que teníem amb els nostres dos angelets crec que, inclús, vàrem estar galants. Així es desprenia per el seu riure a les nostres paraules d'agraïment. Foren unes hores en les que, per uns instants, s'esborraren les realitats de la guerra. Era ja de nit quan diguérem a les nostres protectores que tot era molt bonic, que ens trobàvem molt bé en el seu costat però que la realitat feia que tinguéssim de marxar ja que el camí cap a les nostres llars a on, si podíem, miraríem d'arribar, era encara molt llarg. Ens pregaren que aquella nit reposéssim en el poble i que, de matinada, emprenguéssim el camí. Encara que era molt temptador el quedar-nos, també vèiem que, el anar-nos allunyant de *lo* que cada dia estava més a prop de la línia de front, ens era necessari. Així que decidirem emprendre ruta en la foscor de la nit. Els nostres dos angelets, encara que contrariats, ens acompanyaren fins a la sortida del poble orientant-nos del camí que teníem que seguir i, amb la promesa que quan acabés la guerra els hi telefonaríem i regraciant-les novament per la seva gentilesa, vàrem emprendre la marxa.

El nostre caminar ens portà cap a Benavent, Corbins i Vilanova de la Barca o on arribàrem de matinada. El poble començava a despertar. Algunes dones que es creuaren en el nostre camí ens preguntaren com estava el front,

ja que l'avenç de les tropes franquistes tenia a molta gent esverada. Nosaltres intentàvem tranquil·litzar-los encara que tampoc estiguéssim gaire tranquils. La gent es mostrava amable a les nostres demandes de menjar i a la sol·licitud d'orientació dels camins que devíem seguir per tal de sortejar els controls. D'aquesta forma seguírem cap a Bellvís i Linyola a on arribarem quasi a entrada de fosc.

A la primera casa que ens va semblar demanàrem si podríem passar la nit als porxos i una mica de menjar. Molt amablement atengueren les nostres peticions. Ens prepararen un bon sopar i dormírem a l'estable. Per cert que, en la meva bossa de provisions hi portava dues bombes de mà que, descuidadament vaig deixar en un racó de l'estable i que al anar-nos ja no vaig recordar-me de recollir-les.

Durant aquests dies de deambular pel nostre compte res de greu ens havia succeït. Havíem menjat i dormit relativament bé i ens sentíem lliures anant d'un poble a l'altre. Sols sentíem l'angúnia de trobar-nos encara molt lluny de casa i no saber si arribaríem a arribar-hi. Jo, perquè a casa no passessin angúnia per la meva falta de notícies, en un dels pobles que passarem vaig cursar una carta dient-los que estava de camí. Després vaig saber que, al rebre-la, van tenir una gran alegria ja que, feia escassament un dies, un ofici de l'ajuntament notificant-los que havia desaparegut en combat a Torralba de Aragón. Notificació que conservo com a record de guerra.

Tal com deia, encara que la nostra caminada s'anava *desarrollant* satisfactòriament, el cert és que cada dia ens sentíem més desanimats ja que creiem molt difícil el *poguer* arribar a casa, però teníem que continuar fins a on poguéssim. Així és que, a la matinada, sortírem de Linyola seguint camí cap a Hostafrancs, Sedó i Terroja. Pernoctarem en una masia a les afores de la població a on, al igual que nosaltres, s'hi havien acollit varis grups que també els guiava el mateix propòsit, l'arribar a les seves cases. A tots ens donaren sopar i poguérem dormir a l'estable.

De matinada emprenem novament la marxa. A les dues hores de caminar ens surten un parell d'homes armats d'escopetes que ens diuen que són de la milícia local de Castellfollit del Boix i que tenen ordre de recollir a tots

als qui igual que nosaltres camps a través i emmenar-los cap el poble. Davant del nostre recel ens diuen que no tinguem temença, que ja tenen recollits altres companys, que serem ben tractats, que no els guia altre motiu que el *volguer-nos* ajudar. No sé si per cansament de tots aquests dies de deambular sens una ruta fixa, el cas és que els seguim pensant que, en cas necessari, sempre serem a temps d'*escabullir-nos*. Al volts del migdia arribem al poble. En l'Ajuntament, tal com ens han dit, s'hi troben altres soldats que, com nosaltres, han recollit. Ens obsequien a tots amb llesques de pa amb tomàquet i pernil. Ningú ens vigila. O sia, que ens en podem anar si així ens plau. Donem un volt pel poble, pensant i vacil·lant de si tornar a reprendre el camí a l'atzar o ens quedem per tal que ens vingui a recollir un autobús que ens diuen ens portarà a Calaf a on ens concentraran a tots. El nostre esperit es sent cansat i l'ànim, que en els primers dies ens donava la confiança de poder arribar a casa, ha fugit de nosaltres ja que aquesta meta, aquests últims dies, la veiem *inalcanssable*. Així és que decidim donar per conclosa la nostra aventura i esperar que ens vingui a recollir l'autobús.

Aquest ha arribat a mitja tarda. Som una trentena i tots pugem amb posat resignat. Sens nota el cansament i, sobretot, el desànim. Després d'un curt viatge hem arribat a Calaf a on, en un despatx improvisat, ens han pres la filiació i, tot seguit, amb el mateix autobús hem seguit cap a Igualada. Aquí ens han concentrat en un antic cinema però podem sortir al carrer, *lo* que aprofitem per airejar-nos. Un dels meus amics, en Sallarrès, a través d'uns amics de Terrassa, li han ofert una plaça en el seu cotxe si és que vol anar a casa seva. Nosaltres, en Caimel i jo, li aconsellem que no desaprofiti l'oportunitat, que per nosaltres no pateixi ja que si trobem l'ocasió també l'aprofitarem. Ens *despedim* amb una gran abraçada. Ja no ens tornarem a veure mai més.

Al capvespre ens traslladem a un poblet, prop d'Igualada, la Pobla de Claramunt, a on s'hi està formant una nova Brigada, la 145 Brigada mixta. A mi em destinen a la primera companyia del 1º Batalló. La companyia està instal·lada en un antic molí d'oli, on em deixo caure en un racó i, després de menjar quatre *fiambres* que ens han repartit, procuro dormir encara que em

sento com un nàufrag que no sap on agafar-se. Rendit d'esperit i de cos m'adormo.

L'endemà, al despertar-me en mig dels meus nous companys, em trobo sol, amb l'ànim decaigut i amb el sol pensament de buscar el medi d'escapar, d'anar-me'n a casa, però, com? De quina manera? Estic atrapat i novament enquadrat i sol! Totalment sol! Això em desespera i passo uns dies tristos i negres. El meu esperit és tan baix, ha arribat a un tal grau de desesperança que sento una total indiferència per tot i sols penso en descansar i dir prou a aquesta inquietud, a aquest martiri de sentir la vida buida, sense horitzó i amb l'única perspectiva de formar ramat com els bens que els porten a l'escorxador.

Pres d'aquest gran pessimisme, a l'arribar a la companyia, el carter m'ha entregat una carta de casa. Des de que estic aquí encara no n'havia rebut cap. L'he oberta amb tristesa però, a mida que l'anava llegint, he sentit com un alè de reconfort. Les paraules d'estimació, d'amor junt amb la descripció de les penalitats que ells passen han sigut com un esperó que ha revivat el meu esperit. No. No estic sol. La meva esposa, la meva filleta, els meus pares estan pendents de mi i confien i preguen per el meu retorn. Jo, egoista de mi, he pensat que estava sol. No. No estic sol. Ells amb el seu exemple d'amor i de sacrifici em renoven la fe i l'afany de lluitar i per fer els impossibles perquè un dia ens retrobem en un gran *abrás* i, per primera vegada en quatre dies es va esvaint la nuvolada de pessimisme que embolcallava el meu esperit. Amb la fe renovada em dic que no he de deixar-me vèncer. Que en aquest nou lloc i entre els meus nous companys m'he de situar per tal que no sigui tan dura la tasca i pugui defugir en *lo* possible els perills que comporten l'estar com a fuseller dintre un grup de primera línia. Amb aquest propòsit m'he dirigit a la Plana Major del Batalló per mirar de prendre contacte amb alguns dels seus components i mirar d'aconseguir un lloc entre ells. He parlat amb el sergent, al qual li he exposat el meu cas i la situació en què em trobava en l'anterior Brigada. M'ha dit que de moment no pot fer res ja que té la plantilla coberta però que es recordarà de la meva sol·licitud. Així és que, molt a pesar meu, em veig obligat a agafar el fusell que, per cert, aquest matí ens ha sigut

entregat, i incorporar-me a la meva companyia. No obstant aquest fracàs, el meu estat anímic és molt millor que el de dies passats.

Aquest matí hi ha hagut toc de generala i, una vegada formats, ens han carregat en camions iniciant la marxa, novament, al front de combat. La columna s'ha parat prop de la Granja d'Escarp, poblet tocant a la desembocadura del riu Segre a l'Ebre que tenien ocupat els feixistes i que, en una operació sorpresa, ha recuperat l'exèrcit republicà.

L'operació va efectuar-se a la nit i la gent que hi habitava va ésser evacuada ràpidament sense que poguessin emportar-se res de les seves pertinences. Nosaltres ens han assentat en una muntanya que domina el poble. Però, una vegada ens hem situat en el lloc que ens han assenyalat, alguns dels meus companys d'esquadra hi han baixat per veure si hi podien requisar alguna cosa de menjar. A les poques hores han vingut carregats amb mig sac de farina, una sitra d'oli i un pernil i ens han assabentat que la majoria de la companyia que ocupa el poble es dedica a entrar per les cases i requisar tot el que els ve de gust. Es veu que era un poble ric en que els estralls de la guerra no hi havien arribat. Jo deixo l'anada a visitar-lo per l'endemà mentre que amb la farina i l'oli que hem post a bullir fem una gran pastada i ens atipem de bunyols acompanyat amb pernil. Aquesta nit no provarem el ranxo.

Al matí següent, després d'haver fet el meu *turno* de guàrdia, baixo al poble i em dono compte de la tragèdia que deu haver sigut per als habitants del mateix el veure's obligats a deixar-ho tot. Quan tornin, poca cosa trobaran. He entrat a diverses cases i tot està regirat. En una de les cases visitades que, per *lo* que dedueixo deuria ser d'alguna modista, hi ha un bé de Déu de roba *esparramada* pel terra que fa [?] de veure-la. Les calaixeres i els armaris estan esventrats i regirats. Sembla talment com si una ventada furiosa ho hagués posat tot sotsobre. Veig passar soldats amb paquets de *lo* requisat, tothom s'emporta el que vol. Jo, de tot plegat, en sento una gran tristesa i me'n torno amb les mans buides al meu lloc de la muntanya a on els meus companys ja m'esperen per donar compte d'un pollastre amb patates que han cuinat, junt amb altres queviures que han trobat en les seves recerques.

Hem passat sis dies en aquesta posició quan se'ns dóna la notícia que hem de canviar de lloc. Emprenem la marxa endinsant-nos més cap al costat de Lleida i, al cap d'unes hores de camí, ens fan situar en ple camp o on diuen hi acamparà, momentàniament, la Brigada. Es rumoreja que, dintre de pocs dies, entrarem en foc. En aquest lloc, junt amb els meus companys hem mirat de construir una mica de barraca per tal d'aixoplugar-nos a la nit i no tenir de dormir a cel ral. En aquest lloc he retrobat el meu amic Caimel que, des de la incorporació a aquesta nova Brigada, no havia tornat a veure. Ell està en una altra companyia. Ens expliquem les nostres vicissituds i em dono compte que està passant per uns moments de depressió com la que jo he passat. Tot li és indiferent... com si la vida ja no li importés. Procuro animar-lo... però el veig molt decaigut.

Som a mitja tarda del tercer dia que vegetem per aquest camp quan un estrident toc de generala ens fa córrer a equipar-nos i entrar en formació. Una vegada format tot el Batalló comença un dels actes més tràgic-repulsius que he presenciat. És la paròdia d'un consell de guerra contra un soldat que ha tingut la gosadia d'escriure a casa seva de *lo* malament que aquí es passa, del mal menjar que ens donen i del tracte de borregos que som objectes. Jo crec que tots els que estem formats i sentim la perorada de càrrecs que enumera el Comissari Polític amb veu altisonant, i com si això que estem sofrint fos un crim de lesa pàtria.... Segons ell, l'escriure tantes falsedats, segons el seu criteri, és de feixista que procura minar la moral de la rereguarda i això fa perdre la guerra. Tots ho escoltem, crec que amb tristesa i fàstic al mateix temps que sentim interiorment la tragèdia d'aquest home que, palplantat al costat d'aquest energumen que és el Comissari, junt al Coronel del Batalló i altres *mandos,* espera la sentència de tan gran crim. Amb tota solemnitat, i després de moments de deliberació, se'ns diu que la sentència és de MORT però, que perquè en donem compte de la magnanimitat dels *mandos* de la República, li ha estat condonada i pot reintegrar-se a la seva companyia. El soldat ha caigut estirat com un sac a terra. Es veu que la tensió nerviosa a què ha estat sotmès ha estat tan forta que no ha pogut aguantar més. Els seus

companys se l'emporten i aquí fineix aquesta comèdia tràgico-repulsiva a la que ens han fet assistir per tal que prenguem exemple del que no devem fer.

L'endemà del fet es diu que, possiblement, la nostra Brigada serà l'encarregada d'efectuar un cop de mà per sorpresa al cap de pont que tenen els feixistes a Seròs. A la matinada un nou toc de generala ens fa córrer per tal d'equipar-nos. Una vegada formats se'ns reparteix unes cantimplores de *conyach,* municions i bombes de mà. Es veu que ha arribat l'hora. Emprenen la marxa, carretera enllà, i, després d'una caminada d'aproximadament una hora, ens parem sota el recés d'un monticle al cim del qual hi ha les trinxeres de la nostra posició, enfront de la qual hi ha la dels feixistes. Es tracta, doncs, de conquistar aquesta posició i expulsar-los d'aquest [?] que tenen en aquest marge del riu Segre.

Ens han fet deixar tot l'equip. La nostra companyia continua a redós de la muntanya mentre les altres van pujant camí de les trinxeres. El cel ja clareja i crec que aquest atac per sorpresa no en tindrà res de sorpresa ja que, des de la posició d'enfront comença el crepitar de les metralladores i les explosions de les bombes de mà. Als pocs moments tot l'espai s'omple amb la remor i l'*estruendo* de tot el ferro i plom que vomiten les armes. Els nostres han començat l'atac. La nostra companyia continua a redós de la muntanya i, per les ordres, es veu que la nostra missió és travessar una *vaguada* i situar-nos al darrera de la posició atacada per atacar per la seva rereguarda. Els primers companys que intenten el pas de la *vaguada* en camp descobert són abatuts pel foc de les metralladores que, amb foc creuat, seguen el camí de pas. Nou intent i nou fracàs. Alguns tornen ferits altres... queden estirats a ple camp, morts o malferits.

Fa dues hores que ha començat el combat i va creixent la seva intensitat. Ara s'hi ajunta el tronar dels canons de l'enemic que bat tots els camins de pas i les nostres posicions. La remor és eixordadora. Sembla com si tota la muntanya fos un gran retruny al ressò de les explosions. Nosaltres, després dels intents fallits, continuem al mateix lloc. És l'únic companyia que ha quedat a redós. Les altres han emprès la pujada i s'han llençat a l'atac. En una d'elles hi veig l'amic Caimel que, amb posat cansat em dóna una forta estreta

de mà. Ja no el veuré mai més ni se'n sabrà res més, engolit com tants d'altres per les *faus* de *la guerra.*

Ara és a nosaltres que se'ns dóna l'ordre d'atac. Jo, que amb dos companys més portem un fusell metrallador, hem quedat una mica descentrats en el repartiment de la formació de les esquadres. També, igual que els altres, pugem a les posicions des d'on s'ataca però ens quedem parapetats rere una paret rocosa a aixopluc de les bales. Sentim com els obusos passen sobre els nostres caps per fer explosió prop d'un camí on, contínuament, hi passen soldats ferits. Allò que tenia que ser un atac sorpresa i qüestió de poques taules fa tres hores llargues que dura i, a la nostra Brigada, s'hi ha ajuntat una altra Brigada que va llençant homes a l'atac fracassant contínuament i deixant-hi unes rastelleres de companys morts sense *lograr* prendre aquest monticle.

El sol ja és ben alt. El fragor del combat ha parat. Sols algun tret esporàdic romp el silenci. Després de quatre hores de combat, i del fracàs en l'intent de conquerir aquest camp de pont de Seròs, *lo* que queda de la nostra companyia es va reagrupant en un bosc, prop de les trinxeres. Uns amb els altres ens anem preguntant per companys que no veiem, per saber d'ells. Si són morts o ferits. Jo pregunto pel meu company Caimel. Ningú me'n sap donar raó. La seva desaparició em fa creure que ha caigut, com altres, destrossat per una bomba. Mai ho podré aclarir ja que no es troba entre els morts recollits. La seva esposa és amiga de la meva. No sé què li podré dir. Mentre faig aquest raonament van arribant més companys. De sobte l'artilleria enemiga, que es veu que ens ha localitzat, ens obsequia amb un gran bombardeig que fa que ens *desparramem* fugint en diferents direccions. Jo, amb quatre companys més, hem procurat allunyar-nos de les línies del front i al capvespre hem arribat a una masia a on hi hem trobat aixopluc. Ens hi hem quedat a passar la nit per descansar amb tranquil·litat i veure quina determinació prendrem a la matinada.

Durant la nit hem sentit, encara, el tronar dels canons. Ja a la matinada hem emprès la marxa cap a les nostres posicions del front. A l'arribar el capità ens ha recriminat el no estar al nostre lloc, però nosaltres li hem dit que ens havíem perdut.

La reprimenda no ha passat a majors i ja estic novament a les trinxeres, *lo* que em produeix un gran malestar. De sobte, la pluja ha caigut sobre nosaltres. Un gran xàfec fa que ens quedem calats. Jo he començat a agafar fred i petar de dents. He dit al tinent que ens comana que no estic en condicions d'aguantar a la trinxera. Em concedeix el que vagi a un forat de la muntanya a on altres companys també hi estan aixoplugats. Allí passo la nit *acurrucat* i amb la mullena a sobre. A la matinada i, ja amb el sol alt, se'm crida perquè vagi a la Plana Major del Batalló que és a quatre passes del nostre forat. El sergent d'oficina, a qui vaig indicar si podia fer-me algun lloc dintre els d'oficina, s'ha recordat de mi. Com que han sol·licitat un soldat de cada companyia per fer un curs d'antigàs, ha dat el meu nom.

Amb aquesta nova sembla que el meu esperit decaigut agafa novament una mica d'optimisme. Preparo el fato i, juntament amb quatre nous companys que també han sigut destinats, emprenem la marxa tots contents cap a rereguarda, al poble de Maials que és a on serà la nostra residència i escola.

Ja en el poble de Maials ens han assignat el pis d'una casa com a residència. Ens hi hem instal·lat amb tota comoditat. L'estar lluny de les trinxeres i lliures de moure'ns, sense temença, fa que ens sentim alegres i optimistes. Els quatre ens hem repartit les tasques de neteja, recollida del subministre que en té que facilitar la intendència per la nostra pitança. Subministre que ens cuinarà una família veïna que s'ha ofert a condimentar-ho. Al matí tenim una hora de classe i a la tarda una altra. Feina poca i molt de temps lliure. El poble està ple de soldats. Uns amb permís per uns dies de descans, altres que, com el nostre grup ve per l'estudi del curs d'antigàs i pertanyen a d'altres brigades. A l'escola som uns 50 en total. Les lliçons són força interessants i les pràctiques, amb caretes i trajo *antiperític,* també.

De tot *lo* que se'ns explica sobre aquesta arma de guerra, que són els gasos que varen ser emprats en la guerra europea de l'any 1914, en guardo bastants apunts. Afortunadament aquesta arma terrible no va ser emprada i els nostres coneixements sobre la matèria no van ser posat a prova.

Els dies van transcorrent amb tranquil·litat i placidesa. En 15 dies que fa que estic a Maials em sento tot reconfortat i no diré optimista, però sí menys

pessimista. L'únic neguit és que veig que això s'està acabant i em pregunto, després què? Nova reincorporació al front? Noves angúnies? Noves inseguretats? Així, avui és l'últim dia de lliçons i se'ns diu que demà al matí ens tenim que reincorporar a la nostra Brigada que està emplaçada a un parell de kilòmetres de les trinxeres.

M'han donat la grata nova de que quedo incorporat al grup d'observació del meu Batalló. Sempre és un respir, ja que això em deslliura del fusell i de la trinxera. Em presento als meus nous companys, dos dels quals ja són coneguts per estar en el grup del curs antigàs. Així que, de bon principi, no m'hi trobo estrany. Durant quatre dies hem estat sota els ametllers que és on acampa el nostre Batalló. Sentim el cant de les cigales que, en aquests dies de ple estiu, omplen tot l'ambient amb el seu ric ric. Com que la feina és poca, ja que nosaltres cinc formem grups a part i sols depenem del coronel del Batalló, a part de que per les tardes fem un curset de pràctica d'observació, es pot dir que la resta de les hores les passem menjant, jaient o escrivint a casa.

A la matinada del cinquè dia ens han fet formar i ens han omplert les cantimplores de conyac. Això és mala senyal, vol dir que algun fregat se prepara. Hem emprès la marxa i, al camp d'una breu caminada, ens trobem en el poble de Vilanova de la Barca a on hi estan estacionats uns quants tancs com també una Brigada de gent molt jove que ens diuen que és la Brigada del *Biberón* i que, per *lo* que es veu, els han portat des del centres d'instrucció, directament, al front. Fan molta gatzara i crec que molts són inconscients de *lo* que els espera. Nosaltres ens el mirem amb tristesa ja que es diu que, l'operació que està a punt d'iniciar-se, és travessar el riu Segre on, en un dels seus marges, hi ha unes barques i uns pontons per improvisar un pas. Trencar les línies enemigues dirigint-nos cap a la sucrera de Menàrguens i continuar l'avanç cap a Balaguer.

Són, aproximadament, les 10 del matí quan comença el sarau. Les trinxeres franquistes són arrasades pels canonets antitancs. Els tancs s'han posat en marxa perdent-se carretera enllà. La Brigada del Biberó empren també la marxa darrera d'ells i un esquadró de cavalleria es llença, a tot galop, camp a través. Nosaltres també emprenem la marxa per la vorera de la

carretera on ja l'artilleria franquista, refeta de la primera sorpresa, ens obsequia amb els seus obusos. Arribem a un canyisser prop del riu esperant l'ordre de passar el riu pel pas de pontons però, mentre esperem en aquest canyisser, veiem en el cel una formació d'avions que es dirigeixen com una fletxa cap a nosaltres.

De sobte ens sentim sotraguejats per l'explosió de les bombes. En el cap de la nostra formació, els qui estaven més a prop del riu, el bombardeig els ha causat moltes baixes. En l'altiplà, en el poble de Vilanova de la Barca, només es veuen grans columnes de fum i una boira de pols que ho envaeix tot. Al cap de poc, una nova formació d'avions, repeteix el bombardeig. Una bomba, que es veu que ha caigut molt a prop nostre, ens colga materialment de terra. Solament es senten crits i el retruny dels canons i bombes de mà mentre nosaltres, *acurrucats*, estem des de fa dues hores immòbils i els nervis de punta.

Per fi, se'ns dóna l'ordre de recular, ja que no és possible travessar el riu Segre, ja que els franquistes han obert les comportes de la presa de Camarasa i una onada d'aigua s'ho emporta tot.

Enmig del riu un tanc i, en la seva torreta, una *camilla* amb un ferit. Per els seus marges tot classe de municionament abandonat. Soldats que intenten passar novament al costat a on ens trobem. Fracassat ja l'atac que, amb tanta empenta s'inicià a la matinada, i a on han deixat la vida tants jovenets de la quinta del *Biberón* que aquesta matinada els vaig veure plens d'optimisme agrupats en el poble de Vilanova de la Barca, que ara és un munt de runes on hi resten soterrats companys de la nostra Brigada que hi buscaven aixopluc.

Cansats de la tensió que hem suportat durant tota aquesta jornada de lluita inútil, ens reagrupem i ens dirigim al pobles de Torregrossa a on descansàrem durant un parell de dies per després anar a ocupar la línia de Torres de Segre.

En aquest poble el nostre grup d'observació és instal·lat a l'església i la nostra atalaia és al cim del campanar i la nostra residència a la casa del rector. Si no fos que, al pujar per l'escala mig enrunada ja és una temeritat que fa angúnia i que una ensopegada o relliscada seria fatal, doncs no hi ha cap

passamà a on poder-se agafar o res que et protegeixi de caure en el buit. A l'arribar a la torreta de les campanes l'ànima se't encongeix al comprovar que les campanes estan mig despreses del seu assentament i s'aguanten en un equilibri molt perillós que et dóna la impressió de que de un moment a l'altre acabaran de desprendre's i t'aixafaran com una magrana. Amb aquest ai al cor passes les hores de guàrdia escrutant amb els binocles el terreny ocupat per les tropes franquistes. De tant en tant i, per tal de fer més nerviosa la nostra estada en aquest lloc, els que tenim endavant s'entretenen fent sonar les campanes a ràfega de metralladora que ens produeix el mateix efecte que un terratrèmol, que ens deixa sords i esverats i esperant amb ànsia que passin aquestes dues hores de guàrdia, per anar-te a aixoplugar a la rectoria. Menys mal que, al cap de tres dies, del *jefe* de la Brigada d'Observació es dóna compte del mal emplaçament d'aquest observatori i ens traslladen a una muntanya on dominem la zona perfectament i estem més tranquils.

Els dies que passen en aquest nou emplaçament ens tonific l'estat nerviós. Com que som un grup de cinc homes desplaçats de la formació del Batalló ens subministren el ranxo en fred, *lo* que ens permet cuinar-lo al nostre gust siguent un dels nostres companys, que té bastanta traça en les arts culinàries, qui es cuida d'aquest treball, repartint-nos els torns de guàrdia que ell devia fer. Això fa que el nostre estómac es senti una mica satisfet -ja que va molt *atrassat* de menjada- i, acompanyat de la tranquil·litat que *disfrutem,* ens reconforta de cos i d'esperit.

Fa 15 dies que vegetem per aquests camps de Torres de Segre. Mentre es van recollint notícies dels grans combats que es *desenrrotllen* a la serra de Pandols, a on va quedar truncada l'ofensiva de les brigades que travessaren Ebre per Móra la Nova, això ens fa témer que la nostra estança no durarà gaire dies més.

Desgraciadament, així és. Aquesta nit hem emprès la marxa cap al front de l'Ebre. Hem travessat l'Ebre pel el pont de pontons construït amb barques per el cos d'enginyers, ja que els d'obra han sigut ensorrats per els bombardejos. Passem per Móra la Nova, fent camí cap a les nostres noves posicions, a on arribem de matinada ocupant línia en la Pobla de Massaluca.

Aquí, de tranquil·litat, res. Encara que no és el foc central dels grans combats que es *desenrotllen,* es sent clarament el retrunyir dels canons i també, nosaltres, hem d'aguantar algun xàfec de bombes del que ens mirem de resguardar dintre de la cova de la muntanya en què estem emplaçats. No obstant, als qui ocupen la trinxera, que és un clos al descobert, aquests xàfecs els hi han produït els primers morts. Jo, amb els meus companys, d'observació, mirem de buscar un emplaçament més segur i una mica més allunyat de la primera línia.

En el desplaçament s'ha ensenyorit del meu cos un tremolor i un petament de dents que no puc controlar. Em sento febrós i esgotat. No puc més i m'ajec al costat del camí i allí quedo, *acurrucat* i embolicat amb una manta, amb el dolor als ronyons que em produeix l'estat febrós i el tremolor que no em para. No sé quantes hores he passat. Sols sé que clarejava el dia i l'atac de febres palúdiques que he sofert m'ha anat minvant. Però em sento tot el cos endolorit i sol i abandonat en aquest costat del camí que no sé a on mena.

Al poc, unes cavalleries que menen els d'intendència que porten el subministre a primera línia, passen per el camí. Es fan càrrec del meu estat i em carreguen a una mula ja que quasi no puc donar un pas. Hem arribat a la posició a on estan els meus companys que s'ha alegrat de la meva tornada, ja que em donaven per perdut. Com que el meu estat no és gaire satisfactori em fan un jaç a la cova que els serveix d'aixopluc i em deixen descansar tot el dia.

L'endemà, després de totes aquestes hores de descans, em sento com nou.

Vaig veure el metge del Batalló i em diu que, segurament, ha sigut un atac de febres palúdiques i que no pot fer-me el paper d'evacuació que jo demanava perquè sols pot fer-ho en els qui sofreixen ferides. Així és que dec aguantar si novament es repeteix. Això em posa pessimista i, novament, el desànim *s'ensenyoreja* de mi. Em sento fatalista i durant aquests dies vaig seguint com un autòmat en tots els desplaçaments que fem a *lo* llarg del front, que han sigut continus. Prenc part en atacs i contra atacs que es produeixen

degut a que han sigut trencades les nostres línies al ser vençuda, per els franquistes, la resistència de la Serra de Pàndols.

En un d'aquests contraatacs, en un *cruce* de la carretera que va a Móra, el company que tenia al costat, un obús li ha destrossat mitja espatlla i jo m'he sentit com si una espurna de ferro roent se'm clavés a la cama. Me l'he mirada i he vist com una *esquirla* moradenca m'hagués penetrat a la carn, però no hi ha sang ni ferida. Sols sento un petit dolor a la cama.

Entremig de la boscúria i ranquejant vaig cap al lloc a on hi ha emplaçat el metge del Batlló i els sanitaris i *camillers* que fan l'evacuació dels ferits. Mentre em desplaço per arribar-hi sento la pluja de bales que perforen la terra al meu costat i sols penso que estaria de sort si una em foradés la cama o un braç.

Arribat al lloc l'espectacle que presencio és depriment. Per terra hi ha ferits que els seus companys hi han portat esperant que els camillers els portin al *puesto* d'evacuació. A l'un li falta una cama. A l'altre la metralla li ha mig esberlat el cap... perquè anar enumerant totes les malvestats que el meus ulls veuen. Sols sé que al acostar-me al metge i dir-me què em passa li he dit que res, que solament una *esquirla* de metralla a la cama. Me l'ha volgut mirar i m'ha donat una pomada i una bena. M'he embenat el lloc endolorit i, ranquejant, m'he entornat a reunir-me amb els meus companys d'observació.

Ens anem retirant cap a l'Ebre. Hem caminat tota la nit i jo, ranquejant, em torno sentir un gran dolor a l'espatlla, que ja havia sentit després de l'atac de les febres, però que no havia tingut temps de preocupar-me de què provenia en aquests dies que no hem tingut ni un moment de repòs.

A la matinada hem arribat als alts de la Fatarella. Hem fet parada i ens hem anat distribuint en coves excavades en la muntanya. Tenim uns moments de tranquil·litat que ho aprofitem per fer una mica de neteja. Al treure'm la jaqueta em sento al meu nas una alenada de pudor, com de cosa podrida. A l'esquena una gran taca. Pregunto un company que em miri què hi tinc. Em diu que a l'espatlla m'hi veu un gran forat ple de pus. Me'n vaig al metge a on hi està, en una *camilla,* un tinent que no es pot aguantar i li està estenent el volant d'evacuació, ja que em diu, que té uns tifus com un casa de pagès. Jo li

dic que em faci també el volant d'evacuació per mi. Es mostra remís per fer-me'l però, en aquell moment comença el bombardeig de les nostres posicions. Jo aprofito *lo* nerviós que està per estendre, jo mateix, el volant i fer-li firmar.

Amb el paper als dits, i junt els *camillers* que porten el meu company tinent, emprenem el camí cap al lloc on creiem que estaran situades les ambulàncies. Per entremig de vinyes, i fent alguna *aterrissada* i mirar de poder passar per l'espetec d'obusos que baten tota la zona, el meu amic tinent es treu la pistola i vol matar els *camillers* que el malmeten amb les seves *aterrissades.* El calmo i li dic que deixi els *camillers* tranquils , que es recalqui a la meva espatlla i que, de mica en mica, mirarem d'arribar al lloc ja que, d'altra forma, no ho veig possible.

Així anem fent camí per entremig d'un bosc. Intuïm que, prop, deu passar la carretera ja que les explosions dels obusos cauen molt a prop. Finalment veiem la carretera i, en un revol, un *puesto* d'ambulàncies. Allí ens dirigim i, al poc de ser-hi, ens carreguen a una ambulància amb altres companys ferits. En la que jo hi vaig hi trobo un conegut de Mataró. És el fill del tapisser que hi havia enfront de la Caixa d'Estalvis. La metralla d'una bomba li ha pentinat el cap. Per sort, sembla que les ferides no són molt profundes. Al davant, un altre s'aguanta el ventre. Es veu que una bala li deu haver fet alguns forats al ventrell. Cada sotrac de l'ambulància li arrenca un gemec. Em dóna la impressió que està molt greu. Per fi, ja quasi negra nit, l'ambulància ha arribat a la vorera de l'Ebre. El travessa per un pont de pontons. A l'altre costat unes grans tendes de campanya fan d'hospital d'urgència i, com que estan emplaçades al costat d'un tunel de ferrocarril, dintre del tunel veig que hi han improvisat varis quiròfans per operacions urgents.

Una vegada dintre les tendes passen els metges que van classificant-nos, segons la importància de les nostres ferides. A l'arribar el meu torn em miren l'esquena i sento el comentari d'un d'ells que diu «deu ser una ferida infectada». L'altre sento que diu *lo* que realment és, o sigui, «un *abcés* reventat». Em sento com i m'haguessin tirat una galleda d'aigua freda ja que em tornen el paper de l'evacuació, que als altres els va sent recollit per un

infermer. Aquest, que deu haver notat la meva cara de pomes agres, se m'acosta i em pregunta què és *lo* que m'han dit. M'ho diu amb una veu atiplada, com si fos de la *seria B.* Jo n'hi faig sabedor i, també, de les meves temences. I sense res més, m'agafa el paper d'evacuació i l'ajunta amb els altres. D'aquesta forma, i per art i gràcia d'un desconegut que a mi m'ha semblat de la *seria B*, seré evacuat cap a un hospital de rereguarda.

Criden el meu nom i faig cap a una nova ambulància que em traslladarà a l'hospital del Reus a on arribarem a la matinada. Allí tornen a classificar-nos. Ens curen les nafres i ens destinen un llit en una immensa sala. Després d'aposentar-nos anem cap a les dutxes d'aigua tèbia i ja després, amb part dels polls i la tinya fora, fem cap al menjador a on ens atipem i traiem el ventrell de pena. A la tarda em dedico a donar una volta per aquest gran hospital que, de veritat, és grandiós. Després, altra volta al menjador, per sopar i al poc al meu llit. Quan fa que no havia dormit en un llit? Un any? Un any i mig? La son tarda en arribar. Les hores passen i, quan estic mig endormiscat, ens venen a despertar ja que diuen que hem de canviar de residència. Carreguem el fato i fem cap a uns autobusos que ja ens esperen .

S'inicia la marxa. Carretera enllà vaig preguntant-me a on ens portaran. Al cap d'una hora i mitja de marxa veig un *lletrero* que diu IGUALADA. En un dels seus carrers ens parem davant d'un edifici gran. Després sabré que és una escola que s'ha improvisat com a hospital.

Ja en la nova residència ens distribueixen. A mi m'ha tocat la sala del tercer pis. Allà tinc el meu llit junt amb vint o trenta més. Al nostre servei un infermer i una infermera que se'ns ofereixen i ens diuen que a les vuit hem de passar reconeixement mèdic. Així és que, a l'hora indicada, faig cap al consultori del metge que em rep molt amablement. Em pregunt d'on sóc i, l dir-li que de Mataró, ell em diu que és d'Argentona i que, més a més, el seu ajudant, que és qui es cuida de les cures i de tot el galimaties d'altes i baixes és de Mataró i es diu Vilaret.

Davant d'aquesta notícia, i al saber que l'equip mèdic de la meva sala, com qui es pot dir, és de casa, em sento com el nàufrag que ha trobat el seu salvavides.

Entra en Vilaret, que tal com jo creia, és fill d’un amic meu de l’Iris. Li explico de l’amistat que tinc amb el seu pare. Ell em diu que encara no ha acabat la carrera de medecina, però que l’han destinat a aquest hospital. Se’m ofereix en tot *lo* que d’ell pot dependre, que per mi no és poc ja que la meva estança pot ser llarga o curta cosa, aquesta darrera, que no m’interessa. Així li dic, sense subterfugis, i que aquest gra gros que tinc darrera l’esquena, que en aquest moment se m’està curant, té de durar *lo* màxim. Em diu que no pateixi. Que l’únic cosa que dec fer és *escabullir-me* de les revisions que passen quinzenalment. Ell ja es cuidarà d’excusar-me. Li dono una forta estreta de mà. Em sento tot un altre. Les paraules d’en Vilaret han sigut una injecció d’optimisme al meu ànim vacil·lant. Ara, amb la perspectiva de la seva protecció, em sento més segur. De moment m’impulsa el desig de telefonar als de casa.

Després de tant de temps de no sentir la veu de la meva Quimeta i de la meva filla, em fa gran il·lusió. Així és que em proposo sortir de l’hospital de la forma que sigui. Com que per l’entrada hi ha guàrdia i no et deixen passar, si no tens un permís del comissari, resolc saltar per la tàpia del jardí que dóna a l’exterior. Ja sóc al carrer. Ràpidament em dirigeixo al centre de la ciutat a on hi ha l’oficina de telèfons. Allí em diuen que no saben quan me la podran donar però que, amb sort, en tinc per dues hores. Això em contraria. Però estic resolt a poder enraonar amb els meus i els dic que esperaré fins que em puguin donar comunicació.

Després de molta espera, per fi he pogut parlar amb la Quimeta. Els de can Reniu, que és a on he demanat la comunicació telefònica, ja que a casa no tenim telèfon, l’han anat a avisar. La seva sorpresa ha sigut ta gran com la seva angúnia. No. No em passa res. Li explico perquè estic a l’hospital. La sento emocionada, al igual que jo. Fa més d’un any i mig que no ens havíem sentit la veu. Quasi alegre m’entorno a l’hospital. Pel camí em faig el propòsit de fer alguna escapada a la meva llar. Sé que, encara que en Vilaret no em pot estendre cap permís, la meva absència d’un parell de dies l’encobrirà si es presentés una inspecció.

Som el mes de desembre de l’any 1938. Fa ja uns dies que estic a aquest hospital. Quan un capvespre, quan venia del passeig pel poble, ja que ara, després d’un conat de revolta, el comissari ha accedit a donar un permís col·lectiu d’unes hores per poder sortir, em trobo amb el meu pare i la meva esposa que m’estan esperant. La meva sorpresa i la meva alegria és incontenible. Els abraço. Les llàgrimes em vénen als ulls. Encara no sé avenir-me de que els pugui tenir entre els meus braços. La seva emoció és igual a la meva.

Passats aquests moments d’expansió sentimental ens anem asserenant. M’expliquen les vicissituds que han tingut de passar per tal d’efectuar el viatge i del seu desànim quan, a l’arribar, els han dit que jo no era a l’hospital. Per sort, tot s’ha esvaït al poc amb la meva presència. Ara tot ho donen per ben empleat. Sols una gran estimació dóna força per superar moments com aquests. Ara que els tinc aquí el meu gran interès és trobar-los lloc on es puguin refer i reposar. Per sort, en aquesta ciutat d’Igualada encara hi ha la fonda de casa la Sra. Maria, on els han omplert l’estómac amb un sopar i una abundància que, des de fa molt de temps, ells els és impossible *disfrutar* ja que, la falta de queviures i de tot *lo* essencial, és quasi total en els pobles industrials com Mataró. Ells, per sobreviure, sort han tingut dels paquets que amb regularitat envien a la meva esposa els seus bon oncles i la seva cosina Tuyes de l’Argentina, que mai els hi han fallat.

De sobretaula, la conversa és explicar-nos de les penalitats que estan suportant i de les que jo també he passat. Però, a pesar de totes les malvestats d’aquests quasi tres anys, els tinc junt a mi. Cosa que en molts moments quasi em semblava impossible. Ara, que jo crec que tot aquests desgavell està a les acaballes, es fa més necessari que mai no perdre la fe i mantindre l’esperança de que aviat ens podrem tornar a reunir tots a casa.

Després d’aquestes expansions verbals que, des de tant de temps sols podíem efectuar per carta, es fa necessari donar un descans al cos, que bona falta els fa, després del sotragueig del viatge. La senyora Maria ens ha assignat dues habitacions. Una per al meu pare i una per la meva Quimeta i jo, que em quedo amb ella, ja que he pres la resolució de fer toris a l’hospital.

Quasi no em sé avenir de tenir-la al costat i ens costa el poder-nos adormir. Me la miro i, interiorment, ploro d'alegria. Finalment el son ens venç.

L'endemà al matí em *despedeixo* d'ells amb un fins aviat. I me'n torno a l'hospital. Aquest primer encontre amb els meus m'ha afermat en el propòsit d'anar a casa i mirar *d'escabullir-me* en aquests moments que jo crec són els finals de la guerra.

16 de Desembre del 1938.- He pogut fer una escapada a casa. Després de sortejar una sèrie d'entrebancs i de tenir un *susto,* ja que en el diari que he comprat a Barcelona hi ha la notícia que ha sigut bombardejada Mataró i han hagut uns quants morts, un dels quals ha sigut a can Gassol que es troba prop de casa, he arribat a casa que, afortunadament, sols ha afectat el gran *susto* de *l*es explosions de les bombes.

Per fi he pogut abraçar la meva mare i la meva filleta. Petons i emoció en tots. Hi he passat dos dies entre ells que m'han reconfortat. M'he vestit de paisà i, ja fora el caqui, m'he sentit tot un altre. He visitat la meva germana i el meu cunyat qui han tingut la gentilesa, al ésser diumenge, de convidar-nos a la caseta que tenen al Poble Sec, a les afores de Mataró, a l'entorn de la taula, que recordava les d'avantguerra. He assistit, amb joia, a la reunió familiar i als jocs del petits que, com la meva Paquita i els seus cosins Francisquet i Montse, saltaven i triscaven per l'horta i el jardí. En aquells moments he tancat els ulls i m'he sentit submergit en aquell ambient perdut per mi des de feia tant de temps.

Torno a ésser a l'hospital. Els dies van transcorrent lentament. Les tragèdies que en el seu interior s'hi desenrotllen no fan alterar el ritme diari dels qui, com jo sense dolences quasi curats, es dediquen a donar-se algun divertiment que les faci menys monòtones. L'esgarip de dolor del que malferit fineix entre els llenços queda esmortit en la immensitat de la sala en que s'hi arrengueren els nostres catres. No sé si la crueltat de la guerra ha embotit els nostres sentiments. Sols sé que convivim amb la mort. Quasi amb indiferència. No sé si això és llei de vida. Però si sí que és cruel.

22 de Desembre del 1938.- S'apropen les festes nadalenques que et porten el record de les d'aquells anys que les celebràvem amb un tremolor de

joia i amb l'esperit ple d'una sensació d'amor i pau compartida per tota la humanitat i ens fèiem el propòsit d'ésser més bons mentre, a l'entorn de la taula, rodejats dels ésser estimats, exterioritzàvem la nostra alegria mentre degustàvem la típica escudella i la carn d'olla de Nadal, junt amb el pollastre farcit que la mare havia condimentat amb tota l'amor, i que ens portava a taula amb satisfacció al veure l'alegria nostra que a ella l'omplia de joia i li feia espurnejar els ulls a l'hora del brindis i de la «Dècima» en homenatge als nostres volguts pares.

Aquests pensaments han fet que m'envaís un sentiment de tristesa al veure que la realitat actual em farà passar aquesta diada separat dels meus i que, per un any mes, aquesta diada, que hauria de ser de goig i amor entre tots, continuarà sent de llàgrimes, mort i odi. M'ha envaït novament el pessimisme i, acompanyat del dia grisenc i fred que avui fa, m'ha fet sentir un calfred interior de rancúnia acumulada per totes aquestes malvestats i sacrificis que ens estan fent passar. Menys mal que he pogut parlar per telèfon amb els de casa i, el sentir les seves veus, m'ha tranquil·litzat una mica.

24 de Desembre.- Dissabte de Nadal.- El dia es presenta alegre i somrient. Com si ens volgués portar una mica de consol al no poder celebrar aquesta diada al costat de la nostra família. Pensant en els records dels anys passats ens arriba la notícia que, no per esperada, no ha deixat de produir-me un calfred d'angúnia.

En el pensament se m'hi reprodueixen els penosos dies passats en el front de combat i penso en els companys que, en aquests moments, en aquesta diada que tindria de ser de pau i germanor, s'estan matant i defensant causes que, a la majoria, no els va ni els vénen.

L'hospital es va omplint de carn humana esquinçada per la metralla de l'odi. Els gemecs dels ferits, *l'estertor* dels moribunds omplen les quatre parets d'aquest hospital. Viva estampa de la realitat de la guerra i de la bogeria col·lectiva que l'ha desencadenada.

Aquesta nit, per un moment, ens hem sentit sotraguejats per l'explosió d'unes bombes. A la matinada s'ha confirmat que un avió ha bombardejat Igualada, encara que els danys han sigut lleus.

Hem passat aquests dies de finals i principi de 1939 en els que he pogut fer una escapada a la meva llar per veure els meus. Però la joia que això em caus es veu *empenyada* per l'angúnia i la inseguretat de la meva situació. Estic completament curat de la llaga pestilent que, per la meva fortuna, em va allunyar del front. I, si no m'ha sigut donada l'alta per incorporar-me novament al front, és degut al meu amic i protector Vilaret que, com a cap del servei mèdic de la meva sala em té camuflat quan passa la inspecció. Però ¿es podrà sostenir gaire aquesta situació ara que cada dia el front de combat és més a prop i l'hospital es pot dir que s'ha convertit en hospital de primera línia i es diu que serà evacuat?

6 de Gener del 1939.- La notícia de l'evacuació s'ha confirmat. Immediatament s'han fet preparatius per portar-la a terme. Tot el matí han sigut anades i vingudes dels que, per ser els ferits més greus, han sigut portats en *camilles* al tren que està format a l'estació d'Igualada. Els qui com jo, no tenim necessitat d'un trasllat urgent, encara ens quedarem fins als últims moments.

L'hospital s'ha quedat quasi buit. Estirat en el meu *camastre* el meu pensament divaga sobre la incertesa del futur que m'espera. No vull tornar al front i he de mirar de sortejar aquests moments i aquests dies que, crec, són els de les últimes urpades de la guerra ja que les tropes d'en Franco avancen ràpidament i l'exèrcit de l República està completament desfet.

Van passant els dies. L'hospital s'ha tornat a *omplenar* de ferits del front que ara és molt prop d'Igualada. El meu cervell no para de pensar en les possibilitats d'anar-me'n a casa i poder passar aquests últims dies de guerra junt als meus. Després, Déu dirà.

A la nit comença a córrer el rumor de que els feixistes eren a Santa Coloma. El matí, cuit corrent, ve l'ordre urgentíssim d'evacuació. Tot són corre-cuites. Sense fitxes ni documentació de cap mena ens porten al tren hospital que està preparat a l'estació. Tots ens preguntem a on ens portaran. Jo, l'únic que em preocupa, és que perdo el meu protector Vilaret que no sé on ha anat a parar. És que, sense ell, estic segur que en el moment que en una nova revisió em donin l'alta -ja que del meu floronco estic completament curat- per

incorporar-me al CRIM i incorporar-me a una nova brigada. Aquesta alta he d'aconseguir, com sigui, que em sigui donada de forma individual. Això és molt important per mi ja que veuré la forma d'escapolir-me cosa que, col·lectivament, no podria o serà perillós.

Vint-i-quatre hores de tren per traslladar-nos a Manlleu. Aprofitant el desgavell que, i per tal d'instal·lar-nos en una escola que a corre-cuita han destinat a hospital, he donat un vol per el poble. La gent està esverada. De cop i volta aquest poble tranquil s'ha vist sotraguejat amb l'arribada d'una munió de gent que no se sap d'on vénen ni a on aniran. Refugiats, evacuats del front, soldats que s'han escapolit del front. Tot és un formiguer que ha trencat el seu viure tranquil i els té mig espaordits amb les noves de la guerra que ara tenen molt a prop.

He tornat a l'hospital i, en una sala d'una capacitat per una vintena de llits, m'han assignat el que em tenen destinat. No conec a cap dels companys de sala. Quasi de veí hi ha un home que gemega contínuament. Es veu que està mol malferit.

Dies 17, 18 i 19 de Gener.- Aquesta tarda, quan he tornat del cafè, he vist com se l'emportaven embolicat amb un llençol. El llit buit, amb el matalàs de sotsobre, única mostra de la tragèdia. Ha mort un home. Fa mitja hora que se l'han endut. Els companys de sala discuteixen, juguen a cartes i riuen. Ens hem tornat mesells.

He de prendre una determinació abans que això estigui organitzat. Així és que determino anar a veure el metge perquè em doni l'alta. Al fer-li la petició quasi no s'ho creia. M'ha fet despullar per fer-me una revisió i ha pogut comprovar que estava completament curat. He insistit en que em donés l'alta de seguida per tal de poder-me incorporar al CRIM. Me l'ha fet i me l'ha donada. És per incorporar-me al de Girona. *Lo* que jo volia de que em fos donada individualment ho he aconseguit. Ara, amb una mica de sort, me'n aniré a casa. He recollit les meves pertinences. He dit adéu als meus companys de sala. He sortit de l'hospital i m'he dirigit a la carretera.

Al poc s'ha parat un camió de la DECA menat per dos soldats i un oficial. Els he dit si em podien portar fins a Barcelona. L'oficial m'ha dit que s'aturaven

a Girona -cosa que a mi no m'interessa- però el soldat conductor em diu que Girona solament hi estaran una hora i que, si no porto pressa, puc camuflar-me dins del camió, sota unes lones que porten, i, segurament, a mitja nit estarem a Barcelona. Em decideixo i, arraulit dintre les lones, a l'arribar l'oficial emprenem la marxa.

Hem passat els controls sens novetat i hem arribat a Barcelona a l'hora prevista. La ciutat està fosca com una gola de llop. Sembla un ciutat morta. M'he dirigit a la Riera de Sant Miquel, a casa del cosí del meu cunyat, a on m'han acollit i m'han dat llit perquè pogués reposar i dormir una mica, que bona falta em fa. Aquestes hores de dormida en un bon llit m'han *sentat* divinament al cos i a l'esperit.

M'he aixecat ja ben entrat el matí amb la impressió que m'hagin donat una injecció de vitalitat. Em sento reconfortat i segur. Estic disposat, sigui com sigui, a no tornar al front ja que veig que l'avenç de les tropes franquistes és imparable i es nota l'ambient de nerviosisme que s'ha apoderat en l'activitat dels centres oficials que crec, que en aquest moment, solament els preocupa la fugida.

Al migdia m'he *despedit* dels cosins del meu cunyat que tan bona acollida m'han dispensat i he anat a agafar l'auto que fa el transport de viatgers de Mataró a Barcelona. Ningú m'ha demanat la documentació i he arribat a casa sens novetat. La meva arribada ha causat a la família una gran alegria i, també, una temença ja que, segons es diu, passen patrulles per les cases per tal de recollir als que han fugit del front. Els he asserenat dient-lis que jo no he fugit del front. Que sóc un ferit que s'ha de reincorporar al CRIM i porto el paper de l'alta de l'hospital.

Així és que, enlloc de no sortir de casa, una vegada dutxat i canviat de roba, me'n he anat al centre polític d'Acció Catalana a veure els meus amics i comprovar els aires que s'hi respiren. Trobo els dirigents, com en Rabat i altres, que, com vulgarment es diu, no els arriba la camisa al cul. Jo els dic que m'han dat l'alta de l'hospital i tinc intenció, si és possible, d'anar-me a incorporar dintre d'uns dies al CRIM de Tarragona. Menteixo extraordinàriament bé i amb tot l'aplom. A les seves preguntes de com veig la

situació els dic que és greu però que, segurament, es podrà frenar l'envestida. Veig que tenen la necessitat de creure en alguna cosa que els doni una mica de confiança ja que es veuen perduts i no saben què fer. La majoria no sap si els serà millor quedar-se o anar-se'n a l'exili. És un pas molt dur el deixar-ho tot. Però la por també és molt grossa. Jo crec que resoldran anar-se'n (com així va ser).

Fa ja un quatre dies que sóc a casa. Els moments són molt greus. El nerviosisme és molt gros i cal anar molt en compte. Així és que he optat per no deixar-me veure gaire i passar *lo* més desapercebut possible. Cada moment arriben noves sensacionals. Les tropes franquistes estan a punt d'entrar a Barcelona. No troben resistència de cap classe. Les tropes republicanes estan en franca desbandada. Sols alguns grups, que van separats de les unitats i camp a través, són i representen algun perill.

26 de Gener del 1939.- A les 5 de la tarda BARCELONA està ja en poder de Franc! Tot això s'ha acabat. Després de dos anys i mig de guerra, de malvestats i de sofrences es veu el final. Les tropes republicanes fugen a la desbandada. El triomf de Franco és indiscutible. L'ocupació de la resta del territori és qüestió de policia.

27 de Gener.- Al sortir de casa, per tal de veure com estava la situació en els carrers de la meva ciutat, em trobo amb un espectacle impressionant. La gent, que tantes privacions ha tingut que suportar, i al comprovar que els dirigents polítics han fugit, s'han llençat al carrer i han assaltat els magatzems d'abastament. Amb fúria famèlica s'han llençat sobre els sacs de farina, arròs i altres queviures [que] en gran nombre hi havia emmagatzemats. Tothom ha requisat *lo* que les seves forces li han permès. Renegant, al mateix temps, dels qui han fugit i els tenien a règim de fam. Fills de p...! Quant odi han deixat! I pensar que les seves enveges i les seves disputes, per assolir els millors llocs de privilegi, han fet passar tots aquests anys de fam i malvestats a aquest poble que, amb il·lusió els havia recolzat, han fet perdre la guerra.

A les quatre de la tarda han començat a aparèixer les primeres forces feixistes. Es tractava d'una brigada italiana que lluitava al costat d'en Franco. Mataró els ha rebut amb domassos als balcons i amb banderes monàrquiques.

Dels cataus a on estaven amagats han començat a sortir els que en diem emboscats i que s'havien amagat per por i per eludir el tindre d'anar al front de combat. L'element burgès es passeja pel carrer fent ostentació de la seva eufòria.

La gent envaeix la nostra Rambla i Riera alegrement. Sentint com si un gran pes li haguessin tret de sobre. Tot són banderetes i mocadors blancs que flamegen al pas de la columna d'ocupació italiana.

Quina pena! Quin pena! Quant es deu haver sofert perquè sigui motiu de goig i alegria l'entrada d'aquests italians!

Es també amb goig i amb tristor, al mateix temps, que contemplo l'espectacle. Goig perquè, després de tantes penes i tantes fatigues em trobo a casa entre els meus. Amb tristesa perquè tots els ideals de llibertat i fraternitat entre tots s'han ensorrat. De tot *lo* passat en queda un desencís i una tristor al veure el buit de molts ideals de joventut.

He après a *sapiguer* fingir i *lo* que vulgarment se'n diu «nadar i guardar la roba».

QUANTA FALSEDAT! QUANT ENGANY! QUIN FÀSTIC!

29 de gener del 1939.

CUADRADA GALLIFA

Manuel Cuadrada i Bernadet es casà amb Rosa Gallifa i Ballot a l'any 1901. Tingueren diversos fills. Manuel, nascut a l'any 1902; Montserrat, nascuda a l'any 1905; Maria Carme, nascuda a l'any 1907; Lluís, nascut a l'any 1909; Pilar, nascuda a l'any 1914 i Joan de la Creu, nascut a l'any 1916.[94]

D'esquerra a dreta els germans Lluís, Pilar i Joan de la Creu Cuadrada. Al fons Conxita Salas, esposa de Joan de la Creu. Anys 60. Fotografia cedida per Manuel Roca Cuadrada.

94 Dades procedents del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró amablement facilitades pel Sr. Xavier Clavell.

Per l’abril de 1937 Joan de la Creu era el tresorer local de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Un dia d’aquest mes reberen la confidència que serien objecte d’un registre en el seu domicili.[95]El registre, efectivament, es dugué a terme i els responsables, a més de mantellines, vestes de Setmana Santa i estampes religioses, s’endugueren la llibreta de la Federació de Joves Cristians i l’efectiu d’aquesta entitat, que era d’uns «25 o 30 duros de plata, donant-se amb això per satisfets». Tanmateix els milicians preguntaren a Joan de la Creu «on tenien amagades les armes del Foment i on feien la instrucció». L’autor del relat afegeix «Tenien la mentalitat de que els centres catòlics i les esglésies estaven plenes d’armes». Un altre resultat del registre fou que des d’aquell moment Joan de la Creu estigué obligat a presentar-se diàriament al Comitè d’Ordre Públic Local instal·lat a l’Ajuntament.

És en aquest context que cal situar la resposta que tingueren els germans d’aquesta família, i molts altres joves, de fugir per tal de no incorporar-se a l’exèrcit de la república.[96]

Per avaluar de forma global el comportament i el posicionament dels germans Cuadrada Gallifa davant aquesta situació són aclaridores les paraules que hi dedicà Joan de la Creu: «Només m’he volgut referir al fet religiós que és el que ens va fer prendre unes posicions determinades, prescindint de si l’aixecament militar era o no era legal, justificat, convenient, etc. Des d’un principi d’aquella revolta, sempre vam creure que no podia ser guanyada la guerra pel bàndol anomenat roig pel gran desgavell que vèiem en tot, en l’organització, en l’ordre social, en l’ordre econòmic i en l’ordre públic. Per tot plegat teníem el convenciment, equivocat, que la lluita no podia ser llarga».[97]

95 «En Manuel cada dia, després de dinar, sortia a prendre cafè a la Rambla. Aquell dia, al cap de poc d’haver sortit de casa, va tornar, ja que l’havien avisat confidencialment que dins de pocs moments ens vindrien a fer un registre i que si teníem alguna cosa que ens pogués comprometre ho féssim desaparèixer (...) Quan el dia del registre va tornar a casa en Manuel, vàrem córrer a treure els coberts de plata i les joies de les capses i vàrem posar-ho dins d’un cistell. En el moment que la Pilar anava a sortir per portar-ho a can Patuel [la casa del costat al carrer d’Isern] varen trucar els tres milicians del registre i la Pilar, com la cosa més natural del món, els obrí el els va dir que anava a la botiga del costat a comprar. Els milicians varen entrar i ens feren el registre». *Fets viscuts.*

96 «Aquestes evasions es van anar incrementant en ser cridats per les lleves per incorporar-se a l’exèrcit roig ja que no volien combatre per una causa que creien tan descabellada en tots sentits. Inclús van desertar de l’exèrcit roig molts que eren tinguts per persones d’ideologia esquerrana». *Fets viscuts.*

97 *Fets viscuts.*

A partir d’aquestes consideracions l’opció que els semblà més factible fou la de fugir de la zona controlada per les autoritats republicanes i incorporar-se al bàndol sollevat.

Les modalitats per evadir-se podien ser diverses. Hi hagué persones que aconseguiren visats consulars per sortir del país. Aquesta era la solució més excepcional. Per al cas de Mataró Lluís Cuadrada documentà altres possibilitats. Una expedició de joves que, amb una petita barca de pesca, es llençaren a la mar fins arribar a Mallorca al cap de 68 hores de navegació. Un jove que es llençà a la mar en el port de Barcelona i amb un xiulet féu senyals a un vaixell estranger que partia de l’esmentat port que, finalment, l’acollí a bord. També cita homes que s’amagaven dins bótes de vi transportades en un camió en direcció a França. Tanmateix, la via més habitual fou la fugida a través de la frontera pirinenca. En aquest treball s’exposa en el relat de Miquel Esquerra Tunyí i de Josep Monserrat i Cuadrada.

Joan de la Creu Cuadrada passà a França en una d’aquestes expedicions que s’inicià el 14 de setembre de 1937, en la qual també que hi anaren els germans Esquerra i Tunyí. Cuadrada ressenyà els noms de tots els participants d’aquest escapada que reeixí.[98]

Arribat a Sant Sebastià i instal·lat a la caserna començà a tenir contacte amb una realitat que, potser, no ben bé l’esperada.[99]Les sorpreses es repetiren en presentar-se a la caixa de reclutament. En indicar que es deia Joan de la Creu «se m’engegà que si era de la borderia?... i que els catalans no havíem volgut ser mai espanyols...».

Sobre l’estada a Sant Sebastià Joan de la Creu escrigué: «A Sant Sebastià hi havia moltíssims catalans i, entre ells, mataronins, que per les seves edats i condicions no estaven mobilitzats per l’exèrcit. El primer vespre que hi vam ser, passejant amb algun mataroní, una senyora que es va creuar amb nosaltres ens va reconvenir o esbroncar perquè parlàvem català. En

98 «Miquel, Josep Mª i Joan Esquerra i Tuñí, Enric Esquerra i Biada, Damàs Toribio i Aparici, Antoni Calvo, Joaquim Dardiñà i Rossell, Josep Mª. Vicens i Rossell i Joan de la Creu Cuadrada Gallifa». *Revolució i Guerra Civil. 1936-1939. Fets viscuts per la família Cuadrada i Gallifa.* Lluís Cuadrada i Gallifa. 1986. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Mentre no s’indiqui el contrari totes les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

99 «Ens deixondí al matí següent el toc de la primera Diana (quinto levanta, tira de la manta...) ben bé ens adonàrem que des d’aquells moments havíem perdut la llibertat i que el nostre destí havia d’anar fatalment lligar als atzars de la guerra». *Fets viscuts.*

Francisco Viladevall i Mora, que ja era més veterà que nosaltres, s'hi va encarar dient-li que si no escoltés el que no li interessava no ho hauria sentit i que no n'havia de fer res del què parléssim (...) ni als quarters ni als fronts no vaig tenir mai cap problema per ser català ni per parlar-hi amb els altres companys».[100]

Va ser destinat a la caserna «América» de Pamplona i destinat a una unitat d'artilleria. Després d'un mes d'instrucció assolí el grau de «Caporal Apuntador». Les vicissituds que succeïren estan reproduïdes en el relat que figura a la fi d'aquestes línies.

Joan de la Creu va ser llicenciat de la *13ª División* el 8 d'octubre de 1939. En tornar a Mataró passà a treballar per a l'Oficina d'Informació i Investigació de la Falange que dirigia Josep M. Mestres.[101]Entre els mesos de juny i juliol de 1940 fou cridat a files per tal de complir la part de servei militar que corresponia a la seva lleva, segons les autoritats franquistes. Continuà a l'arma d'artilleria amb destins a Ceuta, Tànger i Tetuan. Es llicencià el novembre de 1941 amb la intenció d'ocupar una vacant a la CNS (Central Nacional Sindicalista) a Mataró.

Joan de la Creu Cuadrada morí a Mataró a l'any 1995.

Manuel Cuadrada Gallifa, germà de l'anterior, intentà la fugida cap a França a finals d'octubre de 1937. En el grup hi havia Ramon Cardoner i Grau, Joaquim Ximenes i Castellà i Joaquim Coll i Montserrat. El grup degué patir alguna denúncia i els seus membres, tot i anar de forma individual, foren detinguts a Manresa. Cuadrada fou conduït a la presó Model de Barcelona on coincidí amb el seu germà Lluís. Manuel estigué a la presó barcelonina fins el 25 de juliol de 1938. Va fer un segon intent de travessar la frontera però li fou impossible pels controls que en aquells moments hi havia. El 25 de setembre de 1937 marxà amb la seva lleva en l'exèrcit republicà. Estant al front per la

100 «...Únicament en una ocasió, pels fronts de Castelló, un soldat que, precisament era basc, en sentir que jo cridava en català un amic que es trobava un xic distant, em digué: «oye, que estamos en España», al qual vaig contestar que justament parlava així perquè hi havia nascut i que si fos de la Xina no hi parlaria pas». *Fets viscuts*.

101 «L'Antoni Carrau em cridà un dia en passar pel davant del Cassino Mataroní per oferir-me una feia a la Delegació d'Investigació i Informació de Falange com a secretari del delegat Josep Mª. Mestres. No tenia altra opció per sostenir-me i vaig acceptar cobrant un sou de 375 pessetes mensuals». *Fets viscuts.*

zona de Lleida passà al bàndol franquista.[102]Fou internat en diferents camps de concentració de l'exèrcit sollevat i, malgrat els esforços de la família de trametre-li els avals necessaris, no fou alliberat. El seu germà Joan de la Creu, aleshores sergent a l'exèrcit sollevat, intentà alliberar-lo.[103]Morí a l'hospital de Zamora el 7 d'abril de 1939.

Lluís Cuadrada Gallifa intentà, també sense èxit, la fugida a territori francès pocs dies després que ho aconseguís el seu germà Joan de la Creu. L'intent va fracassar i el 20 d'octubre de 1937 entrava a la presó Model de Barcelona. El dia 19 de febrer de 1938 el Jutjat d'Instrucció de Mataró s'adreçava a les autoritats municipals sol·licitant informes del detingut. El Cap General de la Policia Municipal, Jaume Lluís, contestà amb un ofici el 3 de març indicant "...es element de dreta i desafecte al Regim puig dos germans seus, un de la lleva del 1937, es desertó [sic.] i l'altre anomenat Manuel de 35 anys tambe se sap que es fora de Mataró tenint noticies en aquest Departament (oficioses) que si tambe es trova [sic.] detingut".[104]

El 22 d'abril del mateix any sortí d'aquest establiment penitenciari per incorporar-se al camp de treball d'Els Omells de Na Gaia.[105] Ingressà a l'exèrcit republicà el mes d'octubre de 1938 i, en els combats entorn del cap de pont de Seròs, fou fet presoner. Significativament, el seu germà Joan de la Creu es trobava a pocs kilòmetres d'aquests combats en l'exèrcit franquista. Restà en batallons disciplinaris de treball fins al seu llicenciament el 17 d'abril de 1939.

---

102 «Havia hagut d'estar unes hores entre dues línies, resguardat en un sot d'un obús ja que, si intentava donar senyals de moviment, era tirotejat amb ràfegues de metralladora». *Fets viscuts.*

103 «...fórem traslladats a Don Benito. Allà, ja dintre el mes d'abril, se'm va concedir un nou permís que vaig aprofitar per passar primer per Zamora amb el fi que, si encara hi fos en Manuel, poder avalar-lo i portar-lo a casa ja que, després de tres mesos des que es passà pel front de Catalunya, no sabia que n'hagués sortit. Vaig anar al camp de concentració, on vaig interessar-me a les oficines per en Manuel. El soldat que m'atengué, després de mirar papers i no gosant aixecar els ulls, em digué «su hermano falleció». Vaig anar a l'hospital on havia estat internat i les monges em digueren que havia estat ben atès materialment i espiritualment i que la mort havia estat per causa d'una broncopneumònia. Devia tenir la naturalesa molt depauperada a causa de tot el que havia passat ja que alguns dels seus companys del camp, en una altra ocasió, em digueren que li havien sortit uns grans o llagues per diferents parts del cos que el feien patir molt». *Fets viscuts.*

104 Arxiu Comarcal del Maresme. A.M. GOB-762.

105 OLIVA, *Els 661.*

Lluís Cuadrada treballà de joier i visqué amb la seva germana Pilar Cuadrada, bibliotecària molt coneguda per la seva tasca a la Biblioteca Popular. Lluís Cuadrada morí el 27 d'octubre de 2001[106].

El relat de les seves vivències es troba a continuació d'aquestes línies.

106 Em cal agrair al Sr. Manuel Roca Cuadrada les informacions que m'ha facilitat sobre els seus oncles.

RELAT DELS FETS VISCUTS PER LLUÍS CUADRADA GALLIFA 1937-1939

(...) Feia uns deu o dotze dies que el meu germà Joan de la Creu havia passat la frontera de França quan el govern de la República va mobilitzar la meva quinta, la del 30. Em vaig presentar una o dues vegades a la caixa de reclutes de Barcelona i vaig veure que el més convenient era desaparèixer, tal com havia fet en Joan de la Creu i alguns altres amics. El meu germà Manuel em va acompanyar a casa la família Rossell, que eren familiars dels oncles de Valls i que vivien prop de l'Hospital Clínic. Durant una d'aquelles nits va ser quan el Canàries va bombardejar la fàbrica de motors d'aviació i material de guerra Elizalde (...) Passats uns dies en Manuel em va acompanyar a l'estació de la Plaça de Catalunya, on vam trobar en Dominich i en Pigem, i vam anar fins a Manresa i, després d'agafar un autobús, vam fer camí cap a la frontera. Vam deixar l'autobús a mig camí seguint pel bosc a plena nit. En Manuel i en Dominich ens van deixar amagats mentre ells inspeccionaven el lloc on havíem de refugiar-nos i ens traslladaren a una casa de pagès de la Vall d'Ora.

En intentar passar la frontera per anar a l'Espanya Nacional vaig ésser detingut, junt amb R. Pigem i Maresme a la casa de pagès on dormíem. Aquesta casa estava a la vora de l'església de Sant Lleïr de Vall d'Ora (...) El dia 15 o 16 d'octubre [1937] ens havíem de reunir amb el guia en un lloc determinat d ela muntanya. En ésser detinguts ens van ingressar a la presó de Berga, després a la «Jefatura Superior de Policia» de Barcelona i el 20 d'octubre a la Presó Model.

***

En l'expedició al camp de treball nº 3 d' Els Omells de Na Gaia, on assassinaren tants companys, vàrem sortir de la Presó Model el dia 22 d'abril del 1938 sis mataronins: Pere Montserrat Bascu, Pasqual Bofill Alsina, Mateu Dominic, Ramon Gómez (el «limpia» Ramonet), en Pepe Roy, que era un tipus popular i jo, Lluís Cuadrada.

En Pepe Roy va ésser un dels que es va presentar amb el grup de malalts l'endemà mateix de la nostra arribada i que van ser afusellats tot seguit.

El viatge el férem en tren. En parar el tren a Manresa un dels presoners va treure el cap i, sense com va ni com costa, un dels guardes va disparar matant un dels presoners. No al que treia el cap. Sinó al del seu costat. Això

va ésser el primer avís de com aniria la cosa. La nit la vàrem passar a una església de Cervera on el «camarada» XXX ens féu un discurs «tendréis comida sana y abundante, campo de fútbol, respiraréis aire puro, el Café del Pueblo será para vosotros, a los quince días vuestras casas no os reconocerán». Amb això últim sí que va tenir raó. Quan vaig tornar a casa per incorporar-me a l'exèrcit la Mare, que era la que em va obrir la porta, es va pensar que era un pobre de solemnitat.

En el camp fèiem fortificacions i el meu company de pic i pala era en Sebastià Masferrer de Sant Celoni. Un dels dies, quan treballàvem, un dels guardes, que era molt jove, se les va donar per molestar contínuament un company del grup del costat nostre que es deia Josep Argila i que era farmacèutic de Llinars. Que si no agafava bé la pala, que si no treballava, que si els sots que feia eren molt petits... sense que l'Argila li contestés. Al cap de poca estona el dit guarda va dir que anirien a buscar cireres, presentant-se alguns voluntaris que no va acceptar, sinó que va triar en Josep Argila i en Ramon Clofent, que era de Valls i que aleshores estava malalt però no rebaixat de servei. Al cap de poc es varen sentir uns trets i de seguida el guarda va comparèixer dient que aquells dos es volien escapar i que els havia hagut de matar, cosa que ningú va creure ja que era impossible i ni l'un ni l'altre estaven en condicions de poder-ho fer. Va anar a comunicar-ho, tot seguit, a un dels «jefes» del camp anomenat Moreno qui, posant-se sobre la trinxera ens va dir que els qui anomenés pugessin al costat seu. Va cridar-ne quatre, dels quals, jo vaig ser el primer. Quan vaig sortir de la trinxera estava ben convençut que era per afusellar-me ja que hi havia el precedent que, al cap de poc temps que érem al camp, es varen escapar dos companys i varen afusellar-ne catorze. Però en dir-me que agafés el pic ja vaig comprendre que era per anar a enterrar-los. Quan els havíem posat dintre de la fossa el «jefe», el dit Moreno, va agafar una pedra de gros *tamany* i la va tirar al damunt de J. Argila. Quan a l'any 1940 vaig acompanyar un germà de l'Argila, que era metge, per tal de poder localitzar-los i identificar-los, ja que els familiars varen voler traslladar-los a les seves respectives poblacions, no em va ésser difícil, ja que estaven a prop d'uns cirerers i l'Argila tenia la pedra al damunt.

En dit camp nº 3 també hi havia el pare Salvador Dalmau, escolapi, el reverend Antoni Riera[107] i altres sacerdots i religiosos. En Ramon Gudiol i Ricard, pintor, restaurador i varis metges, enginyers, arquitectes i advocats.

El dia que tocava vigilància al guarda que va matar als dos companys jo passava molt males estones ja que contínuament em venia a fer preguntes sobre dits companys. De si eren amics meus, de com pensaven, de què feia jo o perquè m'havien agafat, etc. Per sort, al cap de poc temps, van traslladar-lo a un altre camp.

Una altra vegada, adduint que el nostre grup havíem treballat poc, ens varen castigar posant-nos a mitja ració de la ja escassa que ens donaven i i fent-nos posar en fila, quan passàvem pel davant del «jefe» ens donaven unes quantes bastonades. Però jo vaig estar de sort ja que, quan varen arribar a dos o tres al davant meu, es veu que ja havien quedat satisfets i així em vaig salvar de les garrotades.

Un dia el «jefe» Moreno em féu anar a les «Oficinas» i una de les diverses preguntes que em va fer va ésser el perquè m'havien agafat. En contestar-li jo que havia estat perquè anava a buscar menjar, que era el que contestava sempre, em va donar una forta bufetada i, amb grans crits, em va dir «a ver si cuando vas al frente tienes más c.... para pasarte». Tant va cridar aquell home que tots els companys, en sortir, em preguntaven què era el que havia passat i una mica sorpresos de veure'm sencer.

Al cap de pocs dies d'aquest fet, el 4 de setembre de 1938, em retornaren a la Model per arreglar els papers per la meva llibertat i per ingressar a la caixa de reclutes. Les dues nits que vaig passar a la Model vaig estar a la cel·la amb Josep Mª Gallifa i Saborit que va morir després víctima del tifus que agafar al front de l'Ebre.

---

107 Antoni Riera i Codina va néixer a Joanetes (Garrotxa), el 6 d'octubre de 1906. Ordenat sacerdot el dia 21 de maig de 1932 sobrevisqué la guerra i morí a Girona el 20 de gener de 1987. Deixà un relat de les seves vivències a la guerra. RIERA, *La força*. Les brutalitats que es cometeren en el camp d'Els Omells, que narra Lluís Cuadrada, es troben plenament confirmades per Antoni Riera i Codina: «Ens van dur al camp de treball d'Omells de Na Gaia. Ordres per al camí: -Si se n'escapa un, en matarem cinc de davant, quatre dels costats i cinc de darrera. Ens conduïren un tren especial. A l'estació de Monistrol unes noies van passar a prop de nosaltres. Un pres els digué uns mots galants. I, sense més avís, un dels «naranjeros» o guàrdies armats que ens vigilaven disparà sobre aquell malaurat, situat enmig del grup. Li travessà l'espatlla i matà al de darrera». *Temps de captiveri. Memòries de Mn. Antoni Riera sobre la guerra i la persecució de 1936-1939.* Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Documents solts. 03.21.

Aleshores vaig anar a casa amb un permís de cinc dies (va ésser quan la mare no em va conèixer de prim que estava) i que va ésser l'última ocasió que vaig tenir d'estar amb en Manuel doncs ja no ens tornàrem a veure mai més.

Incorporat a caixa de reclutes de Terrassa va començar la meva nova aventura com a soldat de l'Exèrcit Republicà.

El dia 10 d'octubre de 1938, en ingressar a la caixa de reclutes de Terrassa, em destinaren a diferents camps d'instrucció militar: Olesa de Montserrat, fàbrica de paper «Can Bros» de Martorell on la meva germana Pilar i la Carme Pinart, que també hi tenia un germà, passaren les mil *trifulques* i contrarietats per portar-nos alguna cosa de menjar i també roba. Després d'un dies a Pla de Sant Tirs, Base nº 10, a Bóixols i algun altre poble, ens varen ingressar a uns batallons de la Divisió 34, arribant a Alcanó on un dia a la nit, del 6 al 7 de novembre, ens ordenaren travessar el riu Segre que feia la divisió de les dues zones, la roja i la nacional.

Les ràfegues de les metralladores nacionals ens agafaven tan a la vora que, els esquitxos que feien amb l'aigua del riu, ens queien al damunt com una dutxa. Quan vaig arribar al mig del riu el corrent em féu perdre l'equilibri i, al mateix temps, arrossegat per l'aigua, el fusell se'n anava riu avall. Amb penes i treballs vaig poder arribar a l'altre costat on ja ens esperava un oficial roig amb una pistola, mentre un soldat li deia que jo era dels que havien tirat l'arma al riu, a la qual cosa vaig contestar que en anar a caure jo, empès pel corrent, l'aigua se l'havia emportat.

Després de donar-me una mala mirada em va dir: «Bueno, bueno, pase». Entre tant se sentien uns angoixosos crits de «Mare! Mare! Que crec que sortien de l'ànima d'algun pobre soldat que el corrent del riu l'arrossegava.

De la manera que podien anaven arribant altres companys que havien anat tirant bombes i el material que portaven al riu. Jo no sé que n'esperaven de tots nosaltres. Quasi bé tots tenien la intenció de passar-se a les tropes nacionals. Molts, com jo mateix, havien passat per presons, txeques, camps de treball, inclús alguns condemnats a mort i, després amnistiats. Després, un sergent em va donar un fusell i em digué que m'ajuntés als altres. Tota la nit es sentiren les ràfegues de les metralladores i els obusos passant-nos pel

damunt. En fer-se de dia ens refugiarem en un turonet i des d'allí veiérem les concentracions de les tropes nacionals. Llavors ens varen donar l'ordre de tornar enrere. Uns soldats denunciaren uns altres dient que es volien passar. Jo no sé el què els va passar perquè hi havia una tal confusió que cadascú va fer el que va poder.

Jo em vaig anar a refugiar en una casa de camp. Havia perdut tot contacte amb els altres. Les bales xiulaven i botien per tots costats. Després de caminar una bona estona vaig veure en un turonet un grup de tropa que vaig creure que eren nacionals i allà ens vàrem dirigir amb el meu nou company sense dir-li, però, de quines tropes em pensava que es tractava, perquè no sabia com pensava. Tot d'una, d'un tombant de riera, ens sortí un moro que ens cridà: «¡Tirar las armas al suelo!» i «¡Manos arriba!» El meu company *apretà* a córrer i el moro va disparar però em sembla que no el va tocar. A mi el moro em va acompanyar cap al grup i un soldat dirigint-se'm em digué «Ja pots venir, no tinguis por, sóc de Sabadell i som tropa nacional». Hi havia un bon nombre dels del meu batalló que, pel que es veu, havien anat més de pressa per algun altre camí. Llavors el moro ens va acompanyar cap a la rereguarda. L'aviació nacional i l'artilleria no paraven d'actuar contra les tropes roges.

Aquella nit la vàrem passar al cine d'un poble on ja hi havia molts soldats procedents d'altres batallons de l'exèrcit roig i allí ens prengueren la filiació. Després d'uns dies a unes grans naus industrials, del 8 al 10 de novembre, on havíem arribat en camions, ens embarcaren en un tren de càrrega de molts vagons, ens varen traslladar a Santander (vàrem arribar-hi el dia 12) i a peu, uns 3 kilòmetres, a Corbán, un antic seminari on hi érem a mils. Allí hi vaig trobar el metge Paco Spà i Tuñí qui em va notificar la mort del tio Joan de la Creu, ocorreguda el dia 13 d'octubre del 1938 casa de a tia Carmelita «Can Bernadet» on es trobava refugiat junt amb la seva muller, la tia Urbana.

Un cop aposentats i, per mitjà de la Creu Roja Internacional, omplint unes targetes, vaig poder enviar notícies meves a casa que les varen poder rebre abans de Nadal.

I va començar tot el «lio» dels avals i papereig que, com que érem tants mils, la cosa anava molt lenta.

El dia que varen anunciar el començ de l'ofensiva Nacional sobre Catalunya i, que tots vàrem creure que seria joc de poques taules, ens varen enrolar als batallons de treballadors i, el dia 28 de gener de 1939 i amb camions, cap a Catalunya.

Vàrem anar fent parades en diferents pobles. A la Seu Vella de Lleida vàrem estar-hi del 31 de gener al 3 de febrer. Continuant la marxa, el dia 11 de febrer, vàrem arribar a Mataró, i en passar pel Camí Ral vaig coincidir amb en Pinart (el campaner) pare el qual, en preguntar-li jo si sabia alguna cosa de la meva família, m'informà que la mamà i la Pilar estaven ferides de les cames durant un bombardeig, l'endemà de l'entrada dels nacionals, i que continuaven ingressades a la ISSA. I jo, sense poder anar a veure-les i amb un estat d'ànim que no es pot descriure, vaig haver de continuar el camí aquell dia fins a Calella on dormírem.

L'endemà, cap a Blanes, ja va començar el nostre treball de reparar pont i carreteres volats per l'exèrcit republicà en la seva retirada cap a França. El primer pont va ser el del Tordera i, després, d'altres menys importància sobre les rieres. El lloc de residència va ésser Franciac. Els diumenges teníem permís i, des de Franciac, podíem anar a Caldes de Malavella, Riudellots o algun altre poble i en alguna casa de pagès ens fèiem fer alguna cosa per menjar, una cassola de conill, alguna truita de patata, etc. que menjàvem amb verdadera fruïció.

El dia 11 de març ens varen donar un permís i vaig anar a casa a Mataró i així vaig poder visitar la mamà i la Pilar que encara estaven a la clínica ISSA. La Pilar ja estava bastant bé, ja començava a caminar, però el procés de la mamà era més lent perquè li havien tingut de tornar operar la cama degut a una infecció. Acabat el permís vaig retornar a continuar amb les reparacions de ponts i carreteres. Alguns dies també vaig fer d'infermer. Uns dies ens varen fer anar a treure municions d'un polvorí que hi havia a Sant Julià de Ramis, més amunt de Girona. Hi havia moltes bombes d'aviació. L'exèrcit republicà

havia intentat volar-lo en la seva retirada capa França però, per sort, varen fracassar ja que si arriba a explotar hauria desaparegut tot la muntanya.

El tercer deia de la nostra operació, el dia 1r. d'abril, vàrem rebre amb l'alegria que és de suposar, la notícia del final de la guerra i, també, la suspensió d'aquell treball.

Tots ja ens vèiem de retorn a casa, cosa que ens feia trobar els dies molt llargs. El dia del Divendres Sant, que aquell any va escaure's el 7 d'abril, quina data de dolorós record per nosaltres! Vaig anar a Caldes i vaig prendre part al Viacrucis que vaig seguir amb molta emoció i devoció.

El dia 17 d'abril vaig poder tenir un altre permís per anar a casa. Quan vaig arribar-hi, abans d'entrar, en Mariano Patuel, que vivia amb tot la seva família a la casa del costat de casa nostra, em va cridar i, amb tant cura com va poder, em va donar la trista notícia de la mort d'en Manuel ocorreguda el dia 7 d'abril en un hospital de Zamora. Advertint-me que la mamà encara no ho sabia i que, en entrar a casa, fes el cor fort i dissimulés tan bé com pogués.

Vaig quedar tan aclaparat que no sé ni com vaig poder entrar-hi a casa. La guerra havia acabat ben tràgicament per nosaltres. Acabat el permís vaig tornar a Franciac i, al cap de pocs dies, vaig tenir un altre permís. L'últim ja que el dia 5 de juny al matí en Jaume Calvó em va notificar l'arribada de la meva llicència. A les tres de la tarda vaig sortir per anar a agafar el tren a Riudellots i vaig arribar a Mataró a les 8 del vespre donant gràcies a Déu per l'acabament de les meves aventures. Les meves aventures havien durat 21 mesos.

RELAT DELS FETS VISCUTS PER JOAN DE LA CREU CUADRADA GALLIFA

1937-1939

PRIMERA SORTIDA AL FRONT: 26 DE NOVEMBRE DE 1937.

Sortida al front amb la unitat Bateria 43 del Regiment d'Artilleria Lleugera nº 11, formant part d'un grup de 3 bateries de 4 canons cada una, dita *Artillería de Reserva* o *Legionaria*, ja que actuava sempre amb les unitats que atacaven.

Sortim de Burgos el matí del 26 de novembre de 1937. Som acomiadats a l'estació pel mateix coronel el qual s'està dret, braç enlaire, fins que perd de vista el tren que se'ns emporta.

Anem amb vagons de passatgers per primera i última vegada. Arribem a Almunia de Doña Godina, on fem algunes marxes i instrucció fins al dia 9 al matí, que sortim amb els nous Studebaker, ben estampits i asseguts en bancs que no van arribar a la fi del viatge, perquè es van anar trencant un darrere l'altre. Un cop passat Calatayud es posa a fer mal temps. Plou i neva i, així, arribem a Salinas de Medinaceli, on encara neva més i fa més fred, i reculem fins Arcos de Jalón, a la concentració de forces per l'atac a Guadalajara.

Fem instrucció amb els canons que hem rebut. Amb freds de 14º sota zero. La nit de Nadal em toca guàrdia i neva. Tot passant i traspassant el pont sobre el riu Jalón penso en el Nadal de casa. L'endemà, el dia de Nadal, tot és nevat. Els primers dies de l'any sortim en direcció a Terol. El comboi para a Santa Eulàlia unes hores i tenim ocasió de rebre la primera visita de l'aviació roja que ens metralla, sense conseqüències. M'he entaforat dins d'un rec *desaiguador* i n'he sortit moll i ple de fang.

Arribem a Cella i ens creuem amb diversos trens de malalts i ferits que només conten calamitats. Ja estem de ple en l'ambient del front. Es fa impossible poder transitar per la carretera que uneix l'estació amb el poble per la gran quantitat de forces i elements de guerra de tota mena que van i vénen. Per agafar ànims visito el cementiri on veig els primers morts i, justament, d'artilleria. L'efecte ha estat desastrós. Dormim confortablement en una pallissa i ja ens familiaritzem de ple amb els polls que, d'aquí endavant, seran amics inseparables nostres. Per tot arreu es respira l'ambient del front: ambulàncies, tancs, canons de tota mena, soldats de tots els cossos, guarnits

de les maneres més extravagants i els moros ja tenen guarnides les seves parades de venda, sovintejant les bronques amb motiu d'aquests.

La nit següent ja sortim cap al front. I, quina impressió em féu aquell moment que ens donaren l'ordre! Em vaig veure empès com per una força, que m'era molt superior, a ficar-me en un forat del qual no en veia pas l'acabament ni la sortida per cap cantó i del que no podien dir-me el temps que hi estaria ni si en sortiria o no en sortiria. En fi, que aquell moment vaig adonar-me que la meva vida depenia dels atzars de la guerra.

Els rojos, que devien veure alguna cosa de la caravana, ens saluden amb les primeres canonades que, sense saber bé què són, sentim xiular per damunt nostre i esclatar més avall. Em destinen a quedar d'enllaç a Caudé, on no viu ningú, per ensenyar la direcció als camions que vénen retardats. Per no tenir fred, vaig amunt i avall del carrer que ha quedat en el més complet silenci i foscor. Ja deu ésser mitja nit i no sento més remor que el gloff, gloff lent i compassat que fan les meves sabates en trepitjar el fang que cobreix el carrer de part a part i, també, alguna altra canonada que tiren els rojos perquè recordem que dominen el poble completament. Al cap d'una estona baixa amb molt de silenci i desfila pel carrer un «Tabor de Moros» que deuen haver rellevat de primera línia. Caminen lents, sense dir paraula, com autòmats dirigits per una força superior. Torna a quedar tot en silenci.

Encenc un petit foc arrecerat dintre d'un cobert perquè no es vegi la claror i, per fi, després d'esperar, potser dues hores, arriben els camions. Els ensenyo la direcció i arribem a la posició, amb una boira espessísima i passem la nit com podem. Embolicats amb la manta a sobre, al voltant d'una foguera, escoltant el que vol contar-nos algun sentinella dels que ja fa dies que estan aquí. Mentre nosaltres, quiets, quasi no podem dir paraula. Dominats pel fred i l'emoció de l primera nit al front.

Al dia següent veiem encara muls mig enterrats per diferents llocs i ens conten que junt amb els animals, aquí mateix han mort companys nostres. La nit següent em toca quedar de guàrdia amb cinc més a les peces que tenim destacades a dos kilòmetres del campament, ja que no hi ha hagut temps de traslladar-ho tot a última hora de la tarda dormo embolicat amb la manta.

Ficat dintre de la lona de la màrfega que porto buida i que serveix per parar una mica la mullena que cau perquè la boira és tan densa com la nit anterior. L'estona que em toca fer de sentinella la faig amb l'orella dreta, alimentant una petita foguera per escalfar-me i sentint, de tant en tant, el ta-ta-ta d'alguna metralladora. Els dos dies següents els passem arreglant el campament, fent polvorins, trinxeres i preparant les coses pel dia d'actuar. També a la matinada hem tingut visita de l'aviació roja i ha fet algunes baixes a les bateries que tenim més a la dreta nostra. Així mateix, han vingut a caure algunes canonades ben a prop de la cuina nostra. Encara que hagin caigut a un centenar de metres d'on em trobava, m'he estirat tan ràpid com he pogut a terra. Poc a poc ja ens anirem coneixent més.

El dia de l'atac ens fan llevar abans que claregi. Així, a punta de dia, ja hem desdejunat i estem en el lloc dels canons esperant l'ordre. La quietud i la tranquil·litat són absolutes en tota la muntanya. Res no podria fer sospitar que, en aquells moments, es troben a centenars les boques obertes dels canons esperant, d'un moment a l'altre, l'ordre per començar a llençar per elles les bilis cruels de foc i de metralla que han de sembrar de mort i destrucció aquestes muntanyes suara tan plenes de pau i repòs.

De sobte queda trencada la quietud d'aquesta matinada pel primer dispar sec i d'un dring metàl·lic. Després d'aquest són un seguit els que se senten. També a nosaltres en ve l'ordre i comencem amb lentitud per anar afinant el tret. Ben prompte tota la muntanya està presa de la bogeria del foc. És una remor infernal. Tot seguit esdevé, encara més dens, en donar l'ordre de foc ràpid, en apropar-se els avions de bombardeig. Tot el front està pres del mateix desfici. Crec que arriben ser mils les canonades que es disparen per minut. Se senten des dels dispars més aguts i secs de les bateries antiaèries al més forts i potents dels morters del 36 que passen per sobre nostre amb un soroll com si fossin màquines de tren. Vénen les «paves» formades simètricament, sense immutar-se pels antiaeris rojos que els dibuixen amb els seus dispars. S'inclinen de cantó, deixen la seva càrrega. Sembla talment que el món s'ensorri a l'altra part de la muntanya. Fan mitja volta i ronquen més fort a la tornada, com monstres satisfets i orgullosos de la seva obra de

destrucció, mentre, els petits caces que els acompanyen evolucionen fent piruetes al voltant seu per afalagar-los més.

Ja ve la primer ordre d'allargar el tret. Primer senyal que ha començat l'avanç. De seguida ja s'allarga més fins que aviat ja no podem disparar perquè les nostres peces, que no arriben més que als 5.500 metres, a tot allargar, ja no són efectives.

Cada vegada són més secs els dispars de les bateries, que encara tiren, per l'augment de la potència de projecció que fa falta. Passem la tarda veient el combat des dels turons que tenim al davant, que dominen les terres per on es desenrotlla. Es veu tota la línia que dibuixen el seguit d'explosions de les granades. L'aviació no para d'actuar ni un moment amb els bombardeigs o amb la cadena que no para, tampoc, de passar i repassar, quasi arran de terra, els camps enemics. Primer l'un i després l'altre, fins a nou de que consta la cadena. Fan tots els mateixos moviments i és, potser, l'enemic més temible que té la infanteria roja. A gran altura del cel hi ha una munió de caces. Des d'aquí no es distingeixen els uns ni els altres. Només veiem que estan en combat i sentim els roncs furiosos dels seus motors esposats a les més violentes proves en plena lluita. En veiem caure quatre o cinc. Dos dels pilots els veiem baixar gronxant-se amb els paracaigudes.

Així anem arribant a l'entrada de fosc i no paren de passar presoners i ferits. També van portant alguns morts. Passa una mula amb les corresponents *camilles* amb un moro a cada cantó. Els cossos inanimats dels quals van balancejant-se al compàs del pas de la mula. Vet aquí uns dels tants que aquest matí han sortit disposats per a la lluita. Un altre moro que els veu promou un quadre, si pot ser, encara més tràgic en abraçar-se a un dels morts amb els seus planys i laments estranys.

També veiem que aquí prop hi jeuen dos més. Probablement han estat recollits en vida i hauran expirat pel camí. Els mirem les butxaques i veiem que són catalans per la correspondència que porten. Un d'ells és de Badalona, segons veig per una carta que la seva mare li escriu. Aquesta resulta ser vídua i el que tenim davant nostre és el fill gran d'aquesta bona dona. En la carta li conta les privacions de tota mena que passen. Que no mengen més que

avellanes i algunes verdures, mentre que veuen qui viu *desfogadament* sense que els hi falti el menjar. Li parla dels seus germanets que es recorden molt d'ell. Que un d'ells va a l'escola. Que també ell aprofiti les estones que tingui lliures per estudiar i practicar el dibuix. Que cuidi la seva salut.... que si li falta roba li n'enviaran i acaba amb ganes de veure'l aviat i amb petons dels germanets i d'ella

Els meus companys en veure'm tan atent, i la cara que jo devia posar en llegir la carta, m'han preguntat què deia, ja que era escrit en català. L'emoció no m'ha deixat dir ni una sola paraula. Tota la meva resposta ha estat una llàgrima que m'ha corregut cara avall.

Aquesta és la nostra obra de cada dia.

El soldat mort al qual em refereixo era de Badalona i *perteneixia* a l'Exèrcit Republicà.

***

Vaig sortir del front de l'Ebre la nit del 31 de juliol al 1r. d'agost de 1938 amb gran xafarranxo d'atacs i contraatacs i, amb una profunda respiració d'alleugeriment, per ingressar a l'Escola de Sergents Provisionals d'Artilleria que residia a Medina del Campo. El dia 24 de setembre férem la jura de bandera com a sergents i, no havent volgut elegir destí, vaig ser incorporat a la Bateria 36 de l'11 Regiment d'Artilleria Lleugera que tenia per missió el municionament de l Divisió 13 (La Mano Negra). Per la seva comesa tenia: el Parc Central, les Seccions o Escalons Motoritzats i els de Lloms. I el meu destí fou el comandament d'una de les dues Seccions de Llom, composta d'una seixantena d'homes amb 40 mules pel transport de les municions per assortir en tot moment la infanteria. Pel meu servei vaig disposar d'un cavall.

De les anomenades *Forces Marroquís*; això no vol dir que *siguessin* moros la majoria dels que la componien ja que, com tals, únicament hi havia tres *Tàbors de Regulars i dos Tàbors de Tiradors d'Ifni.* Essent, totes les altres formacions espanyoles: quatre batallons d'infanteria de soldats, una *Bandera de Falange,* Dues *Banderes de la Legió* i les altres unitats d'artilleria, enginyers, sanitat, intendència i automobilisme.

En fer la meva incorporació a la unitat que vaig ser destinat estaven fent el relleu de la Divisió 13, a la qual *pertenexia*, del front de l'Ebre, ja que havien sofert el 76% de baixes de l'oficialitat i més del 60% de tropa. Per aquest causa, havent anat a Gandesa, on a les muntanyes properes encara s'hi sentia durant la nit tot l'espetec dels atacs i contraatacs, vaig haver de traslladar-me a Lleida i, d'allà, a Albesa, poblet prop d'aquella població on hi havia la meva unitat.

Allà vaig tenir les meves primeres actuacions com a sergent i, també, com a genet, ja que vaig haver d'aprendre'n per estar al front d'una secció de transport de munició a llom, composta de 40 mules i uns 60 soldats.

Des d'aquella població sentírem l'espetec de l'atac de l'exèrcit roig en passar el Segre pel sector de Seròs, en el qual hi prengué part en Lluís. Algunes unitats de la Divisió 13 van ser-hi enviades pel contraatac, però nosaltres ens quedàrem al mateix lloc.

A primers de desembre va ser traslladada la Divisió a la província de Terol i nosaltres, concretament, a Luco de Jiloca. Als pocs dies novament fórem embarcats amb els trens de càrrega en els quals hi anaven les mules en dues fileres, una en cada extrem del vagó i encarades al centre, mentre que el lloc reservat als soldats era l'espai del centre que quedava lliure, o sigui, que allà convivien soldats i mules. Aquesta vegada el destí per nosaltres va ser Alba de Tormes (Salamanca). Pocs dis vam passar allà fins que, novament amb el mateix sistema -el viatge es féu encara més llarg- ens portaren a Gandesa per prendre part a l'atac a Catalunya. La nit de Nadal la vam passar en els vagons de càrrega, de manera molt poc adient amb la commemoració d'aquella nit.

Per poder passar l'Ebre ens traslladaren a l'altra riba, perquè no el poguérem passar a l'altura de Gandesa ja que anava molt crescut, i vam haver de donar la volta per Saragossa, seguint avall fins a portar-nos als voltants de Palma d'Ebre, lloc on vam començar a actuar en l'avenç sobre Catalunya. Muntanyes amunt i muntanyes avall, per la Figuera, serres de Montsant, totes les quals m'eren desconegudes. Vam conquerir Marçà-Falset. En seguir per les muntanyes que envolten Falset vaig tenir la immensa alegria de redescobrir el *Mediterrà,* que vaig veure des de dalt d'aquelles cingleres. Ja em vaig veure a

casa en un dia d'aquells de pau paradisíaca, que tan enyorava, en què les resplendors violentes del sol arrenquen reflexos del nostre mar tranquil.

No és qüestió de relatar les incidències de l'avenç que prosseguia *arravatador.* A tot arreu érem rebuts amb grans mostres d'alegria. Amb l'entrada de les nostres forces ja veien la guerra acabada i a ningú no interessava que aquella lluita durés més. Els vencedors i alliberadors érem nosaltres. La sorpresa de la gent era veure que hi havia catalans, quan els havien omplert el cap amb llegendes del moro Juan i que tot eren moros i estrangers... A més de les abraçades i petons la gent ens obsequiava amb el què tenia.

En pocs llocs hi hagué intent d'aguantar l'avenç. Estant a les fondalades del riu Gaià una nit hi hagué un contraatac bastant fort dels rojos i fins a nosaltres arribà un sergent, ferit en retirada, molt alarmat. Deia que hi havia atac a la baioneta. Que a ell li havien tirat a frec de roba una bomba de mà quan es dirigia des d'una posició avançada a una altra per donar instruccions, i que estaven retirant-se. El seu estat era de pànic i ens aconsellava marxar. Sort que els meus soldats dormien i no van sentir-lo. El contraatac parà. Vaig anar al lloc de comandament i em digueren que no passava res. L'endemà baixaren mort un dels soldats de primera línia i una sèrie de ferits. En iniciar l'avenç, entre les maleses de la muntanya, hi havia algun mort de l'exèrcit roig i diversos ferits amb laments dolorosos.

Un altre dia, en anar a entrar en un poblet de muntanya, haguérem de retrocedir perquè se'ns rebí a trets. La causa fou que un batalló de l'exèrcit roig havia quedat amagat en un bosquet proper al poble i havia sortit amb intent de copar les primeres forces nostres que ja havien passat. Un *Tabor* de moros atacà el poblet i quedà copat el batalló roig. Llavors poguérem seguir la nostra missió.

Com a petita anècdota vull senyalar l'instint d'orientació o d'enyorança dels seus del meu cavall. Ja s'havia anat enfosquint i, com tan sovint passava, havíem perdut el contacte amb les forces que havíem de seguir, a causa de les incidències que passaven amb els animals i les càrregues. Havia fet para la secció i jo m'havia avençat muntanya amunt amb el cavall amb l'intent de

localitzar altres tropes o les que havíem de seguir. Fracassat el meu intent i, en prevenció que ens haguéssim avançat massa i ens poguéssim trobar dintre de camp enemic, vaig decidir tornar enrere. En voler fer seguir el cavall cap a una direcció determinada vaig veure que ell no hi volia anar i tenia tendència a canviar de direcció. Vaig pensar que el seu instint d'orientació seria millor que el meu. I així fou. Al cap de poc ja renillaren les mules i el cavall en sentir la mútua proximitat.

Les poblacions principals que alliberàrem després de Falset foren: Reus, El Vendrell, L'Ordal i fins a Sant Feliu de Llobregat, on arribàrem a hora fosquejant el dia 25, després d'haver hagut de passar el riu Llobregat a gual. A la nit ja es veien les fogueres de les nostres forces avançades per les muntanyes que dominen Barcelona per aquest cantó. L'endemà seguírem per la carretera que ens havia de portat a l'entrada de Barcelona. En algun lloc hi havia algun mort pel carrer, en la lluita? Assassinat? En aquesta hora ja tardana poca gent hi havia pels carrers. Muntat a cavall, com de costum, però ara amb el mosquetó a la mà, arribàrem a la Plaça d'Espanya sense produir-se cap alarma ni cap tret. Ens val instal·lar a la caserna de cavalleria del carrer de Tarragona que, com és natural, estava totalment buida. Durant la nit alguns soldats sortiren escapats i localitzaren magatzems de la intendència de l'exèrcit roig en el quals, l'endemà, proveirem de roba i calçat que carregarem en els nostres carros i que serví per equipar les nostres forces.

A primeres hores del dia 27 s'organitzà la desfilada avenç, amb més o menys formació, travessant Barcelona, passant per la Plaça Catalunya, Ronda de Sant Pere, Arc de Triomf i seguint cap a Badalona i fins a la Conreria on paràrem definitivament la nostra missió a Catalunya. El pas per Barcelona fou acompanyat de gran gentades pels carrers i mostres d'alegria.

La meva unitat va ser concentrada a Sant Just Desvern i allà ens traslladarem la tarda del dia 29. Se'ns féu nit a Badalona i, sota uns grans ruixats, prenguérem una de les remullades més grosses, ja que no podíem buscar aixopluc amb tota la caravana de les 40 mules carregades i els seus soldats. Acabàrem de passar la nit novament a la caserna de cavalleria del carrer de Tarragona, per arribar a Sant Just, l'endemà.

Vaig tenir un permís per anar a veure la família, a Mataró, el dia 30 o 31 de gener. Algú de can Montserrat que em va veure arribar a casa va venir a donar-me la novetat: que la mare i la Pilar estaven internades a la clínica ISSA, ferides pel metrallament que l’aviació roja havia efectuat l’endemà de l’alliberament de Mataró. No cal fer comentaris. Va anar així l’alegria de l’arribada a casa. La mare i la Pilar ferides! Els germans qui sap a on. El cunyat Miquel tampoc no se sabia on era i el cunyat Enric en un estat de depauperació alarmant (...) Jo crec que la sensibilitat s’arriba a esmussar molt pels fets que s’anaven vivint. Els neguits i les ganes de viure és el que dominava en nosaltres, principalment en els joves. Teníem moltes coses per descobrir a la vida. Aquestes ganes de viure era el bàlsam que esmorteïa tanta tragèdia.

ELS GERMANS ESQUERRA TUNYÍ

MIQUEL ESQUERRA TUNYÍ (1909-2002)

Josep Esquerra Comas i Maria Assumpció Tunyí Torner es casaren a Mataró a l'any 1908. El dia 3 d'agost de l'any següent naixia el primer fill, Miquel Esquerra i Tunyí. Seguirien Josep Mª, nascut a l'any 1911, Joan que nasqué a l'any 1912, Francesc que ho féu a l'any 1914 i Salvador a l'any 1919. El matrimoni tingué també diverses filles: Mercè, Roser, Teresa i Salomé.[108]

Fotografia familiar. En primer terme Josep Esquerra Comas i Maria Assumpció Tunyí Torner amb la seva filla Salomé. En segon terme, d'esquerra a dreta Miquel, Francesc, Roser, Salvador, Teresa, Mercè, Joan i Josep Mª. Any 1937. Fotografia cedida per M. Pura Esquerra.

Miquel Esquerra Tunyí, que havia estat president de la Unió Local de Grups de la Federació de Joves Cristians, tingué una estreta relació amb la parròquia de Santa Maria de Mataró que es posà de manifest durant els esdeveniments que es produïren a Mataró el juliol de 1936.

108 Dades procedents del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró amablement facilitades pel Sr. Xavier Clavell.

Segons un relat signat pel mateix Miquel Esquerra el 21 de juny de 1986[109] ell, personalment, es trobava present en el temple parroquial en un registre que s'hi efectuà la matinada del 19 de juliol de 1936. Les misses matinals es celebraren, tot i que amb inquietud i, a les set de la tarda, hi hagué una reunió a la rectoria a la qual hi assistí el rector Samsó, els vicaris Cortinas i Artigas i els seglars Miquel Junqueras i Mogas, Joan Masjoan Roger, Joan Comas i Pujol, el campaner Josep Pinart i el mateix Miquel Esquerra. S'acordà que no es podia passar la nit següent a la rectoria i el rector, vicaris i familiars del Dr. Samsó foren repartits en diferents cases particulars. El rector passà a la casa de Joaquim Ximenes i Castellà, al Carreró. Després de la reunió s'amagaren les hòsties consagrades de la capella del Santíssim a la cripta de la capella dels Dolors

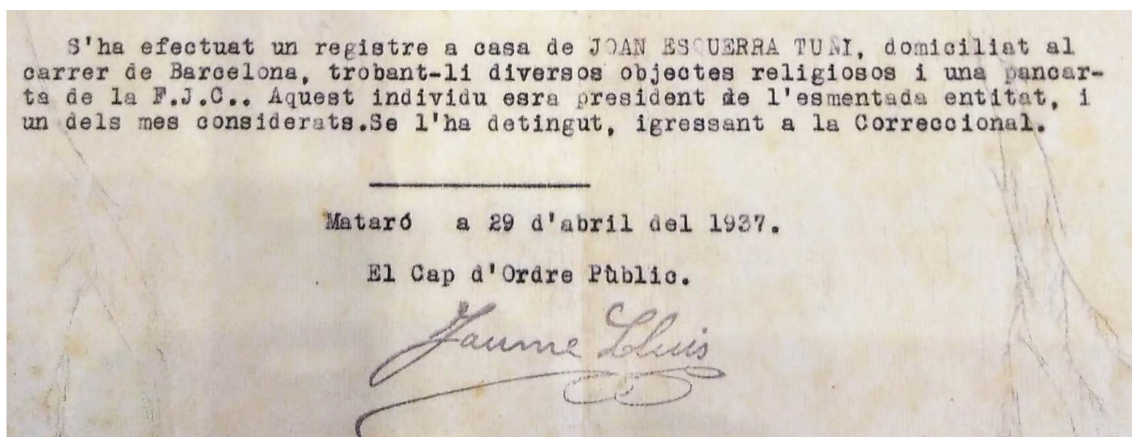
Al dia següent, en tenir notícies de l'incendi dels convents femenins de la ciutat, Miquel Esquerra es personà al convent de les monges carmelites i ajudà a reubicar les religioses que havien hagut d'abandonar el monestir. Després, per indicació de Josep M. Andreu, capellà de les Santes i, juntament amb Miquel Junqueres, reberen l'encàrrec de posar en lloc segur les relíquies de les patrones de Mataró. Per dur-ho a terme entraren des de la casa de la família Junqueres, propietaris de la funerària del mateix nom al carrer de la Coma, saltaren als patis de la parroquial i s'emportaren les urnes de les Santes que amagaren dintre de baguls nous a l'esmentada funerària. També decidiren amagar diferents elements de l'aixovar litúrgic a la cripta de la capella dels Dolors. Aquests objectes, poc després, foren trobats per personal de l'Ajuntament i restaren sota la seva custòdia.

Durant tot aquest temps Miquel Esquerra continuà treballant com a escrivent a l'empresa Gassol si bé, durant unes setmanes i per major seguretat, s'instal·là a una casa situada al veïnat de Valleix.

La llar familiar fou registrada vàries vegades. En una ocasió es localitzà una quantitat econòmica, que pertanyia a una associació religiosa, i fou lliurada a la Conselleria d'Acció Social. En altres ocasions se'ls requisaren *El*

109 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, *Basílica de Santa Maria de Mataró. Testimoni d'uns fets viscuts. Octubre de 1936. Juliol de 1936.* Documents Solts. 03.22.«

Criteri, de Jaume Balmes*,* l'aparell receptor de ràdio*,* i un drap amb les sigles de la Federació de Joves Cristians.

S'ha efectuat un registre a casa de JOAN ESQUERRA TUNI, domiciliat al carrer de Barcelona, trobant-li diversos objectes religiosos i una pancarta de la F.J.C.. Aquest individu esra president de l'esmentada entitat, i un dels mes considerats.Se l'ha detingut, igressant a la Correccional.

Mataró a 29 d'abril del 1937.

El Cap d'Ordre Pùblic.

Jaume Lluis

Col·lecció Joaquim Montserrat i Bartra

Quan el rector Samsó fou detingut Miquel Esquerra li portà dues vegades la comunió, amagada en un paquet de cigarretes. Sobre la mort del Dr. Samsó Esquerra escriví: «Tinc la impressió que aquesta mort més aviat fou provocada per imposició de les masses que per voluntat dels dirigents i, tal vegada, per el criteri que aquests afusellament n'estalviaria d'altres».[110] I, en un altre lloc, «Deien que el Dr. Samsó va treure de les grapes d'un pare degenerat una filla seva portant-la al Tribunal de Menors i que aquest dissortat havia dit que es venjaria».[111]

A partir del relat de Miquel Esquerra es pot deduir que, amb l'excepció de l'assassinat de mossèn Ramon Fornells, la resta de preveres mataronins continuaren practicant la seva activitat pastoral de forma discreta però amb una relativa tolerància. Així, Esquerra cita que, el Nadal de 1936 i la Setmana Santa de 1937, va participar en les celebracions religioses que tingueren lloc a casa de mossèn Pere Alabau, que vivia al carrer de Sant Francesc d'Assís. Mossèn Gregori Torner, vivia la mateix carrer, i a casa seva hi anava molta gent a confessar. En cas d'haver de donar els darrers auxilis a algun malalt s'acudia a l'escolapi Jeroni Casals que estava hostatjat a una casa del carrer de

110 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, *Basílica de Santa Maria de Mataró. Testimoni d'uns fets viscuts. Octubre de 1936. Juliol de 1936.* Documents Solts. 03.22. P. 16.

111 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, *Basílica de Santa Maria de Mataró. Testimoni d'uns fets viscuts. Octubre de 1936. Juliol de 1936.* Documents Solts. 03.22.P. 17.

Barcelona. Mossèn Cortinas havia celebrat també algun casament. Les hòsties per les celebracions s'elaboraven a casa de Pia Tunyí, tia de Miquel, propietària d'una botiga al carrer de Barcelona, amb un motlle que havien facilitat les monges de l'Hospital. Mossèn Andreu també confessava, celebrava missa i lliurava la comunió a diferents feligresos per tal de distribuir-la. Altres preveres actius fores mossèn Gregori, l'escolapi Sirés i el salesià Bellido.

Miquel Esquerra pertanyia a la lleva de 1930 i aquesta lleva fou cridada a incorporar-se al front el 14 de setembre de 1937. Fou aquesta circumstància la que va portar als tres germans Miquel, Josep Maria i Joan a fugir a través de la frontera francesa per tal de no anar al front amb l'exèrcit de la República. Francesc, el menor dels nois, restà al nucli familiar probablement degut a problemes de visió o de salut.[112] Salvador optà per fugir per mar en una barca en la qual es féu a la mar, des del Masnou, juntament amb Josep Manté Rovira i Jaume Comas i Pujol, el 12 de gener de 1938 per tal d'arribar a l'illa de Mallorca.[113]

El relat de Miquel Esquerra Tunyí s'inicia el 14 de setembre de 1937 i es clou el mes de maig de 1939, moment en el que fou llicenciat de l'exèrcit franquista. Degut a la seva extensió s'han reproduït les parts que s'han considerat més rellevants per la seva significació pel que fa al context en el qual es mogueren els tres germans així com les operacions militars en les quals es trobaren implicats.

La unitat d'artilleria a la qual es trobaren assignats els germans Esquerra intervingué en els combats que es donaren a l'Aragó entre el mes d'abril de 1938 que s'iniciaren als entorns de Terol i prosseguiren la seva ofensiva fins a fins arribar a Castelló i a la costa valenciana el juliol del mateix any.

112 Em cal agrair a M. Pura Esquerra totes les facilitats que m'ha donat per a l'elaboració d'aquest treball.
113 GIMÉNEZ, *Mataró*, 445.

Miquel Esquerra Tunyí. Fotografia facilitada per M. Pura Esquerra

De la personalitat de l'autor hi ha un element que destaca sobre manera i és la presència abassegadora de la seva religiositat.

Format en l'espiritualitat de la Federació dels Joves Cristians i militant convençut i actiu d'aquesta entitat, el pensament religiós i la praxi constant de pregàries, reflexions pietoses o l'assistència reiterada als sagraments de la confessió i la comunió, marcaren la seva praxi diària. És al fil d'aquesta profunda religiositat que caldria trobar la resposta a la pregunta sobre les causes que l'empenyeren a ell i els seus germans a lliurar-se a les tropes sollevades. El 28 de maig de 1938, després que la seva bateria hagués bombardejat intensament les posicions enemigues, escrigué les següents reflexions: «Quantes víctimes haurem causat? Nostra generació ens hem trobat amb una guerra (cinc germans en edat de quintes) que no hem promogut i, als veure'ns forçats a actuar-hi, hem optat pel bàndol nacional i lluitem perquè s'acabi, sense rancor per l'altre bàndol en què hi lluiten, també,

germans». L'autor era ben conscient que es tractava d'una «opció» i que hi havia companys pertanyents al mateix moviment fejocista que lluitaven a l'altre bàndol.

És a partir d'aquest posicionament que l'autor interpretava el sollevament militar com un esdeveniment providencial: «a no ésser pel moviment del General Franco [el marxisme] hauria anorreat la Fe i la Tradició d'Espanya convertint-la en una estepa siberiana».

Malgrat la seva adhesió incondicional als ideals dels militars colpistes alguns dels seus aspectes més repressius ja se li feren manifestos. Així, en ésser recriminat per un oficial pel fet de parlar en català amb el seu germà, Miquel Esquerra concloïa «Per *lo* vist aquest bon home tingué un excés de zel i amb aquest esperit, altres com ell, van desacreditar el règim».

Una altra dada rellevant del relat de Miquel Esquerra és la presència reiterada de catalans i, per tant, també de molts mataronins a totes les

Miquel Esquerra Tunyí. Gener 1939. Fotografia facilitada per M. Pura Esquerra.

poblacions on es trobava o, fins i tot, a la seva unitat militar. És un tema sobre el qual s'ha començat a treballar en exposicions com la titulada «Els primers exilis de la Guerra Civil, 1936»[114]

114 Exposició feta a instància del «Memorial Democràtic» i comissariada per Rubèn Doll-Petit. Barcelona. Maig 2021

A tall d'exemple es pot fer una relació de les persones catalanes que es trobà a l'illa de Mallorca, a l'octubre de 1938, quan hi estigué durant un permís per tal de trobar-se amb el seu germà Salvador. Allí pogué contactar amb els mataronins Josep Manté i Rovira, aleshores alferes a Manacor, Jaume Comas i Pujol, els industrials Vicenç Delòs i Josep Carol, refugiats; Manuel Gallifa, Enric Arañó, M. Cruzate, l'arquitecte Alomà, un cosí d'un company de despatx, Ramir Sánchez, company d'escola. I també altres catalans: Ventura i Armengol, «companys de Falange» i membres de la Federació de Joves Cristians. També d'aquesta entitat un tal Palou i un «fejocista» de Vic, Arquer de Sabadell, Bofill, etc.

Acabada la guerra Miquel Esquerra i els seus germans Josep Mª., Joan i Salvador retornaren a Mataró.

Segons Ramon Salicrú,[115] Miquel Esquerra fou una de les persones més influents en l'àmbit de les Congregacions Marianes, així com d'altres seccions del Foment Mataroní, membre de la Junta de Govern de la institució i president de la Junta d'Obra de la parròquia de Santa Maria. Treballà tota la seva vida a can Gassol. Fins i tot, després de la seva jubilació, continuà anant a les oficines, llavors a Barcelona, per «si feia falta». Morí a l'any 2002.

Joan Esquerra Tunyí havia estat membre de la *Federació de Joves Cristians*, president del Grup de Joventut del *Foment Mataroní*, excursionista i fotògraf de muntanya. Era col·laborador del *Museu Arxiu de Santa Maria. V*a morir el gener del 2005, als 92 anys.

Salvador Esquerra Tunyí treballà a l'empresa *Recoder*, es dedicà a la pintura i a l' estudi de la Història. Va morir a l'any 1999.

Josep Mª. fou orfebre. Va viure a Barcelona i morí a l'any 2000.

---

115 SALICRÚ, *Mataró*, 430

Els germans Esquerra Tunyí. En primer terme Miquel, Josep Mª. Joan, Francesc i Salvador al fons. Finals dels anys 1990. Fotografia facilitada per M. Pura Esquerra.

QUATRE GERMANS EN LA GUERRA CIVIL[116]

1936-1939

13 de setembre de 1937: A 2/4 de 9 del vespre vénen a casa per avisar-me que demà surt l'expedició a les 3 de la tarda, pel qual hem de

116 Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, *Quatre germans en la Guerra Civil.* Documents Solts. 03.22.

trobar-nos a l'estació de Magòria, a la plaça d'Espanya, en el tren que surt cap a Berga. Nerviosisme, preparatius, comiats, encàrrecs. Reso i vaig a dormir a la una.

14 de setembre: Al despertar-me, a 2/4 de 6, acabo els preparatius. Em *despedeixo* del meu germà Francesc i pujo a acomiadar-me del Pare. La Mare em besa i m'acompanya plorant, fent-me les últimes recomanacions: aneu sempre tots tres junts, ajudeu-vos mútuament, tu sigues transigent amb els altres. Adéu.

L'autobús de l'Alsina Graells, que surt de la plaça Sant Anna, davant de Canaletes, està ple, pel qual haig de situar-me sobre la coberta junt amb els altres. Com que avui és el dia fixat per presentar-se els de la lleva del 30, que és la meva, trobo diversos companys que van a complimentar l'ordre.

Primerament vaig a la caserna d'enginyers, situada al carrer de Corts, després de la plaça d'Espanya, a on el meu germà Joan hi fa el servei per haver estat ja mobilitzat. Precisament, aquell dia anterior estava de guàrdia. Ens trobàrem a casa dels nostres cosins Torner, a la plaça de Regomir.

Vaig a casa Torner a on em trobo amb el meu germà Josep Mª que estava mobilitzat a la caserna d'artilleria de Sant Andreu però, com sigui que fa uns dies enviaven soldats al front, es refugià a casa dels dits cosins.

Després de dinar i, prèvies unes oracions al Sagrat Cor de Jesús i a la Verge, ens *despedim* i prenem el metro amb direcció a la plaça d'Espanya. Degut al nerviosisme, de moment, no trobàvem el corredor del tren de Magòria però, al final, ho aconseguim ajuntant-nos amb altres companys d'expedició i unes noies que fan de guia. Entre d'altres hi ha el cosí Enric Esquerra Viada, en Joan de la Creu Cuadrada i Gallifa, l'Antoni Calvo, en Joaquim Dardinyà, que després professà carmelita descalç, en Damas Toribio i algun altre de Mataró.

La preocupació principal és la de trobar-nos amb la policia però, gràcies a Déu, vam salvar aquest obstacle.

Al caure la tarda vam arribar a l'estació de Cercs, la primera etapa del viatge. Aquesta estació està situada sola i comprèn la població de la comarca minera. Una vegada ha arrencat el tren, per no infondre sospites, sortim a peu en grups de dos en dos caminant cosa d'una hora per un camí de pujada. A

mig camí, per entre les mates, ens surt un xicot que, de moment, ens sobresalta però, seguidament, s'identificà com un que s'afegeix a la colla. Es deia Isidre Puigpelat. Al cap de mitja hora més albirem el poble de Lourdes de La Nou però, com que encara és clar, ens esperem en una arbreda i, quan fosqueja, anem a una casa de camp solitària nomenada La Canal a on ens acullen afectuosament, ens donen un bon sopar (amanida, mongetes seques, costelles a la brasa i fruita). Després resem el Rosari i a dormir.

Al cap de tres hores ens criden i comencem la primera etapa del camí. Formem un grup de trenta joves guiats pel fill de la casa d'uns divuit anys el qual ens proporciona a tots una branca d'arbre per fer de bastó. Hi ha una gran foscor i, a dos passos, no es distingeix res. Al passar a dintre dels boscos és quan la foscor és més intensa. De tant en tant tenim de passar un rierol. Al passar un d'aquests, degut a l'obscuritat i com que anàvem amb trajo i sabates de carrer, em rellisca el peu i caic de cap a una roca i, per primera vegada comprovo que és veritat el fet de veure les estrelles. Afortunadament no és res d'importància. Em rento amb aigua i em queden *solsament* dues esgarrinxades i un bony al front.

Després de caminar 6 hores per muntanyes i colls arribem a un bosc on hem d'estar amagats tot el dia fins que es faci de nit.

15 de setembre: És ja de dia, però fa fred i el terra està humit degut a la rosada. Procurem dormir per tal de tenir forces per la propera etapa, però resulta difícil per la desigualtat del sòl i la claror del dia.

Sols he dormit dues o tres hores. Durant el dia mengem carn rostida que ens han donat a la casa, però era per sis i tenim de repartir entre dotze. Al caure la tarda alguns resem el rosari i, al cap d'una estona, es presenta el guia que ha de conduir-nos.

Ens posem en fila i cadascú abona la quantitat convinguda (1.200 pessetes). Cal manifestar que ell és l'únic que cobra, car tots els demès treballen per la causa, cosa que és molt d'agrair.

Després de la guerra vingueren un dia les noies que havien col·laborat i celebrarem un dinar d'homenatge a Mataró. Una d'elles després es féu monja.

A les vuit del vespre, amb el guia al davant, comencem de nou la marxa. Camina que caminaràs, per boscos i pujades. Ara passem vora d'un poble i se senten uns tocs de xiulet, passant uns moments d'inquietud. Creiem que ens han descobert. Després ens donem compte que és una màquina de tren que fa maniobres. Hem de passar ara una estona per la carretera i el guia recomana rapidesa i silenci. De tant en tant es van ajuntant al grup nous companys.

Després de reposar una estona tornem a caminar per una pujada molt dreta i ací tenim la primera baixa. Un company, que feia estona es retardava, no pot caminar més. La respiració és fatigosa. Després de descansar, dos del grup se li posen als dos costats per ajudar-lo però, una estona després, cal tornar a parar doncs té un accident i cal auxiliar-lo. Se li dóna una beguda cordial però no pot continuar. Cal donar una solució ràpida a l'afer, del contrari estem perduts. Es tracta de Joaquim Dardinyà i no hi ha més remei que deixar-lo sol i, a les primeres llums, vagi al poble proper, que és a mitja hora, i d'allí tornar a casa. Com sigui que per l'edat no entra a files, no cal tenir por de res.

Al cap d'unes hores de caminar, a 2/4 de 7, ens parem a un bosc on hem de restar tot el dia. Plou un xic, pel que es posa bé per dormir al ras.

16 de setembre: La pluja es va acabant. Avui he pogut dormir més que ahir. Pels joves que avui s'han agregat a la colla tenim noves bones de Joaquim Dardinyà que ahir vam deixar. Aquest bosc és millor que el del dia anterior. Mengem alguna cosa però la dificultat està en la beguda. No tenim aigua i de vi *solsament* en portem alguns que se'l reserven per als seus amics. Sort que no fa calor.

Quan es fa fosc tornem a emprendre la marxa vers una pujada llarga, més d'una hora. A mitja pujada una altra baixa. Un company no pot caminar més. El guia li fa reflexions i li aconsella que es quedi ací doncs, a prop, hi ha una casa a on podrà descansar un dies i després reprendre la marxa o tornar a casa seva, segons li convingui. Si més endavant torna a trobar-se malament haurem de deixar-lo en la solitud de les muntanyers i, amb el fred i sense auxili, podria tenir males conseqüències. Al final decideix quedar-se. Ens *despedim* i seguim el camí.

L'excursió d'avui és ja en ple Pirineu, per aquestes grans cimes plenes de majestat. De tant en tant trobem un ramat de vaques pasturant i amb el so de la clàssica esquella. Al cap d'unes hores trobem un petit fil d'aigua fresca pel qual tots anem a beure i rentar-nos. A mi el refresc em va costar la pèrdua de les ulleres.

Reprenem la marxa i, després d'una estona, el qui ens avisa que anem a passar un pas perillós. Hem de creuar ràpidament la carretera i enllestir de seguida la pujada final, ja que per aquest lloc és on hi ha els guàrdies. Amb la precaució que el cas requereix efectuem la travessa i comencem a pujar la muntanya (Collada de Toses) que, per no tenir arbres, és més perillosa. Al cap d'uns minuts ens amaguen en una clapa d'arbres que, com un oasis, ens serveix per descansar i reunir el grup.

Tornem a caminar i comença a ploure, acompanyat d'un vent molt fred, degut a l'altura que ens trobem. L'última pujada és llarga i algú ja es retarda i cal ajudar-lo i donar-li ànims. El fred és intens i els membres comencen a endurir-se. Alguns demanem per descansar però el guia no ho concedeix.

Després d'una estona de pujar el guia ens comunica que ja estem en territori francès. Gràcies, Déu meu. La pluja *apreta* i estem completament mullats. Comencem la baixada i al cap d'una estona penetrem en un bosc d'avets. Les forces van cansades i un company, degut a l'esforç, el fred i la pluja cau a terra i cal fer-li fregues amb esperit de vi per retornar-lo. S'encén una foguera per escalfar-nos i eixugar un xic la roba.

Després d'una estona prenem la marxa vers el primer poble francès que és Osséja.

No fa tant de fred, però continua plovent i per tot hi ha aigua. A més, la fosca és completa. Augmentada pels arbres i, al cap de poc, trobem el camí. Però, com sigui que estan aclarint els arbres, a cada deu passes hi ha troncs i branques entravessats i cal caminar lentament i amb molt de compte per no caure.

Després d'una hora de caminar hem de renunciar al nostre propòsit. Encenem una foguera i, a la vegada que ens escalfem i s'asseca la roba, esperem el nou dia doncs, a les fosques, és impossible donar un pas.

17 de setembre: A poc a poc es va fent de dia i, per fi, tornem a caminar. Després d'una estona ja es veu el poblet del fons i el guia, després de donar-nos unes breus orientacions, s'acomiada.

Anem baixant i, a l'arribar prop del poblet, un gendarme fa sonar un xiulet i ens acompanya a la gendarmeria.

El citat poblet és Osséja on estiuejaven els cosins Clavell i Borràs i, també, els Srs. Viladevall i Coll, propietaris de la fàbrica on hi portava la comptabilitat el nostre pare i, per aquest motiu, creiem poder passar alguns dies allí per descansar i, després, passar a l'Espanya nacional. Però les ordres són sèries pels refugiats.

A la gendarmeria ens prenen la filiació preguntant els diners que portem i també ganivets, encenedors, etc. No podent anar a casa dels coneguts indiquem a un veí que els avisi i, al cap de poc, ve la nostra cosina Maria Borràs de Clavell portant-nos menjar. Però és foragitada car, segons sembla, estan fitxats com a franquistes. Es resoldrà més tard venint el Sr. Salvador Viladevall, que devia estar més introduït, i en dona noves entregant-nos aliments en abundància, el que agraïm sincerament.

De la gendarmeria ens envien a un altre edifici a on hi passem tot el matí i, a les dues de la tarda, ens porten a Bourg-Madame, a peu, en un trajecte de tres kilòmetres a la comissaria de policia que està a prop del pont internacional o sia, a poca distància de la frontera roja, el que no ens fa gaire gràcia. El Sr. Viladevall ens acompanya, el que aprofito per trametre-li un encàrrec del meu pare, referent a la fàbrica, i, a la vegada, li demano cursi un telegrama a la farmàcia Spà amb el següent text: CARBONAT DE MAGNESIA A...Fr.Fr. El Kilo signat DUBOIS (era el text convingut per anunciar haver passat bé la frontera francesa).

En la citada comissaria un gendarme, que pel tracte no sembla que simpatitzi amb els nacionals, ens pregunta a on volem anar: a l'Espanya nacional o a un camp de concentració. La majoria decideixen per *lo* primer. Als que tenen diner suficient els fan canviar i pagar el bitllet de FF.CC. Bourg-Madame – Hendaia, que val unes 300 pessetes. El canvi és de 100 pessetes 50 Fr. Fr. Alguns que han menjat Osséja els hi ha costat 25 pessetes.

A mi un gendarme m'obsequia fent-me netejar els W.C. Passem la tarda tancats al pati de la prefectura i, a les 6.30, sortim cap a l'estació. El policia que ens acompanya, al revés de l'altre, és molt atent i sembla simpatitzar amb nosaltres.

No ens fan pagar el bitllet, per portar unes 100 pessetes cadascú. Prenem el tren fins a la Tor de Querol i, allí, en prenem un altre que, a mitja nit, ens deixa a Tolosa, a on tenim 90 minuts fins a prendre l'altre tren, i que aprofitem per donar un passeig per la ciutat on hi trobem varis catalans que ens informen de la manera que hem d'anar per tal que ens admetin a Irun indicant com, prèviament, hem d'anar a Saint Jean de Luz.

18 de setembre: Tornem a prendre el tren i, després de dormir una estona, doncs anem retardats de son, entre d'altres estacions passem per Lourdes. Quina llàstima no poder visitar la Verge Blanca! Tantes vegades com ho havíem desitjat. Recordo que un company, en Ramon Safont-Tria Alentorn, m'explicava que va prometre que, en acció de gràcies, a l'haver passat bé la frontera aniria a Lourdes a donar mercès a la Verge. I, en el tren que viatjava, no sé per quin motiu, va haver de parar una estona a Lourdes, i li va permetre complir la prometença.

Es va fent de dia i, a les 6.30 arribem a Saint Jean de Luz a on en el xalet Natxo Enea ens tenen d'expedir el salconduit per entrar a Irun. Després de preguntar per l'adreça resulta que fins a les 9 no despatxen.

Mengem un bocí i anem a donar un passeig per la vila que és bonica. La majoria d'edificis són xalets d'estiueig. Recordo que pel camí vam trobar una noia que, per la mantellina i el llibre, denotava anar a missa i m'hi vaig acostar per preguntar-li a on era l'església. Al veure'm fugí depresa. Per justificar el gest dec aclarir que el meu aspecte no era gaire agradable, car anava sense ulleres, una banya al front per una forta caiguda, una sabata oberta -lligada amb un cordill- i quatre nits quasi sense dormir ni menjar calent i aguantant-me en un tros de branca com a bastó.

Per fi trobarem l'església amb la intenció d'oir missa en acció de gràcies i, en aquell moment, començava un funeral, que allí ja es celebrava amb el difunt a l'església, i a continuació es féu l'enterrament.

Quina emoció tornar a l'església i poder oir missa, després que les nostres estan totes cremades, destruïdes i profanades. Al cap de 14 mesos poder tornar a la casa de Déu per donar-li gràcies per tants beneficis concedits i, particularment, per haver efectuat la travessa sense novetat.

Acabada la missa tornem a Natxo Enea, que està molt concorreguda de refugiats que volen tornar a Espanya, i, després d'una estona de cua, passem al despatx. Ens fan varies preguntes i ens donen el diner pel viatge fins a Irun, entregant-nos el salconduit. Prop de l'una prenem el tren que, en quinze minuts ens deixa a Hendaia. Ens dirigim al pont internacional i, després d'ensenyar la documentació, ens donen un paper per firmar conforme estem assabentats de la situació de l'Espanya nacional i que declinem tot responsabilitat pel que pugui ocórrer. Firmo conforme.

Per fi passem el sospirat pont i a l'altre costat es veuen ja les boines vermelles i la Guàrdia Civil. Gràcies Déu meu, per fi hem arribat. Entreguem els salconduits i, com sigui que és hora de dinar, ens donen permís i deixem els tràmits per després.

Amb els dies que hem passat, caminant molt, menjant poc i fred, ens convé restaurar les forces pel que ens dirigim a la primera fonda que trobem a la carretera, anomenada Almandoz, a on ens serveixen un esplèndid dinar per sols 6 pessetes. Quina diferència dels que cobren a Catalunya. La propietària es porta molt bé amb nosaltres, doncs no tenim moneda nacional, ens fia sense cap garantia (és parenta del bisbe màrtir Dr. Irurita).

Després de dinar anem a la duana declarant el diner que portem. Entre els bitllets n'hi ha dos de 50 pessetes que són dels posats en circulació després del 18 de juliol, pel que els admeten amb reserva.

A continuació passem per una altra oficina a on ens prenen la filiació i ens fotografien. Acabat prenem un autobús que ens porta a Fuenterrabia, a un hotel. Emplenem uns fulls i, als qui estem compresos en quintes, ens porten amb un camió a les casernes de Loyola a Sant Sebastià.

Arribem que ja fosqueja i ens destinen a una companyia de la caserna d'enginyers. Al cap de poc sopem i cap a dormir, doncs fa tres nits que no dormim al llit.

En una de les parets trobem la llista de tots els de Mataró que han passat per ací, són uns 40.

19 de setembre: Diumenge al matí, després de rentar-nos i prendre el desdejuni, anem a missa que es celebra en una de les sales de la caserna. Després anem al Govern Militar per prendre'ns la filiació i destinar-nos a les respectives unitats.

Per evitar l'espionatge, als joves que arriben no se'ls deixa sortir si una persona solvent no els avala prèviament. Però la Providència vetlla per nosaltres, doncs al Govern Militar trobem un català que diu que cuidarà de nosaltres i, efectivament, per la tarda ve a la caserna un tinent de requetès que resulta ser el Dr. Pere Ravell, fill de Mataró, però que actualment residia a Barcelona. Diu que, encara que no ens coneix, amb els cognoms ja en té prou, doncs a Mataró vivien al carrer d'Argentona, a la casa que actualment viuen els Arenas, prop de la casa on vivien els avis i els pares, al número 39.

Afectuosament ens diu que demà ens avalarà ja que avui, per ser diumenge, està tancada l'oficina. Passem la tarda al *Hogar del Soldado* llegint i, alguns, toquen el piano. Des de que vam arribar està plovent tot el dia. Cal tenir paciència, doncs és el clima d'ací.

20 de setembre: Pel matí, a l'hora d'instrucció, com que és una caserna d'enginyers, per entretenir-nos ens porten a una carretera d'allí a la vora, que porta a l'Hospital Militar, per tal que arreglem el pis. Naturalment que no són exigent i *solsament* exigeixen bona voluntat,

Al torna d'instrucció ve el Dr. Ravell i, gràcies a una amistat amb un alferes, ens avalen a mi, en Josep Mª. i en Joan, junt amb altres dos amics de Mataró. Em conviden a mi a dinar a casa seva car la seva mare es tia dels Martínez que tenen un negoci de vins al Camí Ral. Durant el dinar em fan diverses preguntes referents a Mataró i la seva família. Després vénen els meus germans i amics i ens acompanya al *Requeté* a on el Sr. Fradera i Llibre s'ofereix per anar a Irun a pagar la fonda.

Després vaig a un comerç de gèneres de punt Vda. Francisco Merino, que de memòria sabia l'adreça, i després de saludar-los i preguntar per l'adreça del Sr. Isidre Sanfeliu al qual vaig a saludar i parlar una estona, junt amb el seu fill

Antoni. Al acomiadar-nos m'entregà una quantitat per poder atendre les petites despeses.

A la nit convidem a l'amic Ravell a sopar. A les 11 anem a dormir a una pensió.

21 de setembre: Ens llevem a les sis i anem a la caserna a on ens esperen dos autocars per anar a l'estació de FF. CC. Els uns van a Burgos, els altres a Vitòria, Pamplona, Estella, etc.

Els tres germans anem destinats al 12 Regiment d'Artilleria Lleugera de Logroño. L'haver servit en Josep Mª. i jo al regiment d'artilleria de Mataró ens va valer el *destino* i, pel que fa a en Joan, com que va ser excedent de *cupo,* nosaltres parlàrem amb el que feia les inscripcions i *destinos* al Govern Militar indicant que, tractant-se d'un germà, ens agradaria que vingués amb nosaltres, cosa que ens va complaure.

Prenem el tren a les 11 i per tot arreu es troben catalans. En el tren trobem el Sr. Par, que estiueja a Argentona, i parlem una bona estona. Li mataren dos germans a Barcelona. Un és notari i l'altre comerciant de cotó en floca i un altre té un comerç de corretges.

A les 5 arribem a Logroño, que estan de festa per ésser avui Sant Mateu, el patró de la ciutat. A l'estació hi ha formats uns 100 sergents provisionals que han fet el curset i jurat bandera.

A l'entrar al primer carrer trobem a l'amic Joan Comas que ens abraça i ens acompanya a la caserna. Després anem a casa dels cosins Recoder Esquerra, ja que en Jaume és sergent ací i en Francesc i en Josep Mª. també estan mobilitzats, pel que tenen un pis. Ens conviden a sopar i a dormir. Abans ens havíem passejat per la ciutat assistint a l'Hora Santa a Sant Bartomeu, església a càrrec dels PP. Jesuïtes.

22 de setembre: Al matí ens presentem a la caserna en la que trobem varis amics de Mataró: Josep Mª. Sabater, Lluís Massuet, Ramon Clavell, etc. Ens destinen a la 12 bateria. Vaig a reconeixement per tal que em receptin unes noves ulleres i em fan un volant per anar a l'hospital. Surto amb un altre company, però no visiten fins a les quatre de la tarda, pel que l'aprofito per anar a missa a la Rotonda.

Després vaig a menjar a la caserna. El menjar és molt picant degut a que ací, a la Rioja, són molt aficionats als bitxos.

Vaig a l'hospital i, mentre espero el metge, amb una ambulància porten un ferit. El metge em visita donant-me la recepta per les ulleres.

Em reuneixo amb els germans i companys a l'església de Sant Bartomeu, a la funció eucarística que celebren cada dia amb exposició, rosari, visita, meditació, pregària per Espanya, reserva i salve.

Anem a sopar i dormir a la caserna. Per dormir tenim feina, doncs tot està ple i falten llits però, per fi,en trobo un.

23 de setembre: Avui ens comuniquen que demà sortirem cap a Torrelavega destinats a la 9ª. Bateria que pren part en l'ofensiva cap a Oviedo. Serem 23 soldat (22 catalans i un extremeny) d'entre ells set de Mataró (Nosaltres tres, en Comas, en Sabater, en Massuet i en Clavell). Surto per anar a comprar les ulleres i amb el propietari de l'establiment parlem una estona sobre la nostra fugida, preguntant per Barcelona, etc. i així passa a tots els llocs que anem. En atenció a que sóc soldat em rebaixa 17 pessetes. Aquí la vida és molt barata. Una bona dispesa la tens per 5'50 pessetes al dia.

Al migdia ens fan formar i despullar-nos de cintura per amunt, degut a que hi ha alguns casos de sarna, i passen revista. D'uns 200 en separen uns 20. Sens dubte hauran portat el contagi els nous joves incorporats recentment. Als contagiats els fan anar a la quadra i es fa popular aquella frase: «a la cuadra sarnoso».

24 de setembre: Festa de la Verge de la Mercè, patrona de Barcelona. Al matí, junt amb els amics, anem a Sant Bartomeu a confessar, combregar i oir missa per demanar a la Verge deslliuri aviat Barcelona del captiveri dels rojos i ens doni bon viatge.

Passem el matí arreglant i completant l'equipatge i, després de dinar, formem al pati amb tot l'equipatge, *correatge*, sac morral i manta a la bandolera. El coronel ens arenga dient que anem a defensar la Pàtria amb el mateix esperit dels que lluiten al front. Sortim als crits de Viva España, Viva Franco. Pels carrers la gent ens mira.

Ja en el tren trobo un jove de Saragossa que lluita des dels primers dies. Passem per Orduña. Al cim de la muntanya es divisa el santuari de la Verge. Arribem a Bilbao a les 7 del vespre i com que no hi ha combinació hem de fer nit. Al sortir de l'estació passem per l'església de la Mercè i entrem a saludar la Verge. Un frare mercedari està predicant.

Després donem un passeig per la ria. Tots els ponts van ser volats pels rojos. N'hi ha un de reconstruït, varis de provisionals. Anem a sopar a una fonda i després visito al Sr. Ezequiel Marco, representant de can Gassol a Bilbao, el que em convida a dormir, el qual agraeixo

***

1 d'octubre: [Vitòria] M'han donat permís per sortir cada matí a missa. Avui començo els primers divendres al Sagrat Cor.

També a l'església m'he recordat de la festa d'avui, aniversari de l'exaltació al poder del General Franco i el seu nomenament com a Generalíssim de l'Exèrcit Nacional. Que Déu li concedeixi les gràcies necessàries per fer una Espanya Catòlica, única i lliure.

A la catedral s'ha celebrat missa i Te Deum i després, al carrer Dato, una imponent desfilada a la qual he assistit d'espectador. Batedors, terços d'infanteria de Flandes, artilleria, cavalleria, requetè, Falange, Acció Ciutadana, etc. A cada companyia que passava salva d'aplaudiments i «vivas», les bandes de música completaven el quadre amb les esquadrilles d'avions. A destacar el paper de milícies d'Acció Ciutadana, amb respectables senyors de 55-60 anys. De veritat que aquesta desfilada m'impressionà.

***

6 d'octubre, dimecres: [Vitòria] Tercer aniversari de l'assaig de revolució preludi del 19 de juliol del 36 i que no ésser pel moviment del General Franco hauria anorreat la Fe i la Tradició d'Espanya convertint-la en una estepa siberiana.

A la caserna anem al llit molt aviat. A les 9 toquen silenci, generalment, a aquesta hora ja som al llit encara que no dormim fins a les 10 perquè sempre hi ha tertúlia. Al donar el toc de corneta a vegades em ve a la memòria aquella estrofa de la «Canción del Soldado» *Al toque de silencio / que suena el*

el cuartel / la madre del soldado / rezando está por él. M'imagino a casa, al vespre després de sopar i resar el rosari, tots agenollats pares i germans, resant les tres Ave-Maries a la Verge i després algún Pare Nostre i Salve «pels nois que estan a fora...». Déu meu podrem tornar aviat? Faci's la vostra voluntat...

***

8 d'octubre, divendres: [Vitòria] Avui és el primer dia d'aquest mes que fa bon temps i no plou. Precisament avui tinc servei de «fatiga». La millor manera de servir a la Pàtria és complir el que ens manen. Ja que m'han manat «fatiga» ho compliré el millor que pugui.

A les vuit comença el primer servei rentant unes grans caseroles d'un metre de diàmetre. Després tot el matí arrebossant un miler de talls de carn. A mi em toca agafar el filet, passar-lo per una caserola de farina i, després, passar-lo per una altra que hi ha ous deixatats amb aigua i entregar-lo al company del costat que els passa pel pa picat. Això dels ous era al principi doncs, com sigui que hi ha tants talls, cal anar afegint aigua varies vegades. Després de dinar rentar la caldera, repassar i tallar patates, netejar i escombrar. A un quart de cinc acabo. Per tornar a dos quarts de vuit per netejar gibrells i omplir d'aigua les calderes per sopar i el desdejuni de demà. Acabem el treball a les 9 i ens en anem a dormir ja que en tenim ganes.

Avui hem tingut una alegria al migdia, a l'hora del correu, per tots esperada. Hem rebut una postal del nostre cosí Enric Esquerra que està a Estella. La primera correspondència que rebem des de que estem a la zona nacional.

9 d'octubre (divendres): També avui es presenta bo. Pel matí hem anat d'instrucció amb la bateria cap al camp d'aviació, que està a uns dos kilòmetres, i una vegada allí, asseguts sobre l'herba, hem passat una bona estona mirant els aparells com evolucionaven per l'aire donant voltes de campana, que semblava impossible, i que *aterrisaven* per canviar els pilots tornant a enlairar-se seguidament.

L'oficial ens remarca que ens fixem bé en els aparells per quan ens destinin als canons antiaeris sapiguem distingir-los.

La veritat és que l'espectacle m'ha agradat molt al veure la lleugeresa i facilitat en que evolucionaven. El que algunes vegades havia vist en el cinema avui ho he vist en realitat.

A la tarda, al sortir de passeig he anat amb els meus germans a confessar, doncs és dissabte, després a fer algunes compres ja que avui hem cobrat les sobres (dos rals per persona i dia). Paguen cada deu dies, o sia, 5 pessetes per persona.

***

15 d'octubre, divendres: [Vitòria] Festa de Santa Teresa de Jesús. Quants records: La patrona de la meva àvia Torner i de la meva germana. També avui celebrava la seva festa el convent de Mataró, on de petit hi feia d'escolà... D'aquest convent, actualment, no en queda res. A la matinada del 20 de juliol ens criden a casa: «Les Carmelites estan cremant..». Ens llevem d'un salt i, a l'arribar al convent, tot estava perdut. Després varen acabar de destruir tot el que quedava. He pregat a la Santa que aviat torni la pau i puguin reflorir els seus convents, parallamps de la Divina Justícia. A la tarda ens han donat la primera injecció antitífica. Al vespre hem assistit a la funció religiosa dels Carmelites i després a la caserna, que el braç ja comença a fer mal pels efectes de la injecció.

***

18 d'octubre, dilluns:[Vitòria] Per a la neteja dels plats i demès els tres germans fem torns i, d'aquesta manera, ens toca cada tres dies. Avui em toca a mi. A més, com que és dilluns, cal rentar la roba. La blanca l'entreguem a una rentadora però la demès va al nostre càrrec, doncs cal estalviar per ésser petits els ingressos. La veritat que, per no ésser pràctics, en aquestes feines ens en sortim bastant bé. És qüestió de voluntat.

La nostra bateria té un gos de propietat que s'anomena «Estopín». És negre, de pèl cargolat, molt simpàtic. Mai es mou de la bateria i, quan sortim d'instrucció, ens acompanya. Aquest gos era «roig» però un dia es passà pel front i, des de llavors, està molt content amb nosaltres.

19 d'octubre, dimarts: Avui han arribat uns quaranta joves procedents de Santander i Guipúscoa. Havien estat entre els «rojos». També ens han entregat un abric nou car l'hivern s'acosta i cal prevenir-se.

***

22 d'octubre, divendres:[Vitòria] A la caserna tothom va amb periòdics i per ells ens *enterem* de la victòria d'ahir. Efectivament, la guerra en el Nord s'ha acabat. Els dirigents rojos fugiren en *barco* per Gijón. Els elements de dreta es tiraren al carrer, per guardar l'ordre, i, a les sis, entraren les tropes nacionals que, *ademés*, han conquerit l'últim port que els quedava, Avilés. *Solsament* falta conquerir una bossa interior que, per les noves que vénen de que els milicians d'Oviedo rendeixen les armes, no crec es tardi molt en pacificar.

Gràcies Déu meu per tant senyalat favor. Que siguem dignes de merèixer noves gràcies.

****

28 d'octubre, dijous: Al matí els meus germans van al banc i els hi comuniquen que el bitllet de 100 pessetes queda en suspens per ésser dels més nous.

Avui, festa de Sant Simó, em ve al record aquella ermita dedicada al Sant a l'entrada de Mataró i a la festa que es celebrava. Que el gloriós apòstol intercedeixi al bon Déu perquè aviat podem tornar a celebrar-la i que la gent de mar, que tanta devoció li tenien, retorni als seus principis cristians.

A la nit hem de dormir a terra, sobre palla, doncs la caserna està plena. Què hi farem, paciència, una bona composició de lloc per fer meditació. Per cert, m'ocorregué un cas. Al costat meu dormia un xicot basc, de pagès, que sofria incontinència i, al matí, vaig trobar-me tot mullat. Vaig fer-me càrrec de la deficiència i no vaig dir-li res car prou pena devia tenir.

***

4 de novembre, dijous: Ací el dijous és dia de mercat, avui les patates s'han cotitzat a 0'25 pessetes kilo. El lluç a 5'30, quina diferència amb els preus de Catalunya.

5 de novembre, divendres: Avui hem rebut de nou carta de casa en la que em diuen que segueixen bé. En Francesc em diu que l'Obra de Culte i Clero en els dos últims exercicis ha saldat amb superàvit gràcies a la Divina Providència que la protegeix visiblement.

Amb els amics estem confeccionant un cens dels joves de Mataró que lluiten a l'Exèrcit Nacional. La veritat és que, per ara, no fem mal paper doncs ja tenim uns 60 i segurament en falten varis.

***

9 de novembre, dimarts: [Vitòria] Ahir els meus germans trobaren en Joaquim Gallifa, que ha sigut destinat aquí, i els hi va contar la duresa de la *travesia* de 10 dies amb pluja, fred, neu i tres dies sense menjar. *Ademés* els digué que el nostre amic Lluís Cuadrada l'havien detingut a l'intentar passar la frontera. Que la Verge l'empari.

***

11 de novembre, dijous: [Vitòria] (...) Avui després d'una operació de descoberta he lograt batre uns caces i trimotors, en número de 4, em refereixo als «polls». Feia alguns dies que es parlava d'ells, però encara no els havia vist. Què hi farem, és la mili!

***

8 de desembre, dimecres: [Almazán] LA IMMACULADA. Quan em desperto encara plou. Al cap de poc les campanes de la parròquia recorden amb la seva veu la solemnitat del dia. En Josep Mª. ve a visitar-me i li encarrego doni pressa al caporal que té de rellevar-me. Són les 9 i quart i encara no ha vingut. A mida que passa el temps em vaig posant nerviós. A la fi, prop de les 10 ve el relleu. Surto escapat cap a la parròquia que està plena de fidels i, a més, la tropa d'infanteria que celebra la patrona. Quan arribo els clergues s'estan revestint i demano m'administrin la comunió, cosa que fan seguidament. Al cap de poc comença l'ofici, que és molt solemne. La Verge a l'altar major rodejada de flors. Els sacerdots amb el tern blau, les autoritats presidint, al cor les noies canten l'ofici d'Àngels.

Quina emoció em produeix tot això al recordar com celebràvem aquesta solemnitat a Mataró en la basílica: la Congregació, nostre director mort, els

altres sacerdots amagats, els congregants escampats per tots els fronts de batalla i sobre tot els que, contra la seva voluntat, en els que hi tinc bons amics, a les files de l'exèrcit roig.

Els de casa que, encara que cada dia els recordo, en aquestes festes encara més. De tot això m'he recordat en la missa i comunió i per ells he pregat a Jesús i a la Verge Maria demanant que, ben aviat, els seus cors regnin a tota la nostra volguda Pàtria.

El dia continua plujós i anem amb sabates plenes de fang.

Al sortir de missa ens ocorregué una escena que, al cap dels anys, en la reunió anyal que fèiem els companys de la guerra vaig tenir la versió completa del fet. Parlava amb en Josep Mª. quan se'ns acostà un capità i reprèn en Josep Mª. perquè parlem en català. Jo l'indico que som germans i ell em contesta amb el clàssic: «cállese que no le pregunto a Vd.» Ens demana la unitat a la que *perteneixem* i res més. Nosaltres tampoc hi vam donar importància. Però en la citada trobada el tinent Pere Jover ens va explicar que dit capità va anar a trobar-lo seguidament indicant que ens arrestessin i ell va dir que no hi veia causa i no ho faria. Ell insistí dient que, quan el capità vingués li comuniqués i el tinent li contestà que així ho faria. Però que tingués la seguretat que no ens arrestaria ja que estàvem molt ben conceptuats. Per *lo* vist aquest bon home tingué un excés de zel i amb aquest esperit, altres com ell, van desacreditar el règim.

A la tarda anem a la parròquia a la funció religiosa amb exposició del Santíssim, rosari, sermó i solemne processó amb el Santíssim per l'interior del temple. Les Filles de Maria, en nombre de 150/200, van a la processó. Després de donar un passeig per la plaça a sopar i dormir.

***

24 de desembre, divendres: [En una posició prop de Cogolludo, Guadalajara] Avui a la nit, com que és la Nit de Nadal, ens donen sopar extraordinari: entreteniments, lluç, arròs, carn, torrons, tabac, cafè. Com que estem de servei ho mengem a la «chavola» de guàrdia, al voltant del foc, i cantant cançons de Nadal en català. Després a dormir.

25 desembre, dissabte: Avui, dia de Nadal, el dia es presenta esplèndid però la nit ha sigut freda. El termòmetre marcava 4 sota 0.

No obstant els treballs que hem fet i la nostra voluntat no hem pogut combregar ni oir missa. Déu meu, Vós bé ho sabeu el meu desig. Però estem en guerra.

Quants records em vénen aquest dia del què fèiem anys anteriors: la Missa del Gall, els éssers volguts, el pessebre, els pastorets, l'adoració del Nen Jesús, les cançons de Nadal. Quins desitjos tenim tots de tornar a casa ... és el que comentem amb els amics. Avui el dinar ha sigut com cada dia, solament que ens han repartit conyac. A la nit anem al poble a confessar a casa del Pater (capellà castrense) i després de diverses gestions per part nostra i del capità aconseguim que demà vingui a celebrar missa al campament.

1938

24 de gener, dilluns: [Burgos] Durant el matí ocupem una bona estona passejant pel recinte de la bateria amb en Comas i en Josep Mª. parlant de Mataró, del Foment, del futur, dels nostres familiars i, particularment d'en Salvador i en Jaume Comas, que desitjaríem que poguessin venir amb nosaltres.

Qui ho havia de dir? El bon Déu ha premiat els nostres desitjos. Al migdia ha vingut el nostre cosí Francesc Recoder comunicant-nos que a la Falange s'havia rebut una carta de Palma de Mallorca en la qual en Salvador, en Jaume i en Josep Manté demanaven la residència dels seus respectius familiars. Indicaven que s'havien escapat en una barca.

***

6 de març, diumenge: [Burgos] Al matí es dóna l'ordre de marxa. Vaig de bon matí a la catedral i, després del desdejuni, comencen els preparatius pel viatge. A mig matí arriba la bateria que ha de rellevar-nos i comencem a carregar els camions. Molta munició, recanvis, peces de vestuari, etc. Mengem i en marxa. Aquesta vegada anem bastant amples, doncs vénen quatre camions de la bateria més els quatre de la que ens ha rellevat i les dues

camionetes, formant una caravana de deu. Al nostre camió *solsament* hi anem els de la peça, que són 10, i altres tres.

Sortim a 2/4 de dues de la tarda. El paisatge de Burgos és bastant trist. Camps de blat, boscos de roures que, a l'hivern s'assequen les fulles. Al passar pels pobles els habitants ens saluden alçant el braç. Passem per Villafranca de Montes de Oca, Santo Domingo de la Calzada, Logroño, Calahorra, on sopem amb una llauna de sardines i un tros de xoriço.

Tornem a reprendre la marxa. A les 4 del matí passem per Saragossa. Parem una estona i, després, tornem a marxar. Kilòmetres i més kilòmetres fins arribar a Cariñena. Allí desdejunem i parem unes hores. Després tornem a marxar, arribant a Daroca a 2/4 1 del migdia on dinem i, després, altra vegada en marxa arribant per fi a Santa Eulàlia de Teruel a les 6 de la tarda.

El que ens ha molestat més del viatge ha estat la pols, sobretot en les carreteres sense asfaltar. Col·loquem les peces a les afores del poble i ens instal·lem a unes pallisses que hi ha. Un quants amics ens col·loquem en una que al terra hi ha palla i fems, però ja hi estem acostumats. De seguida dormim, doncs tenim son.

8 de març, dimarts: [A 30 kms. de Terol] Ens llevem a les set i netegem les peces orientant-les. Després ens donen xocolata desfeta. Des de la posició es veu Serra Palomera a l'Est, a uns 10 kilòmetres. Fa un mes els rojos tenien les trinxeres a la falda que ens domina. Avui estan ja bastant lluny. Des d'ací hi ha 30 kilòmetres a Teruel.

Fa calor com al juliol. Ens hem rentat amb aigua del pou, per mitjà d'una caixa de llauna i un filferro. A la nit a la pallissa que dormim i, a la llum d'un llumenera d'oli que ens hem construït, cantem algunes cançons de nostra terra i patriòtiques acompanyats per en Josep Mª, amb el seu violí. Després ens adormim.

***

4 d'abril, dilluns: [A 30 kms. de Terol] Avui, després del migdia, ens avisen que hi ha dos joves de Mataró que s'han passat pel front. Anem a veure'ls i resulten ésser en Daniel Mataró i un altre jove anomenat Lluch. En Comas coneix perfectament els dos per treballar a la fàbrica Marfà. Són de la

quinta del 39 i, aprofitant un bombardeig, fugiren. Confirmen la desmoralització que hi ha allà. Em comuniquen la mort de S. Francàs (q.e.p.d.) de petit freqüentava els Lluïsos i havia tingut força relació amb ell.

***

26 d'abril, dimarts: [A 30 kms. de Terol] Des de que ha començat l'ofensiva de Teruel cada dia plou. Aquesta nit m'ha tocat guàrdia i, amb l'aigua que queia, ens hem col·locat sota d'un *toldo* i ens hem escalfat amb foc.

Cada dia arriben al poble un centenar de presos i passats. El seu aspecte és lamentable. Pobres xicots.

27 d'abril dimecres: [A 30 kms. de Terol] Avui festa de la Verge de Montserrat. Els catalans, al vespre en la nostra pallissa, hem celebrat una petita vetllada amb el següent programa: Parlament d'en Joan Comas, La Sardana de les Monges, Cançó de la Moreneta, Visita Espiritual, resarem un Pare Nostre pel Dr. Torras i Bages, quines despulles foren profanades pels rojos, Salve de P. Nicolau de Tolosa, Virolai, Cara al Sol.

30 d'abril, dissabte: [A 30 kms. de Terol] Entre els presoners i passats que arriben cada dia ahir trobarem uns joves de Mataró: en Lluís Imbern i l'Ocerans, amb qui hem tingut una estona de conversa. Són bons xicots i ens diuen que a Mora de Rubielos hi ha tota la quinta del 39 de Mataró. Continuen les pluges que paralitzen les operacions i beneficien els camps.

1 de maig, diumenge: [A 30 kms. de Terol] Avui ens ha visitat el Sr. Patuel fill de Mataró, que és sergent de Falange Catalana. També ha vingut l'amic J. C. Cuadrada i, més tard, en Rimblas.

3 de maig, dimarts: [A 30 kms. de Terol] Avui ens han cridat a 2/4 de 5 perquè hem de marxar. Ens serveixen els desdejuni que, des de fa uns quants dies, és xocolata desfeta enlloc de cafè amb llet. Seguidament posem les peces en disposició de marxa, arreglem l'equipatge, carreguem els camions i, després d'acomiadar-nos dels amics de Falange, emprenem la marxa prop de les vuit.

Passem per Alba i prop de Bueña. Deixem la carretera, arribant a Perales de Alfambra. Poble que ha sofert bastant per la guerra. Té molts edificis destruïts i l'habiten poques persones civils. El campanar encara es conserva

molt bé. Als afores del poble mengem: una llauna de sardines, una altra de tonyina, pa, vi i panses.

Després d'una estona continuem la ruta. L'aspecte del terreny és trist. No hi ha arbres i els camps que estan cultivats hi ha blat. A mida que anem corrent veiem trinxeres i més trinxeres, amb tanques de filferro, construïdes pels rojos, que no serviren de res. Es veuen forats produïts per les bombes, algun esquelet de cavall, brigades de treballadors que arreglen les carreteres.

Comencem a passar pobles que, fa una setmana, eren dels rojos. Veiem una ermita cremada. Les esglésies hi serviren de magatzem. Cal notar que, per la poca importància dels pobles, tenen unes esglésies magnífiques (...) Arribem al poble de Camarillas, que està ple de tropa, té una magnífica i espaiosa església. Passat el poble ens aturem esperant ordres i, des d'aquest lloc, tenim ocasió de presenciar un combat, que es lliura a uns 10 kilòmetres, per la conquesta d'unes costes. Vénen cinc trimotors que bombardegen les posicions enemigues. L'artilleria dispara. Es divisen les fumeres. Després vénen els caces que comencen a formar la cadena metrallant les trinxeres. A més altura hi ha els aparell d'escorta. Quan una *esquadreta* acaba la cadena ve una altra a rellevar-la. En conjunt prenen part uns 30 aparells, per espai de dues hores.

Tornem a emprendre la marxa parant al costat de la carretera, prop d'un barranc en el que hi ha un pont, entre els pobles de Camarillas i Jorcas. Emplacem les peces prenent referències de punteria. Orientem les peces. El combat continua. En el barranc hi ha dues bateries del 7'5 que disparen contínuament. Al cap d'una estona es veu avançar els carros de combat i la infanteria i, després, la bandera nacional voleia sobre les posicions conquerides.

Ens donen una tenda individual a cadascú i comencem a muntar-les. Ens agrupem 10 catalans i, després d'una estona de treball, aconseguim deixar-la arreglada. Ens donen ranxo i a dormir a terra. Quan et fa mal un costat et gires de l'altre.

4 de maig, dimecres: [Camarillas-Jorcas (Terol)] Ens llevem a les 5. Fa un xic de fred. Estem a 1000 metres d'altura. Ens dediquem a cavar uns

refugis darrera les peces. Als voltants de la posició hi ha alguns cadàvers oblidats. He vist un d'un xicot de 20 anys que està boca enlaire i semblava mort per l'aviació. Té una ferida al baix ventre. Per la indumentària semblava pertànyer als rojos. Pobre xicot, pobra família e.p.d.

Aquesta tarda hem presenciat un combat semblant al d'ahir

***

7 de maig, dissabte: Avui ens hem despertat amb un dia serè, però aviat han vingut els núvols. Al matí hem començat a disparar contra diversos objectius, aconseguint localitzar una bateria del 12'40 que ha hagut de canviar d'emplaçament. Ens donen l'ordre de menjar al costat del canó, perquè caldrà tornar a disparar i, mentre mengem, comença a ploure i a pedregar. Ens donen ordres de retirar-nos a les tendes i, així que acabem de menjar, tornem a disparar, tot i el temporal que fa. El capot amb l'aigua pesa el doble.

La nostra peça ha disparat 40 granades. Segons diuen, el tinent coronel ha felicitat al capità per la bona punteria. A la tarda, pel barranc que creua la carretera, comencen a venir sanitaris amb ferits, a peu, amb matxos i en *camilles*, segons la gravetat. Al peu de la carretera hi ha les ambulàncies que els portaran a l'hospital.

Pobres soldats, com treballen amb el mal temps que fa, mullats de cap a peus i caminant per mals camins amb els matxos traslladant ferits. Sense una queixa i amb tota naturalitat. També passen grups de presoners i passats.

Per un grup de sanitaris m'he assabentat que dues brigades roges, arribades de Guadalajara, atacaren les nostres posicions prenent un puig situat entre els dos camps. Però els nostres contraatacaren i els hi prengueren de nou la posició fent un centenar de morts, entre ells el comandant, i un altre centenar de presoners. Ara m'explico el canoneig de les bateries properes i el soroll de metralladores. Per aquest sector estem a 7 kilòmetres del front.

Continua plovent. Avui he tingut notícies de que el meu cosí E. Correa i els amics Berga i J. Castellà i altres estan a un camp de concentració.

***

11 de maig, dimecres: Avui també fa bon dia, gràcies a Déu. Com de costum ens llevem a les cinc. Al dinar notem que al ranxo no hi ha pebre vermell, que és com ens agrada als catalans. No sé què haurà passat.

Aquesta tarda es nota bastant moviment d'aviació. Com que temem que vingui l'aviació roja, mengem al costat del canó i després faig la migdiada. També se senten bastantes canonades i es veuen algunes explosions.

Han vingut algunes companyies d'infanteria, baixant al costat de la posició i emprenent la marxa cap a la muntanya. Aquest pobres sí que saben què és la guerra.

A la nit en Comas rep una postal d'en Josep Ximenes que li comunica que ha passat, junt amb el seu germà Joaquim i la seva esposa. En Joaquim estava agafat a Lleida i en Josep, junt amb la Teresa, la seva cunyada, van anar a visitar-lo i, amb aquesta es va prendre Lleida i quedaren a la zona nacional.

12 de maig, dijous: Avui fa un dia esplèndid. Comencen a passar camions amb tropa. A les vuit formem a les peces i prop de les nou passa l'aviació amb uns vint aparells entre caces i bombarders. Es veuen les fumeres produïdes per les explosions. Després vinga metrallar els de combat. Els canons no paren i nosaltres també comencem a disparar. Se senten les veus de reglament. *Deriva... ángulo de elevación...* Després vénen les correccions i, a continuació, *a tres disparos por pieza...batería carguen*...

Al migdia hem de fer un disparo cada tres minuts, entre tres peces. Mengem al costat del canó.

A la tarda torna l'aviació i es divisen unes grans fumeres. Jo haig de seguir amb el goniòmetre les seves evolucions. Passa prop d'una hora i el ulls se'm cansen. Després em relleven.

Passen algunes ambulàncies amb ferits i camions amb presoners. Sopem també al costat del canó i, al fer-se fosc, ens donen l'ordre de retirar-nos. Avui, com vulgarment es diu, hem estat tot el dia «al peu del canó».

Entre els pobles conquerits hi ha Allepuz, d'on era filla la Rosario, una de les primeres minyones que havíem tingut a casa.

13 de maig, divendres: Avui ha sigut, també, un dia de feina. A les 8 hem format a les peces, de les que jo no ens hem mogut fins al capvespre. Al

matí hem disparat diverses vegades sobre objectius terrestres. L'aviació, en nombre de 30/40 aparells han batzegat durament als rojos. Les explosions formaven grans fumeres que tapaven les muntanyes. El canoneig no para.

A la tarda muntem la tenda i, després, me'n vaig a rentar els peus i la roba a un rierol. Sopem i a dormir que estem cansats.

15 de maig, diumenge: [Allepús, Terol] A les quatre ens criden perquè cal tornar a canviar de posició. Surten primer la 3ª i 4ª peça, que ajudem a carregar i posar en marxa. Després arreglem els equipatges i ens fem xocolata. A continuació vénen els camions i ens porten a les dues peces restants. Passem per un riu, que el pont està volat i n'han fet un de provisional. Després la carretera puja i la pendent és bastant pronunciada. Es veuen bastantes trinxeres.

Parem a dalt i, a la dreta de la carretera, hi ha la nova posició que fa poc era dels rojos. Estem a 1.400 metres d'altura. Arreu hi ha trinxeres en les que els soldats troben una sèrie de coses abandonades, també alguns cadàvers. Entre ells un de partit per la cintura. Pobres xicots i pobra família. El temps es posa malament i comença a ploure.

***

24 de maig, dimarts: [Gúdar-Alcalà de la Selva] Ens criden a les quatre perquè hem de canviar de posició. En una hora ja està tot arreglat i marxem uns kilòmetres més endavant, entre Gúdar i Alcalá de la Selva, en el lloc anomenat Masia de la Laguna Alta. El lloc és pintoresc, rodejant de muntanyes amb boscos de pins, al fons el riu Gúdar, amb aigua cristal·lina, que per nosaltres és el principal.

Com de costum, a l'arribar, emplacem les peces, construïm el refugi que, per cert, ens costa molt treball ja que trobem pedra. Muntades les tendes, camuflades amb branques de pi, construïm una mena de jardí.

A les nou comencem a tirar amb bastanta intensitat. Dinem de bona gana, gràcies a Déu i, després, al riu a rentar plats, disposant-nos a fer una migdiada. Però toquen la senyal d'alarma i correm cap als canons i vinga disparar.

Descansem alguna estona i després sopem. A mig sopar altra vegada disparar fins a les vuit.

Aquesta tarda algunes granades dels rojos han explotat a uns 1.500 metres de la bateria pel que, seguidament, contestem amb foc de contra bateria i els hem fet callar.

L'un dels objectius que avui hem batut és l'ermita de Sant Miquel, el meu patró. Que ben aviat es pugui venerar de nou a aquesta ermita.

25 de maig, dimecres: [Gúdar-Alcalà de la Selva] Avui despertem amb un dia esplèndid. Està del tot serè. Com de costum em passejo resant les oracions del matí. Més tard passa una bateria de muntanya i puc saludar a l'amic Tenas, mestre d'obres, que va en la mateixa. És aquesta una de les alegries que es tenen a la guerra. El trobar, de tant en quant, amics amb els qui parlem de les nostres coses.

Prop de les nou anem a les peces i comença el concert. Per l'activitat del canoneig i l'aviació sembla que avui hi haurà avenços. Els descansos que fem al costat del canó els aprofito per fer alguna carta als amics. Avui també hem disparat bastant. La nostra peça ha fet uns 70 dispars. Nosaltres solament veiem els dispars, però no el mal que fem. Quantes víctimes haurem causat? Nostra generació ens hem trobat amb una guerra (cinc germans en edat de quintes) que no hem promogut i, als veure'ns forçats a actuar-hi, hem optat pel bàndol nacional i lluitem perquè s'acabi, sense rancor per l'altre bàndol en què hi lluiten, també, germans.

26 de maig, dijous: L'ASCENSIÓ. [Gúdar - Alcalà de la Selva] En temps de pau avui era el dia típic de les Primeres Comunions, el dia blanc. Multitud de nois i noies rebien avui, per primera vegada, a Jesús Sagramentat. Pels que encara viuen a la zona roja serà un dia com els altres amb nous sofriments i penalitat. Els infants han estat descristianitzats amb tants d'escàndols dels sens Déu. Si bé el dany material ha estat gran, molt més gran ha estat el dany moral causat per la revolució, especialment, en el cor dels infants. Que el Cor de Jesús ens concedeixi que, aviat, quedi del tot deslliurat del terror roig nostra volguda Pàtria per tal que Ell regni totalment a ella, especialment al cor

dels infants, complint-se així el seu desig «deixeu que els infants s'acostin a Mi».

Aquestes festes tradicionals són les que més m'impressionen i quan més recordo els meus.

Tampoc avui hem tingut missa. A la tarda en han comunicat que, ajudant Déu, la tindrem el proper diumenge.

Ací al costat de la posició hi ha una masia que, actualment, serveix de dipòsit d'intendència. És una espècie de «mercat militar». Tot el dia està animat amb diversos *furriels* que venen a proveir amb camions, matxos, etc. Gràcies a l'amistat que hem fet amb un oficial ens han servit diversos queviures pel nostre consum particular: conserves, xocolata, oli, sucre, etc.

Avui ha ocorregut un lamentable accident. Dos joves de la intendència, que serveixen al magatzem mencionat, fent experiments amb una escopeta de caça, els ha explotat el canó, perdent diversos dits de la mà i peu l'un i, l'altre, una ferida al cap. Afortunadament de no gaire gravetat.

27 de maig, divendres: [Alcalà de la Selva] Avui hem disparat bastant, fent alguns focs ràpids, on nostra peça ha fet de 25 a 45 dispars entre 1 i 1'5 minuts. Hem guanyat al *promig*, doncs som els que més dispars hem fet amb menys temps. Aquesta classe de focs són els més emocionants, car els canons semblen metralladores i, a l'acabar el foc, queda al peu del canó un piló de *vaines* i la boca del canó vermella. Per a l'enemic també és emocionant, ja que sembla una pluja de foc. És el que en diuen ells d'aquesta classe de bateries «la loca». Quants mort i ferits haurem causat?

***

15 de juny, dimecres: [Alcalà de la Selva] Avui, després de dinar, els catalans ens hem reunit, junt amb els xòfers, per celebrar la presa de Castelló, menjant uns dolços que va fer el company Alsius. Els va fer coure en un forn que construí el paleta Vilaginés de Puig-reig. A més a més hem pres cafè, conyac i sidra, brindant per la victòria i cantant himnes patriòtics.

16 de juny, Corpus Christi: Avui també fa un dia esplèndid. A les 5'45 ens han avisat els avions que els hem saludat amb els dispars de reglament.

L'amic Comas ha rebut carta d'en Rovira que ens comunica que els rojos afusellaren a l'amic Joan Ramon perquè el sorprengueren quan volia passar-se. També hem rebut carta d'en Joaquim Ximenes que ens conta la seva odissea amb els rojos.

Prop de la una arriba el Pater pel qual avui hem tingut missa. El pobre des de la cinc que està llevat, però com que ve de tant lluny. Em vénen a la memòria les solemnitats del dia que, amb tant d'esplendor, celebràvem a Santa Maria. El solemne ofici ...*civavit eos* i la seqüència *Lauda Sion...* La processó de la tarda, que durant la República no podia sortir al carrer. Déu meu, que el proper any en tots els pobles de la nostra Pàtria surti la processó i el que vostre diví Fill sigui adorat en esperit i veritat per tots els espanyols.

***

19 de juny, diumenge: [Alcalà de la Selva] Avui, com que en havien dit que vindria el Pater, diversos amics hem estat dejunis fins al migdia però el Pater no ha vingut. Prop de les sis de la tarda ens han donat l'ordre de marxa i, precisament, llavors estava fent un ruixat.

Després de sopar sortim cap a Allepuz i prenem la carretera de Teruel, passant per Monteagudo i Cedrillas. Durant el viatge en el nostre camió resem el sant rosari.

Arribem a Teruel prop de les 12 de la nit i parem una estona per fer benzina, el que aprofitem per visitar la ciutat on es troben les ruïnes de la guerra i on no hi ha cap casa sencera. Tornem a emprendre la marxa i, després d'una estona, parem a la carretera, amagats sota dels arbres. Dormim com podem dintre del camió i, alguns, a la cuneta.

20 de juny, dilluns: Es fa de dia i ens despertem i, de dins del camió, se sent un soroll d'aviació i a continuació dispars antiaeris. Sortim del camió i veiem que l'aviació roja vola perací. El sergent ens diu de tombar-nos a la cuneta i així ho faig. En aquell moment em ve a la memòria la mort de l'Emili Pineda (q.e.p.d.) en circumstàncies similars. Reso el Senyor meu Jesucrist.

Després d'unes hores emprenem la marxa passant per la Puebla de Valverde i al cap d'uns kilòmetres parem al costat de la carretera.

Emplacem les peces. Fa molta calor però fa un xic d'oratge. Se senten mals olors de cossos en descomposició que alguns soldats cremen amb benzina. Alguns avions rojos es presenten i fem la barrera que els fa fugir.

Cavem el refugi que, per les pedres que hi ha, és un treball bastant dur. Tenim molta set i per aquí no hi ha aigua. Cal anar a buscar-la a mitja hora d'ací. Mengem amb poca gana. Només tenim set. Ens porten aigua amb una olla.

L'aviació roja torna dues vegades més i una de les vegades disparem amb bastanta intensitat. L'última vegada solament fem un dispar per indicar la presència a l'aviació nacional que aquesta tarda ha demostrat bastanta activitat veient-se al cel, a vegades, 40 aparells.

Cap al tard muntem les tendes i tenim molta feina a camuflar-les. Avui em toca el primer punt, que és el millor.

25 de juny, dissabte: [Canvi d'ubicació sense identificar] A 2/4 de 5 ens criden i comencem a cavar el refugi a cops de pic i pala. Prop de les 6 els observadors donen el senyal d'alarma. Es veuen 21 trimotors que vénen cap a la posició. De moment no encertem la classificació però, de seguida, es veu que són rojos tipus «Martin Bomber». Donen l'ordre de foc i, de seguida, surt un raig de dispars però no aconseguim tocar-los i vénen per nosaltres. Aviat se senten les explosions del bombardeig... la bateria queda plena de pols pels dispars nostres. Donen l'ordre de retirar-nos. Alguns es fiquen al refugi en construcció. Jo em tiro al terra, al costat del canó, i reso l'acte de contrició.

Quan han passat per sobre donen l'ordre de tornar a disparar. La nostra peça ha sigut la que més dispars ha efectuat, uns 50.

Per les noves que arriben aquest bombardeig ha causat diverses víctimes a una bateria propera: unes 30 baixes, entre elles, 4 morts, que descansin en pau.

Al voltant de les 10 tornen a donar alarma. Ara són 8 *Nataxas*. Tirem contra ells uns 40 dispars i hem de col·locar-nos al refugi dues vegades. També els hi dispara la bateria del 8'8 i, després, veiem que els persegueix un caça nacional. Tot seguit, cauen uns quatre avions rojos i els pilots baixen amb paracaigudes però, a un, no se li desplega, pobre. Davant d'aquesta victòria

ressonen a la nostra bateria crits de viva Espanya, Franco, etc. regnant gran entusiasme. Els hem tombat nosaltres? Ha estat la del 8'8 o l'aviador nacional? No importa ha estat l'exèrcit nacional. Visca Espanya.

Al migdia tornen 17 Martin Bomber i 3 Rates i també hi ha avions nacionals que els persegueixen. Nosaltres els disparem i aconseguim desviar-los.

Amb la intensa actuació d'aquest matí i el poc que hem dormit estem bastant cansats. Mengem el ranxo, ens tombem a l'ombra d'un arbre per dormir però les mosques ens molesten. No aconsegueixo dormir més d'una hora.

Després muntem la tenda i, al vespre, vaig a una font a rentar-me i, després, a dormir, que bona falta ens fa.

***

2 de juliol, dissabte: Passem per Cedrillas, Monteagudo, Allepuz, parem una estona per sopar. Després continuem la marxa. A estones vaig dormint com puc. Algunes vegades hem de baixar a fer maniobres a causa dels ponts volats pels rojos. Tot són pujades, viratges i baixades. Cantavieja. A l'alba passem per Iglesuela i, després, per Villafranca del Cid, començant a baixar i fer viratges que quasi maregen. Al final parem a desdejunar. Aquí ja es noten les terres per la seva varietat i abundància de cultius contrastant amb les de Teruel que són desertes i algunes sense cultivar.

Passem per Albocàsser i Vilafamés i, a les 10, arribem a Castelló, parant un parell d'hores que aprofitem per donar un passeig.

Després tornem a marxar passant per una carretera en la que hi han uns pins molt grans que fan bona ombra. A banda i banda hi ha hortes i casetes de camp amb tarongers. Passem prop del poble d'Alcora emplaçant les peces a una finca amb xalet rodejada de garrofers.

Mengem i, a prop de les 4, la meitat de la bateria marxem amb un camió cap a Castelló, doncs aquesta posició és de descans i esperar que en en donin una altra.

Un cop a Castelló anem al Grao i allà ens banyem, el que ens alegra molt, doncs penso no ens havíem banyat a mar des de 1936. Després

retornem a la ciutat, estant una estoneta per allí i retornem a la posició ja que ens espera un altre torn per sortir.

Muntem la tenda sota un garrofer. Sopem i vaig al riu a rentar la roba i, després, a dormir.

***

Setembre 1938: Per acabar aquest capítol em referiré a una broma que em féu el capità D. José Jiménez García, natural de Coín, Màlaga, casat amb una noia de Vitòria. Durant la guerra es feien contínuament cursets per a sergents, alferes, etc. Un dia em digué «Esquerra, lo mandaremos a un cursillo para curas...» Ens apreciava molt i sempre ens havia tractat bé.

***

El dia 27 de gener a la nit ens ve a la «chabola» l'assistent del tinent Víctor, anomenat Timoteu, però li dèiem Timo. Per ordre del tinent ens comunica que ha estat alliberat Mataró. Ja podeu imaginar l'alegria que vam tenir tots els germans. Aleshores a la bateria només érem nosaltres de Mataró car en Comas passà, a petició pròpia, a un grup de reflectors. En Sabater, com que era mecànic, era ajustador d'una bateria de costa del Ferrol i en Ramon Clavell ja feia temps que també eren fora.

Quan s'alliberava una població es donava un permís extraordinari als residents de la mateixa, però esglaonat i, per tant, no podien deixar-nos sortir a tots tres alhora. Acordarem que fos en Josep Mª. el primer en anar a casa i, al matí següent, marxà cap a Saragossa. Allí hi havia una gran aglomeració de camions i de personal que es dirigien cap a Barcelona que fou totalment impossible marxar. Tornà tot *decepcionat* a la posició. No obstant, la Providència resolgué el cas, ja que en grup en què anava en Comas tingué ordres de trasllat a Barcelona i els oficials de les dues unitats acordaren facilitar que en Josep Mª. anés amb ells, per la qual cosa pogué anar directament a Barcelona.

No cal dir l'alegria que tingueren a casa amb la vinguda d'en Josep Mª. i de saber que tots estàvem bons i sans i alhora nosaltres, en el seu retorn, de tenir noves directes de la nostra família i de tot el que passà a Mataró durant els 17 mesos d'absència.

A mitjans de febrer les tropes nacionals arribaren a la frontera francesa i desaparegué el front de Catalunya. El 23 de febrer la bateria rebé l'ordre de traslladar-se al front del centre, a un poble de la província d'Àvila nomenat Casavieja, situat sota la serra de Gredos. Prop d'aquest hi havia un camp d'aviació improvisat per la guerra on hi havien avions de caça. La nostra bateria se situà a una altura que dominava tot el camp. Però no ens calgué protegir-lo ja que mai fórem atacats per cap avió roig. Altra feina tenien per fugir.

El paisatge era meravellós. Per la vall es veien cigonyes que, com avions pacífics, volaven per cercar menjar i alimentar els petits. Cap al sud-oest, la imponent serra de Gredos.

Sortirem de Puig Moreno, passant per Saragossa, Burgo de Osma, Aranda de Duero, Peñafiel, Àvila, on paràrem una estona en una plaça. La ciutat estava completament nevada amb una quietud impressionant. Passàrem per Cebreros i, finalment, a Casavieja, cap a la posició. Allí hi havia uns barracons de fusta amb empostissat el qual, per ésser encara l'hivern, ens féu més confortable l'estada (...).

Un cop instal·lats a la nova posició em concediren permís per anar a casa. Era el dia 2 de març i calgué, de nou, fer el recorregut a la inversa: Casavieja-Àvila-Medina del Campo-Miranda-Saragossa, dormir a Saragossa i de Saragossa a Mataró. Recordo que un dels camions que vaig agafar anava buit i sense *toldo* per aquelles voltes de la Penadella, prop d'Igualada, anava a tanta velocitat que em va venir al cap el pensament que «en tota la guerra no he tingut cap accident i amb aquesta velocitat, aquest tarambana, no em deixarà arribar a casa». Però, gràcies a Déu, tot anà bé. En divisar les muntanyes de Montserrat, ja podeu suposar l'emoció experimentada i la pregària a la Verge per l'acabament de la guerra i poder abraçar els meus.

Vaig estar una setmana a Mataró amb la família i visitant les amistats, els familiars, la parròquia etc. Un dia vaig anar a Barcelona, a can Torner i a casa de la tia Neus Esquerra. A can Gassol, on vaig fer una comanda de mitges que em demanaren a la bateria, car a la zona nacional hi havia escassetat. També vaig comprar pel sergent un «corte de trajo» a can Serras.

L’11 de març sortírem amb en Sabater altra vegada cap a les respectives unitats.

RICARD FORS TORRES (1915-2007)

Ricard Fors Torres va néixer a Mataró el 17 d'abril de 1915. Era fill de Josep Fors Deàs, que havia nascut a Arenys de Mar a l'any 1886, i de Maria Torres Herrera nascuda a Dosrius a l'any 1892.[117]

El domicili familiar de Ricard Fors es trobava al carrer d'Amàlia on visqué fins al seu casament a l'any 1945.

Anà a l'escola dels Maristes del carrer de Sant Josep.

A l'any 1936 fou quintat amb els joves de la seva lleva i el 16 de febrer d'aquest any i se'l declarà «excluído totalmente del servicio militar».[118]

Ricard Fors, febrer 1936. Arxiu Comarcal del Maresme. A. M. 008765.

Segons les informacions que facilita en el seu Diari de Guerra, el 22 de setembre de 1936 va ser cridada la seva lleva i, en els mesos següents fins

117 Dec aquestes dades a Xavier Clavell, membre del Museu Arxiu de Sant Maria.
118 Arxiu Comarcal del Maresme. A. M. 008765.

l’abril de 1937, estigueren fent diverses activitats d’instrucció militar a Mataró mateix, concretament al camp de futbol local.

A les fotografies que segueixen es poden veure els homes que, probablement, formaven part d’aquesta lleva. Alguns porten armes i és visible un oficial uniformat que deuria dirigir els exercicis militars. Ricard Fors es troba a la quarta posició, començant per la dreta, entre la primera filera dels qui estan asseguts al terra.

Col·lecció Núria Calatayud Fors.

Una segona fotografia, amb un grup més reduït d’homes a les mateixes instal·lacions, permet constatar la presència de dos homes uniformats -un d’ells potser comissari polític- i la presència de Ricard Fors, també a primer terme, assegut al terra.

Col·lecció Núria Calatayud Fors.

El dia 4 d'abril de 1937 un grup de joves mataronins -potser el grup de la segona fotografia- partiren cap a Lleida. A partir d'aquest punt les reflexions que Fors féu en el seu del Diari de Guerra es poden complementar amb les noticies d'estil més espontani i directe que l'autor narrà en la correspondència que mantingué amb la seva promesa, Antònia Carbonell Mompart.

Antònia Carbonell Mompart havia nascut a Mataró el 19 de març de 1917. El seu pare, Josep Carbonell Ametller, havia nascut a Argentona, a l'any 1887 i la seva mare, Josepa Mompart Arnó, ho havia fet a Arenys de Munt a l'any 1890.[119]La seva família era titular d'una floristeria al carrer d'Argentona, en el tram conegut com a carrer de Sant Roc, a l'indret on encara en el moment de redactar aquestes línies -febrer 2021- hi ha un establiment de les mateixes característiques.[120]

A la primera lletra que li trameté, ja des de Lleida el dia 5 d'abril de 1937, li féu un relat del viatge i de les primeres impressions de la vida

119 Dec aquestes dades a Xavier Clavell, membre del Museu Arxiu de Sant Maria.

120 En referència a l'activitat professional de la família Carbonell, Ricard Fors bromejava en una carta a la seva promesa «...diles a tus padres que aquí en el cuartel falta un jardinero y que si quieren venir a visitarlo, ya me avisarán, pues solo coger un domingo por la mañana el tranvía de Argentona, en 10 minutos están aquí». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 17.4.1937.

casernària.[121] «Ara et faré un resum del viatge de nuvis (en sense núvia). Salida de Barcelona a las 11,30 en tren eléctrico. Muchas fábricas por el camino, y mucha alegría entre los camaradas del vagó. El tren consta de 7 vagones llenos a vesar de muchachos jóvenes y alegres por saber que van a defender la libertad del pueblo contra la bestia facista». A l'arribar a Lleida dormiren en un antic convent. Li robaren la maleta a la nit però no li pogueren obrir «...per dinar que fou a les 5 1/2 ens donaren mongetes amb un tall de carn de cavall i una taronja per postres amb un *chusco*, al vespre per sopar un plat de mongetes i patates amb ous *dusos* i també un *chusco* i postres. L'endemà per esmorzar un vas de llet i un chusco i, després, ens destinaren al *cuartel* nou que sembla una cort de cavalls, és a dir ho és perquè el cuartel aquest era d'artilleria i dormirem a la quadra si hi ha llit i sinó a terra... de moment tenim llits però sense matalàs i mantes. La nit passada un xicot del nostre batalló amb el dormir a terra, en llevar-se el tingueren de portar en una casa particular que ja tenim per poder ficar-lo al llit doncs, segons sembla, ha agafat tal *cadarnera* que no podia ni caminar... La vida de *cuartel* és a vegades distreta perquè quan no tens feina tens que vigilar que no et pispin res. Tu em deies que quan em fiqués al llit no m'hi posés sense mirar a dintre perquè no m'hi posessin un plat d'aigua. Però no ho crec perquè no hi ha ni llits ni plats per abandonar doncs el que ens han donat, junt amb el pot i cullera i forquilla, el tenim de portar a la butxaca».[122]

Uns dies després ja s'havia agençat una habitació, amb llit i manta, a una casa particular «...que por diez reales a la semana me guardan la maleta, me afeito, me cambio de ropa y me la lavan...». I, sobre la vida de civil a la capital de ponent, «...no hay más diversión que la de pasear por la calle Mayor, Avda. República y el río, no hay bailes».[123]

---

121 A la transcripció de la correspondència s'han respectat l'ortografia i expressions del text original.
122 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 5.4.1937.
123 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.4.1937.

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

Fins a mitjans de juny Ricard Fors estigué a Lleida incorporat al Regiment d'Infanteria nº 1 de Catalunya. 2ª Companyia. 3er. Batalló. La nostàlgia i l'enyorament es començaren a fer palesos en la correspondència amb Antònia.[124]

El 19 de juny de 1937 es produí el desplaçament cap al front. Concretament a la població de Torralba de Aragón, incorporat a la 27ª Divisió, 124ª Brigada Mixta unitat on restà fins a la fi de la guerra.

Com ha estudiat Francesc Closa, la 27ª Divisió es va constituir en el procés destinat a convertir les «primerenques columnes de milicians anarquistes i comunistes en petites divisions sota l'esquema d'exèrcit regular». Situació que es produí a primeries del mes de juny de 1937.[125] Així, l'anteriorment anomenada Divisió Karl Marx, esdevingué la 27ª Divisió. A la vegada, aquesta restà integrada a l' XI Cos d'Exèrcit que tenia el quarter general a la població de Sariñena, lloc al qual Ricard Fors es referirà a darreries

124 «El dia que vaig marxar no em donava compte del que significava l' alluyar-me del teu costat i ara em penedeixo de no haver-me *despedit* com corresponia entre tu i jo (...) Et diria altres coses però no puc per varies raons. Una perquè és tard per anar a sopar doncs qui no és al *cuartel* a les 8 no sopa, saps? I l'altra és que com que tu la deus estar llegint davant de tots saps? No vull que se'n enterin (...) No puc dir-te res més doncs estic *algo* trist i potser mullaria aquestes ratlles pensant que et tinc tan lluny». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 9.4.1937.

125 CLOSA, «*La Bruixa*», p. 35.

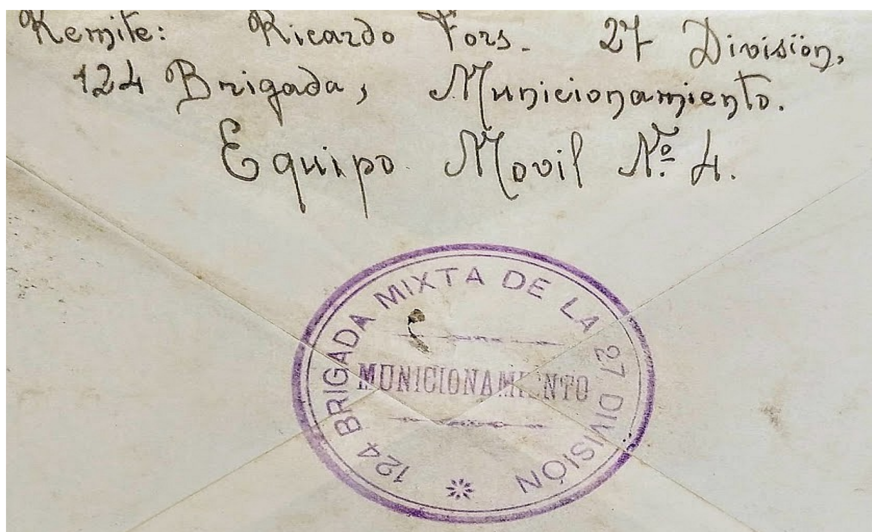
del mes de juliol d'aquest any, i on s'hi desplaçà -en una ocasió a la recerca de material- i del qual, també indicà, que hi radicava un hospital on traslladaven els ferits de la seva unitat.

La 27ª Divisió estava formada per tres brigades mixtes, la 122, la 123 i la 124.

Ricard Fors pertanyia a aquesta darrera unitat que, al desembre de 1938, estava integrada per 3 caps, 24 capitans, 202 sergents i 2667 homes de tropa.[126]

Després de sortir de Lleida Fors havia assolit la graduació de caporal i el seu primer destí fou a la població de Torralba de Aragón on hi havia ubicada la 4ª Bateria 105 de Muntanya que comandava el tinent Fernández Cadenas.[127]

Pel que es pot deduir del seu diari, i de la correspondència que remetia, fou destinat com a caporal a l' «Equipo Móvil nº 4» que tenia com a funció

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

abastir de munició les diferents unitats de la 124ª Brigada quan aquesta es trobava a la primera línia de front. D'aquí que una gran part dels seus relats consisteixin primer en la construcció de refugis per tal de tenir emmagatzemat el material de guerra -que ell anomena «polvorín»- i, en segon lloc, repartir,

126 CLOSA, «*La Bruixa*», p. 44.
127 CLOSA, «*La Bruixa*», p. 36
.

principalment a les nits i en camió, aquests materials als homes que estaven a la primera línia de foc. Ho descrivia en els següents termes «...quan toca anar a dur municions a les trinxeres també ens exposem, ara que només és un dia o dos a la setmana ja no és tant com estar sempre a les trinxeres..».[128]

En les dates que Ricard Fors s'incorporà al front, juny-juliol de 1937, l'objectiu de l'exèrcit republicà era contenir l'avenç de les tropes franquistes a l'Aragó. Per això, al mes d'agost, s'intentaren un conjunt d'iniciatives per tal de conquerir Saragossa.

En aquesta operació que, genèricament ha estat denominada la Batalla de Belchite[129], la 27ª Divisió el 24 d'agost travessà el riu Gàllego i es plantà davant la població de Zuera que acabaren ocupant. De fet, l'ocupació de Belchite, que fou la fita més important per a l'exèrcit republicà de tota la campanya, fou descrita per Fors des d'aquesta població el 2 de setembre de 1937.

Finalment l'operació fracassà i, a principis de setembre, la unitat de Fors es desplaçà -en retirada- vers la població de Casp. Aleshores les autoritats republicanes plantejaren una escomesa per conquerir Jaca i, en aquestes dates, Fors fou destinat a la població propera de Boltaña i a Molino de Villobas.

El 15 de novembre de 1937 escrivia a Antònia Carbonell ple d'entusiasme i ja amb la vista posada a Jaca: «Per això quan fem un atac guanyem perquè lluitem amb una fe que el nostre enemic no té ni tindrà mai. Som invencibles. No cal que et digui les formidables derrotes que reben, doncs ja estàs enterada pel ràdio i la premsa. Sols tens que llegir els partes de guerra de Boltaña i Barbastro, que és el meu sector, y veuràs la feina que es fa. Em sembla que aviat estaré ...Mi Jaca... és que ja serà nostra.... Només tens que fixar-te que tots els "canaris" es passen amb nosaltres. (Els canaris són soldats de les illes Canaries). És clar, porten ales, i quan poden, fan una volada a les nostres files. Ben fet».[130]

128 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 23.7.1937.
129 CUELLAR, *L'Organització*, p. 249.
130 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 15.11.1937.

En una nova retirada estratègica, a principis de desembre de 1937, foren ubicats a la població de Zaidín, per participar a l'ofensiva contra Terol que caigué en mans dels republicans el 21 de desembre de 1937.

Segons Juli Cuéllar la batalla de Terol, que s'allargà des del 15 de desembre de 1937 fins a finals de febrer de 1938, fou una ofensiva republicana que permeté, inicialment, la presa d'aquesta ciutat. Però els mesos de març i abril les tropes sollevades iniciaren una contraofensiva de gran abast que trencà totes les línies del front d'Aragó.[131]

En aquest context, Fors i la seva unitat es situaren a Alcañiz, a 150 kilòmetres de l'esmentada ciutat, el 4 de gener de 1938 i, en els dies següents, a Alcorisa, Visiedo fins que el 25 de gener s'enfrontaren a les tropes faccioses que anaven a reconquerir Terol. Dia del qual Fors escrigué «Toda mi vida me voy a acordar de este 25 de Enero de 1938".

Aquest mateix mes es produí l'anomenada batalla d'Alfambra en la qual les tropes franquistes desbordaren les línies republicanes. La unitat de Fors estigué a punt de ser feta presonera en la retirada que emprengueren cap a la població d'Orrios, després de passar Alfambra. L'11 de febrer es trobaven ja a la població Escuita. Continuaren els combats en retirada. El 22 de febrer Terol tornava a estar en mans de les tropes franquistes.

El 4 de març es trobaven a la població d'Aliaga. El 7 de març s'iniciava l'anomenada Ofensiva d'Aragó per part dels insurrectes i el 16 del mateix mes Fors escrivia «se han roto las líneas» i les tropes republicanes s'hagueren de retirar fins a la Mezquita de Jarque.

A finals del mes de març de 1938 Ricard Fors fou traslladat per malaltia a l'hospital de Sogorb. Fou hospitalitzat a València que ja començava a patir els bombardeigs franquistes

Retornà a la seva unitat, que es trobava a Tortosa, el 14 d'abril de 1938. Lleida havia caigut a primers d'aquest mes. El 24 del mateix mes la seva unitat és desplaçada a Torregrossa, a 16 kilòmetres de Lleida, en una nova línia defensava en aquest sector creada per tal de contenir l'avenç de les tropes enemigues.

131 CUELLAR, *Operacions*, p. 158.

El mes de maig tingué lloc una ofensiva republicana per contenir els caps de pont de Tremp i Balaguer i, alleugerir així, la pressió sobre Castelló. En aquest context, Ricard Fors es trobava el 7 de maig a Palau d'Anglesola recolzant aquestes escomeses. El 22 del mateix mes escrivia a Antònia Carbonell «...ahora estamos dando palizas en el sector Tremp-Balaguer... ya sabes que la "Bruja" va donde quiere...».[132] El 31 del mateix mes tenien la base ubicada a Agramunt, on foren bombardejats. Malgrat l'entusiasme de Fors, l'ofensiva fracassà.

Després d'uns dies de permís es reincorporà a la seva unitat, a Tàrrega, i el 18 de juny, i al dia següent és destinat a Flix, primera línia de front en aquells moments. El 22 de juliol retornaren prop de Tàrrega.

Segons Gabriel Cardona, una de les causes que hauria portat Negrín a plantejar la Batalla de l'Ebre, hauria estat la necessitar de consolidar-se personalment i de perllongar la guerra fins al moment que les tensions entre les potències europees haguessin esclatat en una guerra oberta que hauria comportat l'atac francès a Alemanya i, també, a Franco.[133]

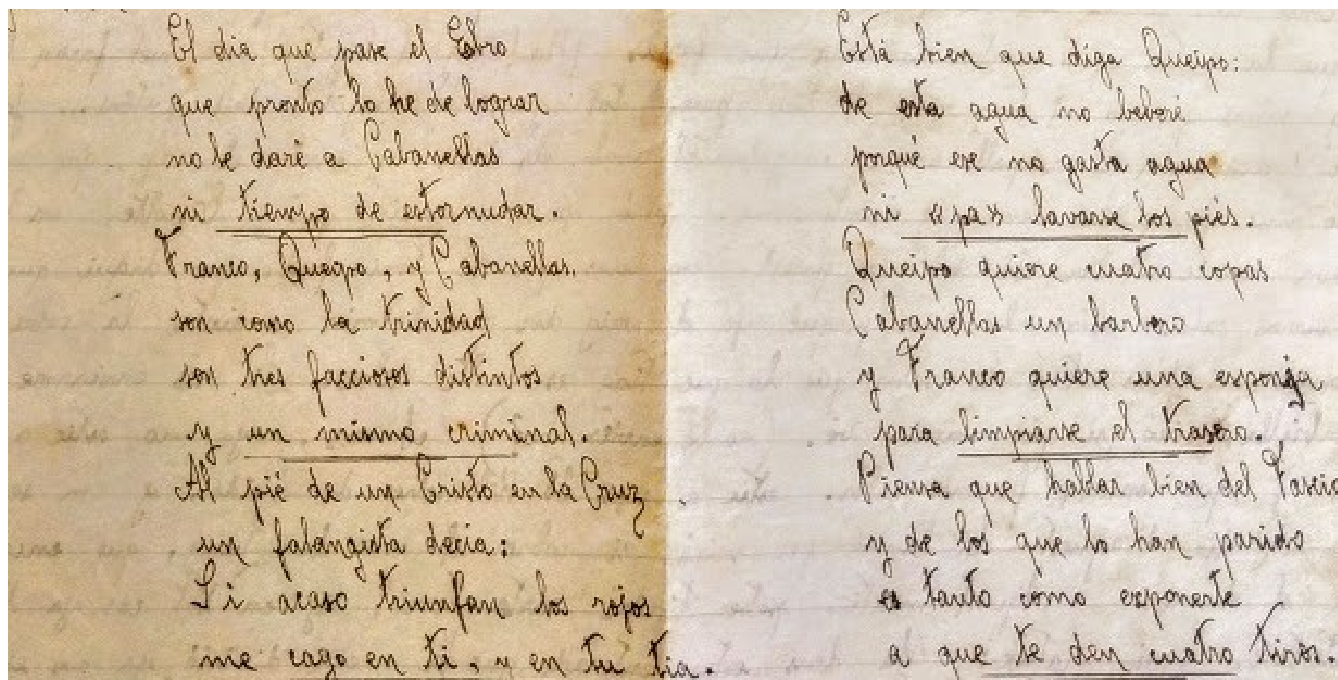
El 25 de juliol de 1938 ha estat considerada la data d'inici de la Batalla de l'Ebre. El dia 30 Fors s'adreçava a Antònia Carbonell amb aquests termes «...ara estic en aquests sectors que avancen tant. És *barbaro* l'avenç que fem y ells corren que és un *contento* i molts presoners. És a dir no cal que parli més doncs els diaris ho diuen tot. No poden para la gran empenta que porten les nostres forces i quasi s'avança sense trobar resistència. Inclús els vàrem prendre l'artilleria del 15'5 amb tots els oficials i soldats. Res, una cosa formidable. Ara ja no paren de córrer fin arribar a Portugal. Aquesta ofensiva nostra serà pitjor que la que ens varen fer ells. Ara farem la pau».[134]

El dia 4 d'agost Fors travessà amb la seva unitat el riu Ebre en direcció sud. El 6 del mateix mes es trobava en un «puesto avanzado» a la població de Corbera d'Ebre, una vintena de kilòmetres més enllà de l'esmentat riu.

La vessant literària de Ricard Fors tenia també una extensió cap a la sàtira poètica com es manifesta en aquests versos que evocaven, entre altres

132 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 22.5.1938.
133 CARDONA, *La Batalla*, p. 168.
134 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 30.7.1938.

coses, el desig traspassar victoriosament la línia de l’Ebre. Això escrivia el 30 de gener de 1938.

El día que pase el Ebro
que pronto lo he de lograr
no le daré a Cabanellas
ni tiempo de estornudar.
Franco, Queipo, y Cabanellas
son como la Trinidad
son tres facciosos distintos
y un mismo criminal.
Al pié de un Cristo en la Cruz
un falangista decía:
Si acaso triunfan los rojos
me cago en ti, y en tu tía.

Está bien que diga Queipo:
de esta agua no beberé
porqué ese no gasta agua
ni es pa lavarse los piés.
Queipo quiere cuatro copas
Cabanellas un barbero
y Franco quiere una esponja
para limpiarse el trasero.
Piensa que hablar bien del fascio
y de los que lo han parido
es tanto como exponerte
a que te den cuatro tiros.

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 30.1.1938.

Durant les setmanes següents descrigué els combats que es produïren a tota aquesta zona.

El 29 d’agost s’adreçava a la seva promesa amb un optimisme exultant sobre el decurs de les operacions i de la guerra «...la guerra....no puede durar más de dos meses. Ya veras como viene tu Ricardo, triumfante, vencedor dels fascismo y que viene a recibir en tus brazos la recompensa de todas las batallas que ha librado y que ha ganado para tu completa libertad y hacerte feliz... Es la mejor recompensa que puedo obtener a cambio de mis sufrimientos por librar a España de una invasión criminal».[135]

A primers de setembre la situació havia canviat radicalment. Com escrigué Gabriel Cardona,[136] un cop parada l’ofensiva republicana, Franco tenia

135 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 29.8.1938.
136 CARDONA, *La Batalla*, p. 182.

prou recursos per conquerir València, podia haver atacat pel front del Segre i marxar ràpidament cap a Barcelona però «Va preferir no fer-ho. Les tropes republicanes més selectes estaven immobilitzades a l'Ebre; el gruix dels soldats comunistes, internacionals i catalans estava atrapat contra el riu. Va triar atacar-los perquè, si resistien, podria destrossar-los, i, si es desbandaven, els faria presoners».

Segons Cardona, l'ofensiva dels insurgents s'inicià el 3 de setembre amb un gran bombardeig sobre la vertical de Corbera amb una formació integrada per 27 bombarders i 60 caces franquistes que van ser repel·lits per 52 caces republicans. L'esmentat autor conclou «...el terrible bombardeig va destrossar les fortificacions republicanes i va produir un gran nombre de baixes, sobretot a la 27ª Divisió».[137]

Fors, que pertanyia a aquesta Divisió, en aquestes dates assenyalava que l'enemic estava bombardejant els ponts de Móra d'Ebre i Miravet. El 4 de setembre escrivia: «A última hora de la tarde hay rumores alarmantes en este frente." i, el 7 de setembre anotava que havien perdut la posició de Corbera. El 14 de setembre traspassaren en riu Ebre, en retirada, direcció a Reus. La darrera indicació geogràfica en el diari la féu el 15 de setembre indicant que havien passat més enllà de Torrebesses, a uns 50 kilòmetres de Móra d'Ebre, en direcció a Lleida.

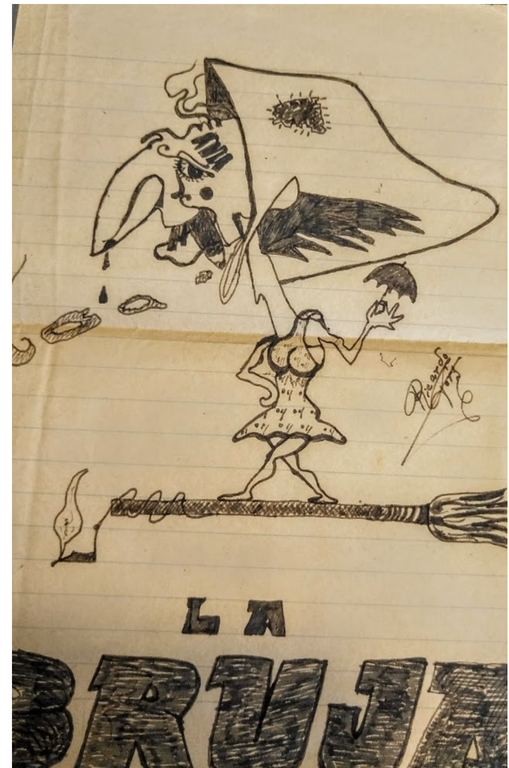
El somni de la victòria a l'Ebre s'havia esvaït per a Fors i la seva unitat. Aquesta notable mobilitat de la 27 Divisió féu que fos coneguda col·loquialment com «la Bruixa».[138]Segons Closa aquest apel·latiu li hauria estat aplicat pel Queipo de Llano.[139]

137 CARDONA, *La Batalla*, p. 186.

138 En una carta Antònia Carbonell havia ironitzat sobre aquest malnom «...me recuerdas que ya hace un año que no he venido de permiso (...) y me dices que si somos una "Bruja" y que estamos en todas partes, porque no vengo a verte y en un vuelo venir aquí. Te diré que estás muy lejos y que no puedo volar tanto. Cuando estaré más entrenado ya lo intentaré». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 1.6.1938.

139 «...la propaganda havia convertit la 27à divisió en una unitat mítica. La seva extraordinària mobilitat i eficàcia li havien valgut el sobrenom, assignat pel militar franquista Queipo de Llano, de "La Bruixa"». CLOSA, «*La Bruixa*», p. 37.

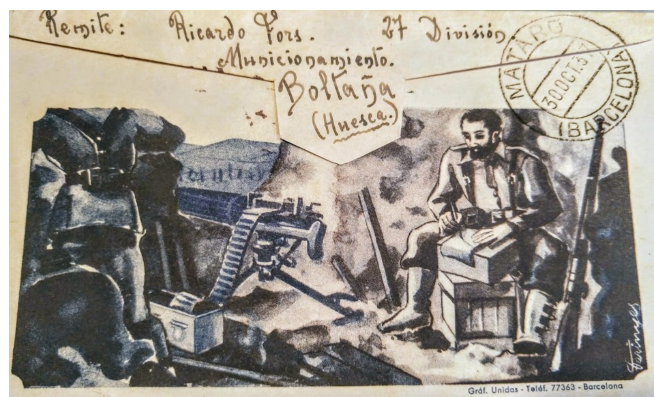
Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

Segons l'esmentat Closa la 124 Brigada Mixta, a la que pertanyia Fors, restà gairebé destruïda en les aquestes operacions de la Batalla de l'Ebre.[140]A partir d'aquest punt el Diari de Guerra de Ricard Fors emmudeix. I sols és possible resseguir els seus passos, en els mesos que restaven fins a la fi de la guerra, a través de la correspondència que, puntualment, intercanviava amb Antònia Carbonell.

Cal afegir, però, que, a partir d'un moment determinat de l'evolució de la guerra, les cartes deixaren indicar el lloc on havien estat escrites, llevat de les que li escrigué després de la retirada a França. La fórmula que emprà habitualment fou «en campaña».

140 «La 124 brigada Mixta cobria el sector de Vilalba dels Arcs des del 6 d'agost. Va prendre posicions en el camí de Comasots i en la fèrria defensa de Camposines -el 3 de setembre del 1938- resultà gairebé destruïda. Perdé quasi 600 soldats i els seus efectius quedaren reduïts a uns 12 homes per companyia. El 14 de setembre abandonava la batalla de l'Ebre». CLOSA, «*La Bruixa*», p. 42.

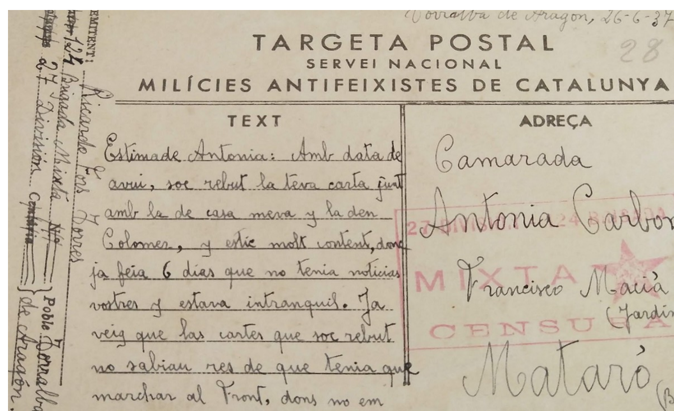
Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

El dia 12 d’agost ja havia escrit «Em preguntes si puc dir-te a on sóc. No m'és possible. No estic a cap poble però tampoc estic al camp ni al bosc ni enlloc, doncs no puc dir-t'ho. Si ho deia tindries la carta censurada i val més que no t'ho digui. Solament sóc a l'altra part de l'Ebre i actuant de ferm contra el feixisme...».[141] La censura intervenia activament el correu que transitava entre el front i la rereguarda.

Les notícies de les dificultats al front de l’Ebre havien arribat a rereguarda a primeries de setembre i Ricard Fors intentava refutar-les sense poder dissimular, però, el seu desànim.[142]

141 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.8.1938.

142 «...és clar que hem tingut baixes però no tant com dius. La prova és que encara estem en trinxera i que en el nostre sector no han lograt avançar gens ni mica cap feixista. Aquest que diu això deu estar casat amb "Madame Miedosa" doncs és la por la que fa dir tot això....sembla que aviat ens rellevaran i anirem a descansar ....mentre escric aquesta carta hi ha completa tranquil·litat. No se sent res. Però qui et diu que antes que acabi la carta comenci altre cop jaleo? ...No em venen coses maques a la memòria per dir-te. Estic cansat, fa molta calor, i no tinc humor per fer-te contenta en unes quantes paraules...Perdona'm que sigui d'aquesta forma ... res, no passis ànsia que mentre estigui bé de salut ja vindrà el dia que podré contar-te el molt que per tu ploro». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.8.1938.

Vorralba de Aragon, 26-6-37.

TARGETA POSTAL
SERVEI NACIONAL
MILÍCIES ANTIFEIXISTES DE CATALUNYA

REMITENT: Ricardo Fors Torres
124 Brigada Mixta
27 División
Poble Torralba de Aragón.

TEXT

Estimada Antonia: Amb data de avui, soc rebut la teva carta junt amb la de casa meva y la den Colomes, y estic molt content, donc ja feia 6 dias que no tenia noticias vostres y estava intranquil. Ja veig que las carter que soc rebut no sabian res de que tenia que marchar al Front, dons no em

ADREÇA

Camarada
Antonia Carbon
Francisco Macià
(Jardin
Mataró
(Ba

MIXTA
CENSURA

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

Degut al silenci del Diari de Guerra i a la censura que s'imposava a la correspondència es fa molt imprecís seguir la petja de Ricard Fors el darrer trimestre de 1938. Després de la desfeta de l'Ebre calia preparar la defensa de Catalunya. La 27ª. Divisió actuà a les zones compreses per la banda nord del Segre - Alòs de Balaguer – Foradada - Tudela de Segre - Cabanabona i Sanaüja i, per la banda sud a la zona definida per la confluència entre el riu Corb amb el Segre -3ª séquia del Canal d'Urgell – Bellvís - el Poal - Ibars d'Urgell - Vilagrassa i Tàrrega.[143]

El 6 d'octubre es trobava prop d'un pantà -potser l'Estany d'Ivars?- on Fors i els seus companys es dedicaven a fructíferament a la pesca.[144]El 21 del mateix mes es trobava ja en un altre front i manifestava una certa confiança en una propera fi de la guerra.[145]Un mes després, pel novembre, es trobava altra vegada a primera línia de combat.[146]

A finals de novembre de 1938 i principis de desembre tingué un permís de 8 dies «...estem tristos perquè jo també ho estic i això que ja fa 7 dies que sóc fora... aquesta vegada ho he sentit més que les altres vegades el tenir que deixar-te... sóc l'encarregat general del magatzem... per ara el front està tranquil i no passa res de nou».[147]

143 CLOSA, «*La Bruixa*», p. 43.

144 «Aquí donde estamos hay un gran pantano y pescamos peces casi todos los días. ¿Sabes cuantos cogimos ayer? Pues veinte kilos. ¿Sabes como los cazamos? Pues aunque no lo creas con las manos. Es que hay medio metro de agua y somos muchos a coger y la balsa al ser pequeña pues llega un momento que los peces estan cansados de ir de un lado a otro y entonces llega el momento de cogerlos. Ja, Ja. y que son estupendos hechos a la llauna con salsa». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 6.10.1938.

145 «Estem en un altre front ara. No et puc dir on, però estem tranquils i bé...el que dius que per aquí es corren rumors que la guerra s'acaba i que a veure què em sembla a mi, doncs et diré que ja pot ser. A mi em sembla que per Nadal menjaré els torrons y champany com antes a casa. Ara que si no pogués ser de tots modos els menjaré aquí». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 21.10.1938.

146 «...hay veces que no tengo ni humor para escribir y sólo escribo para que no pasen los días sin que tengas noticias mías ... no sé si te lo dije que estaba otra vez en el frente». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 20.11.1938.

147 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 15.12.1938.

El dia 6 de gener de 1939 escrivia de nou, bromejant, sobre el seu ascens a sergent i parlava d'un nou trasllat.[148]

El 15 de gener de 1939 escrigué la que degué ser la darrera carta des del front. En realitat es tracta d'una tarja postal escrita de forma precipitada amb un to que palesa la tensió o la gravetat de les situacions que s'estaven vivint en l'exèrcit republicà.[149]

En aquest punt es clou una important etapa de la vida de Ricard Fors que ell recollí en el text de *Mi Diario de Guerra*. Tanmateix, la correspondència que se n'ha conservat il·lustra, també, altres vivències, potser més directes i personals que no pas en el *Diario* que, potser, estava pensat per ser llegit per un sector més ampli de persones.

Així, a les cartes, no amaga el seu estat emocional i l'ansietat que li provoca la separació els seus.[150]D'altres vegades, al confondre els desitjos amb la realitat, li féu expressar un optimisme que, de forma reiterada, els fets consumats i les contínues retirades acabaren per desmentir «...aviat la guerra la tindrem guanyada i que em sembla que no tardarem gaire doncs ho diuen els diaris sembla que tot va bé en favor nostre. Aquí a aquest front també anem endavant».[151] En d'altres ocasions manifesta la seva adhesió exaltada i la seva consciència de classe de participar en la lluita mundial per l'emancipació del proletariat.[152] L'aniversari de la Revolució Russa era també una data assenyalada i celebrada al front.[153]

148 «Estem fent trasllat a un altre sector». Amb data 1 de gener va ser ascendit a sergent «...quan vingui amb permís em tindràs que saludar i sinó t'arrestaré 8 dies a fer petons i abraçades al teu Ricardet. 27 abraçades. 124 petons a la meva xata. Pessics 8. Mossegades 18». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.10.1938.

149 «No puc de moment contestar-te a les tevas cartes però de moment puc dir-te que estic bé de salut i que no m'ha passat res de mal... no passis ànsia per mi. Estic completament bé. No passis ànsia per mi, que estic bé». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 15.1.1939.

150 «El dia que vaig marxar no em donava compte del que significava l'allunyar-me del teu costat i ara em penedeixo de no haver-me despedit com corresponia entre tu i jo (...) Et diria altres coses però no puc per varies raons. Una perquè és tard per anar a sopar doncs qui no és al cuartel a les 8 no sopa, saps? I l'altra és que com que tu la deus estar llegint davant de tots saps? No vull que se'n enterin (...) No puc dir-te res més doncs estic algo trist i potser mullaria aquestes ratlles pensant que et tinc tan lluny». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 9.4.1937.

151 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.7.1937.

152 «Els feixistes no tenen res a fer en aquesta guerra mentre tinguem soldats conscients del seu deure en els moments de lluita que sosté el proletariat de tota l'Espanya lleial antifeixista. Res, res i res, quan es veu la nostra gran potència és en els continus atacs que fem als fronts del Centre que ja es comença a fer sentir en els altres fronts de tota Espanya. Si no guanyem avui guanyem demà perquè la victòria d'avui del poble treballador és la victòria de tots els pobles lliures del món». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 15.7.1937.

153 «Avui data memorable amb motiu del XX aniversari de la revolució Russa els combatents de l'Exèrcit Popular Espanyol, recordant els nostres amics russos la seva victòria contra el feixisme, ens han ofert un petit obsequi que ha consistit en un entremès, un plat d'arròs, patates amb bistec, pa i vi i per postres confitura, formatge, figues, ametlles. Després una botella de *champany* per 5 i una tassa de cafè amb anís». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

Les descripcions d’alguns dels llocs que ocuparen mereixen ésser ressenyades. Estant a Torrente del Cinca, escrigué «La impressió d'aquell poble és molt bona. Mira, si no hi ha una figuera cada dos metres, és que no n'hi ha cap, pensa que és una cosa gran... estem en una torre que devia ser d'uns senyors i ara hi som nosaltres. Fixa't entres per un barri de ferro i a la dreta està la torre i a la dreta hi ha un gran regadiu en que hi ha sembrats ... al mig un passeig amb arbres fruiters, peres, prunes, figues, parres de raïm i a l'esquerra del jardí uns bancs d'aquells que semblen un balancí, saps? i un safareig ple d'aigua amb peixos i un sortidor d'aigua al mig i amb uns arbres al voltant que fan uns dibuixos, res, que sembla que siguem uns *branejants*».[154]

Més endavant descrivia la població de Casp i feia un al·legat en favor de la República.[155]

El dia a dia al front es compaginava amb la participació en tasques agrícoles quan així convenia. El mes de juny de 1938 escrivia «Nos dedicamos a la recolecta del trigo y todos lo hacemos con entusiasmo y energía pues sabemos lo que significa el recogerlo y no dejar que se pierda un solo grano. Unos siegan, otros transportan y otros lo trillan. Nada, que me he vuelto campesino».[156]

En les cartes es pot percebre, també, l’esforç que feia la família per tal que el seu fill pogués disposar en el front de tots els elements necessaris per

---

7.9.1937.

154 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 4.8.1937.

155 «Caspe... tiene una vista formidable en la que se ve todo el pueblo cercado de inmensos bosques de olivares, con un río a la derecha que es el Ebro, y otro a la izquierda que este no sé como se llama (...) y la otra parte está en la vuelta de una pequeña montaña que en lo alto de la misma hay un formidable castillo. Desde este gran castillo se domina una gran ciudad que vive confiada sin pensar casi en la guerra. Se ven algunos edificios destruídos por la aviación que algún tiempo atrás logró dejar caer unos proyectiles que solo sirvieron para matar unas cuantas mujeres y niños, y que, al mismo tiempo hizo que el pueblo se armase más de aquella voluntad de vencer a aquellos que se dicen los salvadores de España, y lo que hacen es destruir todo lo bello y sano que la República supo crear. (...) las mujeres en general son guapas y muy despreocupadas según costumbre del país, todas llevan moño, y sus trajes típicos de los zaragozanos. Una de las frutas que más se venden son los melones. A parte de todo esto, la gente es bastante franca». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 13.9.1937.

156 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 26.6.1938.

sobreviure amb una certa dignitat.[157]També intentava dissuadir-los de que li trametessin peces d'abric detallant l'equipament que rebien[158]

Òbviament, en la correspondència s'hi veu reflectida, de forma indirecta, la problemàtica que es vivia a Mataró. Un dels temes recurrents són les notícies sobre la salut de familiars o companys d'armes morts o ferits.[159] Quan comentaren a Ricard que a Mataró s'havien començat a produir els primers bombardejos. Aquest, amb al seva experiència adquirida al front, féu un llarg discurs indicant les mesures preventives que calia prendre en aquestes circumstàncies i que seguien moltes famílies de la població.[160]

Un altre aspecte referit a la vida local que apareix a la correspondència era el dels homes que havien rebutjat incorporar-se al front i s'havien amagat per evitar-ho. Col·loquialment eren coneguts com «emboscats». Fors s'hi referí en un dels seus escrits, amb una duresa inhabitual en ell, però ben segur que condicionada per les experiències que estava vivint a primera línia de foc.[161]

De forma semblant, en un escrit anterior, Antònia Carbonell li havia comunicat que s'havia produït a Mataró l'arribada de refugiats procedents del nord d'Espanya i que hi havia hagut dificultats per ubicar-los a les llars de

157 «...els de casa em volen enviar un altre paquet. Em sembla que en fareu un xic massa fort. Encara tinc 6 ous, mig fuet, tota la xocolata, una botella de cogñanc sencera, mitja ampolla de colònia de modo que si tornen a enviar tant de tiveri com l'altre cop no donaré l'abast en menjar. És que tenen que pensar que jo ja menjo bé i que no em falta res solament em sap greu perquè a lo millor fan cues i estan privant-se de lo que envian, em sap greu...». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 23.7.1937

158 «De roba no m'envieu res. Avui m'han dat de tot. Tinc calçotets llargs, samarretes, mitjons gruixuts, caçadora de pell amb llana, sabates altes, gorro d'hivern i de tot». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.11.10.1937.

159 «...en Carles Barberà és mort..». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 4.8.1937.

160 «...quan tirin les bombes et poses un objecte a la boca, perquè quan fan explosió si tanquessis la boca, al tenir les dents juntes et fa estrènyer les dents i podries quedar-te sorda o amb les barres assegudes... l'objecte si pot ser que sigui tou com un bastó, un llapis, etc. També dius que aneu a dormir a la caseta de la vinya. Això ja està bé. El que teniu de fer, si no voleu que un caça us *ametralli* és que el teu pare (sentiu Pepet) arrenqui forces mates de qualsevol classe i que tapi tota la caseta perquè així l'aviació no us veurà mai. Sobretot que no tingueu res a fora que llueixi, com per exemple, plats d'alumini, miralls ni res que doni a entendre que allí hi ha gent. També la tenda que dius teniu tapar-la bé i si quan bombardegen us marxeu a fora us poseu fora a una *sombra* que no us toqui el sol. Així no tingueu por que no us veuran, sobretot no porteu res que llueixi, que es veu molt i tampoc que quan *ametrallin* no fugiu mai d'allà on esteu perquè llavors és pitjor .... tampoc no està gaire bé que esteu massa junts per dormir perquè si us tiren una bomba allà hi quedareu tots. Si pot ser la tenda l'aparteu un xic de la caseta, uns 30 o 40 metres que és el radi d'acció de la metralla...». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 4.8.1937. La pràctica d'amagar-se a les vinyes, per part de les famílies que en tenien, està documentada per testimonis orals com el de Pepita Blasco Blanchart.

161 «Aquests emboscats que volten per aquí també estan destinats a la mateixa fi. Un regalito de 3 unces de plom. Que no es pensin que el dia que acabem la guerra la puguin disfrutar ells sense haver posat el seu gra d'arena des de les trinxeres igual que nosaltres. Ja ho tindrem en compte els qui lluitem aquí. No se'ns oblidarà, no. Tot això passa al meu diari de guerra i quan vingui i comenci a repassar-lo em sembla que en Junqueras, si és viu, tindrà molta feina. Y un dret que hi tindrem. Justícia, Justícia i Justícia per als traïdors que no són dignes de viure sobre la terra que no han defensat». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 4.8.1937.

determinades famílies benestants. La resposta de Fors fou, també, contundent.[162]

La següent missiva que rebé Antònia Carbonell havia estat escrita a Narbona el 14 de febrer de 1939 i reflectia la trista fi de la guerra per a molts dels combatents.[163]

La data d'aquests escrit contradiu el contingut d'una nota inserta en el «Expediente Individual del mozo Ricardo Fors Torres», que s'inicià el març de 1940, per tal d'incorporar l'expedientat a l'exèrcit que havia guanyat la guerra.

La nota en qüestió, datada a Mataró el 27 d'abril de 1939 i signada per Fors, diu literalment «Observaciones en fecha 10 de febrero último y hallándose en Le Voulons [Le Boulou, El Voló] (Francia) se presentó a las Fuerzas Nacionales».[164]

Tot i que la data sigui incerta sí que aquesta notícia permet vincular la situació de Fors, després de la retirada a França, amb la seva estada al camp de concentració de Santoña.

Saludo a Franco.
Campo de Concentración de Prisioneros
INSTITUTO MANZANEDO
SANTOÑA
CENSURA MILITAR
CAMPO DE CONCENTRACIÓN
SANTOÑA
A D.ña ANTONIA CARBONELL
CALLE DE ARGENTONA 20
MATARÓ (BARCELONA)
Remite Ricardo Fors. Instituto Manzanedo
Grupo 11 de Irún. Santoña. (Santander)
Arriba España.

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

162 «En la teva carta em dius que han arribat molts refugiats del Nord i que els rics no els varen voler a casa seva. Escolta, és que encara hi ha rics a Mataró? Què esperen a fer-los desaparèixer? Ja et dic jo... Jo ho veig, esperen que vinguem nosaltres i en passem taps perquè els que queden i que es diuen revolucionaris tenen por. Molt bé. Ja ho tindrem en compte». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 2.11.1937.

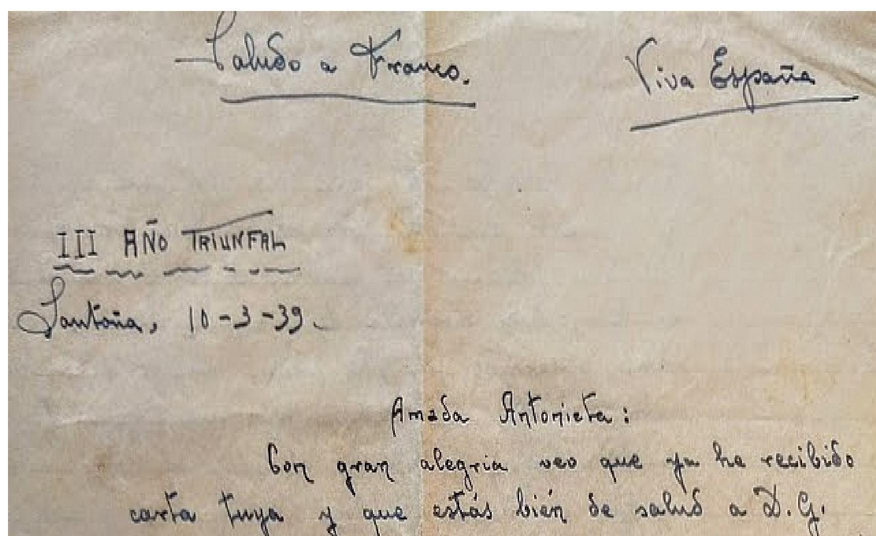
163 «Narvone (Francia) a 14-2-39. Mi adorada Antonieta: Seguramente te sorprenderá el tener esta carta mía porque ya hace tiempo que no te podía escribir por estar incomunicado contigo. Con motivo de la retirada en Cataluña he llegado a Francia y aprovecho este momento para mandarte unas palabras que consuelen tu dolor y tengas noticias mías para que veas que, a pesar de todo este tiempo que he guardado silencio obligado, no te olvido ni un momento. Sabrás que estoy bien de salud y que no me ha pasado nada malo. Seguramente que pronto nos podremos escribir otra vez como antes, pues soy capaz de todo para lograrlo. De momento no me podrás contestar pero ya te volveré a escribir pronto. Recuerdos a mis padres y tu recibe besos y abrazo de este que nunca te olvida y sufre por ti. Ricardo Fors.» Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 14.02.1939.

164 Arxiu Comarcal del Maresme, A. M. 008765.

Efectivament, el 19 de febrer de 1939 Ricard Fors s’adreçava des del seu nou destí a Antònia amb aquests termes «Mi adorada Antonieta: No sabes cuan grande es mi alegría al empezar a escribirte esta carta (...) No sé si tendrás mi carta que te escribí desde Francia cuando venía camino de la España Nacional en la que te decía que estaba bien y pronto volvería a escribirte (...) Por ahora estoy en un cuartel y estoy bien. Buena comida y bien tratado. Así pues, no pases ansia por mi, que no hay motivo».[165]

Evidentment les descripcions que han arribat de les condicions de vida en aquests camps de concentració diferien molt de les paraules de Ricard Fors que, sens dubte, es trobaven mediatitzades per dues realitats: la voluntat de tranquil·litzar els seus familiars, en primer lloc i, en segon terme, el tenir present la rígida censura que patia la correspondència en institucions com aquesta. En un moment concret Fors narrava en un dels seus escrits una circumstància que demostra alguns dels problemes que originava la censura.[166]

És per això que totes les cartes que Fors envià des de Santoña es mouen sempre en els paràmetres de normalitat i quotidianitat familiar amb l’única excepció de la presència -massa forçada- de les consignes de ritual feixistes.

Saludo a Franco. Viva España

III AÑO TRIUNFAL
Santoña, 10-3-39.

Amada Antonieta:
Con gran alegria veo que ya he recibido carta tuya y que estás bién de salud a D.G.

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

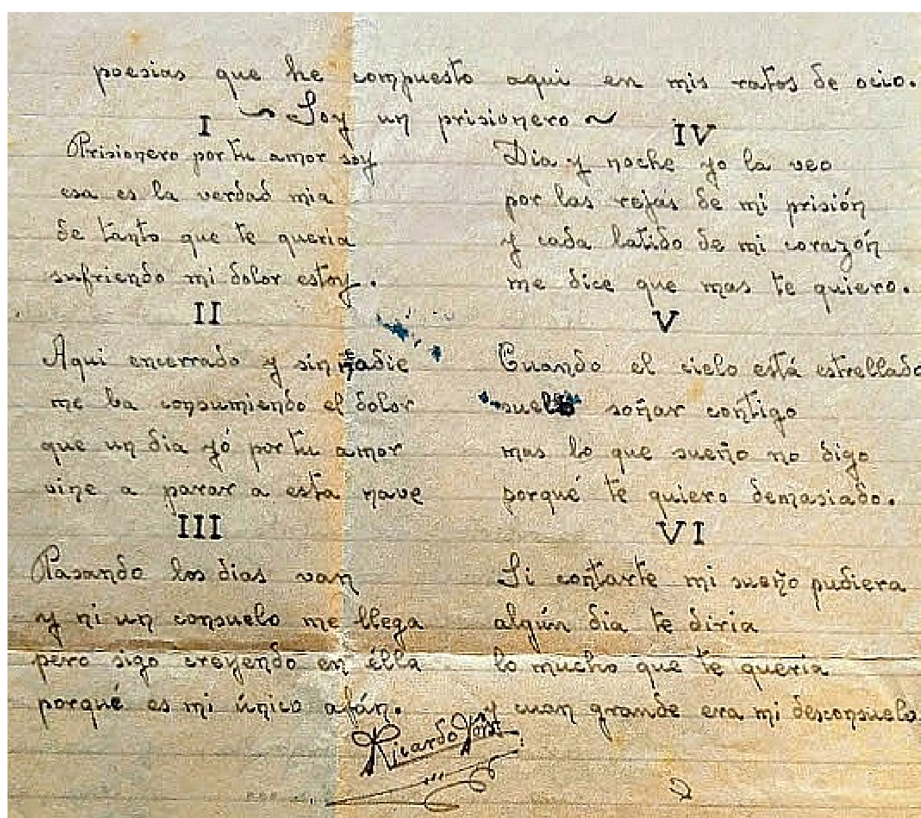
165 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 080.

166 «He recibido dos cartas, però solo es una. La otra no sé nada de tí pues el papel que había dentro no era para mí sino que era para una chica llamada Maria Ángela de Hostalric y firmaba un tal Joaquín». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 084.

Potser, l’única forma possible de manifestar la seva sensació d’empresonament era fer-ho metaforitzant la seva situació amb l’estimació i enyor que sentia per la seva promesa.

La nostàlgia per la llibertat perduda es percep, també, en alguna carta, com quan recorda els dies de la seva estada a França.[167]

En la correspondència deixa constància de la presència d’altres mataronins en aquest camp de concentració de Santoña «Hoy, precisamente, ha salido en libertad uno de Mataró. Vive en el final de la calle de San Ramon, en aquel barrio de hierro que va a una senia...».[168]

poesias que he compuesto aquí en mis ratos de ocio.

~ Soy un prisionero ~

I

Prisionero por tu amor soy
esa es la verdad mia
de tanto que te queria
sufriendo mi dolor estoy.

II

Aquí encerrado y sin nadie
me ba consumiendo el dolor
que un dia yó por tu amor
vine a parar a esta nave

III

Pasando los dias van
y ni un consuelo me llega
pero sigo creyendo en ella
porqué es mi único afán.

IV

Dia y noche yo la veo
por las rejas de mi prisión
y cada latido de mi corazón
me dice que mas te quiero.

V

Cuando el cielo está estrellado
suelo soñar contigo
mas lo que sueño no digo
porqué te quiero demasiado.

VI

Si contarte mi sueño pudiera
algún dia te diria
lo mucho que te queria
y cuan grande era mi desconsuelo.

Ricardo [illegible]

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

167 «Cuando recuerdo los pocos días que pasé en Francia y recuerdo que allí todo estaba tan tranquilo y todo era bello... los pueblos, el campo, la ciudad en fin, todo respiraba alegría y ahora... aquí solo, encerrado en este local, mejor dicho, prisionero...». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 10.3.1939.

168 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 081.

Un tema que prompte comença a aparèixer a la correspondència de form reiterada és la recerca dels «avals». Aconseguir un document d'aquest tipus per part de l'alcaldia, una autoritat eclesiàstica, militar o de la Falange obria gairebé les portes dels camps de concentració, en aquests moments de saturació dels mateixos, en els quals les autoritats franquistes cercaven de fer un cribratge entre els presos que podien considerar indiferents, addictes o irrecuperables. El tema dels avals fou tan imperiós per als presos que, parafrasejant una jaculatòria religiosa, en els camps de concentració es saludaven dient «Avalado sea Dios».[169]

En referència a aquest tema el 13 de març Fors indicava «Lo que dices del aval está bien. Esperaré».[170]La referència als avals torna a aparèixer dues setmanes després «... ya sabes que los avales que me mandaron no me sirven porqué son indirectos. Para que sirvan, ya lo expliqué a mis padres, que tenían que ser firmados directamente por Falange y por el Alcalde respectivamente. Hay que tener paciencia».[171]El dia 10 d'abril altra vegada els avals són presents a la correspondència «Veo que no hablas nada de los avales (...) Espero que ya estaréis enterados y que, mientras no los tenga en mi poder, no saldré de aquí».[172]El dia 18 d'abril Ricard Fors plantejava un altre obstacle per al definitiu retrobament de la parella «... me dices que esperas que venga pronto. Yo también espero este día però me temo que aún faltan días para poder venir. Ya sabes que, si salgo de aquí avalado, tendré que incorporarme en la caja de reclutas para ser destinado a prestar servicio pues, seguramente, mi quinta por ahora no la licenciarán. En fin, la cuestión es salir de aquí».[173]

---

169 Frase que ha estat recollia per Eduardo Fernández Jurado com a títol de la seva novel·la *Avalado sea Dios*, Madrid, 2017, en la qual fa un retrat de la societat espanyola de postguerra..

170 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 082.

171 «Espero que esta vez ya llegarán bien. No creas que soy yo solo el que no me han servido los avales. Hay muchos que les ha llegado idénticamente que los míos y tampoco les sirven. Es porque hay la equivocación de hacerlos indirectamente». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 084.

172 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 087.

173 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. UD 089.

Segons fonts familiars les gestions per aconseguir els avals a Mataró, que permeteren l'alliberament de Fors, tingueren un cost de 65 duros que s'hagueren de satisfer en moneda de plata.

En aquesta ocasió les gestions de la família per assolir els avals sí que foren efectius. Com ja ha estat indicat, el 27 d'abril de 1939, Ricard Fors signava a Mataró els tràmits per incorporar-se a l'exèrcit, amb la seva lleva, per tal de dur a terme el servei militar sota les autoritats franquistes.

Fins ací el relat procedent de la correspondència de Ricard Fors en la qual el personatge deixà per escrit les seves vivències, els seus sentiments més personals, les seves angoixes i anhels i un relat, profundament humà, de les experiències en carn pròpia d'un cruel conflicte bèl·lic.

En els seus textos es poden trobar moments abrandats com el 12 d'octubre de 1938 quan manifestava el seu entusiasme pel fet de participar des de primera línia de foc en el combat: «Cuando venga vendré con el honor de poder decir que he luchado y ganado en los campos de batalla la libertad para mi y los míos. Me siento orgulloso de pensar que estoy defendiéndote de la esclavitud y de la miseria. Lucho para poder ofrecerte mañana una libertad, un amor y un hogar donde puedas ser feliz junto a mi».[174]

En d'altres moments es feia plantejament profundament existencialistes: «No comprendo, a veces, porqué tenemos que matar tantos hombres por el sólo hecho de que están al otro lado de trinchera. ¿Es que no son iguales que los que estamos aquí? ¿No tienen ellos el mismo derecho a la vida que tenemos nosotros?[175]

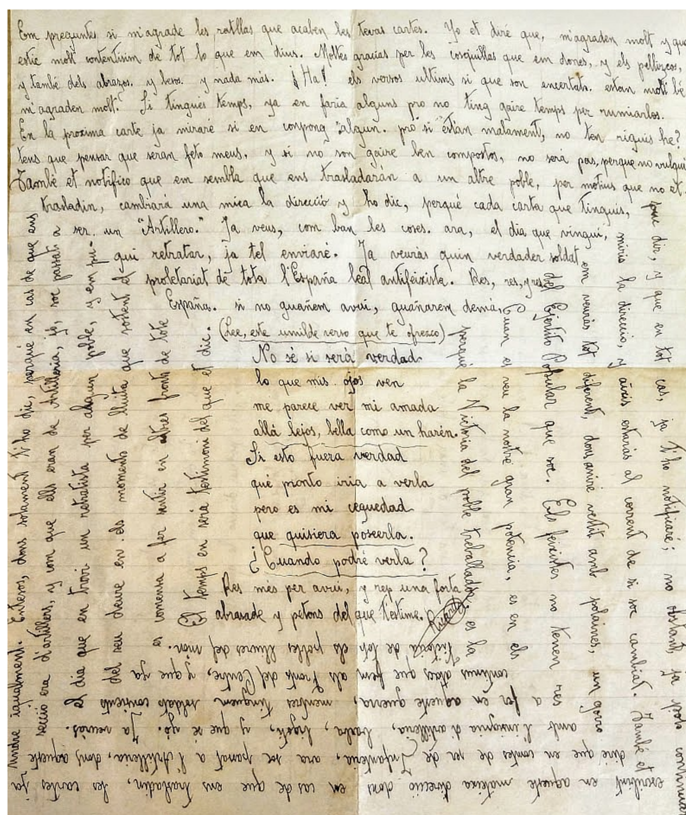
La seva personalitat restaria incompleta si no es considerés la seva sensibilitat artística manifestada en les composicions i dibuixos que il·lustren els seus escrits i, també, en la utilització dels recursos poètics per expressar les seves emocions. Heus ací uns testimonis més.

174 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340. 12.10.1938.
175 FORS, *Mi Diario*, 12.11.1937.

...n Campaña a 12-10-38. Amada Antonieta: Hoy vuelvo a escribirte para que tengas mas noticias mias
...veas una vez mas que no te olvido ni un momento. Ya sé que estás pensando ahora. Que el dibujo
... muy bien verdad? Sabrás que es copia de una fotografia que salió en una revista de la URRS
... pude sacarla muy bien, pero ya se parece un poco. En una tarde la...
...é. Entre mi, al ver la foto- grafia en la revista, pensé que...
...aria, y por eso la dibujé. Ya puedes ver que me sobra...
...po, y esto prueba que el frente está tranquilo, pués...
...ontrario no tendria el tiempo libre para dibuj...
No tengo nada de nuevo que contarte,...
...nos vida muy tran- quila. Lo único...
contar, es mi dolor de no poder estar...
como antes, y ser feliz. Pero ha...
...do, tengo mucha paciencia para esp...
...mi regreso, que será junto a la gloria d...
...toria sobre el fascismo. Cuando venga, vendr...
...e poder decir que he lu- chado, y ganado en los...
...lla, la libertad para mi, y para los mios. Me...
...e pensar que estoy defendiendote de la esclavitud, y la miseria.
...oderte ofrecer mañana una libertad, un amor, un hogar donde puedas ser feliz ju...
...vuelva victorioso, construiremos cual los pajaritos, nuestro nido de amor, para...

R. Fors

Em preguntes si m'agrade les ratllas que acaben les teves cartes. Yo et diré que, m'agraden molt y que
estic molt contentísim de tot lo que em dius. Moltes gracias per les cosquillas que em dones, y els pellizcos,
y també dels abrazos. y besos. y nada más. ¡Ha! els versos ultims si que son encertats. estan molt bé
m'agraden molt. Si tinguies temps, ja en faria alguns pro no ting gaire temps per rumiarlos.
En la proxima carta ja miraré si en compong alguin. pro si estan malament, no ten riguis he?
tens que pensar que seran fets meus, y si no son gaire ben compostos, no será pas, perque no vulgui.
També et notifico que em sembla que ens trasladarán a un altre poble, per motius que no et...
trasladin, cambiará una mica la direcció y ho dic, perqué cada carta que tinguis,...
a ser un "Artillero." Ja veus, com van les coses. ara, el dia que vingui,...
qui retratar, ja tel enviaré. Ja veurás quin verdader soldat...
proletariat de tota l'España leal antifeixista. Res, res, y res...
España. si no guañem avui, guañarem demá,...
(Lee, este umilde verso que te ofresco)

No sé si será verdad
lo que mis ojos ven
me parece ver mi amada
allá lejos, bella como un harén.
Si esto fuera verdad
qué pronto iria a verla
pero es mi ceguedad
que quisiera poseerla.
¿Cuando podré verla?

Res més per avui, y rep una forta abrasade y petons del que t'estime.
Ricard

En una data indeterminada de l'any 1940 fou incorporat al «Regimiento de Línea nº 52» a Saragossa. Jurà bandera el 1 d'agost d'aquest any. Fou llicenciat el 10 de maig de 1942. El primer d'agost de 1954 li fou concedida la llicència absoluta.

Ricard Fors i Antònia Carbonell es casaren a l'església de Sant Josep de Mataró el dia 22 de juliol de 1945.[176]

Després de la guerra Ricard Fors treballà com a fuster torner a l'obrador ubicat a la llar familiar, al carrer d'Amàlia.

176 Dec aquestes dades a Xavier Clavell, membre del Museu Arxiu de Sant Maria.Col·lecció Núria Calatayud Fors.

Col·lecció Núria Calatayud Fors

Fou membre actiu de la Unió Excursionista de Catalunya. Afeccionat a les curses ciclistes i en moto fou un dels promotors del velòdrom de Mataró.

Durant la resta de la seva vida Ricard Fors mai va voler parlar de les seves vivències a la guerra.

Morí a l'any 2007.

Antònia Carbonell compaginà la feina a la jardineria familiar del carrer d'Argentona amb el treball a empreses tèxtil, com per exemple, a Ca l'Esclop.

Morí a l'any 2008.

No tingueren fills. La seva neboda Núria Calatayud Fors recollí la documentació referent als seus oncles i la preservà. A l'any 2020 la lliurà a l'Arxiu Comarcal del Maresme.

Ricard Fors en el seu obrador de fuster al carrer d’Amàlia. Anys 50. Col·lecció Núria Calatayud Fors.

MI DIARIO DE GUERRA

Ricard Fors Torres

Al Lector

Al escribir este libro no es mi intención la de presentar ni escribir cosas que no sean reales. Sólo me limitaré sin ninguna clase de pasión a anotar todo cuanto vea, y todo cuanto me ocurra. No pretendo hacer un libro de fantasía. Será humilde, pero real. R. Fors.

19 de julio del 1936. En esta fecha inolvidable, estalla una guerra que ensangra las calles de las principales capitales de España. En ella luchan dos clases. La parte de los Militares, junto con la clase adinerada, y la clase obrera. Estos últimos, logran en muy pocos días, dominar al otro sector en casi la totalidad de España com son: Madrid, Barcelona, Valencia, Alicante, Cartagena, Bilbao, Oviedo, Santander, etc. etc.

Durante estos días de febril inquietud, se cometen toda clase de abusos: se fusilan a Goded y Burriel, generales que estaban al lado de los militares, y que fueron vencidos en Barcelona. A medida que pasan los días, parece ser que la cosa ya está ganada para los de la clase obrera. Durante estos días se han organizado columnas de voluntarios que marchan hacia los frentes que aún faltan que dominar. De esta forma, empieza la guerra en España. Para mejor entendernos a la lectura, nombraremos a los sectores de la siguiente forma: A los militares, fascistas. A los obreros, rojos. Así, pues, empezamos poco a poco nuestra tarea de anotar todo cuanto sucede.

Por allá el mes de septiembre, se prepara el Gobierno Rojo, que se ha constituido, a movilizar quintas para cubrir las necesidades de los distintos frentes que se han establecido, y el día 22 del antedicho mes, llaman la quinta del reemplazo de 1936.

Como yo soy de este reemplazo, me toca presentarme; (hay que tener en cuenta que cuando estalló el movimiento, y una vez sofocado el mismo, me encuentro en la zona Roja). Durante unos meses vamos a un campo donde nos enseñan la instrucción militar para prepararnos para la guerra.

En todo eso, nos sorprende el mes de abril de 1937, y el día 4 es cuando nos toca marchar a un puñado de jóvenes de mi quinta, siendo destinados a

un cuartel de Lérida. El momento de nuestra partida, o sea las 6 de la mañana del día 4 de abril del 1937, viene la aviación fascista y bombardea Mataró. Esto es el toque de atención para las jornadas que nos aguardan.

1937 Abril 4 domingo. Son las seis de la mañana. El día se presenta magnífico. Ya des de ayer lo tengo preparado todo pare emprender el viaje a Lérida donde he sido destinado para prestar servicio. Poco a poco, van llegando al puesto de cita los compañeros que marchamos de Mataró, para ir a Barcelona y de allí a Lérida. Falta poco para partir, pero se presenta de pronto la aviación fascista y deja caer unas bombas cerca del Gas de Mataró. Es la primera vez que vienen a bombardear aquí, y precisamente el día de nuestra partida hacia nuevas aventuras de las que no sabemos si volveremos…

El tren sale de Barcelona, y camino de nuestro destino vamos todos contentos. Cuando llegamos a Lérida, es casi de noche. Nos llevan al Castillo y cenamos. Después a dormir se ha dicho.

Diana. Todos nos levantamos y después de lavarme, y tomar desayuno, se nos concentra en el patio para distribuirnos por compañías.

Desde este momento, la vida se aparta por completo de la vida civil. Todos los días instrucción, y cuando nos toca, guardias, y si no a pasear por la ciudad. Casi todos, tenemos una casa particular donde nos guardan la maleta y nos lavan la ropa todas las semanas.

La cosa va bien. Ya he ido con permiso a casa una vez. Es a las tres semanas de estar incorporado. Después ya todo sigue igual…

Abril 29. Ya hace unos días que he venido de permiso. Parece que estoy algo triste. Y es natural, pues acostumbrado a estar siempre en casa ahora siento que los echo de menos.

Junio 19 sábado. Esta madrugada nos han despertado a todos a eso de las cuatro. Dan la orden de prepararlo todo pues tenemos que salir para el Frente.

Hay gran expectación por la noticia y algunos tienen miedo. Yo, francamente, no lo asiento. Casi hasta lo deseaba. Durante el día nos reparten ropa, correajes, cantimplora y a las dos del mediodía salimos del Castillo toda la 141 Brigada de la 33 División que es la que pertenecemos. Desfilamos por

las calles de Lérida entre las aclamaciones de la multitud y acompañados de la banda, llegamos a la estación. Allí, como es natural, se desarrollan cuadros de todas clases. Todo son gritos y abrazos, besos y despedidas para los que se merchan. ¿Volverán?

A las 5 de la tarde salimos de la estación y vamos destino a lo desconocido. No sabemos a donde vamos. El tren ya hace horas que corre y va dejando atrás a los seres queridos, con los que pensamos todos.

¿Cómo darles la noticia de que pronto estaremos en medio del peligro y desafiando a la muerte en un campo de batalla?

La impaciencia nos consume. Ya hace diez horas que vamos en tren y aún no hemos llegado. En el vagón, unos duermen, otros comen, fuman, beben, quizás para no pensar en el formidable paso que estamos dando.

Son las cuatro de la madrugada que nos dan la orden de no fumar ni encender ninguna clase de luz, debido a la proximidad del enemigo. A la media hora el tren para, y todo el mundo baja de los vagones.

La noche es muy oscura cual boca de lobo que espera su presa…

Torralba de Aragón

No se puede hablar alto ni fumar. Un teniente nos dice que tenemos el enemigo a muy pocos minutos. Todo es cautela, y al poco rato se distingue la sombra de una torre. Es Torralba de Aragón, un pueblo que mas parece una masía de las de nuestra Barcelona que otra cosa. Es tan pequeño el pobre, que ni encontramos un corral para dormir a pesar de la hora que es. Pero ya crecera...

20 de Junio 1937. Es domingo. Cuando me despierto, veo que hacen cola, y al preguntarlo me dice uno: Apa noi, que si dorms no te'n tocarà. Y veo que es café lo que reparten, por lo que no espero a que me lo repitan y me pongo a la cola... Chico, y que café nos han dado... parece de serrín, pues tiene todo el sarro dentro. Ya empezamos mal. El asunto de la comida es desastroso pues a más de ser mala, sólo comemos cuando la hay.

22-6-37. Hoy he mandado un giro de doscientas pesetas a mi casa y sólo me quedo dos pesetas en el bolsillo pues en perspectiva de ir a las trincheras no queremos dinero de ninguna clase. Todo el día ha estado lloviendo por lo que las calles están llenas de barro. Es tan bonito el pueblo este que da asco de verlo. Ya ves si me hace gracia, que no me muevo en todo el día del cuartel (un corral de ovejas lleno de paja y de ratones).

24-6-37. Hoy la aviación enemiga ha bombardeado la sierra de Alcubierre. Por la tarde pasa por aquí, y no pasa nada malo. Pero por la noche nos hacen formar, y nos reparten armamento para ir a ocupar las trincheras de la ermita de Santa Quiteria. Allí no voy yo. Me ha tocado quedarme, junto con otros diez y siete que han sobrado para completar las compañías de la 124 Brigada que guarnece aquel sector. Así es que una vez me he despedido de mis amigos que marchaban me voy a dormir. La despedida ha sido algo dolorosa pues yo quería ir con los amigos del pueblo y me separan de ellos. Hay momentos en que las lágrimas me corren por las mejillas al pensar que quedo solo de Mataró, y me siento abandonado. Ellos me consuelan y me animan por lo que quedo más tranquilo al verlos a ellos tan decididos y contentos.

Junio 30. Han pasado seis días monótonos y tristes. Debido a una orden de la Brigada, tengo que hacer mi presentación al Mando, y allí me destinan a Municionamiento de la Brigada. Por la tarde, después de mi ingreso, asisto a clase de explosivos que dirige el Teniente Gaspar. Por lo que veo, esto es un polvorín y tengo que confesar que hoy, al tener que cambiar unas bombas de mano a otra caja, he llegado a sentir miedo de que explotaran. La verdad, no son cosas estas para que uno les tenga mucha confianza, pues no avisan nunca cuando quieren explotar. Si por lo menos avisaran por teléfono, tiene uno el tiempo suficiente para huir... pero ni eso.

1-7-37. A las ocho de la mañana entro de guardia en el depósito. Serían las seis de la tarde que me dicen que marchan el resto de individuos de mi antigua Brigada y veo que entre ellos van mis amigos Pera, Casals, Rocha y Riera. Casi no les puedo despedir por no poder abandonar la guardia.

4-7-37. Hoy he tenido la agradable visita de mi amigo Serrano que ha venido aquí para comprar algo en el pueblo y hemos hablado un buen rato. Me

cuenta algo de las trincheras (que yo aún no he ni visto) y dice que están bien, y que tiene permiso hasta el mediodía para estar en el pueblo. Más tarde, él vuelve a su sitio, y le acompaño hasta las afueras del pueblecito con lo que nos despedimos. Mientras se aleja, le acompaño con la vista, y... no sé porque, pero ... yo también quisiera ir con él y compartir juntos la vida de la trinchera.

Después, por la tarde, voy a lavarme la ropa. Lo que son las cosas. Mira, para lavarla, tengo que sacar el agua con un pote de leche y un cordel y no acabo nunca. La verdad, que parece un juego de niños esto. Y pensar que en micasa no tenía que lavar nunca... vaya que no hay derecho, tendrían que poner unos lavaderos para los soldados, y no que tengamos nosotros que usurpar las bellas cualidades de la mujer que está lavando...

9-7-37. Hace unos días que no me encuentro muy bien. Serían las cinco de la madrigada, que estando despierto, mis oídos parece que sienten algún ruido extraño. No tardo en saber qué era. Unos zumbidos fantásticos ensordecen el espacio, y aparecen los aparatos enemigos en número de seis grandes trimotores que vuelan a escasa altura por el pueblo. En un momento han desaparecido y al poco rato se oyen grandes explosiones que proceden del pueblo de Almuniente que ha sido bombardeado bárbaramente con bombas que pesarían unos doscientos cincuenta kilos cada una. Al momento salen las ambulancias recoger víctimas cuando aún se veían las enormes columnas de humo que salían del pueblo.

Por la tarde recibo un paquete y una caja de mis padres que me mandan fruta y otras cosas. Mientras miro la caja se presenta otra vez la aviación y ametralla los grupos que ve, durante más de una hora, sin tener que lamentar ninguna desgracia. Mientras tanto, sigo mirando lo de la caja.

18-7-37. Durante estos últimos días no ha ocurrido nada de interés. Por ser domingo me toca ir a relevar a los del Polvorín que está a cuatro kilómetros del pueblo, en el monte. Así, pues, estaré ocho días que me toca estar allí, haciendo la vida de Robinson. Por ser el primer días sucede algo que no me ha gustdo «ni miaja».

Serían las nueve de la noche, cuando al ir a coger el teléfono para dar el parte de las novedades, resulta que no funciona. En vista de ello, doy las

órdenes oportunas (pues soy cabo) para que un soldado vaya al pueblo a dar la novedad.

Mientras estaba dando las órdenes, en medio del silencio que reinaba dentro de la cueva (porqué el polvorín está en una mina dentro la montaña) suena el timbre del teléfono de manera persistente. Al instante, agarro el aparato para hablar, pero quedo por encanto mudo sin poder pronunciar palabra.

Ante mis ojos, a la entrada de la cueva, hay tres fusiles y una pistola que apuntan mi cuerpo...

Pero al momento reconozco a quien los empuña, y después todo se aclara.

Resulta que algún espía nos había cortado la comunicción con objeto de asaltar el polvorín, y antes de la hora de dar el arte, me llamaron desde el pueblo para algún asunto, descubriendo de esta manera que la línia estaba cortada y, por lo tanto, que nosotros estábamos en peligro. Por eso vino el sargento y los tres soldados que me amenazaban en la entrada de la cueva creyendo que dentro ya estaba el enemigo.

Despúes de este incidente nos vamos a dormir dejando doble guardia toda la noche.

19-7-37. Hoy hace un año que empezó la guerra. Por ser el aniversario de ella viene la aviación enemiga con seis trimotores y doce cazas y bombardean otra vez Almuniente, Robres y Senés. La aviación nuestra aún no sé del color que es pues no lavemos nunca.

Por la tarde, el Teniente Gaspar trae un obús del 10’5 que el enemigo nos envía y no había estallado. Prepara el detonador y mecha, junto con otro obús del mismo calibre, y los pone en el canal de Tardienta que pasa junto aquí. Prende fuego a la mecha, y .... ya está.

Vamos a ver, y no vemos nada. Al poco rato telefonean del Estado Mayor preguntando el motivo de la explosión lo que aclaramos sin pasar nada más.

Mi diario de guerra

22-7-37. Chico, parece que me vienes detrás de los talones.

Hoy por la tarde intento telefonear al puesto de reserva y tampoco puedo comunicar. Mando un enlace al pueblo y a las dos horas ya está la línea otra vez reparada.

Parece que nos buscan mucho por aquí pues ya van dos veces la línea cortada en cinco días...

25-7-37. A las ocho de la mañana viene el relevo y vuelvo otra vez a Torralba. Al llegar voy a cobrar un giro de cincuenta pesetas a correos que me han mandado mis padres, y al llegar la Sección, veo que tengo otro paquete. Después por al tarde todos los que estamos libres de servicio vamos a Almuniente a nadar en el río.

Por la noche salgo con el camión a Sariñena a cargar material y son las tres de la madrugada cuando regresamos a dormir.

31-7-37. Sábado. Hace días que se dice que marcharemos de aquí y, hoy a las seis de la tarde, se confirma el rumor. Preparamos todo el material y a las nueve se sale con camiones direcció a Fraga.

Son las tres de la madrugada que pasamos por Sariñena al que descansamos un rato, emprendiendo la marcha seguidamente. A la salida del

pueblo hay un puente de hierro y al final un pronunciado viraje, pero nuestro chófer no logra cogerlo bien debido a la velocidad que lleva y nuestro coche da mevia vuelta en dirección al barranco siendo parado por un muro que priva nuestra caída en el fondo. Los que íbamos encima del camión salen despedidos por el aire cayendo a unos metros del camión, que no ha volcado. De los cinco que íbamos encima, tres salieron despedidos y Mota y yo, al ver que la cosa iba mal, nos agarramos a las escalerillas de los obuses y quedamos medio sepultados con los proyectiles dentro del camión.

Al momento vinieron los del otro camión y nos auxiliaron. Miguel es el que está más jodido pues tiene una ceja abierta y las barras de la boca rotas.

Sedó, una pierna con heridas leves y Bragulat contusión en la espalda por haberle caído una caja de bombas Laffitte.

Mota y yo sólo tenemos que lamentar el susto. Hay que remarcar que hoy hemos nacido. Con la carga que llevamos y que estamos vivos, es un milagro.

Los cuatrocientos obuses del 10’5, las cajas de bombas Laffitte, fulminantes y espoletas, que al más ligero golpe ya explotan, no sé que será pero en esta ocasión no lo han hecho (y lo celebro).

Miguel se ha tenido que quedarse en el Hospital de Sariñena. Los otros hemos continudo el viaje hasta Torrente del Cinca y, después de descargar, otra vez a Torralba para llevar lo que queda.

Con el poco rato de estar en Torrente ya he conocido a muchos de Mataró que son del la quinta del 31.

El segundo viaje me toca hacerlo en un blindado pues llevamos los artefactos más peligrosos y voy dentro con el chófer.

Claro, el tanque va poco a poco y esto hace que a las pocs horas de viaje vamos llenos de polvo pues las cadenas levantan mucho el polvo de la carretera y nosotros, que vamos con las mirillas y ventana abiertas, quedamos «negros» de polvo blanco...

La marcha empieza a ser en extremo pesada. Son las nueve de la noche y tenemos que encender los faros, pero el tanque sólo lleva uno y muy malo, por lo que la mayor parte de las veces estamos a punto de caer en los

barrancos... pero... hay que vigilar a pesar del sueño que tenemos. Son las seis de la mañana que llegamos y damos por terminado todo el traslado.

Entonces vamos al pueblo y a comer se ha dicho. Tres huevos fritos cada uno, pan y vino, y pagamos la cuenta que, por cierto, no es cara (diez reales por cabeza) y a tomar café se ha dicho. Por la tarde al río Cinca a nadar y lavarnos que ya convenía.

3-8-37. Hoy ha sido un día de trabajo intenso pues hemos tenido que trasladar el polvorín por no reunir condiciones el que estamos. Después veo a los amigos Riera, Rocha, Bellatriu y me dan una mala noticia. Barberá ha muerto. Esta es la primera mala noticia que he tenido. Ya tenemos uno en la triste lista de los que caen.

Salimos juntos de Mataró unos cuarenta y pico, y si esto se acaba algún día, veremos (o verán) los que vuelven al pueblo...

Por la noche hay un baile en la plaza del pueblo y allí pso el rato con mis amigos.

4-8-37. Estoy de guardia. Por la noche, al relevo de las dos, explota una bomba de mano cerca del polvorín y repelimos al agresión con fuego de ametralladora. Al poco rato queda en nuestro poder un individuo que resulta ser del comité de l F.A.I. y queda detenido por no saber explicar su presencia allí.

10 Agosto 1937. Todos los días por la mañana nos hartamos de comer higos con pan, durante el día melones, huevos, ensaladas, etc. etc.

Me encunetro con Riera y le invito a que venga a la Sección para echar un trago de cogñac que tengo. Le doy tabaco, chocolate, langoniza y tres huevos para que se los coma con Rocha.

Por la tarde vamos a una casa y merendamos los tres juntos por lo que después vamos a la Sección y nos echamos un formidable trago de cogñac. Me cuentan que Serrano y Morros están en Velilla de Cinca, pueblo que está a unos 15 kilómetros de aquí.

Hoy han salido los que les tocó permiso a sus casas. Como que el furriel se encuentra mal de resultado de la caída del día 31 del pasado, tengo que ocupr su sitio hasta que se encuentre mejorado.

Por la noche, al pasar lista, nos presenta al que de hoy en adelante será nuestro comisario político, un tal Alcaraz.

15-8-37. Hoy me he cortado la barba que llevo pues no es permitido llevarla. Pobrecita, tan larga y bonita que la tenía y tener que cortarla.

Por la noche, como que es domingo, la Brigada ha organizado un festival y como es natural voy a ver qué pasa. Voy a taquilla, suelto los diez reales de la entrada y para dentro se ha dicho. El local está lleno a rebosar.

Empiezan a salir cansonetistas y cantan Los Claveles, Katiuska, Rocío, La Dolorosa y otras. Lo que nos gusta más son las bailarinas y sobre todo si salen en pocos vestidos que hace que el público se anime a medida que transcurre la saragata.

Toda la velada transcurre entre gritos y aplausos por lo que a las doce y media nos vamos a dormir satisfechos.

18-8-37. Por tener pendiente de cobro el mes de junio, he logrado un permiso para Lérida de dos días al efecto de ir a cobrarlo. Marcho con un camión de intendencia y a las nueve de la mañana ya estoy en Lérida. Vamos juntos Saurí, un chico de la sección que también le deben un mes. Seguidamente del desayuno vamos al Seminario (hoy cuartel P.O.U.M.) y cobramos el mes. Después nos dedicamos a la compra de los encargos que tenemos de la Sección.

Por la noche encuentro a Carmen, la chica de donde me guardaban la maleta y lavaban la ropa cuando estaba en el Castillo y, quiera o no, tengo que ir a cenar a su casa. Sus padres están contentos de ver que estoy bien y después de la cena me voy a dormir al hotel de la estación.

A la mañana siguiente me levanto a las diez y, después de almorzar un poco, voy a comprar billete para el coche que me lleva otra vez a Torrente, al mismo tiempo que recuerdo que hoy hace dos meses justos que salía también de Lérida con destino al Frente.

La llegada a Torrente me hace ver que los batallones ya han salido. Como es natural, dentro de poco, también saldremos nosotros no sé a donde, ya veremos.

22 Agosto 1937. Domingo. Con dos camiones de material marcho a Lalueza a municionar los batallones

ZUERA

Primeros Ataques. 24 de Agosto de 1937

Mi diario de guerra

Hace dos días que estamos aquí preparando un ataque.

Tenemos el polvorín instalado a diez kilómetros de la linea de fuego. Lla preparación es grande pues aún no ha parado de descargar camiones de día y noche sin descansar un rato, y lo peor, sin comer.

Son las seis dela madrugada cuando empiezan a explotar las bombas de mano, señal evidente que ha empezado el ataque. Al poco rato empieza también a rugir las baterías de artillería y, al poco rato, esto parece que se anima de una manera infernal. Empieza a venir la aviación y chico, a esconderse tocan. Pasa una hora, y otra y la aviacion sigue haciendo de las suyas por aquí. Yo creo que habrá visto el movimiento de camiones y quiere descubrir donde están.

Han pasado nueve horas desde el comienzo del ataque, y nuestras fuerzas han ocupado Quinto y están en las inmediaciones de la estación de Zuera. En este momento (las tres y media de la tarde) aparecen cinco “pava”

y, después de dar un vistazo por aquí, nos dejan un regalito que, por cierto, no es muy sabroso.

Menos mal que no han dado en el polvorín. Entretanto, la artillería enemig no para de zumbar sobre nuestras líneas, lo que no priva de que en la jornada de hoy se hayan avanzado ocho kilómetros.

25 Agosto 1937. Desde las dos de la madrugada que no paro de cargar camiones de munición que salen para las líneas. Son las diez que, estndo cargando un camión, vienen las "pavas" y nos bombardean sin remisión. Dos veces consecutivas, teniendo que lamentar una baja.

Es nuestro compañero Mota que le han herido de la pierna y la mano, aunque no es grave.

Son las siete de la tarde que empiezan a venir camiones a cargar y no paramos en toda la noche. Estamos rendidos, pues sólo estamos una escuadra y no comemos más que pan y chorizo cuando lo hay. Francamente no quiero estar de operaciones.

26-8-37. Estaba tranquilamente durmiendo en la sombra de un olivo y otr vez tengo que ir a cargar camiones. Apenas he dormido dos horas. El sol pica que es un delirio, por eso nos ponemos a la sombra. La sed empieza a tenernos acobardados pues ya hace tres días que no hemos visto agua (y lo quees peor, ni vino) por lo que mando a dos para que vayan a explorar el terreno y encuentren agua.

Mientras tanto, allá lejos, continúa el tá-ta-tá de la ametralladora…

Por fin traen agua y nos hartamos. Después nos explican que es una balsa del agua que llueve y que está a media hora lejos de aquí. El agua es fangosa pero con la sed que tenemos no le damos importancia. Si en mi casa me hubiesen dicho que tenía que beber agua de la acera cuando llovía, me hubiese dado el cólera y, en cambio, ahora… gracias que se encuentre y, si puede ser, que no se nos acabe.

Allá las once se inicia otro ataque oyéndose perfectamente los estampidos de bombas de mano y morteros junto con el cantar de las ametralladoras y fusilería… y continuamos cargando…

28-Agosto 1937. Es algo impresionante el ruido infernal que morteros, ametralladoras, fusiles y cañones están metiendo esta mañana. En todo esto se presenta nuestra aviación en masa y ayuda a las fuerzas de infantería en su magnífico avance en todo el sector.

Al caer la tarde llegan unos nuevos camiones con piezas de artillería y obuses que se han cogido al enemigo en su huída. Hasta hoy se encuentran en quince kilómetros de profundidad nuestro avance.

2 de Septiembre 1937. Han transcurrido unos días de relativa tranquilidad, lo que nos h permitido descansar un poco. Pero hoy, desde muy de madrugada, la artillería y aviación ha actuado mucho y, al caer la tarde, nos comunican que hemos ocupado Belchite. Se han hecho unos mil cuatrocientos prisioneros y mucho material de guerra e nuestro poder.

6 de Septiembre 1937. Durante el día de hoy un movimiento fantástico, y es que nos relevan.

A las seis de la tarde empezamos a cargar el material y, a las nueve de la mañana siguiente, acabamos el traslado a Senés, cargándolo en un tren y marchando en dirección a Caspe.

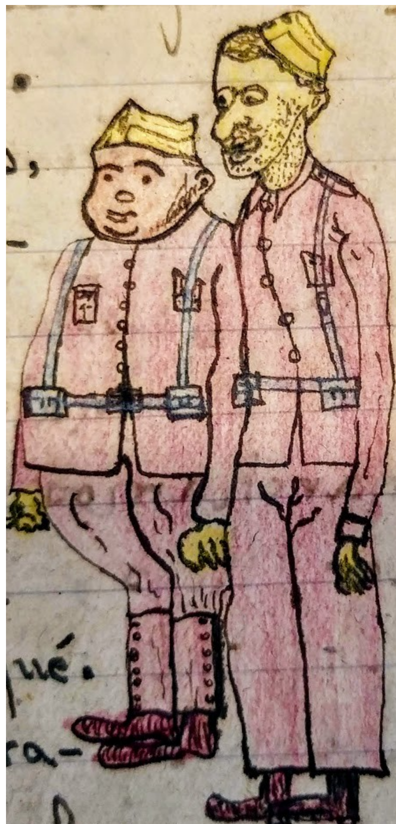
9 de Septiembre 1937. Estoy de guardia en la estación de Caspe guardando el tren de material que están descargando. Han llegado quintos que seguramente agregarán en la Brigada para cubrir las bajas que hemos sufrido.

Entre ellas hay Colom, Casals, que han muerto. Rocha, Dencàs, Armengol, Martínez, que han sido heridos. Mi mejor amigo Serrano que ha desaparecido. Hay quien dice que le vieron herido del pecho, pero no se sabe si quedó allí prisionero o qué.

Estoy apenado por la desgracia que puede que le haya costada la vida a uno de mis mejores amigos…

Veo a muchos, entre ellos, a Riera, Toll, Morros, Julián, Comas, Ramoneda, etc. que, por ahora, siguen todos bien.

15 de Septiembre 1937. Por la mañana mi amigo Riera me trae la

Mi diario de guerra

cartera de Rocha, para que la guarde junto con trescientas cuarenta y cinco pesetas que tenía al caer herido.

16 de Septiembre 1937. Hoy tengo carta de Antonia y me dice que Emilio está en Caspe i gual que yo. Pregunto a un amigo si sabe que aquí hay marinos y dice que son en la estación. Al acto voy allí y, después de un rato lo encuentro y grande es nuestra alegría al verle. Pasamos mucho rato hablando hasta que el tren se marcha y nos despedimos. Dice que van a Tortosa.

18 Septiembre 1937. Durante el día cargamos el material y a las diez de la noche marchamos con destino Boltaña. Pasamos por Reus, Picamoixons, Esplugues, Lleida. Son las 11’45. Continuamos por Monzón, Selgua y Barbastro. Hace diez y nueve horas justas que voy en tren. Dormimos en la estación.

20 de Septiembre 1937. A las once de la mañana marchamos hacia Boltaña con un camión, llegando a las 6 de la tarde. Me confían dos camiones

de material para instalar el puesto avanzado y que debo situarlo al Km. 7 estando el enemigo en el 6. Esto ya no es pan comido chico estar tan cerca…

ALTO ARAGÓN.

Segundo Ataque. 21 Septiembre 1937. El aire frío bate los rostros de una manera fulminante en el silencio de la noche… Los pinos mueven sus ramas heladas con un crujido de muerte y la Luna ilumina la gtriste escena que dentro de poco se va a desarrollar.

No he podido dormir en toda la noche debido al intenso frío que hace. Es que aún vamos con ropa de verano y la mayoría, como yo, no llevamos ni calzoncillos ni camiseta, lo que hace que estemos tiritando de frío toda la noche. Son las dos de la madrugada.

Al poco rato las máquinas de guerra rompen el silencio de la noche y las bombas de mano iluminan el espacio. Sorpresa, confusión, espanto, es lo que pasa en la línea enemiga. Las balas silban su canción de muerte en la inmensidad del espacio….gritos, maldiciones, juramentos y todo sigue su ritmo acelerado sembrando la muerte por doquier.

Empieza a amanecer… y el avance continúa…. Es mediodía, y todavía continúa...el enemigo en franca huída deja todo cuanto lleva.

La artillería nuestra está zumbando en gran manera lo que hace que el enemigo intenta localizarla cayendo los obuses en el barranco donde tengo el polvorín.

Durante más de dos horas tengo que estar tumbado para protegerme de la metralla que cae por aquí cerca.

Después ya, todo es silencio. Sólo las bombas de mano se oyen.

Por allá cerca de las deiez repiten otro atque formidable que dura, casi, hasta las tres de la madrugada. Estoy nervioso y no puedo dormir. Prefiero calentarme en el fuego y esperar a que amanezca.

22 Septiembre 1937. Muy de mañana vuelven a oirse las máquinas de guerra que, al poco acompañan las baterías del 115’5, 10’5 y 7’5 que abren un intenso cañoneo sobre las posiciones enemigas. A media mañana veo pasar a unos doscientos prisioneros, entre ellos varios oficiales y sargentos, que custodiados, los llevan al mando de la Brigada.

Por lo lejos que se oye el “jaleo” se ve que hemos avanzado mucho.

En vista de esto aparece la aviación enemiga que intenta bombardear nuestras posiciones y no logra objetivos pues las bombas caen en las líneas enemigas que huyen en desbandada, cosa que aprovechan nuestra fuerzas para seguir avanzando conquistando nuevas posiciones y haciendo más prisioneros.

26 de Septiembre 1937. Hoy han llegado quintos del 30 que vienen de Barcelona.

Por al tarde compramos champany y cogñac y venga beber… hasta que nos quedamos sin bebida. Han emplazado una batería del 15’5 aquí cerca y, cuando dispara, parece que todo va a desaparecer pues hace un ruído infernal. Parece que se ataca otra vez…

1 de Octubre 1937. Por la mañana voy a las líneas con el camión y puedo contemplar todo el enorme terreno que se ha cogido al enemigo. Parapetos, alambradas, trincheras, refugios, minas, subterráneos, nidos de ametralladoras, etc. etc.

Una cosa grande, chico. Una porción de Kms. y pueblos que tenían muy bien fortificado y que nuestro ejército ha ocupado por sorpresa. Todo es terreno montañoso y difícil para esta clase de empresas… pero se ha ganado. Por la combinación de subterráneos era muy fácil domunicarse de un sitio a otro. En fin, una maravilla de construcción. Después de recibir órdenes, voy al Molino de Villobas, al puesto base de la División, para quedarme allí.

El chófer, que es muy guasón, en vez de llevarme al Km. 16, sigue adelante y, al llegar al 32 le digo: Oye Madolé, no hemos pasado ya el Molino? Y me responde: ya lo creo, hace rato ya. Y es que el muy guasón quería

llevarme hasta Boltaña para comprar cerveza y, luego, volver a Villobas. Nada, que le hago volver atrás y llegamos al Molino. Allí nos despedimos y el "Pájaro" su ayudante, me invita a fumar.

Me cuenta la historia del porqué le llaman el "Pájaro". Cuenta que un día se intentó suicidarse tirándose dentro de un precipicio, per se quedó colgado en unas ramas y no logró su propósito. Claro, da un pequeño vuelo y aterriza en la rama de un árbol como los pájaros...y es un pájaro.

Por la tarde nos construimos una barraca con pinos y ramaje. Al cubrir el techo, el Vila, (un compañero) empieza a tirar arena y nosotros le avisamos que tira demasiada. Y él ríe y va echando más. Cuanto más le avisamos, peor, pues va tirando tirando…

Viene la noche y empieza a llover. Al cabo de una hora, el techo bjando, bajando y todos vamos haciendo broma de que si bajará, si no bajará…

Yo no me aguanto más. Me marcho debajo de una roca grande y allí mequedo. Al poco rato llegn los otros que también han tenido miedo y nos disponemos a dormir, cuando llega Saurí y dice que, de orden del teniente Gaspar, a la madrugada que traslade el material junto con la base.

Así, pues, nos vamos a dormir. Buenas noches.

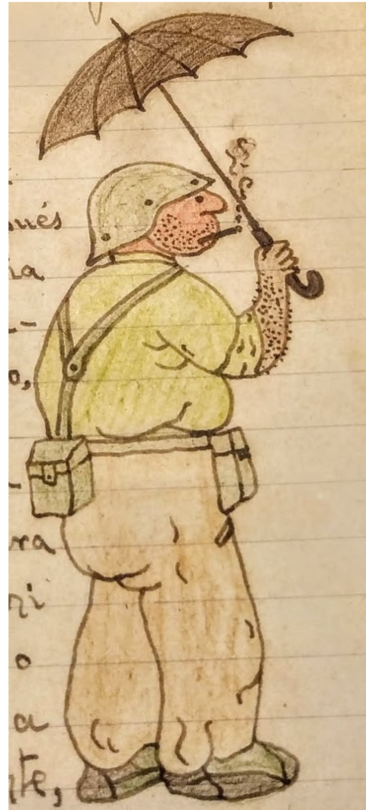
2 de Octubre 1937. Muy mal día el de hoy. Está lloviendo incesantemente, a pesar de lo cual, hacemos el traslado a Villobas. Al llegar allí encuentro al capitán Pérez de Dios que ya esperaba mi llegada pues él no entiende nada de los explosivos y quiere confiarme a mi todo lo que respecto a ello merece. Así, pues, soy el encargado de controlar el material y vigilar por su buena condición.

Por la tarde empiezo mi tarea a pesar de la lluvia en poner todo el material clasificado por clases y procurando que no se moje lo delicado como son: fulminantes, mechas, estopines de artillería, cargas, dinamita, granadas de mano, morteros, cohetes, potes de humo, suplementos, lanzaminas, etc.

Por la noche duermo en una tiend de campaña y hasta mañana.

5 de Octubre 1937. Maldita lluvia… que no quiere parar ni en broma. Hasta hoy ha durado el trabajo de ponerlo en orden. Suerte que tengo aquí a diez y nueve chicos que me ayudan… a caer. Pobres, son todos de servicios

auxiliares, y hay algunos que no cargan ni con sus huesos…. Moragues no puede llevar dos obuses del 10’5 porque las fuerzas no le llegan...Punet no se carga una caja del 7 m/m porque no puede… y todos así por el estilo pero… que le vamos a hacer…

Mi diario de guerra

11 de Octubre 1937. Prosigue la ofensiva iniciada el 21 del pasado y según parece todo va bien. Hoy las ambulancias trabajan mucho pues se ve que empieza a haber resistencia por parte del enemigo y bajan muchos heridos nuestros. Debido a ello tenemos que presentarnos todos al Puesto de Socorro para, en caso necesario, hacer transfusiones de sangre para los heridos graves. Han analizado mi sangre y resulta ser universal, o sea, que tiene 4 grados sirviendo a todo el que se presente. No obstante no es necesario que tenga que dar sangre a ningún herido.

Por la noche sube mucha fuerza de refuerzo que va camino a las trincheras. Parece que se prepara otro ataque.

15 Octubre 1937. Continúa lloviendo y el frío se hace sentir un poco. Por la tarde viene a verme el teniente Gaspar y me dice que va a dejarme solo pues se lleva al capitán a Boltaña por unos días y tendré que ser responsable de ls entregas y aceptaciones del material de este puesto divisionario.

Siguen subiendo fuerzas de refresco.

A mediodía llega una ambulancia y veo mi amigo de cuartel Basagaña, que está herido grave (siete balazos en el vientre) siendo operado en el quirófano inmediatamente. A la salida pregunto al médico su estado y me dice que bastante grave pues tiene cuatro intestinos (budells) traspasados, una bala en el hígado (fetge) y otras dos en la espalda. Estas heridas se las produjo un sargento que, limpiando su pistola, se le disparó, hiriéndole de esta forma.

17 de Octubre 1937.- A media tarde merendamos una paella de setas con ajos, y un par de botellas de champaña...Ha, y que rica merienda chico, esto sí que es hacer la guerra… a ls tripas. Nada, hay que tomarlo así, de lo contrario ya estaría haciendo "malvas". Sobre todo la bebida y el tabaco. Eso sí que no puede faltar nunca. La predilecta es el champany, después la cerveza y el cogñac. El vino sólo lo probamos en las comidas "distraídas" como las llamamos nosotros. Já, já, que ingenuidad… pobres.

Antes de ir a cenar voy a ver a Basagaña y, ojalá ho hubiera ido. Me pide un poco de agua y, como no puede tomarla, le digo que no se la puedo llevar. Él insiste y yo sigo en mi actitud… pero me da lástima. Está sacando espuma por la boca y comprendo que no puedo llevarle agua. Otra vez me insiste y, ante mi negativa, me reprocha de que soy mal amigo y que, si yo me encontrara en su lugar, él me traería agua. Me trata de mal compañero y, en vista de su estado, digo que voy a buscarle agua.

Como es natural salgo fuera y ya no vuelvo a entrar pues no quiero llevarle porque sé que podría matarlo, y me voy a cenar.

A la mañana siguiente intento ir a visitarlo y ya ha muerto. Si llego a llevarle agua toda la vida me hubiera remordido la conciencia pensando que lo maté…

21 de Octubre 1937. Después de cuatro días de trabajar como un negro hoy daré por terminada la nueva casita que, picando, picando, me he hecho en la montaña. Una nueva con todo el lujo y confort de una habitación de ciudad.

Hay recibidor con mesita y bancos para los invitados. Terraza cubierta con ramaje para que la aviación no me la descubra. En la fachada el clásico letrero de todas las torres que dice "Villa Antonieta". Por cierto, que cuando lo estaba poniendo se presenta la aviación y nueve aparatos de gran bombardeo descargan lo que resultan muchos heridos. Después, vuelvo a mi tarea de acabar el "Chalet".

A últimas horas de la tarde empieza a llover.

22 de Octubre 1937. Sigue lloviendo todo el día. Debido a la gran cantidad de barro que se cría no me muevo todo el día de la cueva. En un rincón he improvisado un fuego que me hace creer que estoy en una casa con calefacción central…. Y con toda comodidad, señores, tengan la bondad de limpiarse los pies antes de entrar que hoy he pasado bayeta y está todo que brilla. Siéntese usted en el sofá y entérese de las noticias del día por la prensa (una hoja de periódico del año pasado) Quiere que le sirva un coctail? Un cigarrillo?

24 de Octubre 1937. Por no perder la costumbre, sigue la maldita lluvia. Y somos domingo, señores. Ya ven ustedes… Tendré que mudarme para ir al teatro… Maldita guerra. Cuanto no valdría más que estuviera hoy en casa y poder ir a ver, por ejemplo, Los Claveles, La Alegría de la Huerta o La Dolorosa ….bueno, ahora sí que lo he dicho. La dolorosa ya la vemos todos los días….vale más que cante Los de Aragón, puesto que estoy en él…

Señores, se abre el telón. Está lloviendo.

27 de Octubre 1937. Maldición. Esto ya es el colmo. Si nos han tomado por pulpos, está bien, pero si no ¿Porqué llueve tanto, preguntaría yo?

Chico, esto ya es demasiado. Siete interminables días de incesante lluvia, sólo se había visto en las novelas y tenían que ser de aventuras, porque si no…

Mira como va la cosa que esta noche, a las tres de la madrugada, he tenido que evacuar la "Villa Antonieta" porque se me venía el techo encima y amigo… antes que eso… a tomar el fresco por ahí. Ya alquilaré otro pisito.

Mientras tanto, el río ha crecido tanto que amenaza desbordarse, por o que tenemos que sacar todo el material de la tienda que está junto al río y trasladarlo junto a la carretera.

¿Ustedes ha visto alguna vez un hombre que estuviese calado hasta los huesos? Pues yo era uno de ellos al acabar el trabajo. Y lo bonito es que no tengo nada para cambiarme ¿Saben?

28 de Octubre 1937. Después de pasar la noche muy mal, pues no he dormido nada y estaba debajo la tienda, que también se ha inundado, amanece otro día terrible lloviendo en gran manera.

A media mañana el río se desborda y tenemos que quitar la munición que el río se la lleva. Como comprenderá el lector, el agua nos llega a las rodillas y, a veces, tenemos que abandonar cajas por peligro de que la corriente se nos lleve… al fin tenemos que refugiarnos a la carretera por ser imposible el continuar el trabajo. La lluvia sigue con toda su fuerza y estamos chorreando agua a más no poder… y el río se me ha llevado la ropa por lo que no puedo cambiarme… nada, que si de ésta salgo, y no me pilla una pulmoníapor lo menos triple, habré estado de suerte pues tengo un frío terrible.

Por la tarde parece que para la tormenta y a las dos hora para de llover lo que aprovechamos para hacer un formidable fuego y nos desnudamos de la ropa quedando en la forma que nacimos… (con perdón del lector) y logramso secr un poco la ropa llena de barro, que, después nos volvemos a poner…

30 de Octubre 1937. ¡Ya ha salido el sol! Por fin podremos lavarnos la ropa y disfrutar del calor del sol pues el frío abunda mucho.

Ya estoy harto del Alto Aragón y quisiera que viniera pronto el relevo pues aquí todo es barro, lluvia, frío, nieve y de aquí no pasa. Mi pobrecito

“Rojo” (un perrito muy travieso) parece que mirándome diga: Oye chico, como este estado de cosas continúe, yo me voy para bajo, pues parece la “Caraba”…

1 de Noviembre 1937. Durante el día pasan camiones de fuerzas y se dice que será el relevo.

Ojalá fuese verdad. Se dice también que pasaremos el resto del invierno en las costas de Tarragona … y ocho días de permiso. Vaya ilusiones. Ya verás. Ya verás…

Al medio día empiezo a encontrarme aml y puede que sea por haberme lavado en el agua helada del río. A las siete de la tarde no puedo más y me tumbo a dormir en el saco de paja…

4 de Noviembre 1937. Al levantarnos todo está blanco. El frío aprieta de lo lindo hasta las diez que el sol nos calienta un poquitín. Lo que veo que el relevo no viene ni en broma. Seguramente donde pasaremos el invierno será aquí veraneando con este maldito tiempo. Vaya turistas que seremos, patinando en la nieve… maldita sera…

Ya tenemos otr vez a la aviación aquí. Lleva a cabo algunos bombardeos sin consecuencias para mí.

7 de Noviembre 1937. Durante toda la noche y parte de la mañana suben muchas fuerzas. Si no me equivoco, se preparan acontecimientos de gran importancia… ¿Otro gran ataque? Ya veremos.

Al mediodía, con motivo del veinte aniversario de la U.R.S.S. nos dan comia extraordinaria: entremés, arroz, patatas fritas con bistec, pan y vino, queso, membrillo, higos secos, una botella de champany por cinco y café con cogñac.

Por lo visto no teníamos bastante y viene el último plato. “Almendras aéreas” pues viene las “pavas” y chico, a correr tocan.

Después de la “repartición de almendras” que a mi no me tocas (ni ganas) vuelvo a la tarea de acabar de comer.

9 de Noviembre 1937. Vuelve a llover. En estos días uno se aburre hasta el extremo de desear la muerte, o, que se acabe la guerra.

¿Cuando se acabará? Nunca… pues que venga la muerte y así acabamos de sufrir, porque igual tendremos que morir un día no lejano…. Y, entonces

¿Porqué habremos estado sufriendo tanto tiempo? La metralla nos espera, los obuses nos acechan a cada momento, las bombas están frenéticas de carne humana y las balas buscan refugio en nuestro cuerpo… ¿Qué esperamos para morir? Acaso esperemos si nos dan permiso? ¿O a que nos volvamos locos con tanto jaleo? No comprendo, a veces, porqué tenemos que matar tantos hombres por el sólo hecho de que están al otro lado de trinchera. ¿Es que no son iguales que los que estamos aquí? ¿No tienen ellos el mismo derecho a la vida que tenemos nosotros?

No comprendo la guerra. Nuestro único afán: ¡Matar! Nuestro anhelo: Vivir…. ¿Porqué, pues queremos morir?

No lo sé. A veces la vida no se comprende…

12 de Noviembre 1937. Desde muy de mañana se oye gran cañoneo y parece ser que hay ataque en el sector de la ermita de de San Pedro. Dura más de dos horas el cañoneo, empezando seguidamente las ametralladoras y bombas de mano, produciendo un ruído infernal que dura medio día.

Por la noche se repite la misma función y, a las tres horas, todo vuelve a quedar en silencio.

Empieza a clarear el día. Todo es silencio en las trincheras. La calma dura hasta las diez que es cuando vuelve a oirse el clásico tá, tá, tá de las máquinas automáticas.

Entonces me entero de lo que fue la «función» de ayer. El enemigo atacó el flanco izquierdo de la Ermita de San Pedro y pretendía avanzar en dirección a Villobas, lo que hubiese dado por resultado el copo total de la 27 División por guarnece el sector.

Gracias que se descubrió la operación y pudo hacerse fracasar, pues se hizo la resistencia y la artillería protegió mucho el que el enemigo no pudiera avanzar.

Durante el ruido que se sentía ayer era cuando el enemigo atacaba y nuestras máquinas les hacían tan gran nombre de bajas que aún no han logrado retirar sus muertos por lo que empieza a sentirse un olor repugnante que viene de aquel sector...

15 de Noviembre 1937. Debido a una orden de la División tengo que repartir el material existente entre las tres brigadas al efecto de liquidar este puesto divisionario. A tal efecto, una vez hecha la repartición, voy a incorporarme otra vez a la Brigada que está en el Km. 4.

Allí veo a los compañeros y tenemos a Novellón que, con la barba que lleva y su acordeón, nos distrae durante el día.

Toca toda clase de canciones por lo que estamos alegres pues la música es una de las cosas que más grata nos hace la vida en campaña.

La tranquilidad en los frentes es absoluta durante el día.

19 de Noviembre 1937. Ayer vine a relevar a los del puesto avanzado para estar tres días en él.

Por la mañana al levantarme del camión (pues dormimos encima de las cajas) hace un viento muy fuerte y un frío más terrible que nunca. Las montañas están cubiertas por la nieve y, de tal altas, se confunden con las nubes del cielo que en este momento está un poco despejado. Unos paisajes maravillosos y un panorama nunca visto se presentan a mis ojos soñolientos.

Que bella es la naturaleza y que tengamos que turbar su majestuosa tranquilidad con las máquinas de guerra…

En este país sí que se hace sentir el frío, el viento y, sobretodo la lluvia, muy molesta debido a nuestra situación. El sol muy pocas veces se deja ver. Parece como si se diera vergüenza de destrozar con su calor el hermoso espectáculo de la nieve…

Es mediodía y estoy tapado en el camión con las mantas, pues el frío me molesta mucho.

Por las noches vamos a primera línea con el camión a fin de suministrar a los batallones. Cuando amanece, otra vez al Km. 4 hasta la noche siguiente…

21 de Noviembre 1937. Son las diez cuando viene el relevo del puesto avanzado y vamos otra vez camino de la base. Al llegar allí noto que mis macutos han sido registrados y veo que falta el tabaco. Cinco cajetillas y un pote de 0’85 es lo que han quitado.

Ya llevamos dos meses en este frente y, parece, que se han olvidado de que aún estamos aquí.

24 de Noviembre 1937. Hoy han dado la orden de traslado para instalarlo al Km. 22 en dirección a Boltaña. Durante el día hacemos el traslado y a la mañana siguiente ya está listo. El último viaje vamos en unos armones de artillería que van detrás de los camiones. Llueve a destajo, llenando de barro todo mi cuerpo debido a las ruedas del camión.

Al llegar al nuevo puesto, me lavo y voy a comer. Aquí me entero de que vamos a Zaidín dentro de unos días.

27 de Noviembre 1937. Esta noche hemos cargado todo el material pero, una vez los camiones llenos, resulta que quedan los armones y algunas cajas de munición por lo que me toca quedarme hasta que vuelvan a por todo el resto. Son las seis que me voy a dormir junto con los cuatro soldados de mi escuadra, Saurí, Durant, Caballero y Casanovas.

28 de Noviembre 1937. Cuando nos levantamos aún no han llegado los camiones y, en vista de ello, mando a Saurí a intendencia que está a veinte Kms. De aquí y, por la noche, se presenta con tres langonizas, cuatro panes y unas pocas nueces.

Serían las once que, estando tomando el sol en el borde del puente de la carretera, mis oídos perciben un ruido que no tardo en conocer. Aparecen cuatro escuadrillas de nueve aparatos gran bombardeo cada una, o sea, treinta y seis y catorce cazas con un total de cincuenta aparatos que viene hacia aquí.

Como es natural, no espero las "salvas" y busco refugio en unas rocas y, después, veo que son nuestros. Al poco rato se oyen las detonaciones y vemos que han bombardeado Sabiñánigo. Al cuarto de hora vuelven a pasar camino de su base… Y los camiones no llegan…

29 de Noviembre 1937. A media mañana pasa una mujer, que en un cesto lleva huevos y un conejo y hacemos trato para comprarle lo cual, después de ajustarlo en veinticinco pesetas, nos vamos a almorzar sin perder bocado de nada. Por hoy ya tenemos comida… mañana veremos.

De no llegar los camiones nos vamos a morir de hambre y de aburrimiento.

30 de Noviembre 1937. Cuando nos levantamos aún no han llegado los camiones. Esto ya es el colmo. Por almuerzo como dos huevos fritos y me queda uno para el resto del día. Vaya porvenir.

A las nueve me voy a Laquarta [?] junto con otro compañero y hablo con el el jefe de estado mayor de la 72 Brigada para exponerle nuestra situación al efecto que nos suministre su intendencia. Ah, ¿Pero saben qué me contesta? Pues que no puede ser porque ellos van muy mal de suministros y que lo siente mucho…

En fin, vaya broma la que nos está pasando a nosotros. Emprendemos el regreso a pie y al llegar al Molino de Escartín pedimos que nos den un poco de aceite y logramos un poco.

Por la tarde vamos otra vez al Molino Escartín y logramos que nos vendan quince kilos de harina y que Saurí, que es panadero, lo elabore en el horno.

De momento ya tenemos provisiones para unos días. Después ya veremos lo que pasará. Durante la noche Saurí y otro hacen el pan.

4 de Diciembre 1937. Son las siete de la mañana cuando nos despierta el frío y, cual no es nuestra sorpresa, al ver todo el paisaje blanco. Está nevando hasta las once, aproximadamente, que para. Parece ser que nuestra Brigada está en Barcelona y su contorno, según se rumorea por aquí. Sólo faltaba esa para ponernos más alegres de lo que estamos. La verdad, que no hay para tanto.

Caso de ser verdad, menudo lío el que se va a meter. Pues si mis padres se enteran y van a verme (que no me verán) se armará un follón padre pues me creerán papi.

¡Vaya bromita la nuestra!

6 de Diciembre 1937. Y somos a domingo: Sí señores, tendré que afeitarme, ponerme el traje de luces y tomar el vermout en el Canaletas, para después…. Vaya, hombre, que te crees tú eso, Ja, Ja, el hambre que voy a pasar si esto continúa de esta forma. Ya veo que nos quedaremos aquí hasta el final de la guerra. Si no fuera por la comida… ya que quedaba.

¡Oh! Chico, esto es algo serio. La gran noticia. Son aproximadamente las ocho cuando llega un camión y pregunta por unos cinco chicos que guardan unos armones de artillería que son de la … y todos a coro cantamos un ¡Sí! Tan grande que el chófer es espanta y continuamos nosotros: que son de la 124 Brigada y que están aquí esperando… etc. etc. ¿Ya me entiendes, verdad? Sí, sí, pues todo solucionado. ¿Cuando partimos? Mañana mismo. Pues andando. A dormir y hasta mañana.

7 de Diciembre 1937. Muy temprano cargamos dos armones y sólo marchan Saurí y Caballero, pues aún queda otro viaje y nos quedamos Duran, Casanovas y un servidor de Vds…. Así, pues, ya es seguro que nos quedan pocas horas que estar en este destierro. El resto del día hace frío.

ZAIDÍN

9 de Diciembre 1937. Esta noche ha llegado el camión y cargamos el resto marchando a las diez de la mañana con dirección a Zaidín. Está lloviendo todo el día. A las 6 de la tarde tenemos panne al camión y tenemos que qudarnos a dormir en medio de la carretera. A la mañana siguiente llegamos a Zaidín y nuestro primer trabajo es ir a visitar la cocina, pues ya hacía falta.

12 de Diciembre 1937. Todo transcurre muy monótonamente aquí. Cuando se anima un poc es por la noche, en elpueblo.

Hay tres tabernicas, que es lo que nos alegra un poco. Después de cenar, marchamos al pueblo, y ya podéis suponer a donde nos cobijamos. El General Pixota es el tema de hoy. Él no se emborracha nunca. Pero hoy empieza por la primera taberna, luego la segunda y después la tercera, para volver de nuevo a la primera, y a la segunda y a la tercera… y, así, sucesivamente toda la noche hasta que, cantando Los de Aragón… tenemos que llevarlo a la sección.

Como es natural, los que le acompañan no van muy bien tampoco pues, para olvidar las penas pasadas en Boltaña, hemos aprovechado el tiempo…

Hoy he recibido un paquete conteniendo el jersey y calcetines, chocolate y longaniza que debía ya tener hace días….

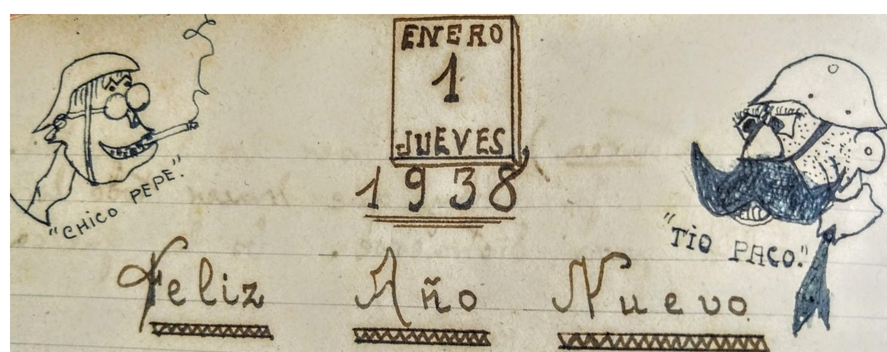
15 de Diciembre 1937. Nada de particular a no ser por las aventuras de las noches en el pueblo. Con motivo de ello se ha organizado la Peña Mam, con la siguiente junta. Presidente Pirulo. Vice-presidente: Font del Chato. Secretario: General Pixota. Para la renovación de los dirigentes deben los socios sobrepasar al número de vasos de vino bebidos por los dirigentes. Con este motivo hay gran alboroto entre los socios (que, para poder serlo, tienen que haber cogido, por lo menos, un turca) para ser los dirigentes.

Ja, Ja, hay que hacer todo lo que sea posible para distraerse. Es la guerra…

18 de Diciembre de 1937. Debido a una orden hemos trasladado toda la noche el material de nuestro polvorín al pueblo de Aitona.

23 de Diciembre, 1937. Ya hace unos días que no me encuentro muy bien. Parece ser que mis padres y mi novia vendrán a verme pues así me lo dicen en una carta suya. Según la carta llegarán aquí el día 25.

29 de Diciembre, 1937. Por lo visto mis padres no vendrán pues en su carta de hoy me dicen que lo dejarán para otro día. Según parece hay preparativos de marcha. Creo que dentro de pocos días vamos otra vez al frente…

Mi diario de guerra

Al saludar des de el camión a punto de partir para el frente de Teruel y decir feliz año nuevo espero y deseo que me dé la suerte de poder acabarlo más feliz que este pasado.

Hace dos días que está nevando mucho lo que hace que el frío sea muy intenso.

Por la tarde, después de coger los camiones para salir, nos arreglamos los macutos sin olvidar nada, ropa limpia, toallas, jabón, maquinilla de afeitar, papel para escribir y mantas, fusil, correajes… con objeto de salir a la primera orden.

Mientras tanto, formamos juntos al ruedo de una enorme hoguera y hacemos los comentarios del caso.

Cigarro tras cigarro, esperando la hora que nos han de dar la orden para ir al nuevo jaleo…

Qué triste es la vida del soldado en la guerra… solo, y siempre dispuesto a ir al peligro cuando se lo ordenen y ¿Quien sabe si podrá salir victorioso de la empresa? Y, lo que es peor, si saldrá con vida de ella… de lo contrario, allá lejos, a muchos kilómetros, su madre alegre y confiada esperará la llegada del correo trayéndole noticias de su hijo… carta que, un día quizá no lejano, ya no llegará a tener ¿Quien sabe?

Mientras tanto, allá lejos de la ciudad, en medio del campo, el hijo que habrá caído, sucio de barro y polvo, esperará que unas manos bondadosas le recoja y le dé su palmo de tierra para que no sea pasto de los cuervos…

4 de Enero 1938. Después de más de cuarenta horas de viaje entre viento y nieve, montados en el camión, llegamos al pueblo de la provincia de Teruel, Alcañiz.

Dicho sea, que ha resultado un viaje en extremo inmaguantable, debido al enorme frío reinante en toda la ruta que hemos seguido. Las carreteras parecen cubiertas de nieve en gran cantidad, lo que dificultaba enormemente la marcha pues el camión resbalaba a cada instante y, por dos veces, tuvimos que bajar a encender fuego y calentarnos pues quedábamos medio helados. Para dar idea del frío que hacía, sólo diré que el agua del radiador del camión quedó helada por dos veces y tuvimos que calentarla para poder continuar el viaje.

Al llegar a Alcañiz instalamos el material en un sitio a propósito y, por la tarde, voy a visitar el pueblo en el que encuentro a mis amigos Toll, Riera,

Bacardit de Granollers y otros. Según me dice Riera, se encuentra mal de resultas de las operaciones de Boltaña y que, incluso, estuvo en la enfermería.

Después de cenar me voy a dormir, pues estoy rendido del frío pasado y de descargar los camiones.

¿Pero qué pasa? Me despiertan a las dos horas de estar durmiendo…

Maldita sea… Otra vez a cargar los camiones y con la música a otra parte.

Toda la noche trabajamos y a la madrugada llegamos a Alcorisa. Vaya, otra nochecita que ha pasado con el frío. Es terrible este país, chico, creo que nos vamos a morir helados.

6 de Enero de 1938. Serían las tres de la madrugada que, otra vez, nos llaman. Un camión que venía cargado hasta los topes ha quedado paralizado en mitad de la carretera debido a la gran cantidad de nieve, por lo que salimos con otro camión a prestarle ayuda. En vano intentamos remolcarlo pues las ruedas patinan sobre la nieve y, no tenemos otro remedio, que coger picos y palas y limpiar la carretera.

A decir verdad, hay momentos que quisiera la muerte a sufrir el frío de esta manera. Más de tres horas trabajando de firme, me parece que ya es algo. Después de limpiar un trozo de carretera, cargamos la mitad del material al camión vacío y, con mucho trabajo, logramos llegar a Alcorisa a las seis de la mañana.

Una de las partes donde se sufre más de frío es en los pies y eso que llevo tres pares de calcetines y unas buenas botas. Pues aún no vale. Los calcetines son de lana eh? No de seda.

12 de Enero 1938. Hoy me he dedicado a un trabajo que, por cierto, si el sexo débil se entera, la que se iba a armar…

Se trata, pues, y dicho sea sin gritar mucho, que me fui al río y me lavé toda la ropa. Después, como que hacía viento y algo de sol, por la tarde la planché y, si había algo por coser, naturalmente, lo he cosido. Como he dicho, hace viento, y por este motivo la nieve ha desaparecido bastante. Por lo que hace al frío, también ha calmado un poco.

Además, por no perder la costumbre, ya me he buscado mi Abuela. Se trata de una casa en la que substituye a la mía y, después de comer o cenar, voy allí y entro como si verdaderamente fuese mi casa.

Allí no me falta ni aceite, ni pan, ni jamón ni langoniza ni la clásica canselada y amb el porró a taula.

La abuela me aprecia mucho y yo, también a ella, porque es una viejecita muy buena. Siempre me voy al lado de ella junto al fuego y hablamos hasta que el sueño nos vence y entonces me voy a dormir despidiéndome de ella con el Adiós abuelita hasta mañana…

19 de Enero 1938. Hoy nos han repartido caretas contra gases, haciendo prácticas con ellas. Según rumores, marchamos al frente...

21 de Enero 1938. Son las once de la mañana cuando llegan catorce camiones y empezamos a cargar el material. Esta vez va en serio que vamos al frente. Cuando menos las órdenes que no dan así lo demuestran.

Al mediodía, después de comer, emprendemos la marcha. Esta ve sí que disfrutamos del paisaje. Parece como si la conciencia nos diga: -Anda, recréate de la vista y disfruta un poco, que pronto se te acabará.

Pasamos varios pueblos y, al cabo de un rato, serían las diez de la noche, pasamos por un formidable montón de piedras, tejas, balcones, bigas, más piedras…

Era el pueblo de Perales. Digo que era porqué ya no queda ni una sola casa en pie. Continuamos, y llegamos al inmediato pueblo de Visiedo, que tampoco es pueblo, pues está peor que el otro…

Aquí paramos y acampamos en un bosquecillo pequeño de encinas.

Parece que somos de importancia pues toda la noche nos tira la artillería…

22 de Enero 1938. Muy de mañana nos vemos sorprendidos por la aviación enemiga que bombardea y ametralla posiciones cerca de donde estamos. Por indicios de otros que hace días que están aquí, nos dicen que todos los días les dan este recibimiento. Nos recomiendan que en todo el día no saquemos la nariz del refugio.

Malo, muy malo, chico, parece que esto no es estar en Zaidín bebiendo vasos de vino…

23 de Enero 1938. Durante el día viene varias veces la aviación. A tal fin me he construido una zanja de metro para posibles percances con esos pajarracos negros que parece que tengan colitis. No vayan a darme en un ojo… que, después, ha harían daño los callos del pie derecho.

24 de Enero 1938. Por no perder la costumbre, vienen treinta pavas y, si no andamos listos a meternos en la zanja, creo que nos pillan en medio de las costillas. Suerte que a mitad de la faena se presenta nuestra aviación y nos salva del chaparrón.

Por la noche voy al que era el pueblo de Visiedo a buscar armamento y quedo como nuevo, pues me he caído varias veces en los embudos de las bombas y, como están llenos de barro y agua, … pues te diré…

Cuando llego a la sección preparamos un camión para instalar el puesto avanzado, cosa que demuestra que nuestra Brigada ya está en la primer alínea.

Siguiendo el turno de escuadras, que por orden van relevándose en este puesto avanzado, me toca ir a mí, junto con los cuatro de mi escuadra.

Nos acompaña el teniente Baile, el sargento Mullor y los soldados Parisé, Pirulo, Sánchez y Ibáñez.

Mi diario de guerra

Son aproximadamente las cuatro de la madrugada del día 25 cuando marchamos hacia el peligro.

A las dos horas llegamos al sitio designado y nos aposentamos estratégicamente como decía yo….Son las seis…

Empieza a clarear. Son aproximadamente las seis y media. Hay un silencio que da miedo. Cualquiera que pasara por allí podría afirmar que en todo aquel vasto terreno, escasamente cubierto por algún arbusto y pequeñas aliagas, no se encontraba absolutamente nadie. En cambio, allí, estaba toda una Brigada. La 124 que ansiosa estaba esperando la señal de ataque.

De pronto, en medio del silencio, resuena un formidable cañonazo y, acto seguido, otro y otro….

Es la señal para empezar. Sin esperar más se lanzan al ataque. Las bombas se tiran por doquier y las explosiones se suceden sin interrupción mezcladas con los lamentos de los heridos que piden ayuda para que les saquen de allí.

Antes de las nueve de la mañana o sea, a las dos horas de haber empezado el jaleo, nuestra Brigada ya se encuentra a nueve kilómetros dentro de las líneas enemigas, habiéndose cogido dos pueblos, aunque de poca importancia.

Ante la imposibilidad de parar nuestro avance el enemigo se bate en franca retirada pero, al poco rato, se presentan unos cincuenta aparatos *Mehichersmits* lo que hace que tengamos que parar el gran avance.

Ahora, todo está quieto. Sólo se oyen los motores que zumban por encima de nosotros. A la media hora se agregan a éstos otras cincuenta pavas y otras, y más… hay chico. Me parecer que nos van a regalar algo dulce hoy.

No me equivocaba, no. Pronto se forman en escuadrillas de combate y dan un círculo. Empiezan a descargar y, muy pronto, notamos los efectos… pero, y qué tremendos efectos chico. Si parece que San Pedro esté tirando los muebles por el balcón…

Estamos aproximadamente a mediodía. Por lo menos lo parece señalar mi estómago que no sé, si está asustado o es que tiene hambre. Ya debo llevar unas cuatro horas tendido sobre la nieve y tapado con un poco de hojas secas para que no me vean tanto pues los cazas ametrallan cuantos tíos ven por ahí. Empiezo a tener frío, hambre y, al mismo tiempo, harto de respirar esta atmósfera que producen las innumerables explosiones. Hay momentos en que

a cinco metros no se ve absolutamente nada debido al espeso humo que se arrastra por el suelo como si buscase algo…

Estamos juntos el Sánchez, alias el Largo y yo. Parece ser que nos han visto y empiezan a tirarnos muy cerca. El Largo tiene miedo y se marcha corriendo. Aunque yo tenga tanto como él pero no me atrevo a salir por temor a que me maten. El Largo sigue corriendo montaña arriba y, de pronto, ya no le veo.

¿Habrá caído? ¿Se habrá escondido? La metralla sigue sembrando sus contornos y no puedo verle más. ¿Le habrán tocado?

Pasan las horas (que más que horas parecen años) y esto se hace insoportable. Yo no puedo aguantar más. El humo me dificulta el respirar y, en un momento de vacilación, me lanzo a correr cuesta arriba hacia donde vi desaparecer a el Largo, pero no puedo llegar pues me ametrallan y tengo que esconderme a escape. Malditos pajarracos…. Ya llevamos más de seis horas de bombardeo y, según parece, no tienen ganas de marcharse.

En un momento de clama, unos diez minutos, llamo a gritos a el Largo y le distingo su voz cerca. Está bien, aunque me dice que está rendido de hambre y que quiere bajar a buscar comida en el polvorín.

Yo le digo que es una temeridad, pero no me escucha, y se marcha hacia donde tenemos el material en busca del pan. En el momento que llega a llí vuelven las pavas y le veo meterse debajo del toldo que tapa las cajas de explosivos y comer tranquilamente…

Ahora los bombardeos son más fuertes que antes, quizá por que sólo quedan unas dos horas para que acabe el día y tengan que retirarse, pero el caso es que han puesto el ojo en donde estamos y, otra vez, tengo que refugiarme pero esta vez en el suelo llano y cubierto de aliagas.

Estas dos horas, de fijo, que serán las más largas de mi vida.

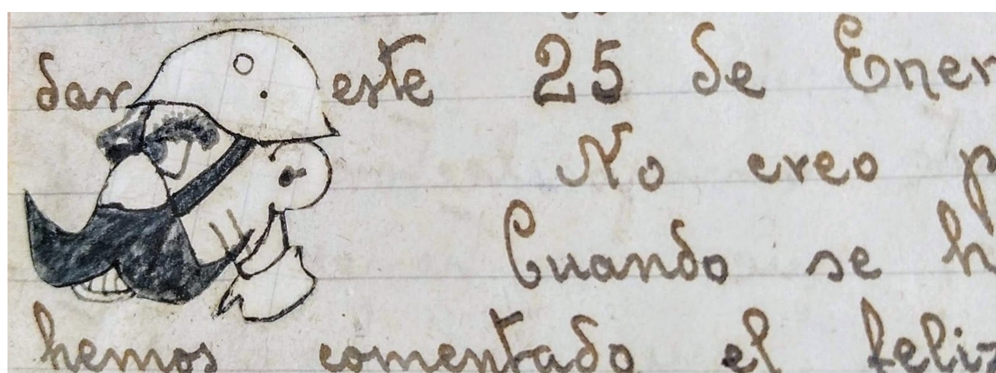
Figúrate amigo lector, que tú estás en mi lugar. Que no tienes en donde esconder el pellejo, que las bombas ter caigan a quince metros, a diez y, alguna, a cinco metros como me han caído hoy a mí y que te caiga algún terrón (no de azúcar) de tierra por encima, y lo que es peor, que estés viendo a las pavas como vienen directas a donde estás y cuando las sueltan las veas

caer...¿Qué dirás? Me parece que dirás que tendrías un pánico terrible a la muerte ¿no es verdad?

Pues eso mismo tenía yo en aquellos momentos. Sólo diré que me explotó una bomba a unos seis o siete metros de donde estaba y quedé medio sepultado de tierra, piedras, humo y gracias que llevaba el casco de acero que me libró de una pedrada que, a no ser por él, me podía haberme sido fatal.

¡Oh, cuando recuerdo aquellas largas horas, me parece imposible que esté vivo!

Toda mi vida me voy a acordar de este 25 de Enero de 1938.

Mi diario de guerra

No creo pueda olvidarlo. No. Cuando se ha hecho de noche hemos comentado el feliz día mientras comíamos ávidamente y el Largo decía: Nada, que conmigo no se atreven… porqué les doy miedo… Já, Já, Já. Él no tiene nada de miedo… es el miedo que le tiene a él.

En vista que el primer día nos reciben tan amablemente, nos dedicamos toda la noche a picar en un buen sitio para tener refugio mañana.

Serían las cuatro de la madrugada que ya cabemos dentro del refugio los siete compañeros que formamos este puesto avanzado de municionamiento.

Rendidos por la fatiga nos ponemos a dormir a las cinco de la madrugada…

26 de Enero 1938. Serían las once que me despierto por el ruido de las explosiones de fuera y saco la cabeza del refugio y veo que otra vez

tenemos las pavas encima pero ya no tengo el miedo de ayer, estando dentro del refugio.

A media tarde, durante otro bombardeo, cae una bomba frente a la boca del refugio de unos compañeros nuestros y un trozo de metralla que logró penetrar dentro le corta los cuatro dedos al armero del cuarto batallón. Otra bomba cae frente a otro refugio y también hay algún herido.

Llegamos a la noche y ya van dos días de estar en el puesto avanzado. Mañana a esta hora vendrá el relevo y podremos volver atrás, lavarnos y descansar...

Señores, muy buenas noches...

27 de Enero de 1938. Durante el día de hoy no ha habido tanta actividad por parte de la aviación enemiga como estos dos días pasados.

En cambio, nuestra artillería pesada casi todo el día ha disparado sobre las posiciones enemigas. Llegamos a la noche sin novedad y viene el relevo, por lo que a las doce de la noche ya estoy en la sección.

30 de Enero 1938. Estos tres días han sido maravillosos estando lejos del frente. Pero lo bueno dura poco, dicen. Y esta noche voy a relevar otra vez a los del puesto avanzado.

1 de febrero 1938. Otro día de gran actividad por parte de la aviación enemiga que nos obliga a estar todo el día en el refugio.

También he pasado malos ratos hoy, pues caían muy cerca.

Por la noche viene Sedó y me entrega un paquete de mis padres. Encuentro dos mudas interiores, dos botes de mermelada, una botella cogñac, una pastilla de jabó0n, otra de chocolate, los guantes y una botella de alcohol.

Esto último puede que nos sirva para alguno... mejor que no sea.

Claro, que con los regalitos que nos mandan desde las nubes no hace falta tener alcohol, pues si te pillan, lo que hace falta es una camilla y... vaya, que ya me entienden ¿No?

2 de Febrero 1938. También hoy ha sido cuestión de no dejar el refugio.

Parece ser que tienen puesto el ojo en esta parte pues no nos dejan ni un momento tranquilos.

Solamente por allá a las cuatro empieza la calma y, al poco rato, vemos venir al Pirulo corriendo (pues está de enlace con el mando) y cuando llega vemos que sus facciones están algo descompuestas y le preguntamos si pasa algo.

Inútiles preguntas, pues no acierta a decir nada, hasta que, pasado un rato, que nos explica que han bombardeado el mando y que las bombas habían derribado algunos refugios quedando sepultados los que estaban dentro. Por lo que respecta al suyo había dentro siete individuos y de ellos sólo había salido él sin rasguño alguno pues los otros resultaron dos muertos y los otros cuatro heridos, debido a la gran cantidad de metralla que había penetrado en el interior debido a explotarles una bomba delante mismo de la boca del refugio.

A fin de darle ánimos voy al macuto para darle congñac pero, con gran sorpresa mía, había desaparecido la botella, la cartera mía, turrones y un bote de mermelada.

Vaya chico, que vigilando a los de arriba, me he descuidado con los de abajo y, calro, me lo han pispado...

Lo único que me pena es la cartera y las fotos que contenía, pues de dinero no había, porque siempre lo llevo encima. La cartera, que me la regaló mi novia y sus retratos...

¿Qué dirá cuando se entere?

3 de Febrero 1938. Vaya, está visto que no nos quieren dejar en paz.... ya lo sabemos que nos aprecian mucho y, que para demostrarnos su afecto, nos mandan regalos de todos calibres, pero ya se están haciendo pesados con tanta lata. Estamos enteradísimos de que nos queréis mucho, pero dejadnos unas horas de tranquilidad, siquiera, para escribir a nuestras novias. Mañana, si queréis, podeis bajar y haremos una partida de damas, o jugamos al «Canari», si queréis, pero por el amor de Dios...

Llega la noche y con ella el relevo. Voy otros tres días de descanso...

5 de Febrero 1938. Ayer fue de tranquilidad, pero lo que es hoy... Estamos en la cocina unos seis o siete de la sección. Entre ellos Badimón, Abadia, Sarquella, Sedó, Navarro, el Maestro y un servidor.

Figúrate, lector, un campo muy grande (de unos cinco kilómetros cuadrados) y llano a más no poder. En medio, hay dos grupos de casas, que forman una especie de calle, distantes la una de la otra aproximadamente unos ochocientos metros.

En la una, estamos nosotros, y en la otra está el Cuerpo Tren. Pues bien, los dos grupos de casas se distinguen perfectamente en medio de este gran campo. Eso es lo que quiero hacer notar.

Muy temprano empieza a venir la aviación en número de treinta y venga dar vueltas de un grupo de casas al otro grupo. ¿Qué te parece?

Pues a mí me parece que hou sacaremos el gordo de la lotería...

Este paseo dura, por lo menos, tres horas, durante las cuales se entretienen en ir tomando vistas de donde estamos y de la carretera.

De pronto se distingue el ron ron de las pavas que llegan... Y los treinta cazas siguen bajando su altura hasta que casi rozan el techo.... y otra vez, y otra....

Al fin, las pavas se ponen en orden para cagar, como digo yo, y zas ya bajan los regalos. Pero no son para nosotros éstos, pues al tirado al puente de la carretera, aunque sin tocarlo.

Vuelven otra vez y tampoco. Y otra vez, y tampoco logran tirarlo, hasta que en vista de no lograr su objetivo, lo dirigen a dar las mismas vueltas que durante las tres horas han venido haciendo los cazas y, por este motivo, es que vamos a sacar el gordo.

Dentro de la cocina todos estamos nerviosos pues adivinamos nuestra suerte...

Badimón y Abadia cogen los colchones y se meten debajo... Sedó vigila desde la puerta su rumbo y yo, Sarquella y Navarro, junto l fuego fumando para ocultar nuestro nerviosismo... y el Maestro, que no puede aguantar más, y coge un bote del carne y se ve obligado a hacer de vientre en él, pues le ha venido la colitis-miedosa.

Mientras tanto, a fuera, Sedó se da cuenta que el Fai (perro blanco y negro) se ha desligado y ha huído a fuera... Maldito perro, seguramente si lo descubren estamos perdidos...

Ahora dan la vuelta hacia el grupo de casas del Cuerpo de Tren y, a la segunda vuelta, sueltan su carga...

Pobres los de allí. De momento sólo vemos humo pero luego... luego un montónde piedras y tejas que nos demuestra que han dado de lleno en ellas...

Al cuarto de hora se largan y, por suerte, no tiran aquí donde estamos.

Vamos al lugar del siniestro y prestamos auxilio a las víctimas. El teniente del Cuerpo de Tren ha resultado con las piernas cortadas y ha muerto. El cocinero, también muerto...

Hoy verdaderamente hemos tenido mala suerte. Es decir, los del Cuerpo de Tren.... pues nosotros aún hemos tenido la nota cómica del Maestro que se cagó en la lata de carne...

Dichoso el miedo señores...

6 de Febrero 1938. Domingo. Muy de mañana empieza el jaleo. Serían los ocho, aproximadamente, cuando la caballería mora ataca nuestras posiciones y da como resultado la rotura de nuestras líneas.

Esta noche pasada se ha relevado toda nuestra Brigada y ha ocupado la línia la 94 Brigada de Marina. Así es, que el primer ataque que les toca aguantar, lo hacen tan bien, que ponen los pies en polvorosa dejándolo todo.

Como consecuencia de ello se empieza a ir en desbandada y lo aprovecha el enemigo para presentarse con la aviación.

Nosotros, mientras tanto, y en vista de todo esto, nos refugiamos en un enorme barranco que hay a unos ochocientos metros del polvorín y que tiene unas cuevas naturales, para estar más tranquilos...

La aviación no para ni un momento de ametrallar a todos los que huyen por estos campos, mientras la caballería mora va haciendo de las suyas. A eso de las dos de la tarde ya empiezan a llegar por aquí los marinos que guarnecían la línia y nos ponen al corriente de la situación.

Naturalmente que esto se está poniendo muy feo. Seguramente tendremos que abandonar el material que nos quedaba, pues esta noche ya han sacado mucho llevándolo más a retaguardia.

Siguen pasando soldados que se refugian dentro del barranco llevando a cuestas las ametralladoras y fusiles-ametralladores, morteros, etc. etc. A esas,

llega un comandante y nos comunica que el enemigo nos ha copado a toda la división y que tenemos que mirar de romper un sitio para poder salir de la enorme bolsa que nos han hecho. Como es natural, el asunto es muy serio. A tal objeto, el capitán Ciprián me manda junto con dos soldados más para que vayamos al polvorín en busca del armamento de la sección (unos 16 fusiles) y que los llevemos allí que es donde estamos todos.

Yo, francamente, no las tengo todas, pues los cazas siguen ametrallando y es una temeridad el querer atravesar estos ochocientos metros completamente llanos para llegar al polvorín. Subimos el barranco y, al llegar arriba, vemos con sorpresa que los moros están ya en el polvorín y que algunos están mirando en el interior del mismo.

Ahora sí que estamos listos. Sin un fusil para defendernos, vamos a caer en sus manos como un ratón en la ratonera...

Bajamos a escape otra vez y ponemos en antecedentes al capitán de lo que pasa...

Inmediatamente da orden de marcharnos, lo que nosotros no esperamos a que lo diga dos veces. Escondiéndonos entre las rocas, cada vez que la aviación nos ametralla y bombardea, vamos caminando por el fondo del barranco hasta que se hace de noche.

A eso de las dos de la madrugada llegamos al pueblo de Orrios, donde la noche anterior descargamos el material que retiramos del polvorín. Vemos que toda la Brigada está en este pueblo en el que, parece, se reorganizará.

Nosotros vamos directamente a una ermita que es donde tenemos el material y, allí, comemos un poco pues todo el día no he probado bocado. Hay que tener en cuenta que se ha abandonado toda la cocina.

Después de comer un bote de alubias en conserva nos ponemos a dormir en las baldosas de la ermita y sin mantas, pues tampoco hemos podido lelvarlas. Es decir, todos vamos con las manos limpias, pues no fue possible ir a buscarnos la ropa ni nada. Por fortuna, yo tengo el macuto de costado en el que llevo el papel de escribir, una lata de carne y este famoso libro de guerra. Por este libro es el que no dejo nunca el macuto de costado en ningún sitio. Allá donde se pierda este libro, también me perderé yo.

En fin, con el frío que hace y sin mantas, ya veremos como nos encuentran mañana. Seguramente helados... porque hay que ver el viento como sopla...

7 de Febrero 1938. Durante toda la mañana, más de treinta «Junquers» y otros tantos cazas nos bombardean y ametrallan. El pueblo de Alfambra ha sufrido más de diez bombardeos y, según vemos, está ardiendo. Todo esto lo vemos desde un refugio que hay en mitad de una montaña al cual tenemos la ermita en que guardamos el resto del mterial.

Al mediodía llega Ibáñez que ha logrado escapar de las líneas enemigas y volver a nosotros. Hay todavía Saurí y Vallés que suponemos serán prisioneros del enemigo.

A las tres de la tarde viene la orden de retirarse a retaguardia pues nos están achicharrando a cañonazos y las pavas les acompañan en esta labor... Inmediatamente rociamos el polvorín con un barril de gasolina y pegamos fuego al material que ayer pudimos salvar y nos internamos a las montañas. Casi toda la tarde nos persiguen con granadas rompedoras pero al anochecer nos dejan tranquilos. Vamos unos catorce de la sección.

Cuando ya es de noche, nos orientamos por medio del pueblo de Alfambra, que está ardiendo, y a eso de las tres de la madrugada, nos tendimos a la nieve para dormir un rato pues llevamos ya unas doce horas de marcha por montes llenos de nieve y, la verdad, que no tenemos ni pizca de frío...

A las cuatro nos despertamos debido al enorme gfrío que nos da la nieve. Volvemos a emprender el camino y, al poco, encontramos un corral y vemos luz en el interior... Hay que averiguar quien hay dentro y quienes son... avanzamos con precaución y vemos que no hay nadie...¿se habrán escondido? Al fin se decide uno a entrar y los demás vigilamos con cautela y, al momento, sale y dice que hay tropa que duerme, pero que es nuestra. Entonces entramos todos y nos echamos a dormir.

8 de Febrero 1938. Cuando amanece, seguimos andando y divisamos un pueblo. Al llegar al mismo intentamos encontrar comida, pero nos quedamos sin probar bocado. Seguimos andando y andando...

Pasan las horas y los pueblos y seguimos andando... y por fin llegamos a Aliaga a las cinco de la tarde y logramos encontrar la intendencia que nos suministra comida... Claro está que no dejamos nada de lo que nos dan, pues llevamos tres días sin comer y, al decir ésto, no miento en nada, pues no teníamos nada debido a que íbamos sin macutos y por la razón de que la intendencia no puede en estos momentos de retirada suministrar porque no se sabe nadie a donde para.

Después vamos a la sección y nos echamos a dormir rendidos por el cansancio...

9 de Febrero 1938. Durante el día nos dedicamos a descansar y, algunos, a curarse los pies que debido al andar se les han hecho unas ampollas. Por la tarde llega Vallés que también se había perdido desde el primer día y nos cuenta que estuvo con los moros y después pudo escapar.

Comemos carne de bote y mermeladas todo el día pues no tenemos cacharros de cocina y, por esto, nos dan comida en frío.

10 de Febrero 1938. Hoy iré a sanidad pues ya hace unos diez días que tengo mal en las manos y, con el frío, no se me cura.

Por la tarde estoy tomando el sol y descansando pues aún me duelen los pies y cuerpo...

11 de Febrero 1938. Durante la noche hemos cargado el poco material que tenemos y, después de unas hora de marcha, llegamos al pueblo de Escucha, cerca de Montalbán. Después de descargar visitamos el pueblo y nada más por hoy.

13 de Febrero 1938. Domingo: Cuando me levanto veo con sorpresa que hace rato que está nevando y, por cierto, que con mucha intensidad. Todo el día sigue nevando. Por la noche el frío se deja sentir mucho. La comida sigue igual: la carne de bote y mermeladas…

16 de Febrero 1938. Por la mañana voy a sanidad, que está en Valdeconejos, pueblo inmediato a Escucha. Durante el día hay gran actividad de aviación con motivo de los ataques de nuestra Brigada que empezaron ayer y por la tarde se entabla un combate entre más de ciento cuarenta aparatos de ambas partes.

Durante el día pienso varias veces en que si tuviese los macutos podría cambiarme de ropa y lavarme, cosa que ahora no lo puedo hacer… y con los malditos piojos que no me dejan tranquilo…

Continúa nevando, aunque muy poco. El frío es muy intenso.

A media tarde paso revista y quedo espantado de ver que casi ya llevaba unos tres batallones de piojos… y con artillería y todo.

20 de Febrero 1938. Actividad de aviación por Utrillas y Escucha, sin consecuencias.

En uno de los viajes que vamos a buscar material me han traído ropa y toalla, jabón y peine, etc. hoy si voy a parecer un gran señorito… já, já, já.

Ya me convenía, pues hacía casi un siglo que no me podía lavar.

29 de Febrero 1938. Estos días han sido algo tranquilos pero, no obstante, han habido momentos de peligro por los bombardeos. Me he dedicado al aseo personal y coser un poco los vestidos que están bastante deshechos debido a que nos tumbamos al suelo sin miramiento.

2 de Marzo 1**938.** Estoy de guardia en el pueblo y no las tengo todas pues la aviación es donde bombardea más. Hace un día espléndido. Por la nochetengo que salir para el mando de la división para un servicio y marchamos con la escuadra a pie hasta el mando.

Antes de llegar allí me comunican que mi amigo Toll ha desaparecido. Esto me sorprende, pues éramos del mismo pueblo y muy amigos. Otro camarada más en la lista interminable de víctimas de esta gran batalla.

3 Marzo de 1938. Jueves. Por allá las once de la mañana llegamos al mando y me destacan en una paridera que hay más allá de Aliaga, en la que tenemos que guardar munición de la Brigada. Como es natural, no tomamos bocado en todo el día, pues no saben si estamos vivos o muertos… (por loq ue se ve?

4 Marzo, 1938. Viernes. Hoy he intentado suministrar en Aliaga y lo he logrado, pero sólo por hoy.

9 Marzo, 1938. Miércoles. Todos estos días nos hemos pasado sin comida, aunque no por eso estamos en ayunas, pues unos chicos de la otra brigada nos dan comida siempre. Hoy he ido a ver al jefe de servicios y,

después de mucha discusión, logro que trasladen toda la munición a Cobatillas, en otro depósito.

Por la noche nos reintegramos a la Brigada, pero no hacemos más que llegar y nos toca llevar munición al frente, pues hay ataque de ellos.

Son las cuatro de la mañana cuando voy a dormir un poco.

1**9 Marzo, 1938. Jueves.** Muy de mañana se presenta la aviación que bombardea en abundancia.

A mediodía se tiene que llevar munición a las líneas, pues el ataque aún toma más dureza que a primera shoras.

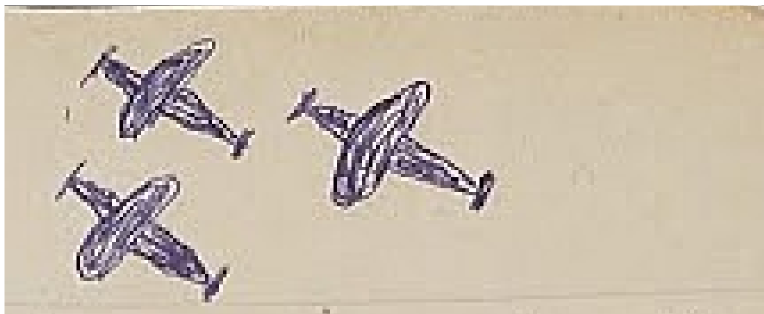
Antes de la noche aún he tenido que ir otras dos veces, pues la cosa toma carácter trágico. Malos ratos he pasado el día de hoy.

11 Marzo 1938. Viernes. Muy de mañana voy al barranco en el cual tenemos la cocina y en el que hay unos refugios de piedra natural y, después de tomar el café, ya no me muevo, pues ya tenemos otra vez la aviación encima. Estaba escribiendo y he tenido que suspender mi carta debido a que doce aparatos gran bombardeo nos echan unos regalos y, como no quiero que me toquen en mi persona, me refugio en una cueva.

Al poco rato se oye un formidable jaleo de fusilería y bombas de mano en las líneas que dura un poco más de media hora. Entre tanto, marcha otra vez la aviación y el combate en las líneas se vuelve a reanudar con más dureza, lo que hace temer una rotura de línea, cosa que no ocurre.

Son las dos de la tarde que vamos a comer, pero parece que lo adivinen, y nos quieren dar postres pues la aviación vuelve y nos bombardea de firme durante dos horas y pico. El total de los aparatos eran unos treinta.

12 Marzo, 1938. Sábado. Aún no es de día que ya tenemos la aviación encima y, al poco rato, bombardea en intendencia, cerca de aquí, y con bombas incendiarias.

Mi diario de guerra

Esto dura toda la mañana, lo cual nos obliga a estar en el refugio.

Nuestra artillería, a pesar de ésto, no ha parado de "sumbar" por lo que, al poco rato, han vuelto las "pavas" y han bombardeado el pueblo de Mezquita de Jarque dejándolo incendiado por los cuatro costados pues, sabido es, que el pueblo casi todo se compone de pajares y parideras llenas de pienso para el ganado.

Claro, la artillería estaba en el mismo pueblo y se conoce que la vieron disparar, por lo cual volvieron a bombardear todo el pueblo, pero la artillería ya no estaba, pues hacía unos 20 minutos que la instalaron más a la derecha de pueblo, o sea, cerca de nosotros.

En Mezquita es donde tenemos el puesto avanzado y, como es natural, hay polvorín, y sólo falta que lo vean para que no dejen rastro del pueblo.

Al poco rato, serían las cinco y media, cuando vienen treinta cazas y ametrallan todo el pueblo hasta el anochecer. De resultado de esto, resulta herido grave el capitán Comas y otros varios.

En el puesto avanzado nada importante.

13 Marzo 1938. Domingo. Muy de mañana se oye un fuerte tiroteo y son ellos los que atacan, pero se resiste bien y, a las once, se contraataca por nuestra parte logrando romper las líneas hasta que viene la aviación enemiga y tenemos que parar el avance hasta la noche con el terreno que ocupamos e nuestro poder. Por el otro sector nos han cogido el pueblo de Valdeconejos.

A las diez de la noche voy a relevar al puesto avanzado y hasta cuatro días que no me relevarán, veremos lo que pasa.

14 Marzo, 1938. Lunes. Cuando me levanto hay una niebl que no se ve nada a 25 metros. A las 10 de la mañana sale el sol y, acto seguido, se presenta unos cuarenta cazas que ametrallan a todo meter. Al poco rato vienen unas doce "pavas" que nos bombardean y , después, a Cuevas de Almudén hasta las doce, que se van. Aprovecho la ocasión para ir a comer un poco de

carne rusa y mermelada pero, aún no termino, que vuelven las "pavas" y esta vez bombardean por dos pasadas a Cuevas de Almudén, dejando todo el pueblo en llamas pues todo son pajares y arde pronto. Desde aquí, Mezquita del Jarque, se ve perfectamente el aspecto de Cuevas de Almudén envuelto en llamas.

Al anochecer viene un enlace de la sección y nos comunica que las bombas han alcanzado la armería y que han resultado heridos Roca y Pardenilla siendo evacuado este último algo grave. Este es el balance de hoy. Yo, sigo bien.

16 Marzo, 1938. Miércoles. Por la mañana no tomamos café ni nada pues los de transmisiones, que es donde comíamos, ya están fuera pues la cosa va que arde. De resultas de los ataques de ayer se rompieron las líneas y esta noche se han retirado las fuerzas a Jarque, un pueblo más a la retaguardia de Cuevas de Almudén. A eso de las nueve viene un camión y cargamos el material marchando a Jarque, instalando allí el puesto avanzado.

17 Marzo 1938. Jueves. Muy de mañana empezamos a construir un refugio, pues hay mucho jaleo y no conviene estar al aire libre.

El día es bueno y sudamos como los negros al hacer el refugio pero, no obstante, a la tarde ya está terminado.

Por la noche viene el relevo y me voy a la base rendido de todo el día.

18 Marzo 1938. Viernes. Hoy hace un día de verano pero yo me encuentro algo mal, pues me duelen todos los huesos.

19 Marzo 1938. Sábado. A las once me levanto pero parece que no estoy del todo bien. A medida que pasa el día me encuentro peor, por lo que a las cinco me voy a dormir pues tengo frío.

20 Marzo 1938. Domingo. Hoy sí que me encuentro mal, pero me hago una sopa y parece que me animo un poco, pero el día se me hace largo. La actividad del frente continúa.

21 Marzo 1938. Lunes. Hoy me he pasado todo el día en cama, pues no me puedo ni levantar de mal que me encuentro. Además, mi cama sólo consiste en un poco de hierbas secas y una manta, lo que hace que me duelan mucho más los huesos.

22 Marzo 1938. Martes. Hoy paso un día horrible y, a pesar de que mis amigos me dicen que vaya al hospital, yo no quiero. Espero que me alivie el mal y no sea nada.

23 Marzo 1938. Miércoles. Hoy me veo tan mal que estoy ya casi asustado y pido que me traigan una ambulancia. Al mediodía llega y me lleva en una camilla hasta el coche y marcho al hospital. Después de unas tres horas llegamos a un sitio que creo es un hospital de evacuación. Hoy duermo en cama, pero no lo parece, pues los huesos no son míos...

24 Marzo 1938. Jueves. Por la mañana, al visitarme el médico, me dice que tengo la gripe.

27 Marzo 1938. Domingo. Estos días los he pasado muy mal con la fiebre. Por la mañana me evacuan al hospital de Segorbe en un camión y casi me pongo más mal, pues con los malos caminos y el viento creo que habré empeorado.

Al llegar allí me destinan a la sala 7ª cama 36. Hoy tengo 37º de fiebre.

29 Marzo 1938. Martes. Hoy, igual que ayer, me lo paso en cama. Cada dos horas me dan un vaso de leche. Por la noche dos veces.

30 Marzo 1938. Miércoles. Hoy me levanto y creo que ya estoy bien, pues salgo a tomar el sol en la galería. Al mediodía como un plato de puré, otro de verdura y un poco de mermelada.

Por la tarde me dejan salir al pueblo y voy a dar un paseo hasta las cuatro, lo cual voy al hospital muy abatido, pues es el primer día que me he levantado.

31 Marzo 1938. Jueves. Hoy ya me encuentro mejor pues la temperatura sólo es de 36’2. Hace un día magnífico. Por la tarde el barbero del hospital me corta el pelo y me afeita, pues ya me convenía.

1º Abril 1938. Viernes. Hace un día espléndido por lo que me voy a pasear por Segorbe, pero me canso mucho, y es que estoy muy flaco.

2 Abril 1938. Sábado. Cuando me levanto me duelen otra vez los huesos y temo que vuelva a recaer y, al venir la visita, se lo digo al médico y me da un papel para que vaya al botiquín y me dan un vaso de agua con yodo

y veo las estrellas para tomarlo, pero no hay remedio, pues me vigilan que lo tome todo...

Hoy me entero que el día 31 del mes pasado, o se hce dos días, que fueron a bombardear Mataró, tirando 25 bombas, resultando cuatro muertos y 18 heridos. Espero que no les haya pasado nada a los de mi casa ni tampoco a casa Antonia. Por la noche dan la alarma en el pueblo y resulta que hay dos aviones que se pasean por encima pero, después de un rato, se van y no pasa nada. Son las nueve de la noche cuando se restablece la normalidad.

4 Abril 1938. Lunes. Después del desayuno nos dan la orden de prepararnos pues nos trasladan a Valencia. Al poco rato vamos al patio y subimos a una ambulancia que nos lleva a Valencia, donde llegamos a las dos horas.

Allí me destinan a la sala 2B y cama número 18. Durante el día nada de interés.

5 Abril 1938. Martes. Por la mañana me visita el médico y me dice que me prepare pues mañana me dará el alta. Yo me quedo muy sorprendido pues no pueden conmigo los huesos.

En vista de esto, me levanto de la cama y, a duras penas, me largo del hospital y me voy a pasear por Valencia recorriendo algún lugar cercano al hospital, pues no me vaya a perder... al ver un retratista me meto en la casa y me fotografían con gorra de plato, que la había comprado hacía unos minutos. Vuelvo al hospital muy abatido.

6 Abril 1938. Miércoles. A la visita del médico me dan el alta y, desde este momento, ya no tengo que hacer nada aquí, por lo que cojo mis cosas y me largo al centro de Transeúntes para que me hagan el pase para ir otra vez a mi Brigada. Pero no me lo pueden hacer hasta el día siguiente. Mientras tanto, paso el día paseando y buscar hotel para dormir y así acabo el día.

7 Abril 1938. Jueves. Durante el día visito Valencia y, por la tarde, voy al cine a ver la película «La última noche». Después de cenar en Transeúntes, que es donde nos dan comida a los que estamos en espera de pasaportes, me voy a dormir pero, al poco rato, se oyen grandes sirenas y es que hay peligro de bombardeo y los del hotel me avisan por si quiero ir al refugio, pero me

quedo en la cama en espera de lo que pase. Son las once que ya pasa el peligro, después de algún susto de las detonaciones, y me duermo.

8 Abril 1938. Viernes. A las nueve de la mañana me presento en Transeúntes y me hacen el pasaporte para Corbalán, provincia de Teruel que, según ellos dicen, está mi brigada.

Al darme el pase ya no tengo tiempo de coger el tren que sale a las diez, así que no puedo salir hasta mañana.

Por la tarde me voy otra vez al al cine a ver «La posada del Caballito Blanco» y al salir voy a cenar en Transeuntes y tomar café en el «Café Catalá» que se reúnen todos los catalanes que hay por aquí Valencia. Después voy al hotel a dormir. Me cuesta 4 pesetas cada noche pero, al menos, estoy bien, Hay cuarto de baño y tocador, así que ya ves, estoy que ardo...

Son las diez menos cuarto cuando me pongo en cama, pues hay orden de que a las diez de la noche no puede circular nadie en la calle sin autorización. Cuando estoy en cama otra vez tocan alarma pero esta vez ya se oyen las bombas a caer... al poco rato ya no se oye nada y pasa el peligro sin haberme movido de la cama.

9 Abril 1938. Sábado. A las diez de la mañana voy a la estación central de Aragón y, a las 10'30 marcho con destino a Mora de Rubielos. Durante el viaje me aburro mucho y, a veces, duermo un rato. Llego a Mora a las 6'30 de la tarde y, después de ir a suministrar, voy a dormir en un cobertizo que hace de almacén de paja y, aunque no es como en Valencia, ya me lograré dormir pronto, pues estoy cansado.

10 Abril 1938. Domingo. Muy de mañana cojo el primer camión y voy a Corbalán y, antes de llegar, en un control de la carretera nos paran el camión y nos hacen bajar. Hay un comandante y me coge el pasaporte y dice que mi brigada no está en Corbalán y que me quede en el Batallón Disciplinario hasta que és se entere de donde está m i brigada. Al poco rato pasa un motorista enlace de mi brigada y le hago parar y, al reconocerme, me dice: ¿Qué haces aquí? Y le pongo al corriente que el comandante me había requisado para trabajar con los del Batallón Disciplinario y, que si esto dura mucho, me voy a morir pues aún no me encuentro del todo bien y tener que coger el pico y la

pala en las carreteras esto no me conviene. Le doy instrucciones para el capitán de mi sección y que me reclamen.

Le pregunto donde está actualmente la brigada y dice que en las inmediaciones de Tortosa, en la carretera de Barcelona. Me despido de él y, con esto, espero la hora de comer, para hablar con el comandante.

Cuando terminamos de comer nos hacen coger el pico y la pala y, otra vez, a trabajar, pero en aquel momento viene el comandante y voy a su encuentro y le pido que me devuelva el pasaporte pues mi brigada está en Tortosa y mi deseo es estar allí. Me hace algunas preguntas, las que contesto

Mi diario de guerra

con regularidad, y después dice que ya sabía que mi brigada estaba en Tortosa, pero quería saber si era yo uno de estos que se pasan los días de un lado a otro por no ir a la brigada. Después de mucho hablar, logro convencerlo de que allí está mi puesto y me devuelve el pasaporte y, es más, en el dorso me hace una nota para que pueda volver a Valencia y, después, a Tortosa y con la firma y un sello de la comandancia de este pueblo. Antes de marcharme me invita a fumar un cigarrillo de luki y me despido de él y voy a la carretera en busca de camión.

Al poco rato pasa uno y, por suerte, va a Valencia mismo, por lo que aprovecho la ocasión y monto en él.

A las ocho y media de la tarde llegamos a Valencia y busco casa para dormir, logrando a las nueve y media estar en un mal catre con una manta y hasta mañana.

11 Abril 1938. Lunes. A las ocho y media voy a Transeuntes y me hacen el pasaporte para Tortosa, pero no hay tren hasta el día siguiente.

Así que voy a paseo y, por la noche, a dormir en el mismo hotel que estos días pasados y a ver si mañana podré salir.

TORTOSA

13 Abril 1938. Miércoles. Después de pasar todo ayer y esta mañana logro enterarme que, a las cinco de esta tarde, hay tren para Barcelona y me espero allí. A las cinco y media salimos de Valencia y, a esto de las once, para el tren y nos toca escampar guerrillas pues hay la aviación que nos ametralla el tren. A la media hora volvemos a emprender la marcha pero, al llegar a Benicarló, se para el tren y otra vez creo que va largo pues están bombardeando mucho por aquí cerca. Me duermo en el vagón y sin mantas.

14 Abril 1938. Jueves. Cuando amanece el tren se pone otra vez en marcha y, al llegar a la próxima estación de Benicarló, vemos que ha sido bombardeada muy extensamente pues no creo que debieron calcular que nuestro tren estaría en aquella estación y, por eso, la dejaron hecha polvo.

A las tres de la tarde llego a Tortosa, que está destrozado casi todo el pueblo, y busco la sección pero no doy con ella en toda la mañana. Por la tarde, a las cinco, llego a unos seis Kms. Que hay una arboleda y encuento a mis compañeros allí. Una vez presentado al capitán, por la noche voy al mando de la Brigada a entregar el alta del hospital y me dan otro papel que dice que quedo de alta en la sección otra vez. Así que voy allí y, después de cenar un poco, pues aún no me siento muy bien, voy a dormir.

15 Abril 1938. Viernes. Por al mañana hay gran actividad de la aviación que viene a bombardearnos tres veces. Por la tarde vuelve y no para de bombardear Tortosa hasta casi entrada la noche.

De resultas de esto han volado el puente del Ebro y sólo nos queda el puente del ferrocarril y otro que se pasa con unos tablones.

Por la noche vuelven otra vez allá las doce y se arma un jaleo de mil demonios pues en las líneas también hay ataque.

Hoy he cobrado el mes de Marzo.

16 Abril 1938. Sábado. Hoy no me encuentro muy bien. Se ve que el viaje con dormir sin mantas y el frío no me fue muy bien y temo haber recaído.

17 Abril 1938. Domingo. Durante el día gran actividad de la aviación que bombardea y ametralla en los alrededores de aquí donde estamos. Allá las once de la noche estalla una gran batalla con las posiciones avanzadas, la cual dura hasta cerca las tres de la madrugada. Era un ataque del enemigo en el sector del 4º Batallón pero no han llegado ni a las alambradas. Yo he contemplado la batalla desde una loma que se dominaba por completo todo el frente y me ha hecho el efecto de una "traca" pues sólo veía las explosiones y llamaradas de las bombas de mano. Hoy he cumplido 23 años. Cumpliré los 24? Ya veremos…

14 Abril 1938. Lunes. Continúo encontrándome mal. Esta noche hemos trasladado la base del polvorín más a la retaguardia, en previsión de una posible retirada, y el puesto avanzado se instala donde teníamos la base. El puente del Ebro ha sido volado para que el enemigo no pase en el interior de Tortosa. Parece que habrá jaleo muy pronto.

22 Abril 1938. Viernes. Estos días pasados aún no me sentaba bien la comida, pues no estoy bien del todo. Hoy parece que ya me encuentro mejor y lo aprovecho para lavar la ropa y escaldar los piojos porque, chico, si no lo hago creo que me comerían en un "tres y no res".

Por la noche hemos cargado tres camiones de material y creo que, según me han dicho, vamos al frente de Lérida. Ya ves, como andamos, de un frente a otro. Esto será como en una fonda que, después del primer plato, viene el segundo… igual este segundo frente es más delicioso y habrá pollo y todo…

Que barbaridad, chico, esto parece un circo que hoy "Sabadell y demà a can Quico". Nada, ni un saltimbanquis.

24 Abril 1938. Domingo. Por la mañana escaldo el jersey que está llenito hasta la médula de los señoritos piojos y, al poco rato, están muertos.

Por la tarde cargamos dos camiones y marchamos a Torregrossa, cerca de Lérida, donde tenemos que marchar.

28 Abril 1938. Jueves. Por la mañana, a las 12, vienen los camiones y cargamos todo el material pues estos días los he pasado muy bien junto con dos compañeros guardando el material.

El viaje ha sido algo accidentado, pasando por Tarragona y Valls, donde al poco rato que estábamos comiendo en el Hotel París empezó una tormenta que tuvimos que entrar los camiones en la iglesia, que hace de garaje, y allí pasamos la noche hasta el día siguiente.

29 Abril 1938. Viernes. A las seis de la mañana nos levantamos uy emprendemos otra vez la marcha llegando a sitio a las nueve. Durante el día arreglamos el material y descargamos ametralladoras nuevas Maxims de carro. Son las tres de la madrugada cuando voy a dormir.

30 Abril 1938. Sábado. Durante el día llueve bastante y, mientras tanto, estoy en el polvorín y leo novelas. En esto, de pronto, vemos en la carretera a tres mujeres que vioenen corriendo hacía aquí y, como está lloviendo a todo meter, las hacemos entrar dentro a secarse en el fuego, y las más joven de las tres se desmaya antes de subir arriba, llevándola Boladeras, y aquellas otras mujeres la reaniman después que le hemos hecho la respiración artificial. Al poco rato ya le ha pasado y nos ponemos a charlar. Nos cuenta que es de Barcelona y casada (por cierto que es muy joven) y que, junto con otras dos mujeres también de Barcelona, habían venido a buscar un poco de comida. A las dos horas se para la lluvia y logran montar en un camión y se marchan. Por la tarde viene el jefe de la Brigada y hace pruebas con las bombas de nuestra invencións "La Bruja", al igual que nuestra División, que el enemigo nos dice siempre donde vamos que nuestra División es igual que una bruja pues hoy ataca aquí y a la mañana siguiente ya atacamos en otro sitio. Nada, prestigio que tenemos.

Esto es verdad pues no duramos más de una semana en un sitio fijo. Con razón nos dicen "la Bruja"…

MAYO 1 DOMINGO. Con motivo del 1º de Mayo nos han obsequiado con una comida extraordinaria compuesta de un bistec con patatas fritas, carne con tomate, pollo a la parrilla, vino, pasteles, licor y campany, tabaco y café.

La jornada pasa muy alegre y, por la noche, vamos a Juneda, un pueblo de aquí cerca, donde hay un mitin y después cine. Han hablado Lloret, comisario de la Brigada, Buxó, comisario del Batallón y el jefe de la Brigada, los cuales han sabido enfocar admirablemente la lucha que sostenemos y lo que sería de nosotros en el caso que llegaran a vencer los facciosos.

Después empieza el cine en la que nos muestran algunas proyecciones de diferentes frentes de guerra y otras de las fábricas de material de Barcelona y otros sitios.

En fin, fue una velada magnífica, con el local lleno a rebosar, siendo las dos de la madrugada cuando vamos a dormir.

Ante de ir a dormir tomamos café en Arbeca, pueblo cerca de Torregrossa

MAYO 2 LUNES. Por la mañana no hay nada de interés, puesto que he dormido hasta las 10. Por la noche cargamos armamento para los batallones y tengo que repartirlo con el camión, lo que hace que a las doce y media termine con mi tarea, por lo que al llegar a la sección me voy a dormir.

3-5-1938. Martes. Durante todo el día hemos continuado cargando material y la escuadra de servicio lo ha repartido por los batallones.

Por lo demás no hay nada digno de mencionar por el día de hoy.

5-5-1938. Amanece el día lloviendo cosa que nos fastidia en gran manera debido a que está el terreno hecho un verdadero charco. Precisamente tengo las botas hechas un despilfarro y casi es mejor ir descalzo… aquí resbalas, aquí caes y todo el día igual…

Por la tarde llegan unos veinte soldados de servicios auxiliares que vienen a ocupar el sitio de las bajas que hace tiempo nos faltaban.

El uno es cojo, el otro sordo y así va la cosa.

Y sigue lloviendo señores. Que bonito es contemplar la lluvia y mas, y mucho más, cuando, cuando… cae en mis espaldas.

Mayo 7. Sábado. Tira que te va, Manuel: sácate las mantas y sacúdete las pulgas que pican.

Son las cuatro de la madrugada que nos llaman y tenemos que prepararnos para marchar. No preguntes a donde porque no lo sabe ni el mismo que lo ha ordenado. El caso es cargar los camiones y estar a punto de solfa. Después de casi todo el día de cargar los materiales llega la orden de marcha y vamos hacia Anglesola, en el sector de Balaguer.

Parece que huele a quemado todo esto y, a ver si me equivoco.

Mayo 10. Martes.

Estos días han transcurrido en calma aparente, lo que nos ha permitido descansar un poco.

Pero por lo visto no quieren ni dejarnos un momento tranquilos pues, por la noche, nos traen una orden de traslado a otro sitio más a la izquierda, en un pueblo inmediato.

Con esto no terminamos hasta las ocho de la noche en qué, después de cenar, nos vamos a descargar.

Mayo 11. Miércoles. Por la mañana voy a lavar la ropa y, después, a leer novelas.

Esta tarde, con ocasión que en la casa que duermo hay una báscula, me he pesado y sólo llego a los cincuenta kilos escasos…

¡Qué barbaridad, chico! Y eso que me quedé sólo con calzoncillos, que si me los quito, me quedo… bueno, me quedo desnudo del todo. Ahora que, con el reconstituyente que me compré en Borges Blanques parece que tengo más apetito y más ganas de comer.

Por la noche, serían las doce, que me tengo que levantar para ir a llevar munición a los batallones, pero a las tres ya vuelvo a dormir pues había poco trabajo.

Mayo 12. Jueves. Hace un día espléndido. Por la mañana se oye la artillería del sector de Balaguer. Estamos arreglando la carretera que va al polvorín situado en las afueras de Agramunt. Durante el resto del día sin novedad.

Viernes, 13 Mayo. Estoy de servicio. Sin novedad.

Sábado, 14 Mayo. Estoy de guardia. Sin novedad.

Domingo, 15 Mayo. Hoy está nublado. Durante el día, nada de particular. Por la tarde voy al cine y, después de cenar, voy al pueblo pues dicen que había baile, pero no fue así. Me voy a dormir a las once.

Mayo 16. Lunes. Hoy llueve todo el día. Nada de interés.

17 de Mayo 1938. Durante el día sin novedad. Por la noche me llaman a la una de madrugada para ir con el camión a repartir armamento a los batallones. Cuando voy a dormir son ya las seis de la mañana.

18 de Mayo 1938. Hace dos días que entre unos cuantos compañeros compraron una gramola y unas treinta placas y nos divertimos mucho tocando por la noche después de cenar. Esto me hace recordar cuando estaba en casa y lo que disfrutaba cuando iba al baile o al teatro…

Ahora también estoy en un baile, pero muy diferente del que yo recordaba… aquí los paso dobles son más rápidos con el compás de las ametralladoras o los cañones. Ya que estamos en el baile, pues, ¡a bailar!

MAYO 19 JUEVES. Hace un día de perros. Viento seco y una lluvia en tanto, muy impertinente. Estoy en la casa donde duermo y tocamos la gramola para pasar un poco el rato más alegre pero, cosa rara, yo no puedo seguir escuchando y me marcho al cuarto contiguo a llorar mi desesperación al pensar en una casa lejana que dejé hace tiempo y, quien sabe si la volveré a ver. ¿Qué será ésto? ¿Añoranza de días mejores, amores? Desesperado intento dormir un rato y olvidar, pero es inútil… no se apartan de mi mente las figuras amadas y, a veces, pienso si será cobardía el estar tanto tiempo sinverles. Oh, me siento tan sólo como abandonado, sin unos brazos cariñosos que consuelen mi dolor… Fumo un cigarrillo y vuelvo con mis compañeros a oir unos discos más para olvidar mis tristes pensamientos. Sí, olvidar, olvidar todo. Más tarde, logrado en parte mi propósito, estoy alegre como los demás escuchando música hasta que, rendido, me voy a dormir un poco más animado.

MAYO 21 SÁBADO. Tal como decía anteayer hoy vienen camiones y cargamos el material y marchan tres escuadras al frente. Esperamos a que vuelvan los camiones y cargamos el resto y marchamos todos.

22 MAYO 1938. DOMINGO. a las cuatro de la mañana marcho con mi escuadra al puesto avanzado y, cuando nos instalamos, son las seis. A las nueve empieza nuestra artillería a zumbar y la enemiga hace fuego de contrabatería y nos toca esconder el pellejo pues estamos junto a las baterías. Nuestra artillería zumba de un modo infernal lo que hace que, al poco rato, la enemiga se calle. A media tarde los obuses enemigos ya no llegan ni a nuestras posiciones, pues han tenido que retirarse a retaguardia, debido a nuestro avance. Todo el día tenemos a nuestra aviación que nos protege. Hoy hemos avanzado unos ocho kilómetros. Por la noche voy otra vez a la base. Son las once cuando voy a acostarme.

MAYO 23. LUNES. Por la mañana vuelvo al puesto avanzado a llevar munición y veo doce aparatos nuestros que ametrallan al enemigo y, después, vuelvo a la base. Por la tarde vuelven a pasar 28 aparatos nuestros y, al poco rato, huyen pues vienen otros del enemigo. Pero al poco rato vuelven los nuestros y se entabla un combate que dura más de hora y media, cayendo un aparato nuestro en la propia línea, salvándose el piloto. Del enemigo caen cuatro aviones en nuestra línea y hacemos tres prisioneros que se tiraron en paracaídas.

24 DE MAYO 1938. MARTES. Estoy de guardia en la base. Durante el día pasa mucha aviación de la nuestra que va a las líneas. Se oye la artillería nuestra que señala objetivos a la aviación. Hasta aquí, todo marcha bien.

MAYO 26 JUEVES. Este día me hace recordar que hoy hace un año que venía de permiso y, por lo tanto, un año que no he visto a mis padres. Parece que fue ayer que salía de casa con la esperanza que volvería dentro de poco a verles otra vez y, sin embargo, han pasado los días, los meses y hasta un año y no ha sido posible volver a verlos…

¿Llegará un día, aunque lejano, poder verlos y abrazarlos? Así lo espero. El tener suerte, como hasta ahora, de que no me pase nada malo para poder tener ocasión de verlos.

MAYO 27 VIERNES. Estoy de guardia. Esta noche tengo que ir a relevar a los del puesto avanzado en el que estaré tres días.

Llego al puesto avanzado a las dos de la madrugada. Hay combate en estos momentos. Las balas silban que es un contento. No hay manera de dormir nada.

28 MAYO 1938. SÁBADO. Durante el día no hay mucha actividad. Sólo es por la noche que se oyen algunos "pacos" y bombas de mano.

29 DE MAYO 1938. DOMINGO. Por la mañana, cerca las nueve, se presentan "15 pavas" enemigas y nos bombardean a la desesperada pues nuestros antiaéreos los dispersan. Estamos trasladando el puesto avanzado, pues nos han localizado y la artillería nos bate desde una cota y, debido a ésto, cambiamos nuestra posición a sitio más seguro.

30 DE MAYO 1938. Nuestra Brigada está fuera de las trincheras por lo que hoy retiramos el polvorín a 15 kms. de las líneas.

MAYO 31 MARTES. Hoy hace un día espléndido pues el sol quema mucho. Durante el día la tranquilidad es absoluta en las líneas. No parece que estemos en guerra. Pero dura poco, pues a las cinco de la tarde se oyen las "pisadas" de los aviaones por lo que vamos al refugio. Al poco rato llegan seis "pavas", otras seis, otras tres y tres más. No van solas pues llevan muchos cazas que las escoltan. Que si son nuestras, que son de ellos, pero pronto sabemos la verdad. Son enemigos pues pronto empiezan a "cagar" y, precisamente, en terreno nuestro, en el pueblo de Artesa de Segre y Agramunt, que es donde tenemos la base.

Después, por la noche, me entero que nuestra base no la han tocado. Sin novedad.

1º JUNIO 1938. Tranquilidad absoluta durante el día.

2 JUNIO 1938. JUEVES. Durante la noche pasado hemos trasladado el puesto avanzado y después el relevo. Cuando llego a la base son las seis de la madrugada. Durante el resto del día hace viento y no hace sol. Así que termina el día sin novedad.

3 DE JUNIO 1938. Hoy me toc guardia. Todo el día es sin novedad. El calor es mucho.

JUNIO 4 SÁBADO. Por la mañana voy al pueblo a comprar un par de camisetas pues no tenía ninguna. Ya hace unos días muy calurosos y, con este

motivo, nos bañamos en un “safareix” que hay en esta masía que estamos, como también lavo la ropa y me cambio todo limpio. Por algo es sábado. Por la noche yo y varios compañeros vamos al pueblo y al cine. Hace la película rusa “La Última Noche” y, después, la banda del XVIII Cuerpo del Ejército interpreta la selección de “La del Manojo de Rosas” y otras piezas, entre ellas, un sardana que no conozco. Cuando vamos a dormir son ya las dos de la mañana. Hoy he cobrado el mes de Mayo. Me deben el mes de Abril aún.

5 DE JUNIO DOMINGO. Por la mañana voy de servicio con el camión al pueblo de Guimerà, que es el pueblo de un compañero de la sección. Vamos a su casa y organizamos una comida con conejos que compramos y sus padres nos los guisan. Después de esto su madre nos obsequia con una formidable longaniza que despachamos junto con una ensalada y, por último, nos saca uns almendras. Después vamos a tomar un café y, de regreso a la sección, que son las tres de la tarde. Por la noche escuchamos la radio y así he pasado el día de hoy.

JUNIO 6 LUNES. Estoy de guardia y por la noche me toca ir a relevar a los del puesto avanzado. Estaré cinco días en él. Llego por la noche a las diez y nos instalamos. Después a descansar.

MARTES 7 DE JUNIO 1938. Durante el día sin novedad pero por la noche a las ocho llega un oficio en el que se notifica que se darán permisos y que un cinco por ciento serán los que marcharán. Por lo que, discutido el asunto de quien les toca, resulta que el cabo más antiguo de la sección soy un servidor y, enseguida, se hacen las listas y se mandan al mando. Estoy contento por si me toca ir. No quiero hacerme ilusiones, pero pronto lo sabremos.

JUNIO 9 JUEVES. Por la mañana nada de interés, igual que ayer, pero por la tarde viene la orden de que todos los que están propuestos para ir de permiso se trasladen al mando.

Vamos allí, y se ve que ya es seguro de que vamos de permiso. Durante la noche la pasamos en unos camiones que tienen que llevarnos a Cervera para allí coger el tren.

Mientras tanto, en intendencia nos suministran para los ocho días que durará el permiso. Son las seis de la mañana cuando llegamos a la estación. Según dicen, a las once sale el tren que nos llevará a Barcelona. Mientras tanto voy a la barbería y me dejan como un rey.

10 DE JUNIO 1938. VIERNES. En efecto, a las once sale el tren de Cervera. Son las ocho de la noche cuando llego a Barcelona. En cuanto puedo cojo otro tren para Mataró y llego a casa a las 12 de la noche.

JUNIO 11 SÁBADO. He dormido mal, no me acostumbro al colchón tan blando. Estoy contento pues ya tengo a mis padres y a mi Antonia.

12 DE JUNIO 1938. DOMINGO. Hoy me la paso bien pues voy a paseo y al baile. Disfruto mucho.

13 JUNIO. Hoy han bombardeado a Barcelona.

14 JUNIO. Por la noche bombardean Barcelona.

15 JUNIO. Otra vez vuelven a bombardear a Barcelona por la noche durante tres veces distintas. Durante el día he comprado libros para la sección.

16 JUNIO JUEVES. Durante el día empiezo a preparar el equipaje para marchar otra vez al frente mañana por la tarde. La buena vida termina…

17 JUNIO 1938. VIERNES. Por la mañana voy al cuartel que me firmen la hoja de salida. A las dos y media salgo de Mataró camino del frente otra vez.

Voy a ver a los padres de Pilar y después marcho en el tren de las 9’30 de la noche. Estoy algo triste.

JUNIO 18 SÁBADO. A las seis de la mañana llego a Tàrrega y subo a un camión que me lleva a la sección. Son las ocho y voy a tomar café. Después tengo que presentarme al jefe de la Brigada para declarar sobre un incidente ocurrido el día antes de marchar con permiso. Como que el acusado es el sargento Mullor, y no ha llegado aún, tendré que presentarme otra vez mañana.

19 DE JUNIO 1938. DOMINGO. Después de trabajar toda la noche trasladando trigo de las primeras líneas a la retaguardia voy a dormir un par de horas. Al mediodía nos presentamos el sargento Mullor y yo al mando y, después de las gestiones de culpabilidad del sargento por insultos hechos al

comandante, queda degradado a soldado, pasando a incorporarse al cuarto batallón de la Brigada.

Por la noche voy al puesto avanzado. Flix. Estado del frente en el día de hoy en nuestro sector:

Mi diario de guerra

20 DE JUNIO 1938 LUNES. Hoy hace un calor insoportable, por lo que vamos con muy poca ropa. Por la tarde trabajamos en un refugio que hacemos y acaba el día con ligeros nubarrones y sin nada particular.

21 JUNIO 1938. MARTES. Sigue con mucha calor. Por la tarde vamos a Artesa de Segre a cargar grava y arenas para las fortificaciones.

22 JUNIO. Durante el día no hay nada de particular pero por la noche voy al 4º batallón y recogemos trigo, pero con silencio, ya que tenemos al enemigo a unos 300 metros y no es cuestión de que se arme jarana. Cuando empieza a clarear nos volvemos al puesto.

23 JUNIO. JUEVES. Hoy estoy de guardia. El calor continúa siendo fuerte y, para colmo, los mosquitos no nos dejan tranquilos en todo el día. Por lo menos me he lavado 12 veces a lo largo el día para atenuar el calor. Si esto continúa, yo creo que nos pondremos malos. Por la noche, son aproximadamente las 12 y media, que estalla un combate y hasta la artillería colabora un buen rato. Esto fastidia un poco, pero no dura mucho. Mejor.

JUNIO 24 VIERNES. Durante el día sin novedad. Dormimos a ratos para esperar la noche…. Y cuando llega y voy al camión cargamos grava y arena y la llevamos al 1º y 2º batallón. Después a cargar otra vez trigo y así llegamos a las 8 de la mañana cuando voy a almorzar y dormir, pues estoy rendido…

25 JUNIO SÁBADO. Esta mañana me he bañado en el canal, se está muy bine. Por la noche viene el relevo y vuelvo otra vez a la base en Pradeu.

28 JUNIO MARTES. Ayer nada de nuevo. Y hoy, hasta mediodía, tampoco. Pero a las doce llega el camión y el teniente Fuster, al bajar del mismo, se le dispara la pistola dándole en una pierna, por lo que le llevamos al puesto de sanidad y no parece que sea muy importante, pues dicen que no le toca en el hueso, pero se le cura y le presto 250 pesetas. Por la noche me toca ir con el camión a llevar grava al 1º batallón.

29 JUNIO. MIÉRCOLES. Estoy de guardia. Se rumorea que pronto nos relevarán y que la División irá a retaguardia para descansar unos días. Ya sería hora.

30 JUNIO 1938. JUEVES. El día lo pasamos bien, sin complicación alguna pero, lo que es por la noche, se forma tal tormenta, truenos y agua que no para en toda la noche.

1 JULIO 1938. VIERNES. Otro más que pasa y nuevo mes que empieza. Esta mañana he cobrado el mes de abril que me debían de cuando estuve en el hospital de Valencia. También he cobrado el mes de junio y vuelvo

a estar al corriente de todo. También cobro las 250 pesetas que dejé al teniente Fuster. Estoy de guardia. El cielo está cubierto de espesas nubes que amenazan tormenta así como el viento, que sopla mucho.

JULIO 2 SÁBADO. Por la noche voy a relevar a los del puesto avanzado que estaré de turno unos días. Nada más de interés.

3 JULIO DOMINGO. Todo tranquilo. Alguna escaramuza pero sin importancia.

4 JULIO 1938. LUNES. Ligeros cañoneos durante la mañana, pero sin importancia. Hace un sol abrasador pero con un poco de aire que lo atenúa un poco.

5 JULIO 1938. MARTES. Hoy tenemos una comida magnífica, unos caracoles que fuimos a buscar, col all i oli, bacalao frito, vino, champán y cogñac, fruta y tabaco. Ha sido estupendo. Acabamos la comida a las tres de l tarde. En cambio, por la noche cenamos a las nueve porque aún nos dura el atracón del mediodía. Nada más.

6 JULIO 1938. MIÉRCOLES. Al teniente Fuster se ve que la comida de ayer le hizo daño, pues le han salido todo el cuerpo unas ampollas. Durante el día le damos masajes por el cuerpo con potingues que le han recetado y sufre bastante pues las ampollas son muy grandes… En fin, que vamos a hacer… Por la noche viene el relevo y vuelvo a la base.

7 JULIO 1938. JUEVES. Estoy de guardia. El polvorín lo trasladamos a otro sitio que hay una cueva enorme debajo de unas rocas colosales. Es formidable. Aquí sí que nos sentimos seguros con la aviación. No hay miedo... ¿qué?

8 JULIO 1938. VIERNES. Durante el día arreglo el periódico mural, pues no hay nada de particular, y voy a dormir a las dos.

9 JULIO 1938. SÁBADO. Estoy de guardia. Por la mañana hay prácticas de tiro con el fusil ametrallador Maxims y clase para los cabos. Es que pronto habrá un concurso de tiro y nos preparamos.

10 JULIO 1938. DOMINGO. Por la mañana tiramos al blanco con el fusil ametrallador. Por la tarde voy a las oficinas a escuchar la radio y jugar alguna partida de parchís. Voy a la cama a las 12.

11 JULIO 1938. LUNES. Entro de guardia. Por la mañana hay concurso de desmontar y montar el fusil ametrallador Maxims. Estoy contento pues he ganado sin pensármelo, ya que hice la operación con un minuto y 42 segundos. El segundo clasificado lo ha hecho en dos minutos diez segundos. Unos 28 segundos de diferencia… no está mal. Por la noche voy al puesto avanzado…

14 JULIO 1938. JUEVES. Hasta hoy, todo sigue igual, sin novedad. Pero hoy todo el día voy con el camión a buscar las bandas de música de la 122 y 123 Brigadas y las llevo al 4º y 1º batallón, respectivamente, con motivo de un festival que se celebra.

JULIO 15 VIERNES. Esta madrugada hemos trasladado el puesto avanzado más allá de Cubells, más cerca de las líneas, pues esta noche relevamos a la 123 Brigada. No es que hay novedad, es simple rutina.

16 JULIO 1938. SÁBADO. Estamos bien. Durante el día hacemos vueva, por si acaso… esta noche vendrá el relevo. Mañana será otro día y así vamos pasando los días...y gracias…

17 JULIO 1938. Entro de guardia. Nada de interés.

18 JULIO 1938. LUNES. Por la mañana hay clase de fusil ametrallador. La tarde la paso en la oficina leyendo o escuchando la radio.

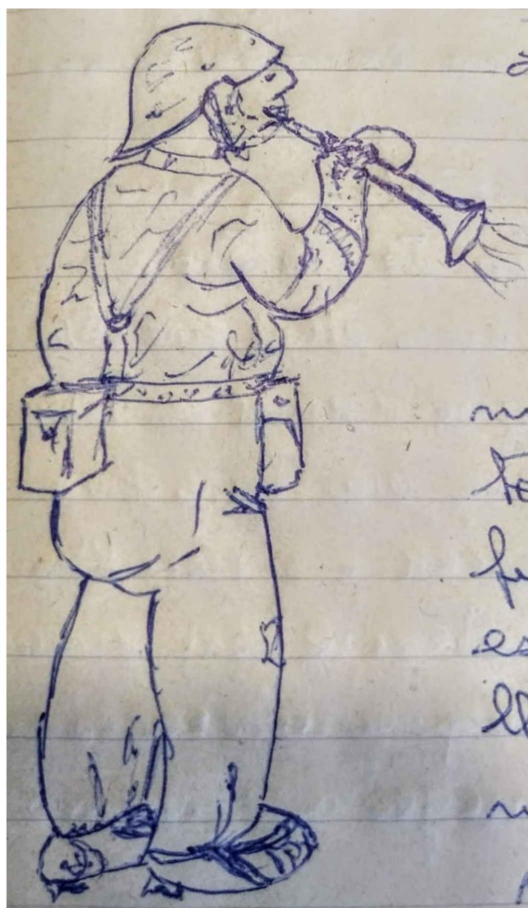
19 JULIO 1938. MARTES. Estoy de guardia. Nada, todo normal.

20 JULIO 1938. MIÉRCOLES. Estoy libre de servicio. Hoy tuvimos reunión y me propusieron para hacer los mangos de pico y pala, estacas de alambradas, mazas, etc. para la Brigada, ya que éste es mi oficio, y me lo ha propuesto el comisariado. Hoy se dice que van a marchar los de permiso esta noche. Así se confirma y, antes de acostarme, se van.

21 JULIO 1938. JUEVES. Tranquilidad durante el día. Por la noche voy al puesto avanzado a relevar y tenemos que trasladarlo todo más atrás pues, según parece, relevan la Brigada y, según rumores, iremos a la parte de Valencia. Toda la noche hemos trabajado.

22 JULIO 1938. VIERNES. Hasta el mediodía no terminamos el traslado. Por la noche viene la orden de traslado a Tàrrega y, acto seguido, lo hacemos. Duran toda la noche y parte del día siguiente.

23 JULIO 1938. SÁBADO. Aunque ya estamos instalados en unos campos de olivares a unos cuatro kilómetros de Tàrrega. Hay una gran concentración de fuerzas y camiones…

Mi diario de guerra

24 JULIO 1938. DOMINGO. Estoy de guardia. Durante el día hay un enorme tránsito por la carretera que va de Tàrrega a Cervera. Nosotros tranquilos.

25 JULIO 1938. LUNES. Durante el día, sin novedad, pero por la noche a las doce tocan generala. Hay que cargar dos camiones de municiones y partir.

pues, con tanta ofensiva, se necesita fuerza de refresco… Pero esperamos toda la noche y no llegamos a salir. Señal que no hacía falta… Nos vamos a almorzar pues, con tanta ofensiva, se necesita fuerza de refresco…

26 JULIO 1938. MARTES. Durante el día seguimos preparando todo para marchar. A media tarde dan la orden y cargamos el material en diez camiones que nos mandan y salimos de Tàrrega. Después de varias horas llegamos a unos veinte kilómetros de un nuevo frente, que son las 2 de la

mañana… Acto seguido descargamos los camiones y dormimos un poco. Creo que estamos cerca de la Granadella, o de Mequinenza, muy por debajo de la provincia de Lérida…

27 JULIO 1938. MIÉRCOLES. Festa Major de Mataró. Sí Señor: Las Santas que en diem nosaltres y por donde me parece que vamos a tener buenas fiestas. Durante el día hay bastante actividad de la aviación. Por la noche descargamos otro material en unas formidables cuevas que hay aquí cerca. Son las 5 de la madrugada y vamos a dormir un rato.

28 JULIO 1938. JUEVES. Mucha actividad de aviación y nos bombardean varias veces la líneas y a nosotros un poco. No hay consecuencias.

29 JULIO 1938. VIERNES. Hoy hay mucha actividad en todo el sector, principalmente de aviación que nos bombardea mucho, esta será para parar nuestros avances pues se va muy aprisa.

30 JULIO 1938. SÁBADO. Ligera actividad de la aviación pero, en cambio, mucha actividad en lo demás pues sigue nuestro avance y pasan miles de prisioneros hechos en estos ataques. Mucho material que hay que recoger del enemigo.

31 JULIO 1938. DOMINGO. Estoy de guardia. Relativa tranquilidad durante el día pues sólo ha venido dos veces la aviación a bombardearnos. Por la noche, antes de ir a dormir, tenemos fiesta pues, entre todos, celebramos el aniversario del accidente que tuvimos hace un año cuando el traslado de Torralba a Torrente del Cinca en el cual volcó el camión que íbamos y que tuvimos gran suerte que no explotase, pues todo lo que llevábamos eran obuses y bombas de mano y nos salvamos de una buena. (Gracias)

AGOSTO 1 LUNES. Tranquilidad absoluta en el frente. Hace mucha calor. Estoy libre de servicio y me dedico a leer la prensa. Por la tarde, aproximadamente a las siete y media, aparecen siete "pavas" que bombardean las líneas y, al poco rato, aparecen veinte y un "Chatos" (son cazas nuestros) y se entabla un combate que dura unos cuarenta minutos en el que se derriban dos pavas. Al poco rato del combate pasan muy bajos los cazas por donde estamos nosotros y van en dirección a Reus. Hoy he cobrado el mes de julio.

2 AGOSTO 1938. MARTES. Ligera actividad de la aviación que nos bombardea sin consecuencias.

3 AGOSTO 1938. MIÉRCOLES. Furiosos bombardeos durante toda la mañana por la aviación enemiga. En una montaña próxima se pegó fuego al monte y ya lleva tres días quemando. Por la tarde dan la orden de preparar el equipo para marchar tan pronto lo ordenen. Si no me equivoco se avecinan días de sucesos de gran importancia. Mucho movimiento de aviación y artillería, bueno, ya veremos. Estoy muy animado pero, en cierto modo, bastante intranquilo…

Por la noche salimos en caravana en dirección a Flix pero tenemos que retroceder porqué no se puede pasar por el puente que ha sido tocado por el bombardeo. Acampamos en un campo de olivos hasta que lo reparen.

No he dormido nada pues con el viaje no se duerme y, cuando acampamos, ya es de día…

4 AGOSTO 1938. JUEVES. Por la mañana vienen 15 pavas enemigas y nos bombardean los puentes furiosamente durante más de dos horas. Por la noche marchamos y cruzamos por un puente estrecho sobre el Ebro que sólo permite el paso a un coche justo. Más adelante pasamos frente a los parapetos del enemigo, que era una obra de fortificación de cemento y que, no obstante, nuestras fuerzas conquistaron fácilmente cruzando el río a nado y dejando los fortines atrás, con lo que atacaron, después, por la retaguardia.

Luego viene lo que era Flix, completamente en ruinas. No quedan más que paredes semi rotas de lo que eran las casas… Aún se ve algún cartel de propaganda de ellos que ya no sirven para nada… Todo es desolación y muerte a nuestro paso. Un olor nauseabundo, debido al gran número de muertos que se ven por doquier… En fin, ya se limpiará después, pero de momento esto es muy trágico y, pensar que cualquier día me puede pasar a mi…

Llegamos al sitio provisional a las siete y media de la mañana. Tomamos un café.

VIERNES. 5 AGOSTO 1938. Dejamos los camiones en número de ctorce debajo los olivares y a las nueve ya tenemos a treinta y tres PAVAS que

nos bombardean a troche y moche y esto durante 5 horas, sin parar. Por suerte en nuestra base no pasa percance a ninguno de nosotros.

A última hora, cuando pasa la pava retratista, que decimos a la que toma vistas para el día siguiente, los antiaéreos la abaten y el avión cae lejos pero el aviador, con paracaídas, cae cerca de nosotros y es hecho prisionero.

SÁBADO. 6 AGOSTO 1938. Por la mañana viene la aviación y, bajito rasante, nos tiran bombas de mano por los olivares que acampamos para ver si sale gente corriendo y, después, bombardearnos. Pero no ocurre esto y nos dejan tranquilos.

Por la noche hay un formidable combate en las líneas. Las bombas de mano era lo que se oye más. Durante la media mañana, después de haberse ido la aviación, nuestra artillería ha zumbado bastante rato las líneas enemigas.

Hay que recordar que hasta los cuatro días después de haber pasado el río no teníamos ni artillería ni tanques, porqué los puentes no permitían su peso, hasta que estuvo reconstruido.

Por la noche me dan la orden de instalar un puesto avanzado y me toca marchar con dos camiones en el que nos instalamos a dos kilómetros antes de llegar a Corbera. Al poco rato la artillería nos zumba, pero sin consecuencias.

DOMINGO 7 AGOSTO 1938.

Durante toda la mañana tenemos doce "Pavas" que bombardean aquí cerca pero sin consecuencias. Nuestra artillería zumba bastante y la enemiga contesta. Hace un calor asfixiante. Suerte que hay agua abundante en una balsa grande y nos bañamos.

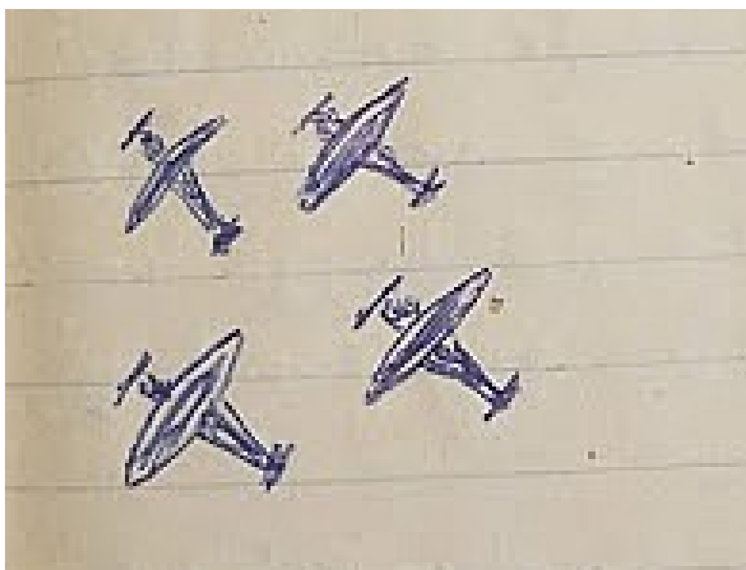
Estamos a 4 kilómetros de la línea de fuego. Es de remarcar que vienen muchas pavas enemigas pero que no tiran casi nada de bombas. ¿Será que van escasos de bombas? ¿O qué? En fin, esto es un poco raro.

Por la tarde vuelven las pavas y sobrevuelan por todo aquí más de cuatro horas y tampoco bombardean. Sólo se han limitado a ametrallarnos, y no mucho.

LUNES 8 AGOSTO 1938. Durante todo el día gran actividad de aviación, pero sin consecuencias. Nuestra artillería zumba mucho y la enemiga no tanto. Por la tarde parece que ya calma algo, pero ya estoy harto de tanto ajetreo.

MARTES 9 AGOSTO 1938. Gran actividad de la artillería nuestra y de la aviación enemiga que no ha parado en todo el día. El enemigo ha presentaod hoy un nuevo modelo de PAVAS en extremo grandes, negras, con un ruido

Mi diario de guerra

atronador que parecen la agonía de la muerte. Más de 30 de ellas han estado volando más de seis horas sembrando el pánico pero no logran su objetivo, sólo nos ponen nerviosos, al menos a mí. Nuestra artillería ha estado cañoneando las posiciones enemigas de primera línea y, en cambio, el enemigo nos bombardea a retaguardia, o sea, en la segunda línea, por lo que algún obús ha explotado muy cerca mío, pero sin más que el susto. Al última hora de la tarde un caza me pilla desprevenido y me ametralla un rato, al mismo tiempo que me lanza dos bombas de mano pero, tengo otra vez suerte, y no me pasa nada.

Es bastante tarde cuando escribo estas líneas y se arma un formidable combate y la artillería zumba mucho, al igual que el fuego de mortero,

ametralladoras y bombas de mano. No sé quien es el que ataca pero se oyen unas formidables explosiones y muy cerca.

Voy a intentar de dormir pues no sé con el jaleo y todo si lograré dormir un rato.

MIÉRCOLES 10 AGOSTO 1938. Bastante actividad de la aviación y artillería enemiga. Durante las noches tenemos y hacemos mucho ojo, pues la guardia siempre es doble, y es que debido al gran avance que se ha hecho han quedado copados muchos de los moros y enemigos que se han escondido por el monte. Claro, por las noches bajan donde estamos y vienen a por la comida de los campos, patatas, tomates, cebolla, etc. y, si se encuentran con la guardia, la matan. Ya se han dado seis casos que se encuentran la guardia con el cuello cortado…

Hay que vigilar muchísimo…. Nosotros al dormir siempre lo hacemos en forma de círculo, con las cabezas juntas, en forma de abanico, junto a un árbol.

JUEVES 11 AGOSTO 1938. Hoy ligera actividad de artillería y aviación que se debe, en parte, a nuestro avance. En cambio la artillería nuestra zumba mucho durante horas. La tenemos cerca de donde estoy. Por lo demás no pasa nada importante que reseñar.

VIERNES 12 AGOSTO 1938. Esta noche pasado he tenido el relevo y vuelta a la base. Durante el día de hoy la aviación enemigo ha volado encima nuestro y han habido combates que, por cierto, ha caído una pava enemiga con los tres pilotos en paracaídas que son prisioneros, igual que el aparato que se estrelló.

Por la noche voy al Ebro con el camión a cargar agua y otros servicios. Cuando voy a dormir ya casi es de día.

SÁBADO 13 AGOSTO 1938. Durante toda la mañana hay unas 30 pavas y varios cazas enemigos que hacen que estemos metidos dentro del refugio hasta las dos de la tarde, que provechamos para comer. Al cabo de un rato vuelven, pero sólo están una hora y se marchan otra vez. Estoy de guardia. He aprovechado para hacer un giro de 350 pesetas a mis padres.

DOMINGO 14 AGOSTO. Cuando me despierto ya hace rato que vuela la aviación enemiga a las diez se marchan y aprovecho para ir a tomar el café pero, así que acabo, ya vuelven a sobrevolar y hasta las doce no desaparecen. Por la tarde vienen unas quince "pavas" de las grandes y unos treinta cazas, lo que hace que me pongo en el refugio, pues llevan malas intenciones. Y no me equivocaba pues, de pronto, se arma un gran jaleo con combates emocionantes y estupendos pues aparecen "pavas" nuestras… es algo formidable… se cuentan en conjunto hasta más de sesenta aparatos en total… y siguen unos combates entre ellos, lo que aprovechamos para mirar, a ratos, las peripecias y revoloteos de los aviones.

LUNES 15 AGOSTO. Bastante actividad de la aviación enemiga que dura casi todo el día. Por la noche voy a buscar agua al río y, son ya las tres y media de la mañana, cuando me pongo a dormir.

MARTES 16. A media tarde gran actividad de nuestra artillería que dura hasta las diez de la noche. Nada más de interés hasta que a las cuatro de la madrugada me voy a dormir.

MIÉRCOLES 17. Escasa actividad de la aviación enemiga. Nuestra artillería actúa con muchísimo actividad. Hoy en día nosotros superamos al enemigo en la artillería pues la suya no tira casi nada.

JUEVES 18 AGOSTO 1938. Muy de mañana la artillería enemiga, y de gran alcance, tira más abajo de donde tenemos la base. Dura una hora el cañoneo pero caen sus obuses en una montaña que no hay nada. A las once viene la aviación enemiga que nos bombardea muy cerca y tira muchísimas bombas. Pues viene nuestros "chatos" y entablan combate con sus cazas. Caen dos del enemigo. Al poco rato vuelven los "chatos" y se encuentran conlos enemigos otra vez, lo que se arma un combate a lo grande. En este momento hay gran cañoneo por ambas partes pero, al poco rato, el enemigo ya calla.

Por la tarde viene lo bueno. Llegan treinta cazas y otras tantas "pavas" y empieza un jaleo de mil demonios. Esto dura ya unas horas. Incluso los cazas nos ametrallan. Ya es de noche. A la aviación nuestra no se le ha visto el pelo. Nos han metido unos bombazos que metían miedo al más valiente y se cagaba el más cobarde. Estando dentro del refugio pegágamos cada "bote" que dabas

en el techo con la "pelota" (dígase cabeza) y no es broma. Chico, que no vengan más días como el de hoy. El día en las líneas ha sido de gran actividad con grandes combates. La artillería ha tirado sin parar. La aviación de ellos ídem… ni que hablar tiene y, en fin, no quiero ya seguir más con ello… Sólo quisiera que ya no vengan más por hoy, pues ya tengo bastante. Es de noche, ya hace rato, y sigue el cañoneo de gran calibre sobre nosotros muy cerca de donde estoy. No me puedo mover de aquí. Ya estoy bastante rendido de sueño, de hambre y de miedo, porque no tenía ganas

VIERNES 19 AGOSTO 1938. Reina una tranquilidad hasta las diez en que aparecen las pavas, otra vez, y en número de doce que empiezan a tirar los botes de humo y bombas lo que hace que, al poco rato, ya no vemos nada a más de diez metros. Primero se han tomado las precauciones necesarias por si, en vez de ser humo, fuesen gases, pero no.

Según los informes del mando en el ataque de ayer y esta noche han caído unos diez y ocho mil hombres. Era una División de Navarros que la destrozaron completamente. Ya decía yo que tanto jaleo no podía ser.

SÁBADO. 20 AGOSTO. Mucha actividad durante el dí. A las dos de la tarde, aproximadamente, las fuerzas de la 131 Brigada, no pudiendo resistir su ataque, abandona sus posiciones y ellos toman una cota.

DOMINGO 21. Durante el día me estoy haciendo un nuevo refugio, que es bastante fuerte. La aviación no bombardea mucho y toda la noche la he pasado repartiendo material a los batallones.

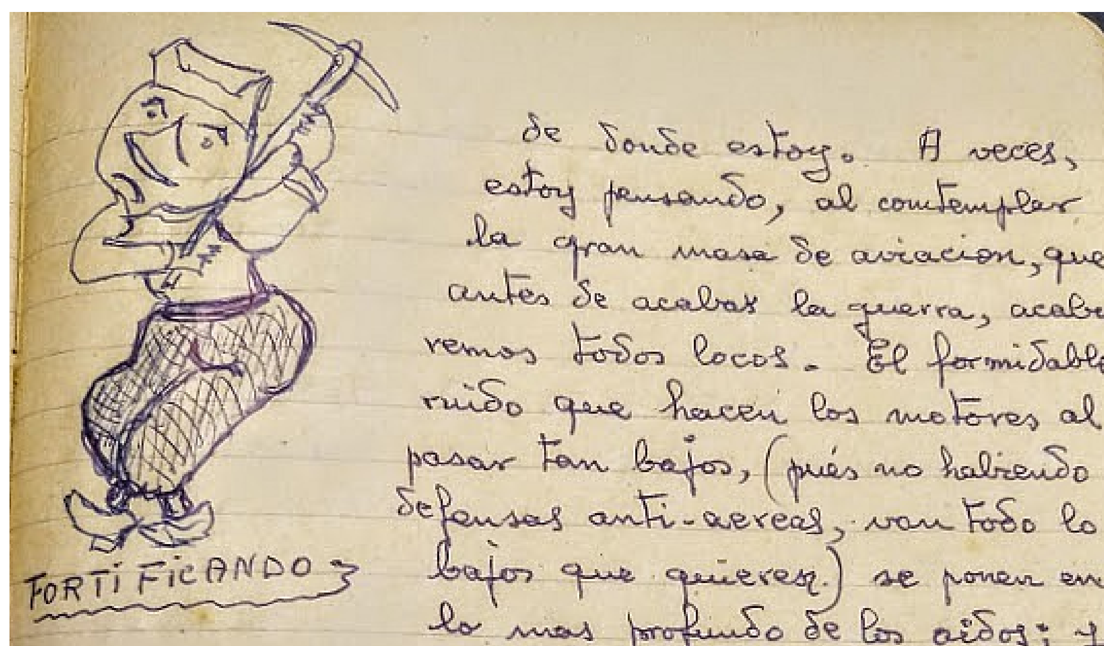
LUNES 22 AGOSTO 1938. Casi toda la jornada de hoy la aviación ha estado volando por encima nuestro y ha efectuado varios bombardeos y ametrallamientos en las cercanías de donde estoy. A veces estoy pensando, al contemplar la gran masa de aviación, que antes de acabar la guerra acabaremos todos locos. El formidable ruido que hacen los motores al pasar tan bajos (pues son habiendo defensas antiaéreas van todo lo bajos que quieren) se ponen en lo más profundo de los oídos y, a las dos horas que ya están fuera aún parece oir el mismo ruido, volando encima.

En el día de hoy he contado, a veces, hasta ciento cuarenta aparatos juntos entre cazas y los de bombardeo en una sola vez. Por la tarde la artillería

enemiga concentra el fuego donde tenemos la base, y al llegar, se teme algo, por el movimiento… por si las moscas nos preparamos…

AGOSTO 23 MARTES. La aviación nos bombardea mucho y la artillería también. Durante todo el día. Ya es de noche que aún sigue la artillería sobre nosotros y, más tarde, ya empiezan a verse los soldados nuestros en retirada, pero en orden, sin prisas, a otras posiciones más retrasadas.

MIÉRCOLES 24 AGOSTO 1938. Hay bastante actividad de la aviación y la artillería. La aviación nuestra y la artillería, también. Y la antiaérea abate un

de donde estoy. A veces, estoy pensando, al contemplar la gran masa de aviación, que antes de acabar la guerra, acabaremos todos locos. El formidable ruido que hacen los motores al pasar tan bajos, (pués no habiendo defensas anti-aereas, van todo lo bajos que quieren.) se ponen en lo mas profundo de los oídos; y

Mi diario de guerra

caza que cae en llamas . A la tarde soy objeto de gran cañoneo enemigo pero estoy bien protegido en una alcantarilla.

Por la noche voy al puesto avanzado y, casi, no puedo dormir.

JUEVES 25 AGOSTO. Gran actividad de aviación que nos bombardea varias veces. Más tarde la artillería enemiga nos lanza gran tanda de obuses gran calibre. Paso muy mal rato. Por la noche casi no duermo por tener que ir a llevar munición a las líneas.

VIERNES 26. A primera hora de la mañana ya viene la aviación enemiga pero sin consecuencias. La tarde, en cambio, la artillería nos bate con fuego de cortina y bate los alrededores de nuestra posición, esta vez, con dos muertos y varios heridos. Por mi parte, solamente sustos.

SÁBADO 27. Tranquilidad casi absoluta durante todo el día.Sólo algún aparato enemigo de reconocimiento en plan de ver aconteceres. Calma.

DOMINGO 28 AGOSTO DEL 38. Hoy no habría actividad pero, a última hora de la tarde, el enemigo ha empezado gran actividad de fuego de artillería donde tenemos el puesto avanzado.

Por la tarde, al atardecer para ir al puesto base, nos persiguen con fuego de cortina y, como que toda la carretera está batida, nos da mucha faena poder pasar. No tenemos bajas de momento. Después, por la madrugada, voy a dormir, pues he vuelto al puesto avanzado a repartir munición a los batallones 2º y 3º.

LUNES 29 AGOSTO 1938. Sin novedad durante el día de hoy. Por la noche he ido al Cuerpo de Ejército 5º a cargar munición pasando por Mora de Ebro que en aquel momento nos bombardeaban y habían varios incendios. Al pasar el puente hubo dificultades, pero sin apuros, y vuelta a la base.

MARTES 30 AGOSTO. Durante el día viene una sola vez la aviación enemiga que bombardea el puente de Mora de Ebro sin lograr su objetivo.

Por la tarde me construyo una choza con ramaje y encima tierra para no ser visto ya que estoy algo resfriado.

MIÉRCOLES 31 AGOSTO. Durante el día viene dos veces las pavas a bombardear muy cerca sin consecuencias.

SEPTIEMBRE 1 JUEVES. Sin novedad durante el día. Sólo que la aviación ha efectuado varios bombardeos y casi todo el día ha volado (el Chivato).

VIERNES 2 SEPTIEMBRE 1938. A primeras horas empieza a llover. Suerte que me hice la cueva y la termino esta mañana. Estoy de guardia. Nada de interés. Calma.

SÁBADO 3 SEPTIEMBRE 1938. La aviación enemiga bombardea las líneas y la retaguardia de las mismas, lo que hace que tengamos que ceder un poco de terreno. Hasta muy tarde dela noche duran los ataques del enemigo.

DOMINGO 4 SEPTIEMBRE 1938. Casi todo el día de hoy nuestra aviación ha protegido el pequeño repliegue de nuestras tropas. Nuestra aviación no para de actuar. En cambio, la enemiga está bombardeando en los puentes de Mora de Ebro y Mirabet, destrozando el de Mora de Ebro.

A última hora de la tarde hay rumores alarmantes en este frente.

LUNES 5 SEPTIEMBRE 38. La aviación muestra ha librado un combate formidable de aviación, cayendo varios aviones nuestros y enemigos.

Por la tarde viene la enemiga que se ensaña en bombardear una montaña toda la tarde con bombas incendiarias y los cazas ametrallándonos. Según rumores, se dice que la 122 y 123 Brigadas ya están relevadas. Parece que nos van a relevar a la 124 también, que es la mía. Desde luego está el frente algo delicado…

MARTES 6 SEPTIEMBRE 38. Muy de mañana la aviación y artillería enemiga han desplegado gran actividad. Ha efectuado varios bombardeos y lanzar humos de ocultación y ametrallamientos en una sierra próxima. Hoy cobro el mes de agosto. Maldita la gracia que me hace… por la noche voy a buscar munición a la 11ª División en que estamos agregados. Voy a dormir a las 3 de la madrugada.

MIÉRCOLES 7 SEPTIEMBRE 1938.

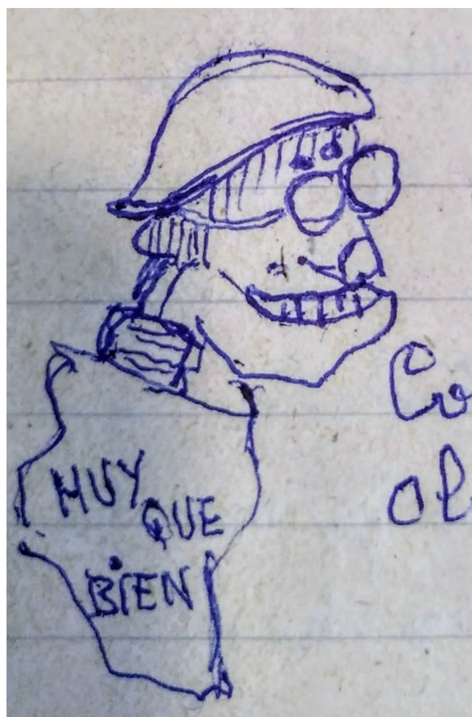
La aviación enemiga ha actuado con gran actividad. Los cazas han señalado el plano a bombardear, primero en el cielo con ráfagas de humo blanco, para señalar el objetivo a los bombarderos y, acto seguido, han bombardeado intensamente las líneas fortificadas quedando el pueblo de Corbera destrozado. Nos cobijamos en el cementerio. Por la noche ya voy a relevar a los del puesto avanzado. En la madrugada resulta que nos relevan, por lo que vuelvo a la base. En el día de hoy hemos cedido terreno y perdido el pueblo de Corbera al enemigo.

JUEVES 8 SEPTIEMBRE 1938. Bastante actividad durante el día en retirada a posiciones más a la retaguardia. No ha venido la aviación.

VIERNES 9 SEPTIEMBRE. Hoy gran combate aéreo entre aviones nuestros y enemigos y, donde estamos, cae un caza nuestro y el piloto se tira en paracaídas. Hablamos con él y es catalán, tiene 18 años, y no está herido.

SÁBADO 10 SEPTIEMBRE. Por la noche nos cambian a puesto a 8 kilómetros a retaguardia del pueblo de Pinell. Nada más de importancia.

DOMINGO 11 SEPTIEMBRE 1938. Continuamos el traslado. Estamos en unos olivares en pleno campo.

Mi diario de guerra

DOMINGO 11 SEPTIEMBRE 1938. Continuamos el traslado. Estamos en unos olivares a pleno campo.

LUNES 12 SEPTIEMBRE. Sin novedad. Durante el día calma.

MARTES 13 SEPTIEMBRE. Durante el día la aviación nos efectúa varios bombardeos y, por la tarde, aparecen más de (80 chatos) que protegen nuestras líneas. A última hora se rumorea que toda la División va para abajo, dentro de pocos días, para relevarnos.

MIÉRCOLES 14 SEPTIEMBRE. Durante el día tranquilidad absoluta. Ya era hora. Por la noche hay traslado y marchamos con dos camiones. Traspasamos el río Ebro y vamos con dirección a Reus.

JUEVES 15 SEPTIEMBRE. Después de llegar a Reus vamos al cruce de la Granadella y pasamos más allá del pueblo de Torrebesses. Por la tarde voy al pueblo que en una casa nos hagan una cena. Comemos conejo con salsa de tomate, berenjenas y pimientos al fuego, vino y, en fin, que fue una cena magnífica y, después, a dormir al raso…

VIERNES 16 SEPTIEMBRE 1938. Por la tarde en marcha otra vez y vamos a 15 kilómetros de Lérida. Está muy tranquilo el frente. Día muy tranquilo.

SÁBADO 17 SEPTIEMBRE 1938. Sin novedad. Calma completa.

DOMINGO 18 SEPTIEMBRE. A las 8 de la mañana llega la orden de la Brigada que ordena la presentación de diez soldados y tres cabos al alto mando. Van al mismo y el resultado es que los mandan al 1º Batallón para cubrir bajas. A mí no me han tocado. Sigo en la sección.

LUNES 19 SEPTIEMBRE. Sin novedad.

MARTES 20 SEPTIEMBRE. Sin novedad.

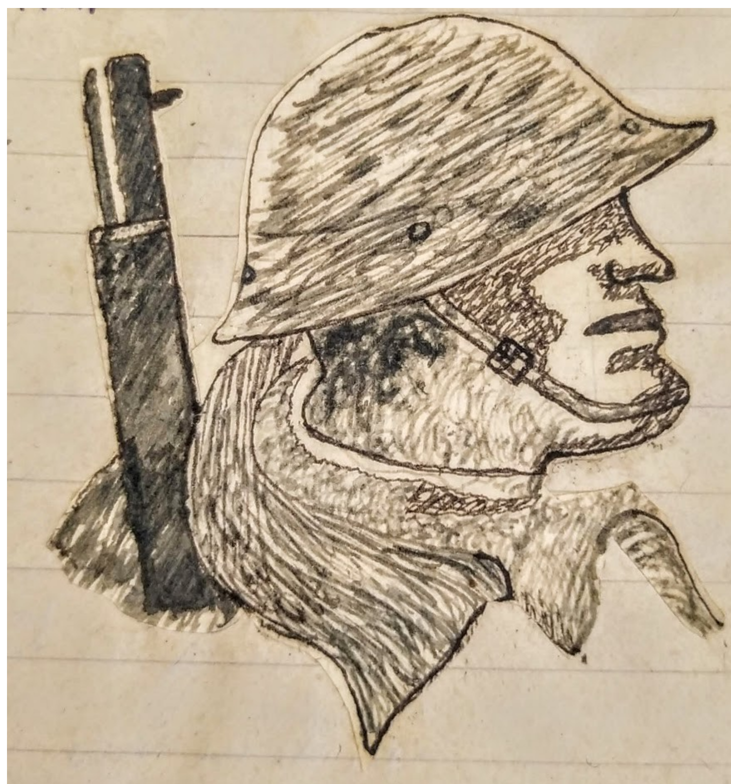
MIÉRCOLES 21 SEPTIEMBRE. Por la noche mucho movimiento. Traslado. Instalando el puesto avanzado en dos sitios diferentes, pues la Brigada sólo tiene dos Batallones y ocupamos un frente muy amplio. Lo instalamos al aire libre.

JUEVES 22 SEPTIEMBRE. Durante el día dormimos, pues no lo hacíamos dos noches seguidas por el traslado y ser sólo dos escuadras. Por la noche encontramos un local y trasladamos el puesto avanzado allí.

VIERNES 23 SEPTIEMBRE. Por la mañana viene el comisario y trae pastillas de KININA contra la enfermedad de los mosquitos y las balsas de agua estancada y picadas de los mosquitos. Parece que se prepara algo de un nuevo ataque.

24 SEPTIEMBRE. Desde este sector se oye mucho jaleo en el sector del Ebro. Por aquí, de momento, todo está en calma.

DOMINGO 25 SEPTIEMBRE. Durante las comidas hacemos muchas bromas y es debido a que nos han traído seis botellas de champan y este es el motivo de estar alegres y optimistas, y el día está nublado, igual que nuestras cabezas. En fin, qué le vamos a hacer. Son ratos buenos que hay que aprovechar pues los malos no compensan, ya que abundan mucho más.

Mi diario de guerra

LUNES 26 SEPTIEMBRE. Parece que la situación internacionaql se complica, según los periódicos, y es que Hitler está amenazando a Checoslovaquia con acuparla y esto nos complica a todos, pues con nuestra guwerra ya tenemos bastante. Ayer decretó la movilización general.

El mundo está medio loco por todo está más complicado en todas las naciones.

MARTES 27 SEPTIEMBRE 1938. Sigue complicándose la situación en cuanto a lo internacional. Según los periódicos que nos llegan aquí Hitler ha enviado un ultimátum a Checoslovaquia en el que le da de plazo hasta el día 1

de Octubre para que el entregue la región de los Sudetes, de lo contrario, lo tomará por la fuerza. Si llega a estallar esta guerra creo que nos tocará también las consecuencias a nosotros, que parece que ya va muy larga y que nos toca sufrirla demasiado tiempo.

MIÉRCOLES Y JUEVES 28-29 SEPTIEMBRE. Según noticias, lo de Hitler con lo de Checoslovaquia se va a ocupar de los Sudetes. En cuanto a lo nuestro parece, según rumores, que vamos a tener jaleo. Ya se nota mucho movimiento de tropas de un lado para otro y sigue esperándose acontecimientos nuevos.

SANTIAGO LLEONART ITXART (1909-1986)

Santiago Lleonart fou fill de Jaume Lleonart Pruna i Antònia Itchart Puig. El seu pare era el fadristern dels masovers de la sénia del Lleó, al veïnat de l'Havana. Havia estudiat a Barcelona a les Escoles Montessori a a l'Escola Pia. De tornada a Mataró s'implicà en la vida esportiva local[177] i, com explica en un dels seus articles, arribà a ser seleccionat per participar a l'Olimpíada Popular de Barcelona de l'any 1936.

Santiago Lleonart, al centre, en un indret indeterminat del front. Col·lecció Sílvia Lleonart.

Participà en els combats al front d'Aragó des del mes de novembre de 1936. En aquesta data marxà amb el Batalló Alpí fins a la seva dissolució el

177 PUIG, *Un idealista*, 227.

mes de març de 1937. S'incorporà posteriorment al 1er. Batalló de la 117ª Brigada fins al mes de desembre de 1937. Tornà a Mataró i s'incorporà al front amb la seva lleva a la 83ª Brigada i després a la 213ª Brigada.

Santiago Lleonart -segon a la primera fila des de la dreta- amb companys mataronins al front. Col·lecció Sílvia Lleonart.

Fou fet presoner per les tropes sollevades al front del Segre, concretament a la població de Camarasa, el dia 21 de novembre de 1938.

Curiosament el periòdic *Llibertat* continuà reproduint fins a vuit articles signats per Santiago Lleonart després d'aquesta data amb el títol genèric de *Dietari del Segre.*

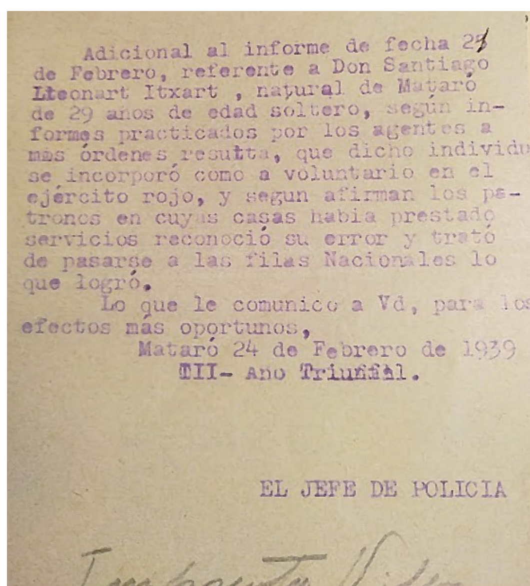
El 2 de desembre de 1938 es trobava al camp de concentració de Santoña.[178]

En l'interrogatori, al qual fou sotmès en aquest centre, declarà que en produir-se el cop d'estat militar del juliol de 1936 es trobava treballant a la impremta "Artes Gráficas Vila", que formava part del sindicat de tipògrafs de

178 Tribunal Militar Territorial Tercero, NL. 42734/2307. Mentre no s'indiqui el contrari les citacions que segueixen pertanyen al mateix document.

Mataró del qual havia estat vocal i que, el mes de novembre de 1936, marxà com a voluntari del Batalló Alpí reclutat per la Generalitat on restà fins a la seva dissolució. Moment en el qual s'incorporà a la columna Malatesta participant en combats en el front d'Aragó. En un moment indeterminat tornà a Mataró, on estigué inactiu fins que fou cridat al front, amb la seva lleva, el mes d'abril de 1938.

Quan se li preguntà si havia col·laborat amb alguna publicació marxista manifestà: "...que sí, que desde los frentes donde se hallaba enviaba artículos al periódico de tipo antifascista titulado Libertad, pero sin que recibiera remuneración alguna por sus trabajos". Si bé reconegué que els esmentats articles eren tots de caire "Contrario al Glorioso Movimiento Nacional" explicità

Adicional al informe de fecha 23 de Febrero, referente a Don Santiago Lleonart Itxart, natural de Mataró de 29 años de edad soltero, según informes practicados por los agentes a mis órdenes resulta, que dicho individuo se incorporó como a voluntario en el ejército rojo, y segun afirman los patronos en cuyas casas habia prestado servicios reconoció su error y trató de pasarse a las filas Nacionales lo que logró.

Lo que le comunico a Vd, para los efectos más oportunos,

Mataró 24 de Febrero de 1939

III- Año Triunfal.

EL JEFE DE POLICIA

Arxiu Comarcal del Maresme. Arxiu Mataró. A.C. 2906- 320

que en un moment determinat en un article suggerí "la conveniencia de que se sometieran a una rendición, pero se encontró que dicho artículo no se lo publicaron".Fou sotmès a un consell de guerra sumaríssim a Mataró el dia 22 de febrer de 1940 que el condemnà a 6 anys i un dia de presó major.[179]

Durant la guerra un dels seus germans fou afusellat en ésser capturat quan fugia cap a França. Un altre desaparegué en combat.

179 GIMÉNEZ, *De la revolució,* p. 556-558.

Es casà a l'any 1941 amb Misericòrdia Vilà i Illa.

Segons Josep Puig, continuà treballant a l'impremta Tria de Mataró fins a la seva jubilació als 68 anys i rebutjà la compensació que se li oferia per haver lluitat a la guerra al·legant que havia anat a la guerra com a voluntari i no pas per diners.[180]

A les darreries de l'any 1982 i fins al maig de l'any següent publicà un conjunt d'articles al periòdic *El Maresme.* Santiago Lleonart morí a l'any 1986.

Em cal agrair a Sílvia Lleonart i Vilà la informació facilitada sobre el seu pare.

180 PUIG, *Un idealista*, 233.

SELECCIÓ D'ARTICLES PUBLICATS PER SANTIAGO LLEONART ITXART AL PERIÒDIC *LLIBERTAT,* 1936-1938

Marxa triomfal

(...) Joan Fuster, va caure davant les Drassanes el 19 de juliol.

Morí per Catalunya, per a llibertat i la justícia social.

A l'escalf del seu record s'ha format una centúria. És la nostra. Més bon guiatge espiritual per uns homes que van a la lluita contra el feixisme, no era possible trobar-lo.

El nom d'un home senzill de Gràcia, que caigué quasi anònim en les lluites del primer moment, és la nostra bandera, el nostre guiatge, el nostre senyal de pas.

Estic cert que tots els que s'apleguen dessota els plecs materials i espirituals d'una bandera, que és una, i en representa més, fent-se càrrec del que val, anònims, part de la unitat de cada número, conscients, decidits, quan retornin, passaran dessota les arcades triomfals, perquè hauran sabut honorar el nom que porten i hauran acomplert el seu deure fins el final.

El pas de la centúria Joan Fuster pels carrers barcelonins, era demostració de simpatia i esperit organitzador dels homes de la Generalitat. Simpatia espontània del poble, i demostració de com s'equipa una força d'acord amb el que són els seus objectius.

Els homes eren cent; més, molts més, els que seguien, els que acompanyaven, els familiars que donaven el braç i feien el cor fort i despedien persones estimades.

Aquesta simfonia de sentiments i de il·lusions trencades, aquestes cares alegres dessota del cor trist, són la «Marxa triomfal» dels defensors de la llibertat, dels guerrers de la pau...

La «Marxa triomfal», després; avui, són triomfals i auguradors de victòria els crits de les dones catalanes, i les muntanyes de punys closos que diuen adéu.

Sense sacrifici, sense deixar quelcom estimat i que val, poc valor tindria el renunciament individual i el sacrifici de la pròpia vida.

Cal sacrificar molt més, ésser desinteressats en màxim extrem.

Voluntàriament, homes casats deixen la llar tranquil·la, els fills, que necessiten suport.

Només una idea gran, un sentiment enlairat pot fer miracles. Miracles és l'esforç de voluntat de les dones, que deixen partir sense rancor els homes que són perllongació de la seva mateixa vida.

El tremp de les dones d'Esparta, ha tornat avui. Potser més viu, més fort, perquè defensa una idea més humana.

La centúria «Joan Fuster», com totes les centúries i columnes que han sortit de Catalunya, no sortí sola. L'acompanyen una muntanya de sentiments i anhels, que li donaran en el seu comès, bon guiatge. Des de la casa llur, els homes que se'n van, paral·lels a la seva voluntat de lluitar, tindran un esperit que els immunitzarà de les bales feixistes.

Camí d'Aragó, partí el tren de l'estació del Nord. Segueix el pelegrinatge de catalans que porten llibertat, anhel de justícia i esperit de vèncer.

Els pobles d'Aragó, tradicionalment nobles, ens acolliran amb les mans obertes, perquè com nosaltres, repugnen de l'opressió, de la sang i l'esclavatge. Acceptem agraïts les veus amigues i les abraçades cordials, les injeccions de voluntat que ens han donat, en la «Marxa triomfal» de la nostra despedida... Barbastre.

Llibertat, 108, 26 de novembre de 1936.

Els ases i l’altar major

La draperia, tota la seda llampant i virolada, els llautons, les llànties, els calzes valuosos, i els sants amb corona d'or, són foragitats de la casa antiga del Senyor, que el voler d'ell i els revolucionaris, ha convertit en casa de dispeses i menjador comunal.

L'església tal, que té estètica, és privilegiada, gran, malgrat que les cases del poble siguin petites, té posició dominant a tota la comarca; des del cloquer es domina el poble, que és dels que són senyors, i la vall, i cimes ensucrades de neu, que sembla, amb la mà, poder-les engrapar. El poble és Boltaña, petit i

gran; petit, per a qui s'acostuma a les aglomeracions urbanes; gran, per als qui coneixen les grans solituds i els pobles sense gent.

Sense fidels, que l'abandonaren aviat, quant bufaren els primers vents, la parròquia, senyora i mestressa de voluntats i d'hisendes, es veié despullada de les garlandes que li donaven to. Aviat quedà completament deserta d'estris beneïts, i l'únic que es respectà foren les pedres de l'edifici, que no es va rostir, perquè les pedres s'escalden i no són combustibles com la llana, posem per cas.

L'altar major, té de base una pedra gran. Massissa i poderosa, aguantava en el seu bon temps, tol el pes de Déu, i encara, a més, tot el pes del sacerdot, que reposant, s'hi repenjava.

Es el lloc més sagrat del sagrat estatge. Per respecte va quedar. Els homes no s'hi rabejaren, i les flames no hi van arribar.

Ara bé. Resulta que l'església es va habilitar per a menjadors d'una força que sojornava al poble. La palla, com és natural, abundosament es va escampar per l'església. Tenia diverses aplicacions. I un vailet del poble, el tonto -tradicional, en tots els pobles del món- recollia la palla de terra i la dipositava devotament, com si complís una missió sagrada, sobre la pedra freda i deserta del que havia estat l'altar major. Això feia una certa gràcia als que contemplaven l'operació. Però no en feien cas i el deixaven fer.

A l'Alt Aragó, estimen perquè els presten grossos serveis, els ases. Aquest animal que en té el nom, però no és tant ídem, com segons qui, abundosament es veu a Boltaña.

Un dia, el tonto, recollí tots els ases del poble, i els portà fent-los entrar per una porta mig amagada, davant l'altar major. Llavors els ases, que hi trobaren tiberi, sense pensar-s'hi, començaren a menjar la palla que hi havia damunt l'altar major. I s'hi quedaren.

El tonto, xiulant, va cridar l'atenció dels habitants del poble, i ràpidament la nau s'omplí.

Llavors els digué, abans no estigueren refets de la sorpresa:

«Ya lo veis. En resulta que los curas que eran sabios, non dicen la misa, y los asnos, ocupan su lugar.»

Féu tanta gràcia l'acudit del tonto, que tothom esclafí a riure, i encara ara, quan renyen un ase perquè no vol tirar, li diuen: —Ale, que el señorito quiere decir misa, porque los curas han dejado su ocupación, y esto es más descansado.»

Sempre, després d'això, algú s'ha preocupat al poble, de què els ases tinguin preparada la teca a l'altar major.

Aquesta punxada inconscient d'un pertorbat, a l'esperit d'una religió, més que res, demostra la profunda transformació que sofreix el poble senzill, en veure caure creences ràncies i arcaiques, que es recolzaven, principalment, fomentant l'obscurantisme i l'error.

Tota la pompa que prestigiava el culte catòlic, la majestat indiscutible de les funcions pietoses, que influenciaven els temperaments místics i contemplatius, ha caigut com un castell de cartró. El temple, desguarnit de les draperies i estris que feien bonic, ha quedat fred i desert, sense ànima corporal visible. Pren diverses aplicacions, en ésser foragitada dels seus murs, una religió que ha fet el seu comès civilitzador, i que ara, en la marxa segura dels temps nous, destorbava i caminava com els crancs. La poca sensibilitat que demostren els baturros, en veure la seva església convertida a les noves necessitats, fa pensar que s'acosta el temps de la total destrucció de religions amb pompa fastuosa, delegats rics i predominis indignes. Pensem que aviat. Les esglésies, acabaran com els castells feudals, que també eren d'amos poderosos, destruïdes o abandonades, oblidades fins que un turista pietós, en recordi les passades grandeses.

La visita dels ases al temple, paradoxalment, fa acabar una religió, com va començar. Humilment, entre bèsties, el fundador, vingué al món. Humilment, després d'ésser senyora, poderosa i tirana, els ases retornen al temple, quan se'n va del món...» Boltanya (Osca).

Llibertat, 118, 8 de desembre de 1936.

Camí de Laguarta

Les serralades i les muntanyes són tan grans, que els homes que les traspassen queden minúsculs. Malgrat siguin agrupaments nombrosos, que de molt passin la unitat i el parell, els massissos de pedra cantelluda anul·len la importància que l'home té (...)

La carretera que va de Campodarbe a Laguarta, travessa una cadena de muntanyes desertes. Es potser la menys concorreguda d'Espanya.

Ha nevat copiosament a tot el Pirineu d'Aragó. Pren l'aspecte tan familiar als que coneixen les narracions de James Oliver Curwod. El desert blanc del Canadà es traspassa al nostre Pirineu. Potser són més retallats els cims, menys crues les temperatures, però el Pirineu, per obra i gràcia de certa gent, s'ha convertit en camp de lluita.

Estem segurs que l'escriptor nord-americà, en el nostre principal massís muntanyenc, trobaria material sobrer per a fer-ne una obra selectíssima.

Ací es lluita contra dos enemics. L'enemic natural: el temps, i l'enemic fabricat, l'home.

Cal dir que als dos enemics, les columnes alpines, fan el possible per anul·lar-los, i de no poder-los anul·lar, vèncer-los.

Hi han ple d'accidents i fets anecdòtics en les marxes llargues que es fan per camins inconeguts.

La guerra és com la guerra. Hi ha qui sap suportar-ne les penalitats filosòficament, i qui les suporta rondinant sempre, amb l'esperit de protesta sempre a punt.

Hi ha també, com aquell cèlebre Kat, de «Res de nou a l'Oest», qui troba teca en el lloc més inversemblant. Qui de tot sap fer-ne un arròs, i de qualsevol lloc amagat treure'n comestible.

Aquell que menja sempre, està sec, i rondina del menjar, és personatge de la columna I també, el que no menja mai, i resta gras, com si mengés per setze. Cada batalló i columna té cuiners, ànimes de la guerra; qui hagi fet marxes, qui hagi lluitat, coneix com és positiu un bon plat a la rereguarda.

Em penso que era Lluís XIV «el rei Sol», qui deia que sense bona cuina no es guanya cap guerra. I també Napoleó, sostenia que el màxim artífex d'un triomf, era un bon servei de Intendència.

Però, precisament el camí de Laguarta, ha posat a prova els estómacs i peus de molta gent. El ventre prim, és oli per les cames, i amb l'esperança de bon menjar, es fan els quilòmetres curts.

També hi ha qui s'acula i no vol fer més camí. Cal convèncer-lo i decidir-lo a continuar.

Veritablement els homes es perden entre tantes muntanyes i tant de desert de neu. Fent camí, la fila d'homes de bona voluntat que travessen les rutes nevades, agafa un aspecte d'epopeia, de camí de veritat.

Entre ells diversos fets anecdòtics, els de Mataró, que també són al batalló alpí, per fer curt el viatge, no s'han cansat d'animar-lo, fent exhibició de pulmons i cames, caminant i cantant, i popularitzant, encara més, la popular cançó del tramvia...

Llibertat, 134, 26 de desembre de 1936.

Ales Roges

Hem vist des dels nostres parapets a Ceresola, la importància cabdal de l'aviació en la guerra que es desenrotlla.

Hem vist aconseguit allò que en llenguatge militar se'n diu: obtenir tots els objectius.

És clar que no actua l'aviació en el nostre front, activament i seguit. Les condicions naturals de terreny i d'atmosfera no ho permeten tampoc. Es lluita d'altra manera ací dalt.

Per això en veure aviació més amunt d'aquests cims, primer sorprèn i després neguiteja per a saber on va. Es tant poc corrent, fer guerra similar com al pla, que tot el que s'aparti de la marxa normal de la guerra de guerrilla, és un fet episòdic estrany en aquest front d'altituds considerables.

Semblants com són les operacions ací dalt, de com es desenrotllaven en la guerra gran els encontres en els Alps Tirolesos, quan hom veu aviació, pensa aviat, que té alguna operació extraordinària per a realitzar.

Nosaltres, així pensàvem. Sabíem en part el lloc que era interessant atacar. Tampoc no ignoràvem, que ben a prop, hi ha una població facciosa que fabrica material explosiu guerrer: Sabiñánigo.

Quatre avions de les nostres «Ales Roges», perfectament formats, trencaven el silenci passiu d'un matí que havia despuntat miraculosament serè.

Aprofitaven la calma impròpia del desembre pirinenc, per a realitzar una operació excel·lent a la nostra causa. Vermells, segurs, volaren sobre els nostres caps i s'endinsaren ràpids a les línies enemigues.

Tots els de la Centúria, seguíem interessats i neguitosos, el resultat final de l'aventura. La impaciència, es llegia natural en tots els rostres que seguien les evolucions dels quatre aparells.

Quan, calculades les distàncies, deixaren anar la seva càrrega d'explosius sobre el lloc assenyalat, i les serralades retornaren el tro fortíssim de les seguides explosions, quan majestuosos, els ocells vermells retrobaren la forma de combat, i enfilaren la mateixa ruta per on vingueren, tots nosaltres, saludàrem llançant el casc i el barret al cel, i cridant satisfets i plens d'alegria. No hem vist cap nota del Ministeri de l'Aire, fent esment d'aquest «raid». Però pensem que en té la culpa el retard amb que arriben les noves al front pirinenc.—Ens arriben els diaris tres i quatre dies després d'haver sortit. — Però la impressió magnífica que ens han produït els nostres vermells avions, la injecció d'optimisme que la seva actuació produeix, cap nota oficial, ni cap ressenya ben escrita, serà tan expressiva que ens pugui fer retornar als moments vibrants que els nostres avions ratllaren l'horitzó i destruïren la fortalesa feixista.

«Ales Roges», mestresses del cel d'Aragó. Tots els combatents tenen confiança immensa en la potència i acció dels avions revolucionaris que el poble ha adquirit.

Hom espera els dies clars, perquè té la seguretat absoluta que amb el sol i el cel sense núvols, sorgeixen sempre les siluetes fines dels aparells lleials. Suposem que a les hores presents, els nostres enemics compten amb una fàbrica menys de dinamita que faciliti les seves operacions. Sabiñánigo, recordarà força temps les excursions de la nostra armada aèria.

Les forces Alpines de l'Alt Aragó, hauran de passar més que ningú sense el suport de les nostres «Ales Roges», perquè el temps, quasi sempre inclement, les tempestats i les neus, no són elements que afavoreixin l'actuació de les nostres ales de guerra.

Però sempre, esperaran un dia bo, esplèndid, de sol, que emporpri el glaç de les muntanyes, perquè llavors sortiran de terres baixes uns ocells vermells que són la suprema esperança dels antifeixistes que lluiten a l'Aragó de les altes terres.

Llibertat, 137, 30 de desembre de 1936.

L'hospital holandès

Perquè les infermeres vénen del país dels formatges comunistes i esfèrics, l'ex-casa feudal del cacic de Laguarta i comarques de l'entorn, s'ha convertit en hospital holandès.

Lleugeres i gràcils les holandeses, amb bata blanca, no tenen la imatge que han popularitzat les il·lustracions. Les rosses i grassones camperoles, abillades amb còfia blanca i esclops matussers, s'han convertit per art d'encantament en sol·licites persones servicials al primer crit, netes i clares, com el sol i l'aigua. La benemèrita institució internacional que forma la segona brigada als fronts de guerra, poc respectada en els dies d'avui (...) té l'agraïment de totes les persones humanament senceres.

Cal un esperit lliure i sincerament desinteressat, per a fer el que fan aquestes noies; les noies que són el després immediat de la línia on s'està lluitant. Sense el seu esforç abnegat caurien més lluitadors, i passarien menys, de la mort a la vida.

Les de Laguarta no parlen la nostra llengua; és la primera vegada que són al nostre país. Parlen poc, sempre amb el diccionari a la punta dels dits. Però tenen un somriure i un tracte, que és el millor bàlsam i la millor paraula pels que delitosos esperen el seu consol.

N'hi ha que es deixarien ferir per caure a mans de les holandeses.

El front que té més ingrata la rereguarda és ací dalt. Qui té pessetes no sap gastar-les; no es veu ni una rata enlloc; les dones són lluny, en distàncies llargues de quilòmetres. Per això, quan se'n veu una, encara que sigui lletja i mal girbada, els homes li claven els ulls i se la volen menjar. Aquell passatge de «Res de nou a l'Oest», on els homes fan tanda per a trobar-se i contaminar-se amb la dona, a tots els fronts tindria èxit, i encara més ací dalt, que tothom és cast per necessitat i contra voluntat pròpia.

La sobrietat i l'esforç brunyeix el rostre dels milicians. El pèl, que creix sense control de barber, fa rostres de personalitat desconeguda pels mateixos cultivadors de cabell. Barbes de pèl de panotxa, negres i llustroses, algunes de pèl aclarit o clapejat, donen aspecte de salvatges. Qualsevol desconegut que trobés per aquestes muntanyes individus d'aquests, pensaria que els antics moradors de les coves de pedra han tornat al món.

Ningú no sent estranyesa del delit que tenen certs milicians per a passar per Laguarta.

Les holandeses, blanques fades, fan el miracle que aquests homes que amb prou feines es renten i aprimen la barba, quan visiten amb permís l'amic que jeu ben cuidat a l'hospital, es donin vergonya de la seva brutícia i facin propòsit a la segona vegada, de presentar- se nets i polits com un mirall. Joves, rosses i boniques, s'encaren al milicià brut, desprevingut i l'obliguen a posar-se net. Va anar-hi per una transfusió de sang, voluntari perquè es tractava d'un amic i perquè és generós de mena. Tant li fa donar la sang lluitant, com oferint-la per salvar l'existència a l'amic, al camarada.

Tota una munió d'impacients, de vetlladors dels operadors i ajudantes, no fugen de l'ampla espai de la terrassa que contempla les cimes nevades. No se'n van perquè esperen el desenllaç.

Esperen una veu d'esperança, perquè l'amic és amic de debò, perquè ho és dels parapets, des del començ de la lluita, perquè amb el tracte s'han apreciat i conegut el valor que tenen les amistats en els moments de prova.

L'anar i venir de les infermeres que han vingut d'Holanda, és com un rellotge de pèndol que va passant ara i adés. Són dos amics que es juguen

quelcom, i els continuats viatges exciten com totes les esperes, fins que hom els avisa que tot està acabat i que tornaran a reveure'ls després.

En tornar el coneixement i donar la mà als amics ho fa amb l'entusiasme d'haver-se salvat i haver donat la vida a l'amic.

Però ens demostra un desig, i quan passa una infermera d'Holanda, li fa un prec.

I l'holandesa, que sap com és punxaire un desig, que té missió de tenir contents els seus ferits, li fa un bes, posant-hi aquella sensibilitat i aquell amor que les dones saben tenir quan volen.

Llibertat, 143, 6 de gener de 1937.

Lluïsa Amorós

Els soldats de la revolució no necessiten que cap santa neuròtica ni cap verge patrona del cel, realitzi miracles pel triomf de la causa. En les motxilles, no s'hi trobaran rosaris consagrats, ni estampes. Això queda pels soldats negres o blancs que necessiten aquestes invocacions i com pampes, per aconsolar-los de les derrotes. Es suposa, però, que el rosari té utilitat entre els feixistes, per a comptar els crims que realitzen, els crims que el seu sadisme ha comportat. Al nostre costat no hi ha la verge del Rocío, ni la Macarena, ni el «Jezú del Gran Poer». No els tenim ni els necessitem. No tenim confiança amb la seva invocació, perquè sabem que malgrat el seu patrocini i la seva influència, encara els patrocinats no han posat els peus a Madrid, i això francament, fa creure que el seu poder té poca eficàcia. Serveix més la seva invocació, per a celebrar «romerías», xeflis de tota mena i gatzara a gros to (...)

Les invocacions, al nostre camp, no s'admeten, ni són fe. Val més la voluntat, l'interès, de les nostres verges laiques, que no l'aparatositat dels altars de l'exèrcit blanc. Treballant, suplentes dels homes, als hospitals i a la casa, són la millor promesa de la nostra llibertat.

Estalviar pesseta per pesseta, necessita voluntat o haver passat moltes vicissituds en la vida. Qui no roba, mercadeja o tima, amb el treball mal

compensat poc racó monetari farà. El capital és patrimoni dels explotadors i els lladres. L'estalvi ho és dels treballadors, dels damnats de la terra. Recollir una petita quantitat pels dies grisos i traïdors — malaltia o desgràcies— és anhel que realitzen, estalviant comoditats personals, que el salari escatimat permet. Una noia -tota una dona- s'ha desprès del seu petit estalvi personal i n'ha fet oferiment als nostres combatents, a les nostres milícies. En fer la ofrena, el cap del Batalló, fent-se càrrec del sacrifici que representava tal gest, agraint-lo, no l'acceptà. Ferida en el seu sentiment, i menyspreant les pessetes, més tard, es presentava a la caserna madrilenya amb un carregament de mantes que havia adquirit. El capital s'havia fos, però el seu gest, afegia el seu nom a la magnífica història d'Espanya que s'està forjant. Quan hom assenyalí el nom de les dones que per fer la revolució han treballat, caldrà posar-hi al costat de «la Pasionària» i Lina Odena, el nom de Lluïsa Amorós.

L'antiga criada de servei, que abans acompanyava la senyora a missa, i a la tarda, ballava en llocs de mala reputació, amb la revolució, pren nova personalitat, es dignifica, i entra per la porta gran, esbatanada, a treballar per la pàtria nova, sense diferències i cadenes, per la nova Espanya, que també serà pàtria del proletariat...

L'exemple de Mariana Pineda, que féu sagrada la bandera de la República, amb el seu martiri, com tota bona sembra, ha fructificat. Altres dones han lliurat la vida per la llibertat, i per la llibertat han sabut sacrificar-se. De les dones del nostre temps perdurarà un nom: Lluïsa Amorós, que ha estat esplèndida i magnífica.

Llibertat, 163, 29 de gener de 1937.

La guerra

Malgrat s'acusi a la rereguarda directament, culpant-la de tots els mals que sotraguen la marxa de les operacions hem de treure-li culpes que no ha comès, i directament, penjar-les a qui és culpable. Han d'ésser les acusacions aturades, fetes amb sordina, perquè el culpable ho és per desconeixement, per bona fe. També, perquè s'ha trobat una màquina sense la totalitat de peces—

entengui's exèrcit— s'han comès-pecats d'organització i de tàctica, que l'experiència, bona consellera, rectificarà. Aquelles accions particulars de cada columna de partit, aquella intendència pròpia, aquell atresorament de munició, i el pillatge -si pillatge!- comès, reservant-se armes de guerra, prescindint de les necessitats del front, procurant per l'arsenal del partit, si tothom té voluntat de guanyar la guerra, s'han d'acabar. Pensem que el carnaval del front, ha mort. Sense voluntat i sentit de disciplina, encara que ens dolgui, perdrem, perquè s'ha de reconèixer que «l'exèrcit nacional» té cohesió, mobilitat,—màxima força de guerra—i manat per tècnics «franquistes» o estrangers, es mou sota un comandament únic ben coneixedor del seu ofici. Les culpes dels fronts, que malgrat la fe i el sacrifici continuat dels que s'hi arrosseguen, són tangibles i vistes, excusen una mica les batalles de rancors i manxes de la rereguarda. Cal posar-hi remei. La recepta tothom la té i tothom la recomana; Unitat! Unitat i disciplina! Pensem que no serà un cor de veus que esfumarà el vent; l'esperança meva i que sembla de tots, acusa una germinació fructificadora d'aquests dos mots, en la voluntat de tots els homes que són al front.

S'ha d’acabar també, amb el destorb dels fronts propis i els sectors fets a mida de cada força. Amb la desproporcionalitat de gent, que és sobrera en certs llocs i que manca en altres. Les quintes mobilitzades, s'han d'aprofitar com sigui i de la manera que sigui, fent trinxeres, parapets, fortificacions, prenent les armes per torn quan convingui, no deixant reposar les eines guerreres. S'han de calcar les paraules enèrgiques de Lenin: per cada fusell quatre braços o els que convinguin. Pensem que quan la prosperitat industrial es multiplicava i multiplicava la producció. S'ha de fer el mateix amb les armes. Es natural l'orgull que sent el milicià de la seva arma pròpia. Que pensi, però, que ell necessita reposar, i que la màquina, per ésser com és insensible, aguanta l'esforç més intens que es pugui demanar. Gent i gent, cal al front perquè les línies de fortificacions, no han d'acabar-se després de les primeres trinxeres. Resto palplantat en veure que les lleves es criden a pas de cranc. Cal anar de pressa, que la feina és abundosa per tothom. A tot aquell que cerqui entorpiments, cal donar-li una lliçó, encara que sigui dura. S'han d'acabar els

escabolliments i certs jocs malabars. S'ha d'anar a la feina, a pas de gegant, que després es cercaria remei i el desavantatge ens plegaria les espatlles.

El comandament únic, en bones mans, ha de donar òptimes conseqüències per a la causa del poble. Ha d'ésser la palanca activa que ha de moure certes concentracions oxidades per la inactivitat. Es el comandament únic, qui ha de veure les línies flaques de l'enemic, per llavors abocar-hi les forces desplaçades d'altre sector. Encara que sigui precís fer avançar en forma de tascó -com fan els facciosos i els alemanys- que és una tècnica que ningú no ha demostrat sigui catastròfica, i que s'adapta als més als que disposen de material humà en abundància. No vol dir que s'hagin de regalar les vides a gratcient, però per a fer la guerra ràpida, per escurçar el calvari dolorós del poble, fóra molt oportú que aquesta acabés prompte.

En l'horitzó emboirat de les últimes accions guerreres, pel molt que s'ha badat, desorganitzat i anar de bòlid, és bo veure el corrent popular que vol rectificar passats errors. Si aquests no tornen més, és segura la victòria. El pessimisme, que la gent ha tingut en les últimes setmanes, s'ha esfumat. Tothom es dóna compte que si desorganitzats, sense armes, barallant-nos, hem aguantat un exèrcit amb disciplina de ferro, amb comandament únic,-que ha tingut encerts tàctics— més es suportarà la lluita ben dirigits, ben plegats, amb una voluntat única i una sola bandera. Qui pensi el contrari, és cec, i no sap pesar l'enorme força del nostre exèrcit popular. Quan siguin un fet tots aquests propòsits i aquesta cohesió, començarà l'hora de les victòries. Si no hi ha remei, si al front es fa l'escamoteig, i es juga al gat i a la rota, preparem-nos a rebre Franco, o en fer el final bonic i magnífic de *Sagunto* i Numància, molt històric, però gens pràctic.

Llibertat, 190, 2 de març de 1937.

De les costelles d’Adam

Cansat de jeure, de prendre el sol i l'ombra, de respirar l'aire dels pins i les palmeres i les flors, de llegir el diari, i de fumar autèntic tabac anglès. Adam, va demanar a Déu Nostre Senyor, que li fabriqués una persona

consemblant a la seva, per no *aburrir-se* i no trobar tan ingrata la marxa del temps en el paradís.

El Creador, que és un sibarita, en escoltar el prec del primer estadant de la terra, va posar-se bé el monocle, va arremangar-se, i començà ràpidament la feina. Ningú no sap si l'ajudaren els angelets, perquè això és cosa que no ho xafardejaren les cròniques. Malgrat que l'obra sembli d'àngels, pensem que aquests, no hi tingueren intervenció, i que Déu, s'ho va fer sol, com es fa totes les coses delicades. No cal quasi dir, que els sants, tampoc treballaren de manobre, perquè llavors, ni eren sants, ni eren manobres. Es ara, que ho arrangen tot, i ajuden el Senyor en les seves obres.

Com que es veu que el Creador, s'ho havia gastat tot per fer el paradís es va trobar sense material per fabricar a la dona. I va demanar al trempat Adam, permís per a pispar-li un tros de costella, permís que aquest no va saber negar, i que va produir al món, el primer ferit de guerra.

Posseïdor del tros de carn. Déu, començà a bufar-la, a donar-hi copets, retocs, fins que deixà enllestida una figureta gentil, bufona, que havia de fer-li perdre autoritat i domini. Tant Déu, s'hi va lluir, que es rumoreja si la sortida apoteòsica d'Eva i Adam, del paradís, no fou res més que un cas de gelosia, i el primer resultat de un «gangsterisme» incipient, car Adam, no estava disposat a què el Senyor, per més Senyor, li *birlés* la dona.

Des del dia que Eva, trepitjà la mig solitària jungla, el deliciós món perdut, les coses varen anar més en doina; però la vida tingué més objectiu, més selectivitat, i Adam, ja no va avorrir-se, que hagué de treballar tota la vida com un negre, això sí, amb una alegria intensa, que mai no havia trobat mentre mandrejava i jeia.

Tinc amics del Regiment Artiller, forans, que amb la guerra, han trobat la seva Eva, a casa nostra. Tot el temps transcorregut, d'espera, ha lligat amb fils invisibles, però tibants, fortes relacions que ni les distàncies, ni les bales, ni la guerra, mai més no trencaran.

Pregunteu a les Eves mataronines: Què els ha dut la guerra? I quasi totes, si no contesten, pensaran amb aquell Adam, que ara fa de soldat.

Abans d'anar al front, com que s'aprofita el temps, es lliguen moltes voluntats i es fan moltes promeses. La culpa és de Déu, que va lluir-s'hi massa bufant la costella. Quan sigui fora el Regiment, vindrà una sorpresa desagradable pel cos de carters o *lletrers* -com vulgueu dir-li-.

Augmentarà un cent per cent la correspondència dirigida a la nostra ciutat, perquè hi hauran voluntats allunyades, però que es toquen, per l'anhel i el desig de reveure's i recomençar aquelles converses dels dies que deixaren bona opinió.

També hi haurà aquella Eva inquieta, que atresorarà lletres abrandades, per a tenir un «record».

Les noies d'un poble d'Aragó, fan campionat de rebre cartes, i el carter, un tipus especial, en porta el compte. Això és cert, i podria esdevenir a casa nostra, perquè Eva sempre ha fet excentricitat, i li agrada fer anar el pobre Adam, de bòlit.

Tota aquesta optimista fe de recomençar l'antiga història d'Adam i Eva, farà que molts esperin el final de la guerra, impacients i apressats. Però Eva, també guaitarà delitosa cada dia, si ve el colom blanc de la pau, que ha de dur en el pic, entre la branca d'olivera, el vel fi de núvia.

Llibertat, 207, 22 de març de 1937.

"Batalló Malatesta"... Present! I

(...) Com Marga, -aquella viatgera de «la nostra Natatxa» la majoria de gent viatja en els mapes. Ara es viatja més. És per anar a la guerra. La guerra serà una gran propulsora del turisme.

Conec l'Alt Aragó -el front i la rereguarda-. Si la guerra dura gaire i les bales tenen consciència, coneixeré tot Espanya.

Des de Garraf fins a veure l'Ebre es passen quilòmetres i més quilòmetres de terra rica i de fruits diferents. Són els camps de la Victòria. Al combatent que va al front li serveix el viatge per a conscienciar-se de les grans reserves alimentoses que tindrem.

Ebre amunt, els camps de blat comencen i s'allarguen més i més. Els feixistes ens els parteixen. Quan tot el blat d'Aragó empleni els graners de l'Espanya proletària, respirarà el poble lliurement. I el tren retornarà a la normalitat de la ruta, altra volta, amb els seus turistes i comerciants, eterns estadants dels carrils i les carreteres.

La pluja ha fet de tintorer de l'Ebre que s'escola avall terrós i ampla com si vulgui dir amb la seva grandària, tota la immensa banalitat del moviment feixista.

CAMIONS: VEHICLES DE MODA. -A la Puebla, prenem el camió per anar a Almonacid de la Cuba -el front mataroní- i retrobo aquell costum ja fet vici, de devorar els quilòmetres còmodament palplantat, estampit, entre colzes i cames que fan de coixí i de molla. Crec que sense aquesta comoditat feta d'incomoditats concretes, el camí del front, seria avorrit i sense solta. Prepara tots els neòfits a les trifulgues que poden venir. L'aire fi, es converteix en tallant molèstia dels ulls que llagrimegen per l'acció de les ducs corrents contràries.

El camió és el vehicle de moda en tols els fronts. «Pullmans» que havien traginat mercaderies i bestiar, ara són els transports que porten els homes a les trinxeres.

El paisatge, vist des del pis del camió, té una personalitat acusada, ben diferent de com es veu completament assegut en un cotxe de categoria. I si aquest paisatge és la plana immensa aragonesa i les muntanyes pedregoses que sobresurten com una gepa colosal, sobre del sòl sense prominències, i veus com es confon en l'horitzó el camp de blat o remolatxa, amb els núvols aflocats, dignes d'ésser copsats per l'ull sensible de la cambra fotogràfica, el viatge serà una compensació de l'apretament i promiscuïtat que necessàriament s'ha suportat sobre el vehicle.

Tota aquesta part d'Aragó, és recordatori d'unes gestes mascles de la història revolucionària. Cada poble té la seva petita o gran narració per explicar. I passen sempre com una rondalla de heroisme, que les llegendes perpetuaran, les conquestes d'un home que és ja símbol i guiatge de tots els

esperits autènticament revolucionaris. L'home, el cabdill, el mestre, és Durruti, que passeja amb esperit per les terres alliberades de l'Aragó, gran i optimista.

Com l'ombra de Don Quixot, que passeja eternament la trista figura en els camps de la Mancha, afirmant la voluntat d'aquesta Espanya que sap i morir pels ideals, veig el nostre Durrruti, amo de l'esperit d'aquestes terres, que han retrobat un nou camí i una nova vida, com passeja i comanda espiritualment els seus exèrcits, afirmant que és encara el general indiscutible de l'Exèrcit Popular.

Llibertat, 249, 10 de maig de 1937.

"Batalló Malatesta"... Present! II

LÉCERA.- Per fer-hi canvi de cotxe ens hem aturat pocs moments al poble que té categoria de caserna general. Poc he vist, res no he vist, però he pressentit que Lécera ha estat, és i serà punt neuràlgic de futures gestes militars. La fosca absoluta del poble és la impressió més acusada que es té, més concreta, de trobar-se a pocs quilòmetres del front. Jo he sentit forta emoció de trobar-me entre les pedres d'un poble que representa tant en la història del moviment emancipador ibèric.

CARRETERA BONYEGUDA.- Canviat el cotxe sense ulls- vull dir reflectors —per un altre vehicle de clara vista, hem fet el trajecte invisible de Lécera a Almonacid, suportant el més balancejat transport de tot el viatge.

Puc afirmar sense haver-la vist, però sí suportat les conseqüències -botre més d'un pam amb la sotragada- que aquesta carretera que enllaça Lécera i Almonacid és més boteruda que un geperut de mala pinta.

He pensat que potser tindran raó els facciosos, quan afirmen que tot el material i tots els homes nostres són russos, perquè aquesta carretera, francament, si no és una carretera pròpiament russa serà indiscutiblement una muntanya russa (...)

ALMONACID, COR DEL MARESME.- Madrid, és el cor d’Espanya, com Almonacid ho és de la nostra comarca.

Sembla una paradoxa, tenir el cor tan lluny, però és això una realitat concreta. Tota aquesta collà de mataronins, que són part de la joventut més idealista, és la representació que Mataró i el Maresme envia, més nombrosa i de més personalitat, als fronts de guerra.

Cal estar-hi en relació, trobar-s'hi, per donar-se compte de l'alta moral que es respira.

La comunió espiritual que hi ha entre Mataró i Almonacid, entre els combatents i la rereguarda, afirma concretament que part del cos d'organització, és a Mataró, però que el cor, tot el cor, el trobareu a Almonacid de la Cuba.

L'ESPORT AL FRONT. -Mai no hauria pensat que els esportius mataronins tinguessin tanta consciència de l'hora actual. Però en baixar del cotxe que ens transportava, entre els que retornaven del permís hi he vist amics que ja havia conegut en el camp de la lluità esportiva.

Les penyes de tota classe hi tenen nodrida representació. Estic cert que no hi falta ningú. Des de l'Oratam, a l'antiga penya Racing. Àdhuc és comandant del Batalló un exporter del Mataró, i un altre, el més popular, és capità d'una companyia.

Els nedadors, els atletes, els jugadors de bàsquet, formen un tant per cent elevat al «Batalló Malatesta».

Això m'obliga a rectificar certes acusacions fetes contra la gent d'esport; Pel que fa referència a casa nostra, es pot afirmar concretament que hi ha el bo i millor dels esportius i ex-portius, que en els últims anys han destacat, o han fet esport per a ells tots sols.

Ací dalt—encara no conec el terreny,—penso que els futbolistes en les hores de lleure, tindran poca activitat, perquè es camps d'esport són lluny d'aquestes contrades. I de no anar a la carretera, no es pot improvisar un partit de futbol.

Els nedadors i els atletes, poden ésser els amos. Perquè no els falten els elements necessaris; l'aigua del riu, i les carreteres i el camp, per a fer-hi cross... Es una compensació, un premi, per tots aquells que es juguen una cosa tan important com la vida, en aquesta lluita que s'està desenrotllant.

Llibertat, 251, 12 de maig de 1937.

"Batalló Malatesta"... Present! III

KING-KONG. RECTOR DEL POBLE.- Les cases d'Almonacid, són fetes de pasta de merenga -entengui's fang treballat-, tan velles, que cauen de vegades, amb el ressò d'un esternut violent. El poble, és situat com diu el propi nom, dintre d'una «cuba», en forma de cassola fonda, fent- li de parets unes muntanyes pedregoses que només produeixen cardots i pols.

Terroses com són les cases, es conforten força amb el propi sòl, i gairebé crec que tan fàcilment s'esquerden, per confondre's altra vegada amb la terra que és el material constructor. Tenen desig de renovar-se, i no troben altre camí que desfer-se perquè les facin de nou.

Els «nacionals», espantaren la gent quan venien les primeres columnes, i els camperols benestants, amb les continues amenaces del terror que imposaven els «rojos», abandonaren les llars i ho deixaren tot. Resultat d'aquest èxode, és que quedaren a Almonacid infinitat de cases per llogar i els milicians, les llogaren, les feren servir, i les batejaren amb noms evocadors i humorístics.

Hi ha el «palau dels poetes», «el porvenir», «la casa de la felicidad», etcètera...

Jo, habito la «cosa de King-Kong», rectoria del poble. Es cert, completament anecdòtic, que l'amo ensotanat d' Almonacid, s'havia fet famós per tota la comarca, amb aquest nom. S'ha respectat el penjament, i ara, si retornés, trobaria el seu màl nom presidint la façana de la casa. No sé si li faria gràcia, encara que suposo que no, però a mi, tal motiu, tractant-se de qui es tracta, em fa gràcia i voldria saber com s'ho deuria agafar.

De moment, no podem menys que aprofitar la seva casa, els seus mobles i els seus llits, lamentant això si, que ell no hi sigui, perquè segurament partiria l'oferiment de la mateixa persona eclesiàstica, que ens donaria acolliment afectuosament, rectificant aquell nom de batalla que els

camperols mofetes, l'hi han engiponat, demostrant que sota una pinta ferótge de King Kong, s'hi amaga un ministre del Senyor, modèlic i ànima blanca.

Per si es decideix a venir, nosaltres li guardem la casa, li tractem bé, i li respectem els mobles.

Si vol venir mossèn King kong, encara té la seva casa, i el convidem amb tot el cor, a menjar granotes de les que es pesquen per aquestes aigües de riu, que, ben cuites, resulten un menjar de sibarita.

Ja ho sap; sempre que vulgui el ben rebrem (...).

Llibertat, 253, 14 de maig de 1937.

"Batalló Malatesta"... Present! IV

GUARDIÀ DE PARAPET.- Els facciosos necessiten doble vigilància als seus parapets. No per assegurar més el repòs dels que confien amb la guàrdia, no per a prevenir sorpreses possibles; els volen perquè un vigilant vigili l''altre vigilant. Les desercions són tan continuades, que han adoptat els caps rebels aquesta mesura, bo i tenint en compte la clara dificultat que això representa. No és res tenir doble vigilància, que vol dir necessitat de doblar la gent, tenir-los cansats per a fortificacions, a més del perill tantes vegades repetit, de passar-se; el vigilant i el sereno, la doble guàrdia.

Nosaltres fem la guàrdia ben tranquils. Ningú no ens espia. Només es demana molta vista, molta orella, molta agilitat perceptiva.

Si hem de vigilar, guaitem i escoltem que no vinguin els amics de Franco, prenent totes les precaucions per a rebre'ls amb cortesia. Els faríem fer una reverència d'educació, amb les nostres metralladores i bombes de mà, que compten amb uns pulmons magnífics, sempre que tenen ocasió.

Avall i amunt, els sentinelles, són la millor garantia de fortalesa del front. Tenim uns ulls magnífics, que ens fan veure entre la fosca de la nit. Reflectors potents que fan de sol nocturn i eviten sorpreses. «Ulls de llop» els diuen, i tenen cura d'aclarir les tenebres que hi ha entre el camp enemic i el nostre. Els «Ulls de llop» penetren en les ombres i maten la sorpresa.

Sembla, de vegades, que hi hagi una reunió de llops en les muntanyes fantasmals i pelades. Des d'Almonacid ens fem guinyades amb les Carboneres i amb el «monte Lobo», que té un potent reflector que *taladra* els espais.

Algú es podria fer el càrrec que el nom donat als nostres reflectors és una evidència, una constatació, que aquests ulls que escruten els misteris de la nit estelada són de llop de veritat, vigilants i amatents, si no fos que quasi sempre, entre la clariana de llum blanquinosa, s'hi filtren algunes papallones, que volen, fent cercles, confiades i tranquil·les, sense por, i trobant-s'hi bé, perquè els «ulls de llop» que tenim nosaltres; no els socarrimen les boniques ales.

CAMPANES.- Les catedrals de pur perfil gòtic, les basíliques bizantines, les mesquites adaptades al cristianisme, les esglésies del poble que no tenen cap estil arquitectònic, però que recullen mostres de tots els estils, mig barroques i mig pageses, les noves esglésies modernes, fines siluetes futuristes, d'angles acusats i de llums ben distribuïts, que acusen una tècnica ben depuradora dels clars i obscurs, ventilades i de llum artificial, higièniques i netes com una piscina i airejades com un camp d'esports, tenen amb les campanes ànima personal, que parla més que els propis sacerdots, quan canten els cants litúrgics de la religió catòlica i també apostòlica.

Les campanes, són la mística de la religió. Les feien servir en totes les coses, sabedors com eren els directors, de la força emocional i solemne que tenen. Bons coneixedors de l'ànima popular, sabien el ressò que produeixen les batallades metàl·liques, als temperaments predisposats per una emoció intensa, produïda per una dissort o una alegria. Lligaven les emocions personals, amb les solemnitats de l'apostòlica religió jueva i romana.

El bateig d'un nou infant, l'acompanyaven d'un repicar intens de campanes de joia. Botien totes, repicaven joiosament, i la gatzara, era ben indicada per acompanyar l'alba d'una nova vida.

A la inversa, quan la gent moria, sonaven unes batallades solemnes, majestuoses, que cohibien els vius, i devien fer més difunt el cadàver, si és cert que les ànimes respiren. Després de sentir les batallades mortuòries, les

ànimes, si havien fet mal en la vida, s'havien d'espantar, i encara més, es devien *apretar* en la caixa closa.

Cada festa litúrgica -trista o alegre- tenia el seu repic, la seva tècnica musical campanera.

Amb la revolució, gairebé han desaparegut la totalitat de campanes, deixant desert el cloquer, sense dolor i sense alegria. Les campanes, no s'han resignat a ésser mudes. Encara fora de la seva torre presidencial, no guaitant ja les reunions que eren vida pròpia -els casaments, sortides de missa, processons solemnes- tenen esperit i ganes de fer orquestrà. Partides, esmicolades, i fora del niu, serveixen de metralla i fan remor, una remor, menys patriarcal, però ben sonora, ben nociva, encara que pràctica, perquè ha de servir per treure explotacions, mal entesos i opressió entre les persones humanes.

Almonacid no ha retirat les campanes de festa. Queden en peu, i sonen indiferents, alegres, quan l'aviació passa. Són el senyal convingut, menys tètric que el «claxon» del cotxe fantasma -*desmaiador* de dones sensibles-. Resulten una mica exòtiques per assenyalar el pas dels avions, encara que és lògic toquin a festa quan vénen avions vermells.

Bé s'han adaptat les campanes de Almonacid, amb les noves costums, però més s'hi ha adaptat el cloquer, que ben al cim, presumit i desafiador, hi té un avió miniatura, que algun «amateur» constructor hi ha enfilat.

Llibertat, 256, 18 de maig de 1937.

NOVETATS A L'EST I

Aquelles tribus... Altra vegada aquelles tribus heroiques han fet vibrar l'ànima de la rereguarda, amb les seves gestes de llegendària força i valor. Com el 19 de juliol, com després, en les primeres lluites per aquest Aragó -quan l'entusiasme popular, no s'havia refredat pels falsos apòstols i els manefles- ara ha retornat aquell càlid optimisme, que saberen bastir els homes de les «tribus» amb les seves victòries.

Avui no tenen les columnes i centúries aquells noms que les particularitzaven, fills de la fantasia i del simbolisme. És veritat que també Batallons famosos han perdut el seu nom característic. Recordo aquell «Quinto Regimiento» que tant va fer parlar. Per culpa d'una millor organització militar, s'ha perdut el pintoresc de les forces revolucionàries.

Avui, aquelles «tribus», formen Divisions i Brigades i Batallons.

Aquella «Columna Malatesta», és ja el «1er Batalló» de la 117 Brigada. I aquesta 117 Brigada, part de la 25 Divisió, ha portat un gros pes en l'ofensiva que s'ha realitzat i encara es realitza.

Malgrat el maquillatge, doncs, aquelles «tribus» heroiques, que ara són batallons i brigades, han sabut fer honor al seu historial, a la seva ideologia, i a les esperances d'aquells que creien encara en la seva força.

El «Batalló Malatesta» s'ha comportat com era de suposar. Heroicament, fent honor al seu subtítol de «tribu», al seu historial ja gloriós, i pagant ben generosament, el seu tribut de sang.

La nostra ciutat, que va parir el «1er Batalló» pot restar satisfeta. El seu pavelló queda ben alt en la titànica proesa de reconquerir el nostre territori. **Ofensiva.** Aires d'activitat guerrera, es copsaven ja en l'aclamada zona del front aragonès. Primer, rumors. Després realitats i ordres concretes.

Perquè el Nord estava en situació crítica, i perquè el front de l'Est havia aconseguit una positiva força ofensiva, s'havia d'iniciar l'atac. Atac de gran envergadura i de grans possibilitats amb una meta i un anhel. Saragossa...

Pel camí s'havien de trobar obstacles seriosos... Codo, Quinto, Belchite, Mediana, Fuentes de Ebro, Puebla de Albortón, La Serna, El Pueyo, La Novia del Viento, el Romerico...

Tot posicions fortificades durant un any, i que es consideraven invulnerables. La major part dels objectius, s’han aconseguit. Els altres, s'aconseguiran indiscutiblement.

L'ofensiva es començà per Codo i Quinto, prenent aquestes poblacions, i recollint gran quantitat de material i presoners. Ens cap la satisfacció de dir que el comandant que va entrar a Codo primer, al cap de la seva Brigada, fou En Boada, antic comandant de la Malatesta, i mataroní.

Es feren 40O presoners del «Requeté Montserrat», catalans per desgràcia, fills de casa bona, i posseïdors d'un pànic exemplar.

La Brigada actua. Part de l'engranatge general de l'ofensiva, la nostra Brigada havia d'aconseguir certs objectius. La Puebla de Albortón, Belchite, La Novia del Viento, el Romerico i La Serna.

El nostre Batalló, que per un mes, feia guàrdia permanent en les posicions del Lobo, Catalunya Roja i el Gasparico, no rebé ordre d'actuar. Àdhuc semblava que havia de continuar fent guerra aferrissada amb tots els paràsits de les trinxeres... Les puces i els mosquits, que cusen el cos de tal manera, que sembla hagin pintat la pell amb pigmentacions d'epidèmia. Però arribà l'ordre concreta, positiva... Al «Primer Batalló» de la Brigada, se li havien encomanat exclusivament objectius seriosos. Atac al sud-est i oest de Belchite, a la Serna i el Pueyo; una feina per a la capacitat d'una Brigada sencera.

Malgrat la grandària dels objectius, tenim la satisfacció que el «Primer Batalló», ha sabut prendre tot allò que li era encomanat. Aprofitant la desmoralització dels feixistes, que repetiren la demostració de Guadalajara, un Batalló solament, prengué la Serna, el cementiri, els parapets de ciment armat de Belchite, sense ajut dels tancs, i posà les primeres esquerdes a la resistència del Seminari, defensat per més de 500 «requetés» i «falangistes». Es veritat que tot això, ha costat molt; ho hem pagat abastament amb sang generosa de companys, que mai més no estaran amb nosaltres. Ells, són el tribut que paguen encara les «tribus» heroiques, a la guerra, a la revolució, i a les esperances d'una nova vida, que no coneixeran com nosaltres. Des d'avui, s'han d'afegir altres noms al rosari d'herois que són anònims per la generalitat de gent, però que perduren al nostre record, al record de tots aquells que els hem estat companys, i hem viscut la seva darrera gesta. Darrera la caravana dels Duch, Tomàs Pérez i González, el «1r. Batalló» afegeix altres noms que ho han sacrificat tot per l'Ideal que ens ha fet combatre.

Les ha hagut de complir íntegrament totes les consignes: Morir o vèncer... S'ha vençut i s'ha mort.

Després de tot això, la rereguarda estarà tranquil·la. Aquells combatents de l'Est -especialitzats en el sense novetat, - saben eixamplar el pit de tots els comentaristes de cafè, que pateixen per la victòria, de les dones impacients que ho veuen tot a rodar, i dels pessimistes que negaven el valor a les «tribus», però que hauran de reconèixer l'alt esperit i la gran eficàcia de totes aquelles forces que ara aconsegueixen la victòria, i procuren que no manqui en la relació de les informacions de guerra, la novetat de l'atac a l'Est.

Llibertat, 352, 8 de setembre de 1937.

NOVETATS A L'EST II

Belchite.- Després de veure com els periodistes de totes les categories venien a la població per a fer els seus reportatges, i després què els «camercumens» s'han atipat de filmar les destrosses i els combatents de Belchite, és quan he tingut consciència que havia de continuar el meu reportatge-impressió pel diari.

Veritablement, tenint-ne moltes ganes, sempre havia de deixar per a després, les impressions que copsava. La magnitud dels esdeveniments, i la grandària dels objectius assolits, com també la demostració de combativitat i heroisme del nostre Batalló, cent per cent mataroní, em donen el treball fet, i gairebé la totalitat del comentaris. Faig doncs, aquest reportatge, que serà extens, gràcies a la categoria combatent dels meus companys, i perquè els objectius assolits, són els més pràctics, els més clars i victoriosos, d'ençà que dura la lluita contra el feixisme. Mercès amics de la 25 Divisió i de les nostres glorioses Brigades, que heu sabut escriure pàgines glorioses per a la història, i heu facilitat intensament la feina a tota aquesta col·lecció de «cameramens» i «repòrters», que badocant, avui, es passegen per Belchite.

Després que havien ressonat arreu de l'Espanya lleial, l'anunci de la presa de Belchite, definitivament el dilluns, s'acabava l'epopeia contra les fortaleses feixistes. Amb l'últim crit d'«Arriba España!» i l'últim espetec de metralladora venien els diaris de totes les categories, amb l’anunci de la presa de Belchite. Àdhuc, marcant les direccions de l’atac (...)

S'havien de prendre els parapets de ciment armat, la Serna, el cementiri, i entrar a Belchite. Tot això, feina per una dotzena de Batallons com l'antic «Malatesta». Malgrat tot, això s'ha aconseguit -pagant ho amb sang generosa- després, s'ha recollit la felicitació admirativa del general Pozas «Pasionaria». No n'hi havia per menys, car tothom que conegui les característiques de tot això, es farà estrany de tal proesa. Creiem que l'entusiasme, i la desmoralització enemiga, han fet el miracle. Belchite, de lluny, té l'aspecte d'una posició inofensiva. Però dessota les seves entranyes «camouflades», hi té la seva defensa i la raó de la seva resistència. Nius de metralladores ben emplaçades, que dominen totes les direccions i els camins, i unes construccions defensives de ciment armat, a prova de les explosions de tots els calibres.

A dintre, per a defensar-la, tota la *clericalla* ensotanada, amb graduacions militars, i la flor i nata del «requetè» facciós; els borregos soldats, que es passen per por, fins a l'última pregunta, que disparen com els bons, encara que després diguin que no han tirat cap tret. Després, els militars de, l'antic exèrcit, que fan una defensa aferrissada perquè tenen la pell a remullar. D'entre aquests, hi havia -dic havia, perquè ja ha passat a millor vida- el cèlebre comandant traïdor, que amb els seus guàrdia civils, *traicionà* aquell diputat de Castelló, que marxava amb els seus voluntaris sobre Terol.

També una novetat; no s'ha trobat cap estranger. Això demostra que no és solament una guerra d'independència la nostra, sinó una guerra civil, a mort, despietada pels elements que hi juguen i per l'odi que ens tenim. Quan és contra «requetès» i «falangistes» que es lluita, és a dir, contra «nacionals» purs, és quan hi ha consciència que són dues sangs, dues races i altres cervells, els que lluiten, encara que tots plegats siguin fills d'una mateixa pàtria... Sinó que parlin, si poden, aquests cèlebres «Requetès de Montserrat», catalaníssims, com la Mare de Déu morena... Avui, cal només remarcar que les «tribus», han desfet la tradició d'invencible que tenia Belchite, a més a més de seguir els plans, per *retrassat*, del comunicat oficial i els periodistes, igual com el cèlebre Pancho Villa. Belchite, setembre 1937.

Llibertat, 355, 13 de setembre de 1937.

NOVETATS A L'EST V

El Cementiri (...) Que consti, però, encara que sigui entre família, que el Cementiri de Belchite fou pres i conquerit pels homes de la «Malatesta». I després d'un brillant atac, a pit descobert moltes vegades, i aprofitant en el moment més oportú la desmoralització facciosa. Presoners se'n feren molts. De tota mena. Eren la majoria soldats que es passaven al primer perill i que no havien tingut valor de fer- ho quan les circumstàncies els eren contràries. Que no havien tingut l'ànim de venir amb nosaltres, per por, o pel que sigui. Veritablement, mal soldats per en Franko. Però també hi havia el fals soldat sense insígnies de cap mena -però «falangista» o «requetè»- que venia fent crits i donant visques a la República.

Amb la presa de Belchite, s'han fet molts presoners, que feien la cara riallera, estaven molt satisfets, però que fins l'últim extrem, no es passaren a nosaltres. El servei d'informació descobrí molts «carcundes» entre les ànimes pures que ens esperaven. Es veu que quan la por, i l'artilleria, i els tancs *apreten*, els més pintats «nacional», es tornen més «rojos» que el Dimoni.

Per salut pública, caldria ben escatir per què s'han passat, i quina és la qualitat del seu entusiasme.

Sortint del Seminari, un capellanet cridava: «—Hijos míos, no tiréis, que estos malditos «rojos no nos dejarán tranquilos. Soy el capellán de Belchite». Però en trobar els «rojillos», féu la següent exclamació: «—¡Hay, pero es que sois rojos! ¡Gracias a Dios, que estoy entre los míos!»

No sabem si es va convertir ell, o nosaltres. Hi havia qui demostrava sorollosament el seu entusiasme perquè estava al nostre camp. Però hi havia les cares fosques dels vençuts, dels abatuts, dels que no han trobat cap escletxa per fer la gran pirada.

Quasi tots donaven per raó de la seva llarga estada entre els facciosos, el fet de tenir-hi la família, i la por que aquesta en patís les conseqüències. Consideraven salvada la família perquè quedava incomunicat a Belchite, i perquè d'aquesta manera constarien com a morts o desapareguts.

Resulta bé aquesta aportació de nou personal, però encara més resultaria, que no s'hi tingués massa confiança, que d'entre aquests ex soldats, en sortirien molts «requetès» i «falangistes» de la Mare de Déu, d'en Sanjurjo, o d'en Queipo de Llano...

Llibertat, 363, 22 de setembre de 1937

NOVETATS A L'EST VI

«Con pico y pala, entraremos en Belchite» La profecia feta per l'ex comissari del 1er Batalló -l'enciclopèdic rodamón italià Marchetti,- s'ha complert. Engrapant amb una mà l'arma, i amb l'altra, el pic o la pala, totes les cases de Belchite, una a una, varen caure. Però va ésser precís fer foradades a les cases, fer- hi sortir amb l'últim cop de pic, l'espetec de les armes. Certament, el fet no és igual de com el pronosticava ei nostre típic Comissari. Ell volia dir que arribaríem fent fortificació des d'Almonacid, a les mateixes cases de Belchite. A les mateixes cases s'hi va arribar, encara que a pit descobert, i precisament llavors va ésser precís recordar les cèlebres paraules de Marchetti.

El pic i la pala començaren la seva missió, i plegats amb les armes, donaren la victòria.

Aquest fet de l'ús d'eines de treball, vol dir com fou difícil la conquesta total de Belchite. Poc a poc, es prengueren tots els reductes, defensats amb la desesperació d'aquell que sap ha de morir.

Però Marchetti, sense voler, va endevinar una veritat certa de la conquesta de la població.

«Con pico y pala, entraremos en Belchite». Aquestes paraules foren profètiques.

Anecdotari. Segurament que se'n recolliren una infinitat. D'anècdotes solament se'n faria, un llibre, i de la presa de Belchite una colla de volums. Demostraren la majoria de «requetès» molt poca conseqüència en el fervor religiós. Abans d'ésser capturats s'estripaven tots els emblemes que els distingien i procuraven presentar se com a «quintos» de la facció.

Els oliverars del Seminari, potser amb el temps floriran rosaris, perquè tots, com aquell que res, abandonaven l'objecte de les seves penitències.

Quan es prengué el Seminari es trobaren també allí mateix una colla de «Requetenas», que havien disparat com els bons i resultaren més fanàtiques que els homes.

Una d'elles, en ésser detinguda encara amb l'arma als dits, manifestà que feia d'infermera -excusa pràctica, però què no serví- car li digueren que en el Seminari no hi havia servei sanitari. Després de les naturals discussions, es conformà en ésser detinguda. Però insistentment, demanà per recollir un Crist que havien llençat al riu en un moment de pànic. Algú hagué de dir-li que s'havien acabat els Cristos, perquè es convencés que havia caigut en mans dels «rojos». És però, potser, l'únic cas de voluntat i continuïtat donat per una persona de l'altra banda.

Àdhuc el cèlebre Santa Pau, després de tantes «valenties», fugí com com qualsevol altre «falangista» de *séptima* categoria.

Cal destacar, perquè val la pena, que es trobaren en el Seminari i en la casa del rector, infinitat de postals pornogràfiques.

Semblava que en feien col·lecció. N'hi havia de tota mena, i es veu que els mossens, eren persones de gust, perquè les Venus arremangades, gastaven totes les posicions i feien totes les postures. I no precisament es situaven en situació de resar, encara que bé semblava feien penitència. Mai no havia pensat que els secrets de sagristia, fossin de tal naturalesa. Però es veu que les ignorades intimitats de les belleses femenines -des de la trona, pecat gros- esdevenien, a la sagristia, la festassa dels capellans de Belchite. Que Déu, els hagi ben perdonat!

Perquè suposem que encara castiga els pecats solitaris, i encara més, els que es realitzen en comú, entre les feligreses, la majordoma, els escolanets, el capellà, o tota la col·lectivitat de capellanets del poble.

Francament, qualsevol catòlic de debò, hauria tingut una grossa decepció amb l'arxiu secret que descobriren els «rojos».

Ara, tota aquesta col·lecció de «Sants», serveix de riota i de trofeu a tots els homes de la «Malatesta». Encara que es faria una obra caritativa cremant-

los tots a la vegada, perquè són una provocació, un escàndol, i un mirall massa galdós, per aquests homes obligats a l'abstinència.

Llibertat, 365, 24 de setembre de 1937

MISSATGE FRATERNAL

Als herois de la 72ª Brigada. Camarades: Vosaltres, podeu acusar- me d'haver estat tranquil i no haver continuat com corresponia, la relació epistolar i fraternal de la nostra amistat. Podeu acusar-me dels llargs espais que han transcorregut sense que parlessin les nostres lletres. Sóc potser, amb combinació de les rutes del correu, responsable dels pous de silenci. I valia la pena, que entre nosaltres, no manqués la relació de les nostres vicissituds. Vosaltres no heu deixat les muntanyes del Pirineu estimades. Quasi hi heu fet niu. Com les àligues salvatges. Jo, he conegut amb fortuna, la pols d'altres fronts. El temps, que distancia, que separa les amistats més fermes, ens havia fet una mala passada. I també, tota la immensa quantitat *d'aconteixements* d’aquesta guerra, feia nosa a la regularitat de les nostres missives. Dormia mandrosament, mantenint-se en el pòsit dels bons records, una amistat fraterna, esperant que una veu poderosa repetís el miracle de Llàtzer, que digué: «Aixeca't i camina. No dormis; pensa en aquells companys, que plegats ens reuníem, ens allistàvem i manteníem llargs mesos en vida de germans, encara són els mateixos. Tan desinteressats com abans, tan optimistes. Són els mateixos de les angúnies i les rialles. Dels moments difícils, i les taules ben guarnides, i les llars de foc.» La veu que m'ha despertat del marasme, ha estat una veu intensa que repica a glòria. Una glòria que proclama tot un poble agraït. Que omple l'espai lliure del territori de la República, carregant-lo d'oreig optimista. Aquesta veu popular, m'ha fet pensar en certs noms de la Divisió famosa. Una mica anònims, entre tants herois, però amb la seva part corresponent de mèrit en la gesta. Uns noms que representen molt en el meu record... Jané, Sala, Bardia, Pruna, Bas, Camí. Una part de la pinya que entre tots fèiem, i de quina s'han esgranat la meitat d'elements. Noms que recorden

el nostre Mataró, d'abans de la guerra, i també, les crestes agudes d'aquells cims impossibles pel feixisme.

Quant en les planes dels periòdics, la veu popular, i els telegrames entusiastes de felicitació, *unànims*, proclamen l'elogi d'una Divisió exemplar, vaig recordar que entre les boires altes del Pirineu, hi quedaven companys estimats. I que éreu vosaltres, que també hi *perteneixeu*.

Ignoro en absolut, notícies particulars vostres. La correspondència és un fet casual. Que es perd o arriba, però que mai va de pressa. No sé de la vostra salut. Però us en suposo pletòrics, i carregats d'aquella sana voluntat de vèncer.

Sempre he pressentit que per a nosaltres hi havia bona estrella. Potser la més lluminosa que guspireja al cel. Ha d'ésser una d'aquelles, que en les nits serenes, companyes de guàrdia, ens acompanyaven en les soledats pirinenques. Sí, camarades, viureu i viurem per la victòria, i també, perquè no manqui entre els que ens vàrem separar l'abraç estret de fraterna alegria (...) En la retirada del front de l'Est no s'han perdut posicions pirinenques del nord d'Aragó. L'enemic hi ha deixat moltes baixes. He llegit que encara us mantenien en la vall de Biescas, que del Cinca i l'Ara, -els rius pròdigs d'Aragó-, n'havíeu fet una fortalesa inexpugnable. Coneixent el mèrit del vostre cap, no m'estranya. Això ens garanteix, que mai trepitjaran els feixistes aquelles crestes agudes.

Aquells camins, s'han fet pels isards, les guineus, i els homes animosos. Sé que passaran les boires de primavera, les calors de l'estiu, amb les seves nits sanes i glaçades, i les primeres neus, encara, us trobaran a vosaltres, herois de la 43 Divisió, al peu de les vostres obligacions ciutadanes. Les crestes Les cretes retallades, el llop, i l'aguilot, s'acostumaran a la vostra silueta heroica. Camarades: Vosaltres, podeu acusar-me de no haver seguit el ritme de la nostra amistat, com calia. Que consti, però, que en l'hora que sorgeixen homenatges de l'Espanya alliberada, jo no us escatimo l'elogi, i el proclamo. D'arreu us vénen telegrames i felicitacions. Rebeu la meva felicitació, i també, una abraçada de germà, que espero un dia, a tots, i personalment, repetir-vos. A reveure, amics!

Llibertat, 584, 11 de juny de 1938

1 DIETARI DEL SEGRE

Eclipsi de lluna. Bon punt he arribat de permís, he trobat de marxa la meva Brigada. Els camions del Cos de Tren, -Katiuskes, de siluetes fordianes,- estan amanits per a embarcar-nos. Ho fan, encabint-nos rigorosament per ordre, a totes les unitats. Senyal, aquest ordre, de la completa maduració de les nostres forces. Senyal que cada dia, la militarització, penetra més i més a l'arrel d'aquest Exèrcit, fet tan especialment i amb tantes sotragades.

Quant em pertoca, m'enfilo a dalt amb els altres companys, m'arrauleixo com puc, mig assegut sobre motxilles, i les meves cames han de suportar el turment dantesc de sospesar el pes total d'altre» que pesen més que jo. Hi estic tant acostumat d'altres vegades, que aquesta flexió i aquesta resistència, sembla un fet natural dels viatges sobre «Katiuskes», i altres transports militars.

Em *recero* del fred, completament tapat amb el capot-manta. Semblem caputxins amb fusell i armes automàtiques. Predicadors de raons de contundència.

No veig els camins de nit, el cel, ni la lluna, que aquesta nit té d'eclipsar-se. Estic sol amb el meu pensament i els records de rereguarda. Penso amb tot allò tant estimat, que ara ho és més que mai. Amb els últims moments, que són els més agradables, amb aquelles noves amistats, que potser, ho seran per a tota la vida. Amb la meva esperança d'una pau, que em retorni a la normalitat de la existència.

I penso, també, que ara, torna a perfilar-se l'anunci de la lluita. D'aquesta lluita, que per diverses circumstàncies, feia un cert temps, tenia mig oblidada. Tot plegat es barreja, es *confusiona* en el meu pensament, i em carrega l'agra punxa del pessimisme. Estat d'esperit que no estima el brogit de les batalles. Nostàlgic sentiment, potser de *cansanci*. Potser, ablaniment

produït de la nostra rereguarda, I una mica de desencís. Tot plegat, estat psicològic més preparat a la reflexió, al recolliment, al repòs, que a la lluita.

Mai com aquesta vegada, camí de la batalla, s'havien presentat al meu pensament tants núvols negres. Mai havia pensat tant amb la mort. Descarnada, trista, cruel. I mai, el desig de viure, havia estat tant intens, tan sentit, en l'esperit i la carn viva.

Desfilen sense necessitat de gaire temps, imatges i records de llargues anyades. Siluetes, amistats, ambicions i desitjos.

Penso amb els meus germans, -més que mai estimats,- desapareguts anònimament entre la multitud engolida pel remolí de la guerra... Amb la nostra mare, que viu per a nosaltres, i que és amb les altres mares d'Espanya la suprema víctima. Penso amb el seu dolor suprem, sublim, amb la seva resignació heroica, que bé mereixia més humanitat, més comprensió, dels que estan obligats a tenir-la. Dels que podrien trobar un final a la lluita fratricida. Em sembla mentida, que tanta crueltat i tanta misèria, no hagi ablanit el cor deis promotors de la desgràcia.

Mentrestant, fent camí per aquestes terres de l'Urgell, castigat per la guerra, abraçant-me al meu pensament de romàntic, tímid i sentimental, -tres defectes alhora-, -perdent-me entre la boira espessa dels meus records d'ara i adés, no traient el cap del meu abrigall, no he parat esment en espectacle típic que es desenrotlla sobre el nostre cel. Un eclipsi total de lluna.

Els altres, amb els seus comentaris, me'n fan atalaiar.

Segurament, de tenir altre estat de ànim, no hi hauria necessitat que me'n fes adonar ningú. Sempre m'he embadalit amb els esclats de les nits magnifiques; de bellesa natural, pura. El disc, vermell, és ombrejat quasi tot per la silueta de la terra. Lentament va avançant, fins a la total ocultació de la lluna. Fins que tot queda fosc, només pàl·lidament clarejat amb la llum dels estels. D'aquest fenomen, els companys -com les velles,- en treuen conseqüències i anuncis d'averanys de tota mena.

Uns veuen finalitzar la guerra. Són els optimistes. Altres, amb el cor estret, pàl·lids, veuen un mal auguri pel combat que s'acosta. Un -Virola- no sap estar-se de dir me:

«Esta luna lleva mal sino. Lo conozco. Estoy seguro que no volveré a mi Andalucía. El Segre, quiere ser regado, también, con sangre andaluza».

Ho va endevinar. Ell ha estat la primera víctima de la Brigada.

Ara, el Segre, ja té sang andalusa...

La lluna, tapada; s'havia endolat segurament per a tots els morts de les terres d'Espanya...

Llibertat, 725, 23 de novembre de 1938

2 DIETARI DEL SEGRE

Borges Blanques. Vàrem passar hi de nit, i ens hi estarem fins a la matinada. Recordo que les dones ens portaven notícies de ia guerra, que encara nosaltres ignoràvem. Ens deien que s'havia passat el Segre, i que s'havien fet molts presoners. Tot en el mateix dia. I que nosaltres ens hi encaminàvem.

Ens guaitaven tendrament, ens planyen, i dolorosament, -també n'hi tenien al front,- amb aquell clàssic accent de Lleida, ens deien: -Pobrets! Quants en mataran de vosaltres!

Sí. Quants en mataran de nosaltres. Per quelcom la guerra és dura i són difícils de coordinar i calmar la intransigència dels incendiaris.

Sortit el dia, deixàvem Borges. Sobre el meu «Katiuska», guaitava el cloquer i les cases de color torrat, la silueta d'una població simpàtica que deixava amb recança.

¡Adéu, bell paisatge pacífic de Catalunya! M'acosto al Segre, -riu amb músiques de guerra-... SANTIAGO LLEONART ITXART 231 Brigada- 852 Batalló 72 Divisió 4ª Companyia.

Llibertat, 727, 25 de novembre de 1938

3 DIETARI DEL SEGRE

Infanteria. Féu els elogia que vulgueu. Proclamen que l'Exèrcit Espanyol, és el millor del món. Expliqueu actes d'heroisme de totes les armes.

Embadaliu-vos amb l'aviació, amb els fortificadors, amb l'artilleria. Tothom fa el seu esforç. Tothom compleix. Tothom treballa i tothom lluita. Però mai oblideu, en el vostre record i la vostra admiració, a la Infanteria de la República. Poseu-la molt amunt. Al cim. No escatimeu elogis. Respecteu-la. Amb el dit estès, assenyaleu-la d'exemple. Els supervivents de la guerra, que hagin estat infants d'aquesta arma, ho tindran com un títol d'orgull, potser el més elevat, el de més categoria. Quant algú faci mèrits, ells, només esmentaran poques paraules: Jo era d'Infanteria. I els que coneguin el valor d'aquests mots, -que serà tot el món- s'inclinaran respectuosament davant el màxim heroi de la República. Jo sempre, perquè mai l'he deixat, he conegut l'alt exponent de sacrificis de la nostra Arma. Marxes esgotadores, carregats com bèsties; càstigs d'aviació i artilleria, suportats amb estoïcisme, enganxats a la terra, - mossegant-la amb les dents-; avançar amb la pluja de bales, sentir *esparramar-se* la metralla dels morters, que fan tanta carn; patir gana, fred, sed, dormir quasi sempre al ras, sentint la xopa mullena de la rosada als ossos... Tot això, i encara més, és el calvari de la nostra Infanteria. Mai ningú ho podrà pagar. Ni els honors, ni els homes, ni les idees. Vosaltres, gent de rereguarda, que patiu, però també sabeu treure'n suc d'aquesta època esgarriada, us demano un record, un pensament, per aquesta Infanteria Espanyola. Crec que mereix l'homenatge vostre i de tot el món... SANTIAGO LLEONART ITXART 231 Brigada 852 Batalló 72 Divisió 4ª Companyia.

Llibertat, 728, 26 de novembre de 1938

4 DIETARI DEL SEGRE

Han foradat les cases dels anglesos. Després deixar els camions a l'últim poble de rereguarda, comencem una marxa llarga, pesada, carregats com matxos.

Tots tenim molt de bagatge, que en certes hores el maleïm, però que certament ens resolta imprescindible.

Sempre dic que vull aclarir-ho, però a l'hora de la veritat, ho deixo igual.

I jo, tinc el defecte,-més que els altres-, de portar més pes, doncs no sé prescindir de quatre llibres de poesia i d'altres volums que estimo molt. Recordo una vegada que vaig fer neteja tot decidit, per alleugerir pes, i després de pensar-m'hi molt, només vaig retirar un raspall per a les dents... I encara tinc d'aclarir que en tenia un parell.

Passem per entre muntanyes i entre construccions hidràuliques de formidable valor. Preses i rescloses, desviacions, canals, tot produït per la mà meravellosa de l'home quan treballa per la pau. Ben a l'inversa d'ara, que ho fem malbé tot. ¡Quina magnífica grandiositat havien de tenir aquestes construccions de ciment, llavors que l'aigua les regava!

Ara tot és sec. Des de Camarasa, priven que l'aigua vingui. Ens volen assedegar. Volen maleir la terra. Les centrals d'Aitona i Seròs havien d'ésser alegres, rialleres i boniques. Ara els hi resta encara una mica d'esplendor -el d'aquestes construccions difícils de destruir-, però porten pintada la tristesa, el dolor, la desgràcia...

Aitona era una central catalana, plena d'anglesos. Era el fogar de «La Canadiense». Hi han xalets i jardins, amb aquell gust tan propi dels saxons. Amb el nostre sol i la nostra aigua, sabien guarnir les seves cases i fer miracles amb les flors. Veient les cases d'Aitona, et fas càrrec de com estimen els anglesos la seva llar. No hi han escatimat res per a fer la confortable, bella, airejada i magnifica.

Es comprèn que n'estaven enamorats. Hi han còpies de jardins d'Escòcia. Verd, amb arbres alts, presumits. Ara, començaven a pintar-se de groc, començant la calvície de la fulla. Tenen encara el bell i trist regust dels jardins tardorals. Penso que els seus propietaris, -en el fons, romàntics com una casa-, dessota les voltes de ramatge i fulla tardoral, havien de pensar melangiosament en les seves terres de boires i confort excepcional.

Ara, tot és quasi bé desfet. Ben mirat, ells, els anglesos, tampoc hi són. Se'n varen anar a les primeres patacades.

Si veiessin com els hi han quedat les seves cases de teulats vermells, alts, amb les parets guarnides *d'enfiladera*, tindrien un disgust, ells, sempre tan amants del bon viure. I si tenim en compte que quasi tots, ja estimaven

Catalunya, com una segona pàtria, -en tenen fills i tot-, hom comprendrà la indignació profunda d'aquests bons anglesos.

Els hi recomano, però, que no s'ho prenguin a la valenta. Nosaltres, ves si n'hem perdut de confort, de bon viure, de béns materials, espirituals i físics. I encara resistim, perquè tenim la nostra dignitat, que és una flameta que perdura, com més se'ns atropella i se'ns denigra.

Estic cert, que vosaltres, els anglesos, teniu molt d'aprendre de nosaltres. Comportant-vos d'altra manera, les vostres centrals meravelloses, i els vostres xalets, -ara en runes,- celebrarien com altres anys, la recollida pompa natural de la tardor, amiga dels jardins i les cases estètiques.

La vostra debilitat, ha fet dels jardins, branques torçades, i de les cases, runes fumejants...

Vosaltres, anglesos, en teniu la culpa! SANTIAGO LLEONART ITXART 72 Divisió, 213 Brigada, 852 Batalló, 4ª Cia.

Llibertat, 729, 28 de novembre de 1938

5 DIETARI DEL SEGRE

El Segre. Els rius. sempre, han estat estampes de pau. Són la pinzellada suprema que necessita el paisatge. Són la música i el ritme. Són la gràcia, el color i l'ambient.

Els arbres i els pobles, s'hi guaiten presumits i orgullosos.

Un poble que tingui riu, guanya categoria. Es més polit i tot. La gent, potser és més amable i riallera.

Un riu, porta cançons a la seva ribera. Amb l'aigua que cerca la mar, s'hi gronxa la poesia. Ple de poetes, s'han inspirat, sobre la gespa o el sorrall de la riba. El pensament, com l'aigua que fa camí, pren ales al costat del riu que llisca i salta.

El riu, -cristall i diamant,- és pau, cançó d'amor, i cavall de quimeres. Tots els rius del món, tenen llegendes i romàntiques descripcions de poetes.

¿Qui no estima el Rhin -el menys pacífic,- però tan bellament poetitzat en els poemes wagnerians? ¿I el Danubi, que és un rusc de besades? ¿I el Guadalquivir, que immortalitzà Garcia Lorca?

Cada riu, té la seva alegria, el seu càlid oreig de frescor i simpatia.

El Segre, que és un riu català de soca arrel, també té història de cançons i llegendes que s'expliquen amb el riure al llavi.

A Balaguer, a Lleida, més d'una vegada, -bon temps els d'abans,- havien aixecat els envelats clàssics, arran de les seves aigües llamineres. Les banderoles, voleiadisses, s'emmirallaven satisfetes amb l'aigua pura i neta que raja a l'estiu.

Les cobles, refilaires, amb ritmes dc dansa catalana, feien ballar els peixos satisfets, dintre el llit del riu. La pau i l'alegria del viure, eren proclamades amb veu del Segre.

Ara, és a l''inversa, El Segre té la veu espessa, ronca, de guerrer i de banda.

No són músiques refilaires de dansa, les que escolta el riu. Són brunzents canonades que esclaten en les seves aigües, cercant els ponts que no vulneren mai. Es la guerra cruel, despietada, que destrossa el paisatge d'estampa bucòlica.

Quasi tots els pollancres, grocs, tardorals, estan desfets, amb la misèria de la seva fusta, badada. Les explosions, maten els peixos platejats que donaven vida al riu, despertant-los dolorosament del seu somni tranquil, amenitzat amb dances catalanes. SANTIAGO LLEONART ITXART. 72 Divisió, 213 Brigada, 852 Batalló, 4 Cia.

Llibertat, 730, 29 de novembre de 1938

6 DIETARI DEL SEGRE

Passem el Segre. A les dues de la nit ens trobem davant del Segre. L'aigua, que brilla amb l'esclat de la lluna, sembla mansa, tranquil·la. Quan ens hi acostem, ja veiem que les aparences enganyen, car la corrent és ràpida i forta. Un pont de fusta, fort i ben travat, uneix les dues ribes. De tant en tant,

vénen uns quants projectils, que fan molt d'esclat, i aixequen grosses columnes d'aigua.

Passem ràpidament, sense encaubar-nos, car tots sabem que estem en zona perillosa. El sorrall ens dificulta el camí i més trobant nos cansats com estem nosaltres.

Quasi tots ens aboquem a beure aigua del Segre. No perquè tingui regust especial aquesta aigua, -que bé en podria tenir- sinó perquè estem ja assedegats de la llarga caminada.

Ens hi aboquem goluts, fins a calmar una set que semblava no s'havia ! Quina aigua més regalada la del Segre. Malgrat les tones d'explosius que hi llencen, de la pólvora que s'hi escampa, us garanteixo que no ha perdut el bon gust. Carretera amunt, -això ja era terreny conquerit- deixem el riu, i ens endinsem a l'horta per descansar-hi una mica.

Tenim temps d'escurar unes parres de raïm negre, maduríssim, que els «nacionals» no han tocat. Només els ocells han picotejat alguns grans, brindant-los. i fent-nos competència. Tot és abandonat. Els ametllers i codonyers tenen tot el fruit. Res és tocat. Em fa l'efecte que no deixen acostar, com fem nosaltres, personal civil a primera línia... SANTIAGO LLEONART ITXART 72 Divisió, 213 Brigada, 852 Batalló, 4 Cia.

Llibertat, 731, 30 de novembre de 1938

7 DIETARI DEL SEGRE

Salvem munició. Feia poc que estàvem dormint, fadigats de la gran caminada, sobre garbes de blat abandonades, quan ens vingueren a cridar, perquè el riu creixia i tenia que salvar-se la munició, transportant-la a l'altra banda.

Ràpidament hi marxàrem. Amb poca estona havia augmentat considerablement el cabdal d'aigua. Ara baixa va roja i bruta. Ens tinguérem de mullar tot el cos, per tal de fer viatges. Alguns varen caure al riu, i es salvaren amb dificultat. Una mula també s’hi va estimbar, però en sortí amb les dues caixes de munició íntegres. L'aigua, feia un soroll fantàstic, mig

desbordada. Els projectils de tots els calibres ajudaven al concert. Malgrat tot. passàrem tota la munició de la Brigada. La salvàrem integra. I la teca i el tabac.

El pont va resistir molt i molt. Encara avui està ferm. L'augment d'aigua no l'ha destrossat. Ni els projectils l'han endevinat cap vegada. Nosaltres, mullats com un pop, tremolant com la fulla a l'arbre, ja no poguérem aclucar l'ull en tota la nit. Afortunadament, poguérem passar, menjant raïm, codonys, i trencant i cruspint ametlles. SANTIAGO LLEONART ITXART 72 Divisió, 213 Brigada, 852 Batalló 4ª Cia.

Llibertat, 732, 1 de desembre de 1938

8 DIETARI DEL SEGRE

Ofensiva a punta de dia. No dic a punta de sol, perquè la broma espessa ens privava de veure'l. Ens preparem per a començar l'ofensiva.

D'altres unitats havien passat el riu, pres posicions, i començat l'avanç. A nosaltres ens pertocava profunditzar-lo, aprofitant la desmoralització enemiga. Primer, dalt d'un cim, trobàrem una ermita que havia servit de Caserna i General i de intendència dels facciosos. És gran i ben situada. Ara hi fan guàrdia dos soldats de l’Exèrcit Popular.

Després, passem cotes i més cotes, pelades, sense arbres, tot roca viva. Només és intens un fort olor de farigola. Avancem en ordre de combat, protegits per la boira baixa. Pel camí, trobem restes de la fugida. Capots, motxilles, munició de tota mena, escampada... Tot ha estat deixat precipitadament.

Trobem premsa facciosa. Targes de campanya, amb l'escut de «Falange», i l’ «Arriba España» de consuetud.

Fem més de tres quilòmetres, desplegats, sense trobar enemic, inspeccionem detalladament el terreny, per salvar-nos de les sorpreses.

Finalment, l'enemic, fa acte de presència. De front i per un flanc, ens ve el brunzir de les bales. Feia poc que el sol havia desfet la boira.

Prompte s'intensifica un gran tiroteig. De banda i banda, les metralladores canten. Ens enganxem amb la terra. Qualsevol forat de terreny ens encabeix. Ens col·loquem dins d'una séquia i des de la mateixa fem foc intens.

El comandament diu que avancem. Ho fem. Ací ja cauen els primers homes. Sang. Els camillers actuen. Els projectils xiulen. Cau més gent. És difícil anar endavant. El capità ho notifica. Res... Endavant, -ordres de l'alt Comanament- cal establir una línia ben profunda. Cal arribar a una cota dominant que tenim al davant, i que no és de ningú... Tornem a avançar. Ara és l'artilleria... Ens fregeix... Esclaten els anti-tancs l'un darrera l’altre. Un casalot que ens protegia de les bales lleugeres, és enderrocat amb l'artilleria. Sort que no hi érem... Ens hauria liquidat... La terra ens cobreix més d'una vegada, i la pudor de la pólvora ens mig ofega. Comença a faltar munició. Enllaços! Qui sigui, a cercar-ne...! Per entremig de l'infern hi van. Mereixen un monument aquests enllaços.

La cota... Cal ocupar-la. Avant... Tanqueu els ulls si teniu por! Aprofiteu els replecs, les arrugues del terreny, amagueu-vos, però avant! Els embuts també ens protegeixen.

La terra és molt humida. La rosada de la nit i la broma l'ha deixat xopa. És igual. Ens hi encastem com si fóssim l'herba. Només ens aixequem de tant en tant, fem un salt, i altra vegada encastats a la terra.

La cota ja tenim davant del nas. Quasi ja és nostra. Més ben dit, ja ho és. Els més valents o atrevits hi són ja. Per més que tirin no els fan marxar. N'hi han que es posen drets i criden amb entusiasme. Poc a poc, pugem els altres. Quatre pedres al davant, fent de parapet, ens protegeixen una mica. Tinc cinquanta cartutxos. D'altres en tenen menys. Ordres concretes: Estalviar la munició! Tirar espaiadament. Ara, l'artilleria enemiga, té objectiu precís. Llença sobre la muntanya projectils i projectils. El capità, ordena: Que ningú es mogui. *Resistir!*

Resistim, i amb el matxet, fem forat lentament, posant pedres fins a cobrir-nos.

Ve la munició! Almenys no patirem per a llençar metralla.

Només deuen ésser les tres de la tarda. El sol encara està molt alt. Tenim feina per estona. Donaríem qui sap què, perquè s'acabés el dia.

El cor et salta cada cop que esclata un projectil. La terra tremola, però t'hi encastes. Almenys poguéssim fortificar...!

¡Sembla mentida que una cresta plena només de rostoll, roca i farigola, valgui tant de material, i els homes, la defensin fins a morir-hi!

Els camillers no van massa depresa. Potser el lloc de Socors és massa lluny .. Tenim un ferit que ens crispa els nervis. Segurament pateix i molt. Sense esperar camillers, se l'emporten. Millor... Aquests homes que sofreixen i s'exclamen, fan perdre el valor, que ja no és massa elevat, quan pica tant l'artilleria.

Finalment, la nostra, canta. Ja era hora. Ara respirem una mica. Al cap de poc, acaba la *pesadilla* artillera que ens martiritza. Podem respirar. Només de tant en tant, passa el brunzir de la metralladora. Es veu que s'han resignat a la nostra conquesta. Ja no ens martiritzen la cota. La nostra artilleria també calla. El sol va a la posta. Hi ha una calma gran, com si no hi hagués hagut batalla. Abans de començar la fortificació -s'ha fet ja de nit,- enterrem els morts, els nostres morts que han caigut en la lluita... SANTIAGO LLEONART ITXART 722 Divisió. 213 Brigada, 852 Batalló. 4ª Cia.

Llibertat, 733, 2 de desembre de 1938.

JOSEP MONSERRAT I CUADRADA (1877-1958)

Les dades per a l'estudi d'aquest personatge m'han estat amablement ofertes pel seu nét Joaquim Montserrat i Bartra, que també ha fet la transcripció del dietari del seu exili. El meu agraïment pel seu treball i atenció.[181]

Arxiu Joaquim Montserrat i Bartra

Josep Monserrat i Cuadrada va néixer a Mataró, a l'any 1877, en el si d'una família d'industrials adobers. El seu pare, Domènec Monserrat, procedent de la població de Valls, s'havia casat amb la mataronina Carme Cuadrada que heretà una adoberia a Mataró al carrer d'Isern.

181 Amb posterioritat a l'elaboració d'aquest estudi Joaquim Montserrat publicà un extracte del mateix al Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. MONTSERRAT, «Josep Monserrat».

Fou escolaritzat al col·legi de Santa Anna de Mataró, on estudià batxillerat. Prengué la direcció de l'empresa familiar i, a la vegada, participà activament en la vida social i política de la ciutat. A l'any 1916, com a integrant de la Unió Regionalista, participà en la *Diada de la Llengua Catalana,* celebrat a Mataró.[182]

La seva implicació a la política local el portà a ser regidor per la Lliga Regionalista a l'Ajuntament de Mataró des de l'any 1912. En assolir l'alcaldia mataronina el cap d'aquesta formació Joaquim Capell i Vidal, a l'any 1920, Josep Montserrat fou nomenat tinent d'alcalde i substituí Capell en la primera magistratura local en ésser cessat Capell, temporalment, a l'any 1922.

Josep Monserrat s'integrà a la Unió Catalana de Mataró*,* afiliada a la Lliga Regionalista. Segons Marta Manté a Mataró a la Lliga «...acudieron los antiguos monárquicos mataroneses. Y a ella acudieron también la mayoría de los sectores católicos de las clases medias identificados con una ideología religiosa y conservadora. La distribución del voto en este sentido es ilustrativa».[183]

A les eleccions municipals del febrer de 1931, que portarien a la proclamació de la República, a Mataró es presentaren la *Candidatura Republicano-Socialista* i la *Candidatura Administrativa.* En aquesta darrera hi estava integrat Josep Monserrat. Un cop proclamada la República, federals i socialistes decidiren excloure del govern als membres de la *Candidatura Administrativa* amb l'argument que no s'havien decantat a favor de la República.[184]

Monserrat tornà a presentar-se a la convocatòria d'eleccions municipals del 14 de gener de 1934 a la «Candidatura de Defensa Ciutadana» que tenia com a oponent la Candidatura del Front Únic d'Esquerres.[185]Val a dir que a la «Candidatura de Defensa Ciutadana» s'hi presentaven aplegats membres de la Lliga, de la CEDA i Tradicionalistes.[186]

---

182 «...insistint en la necessitat de treballar sens descans per portar a les Escoles l'ensenyança de la Llengua Catalana i recabar l'autonomia de l'ensenyança per aconseguir enlairar-la degudament i a son nivell, a lo que s'hi oposa l'acció del centralisme per medi de la intromissió desmesurada i funesta dels inspectors d'ensenyança». *La Veu del Círcol*, 70, 15.1.1916.
183 MANTÉ, *La Segona República,* 160.
184 MANTÉ, *La Segona República,* 14.
185 MANTÉ, *La problemática,* 257.
186 MANTÉ, *La Segona República, 79.*

En paral·lel a això Josep Monserrat formà part del *Cercle Catòlic d'Obrers,* entitat dirigida per rellevants personalitats de la burgesia local, que intentaven promoure en el si del moviment obrer -a partir d'activitats culturals i recreatives- les idees del catolicisme social impulsades per la *Rerum Novarum* de Lleó XIII[187] i, des de l'any 1907 fou membre de la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis de Mataró, essent-ne escollit president a l'any 1933.

Aquestes pinzellades biogràfiques ofereixen el marc ideològic del personatge objecte del present estudi.

Una de les característiques del *Relat autobiogràfic* de Josep Monserrat que es posa a consideració del lector en aquest treball és que va ser escrit -en el seu inici- com a narració de fets esdevinguts en el passat[188] i, a partir del moment que el seu protagonista s'embarcà en direcció al Brasil, prengué el caràcter de dietari.

El primer format fou obligat per les circumstàncies de la detenció, empresonament i judici en les quals, per raons òbvies, no disposava d'elements per plasmar tot el que li esdevenia. Una vegada recuperada la llibertat i, per tant, durant l'exili, el text es convertí en un dietari on anotà amb meticulositat -gairebé obsessiva- el que el seu autor havia fet durant tot el dia, llocs on havia dinat o sopat, els carrers i zones de la ciutat que havia transitat, etc., sense oblidar mai totes les persones amb qui havia parlat.

Aquesta capacitat descriptiva és particularment interessant quan analitza els personatges que troba en els diferents moments del seu periple. Personatges dels quals ofereix, sovint, veritables descripcions sociològiques, com les que fa dels seus companys de captiveri.

Aquesta exhaustivitat descriptiva no es limita a fets puntuals o anecdòtics sinó que es troba farcida de reflexions de tot tipus sobre els fets que li anaven succeint. Els seus pensaments volaven constantment vers la família de la que es trobava molt allunyat però, també, seguia amb molta atenció els esdeveniments de la guerra espanyola i, per extensió, la situació

187 REIXAC, *Els orígens.*

188 «...davant la facilitat amb que fugen de la memòria moltes coses sota el pes de nous *aconteixements*, sens pretensió de cap mena i proposant-me sols conservar un record d'aquest temps tant agitat». MONSERRAT, *Relat,* p. 1

política internacional -a nivell europeu- que es trobava en moments de màxima tensió.

Si en algun moment la seva sensibilitat es desbordava era en referència a la seva profunda pietat religiosa. Durant l'exili fora d'Espanya assistia amb una extraordinària regularitat a tota mena d'actes religiosos: misses, celebracions de l'ofici diví, processons. Tots aquests actes el reconfortaven emocionalment i ho féu palès en els seus escrits a la vegada que, bon coneixedor de la litúrgia, era capaç d'anotar les particularitats d'un himne cantat a les vespres o de qüestionar el nombre de ciris a l'altar o el color dels ornaments litúrgics en determinades solemnitats.

El *Relat* de Josep Monserrat s'inicia amb unes reflexions per emmarcar els fets que s'esdevingueren d'ençà el 18 de juliol de 1936. Entre d'altres, parlava d'un «terrorisme roig» fomentat des del «govern» o, de com la llei de la Reforma Agrària, «*agraviava* una gran part dels interessats en l'Agricultura». En referència a l'àmbit industrial criticava que s'hagués sacrificat el «règim imperant de llibertat de treball» el que havia originat «un estat de fonda agitació i preocupació, creant el que se'n diu una atmosfera irrespirable».

Per a l'autor d'aquest *Relat* els responsables del conflicte civil eren «Agents amb fòbies criminoses de banda i banda, uns amb imprudències i altres donant al vent banderes irrealitzables». Monserrat contraposava a aquests extremismes la seva pròpia posició en reivindicar «una pau social que amb evolucions lentes, les úniques que fan bé al cos social, sense contrapartida de mals, poguessin permetre una solució justa als problemes plantejats».

El moderantisme econòmic i social del seu autor resten ben explícits en aquests apunts.

Josep Monserrat fou detingut la nit del 18 al 19 de juliol de 1936 al seu domicili del carrer Isern de Mataró per membres de la policia, en un seguit de detencions que s'estengueren a personalitats significatives dels partits dretans. L'habitatge i la fàbrica foren sotmesos a escorcoll i, a les golfes del domicili, foren localitzades dues escopetes de cacera de mitjans del segle XIX, que es convertiren en peces de convicció.

Traslladat a la seu de l'Ajuntament de Mataró s'entrevistà amb Salvador Cruxent i Josep Abril -sengles alcaldes de la ciutat en etapes precedents- que li aconsellaren, per la seva seguretat, que acceptés el trasllat a la prefectura de Barcelona.

El trasllat fins a Barcelona s'inicià el 19 de juliol i es convertí en un complicat periple enmig dels controls de les diferents milícies locals i sindicals que havien construït barricades amb llambordes, protegides amb metralladores, on s'inspeccionaven tots els vehicles que circulaven. Les dificultats feren que la comitiva restés un parell de dies retinguda a Badalona. A aquesta població començaren a fer-se càrrec de l'abast de la violència revolucionària. A la fi, el dia 22, els presos arribaren a la comissaria de Via Laietana on foren reclosos.

D'entre els companys de captiveri en aquest indret esmenta dinou falangistes, «alguns encara tenien inflades les espatlles i el sota-aixella de les culatades del fusell», dirigits per Luis Gutiérrez Santamarina, un dels primers dirigents de la Falange a Barcelona. També s'hi trobava el comediògraf Pedro Muñoz Seca, que havia estrenat una obra a Barcelona la nit anterior al sollevament militar. Enumera, a més, diferents preveres, membres d'ordes religioses, un militar compromès amb el sollevament i un membre del Sindicat Lliure.

El dia 29 de juliol de 1936 fou traslladat als calabossos del Palau de Justícia. Aquí coincidí amb el prevere Josep Bonet, beneficiat de Santa Maria del Mar. Es produí un interessant diàleg entre Bonet i Monserrat sobre les riqueses de l'església en el context d'una revolta social «Comentàvem alguna vegada si hauria estat possible, amb prudència, prevenir les conseqüències d'un moviment revolucionari d'aquesta mena, convenint, després d'examinar el cas, que, tal com diu l'Evangeli, la única riquesa que no ens pot ser robada és el bé que fem, i que, per tant, allà on els diners estan més segurs és quan són donats als pobres». Aquesta reflexió permet copsar l'empremta del catolicisme social en el pensament de Josep Monserrat.

Durant l'estada en aquesta instal·lació judicial tingueren la notícia que uns companys de captiveri a la prefectura de Via Laietana havien de ser

traslladats al vaixell-presó *Uruguay.* Però en el trajecte el furgó fou desviat i els presos foren assassinats. Monserrat comentà aquests fets amb una dura crítica genèrica contra tot el moviment anarquista: «De seguida comprenem com una camioneta es desviaria i els hi aplicarien la única pena que diuen els anarquistes, partidaris de l'abolició de la pena de mort quan creuen que a ells serà aplicada, però que titulen la única efectiva, quan és pels altres».

L'autor del relat no desaprofità l'oportunitat per descriure de forma prolixa les característiques humanes i les activitats del qui ell anomenava «xoriços».

De l'estada als calabossos del Palau de Justícia Josep Monserrat no en féu més que elogis. Segons el seu parer, davant la situació caòtica que es vivia a l'exterior, amb constants assassinats, als empresonats, per contra, «ens anà entrant una confiança, encara augmentada per aquella altra consideració de que la nostra seguretat estava més garantida quant menys es recordessin de nosaltres, i en aquest motiu els calabossos eren un amagatall de primer ordre». Fruit d'aquesta sensació de seguretat arribarien a demanar al jutge instructor que els mantingués retinguts a aquestes instal·lacions judicials.

El dia 9 d'agost de 1936 fou traslladat a la presó Model. Del recorregut entre els dos espais retingué la imatge de la ciutat, encara amb barricades i milicians armats. Un altre aspecte colpí la seva sensibilitat de classe «Al passar per davant del Ritz veiem com aquell Hotel s'havia convertit en un afarta-pobres amb taules sense estovalles i concurrència tavernària».

L'estada a la presó Model es perllongà des del dia 9 d'agost de 1936 fins al 27 de novembre del mateix any en què fou definitivament alliberat.

El relat que Monserrat féu d'aquests tres mesos d'empresonament el converteixen en un document històric de primera mà per conèixer, no sols el funcionament intern de la institució en etapa republicana, sinó, bàsicament, per comprendre l'abast de les capacitats col·lectives d'organització i creació de xarxes de solidaritat entre els reclusos.

Josep Monserrat descriu els horaris del centre penal, l'organització interna, l'arribada constant de nous reclusos procedents, principalment, del món industrial o de les classes mitjanes, com podien ser el futur alcalde de

Barcelona, el notari Porcioles o el director de l'institut Balmes de Barcelona, i l'ingrés continuu membres del clergat. Cal tenir present que, entre els mesos de juliol i setembre de 1936, ingressaren a la presó Model de Barcelona 1.398 persones.[189]

Entre les moltes situacions que l'autor narra caldria citar l'impacte que podia tenir sobre la població reclosa la *visita* d'un escamot de la FAI. També deixar constància de l'actitud del director del centre al dia següent d'aquest fet. En paraules de Monserrat «Es donà a conèixer com a Director del Establiment i dient-nos que lamenta amb tota l'ànima el succeït ahir. Diu que ell considera el Pres com un dipòsit sagrat confiat a la seva custodia i que, tant prompte tingué coneixement de lo ocorregut, es presentà immediatament a la Generalitat a denunciar el cas, demanant al Exm. Conseller, instruccions i garanties per a tranquil·litat de la seva consciència d'home d'honor».

Aquest mateix personatge fou el responsable de la iniciació d'un cicle de conferències per als presos impartida pels mateixos empresonats, entre els quals hi havia homes prou qualificats acadèmicament o professionalment.

Malgrat tot es continuaren produint situacions en les quals persones eren extretes de la presó pels comitès antifeixistes de la població de procedència dels empresonats i, a continuació, eren assassinats o bé, persones alliberades a hores intempestives que, en sortir del centre, eren tirotejades. Això féu escriure a Monserrat «Així doncs, no es d'estranyar que fos rebuda amb plors una ordre de llibertat».

Un dels apartats referits a l'estada a la presó Model porta per títol «Els presos teníem algunes coses que faltaven als de fora» i en aquest punt l'autor de l'escrit relata com, degut al fet que l'economat de la presó estava molt ben proveït, quan es retornaven als familiars dels presoners els cistells en els quals els hi havien portat queviures, eren els mateixos reclusos qui hi posaven patates, algun pot de llet condensada o algun altre producte adquirit a l'esmentat economat de la presó i que, a l'exterior, era molt més difícil de poder assolir.

189 FONTOVA, *La Model*, p. 82.

Però no era únicament aquest element el que es disposava dintre reixes que era pràcticament inaccessible a la resta de la població. Atesa la personalitat profundament religiosa de Josep Monserrat el gran nombre de preveres internats en el centre permetia que a les hores d'esbarjo, passejant pel pati, qui ho volgués es pogués confessar «Verdaderament en això teníem un avantatge que no tenien els de fora amb la massacre de sacerdots i religiosos, que feia que els que no foren morts, estaven amagats o fugitius i era difícil el servei religiós». La confessió no fou l'únic sagrament que es practicà a la presó. Alguns preveres deien missa amb un ritual anomenat «Missa de Catacumbes (...) això és, sens altar ni ornaments, ni vasos sagrats, reduint els textos a lo indispensable, car no era possible l'ús del missal». En aquestes celebracions es consagraven engrunes de pa que es donaven als condemnats a mort com a viàtic, però també als devots que volien combregar.

El 23 de novembre de 1936 fou la data que es celebrà el judici de Josep Monserrat i al seu company mataroní, Francesc Arenas, detingut el mateix dia. «La nota que destacava era que jutges, fiscal i advocat anaven de caçadora, amb pistoles al cinturó, algunes amb gran nombre de cartutxos, com si haguessin de prendre part en alguna acció de guerra. El president, que era l'advocat Jesús Pinilla, vestia d'americana i camisa normal».

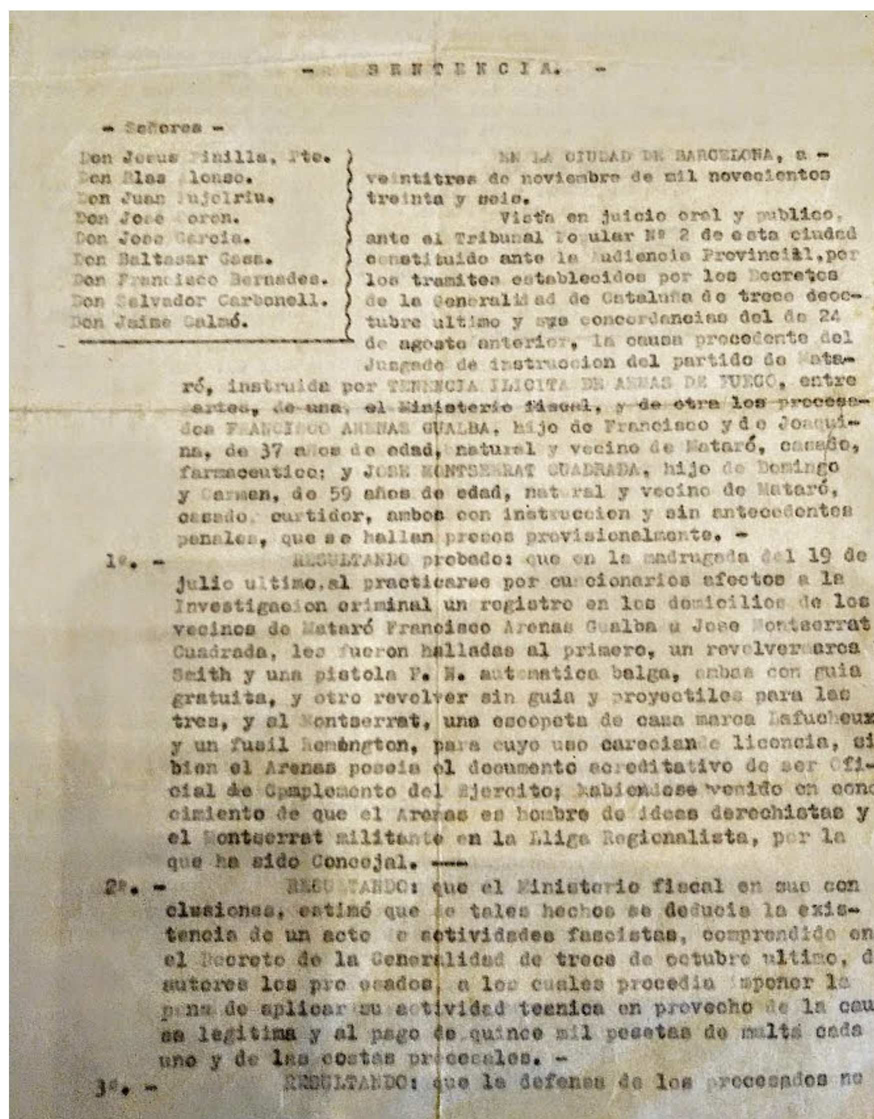
Després dels primers interrogatoris, per part de jutge i fiscal, la defensa de Monserrat presentà els testimonis, concretament tots els treballadors de la fàbrica familiar, encapçalats pel fill de l'acusat, Domènec Montserrat. Un dels qui declararen fou Domènec Geremias, treballador de l'empresa familiar, membre de la FAI i de la Brigada d'Ordre Públic de Mataró.[190]Segons Domènec Montserrat, Geremias declarà en el judici « "Jo dic que aquest home que esteu jutjant és un home bo, amb el que sempre hem pogut avenir-nos i que seria molt equivocat condemnar-lo".

La sentència es dictà el 23 de novembre de 1936 i considerà provat que a Josep Monserrat li foren trobades «una escopeta Lefucheux y un fusil Remington para cuyo uso carecían de licencia». La mateixa sentència reconeixia que Monserrat era «militante en la Lliga Regionalista por la que ha

---

190 GIMÉNEZ, *Mataró*, 105.

sido Concejal». Davant aquest fets fou condemnat com autor «de un acto de actividades fascistas» al pagament d'un sanció de 5.000 pessetes.

- SENTENCIA. -

- Señores -

Don Jesus Pinilla, Pte.
Don Blas Alonso.
Don Juan Pujolriu.
Don Jose Moren.
Don Jose Garcia.
Don Baltasar Casa.
Don Francisco Bernades.
Don Salvador Carbonell.
Don Jaime Calmó.

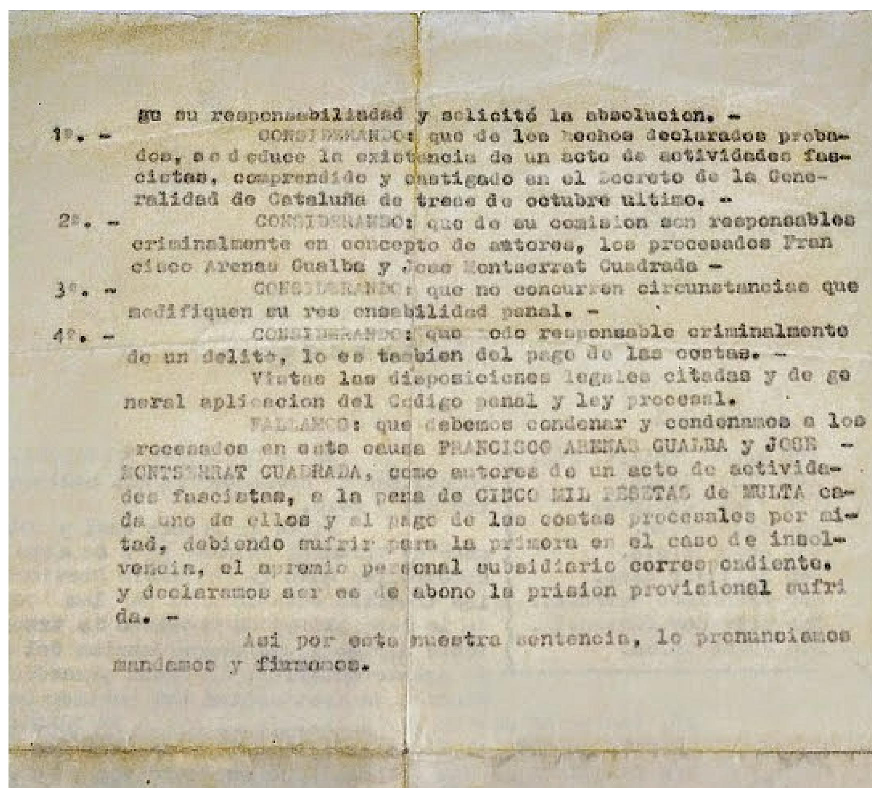
EN LA CIUDAD DE BARCELONA, a veintitres de noviembre de mil novecientos treinta y seis.

Vista en juicio oral y publico, ante el Tribunal Popular Nº 2 de esta ciudad constituido ante la Audiencia Provincial, por los tramites establecidos por los Decretos de la Generalidad de Cataluña de trece de octubre ultimo y sus concordancias del de 24 de agosto anterior, la causa procedente del Juzgado de instruccion del partido de Mataró, instruida por TENENCIA ILICITA DE ARMAS DE FUEGO, entre partes, de una, el Ministerio fiscal, y de otra los procesados FRANCISCO ARENAS GUALBA, hijo de Francisco y de Joaquina, de 37 años de edad, natural y vecino de Mataró, casado, farmaceutico; y JOSE MONTSERRAT CUADRADA, hijo de Domingo y Carmen, de 59 años de edad, natural y vecino de Mataró, casado, curtidor, ambos con instruccion y sin antecedentes penales, que se hallan presos provisionalmente. -

1º. - RESULTANDO probado: que en la madrugada del 19 de julio ultimo, al practicarse por funcionarios afectos a la Investigacion criminal un registro en los domicilios de los vecinos de Mataró Francisco Arenas Gualba u Jose Montserrat Cuadrada, les fueron halladas al primero, un revolver marca Smith y una pistola F. N. automatica belga, ambas con guia gratuita, y otro revolver sin guia y proyectiles para las tres, y al Montserrat, una escopeta de caza marca Lafucheux y un fusil Remington, para cuyo uso carecian de licencia, si bien el Arenas poseia el documento acreditativo de ser Oficial de Complemento del Ejercito; habiendose venido en conocimiento de que el Arenas es hombre de ideas derechistas y el Montserrat militante en la Lliga Regionalista, por la que ha sido Concejal. ——

2º. - RESULTANDO: que el Ministerio fiscal en sus conclusiones, estimó que de tales hechos se deducia la existencia de un acto de actividades fascistas, comprendido en el Decreto de la Generalidad de trece de octubre ultimo, de autores los procesados, a los cuales procedia imponer la pena de aplicar su actividad tecnica en provecho de la causa legitima y al pago de quince mil pesetas de multa cada uno y de las costas procesales. -

3º. - RESULTANDO: que la defensa de los procesados no

ge su responsabilidad y solicitó la absolucion. -

1º. - CONSIDERANDO: que de los hechos declarados probados, se deduce la existencia de un acto de actividades fascistas, comprendido y castigado en el Decreto de la Generalidad de Cataluña de trece de octubre ultimo. -

2º. - CONSIDERANDO: que de su comision son responsables criminalmente en concepto de autores, los procesados Francisco Arenas Gualba y Jose Montserrat Cuadrada -

3º. - CONSIDERANDO: que no concurren circunstancias que modifiquen su responsabilidad penal. -

4º. - CONSIDERANDO: que todo responsable criminalmente de un delito, lo es tambien del pago de las costas. -

Vistas las disposiciones legales citadas y de general aplicacion del Codigo penal y ley procesal.

FALLAMOS: que debemos condenar y condenamos a los procesados en esta causa FRANCISCO ARENAS GUALBA y JOSE MONTSERRAT CUADRADA, como autores de un acto de actividades fascistas, a la pena de CINCO MIL PESETAS de MULTA cada uno de ellos y al pago de las costas procesales por mitad, debiendo sufrir para la primera en el caso de insolvencia, el apremio personal subsidiario correspondiente. y declaramos ser es de abono la prision provisional sufrida. -

Asi por esta nuestra sentencia, lo pronunciamos mandamos y firmamos.

Arxiu Joaquim Montserrat i Bartra

El 27 de novembre abandonava la presó Model de Barcelona i s'instal·là provisionalment a Barcelona «Entre les nostres amistats s'havien produït clarianes per assassinat i altres estaven amagats». Davant d'aquesta situació s'optà per no tornar a Mataró i es plantejà l'opció de fugir a l'estranger.

El fill de Josep Monserrat, Domènec, exposà l'existència d'un projecte de fugida que s'havia organitzat amb la participació d'altres mataronins i amb la gestió de Jaume Lluís Ubiñana, persona molt propera al cap d'Ordre Públic de Mataró, Jaume Lluís.[191]

Es dugué a terme el 5 de desembre de 1936. Segons l'autor del relat els feren a mans un salconduit «del Coronel Sandino, *jefe* del Departament de Defensa Militar de la Generalitat, que consisteix en una ordre als controls per a que ens deixin el pas franc fins després de Figueres, car anem a examinar les possibilitats d'un camp per aterratge d'avions.»

191 GIMÉNEZ, *Mataró*, 170.

Segons escrigué Domènec Montserrat el cost de l'operació fou de 10.000 pessetes. Per ponderar l'abast d'aquesta xifra es podria prendre en consideració que un milicià, a partir del 15 d'agost de 1936, passà a cobrar 10 pessetes diàries.[192]Quantitat que es considerava lleugerament superior a la de la resta de salaris a l'àmbit productiu.

Josep Monserrat fou recollit per un cotxe «d'Aviació Militar» al lloc de residència a Barcelona i, després d'un viatge sense massa incidents, tot i haver de fer els darrers kilòmetres a peu de nit per la muntanya, arribaren el dia següent a Perpinyà.

En aquesta ciutat contactà amb un bon nombre d'exiliats, alguns d'ells mataronins. Un cop establert a aquesta població mantingué correspondència amb la seva família, a través de personalitats figurades. Així, a tall d'exemple, el 14 de desembre l'escrivia el seu fill, des de Vilassar, sota el nom de Joan Banchs, mentre el destinatari de la carta era Miquel Tenas tot i que, en realitat, qui rebia l'escrit era Josep Monserrat.

Precisament, per aquesta carta, tingué coneixement del futur viatge a Amèrica que tenia planejat fer un altre membre de la família, Francesc Recoder Clavell, que aleshores es trobava a la ciutat belga d'Anvers, on es trobava per la seva activitat professional vinculada a la negociació de pedres semiprecioses i diamants.

El 22 de desembre deixà Perpinyà per tal de trobar-se a París amb Recoder. Fent gestions a Paris per obtenir la documentació necessària pel viatge: «Tornant del Consolat veiem la oficina espanyola de turisme convertida en propaganda antifranquista amb cartells on se veuen criatures mutilades per les bombes d'aviació i destrosses en monuments per efectes de l'artilleria o l'aviació. És una cosa que indigna per la baixesa, car aquestes exhibicions les fan els autors de tants assassinats de persones indefenses, o els qui no pogueren evitar dels seus partidaris la comissió d'assassinats, incendis i saquejos».

El 24 de desembre ja estaven a Anvers on hi trobaren altres mataronins, el matrimoni format per Antoni Boter i Clavell i Mercè Sans.

---

192 CARRERAS, *Columnes*, p. 14.

Les gestions per obtenir la documentació necessària que li permetés l'entrada al Brasil el portaren a Brussel·les. Allí es trobà amb personalitats de la Lliga com Josep M. Casabó i Torres, que havia estat diputat al parlament de Catalunya i a les corts republicanes, Joan Ventosa i Calvell, ministre i diputat durant la monarquia, diputat a l'etapa republicana i, ja a l'etapa franquista, «procurador en Cortes»[193], Miquel Vidal i Guardiola, diputat en dues legislatures a les corts republicanes i al Parlament de Catalunya, J. Mª Tallada, diputat al Parlament de Catalunya. Segons Josep Monserrat el mateix Cambó havia abandonat Brussel·les tres dies abans.

Joan Ventosa introduí Josep Monserrat davant del diplomàtic Ernesto de Zulueta e Isasi que tenia la representació dels militars sollevat a Bèlgica per tal que li facilités els tràmits administratius per a la concessió del passaport. Aquest l'adreçà al consolat de Düsseldorf atès que Alemanya havia reconegut oficialment el govern colpista.

Je soussigné, certifie que Monsieur José Monserrat Cuadrado, sujet espagnol, titulaire du passeport expédié sous le n° 8 par le Consulat d'Espagne à Dusseldorf, le 13 janvier 1937, m'est très honorablement connu, m'ayant été, en outre chaleureusement recommandé par une personne de toute ma confiance.

Bruselles, le 14 janvier 1937.

Ernesto de Zulueta

Ernesto de Zulueta.

193 DE RIQUER, *L´ultim*, p. 226.

El 13 de gener de 1937 el consulat d'aquesta ciutat li emetia el passaport que li permeté embarcar-se el dia 16 del mateix mes al port francès de l'Havre en el vapor *Formosa* amb destí al Brasil. El mateix dia de la partença ordenà a la *Banque Italo-Belge* d'Anvers la creació d'un txec bancari al seu nom, sobre Rio de Janeiro, per import de 3.000.000 de *milréis* -moneda brasilera en aquell moment- que tenia un contravalor de 5.670 francs belgues.

CONSULADO DE ESPAÑA
EN
DÜSSELDORF

Concedo
libre y seguro pasaporte a
Don José Monserrat Cuadrado
natural de Mataró
provincia de Barcelona
de estado casado
y de profesión Comerciante
para que pase al Brasil y al territorio del Gobierno Nacional en Burgos exclusivamente

Por tanto, encargo a las Autoridades civiles y militares de la Nación y ruego a las de los países extranjeros por donde transitare, no le pongan impedimento alguno en su viaje, antes bien le dispensen todo el favor y auxilio que pueda necesitar.

Düsseldorf, a 13. Jan. 1937 19
El Consul de españa:

2

CONSULADO DE ESPAÑA

3

Traduccion.

CONSULADO DE ESPAÑA
EN
DÜSSELDORF

Der unterzeichnete Spanische Konsul zu Düsseldorf stellt gegenwärtigen Paß aus für:
Herrn José Monserrat Cuadrado
gebürtig aus: Mataró
Provinz: Barcelona
Stand: verheiratet
von Beruf: Kaufmann
für die Reise nach: Brasil und zu der Gebi
der Nationalregierung in Burgos ausschließ

Ich ersuche demgemäß alle Zivil- und Militärbehörden Spaniens und bitte diejenigen fremder Staaten, die er auf seinen Reisen berührt, den Inhaber dieses Passes frei und ungehindert passieren zu lassen.

Düsseldorf, den 13. Jan. 1937 19
Der Spanische Konsul:

CONSULADO DE ESPAÑA

A bord la nau es trobà amb el seu nebot Francesc Recoder, amb qui havia de compartir no sols el viatge sinó l'estada al país sud-americà.

El primer dia de navegació Josep Monserrat ja s'adonà d'un detall ben significatiu sobre la composició del passatge del vaixell «El passatge que venia

d'Hamburg i d'Anvers era format quasi tot per jueus alemanys que els hi han fet la vida impossible a Europa, i van al Brasil i Argentina.» Dies més endavant féu el següent comentari «Seguim, encara, malgrat portem ja 17 dies de viatge amb molt poca relació amb els altres. El fet de ésser la majoria jueus i de no molt bona classe, ens obliga a una prudent reserva».

El dia 25 de gener de 1937 feren escala a Lisboa i cercaren amb avidesa premsa espanyola de la zona controlada pels sollevats «Comprem diaris per saber notícies d'Espanya, que llegim amb fruïció, i també diaris espanyols: Heraldo de Aragón, ABC de Sevilla, Faro de Vigo i La Unión de Sevilla que llegim amb fam, ja que no n'havíem pogut llegir d'aquesta idea des de feia molts mesos, car els que ens havien ofert a París, Havre, Bordeus i Brussel·les, eren tots dels rojos».

El 31 de gener de 1937, diumenge, es celebrà missa a bord «La primera vegada que hom veu celebrar tan august misteri en mig del oceà sens altre límit que l'horitzó, causa una impressió fondíssima, per l'estil de la que vaig tenir a la Presó al rebre entre aquelles reixes, en la cel·la de Mn. Ribes».

El dia 4 de febrer es projectà una pel·lícula a bord que, alhora que disgustà profundament Josep Monserrat, permet percebre més el seu univers mental i ideològic «Al vespre s'ha fet nova projecció de cinema que no he pogut resistir. He vist que el meu nebot s'ha anat a buscar un llibre per no presenciar la projecció d'una pel·lícula que diu que s'ha projectat al Foment. [Cinema de Mataró] Em resisteixo a creure-ho. De totes maneres la immoralitat no està sols en les escenes "realistes", que això sempre seria discutible, sinó en unes contraposicions entre el treball i el vici, que per defecte de comprensió, es sempre posar en lluita el mon dels treballadors manuals oprimits pels capitalistes viciosos, amb l'empeny en que són posades de manifest les escenes de disbauxa. La gent s'entrega al cinema i les conseqüències són l'estat social dels pobles, que, si Déu no hi posa remei, ni comunistes ni corporativistes podran aturar la desfeta».

No és gens sorprenent que aquesta crítica al cinema, com a causa del malestar social, es trobi àmpliament desenvolupada per Francesc Cambó en el seu *Dietari.*[194]

Les llargues jornades a bord transcorregueren per a l'autor del relat enmig de les festes socials organitzades pels passatgers de primera classe -de les quals no era gaire amant Josep Monserrat- que dedicà bona part del seu temps a l'estudi del portuguès i a la composició del seu dietari i relat dels fets anteriors a la fugida d'Espanya.

Una setmana després, l'11 de febrer de 1937, arribaren a Rio de Janeiro on foren rebuts per Francelino Horta personatge associat a Francesc Recoder en els negocis de pedres precioses.

De fet, l'estada al Brasil de Josep Monserrat -que s'allargà fins al mes de març de 1939- girà, bàsicament, entorn de dues activitats. Recolzar Francesc Recoder en la seva gestió de compra, talla i exportació de pedres semiprecioses i diamants,[195] per una part, i procurar el cobrament d'un deute que una empresa brasilera tenia amb l'adoberia que la família Monserrat tenia a Saragossa.

En aquests dos anys d'estada americana Josep Monserrat patí un seriós accident de circulació, fou detingut per temes relacionats amb els permisos d'estada al país, situació probablement induïda per adversaris en el món dels negocis, viatjà a Sao Paulo, Ipanema, Belo Horizonte i a Diamantina, on Recoder instal·là un obrador per la talla de les pedres semiprecioses i diamants que compraven als *garimpeiros* locals[196], visqué de prop les convulsions

194 «El cine és arribat arreu. No hi ha pagès que a l'anar al poble no hagi entrat al cine. I allí no li han fet un discurs, sovint del mal entendre: li han presentat un món tan viu com el món real (...) Han vist unes dones, quasi totes formoses, poc vestides o magníficament abillades. El pagès, el menestral, ha pensat en la dona pròpia ... i la comparació li ha donat la sensació de que l'estafaven (...) El cine els dóna, a més, l'espectacle de l'home que menja bé i que beu bé; és també un goig a l'abast de tothom, capaç d'ésser comprès per l'ésser més primitiu. La comparança amb la manera com satisfan aquesta necessitat primària els homes de cine i ell mateix li dóna a pensar que ell ho passa molt malament, mentre altres ho passen molt bé (...) I si del que passa als homes anem a les dones, la cosa és pitjor encara. Tota dona és naturalment coqueta: ho són les dones fins de les tribus més endarrerides del centre africà. Pensem en els sentiments que han de néixer en el cor d'una pagesa o d'una obrera al contemplar el luxe i les elegàncies que es poden permetre les dones que surten al cine, les que no treballen com ella i, per tant, no ho mereixen tant com ella». CAMBÓ, *Meditacions,* pp. 274-275.

195 «...que no serà convenient enviar a París i Londres pedres que siguin iguals a les que produeix Madagascar i que lapiden els alemanys a *ratos* perduts: topazis, turmalines i ametistes, però per les aiguamarines, que és el nostre fort, les notícies són optimistes». *Relat*, 15.5.1937.

196 Les seves dependències professionals foren visitades per personalitats prou rellevants «El dematí passa volant mentre preparo alguns lots de pedres triades, unes per Sissí, mentre ell pesava i preparava altres lots. La presència de la Emperadriu d'Holanda, que parla espanyol a la perfecció, ha acabat de fer passar més de pressa el dematí. Ha

polítiques del país amb l’autocop d’estat dut a terme pel president Getúlio Vargas el 10 de novembre de 1937. També tingué ocasió de conèixer de ben de prop a diversitat cultural i ètnica[197] d’aquells extensos territoris.

Josep Monserrat entrà ràpidament en contacte amb la colònia catalana que residia aleshores a Brasil, començant pels mataronins Ventura Julià Serrat, farmacèutics, amb qui feia més de 30 anys que no s’havien vist i els seus nebot Jaume i Blanca Mauri Julià; Josep M. Torrent i Carbonell i la seva esposa Germain Guillois; Bassols, d’Olot; Costa, comerciant de cuirs de Barcelona; Margarit, enginyer agrònom amb coneixences comunes a Mataró; Manuel Berenguer Oriach, de la «plaça de l’Havana». Julià i Carbonell es convertiren contactes gairebé diaris de Josep Monserrat, arribant a intervenir, fins i tot, en problemes interns d’aquestes famílies..

En referència a la seva família a Mataró, Monserrat organitzà un sistema per tal d’abastir-los dels elements que els era impossible comprar en un territori de rereguarda. El mecanisme consistia en trametre francs francesos a Joan Serra, persona de confiança que es trobava a Perpinyà, i aquest comprava productes com bacallà, llaunes de sardines, xocolata, llet condensada, que feia arribar a Mataró.[198]

El 28 de gener de 1938 anotava una notícia que l’afectà personalment. Un bombardeig sobre la presó Model de Barcelona.[199]

En el seu deambular constant per les ciutats Josep Monserrat, com a bon observador que era, féu anotacions tan dispars que podien anar des de la construcció de gratacels[200] -sobre els quals no amagava la seva opinió

portat a lapidar berils torrats, als que professa especial *carinyo* per haver estats trobats en una hisenda que era del seu pare. D’altra part ha examinat anells amb aigües marines, triant una pedra per muntar un anell». *Relat,* 17.8.1937.

197 «Lo més notable és que no només es veuen negres que són criats, xofers, cobradors de tramvia, agents de la policia, soldats o rentadores, cosidores o obreres de tota mena, sinó propietaris, metges, estudiants d’ambdós sexes, que el diumenge es prenen els carrers principals per us d’ells». *Relat,* 7.3.1937.

198 «He sortit per a comprar 500 francs per enviar a Perpinyà a Joan Serra per a que segueixi fent *envios* a casa , de totes aquelles coses que els fan falta en tot aquest garbuix de la guerra». *Relat,* 22.9.1938.

199 «Al llegir el diari he tingut un sobresalt. Diu que l’aviació rebel ha llençat bombes sobre Barcelona, caient-ne una a la Presó, damunt la galeria 6a, on hi ha els presos feixistes, diu el diari, matant tres persones i ferint-ne vàries. Al sortir-ne, hi quedaven bons amics, que de segur encara n’hi haurà algun. Quin ensurt deuen haver passat. I encara per torna l’escarni del mot de feixistes, quan en realitat no són res més que retens que guarden per a valorar el seu canvi amb altres, o per a fer rajar diners de les seves famílies. Que Déu els hagi acollit en el seu Sí, i als ferits i als que passaren el *susto,* tota la seva ajuda amb la seva santa Gràcia». *Relat,* 28.1.1938.

200 «A la tarda, després d’haver posat en ordre uns escrits, surto a fer un passeig, admirant la construcció dels primers “andars” que en diuen aquí, d’un gratacels. (...) La preparació dels nervis de l’edifici amb caixes de fusta, que a l’omplir-se de formigó de ciment, amb les *varilles* de ferro que ja estan prèviament posades, donaran la forma al

escèptica[201]- fins a la diversitat ètnica o cultural de la societat brasilera, que xocava frontalment amb la seva mentalitat eurocèntrica.[202]Òbviament la situació política del país no li era pas indiferent.[203]

En els seus viatges a Diamantina Josep Montserrat té la capacitat de captar ambients i situacions que ben bé es podrien retrotraure a etapes molt anteriors en el temps o que, talment, podrien formar part de l'ambientació d'un guió cinematogràfic.[204]

Els comentaris sobre les celebracions religioses ocupen moltes pàgines del seu relat, normalment elogiosos, tot i que no ho és sempre la seva percepció de la figura femenina en ambients litúrgics.[205]

---

gegant de pedra, o més ben dit, de ciment armat. És cosa molt curiosa que reté una bona part de desvagats que ho estan contemplant, i que suposa un capítol de despeses que encareix extraordinàriament aquesta mena de construccions, ja que primer les han de fer en fusta, que és el motllo, per desprès omplir-les de formigó, formigó, que pasten amb una màquina i eleven amb un muntacàrregues especial que buida en una tremuja d'on omplen *carretilles* de ma que passen per damunt de fustes per bolcar-les a on els encarregats indiquen, havent-hi uns altres que amb tirassos i paletes aplanen la pasta amb gran rapidesa». *Relat,* 27.2.1937.

201 «Aquest edifici és un gratacels grandiós, el més alt d'Amèrica del Sud, i no faria cap mal paper entre els famosos de Nova York. En la seva part més alta arriba a comptar 26 pisos, o "andars", que diuen aquí. Dintre la lletgesa intrínseca d'aquesta mena d'edificis, hem de convenir que té certa gràcia, cosa que fa perdonable la desgraciada idea que quasi sempre informa aquesta mena de construccions». *Relat, 3*.3.1937.

202 «Ballaven els balls dels negres, que a Europa algunes senyoretes "chic" pretenen imitar com la cosa de més novetat, però que si la veien ballar per negres autèntics, quasi segur que desistirien. Les convulsions del cos, amb uns moviments que semblen de borratxos, o que realment és precís estar begut per realitzar-los sens vergonya, provoquen al que no hi està acostumat, veritables ganes de vomitar. Realment es veu clar que ha estat una raça subjecta i, encara que ara té llibertat ben respectada, no poden destruir els seus trets adquirits amb segles de subjecció». *Relat,* 28.11.1937.

203 «Registro també un *aconteixament* que pot tenir transcendència en els anals de la vida política brasilera: S'han dissolt tots els partits polítics, inclòs el "integralista", havent-se'ls hi fet registres en els seus centres i pres armes i municions. No cal dir que encara amb més sanya s'ha perseguit els socialistes i democràtics». *Relat*, 6.12.1937.

204 «A la tarda sortim a donar un passeig per a que jo em pugui fer càrrec de la població i, tornant, entrem a casa del *tio* Tomé, que és una casa mig taverna, mig compra venda de cristalls i "lembranças" del Brasil. Té un lloro a la porta, al sostre i parets pengen fletxes dels indis, espingardes de pedra foguera, pistoles també de *pedernal*, pells de serpent, *bocados* i estreps, esperons i cascos de soldat. Té un mostrador amb cristalls per aficionats i mostres per a comerciants. A la eixida té lligada una mena d'àliga, que aquí anomenen còndor, més alta que en Josep. És una casa freqüentada per "garimperos" i, al poc que ens havíem assegut per prendre una cervesa, s'acosta un amb barbes d'un mes a oferir una pedra de més de dos quirats per 600 mil reis. N'ofereixo 300 mil i queda per mi. L'ha examinada Sissí i troba que donarà un brillant de més d'un quirat, i sembla que el color serà blanc i pur, amb el que es farà un bon negoci». *Relat,* 20.1.1938.

205 «Amb dificultat assoleixo entrar fins a les piques de l'aigua beneita, sofrint empentes, però de gent que no vol pas fer mal, veient a prop un cor improvisat, on se van col·locant diferents noies de totes les edats i condicions, totes de raça blanca, que, junt amb vuit o deu senyors, s'anaren reunint per a cantar acompanyats per violins, *cel·los* i contrabaix, dirigits tots per un frare franciscà descalç, que feia contrast amb les de morros pintats, permanents a l'aigua i al foc, ungles envernissades, mànegues a propòsit per rentar els plats i esquenes a l'aire. Malgrat vestimenta tan profana, es comportaven generalment bé, el que justifica, una vegada més, allò de que l'hàbit no fa el monjo. Es veu que a Rio no regeixen les Constitucions Sinodals Espanyoles, ni les disposicions de Pius X sobre música religiosa, que prohibeix els cors mixtes per a l'execució dels cants litúrgics, no permetent el cant d'homes i dones en conjunt, més que formant part de la massa popular, mai com "escola cantòrum". Aquí això, per ara, no causa escàndol, fent un conjunt acceptablement artístic». *Relat,* 13.6.1937.

Altres vegades les lectures de les misses dominicals li permetien reflexionar sobre els fets d'Espanya a la llum de l'Evangeli.[206]

Una de les activitats més repetides era anar a les seus de les redaccions dels diaris on, en unes pissarres exhibides al públic s'anotaven les principals notícies que apareixerien a la propera edició impresa dels periòdics. Això tan servia per seguir l'evolució de la situació política a Europa com per conèixer l'evolució de la guerra a Espanya.[207]

Així, el 14 de juny de 1937 la premsa donava la notícia de la propera caiguda de la ciutat de Bilbao a mans de les tropes insurrectes. Josep Monserrat se'n féu ressò en forma de pregària que, en certa forma, demanava la conciliació entre els dos bàndols confrontats.[208] Altres vegades els era possible escoltar directament les emissores facciosès.[209]

Les notícies que es rebien directament de Mataró eren molt ben acollides per Josep Monserrat i el seu cercle d'amistats.[210]

Òbviament, una data cabdal fou la de l'entrada de les tropes insurrectes a Barcelona.[211]

---

206 «M'he estat molta estona en aquesta consideració. No he pogut menys de pensar en Espanya dividida entre uns, que per la violència, cremant esglésies, col·legis i matant religiosos, no voldrien que es fes la voluntat del Pare que està al Cel, sens pensar que tal vegada són instruments de la seva Providència, i els altres volent imposar a tots allò que creuen que és la voluntat del Pare, sense pensar que no són qüestions de fórmules que poden imposar-se, sinó ajustaments de conductes, donant bons fruits d'amor al pròxim per amor a Déu. No són pas els que diuen "Senyor, Senyor", ja per ganes, ja per força, sinó aquells que conformen la seva vida a la voluntat del Pare. Féu Senyor que jo sempre sigui d'aquests, i si alguna vegada no ho he fet, perdoneu-me... (...) Ni matar als que no amen a Déu, car matar és sempre infligir un manament, quan no hi concorren les circumstàncies que els Sants Pares tenen ben aclarit. Amar als nostres amics i als nostres enemics, aquest és el fruit del bon arbre». *Relat,* 4.7.1937.

207 «Avui és dia de gran nerviosisme per la crisis europea que podria desencadenar la guerra. Hitler ha parlat davant les joventuts reunides a Nuremberg, en termes d'una gran violència.» *Relat,* 12.9.1938. I, al dia següent «...doncs els sudets, *alentats* per l'oratòria baratera d'Hitler, han promogut alguns disturbis per provocar la intervenció, fundant-se en allò que diu el Führer que Alemanya no consentirà que es faci mal als seus fills de l'exterior. Déu hi faci més que nosaltres». *Relat,* 13.9.1938.

208 «...sembla que la caiguda de Bilbao en mans de les tropes de Franco és un fet consumat. Gràcies siguin donades a Déu i que tanta sang purifiqui l'Espanya, fent-la mereixedora de gosar de la pau, fruit de la bondat divina, necessària a tot progrés, volent Déu Nostre Senyor il·luminar, els uns per que sàpiguen fer bon us de la victòria, i als altres que, comprenent l'error en que estaven, siguin també cooperadors del ressorgiment de la Pàtria». *Relat,* 14.6.1937.

209 «Avui, contra el que passà ahir que no aconseguirem escoltar a Salamanca, se sent molt bé, el que em permet sentir la proclama del General Franco, que fa un any assumí la totalitat del comanament. És una proclama simpàtica, malgrat esser pronunciada per un dictador». *Relat,* 1.10.1937.

210 «Al entornar-me'n a casa trobo a en Francisco que arriba del port on han passat uns mataronins que eren amics seus i d'en Carbonell, que donen algunes notícies, essent la més important que allà ja no hi ha incontrolats, i que no s'ha assassinat a ningú més, no passant de 11 els que hi ha hagut a Mataró. Que la Generalitat no mana gens, que els de la FAI els tenen reduïts, que es treballa per a fortificar tots els pobles i costes. Que circula molt "paper" del Govern, de la Generalitat i fins dels Ajuntaments...i que la gent gasta per la por de que a l'arribar en Franco no valdrà res». *Relat,* 27.12.1937.

211 «A poc d'esser a "l'escriptori", després d'ordenar algunes cartes preparant la contestació de la de el meu germà, telefona D. Ceferino qui em dona la notícia d'haver-hi al Journal do Brasil una pissarra amb la notícia d'haver

Com no podia ser d'altra manera el tema fou abordat amb el seu amic Ventura Julià que sempre s'havia manifestat contrari al sollevament militar. Monserrat anotà en el seu dietari les següents reflexions que esdevenen una clara definició del seu pensament sobre les circumstàncies que afectaren el país durant els anys de guerra «Dalt el pis d'en Julià (...) hem tingut com a tema dominant l'actuació dels rojos a Barcelona en el temps que disposaren de tots els elements. La desorganització de l'economia amb la col·lectivització de les fàbriques, despatxos, propietat privada. Les monedes locals sens valor. Les cues per a poder adquirir les targetes del pa, de la llet, de les patates, l'arribada del vapor rus Mirianim amb les disputes dels marxistes per quedar-se amos de les subsistències, els registres continus... tot això que en Julià no podia contradir, car contra els fets és inútil voler anar, omplí el temps d'aquella vetlla, justificant l'alegria de l'entrada de Franco, no per guanyar Franco, sinó per acabar amb aquella disbauxa d'il·lusos i lladres».[212]

La frase final, probablement, esdevé la clau de volta interpretativa per tal de comprendre la important acceptació social que tingué el règim guanyador de la guerra en els seus primers moments.

La proximitat de les tropes insurrectes a Mataró neguiteja Monserrat com es desprèn de les anotacions que féu el mateix dia que aquestes forces, efectivament, hi entraren «Avui m'he recordat insistentment que és el dia dedicat a les nostres Santes Patrones Juliana i Semproniana, que tantes vegades han manifestat ostensiblement la seva protecció al poble de Mataró. (...) Durant la missa m'ha vingut al pensament obstinadament les angúnies que estaran passant els nostres. Els obligaran a evacuar? Què serà de la meva mare en tal cas? Els hauran invadit la casa i la fàbrica amb repatriats? Les criatures, què serà d'elles? Ni un moment he dubtat de la protecció de les nostres Patrones davant Déu».[213]

---

entrat les tropes espanyoles a Barcelona, no trobant resistència. Hem canviat impressions brevíssimes. (...) Abans del migdia he anat a l'Avenida a llegir aquelles pissarres, podent comprovar que era veritat. Eren dos telegrames. Un deia que les tropes havien entrat a Barcelona, i l'altre deia que confirmava oficialment l'entrada triomfal de les tropes nacionalistes. Uns altres telegrames eren de Burgos i donaven l'hora de les dotze com la de l'entrada solemne». *Relat*, 26.1.1939.

212 *Relat*, 26.1.1939.

213 *Relat*, 27.1.1939.

El 14 de març de 1939, ja a les envistes de l'imminent retorn a Espanya, Josep Monserrat s'acomiadà del seu nebot Francesc Recoder amb una emotiva carta que es converteix en una declaració de principis sobre la seva ètica del treball.[214]

El dia 16 de març de 1939 partí a bord del vapor *Kerguelen* de Rio de Janeiro. Aquest mateix dia apareix la problemàtica europea es féu present en les converses del passatge.[215]

Uns dies després el protagonista del dietari tingué una conversa amb un capellà espanyol que retornava del Brasil. El tema central fou la llengua catalana. Monserrat es manifestà categòric «Al explicar-li que el català mai se conformarà en vendre l'ús de la seva llengua a canvi d'uns aranzels, ni de res. Però malgrat que és molt capaç de sacrificar tot allò que té de més car en benefici de la comunitat espanyola, se sublevarà sempre contra la desconsideració, i ser tractat com espanyol de segona categoria. La conversa es portà en termes vius».[216]

La monotonia i el tedi de la dilatada travessia permetien fer safareig d'alguns dels membres del passatge. [217] El pas de l'Equador es celebrà amb menges extraordinàries.[218]

El dia 25 de març feren escala a Dakar. El 30 arriben a bord notícies de la victòria de les tropes insurrectes a Madrid i de la fi de la guerra. El «padre» espanyol «ordena sigui servit un conyac a tots els de la rodona, inclús la taula del Comandant, (...) Comissari, xef de maquinistes, oficial d'infanteria de

214 «Que no cregui en negocis que no tinguin per fonament l'honradesa i que l'única cosa que fa anar endavant és el treball servit per la intel·ligència i impulsat per una ferma voluntat. Amb llàgrimes als ulls acabo la carta dient-li que tan si ens veiem en aquest món com en l'altre, sempre l'acompanyaré en esperit, desitjant-li el triomf de totes les dificultats, disposat sempre a ajudar-lo en el que pugui». *Relat,* 14.3.1939.

215 «Com no podia ser menys, comentem les notícies d'Europa, principalment l'entrada de Hitler a Praga annexionant-se milions de txec-eslovacs i disposant del poble a la seva manera i creant un conflicte amb els perseguits a Àustria, que havien buscat refugi a Bohèmia i Moràvia. Observem que ella eixuga els ulls d'un plor contingut, exclamant, al final, una imprecació al Déu de la Justícia per a que castigui als perseguidors de la llibertat dels pobles. És txec-eslovaca». *Relat,* 16.3.1939.

216 *Relat,* 19.3.1939.

217 «... una Mme. que viatja amb un petit mico, que menjaven en una tauleta de dos en el menjador, i que tenen la cabina al 15, o sigui davant de casa, però que jo no he vist més que rares vegades. Ella és d'aquelles que abans del migdia van amb pantaló curt, com si anessin a nedar, i després es posen el llarg, no vestint-se de dona més que a les tardes, i de nit arrosseguen roba. Des d'aquell dia ella no surt de la cabina i ell es veu que ha passat a un altre lloc». *Relat,* 22.3.1939.

218 «Al repàs del "diner" donen un extraordinari : un gall d'indi, o més ben dit, dos. Són presentats guarnits de flors, mereixent l'aplaudiment dels comensals. Vi de marca, gelat abundant i de sorpresa, car el presenten en forma de gran muntanya de merenga amb el cor de gelat i per fora veient-se flames de foc veritable, fruita abundant. Es a dir, un repàs de festa. És una manera de celebrar el pas de la línia». *Relat,* 25.3.1939.

Marina, comerciant, matrimoni de Pau, Sr. *rumeno*, etc., tots a una, brinden a la salut de la nova Espanya i a la de les nacions a que pertanyien els allí congregats».[219] El dia 2 d'abril feren escala a Casablanca i el 4 d'abril de 1939 Josep Monserrat arribà a Lisboa.

El dia 6 d'abril emprengué en tren el camí cap Espanya. La primera població espanyola fou la fronterera Fuentes de Oñoro «Petita, incòmoda, desolada, fent un contrast desagradable al comparar-la amb la bonica estació portuguesa que acabàvem de deixar. Aduaners i policia pugen a un temps. Primer som avisats de passar a la delegació de Policia per a formalitzar les fitxes, més quan anem a baixar del tren els carabiners ens ho impedeixen, dient-nos que primer cal fer revisió dels equipatges».[220]

Els tràmits fronterers inclogueren escorcolls individuals «Sols una passada amb la ma plana i amb tot el cuidado, procurant que no pugui semblar una vexació», presa d'empremtes digitals, petició de persones que poguessin avalar el nouvingut, control de passaport i lliurament de fotografies. «A tots els departaments s'hi llegeixen *lletreros* de "Arriba España", "Franco, Franco, Franco", invitacions per a contribuir a "Frentes i Hospitales", al Socorro Social, etc., etc. Proclames patriòtiques, emblemes, retrats del Generalíssim, banderes, fletxes, símbols de Falange, Requetè, escuts, cartells de propaganda de la F.E.T. i les J.O.N.S. i altres coses per l'estil».[221]

Reprengué el viatge en tren i observà «... Medina del Campo baixen uns i pugen altres, sentint-se parlar català per part de requetès, cosa que molesta a altres, que els amenacen per a fer-los callar, o obligar-los a parlar castellà. Malgrat el *"matonisme",* segueixen parlant com els dona la gana, limitant-se a dir-los que quan es dirigeixin a companys castellans procuraran fer-ho en la seva llengua, però que fins ara no hi ha cap llei que en el terreny particular obligui a prescindir del català. Alguns *quefes* que ho senten eviten intervenir en la qüestió, que no passa més enllà».[222]

Ben acostumat als bons hotels brasilers que visitava habitualment Josep Monserrat remarca les diferències en terreny espanyol «El cafè amb llet, ja es

219 *Relat*, 30.3.1939.
220 *Relat*, 6.4.1939.
221 *Relat*, 6.4.1939. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix dia.
222 *Relat*, 7.4.1939. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix dia.

nota que no és cafè i quasi ni la llet és veritable llet fresca, essent probable que la beguda servida fos malta i llet de pols, amb poc sucre i pa integral molt moreno, amassat amb tot el segó». A Miranda de Ebro s'adonà dels estralls materials de la guerra «...podent-se observar alguns senyals de la guerra, veient-se molts vidres trencats, teules ensorrades, portes substituïdes per objectes diversos, ja sigui bastiments amb tela clavada, cartró, planxes d'uralita, etc.. en els *desvios* s'observen vagons sense teulada, altres amb vidres trencats, portes estellades, etc., que fa recordar la proximitat del front».

I, també dels danys morals. En la mateixa població es trobà davant mostres palpables de la repressió sobre els vençuts «En els grups que esperen combinacions es veuen moltes dones que parlen català i que van, o venen, dels camps de concentració de prop de Burgos, Orduña i altres, on hi tenen marits, germans o fills. Era curiós sentir-les com se queixen de les desigualtats que suposen que són tractats els que han d'estar en camps de concentració, respecte d'altres que, havent actuat de rojos, avui estan en llibertat per haver trobat avals i es passegen pels carrers de Terrassa, mentre que els altres ni poden parlar amb la família, ni els entreguen el menjar, ni la roba. Les pobres dones s'expliquen que fa llàstima, i algunes interrompen les relacions amb plors i exclamacions.»

El mateix dia Josep Monserrat arribà a Saragossa «A les sis de la tarda arribem a Saragossa. L'andana de l'estació és totalment plena entre els que esperen familiars i els que es proposen marxar en el tren, el que dificulta el poder veure si hi ha algú a rebre'm. Baixo jo mateix l'equipatge i em decideixo a seguir fins a la sortida. Aquí trobo el meu germà Pere, que com se pot suposar, dona lloc a una escena d'emoció intensa».

El dietari de Josep Monserrat es clou al dia següent, 8 d'abril de 1939, a Saragossa narrant la trobada amb múltiples persones del seu cercle familiar i d'amistats.

Josep Monserrat va tornar a ocupar la presidència de la Caixa d'Estalvis de Mataró el 24 d'abril d'abril de 1939. Es reincorporà també a l'empresa, però la seva dedicació a la Caixa d'Estalvis, féu que el seu fill Domènec es fes càrrec

de la direcció de l'adoberia. Es tancà la fàbrica del carrer Sant Isidor i es traslladà tota l'activitat a la del carrer Catalunya cantonada amb Jaume Isern.

Es van tornar a posar en marxa les activitats dels "Oblats seglars benedictins" sota la seva presidència i l'Adoració Nocturna a la parròquia de Sant Josep.

Francesc Recoder Clavell s'establí al Brasil, on es casà, i creà una important firma comercial dedicada a la talla i comercialització de pedres precioses. Membres d'aquesta família crearen a Mataró l'empresa «Diamantes Industriales Roder, S.A.».[223]

Josep Monserrat morí a Mataró a l'any 1958. La Caixa d'Estalvis donà el seu nom a una escola que construí al barri de Peramàs i l'Ajuntament de la ciutat posà en seu nom a un carrer d'aquesta zona.

223 «El nom Roder és una contracció del cognom dels propietaris, diferents membres de la família Recoder, de Mataró. Si bé l'empresa es situa a Mataró, amb un primer laboratori electrolític l'any 1954, va seguir utilitzant el seu laboratori propi, situat al domicili d'Emili Recoder, al carrer Folgueroles de Barcelona. Josep i Joan Recoder van traslladar els seus negocis de diamant industrial al continent americà. Un a Mèxic i l'altre a Brasil. Mentrestant, dos altres germans de Mataró van ajuntar les seves pròpies empreses en una Societat Anònima anomenada Diamantes Industriales Roder, que es situaria al carrer del Parc (1964), tot i que els seus orígens es troben al carrer de Barcelona, 38 i, encara amb més detall, a la part de la propietat dels Recoder que donava a la Muralla d' en Titus, lloc on hi tenien el primitiu taller, que després s' amplià amb una casa del Camí Ral. Després (1992) l'empresa va canviar de mans, de nom i de lloc. Va passar a ser Diamantes Industriales Wendt, S.A**.** i també estigué relacionada amb Wendt-Samedi. La seva nova ubicació seria la Via Sèrgia, al Pla d' en Boet.» http://masmm.org/arxiu/llocs/03098.html.

RELAT AUTOBIOGRÀFIC DE LA DETENCIÓ, EMPRESONAMENT, JUDICI I EXILI DE JOSEP MONSERRAT i CUADRADA

Transcripció: Joaquim Montserrat i Bartra.

No volia escriure les peripècies passades en aquest període, que esdevindrà històric, però, davant la facilitat amb que fugen de la memòria moltes coses sota el pes de nous *aconteixements*, sens pretensió de cap mena i proposant-me sols conservar un record d'aquest temps tant agitat i que ha de ésser decisiu pel pervenir del nostre Poble, em decideixo a posar-me a la feina.

PRELIMINARS

Feia molt temps que entre les persones que es creuen ben assabentades, corrien rumors de pròxims *aconteixements*. Era natural que així fos, ja que s'observava com des del govern es fomentava un terrorisme roig que produïa un malestar fondo. A més a més s'intentà posar a la pràctica una Reforma Agrària que *agraviava* una gran part dels interessats en l'Agricultura, que a Espanya són una quantitat que pesa en la seva economia. I en els medis industrials també se sacrificava sistemàticament el que, fins aquell moment, havia sigut fonament del règim imperant de llibertat de treball, que, a la vegada que havia donat als pobles una prosperitat material considerable, també havia afluixat de tal manera els vincles espirituals entre els homes que han de col·laborar forçosament en la producció i un *desentendiment* del que té amb el que no té, que originava un estat de fonda agitació i preocupació, creant el que se'n diu una atmosfera irrespirable.

Agents amb fòbies criminoses de banda i banda, uns amb imprudències i altres donant al vent banderes irrealitzables, contribuïen a enverinar més l'ambient, fent impossible sentir la veu dels que proposaven una pau social [subratllat a l'original] que amb evolucions lentes, les úniques que fan bé al cos social, sense contra partida de mals, poguessin permetre una solució justa als problemes plantejats.

Ja abans de les últimes eleccions es deia que, fos quin fos el seu resultat, a les 4 de la tarda seria proclamat l'estat de guerra a tota Espanya, implantant-se un règim Corporatiu semblant al de Portugal. El record de la dictadura de Primo de Rivera, que, a canvi de resoldre amb èxit algun

problema, com la pau del Marroc, que era abans una sangria d'Espanya, no havent pogut crear un estat d'opinió, deixà el país, al haver de entregar el relleu als seus substituts, en un estat anàrquic, estat que fou hàbilment explotat pels agitadors extremistes.

Així, malgrat la implantació de les lleis de "Reforma Agrària" a Espanya i la de "Conreus" a Catalunya, que amb la vigència de l'Estatut es feu antipàtica al restant d'Espanya, les vagues eren contínues, amb pretensions absurdes, com les del ram d'alimentació de Madrid, fent que aquestes agitacions provoquessin topades sagnants entre un bàndol i la força pública, o entre bàndol i bàndol, car a la tasca d'armar els anarquistes i comunistes seguia, fins a cert punt, la d'armar-se alguns elements feixistes que amb els requetès, que mai estigueren del tot desarmats, feia sagnants totes les topades, contra el que passava abans, que més s'apuntava a la propaganda política que a l'atemptat personal amb els enemics.

Aquest període d'agitació culminà amb l'assassinat de Calvo Sotelo per guàrdies d'assalt, que a la nit, no respectant la seva dignitat de diputat de la *Nación*, fou tret de casa seva i portat a les tàpies del cementiri, on fou crivellat de bales.

El Govern no volgué, o no pogué, reprovar aquest assassinat, que era una mostra clara del que estava esdevenint, i, amb això, ja donà la sensació de que havia començat alguna cosa que deixaria un gran solc a la història.

Això era el mes de juliol [*concretament el dia 13*]. Els dies que seguiren fins el 18 foren una bullida de rumors de totes les mides i gustos, però que mantenien una alarma sorda, car tothom donava per descomptat que les coses no podien quedar així sense que succeís una catàstrofe.

La ràdio donà el dia 18 notícies d'haver-se *sublevat* les tropes del Marroc. Quan me n'anava a casa el vespre del 18, havent passat la tarda ocupat a Barcelona, m'adono d'uns automòbils de policia parats davant de Can Creus, al pis hi havia el Círcol Tradicionalista, [el nº 7 del Torrent] practicant-hi en aquell moment un escorcoll.

De moment vaig quedar-me uns moments al portal [del nº 6 del carrer Jaume Isern] prenent la fresca, amb el fi d'obtenir notícies, però com que tots

els que passaven i s’aturaven manifestaven un gros esverament, volent conservar la serenitat, em retiro més dejorn que els altres dies.

UN ESCORCOLL

Pocs moments després d’haver-me ficat al llit sento trucar a la porta, fent-me el cor un salt, car em vaig fer càrrec que eren els policies de la Generalitat els que trucaven. Deixo seguir trucant. Ve la meva germana Catalina a dir-me què cal fer i li dic que no ho sé. Déu sobre tot. Encara no tenia temps d’haver arribat a baix, que sento trucar als vidres del balcó, encaminant-me tot seguit a obrir-lo i entrant un agent, *revolver* en ma, intimant-me a deixar practicar un escorcoll, queixós d’haver-se *tingut* d’imposar per l’amenaça. Dic que estic a la seva disposició acompanyant-lo per a tot el que hagués pogut servir al compliment de la seva comanda, ben poc agradable, per cert.

Entren els dels dos automòbils, quedant a la porta el sereno i un guàrdia municipal anomenat Villaret [segurament Josep Villaret i Parés. -"Arxiu R. Salicrú]. El que semblava director del servei diu que cal complir amb tots els requisits legals, pel que precisa buscar dos veïns que presenciïn la diligència. Surt amb el sereno i tornen *pronte* amb dos veïns, un dels nois Poch i en Julià, el fill petit de la Pepeta Terra.

Pregunto per on volen començar. Si de dalt a baix o de baix a dalt. De dalt a baix diu el que feia de cap. Els acompanyo escales a munt fins a la teulada, preguntant per on s’hi va, cosa que els mostro, i ells examinen per comprovar si hi ha teules remogudes. Llestos de la teulada, examinen les golfes, on hi ha papers vells d’estudis, dibuixos, abundància de fulls dominicals, cartells i programes de festes, dibuixos dels cursos escolars, fotos velles, col·leccions legislatives d’accidents del treball, retirs obrers, obres de propaganda social catòlica, diaris vells, trastos inútils, roba de disfressar, etc., etc.

Malgrat l’entretingut i minuciós de l’escorcoll, no troben res de pes que pugui servir de peça d’acusació, recollint, però, uns programes de les festes

de Saragossa del temps de la Dictadura que portaven la bandera espanyola dels colors tradicionals.

Baixen al segon pis fent llevar els que eren al llit, escorcollant aquests, obrint els mobles i, fent el mateix, baixen al baix i primer pis remenant-ho tot. Fan obrir la caixa forta examinant paper per paper i els escriptoris, aixecant mapes i quadros per si en ells pogués amagar-s'hi alguna cosa, regiren les escriptures de la caixa fent caure si hi havia algun paper solt, sortint algun compte de notari l'examinen, deixant-lo estar quan s'adonen del què és. Al trobar diners, no volen tocar-los, dient que ells són policies, però no pas lladres.

Demanen per escorcollar les fàbriques, cosa que fan molt superficialment pel cansament i, també, per haver trobat en la golfa de l'altra casa una escopeta de caça sistema Lefancheux i un fusell Remington, i com que amb això ja tenen pretext per detenir-me, i no cercaven altra cosa, redacten l'acta a les quatre del matí.

Amb tot això la radio no parà en tota la nit. Donà compte de la constitució d'un ministeri Martínez Barrios, que no quedà. Poc després se'n constituïa un altre que llicenciava els soldats, rellevant-los del jurament d'obeir els "*quefes*".

[Sobre aquests fets Domènec Montserrat escriu:]

Avui és diumenge. Estem dormint a la Masia [Masia St. Salvador (d'Horta), al costat dels Salesians] amb els pares de la Montserrat. Són aproximadament les cinc [del matí] quan ve la meva germana, l' Anita, amb la notícia que el meu pare ha estat detingut després d'un registre a la casa del carrer Isern i que segueix detingut a les dependències de l'Ajuntament.

Personalment m'arribo a la Casa de la Ciutat i puc parlar amb ell. Els guardes em comuniquen que si vol marxar, no s'hi oposaran, ja que no han firmat cap paper que certifiqui que els tenen detinguts. Ell, però, és partidari de seguir allà. Com que hi ha la creença de que els militars no tardaran a sortir de la caserna, decidim esperar a veure que passa.

Efectivament, entre deu i dotze surten els militars, però, mentrestant, els policies s'enduen els detinguts sense dir a on.

La Detenció.

El vespre del dia 17 [*és el vespre del dia 18*] es personaren al carrer Isern diversos policies, acompanyats de forta escorta, per tal d'efectuar un registre. Teníem coneixement que havien fet registres a Mataró a casa de carlins, gent de dretes, de la Lliga, etc.

El pare estava, com tots, alertat pel fet que una companyia de Guardes d'Assalt s'havia personat, sense cap ordre governativa, a casa del polític José Calvo Sotelo i l'havia afusellat. Es negà, doncs, a obrir les portes, però això no va impedir l'entrada dels policies que, en observar que els balcons del primer pis eren oberts a causa de la calor, varen enfilar-se reixes amunt i entraren, requerint, abans de tocar res, la presència de dos veïns, el senyor Poch i el senyor Julià Anglada, que es trobaven prenen la fresca a la vorera, costum molt generalitzada aleshores.

Els policies, fent un escorcoll intens, acabaren trobant una vella escopeta de caça, sistema Lefancheux (cartutxos de pistons 1832), pràcticament inservible, i un vetust fusell Remington (bales 1850), procedent de la Guerra dels Carlins. Estaven a la golfa i recordo que amb ells, més d'un cop, hi havíem jugat.

Al llarg de tot el dia 19 les notícies són confuses sobre els *sublevats* de Barcelona. Finalment el general Goded parla per la ràdio dient que "la suerte nos ha sido adversa" i que es veu obligat a rendir-se, la qual cosa aconsella de fer a tots els seus subordinats.

La confusió i el pànic són generals. Molts s'amaguen, altres desapareixen. La nostra angoixa creix per moments en no aconseguir localitzar on han dut el pare. Ningú sap res, ni d'ell, ni del farmacèutic Francisco Arenas**,** que també ha desaparegut, ambdós detinguts per la policia. Se sap que als controls de carretera es demana la documentació i que molts han estat executats allà mateix, sense judici previ, només pel fet de considerar-los

contraris a la Revolució, que en aquests moments ja s'ha fet dominant de la situació.

L'angoixa, pel que respecta al pare, s'allarga cinc o sis dies, fins que un representant de Curtits Monserrat [En aquell moment el nom era "Carmen Cuadrada, Vda. de Domingo Monserrat"] aconsegueix localitzar-lo als calabossos del Palau de Justícia i ens ho fa saber, dient que ha procurat, dintre les seves possibilitats, de millorar la situació del pare. Nosaltres no podem contribuir a aquesta millora, perquè no hi ha manera d'arribar a Barcelona, ja que els vehicles particulars han estat requisats i, si de cas en queda algun, no s'atreveix a circular.

Finalment, gràcies a un amic, fill del Sr. Coll i Bres [Josep Mª Coll i Pou.- Arxiu R. Salicrú], que treballa de corresponsal d'una agència de notícies estrangera, i que per la seva feina disposa de salva conducte i de cotxe, puc viatjar a Barcelona i connectar amb el pare. Sembla que finalment serà traslladat a la presó Model, cinquena galeria, en espera de ser jutjat al seu moment.

[Continua el relat de Josep Monserrat i Cuadrada]

DETINGUT

Llesta l'acta i recollides les armes com a peça de convicció, m'inviten a vestir-me i a recollir alguna cosa d'ús personal, car hauria de seguir amb ells a la presència del cap superior de policia, que disposaria el que calgués fer. Em deixen a la Casa de la Ciutat on hi havia reten de la guàrdia civil, mentre ells van a practicar altres registres.

Els guàrdies civils em reben amb vives mostres d'*apreci*, fins al punt que el caporal, al demanar-li permís per poder pujar a dalt on estava reunit l'Ajuntament amb la Junta Revolucionària, em diu que puc anar-hi i, fins hi tot, si vull, puc anar allà on vulgui, car ell no ha firmat cap rebut, de manera que si vull "piro" en llibertat.

Parlo amb els Srs. Abril [Josep Abril i Argemí (1869-1939).-Arxiu R. Salicrú] i Cruixent [Salvador Cruixent i Rovira (1899-1985).-Arxiu R. Salicrú] que lamenten que aquestes circumstàncies tinguin de causar-me molèsties, molèsties de les que ells voldrien alleugerir-me. Agraeixo els seus bons propòsits, pregant-los estudiar amb mi si fora millor quedar-me a Mataró o passar a Barcelona. Ells creuen que estaré millor a Barcelona, però si jo m'empenyo a quedar-me a Mataró ells s'ofereixen per fer un pas, encara que no tenint acusació concreta en contra, és millor que em trobi a Barcelona on seré un de tants, que a Mataró, on pel lloc destacat que he ocupat, corro més perill, sobretot quant ells, al deixar els càrrecs, els entreguin als que han de dirigir la revolució social.

Al baixar trobo al *quarteret* dels municipals a en Francisco Arenas [Francesc d'Assís Arenas i Gualba], farmacèutic i capità d'artilleria de complement, que també l'havien detingut per haver-li trobat dues pistoles, malgrat estar les llicències i guies en regla.

Mentre tant la colla de policies seguia practicant escorcolls en algunes cases, entre elles a casa d'en Paco Biayna [Francesc Biayna i Riera (1887-1973).-Arxiu R. Salicrú], que sortí pel darrera i no el pogueren detenir, a la d'en Masriera [Joan Masriera i Sans(1890-1988).-Arxiu R. Salicrú], on no trobaren res, [tots dos són membres destacats de la Lliga a Mataró] i algun altre.

En tot això s'anà fent de dia, cosa que permeté acomiadar-me de la meva filla Dolors, el gendre i el seu pare, que vàries vegades entrà i sortí, donant-me notícies. El meu fill Domènec anà a Canyamars a avisar al Sr. Fradera [Josep M. Fradera i Pujol, regidor i alcalde de Mataró i diputat. En aquell moment era de la Lliga Regionalista] que vingué i m'ha feu una tarja pel Sr. Escofet [Frederic Escofet i Alsina Comisari General d'Ordre Públic]. Passaren l'Enric Correa [E. Correa Rodriguez, vidu de Montserrat Esquerra i Cuadrada, neboda.-Arxiu Lluís Cuadrada i Gallifa], els altres meus fills i munió d'amics, fins que els guàrdies em demanaren que no em deixés veure, que ells ja deixarien entrar a les persones que fossin realment amigues, o de família, com la meva sogra [*Sra.* Cristina Fàbregas], la meva filla Carme, etc. i infinitat

d'amics, alguns dels quals mai hauria pogut sospitar que s'interessessin per mi.

En Correa**,** amb bona voluntat va al quarter a notificar la meva detenció.

La guàrdia civil és cridada a concentrar-se al respectiu quarter.

COMENÇA L'"ODISSEA"

Poc abans de les 8 sortim en dos automòbils, rebent moltes mostres de simpatia de moltes persones de les que mai ho hauria pensat. Fem benzina al garatge Llibre i continuant tot seguit per la carretera. Aquesta, que en un diumenge d'estiu està tan animada, es trobava quasi deserta, exceptuant les entrades i sortides de població que s'hi veien els acostumats de cada diumenge que van a proveir-se. Fins que a mitja pujada de Montgat trobem dos automòbils col·locats a la carretera de forma que un interceptava els que anaven i l'altre els que venien. Demanen la "senya" i els policies els diuen que són de la Generalitat en servei, conduint uns detinguts a la *Jefatura* de Policia. Ens deixen passar sens posar-nos cap obstacle.

A l'entrar a Badalona ja notem alguna agitació. Hi ha grups destacats vigilant, que no ens posen cap inconvenient al donar compte que es tracte d'un servei dels de la Generalitat, fins que al començar la part estreta del Camí Ral veiem una barricada feta amb els *adoquins* de la mateixa carretera que anava de banda a banda, obligant-nos a fer una marrada, que precisament ens portà a la Delegació de Policia de Badalona, on baixem per informar-nos. Després de breu deliberació, queden en deixar-nos en dipòsit allà, continuant ells a Barcelona, però deixant a Badalona les armes.

Així, en una semi llibertat, quedem en el local on hi trobem detingut un conserge del Círcol Catòlic que, per haver-hi trobat les armes del teatre, l'havien també detingut. En tot això ve el President del Círcol Catòlic pregant deixin en llibertat el conserge per esser una persona manada i constituint-se ell presoner per a respondre del que calgui. [En tot el relat no torna a sortir aquest senyor, pel que suposo que hauria quedat lliure] Aquest mateix se'ns ofereix, per l'amistat personal amb l'alcalde de Badalona, a donar notícies a les

nostres respectives cases, cosa que agraïts acceptem. Però, al donar-ne coneixement al Delegat, ens diu que la nostra seguretat està més assegurada en que no se sàpiga on som, que no en la protecció de la llei, que no la pot garantir, en un moment revolucionari com el que s'ha iniciat.

La Delegació de Policia de Badalona està instal·lada al Camí Real en una casa gran, havent-hi, a més dels escriptoris amb despatx per al Delegat, un primer i segon pis per dormitoris i aquarterament de una trentena de guàrdies d'assalt manats per un tinent. La policia està composta de 16 agents, 4 de l'Estat Central i 12 de la Generalitat. Els guàrdies d'assalt estaven en constant comunicació amb altres tants guàrdies civils, el que feia que de tant en tant en veiéssim algun [guàrdia] civil.

Ens tenien en una relativa llibertat, car estaven segurs de la nostra honradesa i, suposant que havíem ocupat càrrecs, ja que del contrari no ens haurien detingut en aquelles condicions i les probabilitats que teníem de tornar a ocupar-ne, consideraven que no s'hi perdia res de tractar-nos bé.

Al Delegat l'havien sorprès els esdeveniments a Barcelona i en aquell moment tenia el *mando* el primer inspector, que resultava ser un bon home, amb alguna imprevisió. L'Arenes va precisar de cigars i va autoritzar-lo per a sortir a comprar-ne, cosa que, anant d'uniforme resultà una imprudència, car cridà l'atenció de les "*turbes*" que de seguida exigiren explicacions del perquè amagaven militars. Els agents eren més previsors i no ho haurien autoritzat. Però el Delegat interí resultava que no hi veia de gaire lluny. No cal dir que procuràrem convèncer-lo de vestir-se de paisà, cosa que feu amb roba de l'apotecari més pròxim.

Sentíem la Ràdio que, com el 6 d'octubre, no parava de llençar proclames, repetint, al obrir i al tancar l'emissió, allò del llicenciament dels soldats. A estones sentíem el crepitar de les metralladores i, de tant en tant, el dels canons. Això feia que, malgrat els esgargamells de la Ràdio, no veiéssim la cosa prou clara. A mitja tarda la Ràdio avisà als oients que continuarien l'emissió canviant l'onda, car convenia fer-ho en la mateixa que ho feia Sevilla per evitar notícies errades, que podrien pertorbar la bona marxa de la revolució.

A les 6 de la tarda anuncien que el general Godet parlarà, com així ho feu, dient "La suerte me ha sido adversa, por lo que relevo el juramento de cuantos se adherieron al Movimiento, aconsejando eviten mayor efusión de sangre". Al sentir-ho, quedàrem glaçats en ple estiu. Malgrat tot, al donar notícies, deien que a Madrid havia fracassat el Moviment, però que resistia el quarter de La Montaña i Getafe. A Saragossa es lluitava i que el poble estava a punt de dominar la situació. A Cadis i Córdoba la cosa estava indecisa, però que els obrers tenien *sitiats* els quarters. Que en altres localitats es lluitava, però que enlloc la cosa anava tant de pressa com a Barcelona. Malgrat les paraules del general Godet, que l'Arenas, optimista incurable, donava com apòcrifes, i em feia notar com encara no s'havia dit que s'haguessin rendit els quarters de St. Andreu ni de Pedralbes.

Amb aquestes alternatives anà passant la tarda venint la nit sense, però, tenir llit ni màrfega. Però, per dir la veritat, no ens recordàvem del cansament. Quant ja començàvem a endormiscar-nos sentim tot d'una tocar les campanes de Sta. Maria, veient-se resplendor, cosa que ens feu comprendre que hi calaven foc.

CREMA D'ESGLÉSIES

La part del darrera de les cases de la part de dalt del Camí Real dona als horts, havent-hi un bon tros sens edificar, cosa que permet veure un carrer que condueix a l'església, i aquesta mateixa en un pla més enlairat i, un poc més baix, el palau del Marquès de Montroig amb aires de castell. Quan comencen a sortir llambregades de foc per les finestres es pot veure una gran multitud en la que abunden els ganàpies i mosses cridant com folls mentre dalt del campanar uns joves congregants cridaven auxili amb el toc de campanes, auxili que no es veia d'on podia venir si no era d'esperits celestials.

A grans crits anaven cridant "Unios hijos del Pueblo". Els agents que portaven algun temps de servei frisaven de no rebre ordres d'aturar la barbàrie. Els guàrdies d'assalt començaven a veure clar que s'havien ficat en un carrer sens sortida al posar-se enfront de l'exèrcit, car consideraven que

desprès dels militars, aquells monstres sedents de sang, demanarien la d'ells i la dels guàrdies civils. Algun d'ells ens feu declaracions tan explícites que quasi temérem de si allò ens podria perjudicar. Semblava impossible que uns *perteneixents* a un cos que s'havia adherit a la revolució social enfront a la autoritària del militars, parlés d'aquella manera.

Quant començaven a cansar-se, algunes veus es posaren a cridar ¡A la Lliga! ¡A la Lliga! I amb udols com les feres baixaren dirigint-se a la Lliga que també saquejaren i cremaren, com també saquejaren i cremaren els demés centres polítics que no eren del Front Popular.

De seguit me vingué al pensament, que això que fan a Badalona ho deuen estar fent a la mateixa hora a Mataró. I, no podent fer res per la meva filla Cristina [monja carmelita descalça en el convent que hi havia a l'actual plaça de les Tereses], vaig encomanar-la a Déu, qui, tot poderós, de la mateixa manera que cuida de l'ocell del bosc i la floreta del camp, amb més sol·licitud cuidarà dels que ho posen tot en la seva Santa Mà.

La visió de Badalona m'ajudava a fer-me càrrec de com aniria la cosa a Mataró i, en esperit, jo assistia a les hores d'angúnia.

Poc a poc la cridòria al foc s'anà allunyant, permetent una relativa tranquil·litat que, si no ens refeia del gran cansament, al menys no ens cansava més.

A la matinada no teníem res més per rentar-nos que les rentadores del safareig i una galleda. Com podem, ho fem, esperant el que ens donarà el nou dia.

DILLUNS 20 DE JULIOL [1936]

Les primeres hores eren relativament tranquil·les. Amb tot, se sentien sorolls com d'explosions i fins a vegades de metralladora. Ja a prop del migdia començaren a caure al pati de la Delegació volves de paper carbonitzat, Era que cremaven un col·legi religiós pròxim. Això feu que podéssim observar les condicions morals dels nostres guardians. N'hi havia un que ens turmentava dient-nos: "ho compreneu ara com no és possible que les dretes tornin mai

més a manar”. Altres trobaven que no hi havia necessitat de fer desgràcies, i a altres els bullien les tripes al haver de presenciar amb els braços plegats aquells crims, i fins l’estar preparats per si de cas els resistissin. Un dels que es manifestaven més nerviós era el tinent dels d’assalt i un policia de l’Estat anomenat Rodríguez, que s’hi fonia de no poder actuar.

Al migdia fan un ban prohibint el saqueig de les esglésies i cases cremades i amenaçant amb severes penes els que siguin trobats *in fraganti*. No havia passat mitja hora que ja en portaven dos. Un era tot un degenerat. L’altre, un gasiu que maleïa la seva sort. Deia: “tota una vida d’honradesa per veure’s, al final, fet un malfactor per fer avui el que ahir era aplaudit, i que des de fa poques hores, és un crim”. El infeliç deia que ell també i, aleshores, el gasiu li deia “tu?, si tota la teva vida has sigut un deshonrat, de què et ve ara? Tu que ets un gandul i un lladre, era natural que robessis, però jo, que havia merescut la confiança de “tal” casa de comerç i havia complert tota la meva vida, ara em veig embolicat en un delicte que fa una hora no ho era”.

No sabem que els va passar, encara que no és de pensar que fossin excessivament severs.

A la tarda veiem com tiren els mobles d’una casa de prop de l’església. Digueren que eren d’un procurador que s’havia distingit executant desnonaments. Feia condol veure com tiraven mobles i màquines d’escriure.

D’aquells detinguts al matí, vàrem esbrinar que els havien posat a disposició del “Pueblo en armas” i que com a peces de convicció, hi havia un calze i una casulla mig cremada que un d’aquells s’havia posat, robada de la casa particular d’un capellà, fent escarni. L’altre havia amagat diners i objectes per apropiar-se’n.

A la nit es referma la crema de l’església, que del primer incendi sembla que havia sofert poc en la seva obra i, més aviat sols havia estat fumada. Aquesta vegada s’empenyen en encendre l’orgue i els mobles del cor fent arribar el foc a l’encavallada de la teulada, veient-se sortir les flames per la teulada. Teulada que, en gran part s’esfondra amb un gran estrèpit i fent arribar fins molt lluny guspires enceses.

DIMARTS 21 DE JULIOL [1936]

La nit la passem encara sens res més per jeure que una cadira de lona per a tot dos. Arriba el Delegat veritable que ens diu que si volem ell ens farà facilitar aliment, cosa que acceptem, però, que de moment, per manca d'organització no podem fruir. Així, doncs, ens apanyem pagant-nos la minestra. Ens crida un a un i interroga, deixant-nos novament en la semi llibertat, indicant-nos, però, que sempre que veiéssim que obrien la porta, nosaltres mateixos ens fiquéssim al calabós, ja que segurament vindria "el Pueblo en armas" a comprovar la nostra situació i era convenient que ells veiessin amb els seus ulls que realment estàvem presos. Així ho férem i, una vegada que vingueren uns descamisats armats amb màusers i pistoles, ens trobaren al calabós i no ens molestaren per res.

A la tarda veiérem com la multitud s'anava reunint per les alberedes del parc del castell-palau del Marquès de Montroig i, així que la multitud fou prou grossa, començaren a rompre les vidrieres i ha saquejar aquella casa que era un museu. No tardà molt en esser un braser.

Més tard se sentiren explosions que digueren que eren canonades per enderrocar la porta del Monestir de Montalegre. A entrada de fosc passava una trista comitiva que volia ser triomfal amb trofeus del monestir de cartoixans i, entre ells, uns altres que eren maltractats i que deien que eren cartoixans. Malgrat tot, era fúnebre més que triomfal.

Quan ja estàvem recollits, som objecte d'un nou interrogatori, no tan amistós com els anteriors, com si volguessin trobar pretext per la nostra detenció. I ens digueren que el dia següent seríem conduïts a Barcelona. En aquell moment es discutia si la conducció seria feta pel poble o pels mateixos de la policia.

22 DE JULIOL, DIMECRES [1936]

Havíem estat advertits de que avui seríem aconduïts a Barcelona, així és que de bon matí fem la "toilette" de la forma primitiva que és possible i a cosa

de dos quarts de nou arriben cinc individus de 17 a 25 anys d'edat menats per un que semblava tenir-ne 23. Tots van armats fins a les dents. màusers nous, pistoles automàtiques, algunes d'elles "Parabèllum", matxets o punyals i, alguns, punyals i matxets i amb poca costum de manejar tanta arma, de forma que per llegir un paper havien d'aguantar dues armes amb l'altre ma. La indumentària era variadíssima: alguns portaven mono o granota, però tots anaven o arremangats, o en mànegues de camisa.

La primera advertència que ens fa el que semblava cap és que no fem el més lleu moviment de braços, car sense cap contemplació tirarien al dret apuntant al cap. Els tranquil·litzem assegurant-los l'obediència més perfecta a les seves ordres.

Ens acomodem en dos "Fords" nous, de l'últim model, dos policies i un de nosaltres i dos o tres dels del "poble", a més del xofer, que també anava armat. El Delegat els mostra l'ordre del Comitè, i ells l'accepten, prenent el que feia de "*xefe*", que era el de 23 anys, baixet i poc il·lustrat, el salvo conducte que portava els segells dels Sindicats. Comencem a caminar, cosa una mica difícil al principi pel nombre d'automòbils grans i petits, que, com que s'havia fet la *incautació* feia tan poc temps, encara eren nous i estaven en bon estat. Avancem així amb dificultat fins a prop de la sortida [de Badalona] que havent-hi una barricada, protegits per ella i sacs de terra, un control ens examina els papers amb tota meticulositat, passant-los de mà en mà un grup de uns 5 o 6 que semblaven els responsables. Ens deixen marxar, seguint així un centenar de metres (en) que trobem una altra barricada. Els automòbils que encreuem, que són en gran nombre, tots porten pintades a la carrosseria, o en els vidres, les inicials de la Federació Anarquista Internacional: F.A.I, o C.N.T., o U.G.T., o totes aquestes denominacions a la vegada. Un dels agents, mentre estem en el control que ens examina els documents, pinta, també, les C.N.T. al parabrises i la U.G.T. a un costat i F.A.I a l'altre.

Aquí la carretera comença a trobar-se tallada per moltes barricades fetes amb sacs de terra, *adoquins* i planxes d'acer gruixudes, de les que es gasten per a les calderes de vapor, de forma que, en alguns llocs, es trobaven tan pròximes que es podien sentir les converses. Totes estaven abundantment

guarnides de milicians i alguna miliciana que, quan sentien acostar-se un automòbil, prenien *posa* al centre de la tropa, posant-se en lloc ben visible. Les barricades estaven alternades: unes eren del Partit Unificat Marxista (PUM), altres de Estat Català, altres de U.G.T., altres de C.N.T., altres de la F.A.I Totes ens aturaven i examinaven la documentació, però més apuradament la de la sortida i la del pont del Besòs, que, pel que sembla, tenien més importància, car, a més dels fusells i metralladores, tenien un canó de muntanya.

A l'altre part del pont, tot i seguint una cosa semblant, [les barricades] no eren tan pròximes. Així i tot, en tot el trajectes es comptaven 32 o 35 barricades, totes amb metralladora, alguna amb dues, i fins alguna amb *puesto* de metralladora als extrems, en nius a part, també protegits pel mateix sistema. Com que els partits del Front Popular, uns no es fiaven dels altres, o simplement es volien donar importància, tots volien fer per si mateixos la revisió, de manera que moltes vegades així que una et donava la sortida, la següent ja ens feia senyal de parada. Per fer-se càrrec d'això sols cal dir que pels 8 Km. que normalment es fan en 20 minuts, estiguérem dues hores llargues.

Al passar pels Quatre Camins el control de Sant Martí ens para i diu que el salva conducte de Badalona no té valor si no obtenim el visat dels Sindicats de Sant Martí que funciona al local de L'Aliança.

Ens hi encaminem, però a poc de començar a baixar per la Rambla, el nombre d'automòbils omplia materialment les calçades i el passeig, de manera que ens parem i baixen, un del "Pueblo" i un agent de policia, que van al Sindicat on els posen el segell, segell que els de la carretera troben conforme, deixant-nos passar endavant. Ens adverteixen que al carrer de Marina hi ha un control fals i que de cap manera ens hi aturem, car ens podria sortir malament, no *responent-nos* del què ens podria passar.

No cal dir com passàrem accelerats per aquell indret, presentant-nos, per fi, a la Prefectura a cosa de dos quarts de dotze.

LA *XEFATURA* DE POLICIA

El conegut edifici de la Via Laietana, on està instal·lada, estava transformat en una fortalesa. Davant les finestres del baix hi havia una barricada de maons amb ciment. Davant la porta, carros en bateria dins una barricada circular de sacs de sorra. A les teulades de les cases pròximes també s'hi veia alguna fortificació per a retardar o paralitzar qualsevol atac que s'hagués volgut realitzar des dels terrats de les altes cases de dita via.

Amb les insígnies que portem pintades als autos i els papers amb totes les signatures i segells dels sindicats, som introduïts de seguida fins l'anta despatx del Cap Superior. Allà s'hi veien individus dels sindicats que inspeccionaven o intervenien en tot quan fes la policia professional o tècnica. El moviment d'entrades i sortides era gros, abundant els cassos semblants al nostre. Són *despedits* els guardes populars quedant, de moment, sols la custòdia del agents.

Després de mitja hora o tres quarts, som invitats, sense interrogatori previ i amb tan sols prendre'ns peremptòriament els noms, a passar als calabossos que hi ha als soterranis.

Baixem per una escala interior estreta. En el replà de la planta baixa un guàrdia de seguretat obre una porta reixa passant als soterranis on, un altre guarda ens obra una altra porta que dóna a un corredor en el que, a mà dreta, ocupant tot el llarg de l'edifici, hi ha 11 calabossos, acompanyant-nos a l'onzè. Allà hi trobem 19 falangistes que encara portaven pantalons militars. Amb la nostra adició quedàrem en 21. El local és estret per tanta gent. Té uns tres metres d'ample per quatre de llarg i 3'50 d'alt. Una reixa li dona aire de fora, tenint com uns 80 cm x 50 cm. No cal dir que el lloc millor és el de més a prop de la reixa, però ni drets, ni *sentats*, ni ajaguts, hi cabem. En tot el llarg hi ha un pedrís que n'hi caben 8 o 9 i tots els altres han de seure a terra. Al costat mateix hi ha uns comuns i una font d'aigua que, com que quasi no para ni un moment, és ben fresca, cosa del tot necessària car ens trobem al més fort de l'estiu. Els altres calabossos eren per l'estil i, llevat d'un, els altres són més petits, però tots excessivament ocupats.

De moment ens manifestem una mica reservats. Però ben aviat, com que són joves i, malgrat les contrarietats, de bon humor, compartim les penes i

alegries. En les circumstàncies que dic és precís combinar molt be les coses per fer possible la vida en tals circumstàncies.

Com he dit, tots són joves i alguns encara tenien inflades les espatlles i el sota- aixella de les culatades del fusell. Anaven manats per un de nom Gutièrrez Santa Marina, que també hi tenia un nebot, havent-n'hi altres que després vingueren amb nosaltres a la Model i altres que anaren a l'Uruguai quan aquest vaixell s'habilità per presó. Entre aquests últims s'hi compten els Santa Marina, Castillo i algun altre, i entre els que vingueren a la Modelo**,** Elies, Zavalo, Carreres i també, algun altre, entre ells, Irusta, basc.

No teníem ni màrfega, ni mantes , ni res per poder jeure, sols un sac de papers vells que comprarem per una pesseta, essent això l'únic consol per posar les costes [costelles] sobre la pedra, resguardant-les de la humitat i fer una mica tou aquell llit propi dels anacoretes de la Tebaida.

Alguna vegada al arribar la nit algun guarda deixava la porta de ferro oberta a fi de que un, o dos, es col·loquessin al corredor, alleugerint els que quedaven dintre.

Per menjar ens donaven un ranxo de suc de cigrons i fesols, que era bo, però insuficient. Consentien, però, que encarreguéssim algun complement a un bar pròxim, però com (que) ni lloc hi havia per a menjar, eren pocs a aprofitar-ho.

En Gutièrrez Santa Marina establí tot seguit un ordre militar que feu més confortable la cosa. Ens dividí en tres grups que, per torns, podíem seure al banc, jeure a terra o estar drets, encarregant-se ell de fer-nos-ho complir. En quan al tabac, també s'establí un ordre a fi de que els cigars de que es pogués disposar, fossin equitativament distribuïts. Com que jo era l'únic que no fumava, se'm feu dipositari del tabac.

23, 24 i 25 de JULIOL [1936]

Així passaren aquests dies: a les 7 se'ns donava cafè i un llonguet. A quarts de 12 un ranxo i a les 6 un altre. I a les 8 del vespre teníem llista, per la qual cosa ens *enteràrem* dels altres detinguts. Així vàrem esbrinar que

entre ells hi havia mossèn Tort, de Canet de Mar, rector de Monistrol, un germà marista conegut de l'Arenas, i noms coneguts com Argemí, Bosch Labrús [en Pere Bosch Labrús i el seu fil sembla que foren afusellats el 27 de juliol a El Collell], del Àguila, Conde del Siglo, Muñoz Seca**,** comediògraf, *Teniente* Martorell, Alvarado [Agustí Alvarado (a. el Maño), del Sindicat Lliure], Peña [*German de la Peña*] i altres, i uns camils que després també trobàrem al Palau de Justícia i a la Model.

Un d'aquests dies vingué a veurem el Sr. Porta [segurament era el representant de l'empresa "Carne Cuadrada, vidua de D. Monserrat" a Barcelona] que em donà notícies d'alguns amics, entre ells, de en Matamala de Manresa que es refugià a casa seva i em digué que el fill del Sr. Bernat, que era del cos de policia, s'interessaria per mi i m'assegurà que per la seva mediació podria estar en comunicació amb els de casa.

Cada dia al passar llista comprovàrem que érem al voltant de 140, arribat un dia a 144. S'ha de tenir en compte que aquests calabossos no són per estar-hi aquest nombre i, menys encara, per estar-hi tants dies. La seva cabuda és de uns 4 per apartament i, en el nostre, que era dels més grans, n'hi havia 21, i un dia érem 22 per haver-nos-hi portat el Dr. Tarrida. [mossèn Joan Tarrida i Altet, de l'Arbós. 1911-1992 ? .- Preveres difunts de l'Arq. de BCN]

Un fet curiós esdevingué amb el *Teniente* Martorell, que, pel que es veu, era dels més compromesos, que hi anà una visita i, al tornar a baixar, en lloc de baixar ell, ho feu la visita, sortint ell per la porta sens que se'n donessin compte. Més tard, convenint practicar una diligència, el criden en tots els calabossos no responent, el que motivà una cridada a llista molt meticulosa, fent-nos sortir tots al corredor i fent-nos entrar al respectiu calabós a mida que ens van cridant. A en Martorell el cridaren repetides vegades sens que respongués i, en canvi, va quedar un pobre home al corredor que no figurava a la llista. Contrarià en gran manera a la policia aquesta fuga, car, pel que es veia, tenien un gran interès per la captura d'aquest Martorell.

Era inhumana l'estada de tants detinguts en un local de tan poques condicions i no podent-nos portar a la Presó [a la Model] per haver sofert

extraordinàriament el dia 18 [el 19] al donar la llibertat als presos, essent cremat l'arxiu, saquejat l'economat, robats molts trossos de *canyeria* de plom, cremats molts "*petates*", etc., s'acudí portar-ne una part al *barco* Uruguai. Així, la nit del 25, en camionetes amb 14 o 15, foren portats al vaixell 75 presos, quedant els altres amb menys dolentes condicions.

26 JULIOL. DIUMENGE. [1936]

A cosa de les 11 som cridats l'Arenas i jo per anar a una camioneta aparellada per portar-nos al Palau de Justícia. I això va fer que tornéssim a veure la llum del carrer. Passem a gran marxa per la Ronda de San Pere, havent, però, de fer maniobres per les barricades aixecades, algunes fetes amb els *adoquins* i altres amb sacs de terra. Ens causà pèssim efecte veure que els guàrdies civils portaven les inicials de F.A.I, C.N.T. i U G.T. a les gorres i en els automòbils. Els tramvies i autobusos també circulaven amb les esmentades inicials pintades als costats, davant i darrera. Els autos particulars, tots ells *incautats*,, omplien els carrers dificultant el tràfec. Era encara els dies que tots els comitès de pobles, armats de totes les armes, feien viatges a Barcelona a rebre instruccions i portar els presos dels respectius pobles, que no havien assassinat.

Entrem al Palau de Justícia per la porta principal que estava guardada per un fort reten de la guàrdia civil. Encara hi havia els jutges de carrera. Passem tot seguit als calabossos del Jutjat de Guàrdia, col·locant-nos en el primer a mà dreta, que és el més espaiós i que en aquell moment era el menys brut.

Hi trobem ja els camils: dos pares, dos germans i un cuiner anomenat Eleuterio. De seguida ens fan lloc, essent molt bona companyia. Més endavant entren també al nostre calabós l' Agustí Alvarado i German de la Penya i a la tarda mossèn Josep Bonet [segurament J. Bonet i Comajuncosa, de Barcelona, 1882-1960 .-Preveres difunts. Arq. de BCN] que li acabaven de fer un registre-saqueig a casa seva, emportant-se'l a ell detingut, cosa de la que no se'n sabia fer càrrec, ja que havent-li causat perjudici considerable, encara el

detinguessin. Sens tenir idea del moment que passàvem, volia parlar amb el Jutge de Guàrdia per queixar-se de l'atropellament. Bonament li donem entenent de que ho deixi córrer per ara, car no trobarà ningú que pugui fer res al seu favor.

ELS COMPANYS DE CAPTIVERI

Els "camils" eren, com he dit, dos pares i dos germans. Dels pares, un que era el superior, era italià i anava amb la sotana blanca, resistint-se a treure-se-la. Passava sens parar uns grans rosaris de 15 misteris i es passejava quasi contínuament. L'altre pare, anomenat Colomer, era primet, de bona estatura, anava ja completament de paisà i era discret en la conversa, que semblava d'un català adquirit de gran amb accent castellà, encara que força correcte. Dels germans, un s'anomenava Domingo i era regularment gros, amb un ull dolent, no parlava molt, però era de molta vida i el temor més gran era si li podia faltar menjar, amb alguns punts còmics que, amb tota discreció el P. Colomer procurava atenuar. Per altre part era profundament devot i caritatiu. L'altra germà, Canuto, era rodanxó, més jove que el germà Domingo, també més bo per obrar que per parlar. El cuiner no era de la comunitat, però per trobar-se a missa a la casa dels camils, s'hi quedà a fer-los companyia quant començaren els successos i quant els sindicalistes hi entraren acusant-los de fer foc al poble. Era força ingenu i simpàtic, i s'anomenava Eleuterio, treballava de cuiner al Tèrminus, davant el baixador del Passeig de Gràcia. Tenia carnet de la C.N.T. com tots el del ram a Barcelona.

L'Agustí Alvarado era anomenat, també, el Maño, havia *pertenescut* al Sindicat Lliure en temps de [el governador] Anido tenint fama de valent, capaç de portar a terme alguna comesa d'aquelles que qui l'accepta és que està, allò que es diu, disposat a tot. Tenia concepte clar de la situació, però era molt nerviós i capaç de cometre algun disbarat per precipitació i enraonava, tal vegada, una mica massa. En German de la Peña era més prudent, contenia els ímpetus del Maño, i aquest es deixava conduir per Peña. Era quelcom més

il·lustrat i sembla que tenia una quasi emancipació, doncs treballava pel seu compte en el ram de lampisteria, havent sigut secretari del Sindicat Lliure de Metal·lúrgics en temps d'Anido.

Mossèn Josep Bonet, com ja he dit en altre lloc, entrà a la tarda del diumenge. Estava pàl·lid i quelcom abatut, però al trobar-se amb amics, amics que encara no coneixia personalment, a poc a poc anà agafant confiança. A mi em coneixia de nom i jo també em semblà recordar-lo. Per fi em vingué a la memòria : era la Conxita Julià (Maties) [Concepció Mendoza i Bayés, casada amb Maties Julià i Pons, pares de Josep Julià i Mendoza, mort a Mauthausen el 1942 i de Rafael, que fou president de l'Esportiva.-Arxiu R. Salicrú] qui me'n havia parlat en alguna de les innombrables vegades que havia precisat gestions a favor del seu fill. A poc a poc anà agafant confiança explicant-me alguns detalls de la crema i saqueig de Santa Maria del Mar de on era beneficiat. Comentàvem alguna vegada si hauria estat possible, amb prudència, prevenir les conseqüències d'un moviment revolucionari d'aquesta mena, convenint, després d'examinar el cas, que, tal com diu l'Evangeli, la única riquesa que no ens pot ser robada és el bé que fem, i que, per tant, allà on els diners estan més segurs és quan són donats als pobres. Prou hauríem volgut treure altres conseqüències, i ell mateix s'hi *empenyà* molt, sobre tot en allò de col·locar diner al estranger, però com a final, com que no se sap per on explotaran aquests moviments, no es pot tenir la certesa de la col·locació segura de les riqueses. Ell em ponderava que el fons de Santa Maria del Mar era considerable.

Com que el calabós era gran, podíem passejar amunt i avall, seure i jeure a terra o sobre el pedrís de rajols que anava al llarg de la paret mitgera. Teníem una turca [latrina], però estava espatllat el joc de l'aigua.

Les parets eren altes i amb variades inscripcions fetes amb llapis, record de diferents detinguts que per allà havien passat. Les més grosses eren de F.A.I i C.N.T., però per damunt d'elles i de *tamany* encara més gros, eren de *Falange Española de las J.O,N.S.* amb les fletxes simbòliques. Dels que ens trobàvem detinguts, a ningú se li ocorregué augmentar els *lletreros*.

Els altres calabossos eren buits. Al davant n'hi havia un quasi tan gran com el nostre i dos altres més petits. I al costat del nostre també n'hi havia dos de més petits.

En els del fons, en un hi havia un estudiant de medecina de Saragossa, actualment aspirant a la Policia i un guàrdia de tràfic anomenat Navarro i en l'altre dues dones, una vella que per supersticions havia mort una neta i l'altre, jove però passada, amb aspecte de cocaïnòmana.

Érem guardats per Guàrdies de Seguretat que es rellevaven, de forma que sempre se'n trobessin dos de servei a disposició del Jutge de Guàrdia.

El ranxo era servit per un Bar proper per mitjà d'un mosso, que imitava diferents bèsties i, a més, nos servia cafè i extres permesos, com tabac, vi amb gasosa, etc. S'anomenava Baldomero i el seu físic era d'aquells que mai més s'obliden.

El ranxo no era molt variat, però era bo: Arròs de peix, "Cocido Madrileño", bacallà amb patates guisades, o, al vespre, fesols bullits amb bacallà. Déu ni do. Als Alvarado, Peña i Eleuterio els portaven cistella i sempre volien que acceptéssim alguna cosa.

La primera nit no dormírem encara molt, però a mida que vàrem anar agafant amistat amb els nostres carcellers, estàvem més confiats i, per altre part, el cos s'anava acostumant a prescindir de matalassos, demostrant-se que algunes de les comoditats de que ens rodegem, no són pas veritables necessitats.

ELS GUÀRDIES DE SEGURETAT

Com ja he dit, eren els que estaven al servei del Jutge de Guàrdia. Eren tres. El més vell s'anomenava Perales. Era alt i amb el cabell quasi gris, amic de fer broma, tenint certa propensió a aplicar motius, però era bo, disposat a donar totes les facilitats compatibles amb el seu deure.

Avilés es deia l'altre guàrdia. Parlava el castellà més *cerrat*, havia servit a Regulars i sentia una fonda simpatia pels militars, que en els moments que corrien, no deixava de ser un perill per a ell.

El tercer es deia Filomé. El pobre havia d'aguantar les bromes que li gastaven els altres dos. Era més jove i inexpert, havent-li passat una de les fetes més cèlebres d'algun temps a aquesta part. És el protagonista d'aquell fet que passà a un que sortia de cobrar una quantitat al Hispà-Americà. Un subjecte cridà a la parella de guàrdies de servei, un d'ells el Filomé, per a que, baix la seva responsabilitat, detinguessin el que sortia de cobrar. Així ho fa la parella, disposant-se a portar-lo a la *Xefatura* de Policia. A l'entrar a la Via Laietana, estant el que havia cobrat entre els dos guàrdies, l'altre li dona una empenta i li pren la cartera tot dient als guàrdies*: "Segueixin. Encara voldrà negar el robo? Mirin la cartera amb els diners. Anem tot seguit a la Xefatura"*. Així que hi entren, aquell *s'adelanta* i puja en direcció al despatx del Delegat, però en lloc d'entrar-hi, baixa per l'altra escala, sortint al carrer amb els diners i deixant l'infeliç robat entre guàrdies, fins que, veient que passava temps sens saber res del denunciant, van al pis de sobre *enterant-se* amb sorpresa de que ningú passà abans a formalitzar cap denúncia. El robat pot demostrar que és bona persona, però els guàrdies queden veient visions al considerar que sens la seva cooperació el robo hauria estat impossible. Això li era retret alguna vegada pel Perales, que no deixava de fer-hi brometa.

DILLUNS 27 JULIOL. [1936]

Avui seria la festa de les Santes, però en realitat ho és. De que serveix la persecució si no és per fer-nos entrar més a fons en les coses de l'esperit?

Pels guàrdies de Seguretat faig passar una nota a casa d'en Josep M. Grau [Josep M. Grau Cuadrada, un cosí], per a que sàpiguen tots on em trobo.

Quan *menos* m'ho penso entra al calabós una visita per l'Arenas, resultant ser la seva germana Teresa. Després de conversar els germans té gust en que jo també participi de la conversa. En mig de la desgràcia celebra que ens trobem dos amics, demanant-me que amb els meus més anys ajudi a la inexperiència del seu germà Paco.

Me diu que el seu marit està treballant en els hospitals de sang en el càrrec de metge [Carles Martí Agueda.-Arxiu R. Salicrú]. Té dos fills en edat

militar que provisionalment estan amagats i considera que de les tres germanes és la única que ens podrà fer alguna visita. Diu que la seva cosina Maria [Maria Assumpció Arenas i Freginals.-Arxiu R. Salicrú], filla de en Jaume [Jaume Arenas i Cabot.-Arxiu R. Salicrú], està d'infermera *desempenyant* molt bé el nou càrrec, malgrat el concepte que tots teníem de ella d'esser una ànima freda.

Els detinguts anem intimant. Mossèn Bonet segueix explicant-me detalls del tresor de Santa Maria del Mar, de l'estat com han deixat la "fàbrica" de tan formós temple que era l'admiració de propis i estranys, convertint-lo en un munt de runes. Que ell sàpiga només han quedat sens esser cremats els de la Catedral, Sant Just i alguna capella del Barri Gòtic. Ni el Pi, ni Betlem, formosíssim exemplar d'art barroc, el segon i del més pur gòtic el primer, ni Sant Pau del Camp, que recordava la X centúria, ni l'altre, també, vellíssim de Santa Anna. En fi, a Barcelona s'han destruït tots els temples, tan els que eren obres d'art, orgull del nostre poble, com els que tenien altíssim significat en la nostra història.. Es deia, però, que el Seminari estava intacte, però, segrestat per a serveis de les milícies antifeixistes.

L'amabilitat dels guàrdies ens permet afaitar-nos, proporcionant-nos, de moment, màquina i fulles, i permetent que ens en portin per més endavant.

Quan menys ho esperava, un noi d'en Rossell [*?*] ve a veure el què em faltava. No em falta res més que una flassada per posar damunt les rajoles per dormir. Me dona notícies de que el seu germà Josep és al Uruguai, havent-lo fet presoner quan en una camioneta de l'Aviació retirava els soldats que s'havien *sublevat*.

Els guàrdies permeten l'entrada de diaris. Així doncs preguem que ens portin el "Noticiero" i "La Rambla" pels que ens *entarem* del curs dels *aconteixaments* tal com els convé als de la Generalitat que, junt amb els anarquistes, controlen la premsa.

Les primeres notícies que podem collir, són summament *desalentadores*. Entre els morts que hi ha al Dipòsit del Clínic hi figuren uns que eren amb nosaltres a la *Xefatura* i que sortiren per [anar a] l'Uruguai, no havent-hi arribat, trobant-se, però, a la *"Morgue".* De seguida comprenem com una

camioneta es desviaria i els hi aplicarien la única pena que diuen els anarquistes, partidaris de l'abolició de la pena de mort quan creuen que a ells serà aplicada, però que titulen la única efectiva, quan és pels altres.

Privacions, incomoditats i neguits no ens havien pogut fer sofrir el que ens feu sofrir aquesta notícia. Eren amb nosaltres, no tenien més delicte que nosaltres i, en lloc de portar-los al *barco*, els porten a la "Morgue". Entre els difunts hi havia en Bosch Labrús, de l'Àguila. D.D.P.A.C. ens poguem veure.

Aquella nit no sentírem que fos fort el llit, ni res. Sols sentírem una cosa inexplicable, com si fos a nosaltres mateixos que s'apliqués el que era aplicat als nostres amics.

28 JULIOL DIMARTS

Avui, quan menys ho esperava, ve el meu fill Domènec donant-me notícies de casa i oferint portar-me el que fes falta. De moment tenint les mantes de casa Rossell, no em precisa res més que una fulla d'afaitar. Feu el viatge amb el fill del Sr. Coll, [Josep M.Coll i Pou.-Arxiu R. Salicrú], periodista.

Al calabós del davant van portant-hi algun detingut que surt tot seguit i el policia [l'estudiant de policia] i el guàrdia urbà ens demanen per venir al nostre calabós, ja que hi cabem de sobres i, essent tots d'un mateix *modo* de pensar, estarem més ben acompanyats.

Els mateixos guardes de tant en tant venien a fumar algun cigarret en la nostra companyia.

El diumenge dels successos havia de *torejar-se* el toro "Civilón", respecte el qual s'havia fet una propaganda exagerada i la primera vegada varen retirar-lo un cop el públic hagué admirat la seva superba estampa. Això donà lloc a una divertida discussió entre els guardes i l'estudiant aspirant de policia que defensava el toro de la suposició de *manso* que se li atribuïa, car no es podia dir mentre no fos torejat. Ho feu amb tan de calor que el Perales començà a dir-li Civilón, i feu tanta fortuna que ja no em recordo del seu nom: només em venen a la memòria Civilón i Dr. Pacote que li deia l'Arenas.

El servei de trens encara no estava ben restablert, encara que, en aquells dies anà restablint-se. En Domènec, com dic, vingué amb el corresponsal de la Vanguàrdia en auto per la carretera. Per ell vaig *sapiguer* la desgracia ocorreguda al noi Spà, [Miquel Spa i Tuñí, dentista], que, els primers dies, fou assassinat, així com el guarda Carbó [*Miquel Carbó Gimpera*] i el regidor Simon [Josep Simon i Isern, forner i polític de la Lliga]. Els altres de la Lliga, o eren fugits, o estaven presos.

29 JULIOL DIMECRES. **[1936]**

No té variació amb els altres dies. Al calabós del davant hi porten alguns que els guàrdies ens diuen que són "chorizos", o sigui delinqüents comuns ja avesats al règim de les presons. Alguns hi estan molt poc, però algun s'hi queda. Després del ranxo del vespre els veiem al corredor mentre uns escombren el calabós, i amb la mateixa escombra ho fem també nosaltres el nostre, tres o quatre vegades al dia.

Ha vingut a veure'm en Francisco, [Francisco Montserrat Dasca, un cosí], que diu que ho farà cada dia sortint més aviat del despatx on hi ha poca feina, fins l'hora de prendre l'autobús de Montcada.

Me dona detalls de com anà la revolució allà. Diu que al front de la cosa s'hi posaren alguns que no van malament, però que dintre dels obrers d' Asland hi ha un grup de terroristes que s'emprengueren la cosa pel seu compte, causant infinitat d'assassinats. Montcada és un lloc estratègic, de pas forçós pels fugitius de Barcelona que busquen refugi al Vallès, Vigatà, Berguedà i altres comarques de Catalunya on se creia trobar més seguretat. En els controls instal·lats per ells en les carreteres i en els camins de muntanya, sobretot en aquests, hi han comès i cometen diàriament gran nombre d'assassinats.

Al poble, com a tot arreu de Catalunya, malgrat no haver-hi hagut cap provocació, s'han cremat l'església i els col·legis religiosos, deixant a la "mamà" sens poder anar a missa, ni al poble ni a les monges. Aquestes, de moment, es refugiaren a cases particulars, havent hagut de mobilitzar-se

força l'Ajuntament per protegir la seva sortida, car els de l' Asland les haurien assassinat.

Pels boscos organitzaven veritables caceres perseguint els fugitius, matant-ne molts i omplint la casa de l'Ajuntament, convertida en presó.

Pel demès a ell (l'Ajuntament) li facilità un salva conducte revalidat pels controls de la F.A.I i U.G.T., de qui té carnet per ser soci del Centre de Dependents del Comerç i de la Industria adherit al Front Popular.

En Josep Mª. i en Joan Antoni [Grau i Cuadrada, uns altres cosins] em donen detalls d'haver obtingut per fi la seguretat de que en Paco,[segurament un altre germà], que es trobava a Monsó quan esclatà el "moviment", era a salvo.. A Monsó fou terrible la persecució dels propietaris que perseguien com a feres. Ell també fou procurat els primers moments, però aconseguí amagar-se i arribar a Barbastre i, de allí, a Lleida, des de on pogué obtenir permís per entrar a Barcelona. Els detalls de ferocitat d'aquests pobles agrícoles són esfereïdors: Represàlies, venjances personals, retens que els maten per que altres moren, una crueltat vergonyosa.

30 JULIOL DIJOUS i 31 DIVENDRES. [1936]

Segueix venint la Teresa Arenas, que, malgrat veure's ja una senyora gran, conserva un caràcter jovial que la fa simpàtica. Cada dia, després que han parlat els dos germans, em conviden a prendre part en la conversa. Ja han sofert tres registres, però no els ha passat res G. a D. Han *tingut* d'amagar algun objecte religiós per evitar la profanació i han hagut d'aguantar interrogatoris humiliants, veient-se postergats per ignorants que s'atribueixen representació. Com que el seu marit metge treballa als hospitals de sang, i cap dels gamarussos que s'atribueixen la defensa de la "Llibertat" i la "República" té idea contra ells, per ara, no els ha passat res.

Els guardes de seguretat segueixen donant-nos totes les facilitats. El Sr. Porta pot venir a veure'm quasi cada dia.

Seguim rebent diaris. Avui "La Rambla" ve amb grans titulars dient que les tropes organitzades per la Generalitat estan davant Osca que caurà demà i

passat demà Saragossa. La marxa "Castella enllà" no tindrà dificultats, doncs els rebels estan desmoralitzats.

El "Noticiero" porta els entrats a l'Uruguai convertit en presó. Entre ells s'hi troba Josep Rossell i els militars de Mataró. També hi ha l'Aureliano Goñi**,** *Xefe* de Correus que havíem tingut a Mataró i que ens trobàrem als calabossos de la *Xefatura* de Policia. Havia ascendit a la Principal de Barcelona, però la República li baixà la categoria portant-lo a Vic, on el trobà la revolució. És natural que un home, zelós com era, tingués als assassins i lladres per enemics i, com que ara aquests manen...

1 AGOST, DISSABTE. [1936]

No hi hagué diferència amb els altres dies. Segons quin agutzil entrava, no era tan fàcil tenir el calabós obert i ja se sabia que, fins que aquell no es veia precisat a entregar les claus als guàrdies, havíem de *permaneixer* dintre. Quan les entregava els guàrdies ens obrien, pregant-nos que no féssim *momerotes* davant els "xoriços". I que, quan sentíssim posar la clau al pany, entréssim tot seguit al calabós.

Algun milicià armat vingué a veure'ns, però els mateixos guardes els pintaven que sols es tractava de quatre desgraciats i s'entornaven sens insistir. Per altra part, encara no havien destituït els jutges, i com que estàvem a la seva disposició, tampoc haurien aconseguit res.

Arribava fins a tal punt la confiança, que, fins en alguna ocasió, entregaren les claus a nosaltres mateixos, ben segurs que no intentaríem fugir. Podien estar-ho, car estàvem convençuts que la nostra seguretat era més segura allí que en cap altre lloc. Sabíem coses ben poc agradables dels que estaven en el Colon, Caçadors, carrer d'en Guàrdia, San Gervasi, etc... , que ens consideràvem uns sortosos d'estar al Palau de Justícia.

Així doncs passàvem el dia conversant amb l'Arenas, els camils, mossèn Bonet, Peña i el Maño. Dèiem el rosari amb els camils i mossèn Bonet, llegíem el diari, la fèiem petar amb els guardes, etc.,etc..

Ja dormíem millor. D'una part, aquesta relativa seguretat, d'altre, el acostumar-nos a dormir a terra, sobretot per haver-nos portat flassades en Rossell, que esteses damunt de un gruix de paper, no es coneixia el rellent dels rajols.

Amb tot, aquesta nit tinguérem un gros ensurt. A cosa de la una obren les portes i deixen, com qui deixa un *fardo*, un home més mort que viu en el nostre calabós i tanquen les portes sens dir res. L' Alvarado encén l'encenedor i l'acosta a la cara del *bulto* i exclama: "¡Tu ets en Canosa!".....De moment no té ni esma de contestar.

Poc a poc anà refent-se i, com pogué, ens explica que a les onze, després de que en aquests dies li havien fet infinitat d'escorcolls, els milicians entraren al *cafetí* que té al carrer Nou de la Rambla, emportant-se'l al local dels Sindicats del carrer d'en Guàrdia, on l'han tingut fins a prop de les dotze, que l'han carregat, junt amb altres, a una camioneta, sortint, tot seguit, en direcció Can Tunis. A l'arribar a la volta de la carretera, passat el Cementiri Nou, han fet baixar els ocupants un a un, afusellant-los allà mateix. Com que ell camina malament per haver tingut paràlisi infantil, li costà baixar i, per altre part, ell mateix, expressament ho retardava, donant lloc a que l'estiressin fent força en el moment que es *crusaven* amb una camioneta de la policia que, *enterant-se* del cas, aconsegueixen emportar-se'l, i gràcies a això, és viu, però amb un ensurt que no pairà mentre visqui. Per fer més tràgica l'excursió, va poder veure com assassinaven a 18 frares de Sant Joan de Déu que de Calafell els portaren al suplici. Digueren que era per estalviar feina.

En dies successius ens anà donant tota mena de detalls, que revelen la follia de sang que presidia la Revolució a favor de la reivindicació de la dignitat humana i que no pot consentir el triomf del feixisme a Espanya. Déu no els tingui en retret tanta ceguera.

DIUMENGE 2 D'AGOST i SUCCESSIUS. [1936]

En aquests dies anaren ocupant el calabós del davant amb nous "xoriços". Entre els que hi entraren cal destacar El Carpintero, el Tarzan, el

Federico, el Ruso, el Noi de Goma, el Manolo, un jove infeliç, per violació... Quasi tots havien lluitat a favor del "Pueblo" i, alguns, havien estat trets de la Modelo per la revolució. També hi havia un futbolista argentí que canvià els "pessos" per pessetes a l'entrar a Espanya i cometé el crim de sortir amb 800 declarant-ne 500.

Ja avançada la setmana, a la tarda n'entren dos, un el porten amb nosaltres i l'altre amb els xoriços. Nosaltres, de moment, ens queixem, però acceptem la companyia. Encara que el local és gros, ja comencem a esser molts. L'home es queixa de que havent posat en coneixement de la policia una estafa de la que era víctima, els han agafat a tots dos. Explica el fet dient que se li presentà un que es comprometia a matar un enemic que tenia, ja que, tenint l'arma per perseguir feixistes, li era molt fàcil fer-lo desaparèixer del món.

Demanava 500 pessetes (per la feina), oferint-li donar-n'hi 250 en el moment de fer el tracte i les altres 250 al comprovar la seva mort en visita al Dipòsit del Clínic. És presentà a cobrar les 250 i, tal com havíem quedat, anem al Dipòsit, dient-me ell que era un mort desfigurat que hi havia, però jo, a l'examinar-lo, m'adono de no esser ell, pel que, no sols no li dono les 250 ptes. Si no que li exigeixo la devolució de les 250 restants. Li diem que la policia no podia fer altre cosa que posar-lo a disposició del Jutge, ja que és un delicte contractar la mort d'altre persona. La estafa és evident, però és com allò de robar a un lladre, doncs ell proposava la comissió d'un delicte......el pobre home encara no ho entenia.

L'altre, el xoriço ja era molt conegut de la policia. Era un *descuider* que solia actuar a prop de l'Arc de Triomf, on hi ha un orinador. Allí succeïa que arribava algú amb paquets i tenia necessitat de utilitzar el *mingitori*. Ell se li oferia per a guardar-li els paquets fent-li fonedís els que estimava de més valor. També actuava amb els *recaders*, fent-los-hi corre algun paquet. Era conegut com el Vaquer per haver estat mosso de vaqueries, però, no tenint quasi mai col·locació, es dedicava a actuar de *descuider*. L'altre perjudicat sí que era vaquer de veritat. Tenia, segons digué, un establiment amb 22 vaques lleteres al carrer Muntaner. Es deia Ayora.

El divendres al matí vingueren les senyores de l'Arenas [Francesca Sampere i Martí, de El Masnou.-Arxiu R. Salicrú] i la meva, a veure'ns. Per a que consti la benevolència dels guardes de seguretat, de cap manera volgueren que ens veiessin en el calabós. Ens feren sortir i volgueren que la visita fos al seu *quarteret*, part de fora de la clausura. No cal dir que tota la vida agrairem l'atenció.

Descriure aquesta entrevista, crec que és cosa sobrera. No interessa a ningú més que a ella i a mi. En quan a l'Arenas, pogué també parlar amb tota llibertat, donant instruccions respecte als negocis de la farmàcia. Jo no me'n recordo del que vaig encarregar-li, quasi segur que sols fou que tinguessin prudència i confiança en Déu, i que no es preocupessin en excés per mi.

EPISODIS

Cal recollir un episodi curiós i que és una explicació necessària per a que consti ben clar l'aspecte providencial dels *aconteixements* que *dessangren* la meva pàtria.

Arribà un detingut jove ben plantat que venia de Maó on servia en l'exèrcit. Allí hi havia dos regiments. Un es va *sublevar* seguint els seus *xefes*, i l'altre *permanesqué* fidel a la República amb els seus caps i oficials. Per una cosa que ningú s'explica, els oficials revoltats es reuniren deixant solts els seus soldats. Els soldats "*sublevats*" s'entrevistaren amb els fidels convencent aquests a aquells, que acordaren assassinar els oficials i sumar-se a l'altre regiment.

Evidentment hi ha alguna cosa més que les disposicions dels homes. Reunits tots els soldats dels dos regiments, no solament massacren els *xefes* i oficials *sublevats*, si no que també ho fan amb els fidels, resultant que quedà amo de la illa de Menorca un cabo de canó.

Això ho recollírem dels seus llavis, essent ell testimoni de presència.

Ell era detingut per haver saquejat l'equipatge de un oficial, apropiant-se del rellotge de polsera, uns anells i, fins sembla, algun diner, que, al

desembarcar, li trobaren a sobre, detenint-lo com a conseqüència de les severíssimes ordres que castigaven el saqueig.

El veritable esperit anàrquic del comunisme no va pas contra aquest o aquell, va específicament contra tot allò que és autoritat, o la representa. Així doncs, com que la jerarquia és alguna cosa que representa l'autoritat, no és d'estranyar que els *xefes* i oficials que *permaneixien* fidels a la República, quan aquesta es declarà comunista llençant el País en mans dels anarquistes i comunistes, com que, malgrat tot representen autoritat, el veritable esperit anàrquic no distingí: veié que portaven estrelles a la mànega i solapa, que vestien millor pany i portaven calçat més fi, i en la primera follia no repararen i els consideraren iguals que els enemics.

ELS XORIÇOS

Com ja he dit, en el calabós del davant anaren entrant-hi alguns que eren considerats així per esser, fins un cert punt, habituals de la presó. A part de la llàstima que fa tot home caigut, tenien alguna cosa bona. Nosaltres hem de dir que sempre ens consideraren, respectant-nos tant com és possible en ser tan emmotllats per la desgràcia.

En un altre lloc dono els seus noms, però no dic res de les seves especialitats. El Carpintero era lladre d'esglésies, dels més fins. Quan es proposava buidar les caixetes de les almoines, prenia moltes precaucions. De vegades necessitava quedar-se a la nit dintre l'església, aprofitant, quan quedava sol, per prendre les mides [*mesures*] eficaces per aconseguir el seu objecte. Quan li semblava tenir-ho tot a punt, forçava les caixetes buidant el que hi havia, fent-ho, però, amb el menor *estropici*, car el secret del èxit consistia en que tardessin molt els que vigilaven l'església de *enterar-se* de que havien estat robats. Havia passat fins molt gran al seminari on estudiava la carrera sacerdotal, cosa que li donava una il·lustració molt superior a la dels seus companys. Ell deia: "M'han detingut per sospites. Evidentment, sols per haver-me trobat diners a sobre... ¿Però, que no poden ser meves 8 o 9 mil pessetes? No és cap fortuna que jo no pugui tenir. I encara que fos més

quantitat, qui em priva de posseir-la legalment?... Cal provar, abans de detenir un home".

Més baixet però, ja deia que sí que eren robades, però que no ho eren a cap mare de família que hagués de donar pa als fills, Deia que en la seva llarga pràctica mai havia perjudicat a cap pare de família.

Explicava alguns dels seus processos ficant-hi textos llatins que aplicava tal com ho fan els homes de cultura. Retreia frases del Cardenal Vidal i Barraquer i deia: "Quan les diu el Cardenal tothom les respecte, mes en dir-les jo, semblen bajanades..." Tenia certa gràcia, en mig de tot, encara que a mi particularment em fes més llàstima que gràcia.

El Francès, que també era conegut per "Ruso" i Pelagats, era de la Barceloneta, o, més ben dit, operava a la Barceloneta, on era l'ogre que servia per *amedrentar* les criatures. Això de "Ruso" li venia per la fatxa: baixet, gravat de veroles, amb pel escàs a la barba, però com un raspall, brut, quasi despullat i deixant veure tatuatges pel pit espatlla i braços. Era més client dels calabossos que de les presons. El seu camp d'operacions era el Mercat de la Barceloneta i el Moll. Dormia en les clavegueres i estava quasi sempre borratxo. Després dels incendis cometé alguns robatoris, pels quals havia estat detingut.

El Manolo ja era de més altura. Coneixia tot el baix fons de la criminalitat i servia "per a un barrido" i "para un fregado", com diuen els castellans, Era a la presó, de on sortí per prendre les armes a favor del "pueblo". També anà al saqueig.

En Tarzàn era rebentador de pisos. Era notable la seva agilitat i, relativament a la seva estatura, tenia molta força. No cal dir-ho. Al veure que n'hi havia que robaven en nom del Sindicat, ell ho feu pel seu compte i l'aconduïren.

El Federico era de estatura més baixeta. Era atent i servicial. Amic de servir per alguna cosa. Malaguanyat. Com tots ells, també estava al servei de la República, però caigué en la temptació d'arrambar alguna cosa.

El Noi de Goma. Aquest ja era quelcom extraordinari, prim, petit, desllorigat. És plegava fins a cabre dins una maleta de ma. Donà una exhibició

de les seves habilitats. Girà les cames fent venir els peus a la part de darrera. Es senyà amb el peu. Canvià la cara a la part de l'esquena. Aixecà les cames en alt i feu que el seu cap es desprengués dels tendons i nervis que l'aguanten, convertint-se em una mena de badall d'una campana.

El Vaquer era alt i gros i no servint per res que pogués fer gràcia, només per fer breus comentaris, no sempre encertats, que mereixien rèpliques del Carpintero, repliques que li permetien lluir la seva erudició.

Presenciaven aquesta mena de Jocs Florals, a més dels del nostre, els dels altres calabossos i les dones, principalment la cocaïnòmana i els guardes de seguretat, car tots plegats érem en el corredor.

El guarda jove, al veure que els altres feien ostentació de les habilitats cregué que ell també ens havia de comunicar les seves. Així doncs començà a explicar que ell era il·lustrat i que comprava i llegia molts llibres. Digué que havia comprat el Conde de Montecristo....En aquest moment el Perales l'ha de cridar i l'anomena Conde de Montecristo. Des de llavors el coneixem més per aquest nom que pel seu.

El dia de la desfilada de les habilitats dels xoriços, la broma durà fins més tard de les onze. Per fora, de tant en tant se sentia algun tret de pistola i també alguna descàrrega "*cerrada*" de fuselleria i ratjada de metralladora. Això era el que ens feia tornar a la realitat, ja que la sessió fou tant entretinguda que ens feu oblidar de on ens trobàvem.

DE COM SE TROBA BONICA LA DETENCIÓ

Anà passant la segona setmana sens grans variacions. Un dia entrà un barber francès molt elegantment vestit que a les 24 hores sortia. També ingressà el Sr**.** Pascual Cervera que convisqué amb nosaltres uns tres o quatre mesos, malgrat creure's que seria qüestió d'hores car el delicte que l'acusaven no es referia a ell sinó al seu soci. Es tractava d'exportació de capitals. Resultà una persona molt agradable, bon cristià col·locat sota la protecció de la Sagrada Família, em feu un bon costat en els dies que convisquérem. Estava

malalt dels ronyons, necessitant regim especial, però *tingué* de prendre paciència i sotmetre's al regim comú.

A últims de setmana començaren a buidar els calabossos, no per donar llibertat, que no desitjàvem, sinó per anar traslladant alguns a la presó (Model).

El divendres a la tarda el camió cel·lular feu dos viatges de xoriços i el diumenge també *ne* feu un en el que marxaren els *Camilos,* Mn. Bonet i el guarda Navarro. Era un efecte deplorable veure amics, car en els dies que estiguérem junts férem amistat, lligats colze a colze, principalment els c*amilos,* Mn. Bonet i Sr. Cervera. Els xoriços com que ja hi estaven acostumats, no causava tanta tristesa. D'altre part, els guardes, que ja els havien conduït altres vegades, els deien alguna cosa queixant-se de la feina que els donaven. Principalment el Vaquer meresqué un *"requiebro"* del Cabo. Nos *despedírem* fins ben prompte, car no tardaríem, era de pensar, a reunir-nos a la mateixa "Torre".

Després de tres conduccions s'espatllà el camió cel·lular i ja se deixà corre el trasllat quan encara en faltaven cinc o si, entre ells l'Alvarado, Peña, Arenas i jo. Alvarado que havia estat, com també en Canosa a la Presó, ens deia que es allà on estaríem més bé: tindríem hores per passejar a l'aire lliure, màrfega i llit per dormir, aigua corrent i vàter a cada cel·la i una defensa contra els incontrolats, car la casa té condicions per a resistir als pistolers, necessitant-se artilleria o explosius per poder forçar-la. Però les condicions de la nostra detenció,[en el calabós del Palau de Justícia], encara que faltant aquestes coses, era tan ben considerada, essent el tracte que rebíem per part de jutges, agutzils i guardes, tant excel·lent, que preferíem incomoditats amb aquest bon tracte, que més comoditats amb menys consideració. Aquí rebíem els de casa tantes vegades com venien, no érem privats de cap comunicació, tenint els mateixos guardes com a servidors nostres.

D'altra part, les noticies del carrer eren esgarrifoses. Els que anaven entrant, les visites que rebíem, fins els mateixos periòdics, tot i amb la censura, deixaven entreveure l'enorme tragèdia dels que es trobaven al carrer:

S’havien prohibit els escorcolls a iniciativa particular, però amb qualsevol pretext se’n practicaven a *montó* fent víctimes a centenars.

En canvi nosaltres, detinguts, teníem una guàrdia, que estava a les ordres dels jutges, que no consentia fóssim atropellats, cosa que succeiria de segur si ens trobéssim al carrer.

Així doncs ens anà entrant una confiança, encara augmentada per aquella altra consideració de que la nostra seguretat estava més garantida quant menys es recordessin de nosaltres, i en aquest motiu els calabossos eren un amagatall de primer ordre.

Tant bé ens hi trobàvem que quant ja veiérem sortir els altres i quedar sols els cinc o sis que he dit, destacàrem a l’Arenas i l’Alvarado per a que anessin a veure el jutge i li demanessin per a continuar al Palau de Justícia. El jutge els rebé molt amablement, però els digué que havíem de fer-nos càrrec de les circumstàncies i comprendre que mentre estigués ell i els altres jutges, segur que ens podien emparar, ja podíem haver-nos fet càrrec de que així ho feren, però que havia arribat un moment en que ells no serien res, passant a ocupar el seu lloc uns representants de les milícies antifeixistes, que no eren de la carrera, quins serien joguina dels milicians, amb el que començaríem a córrer perill en el mateix moment que entressin, si ens trobaven al Palau. No *capiguer* fer res més que donar-li les gràcies i disposar-nos al trasllat.

DIUMENGE, 9 D’AGOST, ENTRADA A LA PRESÓ [*Model*]

Al matí els guardes ens acaben de desfer totes les il·lusions de quedar-nos més temps. Al migdia, mentre estàvem menjant el ranxo, som advertits de preparar-nos, però encara no té efecte la sortida per mor del carruatge a propòsit pel trasllat.

Encara hi passem quasi tota la tarda, però, quant ja començava a esser avançada, es presenta la Guàrdia Civil i en un cotxe de turisme ne porta 3 de primer, que són els Alvarado, Peña i Canosa deixant pel segon viatge els Civilon, Arenas i a mi.

La sortida en aquestes circumstàncies, quan encara la ciutat està plena de barricades de totes formes, guarnides per milicians que no volen anar al front, és cosa poc tranquil·litzadora, i més quant hom veu la G. C. de custodia prenent les precaucions de carregar les armes i posar-se amb elles fora, per fer foc a la primera intimació. Al passar per davant del Ritz veiem com aquell Hotel s'havia convertit en un afarta-pobres amb taules sense estovalles i concurrència tavernària.

Era diumenge i a aquella hora els carrers no semblaven els mateixos, amb poca concurrència i encara molts milicians armats. D'altra part el paviment es veia aixecat en alguns indrets, piles d*'adoquins* aixecats per a les barricades, tramvies i autobusos empastifats amb les fatídiques lletres, les terrasses dels cafès amb escassíssima concurrència....Passem tan de pressa com podem, fins al punt de que al tombar davant del carrer d'Aribau per poc que no topem amb un autobús. Seguint fins a la porta de la Presó i passem tot seguint al recinte protegit per la guàrdia exterior. Són de lloar aquests esforços per no esser aturats per cap control, car, del contrari, ho podíem haver passat mal.

El primer recinte de la presó, com que feia la calor pròpia del mes d'agost en la nostre terra, el primer pati estava quasi tot ell ocupat per llits de campanya dels [*guàrdies*] civils que muntaven la guàrdia que, segons ens digueren, eren uns 120. Acompanyats per la parella, passem a un departament on som filiats provisionalment, passant per una porta que dona a un corredor que va fins al centre del edifici, però a l'altra banda de la porta n'hi ha un que ens invita a girar les butxaques al revés examinant, això sí, sens vexar-nos, tot el que traiem de les butxaques, retenint els objectes religiosos, que jo, malgrat tot, vaig passar uns rosaris i escapularis; i deixant el diner del que prenen nota, que ens fan signar la conformitat de la quantitat que deixem, dient-nos que rebrem tiquets per aquella quantitat.

El corredor resulta quelcom llarg i amb poca claror, tancat amb una reixa-porta que coincideix amb altres formant un dotzava*t* del que surten 6 galeries i el corredor de serveis que continua després de la rotonda en quin centre hi ha una, diguem-ne gàbia de vidres, per poder veure totes les

galeries. A la altura del 1er i 2on pis segueix per tot el voltant unes balustrades que donen tota la volta. En els espais entre galeria i galeria hi ha algun servei, com les aglomeracions (sic), barberia, lloc on se pelen les patates, sastreria, etc. Entrem formats en fila índia, que ja des de llavors, cada vegada que ens mourem *tindrem* de formar.

Així que han pres nota del *parte* que donà el que ens vingué a rebre, seguim formats cap a la galeria 6ª on m'obren la cel·la 520 que està a l'extrem de l'esquerra en el baix, l'Arenas a la 519, Alvarado a la 518, Peña a la 516 i Canosa tres o quatre més enllà, a causa d'haver-n'hi moltes d'espatllades que no poden esser utilitzades. Mentre nosaltres estàvem formats veiem que van repartint el ranxo en grans gibrells de zenc que porten en una vagoneta el Carpintero i el Polo, que ja coneixíem, servien la 6ª i també veiérem el Chino i el Mallorca que servien la 5ª.

A nosaltres no sens serví ranxo aquell dia, però trobàrem les cel·les relativament netes, però sens funcionar l'aigua en algunes per haver estat arrencades les aixetes al donar la llibertat als detinguts en 18 de juliol. [Va ser el 19].

Amb les mantes ens apanyem com podem, i podem descansar encara que no dormir, car la impressió de la Presó ens causà una emoció que no s'esborra fàcilment.

La cella té uns 4 o 5 metres de fondo, uns 3'5 d'ample i el sostre és en volta, amb una finestra amb reixa al fons a l'altura de 2'5 metres o 3 i que deu tenir uns 90x60 centímetres, amb vidres posats en muntura de ferro que poden graduar-se aixecant-ne la mitat, o obrint-ho tot, per mitjà d'un ferro que pot subjectar-se en la posició que hom vol, o tancar-se del tot. Això últim era inútil proposar-ho car els vidres eren trencats.

La porta era gruixuda amb una petita obertura que era tancada per la part de fora i una petita mira per a poder examinar, també des de fora, el que feia el pres. A un racó hi havia la "necessària", al costat la pica de l'aigua i mes enllà una petita taula, amb permòdols a la paret amb un petit prestatge per a les peces d'us del pres. Com a serviment ens donaren dos plats amb anses, de llauna gruixuda estanyada i un vas també estanyat, amb una cullera que era

de ferro estanyat. A l'altre costat, a la paret, de forma que quant no servia es plegava, un llit de ferro amb un "petate" o màrfega de palló de blat de moro i dues mantes de pel de cavall.

De moment no ens varen tancar, el que permeté que uns poguéssim ajudar als altres, guiats per l'Alvarado, que feu que féssim peticions de llençols, que de moment no tinguérem, però ens els proporcionaren el dia següent.

A la nit sentírem alguns dispars de pistola i fusell a la part de fora, i fins alguna vegada ens semblà que la guàrdia també tirava.

ELS PRIMERS DIES DE PRESÓ

A cosa de les set del mati érem oberts de la "chapada" i deixats amb la "condemna". "Chapa*r*" era tancar amb clau i "condemna" era amb un ferro que permetia que la porta s'obrís cosa de dos dits aguantada amb un passador per un ferro amb bola al extrem que no podia aixecar-se des de dintre però que des de fora podia obrir-se sense clau.

Passaven uns presos *tirant* d'un caixó on recollien la brossa i, poc després, repartien dos llonguets i una ració de cafè, alguns dies, els primers, amb llet, però, després, sense.

Poc després del cafè cridaven ¡¡"Recuento"!! I tots *teníem* de posar-nos a la porta de la cel·la per a que l'oficial que acabava i el que entrava de guàrdia es pogués fer càrrec dels presos, comprovant la llista, auxiliats pels ordenances.

Abans o després del "Recuento" passaven a apuntar per a "Prensa" i per a "vino". Hom podia encarregar el diari que volgués pel dia següent i el vi que pogués *tenir* de menester per a les menges.

Un cop tot això, se sentien grans crits que deien "Paseo", que volia dir que podíem passar al pati, on hi anàvem formats, de manera que *teníem* de posar-nos tots a la porta de la cel·la i un cop estàvem tots a punt, l'oficial picava de mans, que volia dir que podíem seguir cap el pati, on podíem

passejar fins mitja hora abans del ranxo o sigui fins a un quart de dotze. Entre tant havien passat uns pans a cada cel·la.

A tres quarts repartien el ranxo. Poc abans obrien les cel·les i al sentir-se cridar "Ranxo" havíem de posar-nos tots a la porta, rebent en els plats una caçada de ranxo de cigrons, cansalada, fesols i patates, guisats amb xoriço, i en l'altre plat altre caçada d'arròs bullit. A part ens donaven el "tocino" i la carn, però quasi mai ne volia, car tot eren tendrums, que no hi havia prou força al dentat per triturar-ho. El "tocino" era ranci i comunicava el gust al ranxo.

A l'hora del ranxo ens deixaven la cel·la oberta per a que poguéssim compartir, uns amb els altres, les coses que tinguéssim d'extraordinari. Mentre menjàvem, ens repartien quatre ametlles amb esclova, o 8 avellanes. Hi hagué uns dies que ens repartiren sardina en escabetx o trossos de xoriço, però ben prompte se suprimiren, car eren article de luxe.

A tres quarts de dues tornaven a cridar "Paseo", estant al pati fins a les sis a l'estiu o fins a la posta del sol al hivern. El ranxo de la tarda el repartien a dos quarts de set a l'estiu o a les sis al hivern. Era igual al del migdia amb la diferencia que ens donaven bacallà mentre n'hi hagué i després ja no variaven més que el dijous i diumenges que donaven estofat amb carn fresca, però era més aviat estofat amb ossos.

A dos quarts de nou a l'estiu i a les vuit al hivern uns crits de "Recuento" feien que *tinguéssim* de posar-nos a la porta de la respectiva cel·la, "chapant-nos" la porta a continuació. L'apagar-nos la llum no tenia hora fixa havent-hi nits que l'encenien varies vegades.

Altres crits hi havien durant el dia. Quan estigué organitzada, o més ben dit, quan reorganitzaren els mateixos presos la biblioteca, un dels bibliotecaris a la porta del pati cridava ¡¡Biblioteca!! I el que volia llegir acudia a fer apuntar el llibre que volia, i el dia següent podia recollir-lo. Quant el Sr. Valls, mestre d'estudi de Sitges *es donà compte* de que els presos reien del seus crits i, com un eco, repetien ¡¡Bibliote...ca!! ell canvià el crit amb el de ¡¡"Libros"!!

També per a poder anar a l" Economato" era precís formar una fila quant un <u>xoriço</u> cridava ¡¡"Economato"!!, i, formats ,anàvem a una dependència que

hi havia en el pas pel locutori de la part de la infermeria. Igual ocorria per servir-se de la barberia.

S'ha de tenir en compte que en l'estat que es troba l'edifici amb una tercera part de cel·les destruïdes, inhabitables i una altra tercera part més o menys perjudicades, no es possible establir el regim penitenciari de les presons "cel·lulars". Així doncs es feia el que es podia mentre els mateixos presos contribuïen al arranjament, treballant en la neteja i reconstrucció.

De moment s'habilitaren les galeries 5ª i 6ª que eren les menys destrossades i poc a poc es treballà en la 2ª i 3ª, que, al sortir jo, començaven a utilitzar-se: la 2ª pels condemnats a mort i la tercera, que era la més gran, estava a punt de rebre la població penal que hi destinessin, als cinc mesos d'entrar nosaltres a la presó.

AUGMENTEN ELS DETINGUTS

Quasi tots els dies anaven entrant detinguts que eren repartits en les dues galeries de que vinc parlant. A la 5ª hi havien uns de Cervera, entre ells el fabricant de galetes Sr. Güell i dos fills seus.

A la 6ª, a més dels que estàvem al Palau de Justícia, que l'estrenàrem, hi vàrem trobar el Gallego i l'Irusta que es trobaven entre els falangistes detinguts a la *Xefatura* de Policia. El primer era baixet però de un humor especial, una mica somiador i el segon de corpulència hercúlia, que posava de manifest quant al pati jugava a la pilota, que en rebotre a la paret es veia la força amb que havia estat llançada. Era molt "*bruto*".

Als pocs dies anaren entrant alguns que havien estat detinguts en els llocs més perillosos, on els anteriors (detinguts) havien estat assassinats. Així de Sant Gervasi vingueren el Dr. Lisbona, director del Correu Català i el seu nebot, Dr. Massó. De la delegació [de policia] del carrer Ample, Mn. Ribas [segurament Josep Ribas i Ribot.-Preveres difunts. Arq. de BCN] i Miquel Gabin.

Procedents d'Igualada, onze caputxins, entre ells, el que vaig freqüentar més, el P. Riba. Amb aquesta conducció també entraren un enginyer de les

Mines de Súria, Sr..., el Pagador, el Mestre i algun llister i contramestre de dites mines. Amb ells entraren quatre (monjos) de Montserrat que no pogueren arribar a Andorra com la majoria dels altres monjos, amb ells també vingué el P. Manuel Tarés S. J. parent dels Gasau [Els Gasau i Coll, una família de Mataró.-Arxiu R. Salicrú], per esser el seu nebot casat amb la filla de l'Antonet Gasau [Antoni Gasau i Coll].

Al passeig pel pati podíem tractar-nos, pel que em fou fàcil entrar en la bona companyia del Dr. Lisbona, que coneixia per la seva amistat amb el Dr. Valdé [Josep Valdé i Vila, de Mataró, consiliari del Círcol Catòlic i Director del Patronat Escolar d'Obrers.- Origens del Catolicisme Liberal Contemporani a Mataró, R. Reixach]. L' Arenas agafà franquesa amb els de Súria per quin mitjà jo vaig ésser introduït en la bona companyia de l'enginyer i companys.

Arribà també una part de Girona, entre ells l'organista de la Catedral, Mn. Padró, el Sr, Sabater, ex-alcalde de Badalona, els germans Esteve, propietaris i industrials d'Anglès.

L'expedició més grossa fou la de Terrassa, que obligà els que ocupàvem les cel·les primerament, a admetre un company, tocant-me a mi un llec carmelita calçat, anomenat Angel Sirvent, natural d'Olot, i a l'Arenas en Marcet [Miquel Marcet i Poal, de Terrassa, industrial]. L' Alvarado, el Corbí i en Peña, en Casanoves [?]. Amb els de Terrassa venien Mn. Miralpeix i Mn. Llorens Guiteres**,** aquest últim parent del Canosa**,** amb qui passà a viure. Els germans Antoni i Josep Barata de la principal casa de la dita població, als quals havien assassinat alguna persona de la seva família [*el seu germà, Joaquim Barata i Rocafort*] i, entre altres, al meu amic Francisco Salvans (a.c.s,) president de la caixa d'estalvis. Vaquerisses, camiser, alguns joves del Requetè i Acció Ciutadana, entre ells un capità instructor de l'exèrcit ,anomenat Pintado [Manuel Pintado Pichón]. El P. Traveria jesuïta, que es trobava allà donant exercicis quant els successos, Rossinés que feia versos, etc. etc.

La nostra galeria ja estava força animada i encara n'arribaven d'altres indrets. De Balaguer eren el Sr. Graells, farmacèutic, el seu nebot Josep Mª. Porcioles, notari, Sanromà, propietari jove, com el notari, els P.P. escolapis Fàbrega i Santa Eugènia.

D'Artés, prop de Manresa, el Dr. Badia, metge, Berenguer, fabricant de teixits, Secundino Quintana botiguer, i algun altre.

De Sitges el farmacèutic Palefont, el mestre Sr Valls, el fuster Cartró, que se salvaren per miracle.

D'altres procedències, els Josep Mª Fernandez de Cordoba, Pou i Guitard, Pares franciscans Valentí Pons i Manuel Bossí, el seu secretari.

També hi estigué unes setmanes el director del Institut Balmes i el seu fill.

El P. Civit, ex-provincial dels Carmelites Descalços, ens feu companyia tot el temps que durà el captiveri, així com Mn. Bargunyó [*Josep Bargunyó i Juliachs, de Vilafranca del Penedès.-Preveres Difunts. Arq. de BCN*] i algun altre capellà i un P. de la Sagrada Família, Luis Barangué. També hi hagué molt temps el pare i fill Bordalba, de Torregrossa. Ventosa**,** de Vilanova i Geltrú.

Quant menys ho esperava rebo la visita del gendre d'en Castillo [*pot ser el mataroní Manuel Castillo i Isach.-Arxiu R. Salicrú*], que és empleat del Cos de Presons, i que fins aquell moment era de la plantilla de Barcelona, que ve per *despedir-se*, car va destinat a Cartagena, substituïts pels de la Generalitat, que s'ha fet càrrec dels establiments penitenciaris.

COMENCEN LES VISITES

Després de dues setmanes d'incomunicació absoluta, car ni l'antic recurs de la tarja del president del Col·legi d'Advocats hi valia, període en que ens havien obligat per dues vegades a passar al gabinet d'identificació per marcar les impressions digitals a les fitxes que havien de servir per a punt de partida a la certificació de penals, ja que els que fins aquell moment havien passat per aquella casa estaven nets de tot antecedent desfavorable, de manera que els únics criminals érem nosaltres i, a més, ja qualificats de feixistes. Després d'aquestes setmanes, que foren molt llargues, se'ns permeté la comunicació amb les famílies.

Primer foren els dies dimecres i diumenge els que es permetia la comunicació, que començava a dos quarts de 10 i acabava a dos de dotze per tandes de 30 (minuts) en dos locutoris.

Eren els locutoris un seguit de petites separacions amb envà, en les que hi cabia una o dues persones, amb reixa i separats per un espai de 80 cm. a 1 m., que permetia el pas d'un oficial de presons entre la reixa de la part del pres i la del de la família.

Les famílies s'inscrivien a la porteria i, feta la llista, un ordenança, ajudant del oficia, prenia la llista i anava al pati on, reclamat el silenci, cridava els noms dels presos per a que formessin fila, que, un cop a la rotonda, o davant la reixa de comunicació de la Galeria i la rotonda, era comprovada, tornant-nos a cridar, i encara alguna vegada l'oficial responsable tornava a passar llista, abans d'autoritzar el passar al locutori que es trobava als costats del corredor d'entrada, havent de passar, el de la dreta, per davant de les escales que condueixen al despatx dels Jutges i, el de l'esquerra, per davant del "economato".

La comunicació amb els nostres era llastimosa car difícilment podíem entendre'ns. El *tenir que* esforçar la veu, uns i altres, repetit per tants a la vegada, produïa una cridòria infernal, obligant als nostres a fer el mateix.

Entre el noi Rossell que des del començament mai va deixar cada diumenge de venir-me a veure, fins la meva dona que havia de fer gros sacrifici, com tots els fills, vaig tenir el consol d'una comunicació freqüent, que si bé, no tant com alguns que tenien família a Barcelona, tampoc era dels que en tenia *menos*.

Quan coincidia alguna família amiga era possible, sobre tot si es col·locaven en reixes pròximes, canviar algunes paraules amb els amics.

Quasi sempre s'encarregà de la llista de les visites en Rosselló, cosí del President del Parlament Català, Sr. Joan Casanovas.

Els dies que hi havien visites no cal que digui que eren els que passaven millor, car les noticies i rumors donaven lloc a animades converses, que feien reaccionar un optimisme com només es pot comprendre estant en aquell estat.

LA FAI VISITA LA PRESÓ

Aquell dia a poc de començat el passeig veiem quatre o cinc milicians amb aquella especial actitud de l'home que està convençut que ens pot matar sens perill per ell. Es quedaven a la rotonda. Algunes estones quedaven reduïts a tres. Al repartir el ranxo un d'ells seguia els ordenances observant els presos en particular.

Al baixar a la tarda observem que tres ens estan contemplant de la galeria alta. Un d'ells tenia el *tipo* d'un home del moll acostumat a carregar sacs, tractar amb animals i fort consumidor d'alcohol, més aviat baix i gros amb grosses espatlles i braços molsuts. Porta *el gorro* de milicià amb les lletres F.A,I. ben visibles. L'altre té l'aspecte de metal·lúrgic, treballador de la llauna. És quelcom més alt i té el cabell gris. El tercer sembla agricultor o mosso de magatzem de S. Martí. Tots porten granota, que s'ha fet l'uniforme. De tant en tant dos o tres d'altres tenen conversa amb aquests, semblant ésser el segon, o sigui el metal·lúrgic, el director d'ells. Mentre uns examinen les dependències de la casa, altres es veu que ens observen a nosaltres.

Tot d'una entren al pati, encaren les armes i ordenen que formem tots els presos a la paret. El bastaix i el pagès no es treuen l'arma de la cara apuntant sempre als indefensos presos, mentre l'altre avença, i s'acosta als presos, ordenant al P. Santaeugènia, escolapi, que avenci dos passos. L'interroga, pren uns apunts i li diu que pot tornar al seu *puesto*. Fa el mateix amb un jove frare de Montserrat, i amb en Garcia de Súria i amb mi mateix. Sembla que buscaven un de Gràcia que havia actuat amb els sindicats lliures i, no fiant-se de la policia, ni els zeladors de la presó, volgueren fer el servei per ells mateixos.

A mi m'amenacen apuntant-me amb el "màuser" i dient-me que de no dir la veritat o de fer algun gesto, no confiés en contar-ho. Pregunta com me dic, de on soc veí i de quin poble soc fill. Insisteix en la amenaça per a que digui la veritat. Vol que digui el motiu, que jo sàpiga, a què és deguda la meva presencia allí. Li explico lo del registre i la detenció en la forma i manera que

fou. Sembla que s'ho apunta i me dona permís per a tornar a *puesto*. Per dues vegades es mira un per un els que estàvem en la paret i, per fi, ens deixen.

Així que surten definitivament del pati, a tots se'ns eixampla el cor. Visquérem uns moments d'indescriptible angúnia mentre estigueren presents. Els que havíem merescut la distinció de les seves preferències amb el interrogatori sota amenaces, fórem rodejats pels nostres companys que s'interessaren per nosaltres, passant, tal vegada, ells encara més angúnia que nosaltres mateixos. Per la meva part he de dir que tant prompte em convencé que el fer-me avançar de la línia, encara que em tinguéssim sota la punta dels fusells, era sols per interrogar-me, automàticament vaig asserenar-me.

De la nostra galeria passaren a la quinta, i segons ens contaren, la cosa encara prengué un caràcter més a "lo soviètic", doncs 5 dels presos necessitaren auxili dels metges. Segons ens digueren, l'examen dels presos, un a un, formats a la paret, encara fou pitjor, doncs carregaren fusells i pistoles i mentre el dels cabells grisos els mirava o els feia preguntes, els interrogats sentien la fredor del acer que tenien apuntant al pit. A més, així com de la nostra galeria no detingueren a ningú, de la quinta en detingueren un que se'l emportaren sens que mai més se *sapigués* res d'ell.

La visita a la nostra galeria fou una cosa forta que hom no oblidarà mentre visqui, però els de la quinta encara foren distingits amb detalls de més crueltat.

La nota mes vergonyosa la donà el soldat de Maó a que em refereixo quant parlo de la nostra estada al Palau de Justícia, que, espontàniament s'anà a recomanar a aquests monstres.

EL DIRECTOR DE LA PRESÓ

L'efecte causat per la visita de la F.A.I fou una cosa tant forta i depriment pels indefensos que estàvem guardats entre aquelles parets, que, tement per les conseqüències, el Director es cregué en el cas de intervenir per tranquil·litzar-nos.

El dia següent al fet, després del dinar, a poc d'entrar en el Pati, els ordenances donen crits de ¡¡"Alto al Paseo"!!, que de moment ens sorprengué, car estàvem encara commoguts de la visita d'ahir. En un dels angles, un senyor acompanyat de l'Oficial de guàrdia en la nostra galeria, ens feu senyal de que guardéssim silenci.

Es donà a conèixer com a Director del Establiment i dient-nos que lamenta amb tota l'ànima el succeït ahir. Diu que ell considera el Pres com un dipòsit sagrat confiat a la seva custodia i que, tant prompte tingué coneixement de lo ocorregut, es presentà immediatament a la Generalitat a denunciar el cas, demanant al Exm. Conseller, instruccions i garanties per a tranquil·litat de la seva consciència d'home d'honor.

De part del Conseller de Justícia dona la més ferma seguretat de que el fet ocorregut ahir no es repetirà. I que, a part d'algunes mesures que no pot explicar-nos per la índole de les mateixes, li es grat manifestar-nos, que d'avui en endavant queda rigorosament prohibit l'entrar partides armades al recinte de la Presó i, per si alguna s'empenyés en entrar per la força, per evitar-ho, ha doblat la guàrdia de custodia elevant-la a 140 individus, exclusivament pertanyents a la Guàrdia Civil.

Explicades les seves gestions i la bona disposició de la superioritat, ell es veia en el cas de demanar la cooperació dels presos, als qui demana que, de una manera especial, es facin càrrec de les circumstàncies, abstenint-se de manifestacions que puguin causar mal efecte als que manen. Que si en altres ocasions es difícil el paper de governant, en les actuals circumstàncies ho es enormement més. Així doncs, prega que no es facin comentaris al llegir els diaris, ni al rebre noticies per persones de fora, que, amb la prevenció que una part dels que han assumit el *mando* té amb els presos que qualifica de feixistes, creu ell que es precís actuar amb més prudència que en altres ocasions. De fer-ho així ell es posa al costat dels presos que, per altra part, ell no pot considerar com a delinqüents comuns, sinó com a persones de un credo polític diferent dels que manen, i que de *permanèixer* al carrer en les circumstàncies actuals, correrien un perill immens, per lo que la presó és més un lloc de seguretat que un institut de correcció.

Com que malgrat la bona voluntat de quasi tots, poden haver-hi casos aïllats que facin necessària la seva correcció, creu ell que es convenient que siguin els mateixos presos que es jutgin i, per tal motiu, prega que cada galeria elegeixi una comissió de cinc, presidida per un d'ells mateixos, que en aquests casos pugui ésser la que proposi la sanció, quant es presentin cassos que la facin necessària.

Creu ell que podrà contribuir a crear aquesta bona disposició el funcionament de la Biblioteca que procurarà, amb la cooperació dels mateixos detinguts, que torni a prestar servei com més aviat millor.

També es proposa establir conferències una vegada cada quinze dies, i que per a inaugurar-les ell mateix es compromet a donar la primera, esperant que el gran nombre de reclosos que tenen condicions el secundaran.

Acabà oferint-se personalment per a fer, dintre del reglament, que hem de recordar que estem a una presó, tot allò que sigui possible en bé dels presos, i esperava que aquests li farien planera la seva actuació.

Un murmuri d'aprovació per part dels més conscients i uns aplaudiments d'alguns nerviosos. Amb mostres de respecte silenciós, però més eloqüent que les manifestacions sorolloses, se'l *despedí*, posant-nos tots encara més a les seves ordes.

EL PRIMER MES DE PRESÓ

La vida entre els presos, després de la forta emoció de la visita de la F.A.I transcorregué fins a cert punt tranquil·la. No perquè, principalment a les nits, no se sentissin trets de pistola i fusell, sinó per l'antítesi de la intranquil·litat de fora.

El passeig pel pati ens permeté cultivar, fins a un cert punt, una vida social. Així els que freqüentaven alguna tertúlia en el temps que tenien llibertat, aquí ho continuaren, adaptant-se al medi. Es formaren agrupaments on, segons les naturals inclinacions, es comentaven els fets passats, procurant treure'n llisons, o, senzillament, (es dedicaven) a els jocs de pilota que feien els presos mentre tenien pilotes per a jugar, que solia esser mitja hora o tres

quarts, car quasi mai les tres o quatre pilotes de que es disposava deixaven d'esser penjades en aquell temps.

Quant tenien la sort de que la pilota anés a parar al corredor que separa la paret del pati de la de l'exterior, els jugadors se retiraven una mica més al centre del pati i dirigint-se al sentinella, a grans crits, deien: Guàrdia!!"La pelota por fabor"!!. I per una, dos, o tres vegades, el guarda la tornava a llençar al Pati, el que feia que es cridés ¡Gràcies!.

Procurava , de sortida, veure els antics companys del Palau de Justícia: Peña, Alvarado, Mn. Bonet**,** Arenas i Canosa. A continuació, si era l'estiu, mentre uns joves se mig despullaven i prenien el seu bany de sol en la paret que hi tocava, per la ombra passejàvem amb el P. Forés o el carmelita. Deixàvem de passejar i ens asseiem a terra a llegir tant prompte ens donaven els diaris i, després de la lectura, fins a l'hora de "Alto el Paseo", amb el Dr Lisbona, en Pou i algun altre, comentàvem les noticies que havíem llegit. Comentàvem en aquells dies la sortida de Barcelona per el front d'Aragó de la columna Perez Farrás, a qui coneixíem personalment, així com el territori on havia d'operar. Això feia que ens *enteréssim* del que deien i del que callaven, i encara, amb la pràctica de llegir diaris i el coneixement dels "trucs" que es valen per a donar les noticies, poc agradables als partidaris, en forma que els ingenus es creguin que són victòries, ens fèiem perfecte càrrec de la marxa dels *aconteixements*.

Els fets d'Algeciras, Cádiz, Córdoba i Granada que acabaren per establir una zona nacionalista considerable, mentre els navarresos prenien Irún i la guarnició de Toledo començava a *tenir que* cedir terreny, retirant-se gradualment vers l'Alcázar per escriure la gran epopeia que admirà el món. Aquells atacs a Osca i Oviedo que cada dia anunciaven la seva caiguda i anaven passant els mesos sens que es veies clar el gran triomf. La declaració de pirates de l' Espanya i Almirante Cervera, el repetit enfonsament de la canonera Dato, etc., etc.

Poc a poc anàrem agafant amistat amb un altre estudiós dels problemes polític-socials, el notari de Balaguer, Sr. Porcioles. No cal dir amb quina fruïció ens ocupàvem de l'anàlisi dels gravíssims *aconteixements* que anaven

succeint-se. El mateix Sr. Sabater, amb la pràctica d'alguns anys de exercici de càrrecs públics destacats, la senyorial senzillesa dels Barata, l'oficiositat servicial del Sr. Cervera, sempre a punt de procurar que augmentés el nombre dels que ens entreteníem en col·laboració estudiosa. La morbosa curiositat i afició a fer pronòstics d'alguns ingenus amics, entre els que es destacava el Dr. Massó, metge de un dispensari municipal i que volia noticies bones encara que no es confirmessin, sempre ben secundat per l'Arenas, etc., etc.

A vegades el grup se fa gros, el que es motiu per a parlar en veu alta fent que els que no saben res es creguin que fem manifestacions. Espontàniament els desfem tot seguit.

Hi havien uns parterres que s'intentà restaurar, però sense profit, car era impossible, essent quasi un centenar, evitar que es passés per damunt del sembrat. Per altra part hi havia uns grans gira-sols que servien per a fer galets, o sigui taps com de canya per ampolles i carabassa, que a la vegada servien per aconduir el raig de vi en la mida a propòsit per a veure a galet. D'altre part com que en els bancs, amb tota la bona voluntat, sols hi podien seure un 10%, el 90% restant aprofitava els parterres (per seure), posant entre la terra i el seient papers de diari, dels quals no prescindíem mai, de manera que quant no els fèiem servir pel nostre ús, eren deixats a un amic.

Abans de baixar al Pati, una "turna" [un torn] de 5 o 6 presos l'escombrava i regava a fi de que la pols no incomodés. Quasi sempre eren els de Terrassa els de la neteja i conservació del Pati.

Els altres érem invitats per torn a fer la neteja de corredors, rotonda, i fins algunes de les galeries que encara no prestaven servei, així com també quatre de cada galeria a pelar patates pel gasto diari. Alguns pagant amb tiquets se feien substituir, encara que era convenient no fer-ho, car era apreciat l'acte de companyonia que suposava el compartir els afers humils.

LA VIDA DELS PRESOS

Ja he escrit en altre lloc com teníem distribuït el temps i del que es componien els repassos [*àpats*]. Ens era permès millorar l'alimentació

concedint-nos permís per a rebre algunes coses de casa nostra i també proporcionar-nos-en algunes a "l'economato".

Quant estava per acabar-se el passeig del matí entrava una vagoneta amb els encàrrecs que s'havien rebut a la porteria i havien estat examinats trobant-los conformes. Mentre tant un dels presos els ordenava auxiliat pels ordenances, i un cop érem a la cel·la, que per aquest objecte no era tancada amb clau, sinó amb sols la "condemna", a grans crits eren anunciats els *bultos* pel número de la cel·la i el nom del pres. Els ordenances anaven obrin les cel·les respectives posant-se, els reclusos, per l'ordre que els havien cridat, firmant en el lloc reservat per aquest objecte en la llista, i els entregaven els objectes, que cada ú portava a la seva cel·la. També ho feien amb el dinar que servien un bar proper per 5, 7, o 10 pessetes.

El pa era bo i del dia. Al matí pel cafè rebíem 2 llonguets i al mig dia un pa de 800 grams, que a la generalitat ens en sobrava, però n'hi havia d'altres que demanaven els reservéssim el que no ens mengéssim

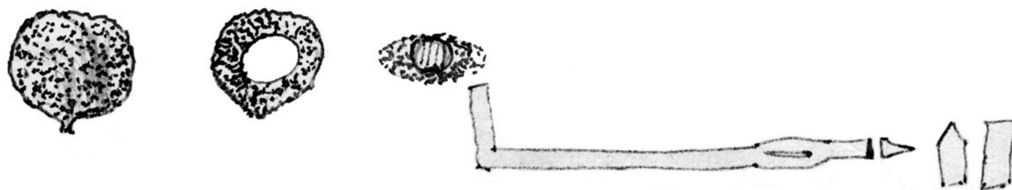
"L'economato" estava instal·lat en un local amb finestra al corredor del locutori de la banda de la infermeria. Tenia una gran finestra amb reixa de ferro, que per entre els barrots entregaven els objectes a canvi de tiquets, ja que entre nosaltres no vèiem diner i sí solament els tiquets que el representaven. Com dic en altre lloc, fou saquejat al primer dia de la revolució, al donar sortida als presos. Així doncs no es d'estranyar que hi faltessin moltes coses, però les més essencials, com són, arròs, oli, olives, conserves de sardina, tonyina, calamars, pebrot, tomàquet, confitures, xoriço extremeny, llonganissa, pernil, sucre, cebes i tomàquets frescos, cafè molt, esperit de vi per a cremar, paper per escriure i segells, tabac i cerilles, espelmes, paquets de sidral, sucre, patates, xocolata, llet condensada i poques coses més, i encara de les anomenades amb freqüència en faltaven algunes, però es que també ne faltaven a fora. De llet condensada, sucre, patates i xoriço hi hagué vegades que algun pres pogué facilitar-ne a casa seva aprofitant el retorn dels cistells, fent-los favor, ja que malgrat fer moltes hores de cua, els del carrer, quasi no en podien haver.

Els "hornillos" que en dèiem dels llums d'esperit de vi, *tenien* d'ésser sol·licitats i podien usar-se quant era concedit. En aquest cas donaven una tarja d'autorització, amb la presentació de la qual, a "l'economato", venien esperit de vi.

Així doncs entre el que el pres podia adquirir a "l'economato" i el que li portaven de casa, no ho passava pas del tot malament, sobre tot mentre tenia gana i podia menjar de tot, car quan s'espatllava el ventre i la sola olor de ranci ja dona ois. Llavors sí que es difícil combinar menjar adequat. Per experiència em consta quant la segona quinzena d'Agost, per una d'aquelles indisposicions provinents del mal funcionament del fetge, car tenia mal gust a la boca, la sola presencia de menjars que fessin olor de ranci ja em pertorbava, fent impossible empassar-me, ni el ranxo, ni tant sols el cafè de la casa, que al primer glop ja em nuava el coll. Gràcies a que l'Arenas em proporcionà magnèsia de confiança i de casa m'enviaren un petit flascó de Boldina i amb uns dies de pa amb tomàquet per tot aliment, vaig assolir apariar-me, passant però quasi tota la segona quinzena del mes, que el menjar m'era un turment.

En aquest temps vaig poder apreciar la bona voluntat dels companys, que un m'oferia raïm, altre fruita, tomàquets, etc.

El dia que tenien fruita a "l'economato" era aprofitat, especialment quant hi havia préssecs, que dels pinyols ne feien anells. Així començaven a esmolar la ametlla, fregant-la per les parets fins que passaven de la forma ovalada a dues planes a banda i banda poc més o menys tal com indiquen les figures que segueixen.

Cal tenir en compte que no es podia disposar de ganivets, així doncs els ferrets que hi ha a les llaunes de sardines per obrir-les, eren utilitzats com enformadors, a qual fi fregant per les parets es feia que tallés la punta.

Tothom feia anells. Un esguerradet d'Avinyó no parava de fer-ne per encàrrec. Advocats, metges, capellans, frares, i principalment un jove montserratí que feia veritables meravelles. També eren força apreciats els d'en Vaquerisses. Per assegurar la continuïtat, el d'Avinyó tenia dos sacs plens de pinyols. No cal dir que hi havien *empenyos* per adquirir-los. Així que veien que hom menjava d'aquesta fruita, eren molts els que demanaven per a ells els pinyols.

NO SOLAMENT DE PA VIU L'HOME.....

El Director en la seva concepció de vida materialista, que altra cosa no podia ésser en aquelles circumstàncies, establí unes conferencies que eren donades un dijous a primeres hores de la tarda. Tal com dic en altre lloc la primera la donà ell mateix.

Versà sobre el concepte modern del Pres. Diu que la tara pitjor dels règims penitenciaris és el fracàs en quant a la regeneració del Pres. Es clar que no es podia referir als presos actuals que més aviat eren persones a qui se'ls privava de la llibertat a canvi de una major seguretat contra els excessos dels governants actuals, que, com tots els neòfits, tenen un zel exagerat, fent témer desgracies irreparables. Al parlar de Presos es refereix als delinqüents que ordinàriament poblen les presons.

Aquell antic aforisme de que a la Presó "el bueno se hace malo i el malo se hace peor" desgraciadament es aplicable a tots els règims antics.

Fracassà el règim de càstig permanent, que fa por, quant se veu de lluny, però que el que el sofreix no li produeix, parlant en termes generals, el penediment que es proposaven i més aviat el tornen un delinqüent més aprofitat, que procurarà al tornar a delinquir, un seguit de precaucions, que quasi li asseguren la impunitat. La mateixa experiència dels altres presos

l'instrueix, pel que les velles presons es pogueren anomenar la Universitat del Crim.

L'aïllament rigorós tampoc tingué l'èxit que s'esperava. L'home solitari, per si sol, no pot reaccionar contra l'ambient, i, d'altre part, ningú sap com, però es el cert, que adquiria uns hàbits contra natura, amb el que també sortia pitjor que quan entrava.

La humanització, abonançant el rigor del règim, dona bons resultats quant hi ha persones abnegades que estan al costat del delinqüent ajudant-lo, aconsellant-lo, emparant-lo, a quin fi el règim de condemnes condicionals és un exemple digne d'esser tingut en compte...

En això arribem que si un règim ha estat favorable al pres és precisament aquell que el treu de la Presó. Però no és això el que em proposo parlar, sinó de com millorarem les condicions del pres, de manera que no sols no s'embruteixi, sinó que, reparant un deute que té amb la Societat, a l'acabar de pagar aquest deute, sigui ell millor que abans. A aquest fi no veig altra mitjà que la cooperació del pres. I, dic del pres i no del delinqüent com he dit altres vegades, per quant pot donar-se , i es dona de vegades, que encara que les presons siguin pels delinqüents hi ha presos que no se'ls pot considerar així... i vosaltres mateixos ne sou un exemple.

La cooperació del pres ha d'esser [*consistir*] en que la seva separació forçosa del restant de la societat sigui profitosa per ell, i a la Societat no li causi càrregues innecessàries. Així arribem a allò de establir industries en les presons, que no deixen de tenir inconvenients però que és evident que tenen moltes avantatges.

Però no es això el que jo em proposo en aquesta conferència, per quant això hauria de donar-se en presons correccionals i es precís que hi hagi presons preventives.. .com la que ens ocupa.

En aquest cas, que els presos no hi estan un temps determinat, i més bé hi són a disposició d'un jutge en temps normal o dels que manen en altres temps, i que, encara que la seva estada hagués de ser curta, és ,no obstant, de mesos, ¡ah! en aquest cas això de practicar l'ofici no és possible.

Així doncs no podent senyalar activitats a priori, he de pregar a les persones detingudes, a qui jo m'he consagrat a la seva custòdia i perfeccionament, considerant-los part integrant de la meva família, que col·laborin. És a ells a qui jo posaré al seu abast medis per a que la estada aquí no sigui un motiu de ociositat perniciosa, posant a la seva mà els llibres de la Biblioteca i demanant-los acceptin sense posar dificultats els treballs, petits treballs, que, en bé d'ells mateixos, siguin invitats a practicar.

Per la meva part em considero obligat a protegir-los contra qualsevol atemptat de que poguessin ser objecte. Faré que la consignació s'inverteixi integra al seu favor, demanant que li sigui posada al seu coneixement qualsevol queixa, car tal vegada el robar als presos hagi sigut en alguna ocasió motiu a augmentar la seva desgracia.

Molt més va dir i encara molt no va dir, fent-nos, però, perfecte càrrec de que en les circumstàncies actuals, era tot lo més que podia parlar en una conferència, que tal vegada seria tramesa a fora possiblement deformada.

Seguiren encara conferencies del Director del Institut Balmes que versà sobre els "moviments vibratoris", examinant les "ondes" produïdes per les "vibracions" en l'espai, deduint fórmules i *sentant* el principi de on descansen les teories de les ondes llargues i curtes de la Radio. Quant arribà a aquest punt, que tal vegada hauria estat escoltat amb gust, l'auditori estava en excés fatigat i havia consumit el temps. Cal reconèixer que les explicacions eren adequades pels que estaven quelcom versats en Física, Àlgebra i Trigonometria, car per arribar a fórmules, era precís servir-se de "seno", "coseno", "tangente" i "cotangente" amb els seus "logaritmes". Malgrat que la matèria era força clara i assequible, però la quasi totalitat no estaven preparats per escoltar una conferència de dues hores d'una matèria, per altre part, tan interessant.

Ne seguí una de en Marinello sobre les noves orientacions en les arts plàstiques. El no poder acompanyar d'exemples aquesta dissertació tampoc aconseguí interessar.

En Rosselló ne donà una sobre "viatges". Altra matèria poc adient pels que no es podien moure. Amb tot tingué alguns moments bons quant tractà

d'aclarir el concepte del viatjant. Distingí entre el que viatja per negoci, el que ho fa per instruir-se, el que es pot permetre aquest luxe com esplai i el que ho fa conduint els vehicles que transporten persones i *bultos*, havent-hi desgraciadament persones que els imiten, car sembla que el sol objecte que es proposen és que els posin, en algun lloc etiquetes dels hotels o estacions de destí.

El dia d'aquesta conferència fou aprofitat pel Director per insistir respecte a la conducta prudent que *teníem* d'observar. El que més sentiria, fora que a la presó de Barcelona que estava al seu càrrec pogués succeir el que en altres, o sigui, donar motiu per a que entressin incontrolats i assassinessin presos, per considerar que s'alegren de les contrarietats que puguin tenir els governants que són d'ideologia contraria. Demanà que aquesta mena de sentiments no s'exterioritzessin, guardant-se'ls cada ú dintre la seva consciència, car el poble que els manté presos, es creu amb dret a respecte. Com que per altra part certes exterioritzacions no podien tenir cap resultat pràctic, creu preferible aconsellar els presos que se n'abstinguin. D'altra manera ell declina tota responsabilitat pel que pugui succeir.

D'aquell dia en endavant fou prohibit la lectura de periòdics al Pati, essent-nos repartits a les cel·les.

EL 29 DE CADA MES

Com dic en altre lloc, guardava un exemplar de "La Rambla" corresponent al 29 de Juliol, on les il·lusions, o les mentides, proposades eren exposades amb un lirisme de epopeia. Mentre varen poder esgrimir l'arma de "soldados el Pueblo os licencía" "Volveros contra los jefes traidores dándoles muerte y pasaos a la causa de la libertad" "Abajo el Fascismo esclavizador", amb algun èxit, la seva causa prosperà. Però quan *tingueren* d'esser accions de Guerra pròpiament dites, més enllà del que era propi de la Policia i Guardia Civil, ah! Aleshores ja fou altra cosa.

Per això resultava curiós exhibir cada mes aquest diari on venien cròniques del que havia fet un avió a Mallorca anant-hi a tirar diaris i

proclames, que ingènuament se suposava que havien desmoralitzat els enemics, així com alguna bomba, que de moment no podia apreciar els efectes, però que suposava mortífers.

Llavors encara la aviació rebel no s'hi podia tornar i era legítim tirar bombes a les ciutats obertes i sense fi militar, molt lluny dels fronts de batalla. Després, quant pogueren usar l'aviació els contraris, ah! llavors això era bàrbar. Tal vegada ho sigui, dic jo, però els que no ho poden esgrimir com argument són els vermells [rojos].

En lletres de tota la plana deia "AVUI CAURÁ OSCA I DEMÁ SARAGOSSA" La marxa Castella enllà, no tindrà dificultats, car els rebels estan desmoralitzats" Descrivia victòries fantàstiques a Aragó i que tota Espanya rebutjava els "rebels" feixistes i facciosos, etc., etc.

La lectura d'aquests escrits, comparada amb la realitat, donava lloc a palestres instructives.

Fa un mes que estan bategant entre Angüés i Siétamo, assolint alguna que altra vegada el Cementiri i el Manicomi, però que n'és de lluny allò de que Osca caurà avui i demà Saragossa!

La caiguda de l'Alcázar de Toledo que s'anuncia cada dia, passen mesos sens complir-se la profecia.

De l'Alto del León, camí de Segòvia, cada dia ens diuen que els feixistes estan derrotats, desmoralitzats, en franca retirada. Que les milícies avancen fins prop Segòvia, havent forçat el pas de Rio Frío. Però resulta que les forces del general Mola amagades a les pinedes que van de la Granja a Cercedilla i les de la part de Navas del Marqués, van aniquilar els que passen pels plans nets de Rio Frío, que després de aguantar les bales al descobert, sens ni tan sols haver vist l'enemic, es troben que son ells els obligats a recular. Però publiquen fotos en les que es veuen canons amb la inscripció de València situats prop d'alguna caseta de peons de camins. Això no pot enganyar a ningú, ni fer creure en els seus èxits.

La campanya d'Extremadura que volen presentar com petits episodis aïllats, resulta, pel que es veu en les fotos que publiquen, que les forces de Valladolid, arriben a Extremadura.

Les de Andalusia també diuen que progressen, essent crítica la situació de Queipo de Llano amb els Moros *sublevats*. I els fets a la vista són...

Poc a poc s'alaben menys els èxits en la aviació. Es que l'aviació nacionalista ja els empeny, acorralant-los.

Totes aquestes coses les comentàvem traient les noticies precisament dels diaris escrits sota la direcció i rigorós control de les Milícies Antifeixistes.

Per més que vulguin combatre amb bales de paper, amb mentides verinoses i declaracions teatrals, els fets demostren que hi ha alguna cosa que ells no controlen i en lloc de directors de la Història, són "el braç de Deu" que fa brotar en les ànimes sentiments de religiositat i Fe, que és ben bé sortir-los el tret per la culata.

La comparació del que deien a 29 de juliol i el que es veuen forçats a escriure el 29 d'agost, té una eloqüència *esmagadora* [és portuguès = aclaparadora]. Per això el nombre [l'exemplar] que tinc a la meva ma té entre els amics un gros èxit.

LLIBERTATS BONES I LLIBERTATS INDESITJADES

Malgrat ésser en general escasses les llibertats en els primers mesos, algunes tenien lloc amb sort ben diversa.

Hi havia pugnes entre els Comitès dels pobles i les organitzacions que creava la Generalitat per *desempenyar* les funcions de Justícia. Es clar que en els pobles el sentit personal de venjança es sobreposava quasi sempre al de justícia. Els presos de Súria, particularment, eren objecte de una persecució de part del Comitè del poble i una resistència per part de la Generalitat que els volia salvar, pressionada pel Cònsol de Bèlgica, que obrava impulsat per la casa Solvay que explotava les mines i aquests presos estaven a les ordes de la poderosa Societat.

Diverses vegades s'havien presentat a la presó a reclamar-los, però tal com havia promès el Director, no es consentia que els milicians se'ls emportessin.

Desfeta la antiga organització de la Justícia, es creà el Comitè antifeixista de vigilància que organitzà els Tribunals Populars, però que durant algunes setmanes que no pogueren actuar per falta d'acord entre ells.

Com he dit els de Súria eren objecte d'una persecució especial i després de moltes temptatives, per fi el Comitè de Justícia semblà que accedia als del Comitè del Poble, traient-los de la Presó i portant-los, de moment, al Palau de Justícia, on estigueren 15 dies. El *despido* que els férem fou ja fins a la eternitat, car sabíem que quant després d'una porfídia així, se'ls hi entregava els presos, era simplement per assassinar-los. No fou així aquesta vegada, car després de 15 dies tinguérem la satisfacció de tornar-los a veure bons i sans, contant-nos les peripècies d'aquells dies i les angunies passades fins que els tornaren a la Presó, on es creien relativament segurs.

Pocs dies durà la nova estada entre nosaltres. Un cap tard es presentaren novament els del Comitè Antifeixista de Súria amb tots els permisos, que significaven que el Tribunal Popular els entregava a les turbes. Pocs dies després sabíem que havien estat assassinats. A. C. en P. V. [Al cel ens puguem veure]

Els tragueren dient que era per posar-los en llibertat, però en realitat fou per entregar-los als assassins.

Vingueren a buscar Anton Barata i el capità Peinado, dient que era per a posar-los en llibertat a l'arribar a Terrassa i també *sigué* per assassinar-los.

Algun altre pobre a la una de matinada era obsequiat amb una llibertat, i no havia caminat cinquanta passes, que, pot dir-se a les mateixes tapies de la presó, era *cribat* de bales.

Va donar-se el cas d'un que, venint també una ordre de llibertat en hores intempestives, es va negar a sortir de la Presó, posant-se sota la protecció dels empleats. Algun altre dormí amb la guàrdia exterior, fins el moment que, essent de dia, pogué arribar a casa seva amb alguna major seguretat.

Així doncs, no es d'estranyar que fos rebuda amb plors una ordre de llibertat.

D'altra part eren molts els que, adquirida la llibertat, i no tenint garantida la seva seguretat, començava per ells la part mes difícil, quant sortien de la Presó.

A alguns altres, però, la llibertat no tenia aquest caràcter. Els xoriços que es comprometien a allistar-se per anar al front, eren posats en llibertat. I d'aquests mai se sentí a dir que fossin assassinats.

EL MES DE SETEMBRE

Ja ens anàvem acostumant a la reclusió i dec dir que, tenint en compte l'estat dels pobles, no envejava la situació dels de fora. Aquesta opinió era sustentada especialment per Dr. Lisbona que no deixava de repetir "Fiat misericordia tua Dómine super nos quemadmodum esperavimus in te". Es faci en nosaltres, Senyor, la teva misericòrdia en quant l'esperem de Tu. I deia, quant més confiarem en el Senyor, més participarem de la seva misericòrdia.

Alguns però no s'hi conformaven, tot i considerant el difícil que els seria viure a fora, *tenint* d'amagar-se, deien: Aquí, en la Presó, som retens que ens tenen per canviar-nos amb altres de l'altra banda, o per, amb "la llei del Talió", matar-nos en la mateixa proporció que els altres morin, o se'ls mati.

A Sitges el dia que el govern decidí que fos abandonada la bogeria de conquistar Mallorca als crits de: "Hijos del Pueblo Unios", i "aneu contra tot allò que signifiqui autoritat", i creient allò de que els "facciosos", els "rebeldes", els "fascistes" estaven desmoralitzats, els havia fet semblar molt fàcil la victòria, i al provar de conquistar-la per les armes, es trobaren amb una de baixes que no hi comptaven. De Sitges sol, hi hagué sis morts, per lo que el Comitè acordà fer una agafada de persones de dreta i matar-ne 18, o sigui tres vegades més. Això era lo que preocupava a molts, que deien, aquí ens tenen a la seva mà i poden fer de nosaltres aquestes fatídiques "quintes", i com que les coses no els van bé, un dia ho faran, emportant-se de nosaltres el nombre que creguin convenient, com han fet en altres parts. Gràcies a Déu no succeí en la presó de Barcelona. Érem alguns els que consideràvem que davant de l'estranger havien de tenir alguna presó on no es cometessin barbaritats, per a

poder provar que ells eren humanitaris i tractaven bé els presos. Contribuïa a augmentar la nostra confiança, el que hi hagués entre nosaltres persones que el govern volia salvar a tota costa.

Joan Peiró publicà a la Vanguardia uns articles sostenint la tesis de que la Revolució amb excessos de vandalisme no se afermava, sinó tot el contrari. Deia que la justícia del poble ha de ser justa i no venjança, i que matar una persona per ser patró, per ser capellà, frare, monja o de dretes, no és res a favor de la Revolució i, en canvi, és un argument a favor dels facciosos que es poden presentar a davant del Món com cavallers defensors de la justícia. Deia que a molts anarquistes, comunistes o socialistes els succeïa allò d'aquells "que els arbres els priven de veure el bosc". Poc a poc s'anava estenent l'idea de que havia d'acabar-se allò de matar per a deprimir l'ànim, i poder robar, saquejar i destruir impunement. Els que ho feien, treballaven a favor dels feixistes, fent-los simpàtics davant del Món. Aquests articles de Peiró, que després el Diari de Mataró recopilà, feren la natural sensació, per esser escrits per un anarquista de debò, i per la força de la seva lògica.

No obstant, nosaltres que llegim tota la premsa que es publicava a Barcelona, ens donàvem perfecte compte de que un sector important dels avançats estava encara per les penes de mort a l'engròs. Llegíem a "Solidaridad Obrera", portaveu dels anarquistes catalans, articles contra tota pena limitada. Deia: "no hi ha altra pena sinó la capital". I altres articles en el mateix sentit.

Les noticies de la guerra, a part de la derrota dels desembarcats a Mallorca, dels quals el nou re-embarcament fou decretat pel govern central, contra el parer de la Generalitat, que volia persistir en la temerària empresa, distraient forces que els feien falta en altres llocs, eren el decidit progrés de les tropes de Franco que, després de netejar Galícia, Sevilla, Granada, Cadis, Córdoba i Badajoz amb les Castilles que en gran part li havien *permanescut* fidels, unia tots els seus nuclis facilitant així els seus moviments estratègics.

Dintre de la Casa començà a funcionar la infermeria. Aquesta estava instal·lada en un cos d'edifici que començava allí on acabava la nostra galeria, continuant fins a ajuntar-se amb el locutori de l'esquerra, formant el pati que

en dèiem de la Infermeria que s'esqueia davant de la gran reixa que tancava la Galeria, des de on podíem veure passejar els presos malalts.

Com totes les dependències de la Presó estava força malament quant hi entràrem. L' Arenas com a farmacèutic i el Civilón com a practicant, començaren a prestar servei dirigits pels metges Drs. Massó i Badia**.** A part de la sala de cures, hi havia despatx pel metge, Farmàcia amb quasi tots els pots vuits, balances, morters i algunes primeres matèries, que poc a poc s'anaren re-proveint, podent assistir als reclusos que ho *tinguessin* de menester.

Pels malalts hi havien sis cel·les amb llits millors que els del restant de presos i una cuina amb alguns utensilis.

Cada dia, de matí i tarda, era anunciat i"enfermeria"! I tots els que es creien tenir mal s'apropaven a la porta, conduits per un ordenança i formats en fila índia, travessàvem la "cancela" i pel passadís del costat de "l'economato" passàvem al pati de la infermeria i d'allà al despatx del metge, tornant al pati en la mateixa forma, després d'haver-nos donat el remei, que poques vegades era possible.

Per passar el temps més variat, de vegades me feia cridar per l'Arenas o el Dr. Massó i em quedava una bona estona amb ells i algun altre amic de la casa. El Dr. Lisbona no deixà el nebot quant aquest va anar a viure a la infermeria, sinó que buscà un "enxufe" que consistia en portar la relació diària dels presos que tenien menester els serveis facultatius. Això feu que algunes vegades féssim la tertúlia allà, però mai podíem estar-hi tots, per que, quant podia venir el Dr. Massó, l'Arenas *tenia que* atendre els malalts. Això s'acabava quant podien alleugerir el servei. Eren ells, amb el Dr. Lisbona i en Marcet, els qui venien al nostre pati a passejar amb nosaltres.

Hi havia un altre pis on en altre temps hi havia Germanes de la Caritat que cuidaven els presos en el que fa referència a alimentació i neteja. No cal dir, segons ens informen el Manyo i Gabi, que hi havien estat, que el menjar era millor i més abundant, i la neteja anava molt més ben organitzada. Actualment eren deshabitades les cel·les del pis, i, com tota la casa, també foren saquejades.

GALERIA QUINTA

No es tracta de la “Quinta Avenida” de Nova York, no. La Quinta a que em refereixo és sols una de les que formen el conjunt de la “Modelo” de Barcelona, una mica més petita que la VI, però encara molt més que les III i IV. El pati de passeig es quelcom més assolellat que el de la nostra, cosa que serà avantatjosa al hivern. De moment hi havien molt poques cel·les aprofitables, però amb l’ajuda dels mateixos presos, poc a poc s’anaren ampliant les disponibles. Quant entràrem nosaltres eren molt pocs i quasi tots, apart dels xoriços, de la Prov. de Lleida, el que feia que els que més interès tenien en visitar-la eren els de Balaguer. Quant tornaven, sempre portaven alguna nova, que de vegades no era més que el ressò de rumors que corrien per la nostra o pel *centro*, que, al repetir-los, prenien un aspecte nou. Es distingien per l’aspecte sensacional, de manera que quant algú dels nostres portava alguna d’aquestes noticies, el Josep Barata el primer que preguntava (era), ¿és de la quinta? Això vol dir que quasi sempre les que venien de la galeria veïna quedaven sens confirmació. El Sr. Güell**,** pare i dos fills, el Clua que tenia la representació del Banc Hispà Americà a Balaguer i ben pocs més, eren els coneguts d’aquesta Galeria. Un dia corregué el rumor de que havia entrat en Coll i Rodés. Com que eren quatre els Coll i Rodés que s’havien fet conèixer, i no precisant quin era, vàrem determinar que una delegació anés a la galeria veïna a comprovar-ho. Així doncs el Dr. Lisbona i jo ens vàrem fer cridar per la infermeria i, aprofitant que el “*xefe*” de Centro era bona persona, anàrem a la quinta, on poguérem entrevistar-nos amb el Coll i Rodés que hi havia, que resultà esser el jesuïta.[Lluís Coll i Rodés]. Ens donà detalls de com anà la persecució dels elements de dreta en els pobles de Aiguafreda, Figaró, La Garriga i Granollers amb escenes de crueltat que fan escruixir. Ell estigué refugiat al bosc fins que observaren que els que li portaven menjar eren vigilats seguint-los amb prismàtics, el que motivà batudes rigoroses del bosc amb gossos, com si anessin a la caça del senglar, fins que, veient el perill que corria de continuar al bosc, es proporcionà un salvo conducte per a Barcelona, on pogué arribar i amagar-se a una casa particular, fins que amb els escorcolls

freqüents de que les cases particulars eren objecte, fou descobert i tancat a la presó.

Al portar aquestes noticies a la nostra galeria, de seguida es manifestaren desitjos de veure'l, passant el Barata, que resulta que eren companys de col·legi, a la galeria, on tingué l'alegria de trobar-lo i, al saber que amb nosaltres hi havien els PP Torrent i Traveria, vingué a passejar uns moments per la nostra galeria, amb la satisfacció de retrobar-se antics amics, encara que en tan especials circumstàncies.

També passaren a la V, el Marqués de Cabanes [Josep Garriga-Nogués i Roig], Conde de El Siglo, Antoni Ferrer**,** que m'envià a buscar per mitjà dels de Terrassa, on havia viscut el seu germà Eugeni. Però quan s'omplí del tot, fou quant hi arribaren 61 germans maristes.

Amb aquests maristes passà una cosa curiosa. Persones de la confiança de la Generalitat els facilitaren documents i quan ja es trobaven concentrats en un *barco* al port de Barcelona per a marxar a França i Itàlia on tenien tots col·locació en diferents col·legis, tot d'una, registren el *barco* i, trobant-hi els maristes, els detenen, portant-ne 61 a la Model i 37 no saben a on, encara que es va dir que a Sant Gervasi, però és un fet que tres mesos després encara no se sabia res d'aquests. En realitat foren estafats i traïts. Entre els de la presó s'hi trobaven els dos directors dels col·legis de Mataró, (cosa) que motivà algunes estades meves a la galeria veïna, i ells alguna, també, a la sexta.

ELS PRESOS TENÍEM ALGUNES COSES QUE FALTAVEN ALS DE FORA

No em referiré només a sucre, patates i pots de llet condensada, sinó també a altres coses d'ordre més elevat. De les primeres, quant a les ciutats ne faltaven, encara nosaltres en teníem, donant-se el cas d'algun pres (que) al enviar els cistells buits, procurava amagar-hi algun mig quilo de sucre o dos quilos de patates per facilitar queviures als de fora, que, ni amb diners ni sense, els podien haver.

Em refereixo a l’assistència espiritual. El Sr Cervera em va presentar al P. Forés amb qui combinàrem la manera de confessar-me, cosa que estrenarem per la Mare de Déu d’Agost i seguírem en totes les festes de la Verge que s’escaigueren en aquell temps. La cosa era molt senzilla: sens cridar l’atenció de ningú, ens separàvem dels grups i, tot passejant pel pati, hom feia la confessió i el P. donava l’absolució i imposava penitencia a complir en la cel·la. Un cop haguérem començat, em vaig adonar de que també n’hi havia d’altres que feien el mateix. El P. Riba per un costat es passejava amb un. El P. Traveria amb un altre. El P. Valentí Pons igual, i encara Mn. Ribas, etc. etc.

Verdaderament en això teníem un avantatge que no tenien els de fora amb la massacre de sacerdots i religiosos, que feia que els que no foren morts, estaven amagats o fugitius i era difícil el servei religiós. Ja fou això el que es proposaren. Malgrat l’extensió de la persecució religiosa amb un nombre de morts, processos, encobridors d’assassinats, saquejos, crema d’esglésies i immobles de creients, amb tot això es presenten davant del mon civilitzat com a defensors de la llibertat de culte i de consciència. Voleu més cinisme!

Tornem, però, al nostre objecte. A mida que passà el temps, algun amic m’informà que el Sant Pare concediria permís per a la celebració de la “Missa de les Catacumbes”, això és, sens altar ni ornaments, ni vasos sagrats, reduint els textos a lo indispensable, car no era possible l’ús del missal. Ja havia estat dispensat l’ús del breviari pel rés als religiosos, substituït per les tres parts del Rosari.

Encara en tot el mes de setembre no arribà al meu coneixement, de font indubtable, l’ús d'aquest permís, però ja als últims d’octubre la cosa fou tota una altra. El Dr. Lisbona devia celebrar en una de les nits de fi de mes a la infermeria, però al tenir vigilància d’oficials que feien témer que tal vegada no seria possible acabar amb la consumació de la Matèria del Sacrifici, feu desistir de la seva celebració.

Els dies de Novembre, com que ja començava a sovintejar l’estada a la Presó d’alguns condemnats a mort, mossèn Ribas s’exposà a celebrar, amb el fi de que no faltés el viàtic als sentenciats. Així aquell P. carmelita de la 5ª que condemnaren a mort, en els temps que estigué a la 2ª galeria, fou assistit

espiritualment, al igual que en Pou i Guitard. Demanava permís per a passar a veure el condemnat a mort i, aprofitant els moments en que el sentinella estava d'esquena, confessava i combregava. En els dies successius, com que aconseguírem que aquesta galeria tingués un ordenança de confiança, amb el pretext de portar-li el cafè del matí, era portador de la Sgda. Forma, que el pres rebia amb una emoció com mai tal vegada havia sentit en la vida.

Jo al menys ho puc dir. La primera vegada, després de quatre mesos, que em fou possible combregar en la cel·la de Mn. Ribas, vaig experimentar una emoció inoblidable. Dins la presó, darrera reixes, sota la volta i en una pobresa material tant poc adient a la recepció del Rei de Cel i Terra, pres el sacerdot, mobles de la presó l'altar sens ornaments, sens cera ni llàntia visible, entre corporals de paper blanc, tenint la immensa ventura de rebre el Pa dels Àngels, que, en prodigi immens de la seva humilitat, arriba fins habitar en miserable pres... evidentment farem molt bé en seguir el que Ell mateix ens ensenya... els altres podran matar-nos el cos, que el que és l'ànima, que el té a Ell, ningú li pot robar... La impressió em feu entrar en un tal allunyament de les coses que em voltaven que, de no ser que el que estava de vigilància part de fora, feu senyal de que havia necessitat de agafar postures que dissimulessin, no sé com hauria retornat a la materialitat de la vida de pres.

El procediment de què ens valíem era de fer deixar remei de la infermeria i com que el reverent tenia foc (sic), en el moment oportú em feia cridar pel seu escolà, que resultà ser en Gabin que, de fet ho havia estat quant era petit, i que al moment que donaren la llibertat al P. Martí de Calella, passà a viure en la mateixa cel·la, i a les 3 de la matinada ajudava la missa en la que es consagrava unes partícules (de pa) pels que ja prèviament ho havíem demanat.

Mentre combregàvem, com que tot el que fes referència a religió, s'havia de fer en secret, car no es consentia, Gabin vigilava fora de la cel·la fent el senyal convingut en cas d'alarma.

L'última quinzena d'estar a la presó, unes tres vegades per setmana podia tenir aquesta "*ditxa*", que no oblidaré mai per anys que visqui.

LA NOVA JUSTÍCIA

Els primers mesos foren de vacil·lacions en quan al funcionament de la (nova) Justícia Civil, funcionant solament els Consells de Guerra, condemnant a mort a tort i a dret, fins a un punt que la Generalitat es preocupà seriosament de disminuir el nombre de sentències capitals que la nova justícia prodigava exageradament.

D'altra part tampoc volia semblar que cohibís a anarquistes i comunistes. Així, doncs, buscà mitjans indirectes i s'atribuí a si mateixa la facultat de revisar les sentències, commutant les penes que li semblés devien d'esser reduïdes. Els Comitès de Milicians Antifeixistes es resistien a deixar-hi ficar la Generalitat per por de que els elements polítics aigualissin el rigor exemplar dels Comitès. Amb tot, després d'algunes lluites, s'arribà a l'acord de no considerar ferma cap condemna a l'última pena, que no hagués estat examinada en Consell. No es pogué pas implantar tot seguit l'acordat en aquest règim, a causa de les lluites aferrissades en el si dels Comitès, donant-se el cas de que, un dia que hi havia 19 condemnats a mort per executar, havent-ne estat indultats 13, tots foren executats, tan els indultats com els no indultats. Aquest fou un fet que m'impressionà vivament per haver-hi entre els indultats quasi tots els caps i oficials del regiment de Mataró, alguns d'ells amics meus. Aquest fet es pot comprovar en la col·lecció de la Vanguardia, que donava la notícia de l'indult i el mateix diari donà la de l'execució. E.P.D. [En pau descansin]. No era estrany que es tractés de commutar-los la pena, donat el resultat favorable del judici en el que prestaren "depoimént" [deposició] Joan Peiró, Salvador Cruixent, Josep Abril i altres a favor dels militars.

Com és fàcil de fer-se'n càrrec, aquestes coses causaven impressió profunda en l'ànim dels presos, però és allò de que no s'hi podia fer res, principalment en els primers temps, en el que s'ajuntava la fúria dels novicis amb els disgustos per no anar-los bé la cosa, doncs les notícies no eren pas bones pels que es pensaven que els crims que cometien quedarien impunes amb el triomf, sinó que calia considerar una possible derrota, o, en cas de victòria, que aquesta seria costosa.

Des de primers d'agost en què entraren en el Palau de Justícia, substituint els jutges, per comissaris del poble que havien de fer una justícia ràpida, barata i exemplar, sols aconseguí funcionar la sala dels divorcis, que eren concedits a l'engròs, mentre n'hi hagué car, amb els que es concedien cada dia, ben aviat acabaren les reserves, i difícilment se'ls en presentarien en quantitat per poder mantenir aquella producció. Això sí, eren concedits amb tanta facilitat que era suficient al·legar "no ens avenim", que tot seguit era dictada sentència concedint-lo.

Llevat dels cassos de guerra i els divorcis, en els demés, pot dir-se que estigué paralitzada l'administració de justícia tot el setembre i bona part de l'octubre. Mentre tant es feren algunes temptatives d'organitzar la vida judicial del país amb representacions dels partits del Front Popular i dels Sindicats. Així es constituí la Junta que es feu càrrec de Jutjats i establiments penals.

Al constituir-se la primera Junta, visità la Presó i un dels seus components, representant del Sindicat de Metges, ens va parlar de les intencions que els animaven (que era la) de tancar les presons, car digué que l'existència d'aquestes cases de càstig era contraria al seu credo. I ens pregava que tots declaréssim davant una delegació que faria un informe, i que tots els que no tinguessin acusació en contra, serien alliberats i els altres procurarien, en el temps més breu possible, que fossin posats en llibertat. D'antuvi podia dir que eren contraris als presos governatius, car a un home no se'l podia tenir pres per conveniències polítiques, que ells havien combatut sempre a favor de la llibertat, de manera que la detenció no la comprenien més que pel temps indispensable per a poder decidir si era , o no, culpable el pres. Va fer un elogi de la nova justícia i que ens convenceríem del canvi renovador que significava, al veure la seva actuació.

Alguns presos, que de posar-los en llibertat no sabien on anar, posaren cara trista al sentir com aquest camarada deia que els posaria immediatament en llibertat. Els vaig confortar dient-los que ens preparéssim per fer lloc a alguns més, car no creia que, per de moment, donessin llibertats i, en canvi, quasi estava segur que ens en portarien més.

Així fou. De moment passaren molts dies sens donar llibertats, i en canvi, cada dia augmentava el nombre de presos.

LA PRESÓ VA OMPLINT-SE

Com deia al comentar les paraules del metge representant del Sindicat de Metges en el Comitè de Justícia, malgrat la seva manifestació de que ells eren partidaris de tancar presons, o, quan menys, restringir el seu ús, per esser el règim "carcerari" contrari al seu "credo", ja vaig suposar que, en lloc de disminuir, encara augmentaria el nombre dels detinguts. Així fou, en efecte, car de dos que érem a cada cel·la, fórem invitats a reunir-nos de tres en tres.

A la meva, en substitució de l'Àngel [Sirvent, carmelita calçat, d'Olot], a qui donaren llibertat poc després de una de les visites que fou presidida per un senyor Andreu, que havia estat condeixeble del Barata i que pocs dies després eren alliberats aquest, l'Anton Barata, amb l'Àngel, el carmelita calçat, a la meva cel·la, com dic, m'hi portaren un dependent del Royal Bank of Canada, de nom Manuel, que, encara que de moment estigué molt trist, com que era profundament religiós, de mica en mica anà adaptant-se, resultant un bon company. Treballava en el Banc Royal of Canada al costat de Miquel Tura [*M*iquel Tura i Jordà, de Mataró. 1904-1980.-Arxiu R. salicrú], amb el qual congeniaven molt. Entrà a la Presó junt amb el Sr. Calderón que era militar i, com a tal, fou professor d'educació física dels Salesians, el que feu que me fos presentat pel salesià que estava pres des del principi i que, sabent que jo era amic de don Calassanç [Josep Calasanç Marqués, fundador i primer director del col·legi salesià de Mataró], m'omplia d'atencions, el Sr. Gutierrez, altre militar, capità de Carrabiners, un jove, La Rosa, que, aquest últim, com que era amic del Manuel de la meva cel·la, demanà per a venir amb nosaltres, primer, per haver-se fet incompatible amb el Sr, Gutierrez, amb el qual havia viscut uns dies a la cel·la de davant, que ocuparen després d'haver passat a la Infermeria l'Arenes i el Marcet, i segon, en lloc de donar-nos-en un de pitjor, preferíem boig conegut que savi per conèixer.

Encara hi portaren un comandant del "Cos de Invàlids" procedent de l'Arma d'Artilleria, anomenat Malero, altre de Enginyers, el nom del qual no recordo, un metge mallorquí, el Dr. Amer, un fill del Dr. Pomés, el Sr. Vallet i dos fills, en Novas, Vicesecretari de Renovació Espanyola, en el que es donà el cas de que el secretari, com que era súbdit cubà, fou absolt i el vicesecretari condemnat a 20 anys de presó. Setze guàrdies civils de Calaceit que ja els havien tingut a l'Uruguai, a Tarragona, i finalment, els portaren a la de Barcelona, un milicià de Badajoz, del que no vàrem poder-ne treure l'aigua clara respecte del motiu pel qual era pres amb nosaltres, alguns joves de les barriades, entre ells l'Armentera de Sants, i altres que m'han fugit de la memòria, però que ompliren la nostra galeria. Al donar la llibertat al Pau Font, de Sitges, el Rosselló tingué per uns pocs dies per companyia un policia trist que contrastava amb els altres, principalment amb un que era més enjogassat que la canalla, cridant i saltant pel pati.

A la galeria quinta passava el mateix, omplint-se a... (sic). Corregueren a anar habilitant la quarta i així continuaren treballant per a fer el mateix amb les altres galeries.

Poc a poc anà prenent la nostra galeria un aspecte més netament de polítics, dient-ne polítics als que no són habituals de les presons, que a aquests els dèiem "xoriços". No quedaven ja els primers "xoriços", que els havien tret amb la condició d'allistar-se a les milícies i, en canvi, s'havien omplert de molts que no tenien més crim que figurar entre els components d'organitzacions polítiques que militaven fora del Front Popular Antifeixista, o simplement religioses o parroquials de l'Acció Catòlica. A conseqüència d'això resultà que, per a molts, era la galeria dels presos feixistes, cosa que a algú el preocupava. Així s'explica el canvi per la quinta que feu en Rosselló, tot per temor d'esser tingut per feixista.

Entre els últimament arribats, a més dels anomenats abans, s'hi contaven els policies Srs. Gurrea i Bosque i el secretari del jutjat de Figueres, Sr. Sala. El primer era aragonès d'Alcanyís, coneixia als Dauder de Terol, on havia cursat el batxillerat, i havia ocupat la Delegació de la Barceloneta, coneixent el Francès i altres xoriços. El Bosque era més jove, tot nervis,

cridaner, provocador, i poc prudent, havent patit algun disgust per les seves exhibicions. El Sr. Sala ja tenia més de 70 anys i era molt ben enraonat. Tenia de company de cel·la al germà Canuto, camil, que li cuinava alguna cosa, li preparava el jas i li rentava els llençols, plats, etc. que el Sr. Sala li retribuïa, cosa que li venia molt bé. Tenia la cel·la a poca distància de la nostra, el que feia que ens veiéssim molt sovint.

ELS FACCIOSOS ARRIBEN A LES PORTES DE MADRID. [1936]

La situació dels presos, que hi hagué moments que semblava força segura, car el *susto* de la visita de la F.A.I encarant fusells a indefensos, no es repetí, amb tot no era molt tranquil·litzadora. Cada dia al baixar al pati, el primer que miràvem era si encara érem guardats per la Guàrdia Civil, i al veure que en la "garita" de la muralla exterior el sentinella pertanyia a aquesta institució, quedàvem relativament tranquils. Però quan arribava algun pres que ens contava els horrors d'altres presons, pensàvem que allò de muntar metralladores de cara als presos i fer-les funcionar fins tenir el nombre de baixes que creien convenient, també aquí era possible. I al pensar en aquestes coses, no podíem per menys que, considerar-nos menys segurs.

Un dia el "Canàries" anà a la badia de Roses tirant algunes canonades contra el pont del ferrocarril d'abans de Colera i a Girona s'indignà el poble i anà a la presó assassinant presos fins que el cor els digué prou.

El mateix Director que en una ocasió ens conhortà amb tant bon encert, quan passà això de Girona, aprofità l'avinentesa d'una de les conferències per, amb el pretext de cloure-la, fer-nos entendre que podien venir cassos en els que no li fos possible emparar-nos, pel que ens demanava una prudència extrema, car tot se sap a fora i els casos de les altres presons eren comentats en els medis antifeixistes, en el sentit de no guardar als presos consideracions d'humanitat des del moment que eren del partit dels que els causaven aquelles contrarietats.

L'acostar-se els nacionalistes a Madrid ens feu córrer perill, car era impossible amagar la satisfacció dels presos per l'avanç de l'exèrcit nacionalista, cosa que treia de fogó els milicians, que no paraven de fer pressió als comitès en el sentit de fer-nos pagar a nosaltres el disgust que teníem.

L'acostar-se els nacionalista a Madrid motivà molta nerviositat per part de tots, tan els que ens vigilaven, com de nosaltres mateixos. Així es donava el cas de que grups a grupets anessin corrent rumors i més rumors. En un dia de visita ens *enteràvem* de la ruptura del front de Talavera, però pels diaris no es confirmà, fent-nos-ho posar en dubte, tal era la insistència en parlar de que els milicians feien recular als facciosos. La primera confirmació fou la publicació amb tots els detalls de la mort i enterro del Generalíssim Franco, amb la conseqüent *sublevació* de tropes mores, que, al llegir-ho, ens feu l'afecte de la importància del desastre que havien patit, car això són notícies que es tenen en cartera per a quan es precís aguantar la moral. Cada vegada que llegíem que hi havia trets a Algeciras entre alemanys i falangistes, que era pres el general Queipo de Llano, que en una batalla en els aires, els avions del govern n'havien fet caure 8 dels nacionalistes, havent fet presoners 2 pilots alemanys i 4 italians, *sublevacions* de moros, etc., etc., això volia dir que els milicians havien patit algun fracàs serio.

Aquells dies, doncs, sortiren tots aquests "canards" (sic) i altres, cosa que ens feia estar molt contents. Però precisament aquesta satisfacció era un perill per nosaltres, car excitava als nostres flamants guardians de la Generalitat, als que els *xivatos*, presos espies, feien arribar notícies, encara més greus, de suposades actituds que disgustaven profundament a les autoritats, que haurien volgut un pretext per fer-nos pagar el mal humor.

LA FESTA DE LA RAÇA

Un dia els de la "Quinta" tingueren la pensada de cedir el que valgués el ranxo de un dia a favor dels hospitals de sang. No es podem explicar les discussions que això donà lloc. Com que cada pres té el seu temperament, tothom ho agafava segons el seu punt de vista, essent molts els que entenien

que no érem els presos els més indicats per fer francesilles, car la nostra situació no permetia aquella espontaneïtat precisa per fer-ho amb dignitat. Però això podria tenir-se en compte si ningú ho hagués fet, que llavors era aconsellable no fer-ho. Havent-ho fet una "galeria", quasi no quedava altre recurs que també fer-ho els altres.

Així doncs un diumenge, que era el dia que rebíem més coses de fora la casa, cedírem el import del ranxo per engruixir la subscripció a favor dels Hospitals de Sang. Això motivà que aquell dia uns mengéssim en companyia d'altres i, fins uns quants feren el menjar en comú, que els sortí econòmic i els divertí molt.

Amb aquest pensament buscaven un pretext per a tornar a fer una arrossada, creient trobar un motiu plausible de fer-ho el dia 12 d'octubre, centenari del descobriment d'Amèrica, i per tan, festa de la Raça i, també, de la Mare de Déu del Pilar.

De moment ningú hi veié res de mal, essent molts més els que ens hi hauríem apuntat de esser més gran la cel·la del Federico, que és on se menjà l'arròs. Uns catorze degueren esser, fent-los l'arròs el vaquer Ayora, que el cogué en el pati, a la meva presència, fent-me'l tastar per a mirar si estava bé de sal, cosa que els sortí força bé, essent molt bo. Com és natural, a més de l'arròs, s'hi feu la corresponent ensiamada [amanides] amb embotits, regat tot amb vi de la casa, sens, però, que per aquests part es fes cap excés.

La reunió per a menjar en comú sempre té un to de festa, i no pogué ser-ho menys aquesta, malgrat tractar-se de presos, que passaren un bon esplai sens pensar que amb això fessin mal a ningú. Ni el mateix oficial de guàrdia, que acceptà tastar alguna cosa i veure una mica de vi, quedant-se a prendre cafè amb els presos, hi donà cap transcendència. Però aquesta cosa, explicada per algú fora de la casa, anà agafant un caràcter sospitós que augmentava a mida que se l'anaven passant oficials de guàrdia en altres galeries i els del Comitè de Presons, als que gent interessada els feu arribar la notícia en forma tendenciosa: com si, amb la complicitat dels empleats, se celebressin les derrotes dels milicians, que aquells dies sovintejaven.

Del Comitè passà al president de l'Audiència i d'aquest a la Generalitat, motivant que el Director actués amb energia. A cosa de les onze es tornaren a encendre els llums que feia mitja hora que els havien apagat, *chapant* els ordenances, metge, infermers, es a dir, absolutament totes les cel·les sens excepció. Això ens alarmà, i encara més, quan fins a les dues de matinada no es parà de sentir obrir i tancar portes de celles, sens que poguéssim explicar-nos el motiu.

La nit la passàrem amb inquietud i, encara més, quan l'endemà ens serviren cafè uns altres ordenances, no restant-ne més que el Cabré que cada dia passava a apuntar per vi i premsa, al que, malgrat la vigilància, doncs aquell dia l'oficial no es separava, em digué que hi havia hagut agafada, cosa que comprovàrem a l'arribar al Pati, on notàrem que en faltaven una vintena que estaven tancats en celles de la segona, aïllats un de l'altre, rigorosament incomunicats.

Aquell dia, que era el 13 d'octubre, fou un dels que el passeig fou més quiet, semblant que els presos no gosessin aixecar la veu. Ni els de la pilota, ni els de Terrassa, ordinàriament tan enjogassats, deixaven sentir la veu, semblant com si ens trobéssim a casa d'un difunt. Poc a poc, ara pels que venint de pelar patates n'havien vist algun en el "Centro" que li prenien declaració, ara un que venia de la Infermeria n'havia vist un altre, o els de "l'economato", o els de la barberia, a poc a poc anàrem rabent notícies d'haver-se vist quasi tots els que faltaven. La cosa encara es feu més negra quan a la tarda ne cridaren d'altres, que de moment no tornaren al pati. Fins molt més tard, quan ja estàvem tancats, no tornaren a les seves cel·les.

La comprovació de la denúncia fou feta amb extraordinari rigor i, gracies a Déu, ningú es contradí, cosa que amb les extraordinàries precaucions preses, tingué el valor de deixar les coses en el seu lloc, motivant fossin posats en llibertat tots els incomunicats, perdent, però, *l'empleo* d'ordenança, el Federico, en quina cel·la havia tingut lloc el dinar col·lectiu.

Pocs dies després, amb tot el respecte, demanàrem al Director la reposició del Federico, aconseguint-ho, quedant amb això completament liquidat l'afer de l'arròs del Dia de la Raça. Però el *susto* fou dels majúsculs.

L’oficial de guàrdia també fou suspès i reintegrat al seu lloc, però el Sr. Serrano, l'altre oficial, que fou l’autor de la denúncia, es veié obligat a demanar el trasllat, amb gran content de tots els presos que el teníem en concepte de terror, per semblar-nos que es complaïa en posar-nos dificultats, negant-nos les consideracions que altres oficials ens tenien, començant pel Director, contra qui semblà que anava el tiro, tiro que en aparença apuntava als presos.

Encara que tot acabà bé, des d’aquell dia, amb el *susto* rebut, els de la galeria sexta ens tornàrem més retrets, no valent-hi res l’entrada d’alguns joves que semblava que havien d’animar la cosa.

INTERMEDI GRIS, PERÒ NO FALTEN PREOCUPACIONS

El mes d’octubre tingué molts dies relativament de pluja, que privà de baixar al pati, però en que el passeig es feu pel corredor.

Els presos que ja feia un temps (que) estàvem junts, seguíem en bona harmonia. De tan en tan passàvem alguns dies sense patates, el xoriço no el veiérem més en el ranxo, els cigrons, tampoc. Alguns dies faltaven fesols. A “l’economato” també tenien dies sens patates, sens sucre, sens farina, sens llet condensada, sens conserves, sens llonganissa, ni pernil, ni cebes, ni esperit de vi, ni moltes altres coses. No vol dir que faltessin totes a l’hora, però sí, avui unes, demà altres, uns dies més, altres menys.

El mateix menjar de fora es ressentia d’aquestes falles, essent menys variat i, també, més escàs, pel mateix preu.

Començà a observar-se una major activitat en el substanciament de processos, sovintejant les crides de presos a Jutges, o sigui, que eren cridats a uns locutoris on podien *enterar-se* de les acusacions.

El dia que fórem cridats a declarar l’Arenas i jo, davant nostre fou notificada la sentència a un P. carmelita que no era de la nostra galeria. La sentència era de mort. Els fonaments eren que s’havia volgut escapar de fer el servei militar, ja que obeint ordres del seu Provincial, es preparà per passar a França, essent capturat i jutjat. Es considerà *agravant* la circumstància de que

els seus papers no havien estat tramitats per les comissions sindicals, com estava manat. També allò de que, com a religiós, es digués un nom i en el civil (un) altre.

En aquells dies se *sapigué* que en les presons els sacerdots podien, en les seves cel·les, de nit, celebrar la santa missa abreviada, missa de les catacumbes, com ne deien. No hi havia lectures d'epístola ni d'evangeli, ni eren precises les oracions de les festivitats litúrgiques escaients. S'anava de les primeres oracions a l'ofertori i, tot seguit, el Cànon i Comunió. Consagraven alguna Sagrada Forma, essent aquest carmelita un dels primers que rebé viàtic en els dies que esperà la execució de la sentència, tal com explico en altre lloc.

Mentre tant se va organitzant el govern dels nacionalistes. Ocupa la presidència el generalíssim Franco. Les tropes del general Mola ocupen el sector de Gredos. L'avanç és notable a la província de Toledo. El forcejament dels milicians catalans al sector d'Aragó té èxit migrat. Oviedo rep socors, estant ja segur a les mans dels nacionalistes. Els *alrededors* de Madrid van essent ocupats sistemàticament. En el mar, la sortida del Canàries coincideix amb l'enfonsament del A. Ferràndiz a l'Estret de Gibraltar.

Tot això va fer que durant uns dies la vida de la presó fou grisa, augmentant sols el neguit davant els pròxims jutjaments que eren temuts per la bàrbara crueltat de que donaven mostres els diaris escrits pels sindicalistes, que excitaven a la forma bàrbara d'aplicar, allò que en deien ells, la Justícia.

En mig de tanta grisor, no vol dir que de tan en tan no tinguéssim alguna cosa que animés, fins a cert punt, la casa, no. Així es donà el cas de que una cosa insignificant, com és fer una capta a favor dels Hospitals de Sang, dels de la galeria V, motivà a la VI unes polèmiques aferrissades, fins que es decidí fer el mateix.

Aquells de la V tingueren la pensada d'oferir el import del ranxo d'un dia a favor de l'organització hospitalària, amb el fi ben manifest de fer-se més agradables a les milícies antifeixistes. Això no tindria res de particular, allà ells, si no fos que al fer-ho, posaven de manifest als de les altres galeries, a no esser que fessin el mateix. Això és el que s'acordà fer. Però la cosa no fou pas tan senzilla com sembla. De moment es manifestaren varies tendències,

predominant la dels que creien que de tractar-se de fer-ho, o no fer-ho, es podia esser partidari d'una o altre solució, però que, posada la cosa en discussió després d'haver-ho fet la V, era precís fer el mateix si no es volia fer una demostració contrària.

Després de molt discutir s'acordà fer l'abstenció un diumenge que ja era el dia que els presos rebíem més menjar de fora i avisant a casa perquè aquell dia fossin més esplèndids, i, tots els que poguéssim, ens comprometéssim a tenir convidat un altre pres aquell dia.

Aquestes coses foren les que donaven una certa emoció en mig de la grisor.

EL JUTJAMENT

Mentre eren jutjats per tribunals militars, i se'ls aplicava la llei "marcial", que se'n diu a Espanya del codi militar, es donaren un seguit de sentències de mort, que eren la major part de les que es dictaven. Això motivà una aprensió referent als resultats que pogués esperar-se de la Justícia aplicada amb aquella crueltat bàrbara. Així doncs, al començar a funcionar la Justícia civil començà per dictar un nombre considerable de sentències de pena capital, principalment les sales 1ª, 3ª, i 5ª, mentre que la 2ª i la 4ª eren més humanes, dictant una menor proporció de sentències de pena capital. A part d'això, la premsa que es publicava anava plena d'excitacions a prodigar la pena de mort, car els articulistes consideraven que era la única pena, car la experiència d'ells mateixos els abonava, doncs les penes temporals, que *abrumen* quan es dicten, a mida que va passant temps, venen les campanyes pro amnistia que obliguen a commutar les penes per altres inferiors, mentre que la pena capital és l'única que es compleix inexorablement. I el poble vol que ningú es pugui escapar mai de la seva "Justícia"!

Com deia, no totes les sales eren iguals en crueltat, però totes s'assemblaven en quant a agreujar les dificultats per la defensa. No consentien als advocats defensors proposar diligències, ni els donaven temps suficient per estudiar els sumaris, el que feia que molts advocats consideressin depressiu

pel seu prestigi aquesta manera d'actuar i, encara, la coacció de posar penes grans als que havien posat cel excessiu en la defensa. Tot això feia que molts acusats *tinguessin* de presentar-se sens advocat defensor, amb els inconvenients que això suposa, davant de tribunals constituïts per fanàtics sens preparació de cap mena, i en "plena justícia de enero", que en diuen els que coneixen els zel inflamat dels neòfits.

En el temps que jo era a la presó hi hagueren alguns jutjaments dels que en tinguérem notícia. En Pou i Guitard, que fou condemnat a mort, Garcia, de Renovació Espanyola, que ho fou igualment. El primer, home de 40 anys complerts, nebot del canonge Pou, i com ell, pertanyent al partit carlí, en el temps de la dictadura s'inscrigué a "Acción Ciudadana" per a poder tenir arma amb llicència, posseint un rifle de guerra i un revòlver, totes armes bones. I tenia, a més, una boina vermella amb l'anagrama de Carles VII en metall que conservava com a record de família.

Com el que succeïa a molts altres, al moment del judici es quedà sens advocat, *tenint* de defensar-se ell mateix. L'acusaren d'activitats feixistes, de tenir-ho tot preparat per a fer foc sobre el poble, o d'haver-n'hi ja fet. Ell, pobre, es defensà com pogué. No negà que fos simpatitzant amb els que defensen la Religió i l'Ordre, com ho fan els carlins, en quin partit havien figurat diversos familiars seus, però que en aquell moment tenia les armes a punt de entregar-les en les 48 hores que la Generalitat havia donat de temps per fer-ne entrega sens responsabilitat. No li valgué. Fou condemnat a mort.

Dos dies després li era comunicada la sentència i entrava a les cel·les de la galeria II que s'havien preparat per a poder rebre presos, refent les destrosses que abans hi havien causat. Allí pràcticament estava incomunicat, però per mitjà de l'ardit de fer nomenar ordenança d'aquella galeria al Casanovas de Terrassa, aconseguírem estar en comunicació. Cada dia, per mitjà del Casanovas, el Mn. Ribas li feu que pogués rebre el Santíssim Viàtic i també el pogué atendre en confessió per haver-ho facilitat el Casanovas. Aquesta sentència de mort caigué com una bomba, però no ens desanimà, car poguérem observar com, una vegada més, es complia allò que no s'explicaven els botxins, la tranquil·litat de les víctimes que tenien una fe i una esperança

sobrenaturals, que no temien per res els que mataven el cos, però que no podien matar l'ànima. El mateix Director de la Presó quedà admirat, no podent comprendre com un home d'aparença feble com el Pou pogués estar tan tranquil davant una cosa tan greu com és la mort, doncs un materialista no veu més enllà.

La mateixa barbaritat del cas feu efecte en els botxins, aconseguint la commutació de la pena per la de reclusió perpètua. La notícia d'aquesta commutació causà gran alegria en els companys de la galeria, car el Pou era molt estimat. El seu retorn entre nosaltres va ser triomfal.

Com he dit més amunt, era molt difícil tenir un defensor, però un de la galeria V ho aconseguí amb el Sr. Màrquez, cosa que li valgué moltes felicitacions, car obtingué èxit ple. Un altre de la nostra es declarà maçó, però digué que s'havia allistat a la "Renovación Española" per obtenir bones col·laboracions. Aixecà els punys i donà visques a la República i la revolució social, i també l'absolgueren.

En Josep M. Fernàndez de Córdoba fou jutjat conjuntament amb el sastre, per haver estat detinguts junts a Arenys de Munt, cosa que fou molt favorable a aquest últim, que per causa de la seva imprudència havia causat molèsties a algun pres. Com dic, la circumstància d'esser jutjat pel mateix tribunal i al mateix dia, li fou favorable. Es donà el cas que entre els testimonis de descàrrec d'en Josep Fernàndez de Córdoba hi havia Maria Macià, filla del president que fou de la Generalitat, que era cosina del reu. La seva presència fou rebuda pel tribunal amb les majors mostres de respecte pel primer president, pare de la senyoreta Maria, posant-se tots, jutges, fiscal i relators, tots drets i suspenent per un moment el judici i escoltant a la testimoni a peu dret i fent que tot acabés amb tots els pronunciaments favorables al reu. I de retop el seu company, el sastre, se'n beneficià participant del moment favorable.

El senyor Garcia**,** que a la presó feia de fuster ajudant a reparar els desperfectes, era un senyor de mida regular amb barbeta durant un temps, i després tot afaitat i que parlava el català amb accent foraster, bon home, servicial, ben parlat, d'edat al volts dels 50 anys. Fou detingut per formar part

de la Junta de "Renovación Española" en la que ocupava el càrrec de caixer. L'acusació més forta era per haver-li trobat en un escorcoll un comprovant d'haver verificat, per compte de l'agrupació, un pagament de camises distintiu de monàrquics. *Tingué* de defensar-se sol. El condemnaren a la última pena.

Un senyor que era president d'una de les seccions de "Renovación", l'absolgueren. Aquesta estranyesa s'explicava pel desig de no crear complicacions, car sembla que aquest senyor era, o podia ser considerat, cubà, i això li valgué l'absolució. En canvi, en Novas, jove d'uns 27 anys, que era subsecretari de la mateixa entitat, era condemnat a 30 anys de presidi, mentre que el President i Secretari eren absolts.

Cal consignar que al tornar en Novas amb la condemna de 30 anys, els seus amics Pomés i altres el felicitaven dient-li *"que suerte has tenido".*

El Canosa, de qui parlo al començament d'aquests escrits, de la manera quasi miraculosa com se salvà de ser afusellat, es feu acusar per la policia d'altres delictes per donar lloc a esser arrabassa*t* de les turbes armades que li volien fer el compte, i això motivà que amb els canvis de personal, al moment de veure's la causa a judici no ocupessin els càrrecs cap dels que hi havien en aquell moment. A conseqüència d'això resultaven unes acusacions que, si en un moment li valgueren per arrabassar-lo dels assassins, ara eren un fonament d'acusació que feia témer greus conseqüències. Feia més por, per haver anat a parar a una sala que quasi no feia sentències que no fossin de mort. L'home, com que era astut, començà tot seguit a remoure per treure la causa d'aquell tribunal i passar-la al meu, si fos possible, però amb el temps que passà, li anaven faltant els puntals i se la veia negra. El dia mateix que *tenia* d'ésser jutjat, tingué un atac de cor que semblava que posava en perill la seva vida. Això li valgué un ajornament, no sens però, molèsties i comprovacions per si hagués pogut esser fingit. Jo vaig veure'l a la infermeria força abatut i crec que era possible que fos víctima d'un atac de cor veritable.

El Navarro *tenia* d'esser jutjat el mateix dia que l'Arenas i jo. Junts anàrem de la presó al Palau de Justícia, però no pogué acabar-se el seu judici a causa de no haver comparegut els testimonis de càrrec. El defensava d'ofici una advocada, a la que havien repartit la causa sense temps d'estudiar-la, ni li

permetien proposar determinades diligències que podrien esser favorables al reu. L'acusaven d'haver fet foc sobre el poble i d'haver-li trobat a sobre una insígnia de "Renovación". L'haver *disfrutat* d'un ascens en temps de la Dictadura li valgué moltes enveges de companys seus del cos. Tenia com a bona nota, que quan el 6 d'octubre lluità decididament al costat de l'ajuntament popular. El primer judici li fou força favorable, més a més no presentant-se els acusadors. Se suspengué la vista per a continuar-la el dia següent.

Aquest dia encara tingué una part favorable, per incompareixença de testimonis de càrrec, però, com que les bases de la justícia popular permetien que el lloc dels acusadors pogués ocupar-lo qualsevol del públic, aquest dia havien omplert la sala xòfers que havien sigut multats per denúncies seves, fetes en compliment del càrrec, així com venedors ambulants que es trobaven en el mateix cas. De entre el públic començaren a sortir acusadors, perfectament recusables en bona justícia, car era evident que es movien per venjança, que l'acusaven d'haver fet foc contra el poble el dia 18 de juliol. No cal dir que fou condemnat a mort. Aquest Navarro és el guàrdia urbà de qui parlo al començament, al enumerar els companys de calabós del Palau de Justícia. A la presó feu d'ordenança amb general satisfacció, havent-ne jo rebut algunes atencions que sempre agrairé. No cal dir com sentí el seu cas.

L'ARENAS I JO DAVANT EL TRIBUNAL POPULAR

Com dic, en el mateix cotxe cel·lular en que anava el guarda urbà Jesús Navarro, l'Arenas i jo fórem aconduïts al Palau de Justícia.

Allí trobàrem que ens esperaven el meu fill Domènec, el Juan Antonio Grau, i tots els treballadors de la fàbrica, que tingueren una certa llibertat per parlar-me. L'Advocat que m'havia de defensar vingué per a donar-me algunes instruccions a fi de que la veritat quedés ben patent, salvant certes aparences de contradicció que poguessin perjudicar-me.

Al calabós d'espera també hi havia el Navarro a qui la seva advocada li feia algunes preguntes preparant la defensa, que veia molt difícil, no perquè

tingués proves greus en contra, si no per la naturalesa de les acusacions, tenint en compte el lloc i el temps. Es tractava de una senyora de bon aspecte i certa intel·ligència que empraria un esforç per la defensa, que temia seria poc eficaç.

A cosa de les onze sortíem cada reu per a la sala corresponent, desitjant-nos mútuament bona sort.

La nota que destacava era que jutges, fiscal i advocat anaven de caçadora, amb pistoles al cinturó, algunes amb gran nombre de cartutxos, com si haguessin de prendre part en alguna acció de guerra. El president, que era l'advocat Jesús Pinilla, vestia d'americana i camisa normal. El local eren les mateixes sales on abans se celebraven els judicis, ampliades sols en la quantitat de jutges, que eren 5 o 7 comptant-hi el president.

La lectura de l'apuntament no tingué lloc, per no haver-hi aquesta peça, que resulta essencial, però que per la seva justícia no té cap valor.

El president m'interroga respecte a nom, estat, condició i motiu pel qual estic detingut. Fou fàcil contestar a totes aquestes preguntes, car a aquest respecte no tenia res per amagar. Alguns del tribunal també em fan preguntes per l'estil. Cal registrar que tots me parlen de tu.

A continuació el defensor, que és l'advocat Manuel Domínguez, que tenia escriptori al carrer de Corts, 564, demana venia al camarada president i fa les seves preguntes tendents en assenyalar que mai havia *desempenyat* activitats que fossin prohibides per cap llei o disposició del govern.

El fiscal, que em digueren que era un barber de Tortosa, també em feu les seves, ben poques, per cert. Alguns dels jutges me feren alguna de repetida.

El més xocant fou la desfilada de testimonis. Començà per en Boada, que digué que feia 32 anys que treballava a casa, sempre a plena satisfacció, havent rebut de part de l'acusat sempre el millor tracte. Li fan alguna pregunta tendenciosa que serveix per deixar encara millor col·locat l'acusat.

Segueix a declarar en Marc Lluriá que compta més de 65 anys i confirma plenament les declaracions anteriors.

En Jeremies [Domingo Jeremies, membre de la F.A.I i un dels ocupants del "cotxe fantasma] declara igual que els anteriors, afegint-hi detalls respecte de com actuaven lliurament els obrers de la casa que regia l'acusat, en quan a sindicats obrers. Diu, contestant a preguntes del tribunal, que sense oposició del patró, pertanyien a la C.N.T, actuant ell mateix de delegat. Sempre? Pregunta un del tribunal. Sempre no, car durant uns mesos estiguérem amb els "Bomberos". Aquesta resposta provocà rumors en el tribunal i públic, aclarint-ho ell mateix dient que quan diu "Bomberos" es refereix als sindicats que seguien a Pestanya.

Abans de continuar la desfilada d'obrers de la fàbrica, arriba un *recado* al President, que murmureja alguna cosa amb els del tribunal i que dona lloc a una discussió cos a cos entre l'advocat i el President, per voler dubtar aquest de l'espontaneïtat de les declaracions i defensar enèrgicament, l'advocat, els testimonis, la veracitat dels quals era impossible posar en dubte, sens manifesta ofensa i perjudici per la justícia.

No criden la resta dels obrers per suposar que les seves declaracions seguirien essent favorables als acusats, passant a cridar el noi Terra [Julià i Terra] que actuà de testimoni al registre o escorcoll practicat la nit de la meva detenció. Descriví les armes velles trobades i afirmà, altra vegada, el bon concepte que tenien els veïns de l'acusat.

Els policies són cridats per segona vegada, ja que ho foren abans, no compareixent, ni després de la declaració dels de l'Arenas, que es limita a la Concepció Blanchart.

Encara el Fiscal ens feu algunes preguntes, així com el President, que semblaven justificar el que cobrarien pel judici i, sens altra prova, car no existeix res, ni tan sols les armes ocupades, es concedit l'ús de la paraula al Fiscal.

El camarada fiscal comença exaltant l'idea de la Justícia Popular, que dona al Poble facultats per a jutjar en la seva defensa, sense subjectar-se a certs procediments que dificultarien la rapidesa i exemplaritat dels seus judicis. Diu que el Decret de la seva implantació els recomana que no es limitin al que resulta provat en judici, si no que tenint en compte les activitats dels reus, els

jutgi lliurament, condemnant inexorablement els que s'han ocupat d'activitats feixistes, fent armes contra el poble, o sabotejat el nou règim. Totes aquestes coses concorren en els reus, malgrat el favorable de la prova, però que el Tribunal Popular deu condemnar decididament els reus pel que senyala. Proposa la pena de 25.000 pessetes i reclusió temporal.[En el redactat definitiu de la sentència diuen que demana una multa de 15.000 pessetes].

L'advocat defensor, al contestar al Fiscal i dirigir-se als camarades President i Jutges, diu que contra el que alguns advocats, que creuen que la seva tasca està en arrabassar culpables estalviant-los-hi la pena justa, ell creu que en els actuals moment, en que està corrent tanta sang en defensa de la Democràcia atacada pel feixisme, es precís que tots, per damunt de tot, ens col·loquem en el nostre lloc en defensa de la Democràcia i les prerrogatives del Poble Lliure.

Si anés per mi condemnaria sense compassió a quants no es col·loquin al costat del nou estat de coses, però ara ens trobem davant d'uns que, equivocadament, servien a la reacció, però mai ocupant càrrecs de nomenament governatiu i sí altres d'elecció popular. I amb una dignitat poc comú, segons han pogut escoltar el Tribunal i Poble de llavis dels testimonis.

A més a més, la Constitució emparava la llibertat de consciència. Inclús, en la seva generositat, les lleis de la República emparaven els que l'atacaven, i empara les activitats dels reus. De manera que no hi ha delicte per la seva part. Castiguem inexorablement als que faltin al nou règim, però, en bé d'aquest mateix règim popular, és precís que no siguem injustos condemnant als que no han delinquit, com és el cas dels reus i com s'ha provat abastament, per quin motiu l'absolució seria el millor servei que podrem fer al nou règim al que jo, amb tot l'entusiasme, m'he adherit.

Hi hagué encara un regateig entre el President, Fiscal, Advocat i Jutges, acabant amb una sentència favorable, que ens condemna a la pena mínima, o sigui, pagament de 5 mil pessetes i l'obligació de treballar per a les milícies.

Quan ja tot estava acabat, arriben els policies que diuen no haver pogut arribar abans, però les seves declaracions no haurien agreujat el judici, celebrant la sentència absolutòria.

No quedem encara en llibertat per causa d'una ordre de caràcter general que diu que no ho poden ésser els que són jutjats pel Tribunal Popular, *tenint* de quedar a disposició del Comitè de Milícies Antifeixistes per que puguin examinar si tenen altres motius per estar detinguts.

A la tornada vinguérem en el cotxe cel·lular amb Jesús Navarro, el guàrdia urbà de qui parlo en altre lloc, que en el primer jutjament no pogueren acabar el judici per incompareixença dels testimonis de càrrec, sortint encara esperançat. Arribàrem a la Presó quan ja eren al pati i trobant a la cel·la el ranxo, del que quasi no vaig provar res, limitant-me a quelcom de pernil, dolços i fruita.

Mentre menjava estigueren a la cel·la en Porcioles i Sr. Sabater, interessant-se per la meva sort i amb el fi, aquest últim, de que l'informés de l'advocat que m'havia defensat, per tenir-lo en compte quan ell *tingués* de ser-ho. En el passeig d'aquell dia i els successius, conversàrem encara dels incidents de l'acte d'avui.

[Sobre el judici , Domènec Montserrat escriu*:*]

23-XI-1936. El judici

Per fi sembla que ha arribat l'hora de comparèixer a judici del Tribunal Popular els detinguts, Josep Monserrat i Francisco Arenas. Es comunica la data i el número del tribunal. Cal buscar, si és possible, algun advocat que s'encarregui de la defensa, cosa que és molt difícil, degut a que tots temen encarregar-se del que per endavant s'ha de considerar un cas perdut. Consultat en Joan Grau i Quadrada – cosí amb el que tenim molt bona relació- que és tresorer de l'Orfeó Català, prefereix no haver d'actuar personalment per por a les represàlies, no obstant suggereix la possibilitat d'aconseguir algun advocat d'esquerres que vulgui encarregar-se'n.

Aconseguit per fi l'advocat, aquest fa gestions per poder veure l'atestat i saber en que es basa l'acusació. Resulta ser: "Tinença il·lícita d'armes per combatre la Revolució".

Sembla que no apareixen les armes trobades a la casa i això permet a l'acusació muntar el supòsit d'un veritable arsenal. S'imposa doncs demostrar que les suposades armes eren totes inservibles i, per aconseguir-ho pot ser decisiu el testimoni dels dos veïns presents al registre. Ambdós són visitats i mentre el Sr. Poch – home de dretes – té por i es nega a comparèixer, el Sr. Julià – socialista i amb càrrec sindical de forner – accepta de comparèixer en el judici i declara tot el que veié referent a la qualitat de les armes incautades, la qual cosa acaba essent definitiva per aclarir els fets que es jutgen.

Al mateix temps, tan bon punt coneguda la data del judici, es procura d'obtenir nombrosa declaració a favor dels acusats per part de diverses persones. Així s'obté la declaració favorable dels obrers de l'empresa. Per aconseguir que puguin declarar cal demanar permís al Sindicat, que el condiciona a que es faci una declaració individual, prohibint expressament la declaració col·lectiva.

La presidència del judici queda formada per l'advocat Jesús Pinilla – vestit amb americana – assistit per sis jutges dels sindicats, representants dels Comitès Revolucionaris – vestits amb mono i armats amb revòlver i cartutxera – amb els que el president ha de consultar abans de dictar sentència. Com a defensor actua l'Advocat Manuel Domínguez – que té despatx al carrer de Corts 564 - actual Gran Via – i com a fiscal, un barber de Tortosa.

Al judici hi assisteixen tots els treballadors de la fàbrica i tots sense excepció declaren que en tot moment hi ha hagut bona entesa amb la direcció del treball. Entre el personal hi ha també en Domingo Jeremies que en esclatar la revolta deixa de treballar per formar part de les Patrulles de Control que s'ocupen d'escorcolls, detencions i fins i tot alguna execució. Arribat el seu torn per declarar, en Jeremies s'identifica com obrer de l'empresa en situació provisional d'excedència i membre de la FAI de Barcelona amb el número 64 i que no ha deixat l'organització en separar-se els anomenats bombers – Peiró i companyia – i s'expressa de la següent manera: "Jo dic que aquest home que esteu jutjant és un home bo, amb el que sempre hem pogut avenir-nos i que seria molt equivocat condemnar-lo."

No cal dir l'efecte que tingué aquesta declaració.

Hi ha, però una anècdota ocorreguda el dia del judici que, afortunadament. no tingué conseqüències i que voldria ressenyar. Estaven tots els testimonis concentrats en lloc adient en espera de declarar i jo estava amb ells. Per ignorància, alguns tornaven a entrar una vegada havien declarat i ens explicaven com havia anat – cosa que lògicament no pot ser, i, encara menys, que jo estigués amb ells finalment, havent-se'n adonat un funcionari, provocà una severa advertència i la meva expulsió de la sala.

En acabar el torn de declaracions, el fiscal proposa pena de reclusió temporal i una multa de 25.000 ptes. i l'advocat defensor demana l'absolució, per tal d'actuar amb justícia, que és el que cal en moments com aquest en que hi ha hagut tantes sentències que no han estat més que revenges personals.

Es feu molta qüestió al llarg de tot el judici de com era d'important que l'empresa continués, ja que la seva producció era útil mentre durés la guerra, i crec que això va influir decisivament al tribunal. Sorprèn el fet que en tot el judici es parlés escassament del Sr. Arenas, que penso jo que sortí clarament beneficiat d'haver estat jutjat juntament amb Josep Monserrat.

El veredicte final del tribunal fou: "Obligatorietat de treballar per als milicians i una multa de 5.000 ptes. Per desafectes al règim.

[Continua el relat de Josep Monserrat i Cuadrada]

L' ÚLTIMA SETMANA DE PRESÓ

Els últims dies fou un seguit de rumors entre els avenços als voltants de Madrid, accions dels submarins nacionalistes que entraren al port de Cartagena torpedinant el Cervantes i el Méndez Núñez, operacions victorioses a Sigüenza, Jaca i altres, confirmació de la ocupació del Cerro de los Ángeles, etc., etc. Totes aquestes notícies que arribaven a nosaltres a través de tots els obstacles, animaven els *corrus* del pati, tot hi aguantant en el possible la calma exterior.

Les notícies dels jutjaments realitzats i els que s'esperaven molt pròxims, alguna llibertat, l'entrada de presos nous, la presència constant d'un

delegat de la F.A.I que entrava a tot hora presenciant com menjàvem i volent tenir confidències dels presos, ens causava un petit embaràs en les nostres coses.

L'Alvarado , que quan veia el seu judici lluny, feia molt l'animat, a mida que se li acostava, se'l veia preocupat. Els de Terrassa també veien pròxim el seu judici. Això, i l'escurçar-se el dia, havent-hi dies de fred i pluja, ens feia un efecte de cosa que s'acaba, que per mi era cert, car tenia l'absolució, el que feia pensar que, fos com fos, no seria ja molt llarga la meva estada.

L'Arenas que estava a la infermeria, amb qui, però, ens veiem tots els dies, proposava pagar "en presó" la multa de 5 mil pessetes, ja que deia que qualsevol multa era pagada en sis mesos de detenció, i nosaltres ja portàvem 131 dies, el que vol dir que amb 49 dies més havíem pagat, o havíem guanyat 5 mil pessetes. Les nostres famílies no ho entengueren així i, sense consultar-nos, pagaren la nostra llibertat.

Altra cosa ens preocupava. ¿Vindria la llibertat bona? ¿Vindria la indesitjable? ¿Seríem posats en llibertat per assassinar-nos?

Encara que escasses, segueixen donant alguna llibertat, i sembla que quasi totes, millors que les dels primers dies de la revolució. I les sentències de mort han disminuït quelcom, encara que en aquests dies es donà la del company guàrdia urbà Jesús Navarro, però en general s'observa menys instint sanguinari. De tan en tan se senten crits de "Fulano de Tal con todo", que vol dir llibertat. Alguna vegada però algun tranquil per broma també dona aquest crit.

Per fi el dia 27 de novembre, divendres, a mig dia sento la veu del Federico que diu 520 i 521 "con todo" i encara repetia José Monserrat Cuadrada, Francisco Arenas Gualba "con todo" ¡Llibertat! No hi havia dubte, era arribada l'hora de sortit.

Deixo el dinar i faig els preparatius, canvio la roba, recullo els objectes ajudat pel Federico, que es fa càrrec dels *bultos*, recull el sobrant d'oli, vi, espelmes, cascos d'ampolles, etc. per al seu ús, així com petites coses que començades no valia la pena de transportar. Mentre tan els amics que

pogueren, vingueren a *despedir-me*, fent-me encàrrecs, sobre tot que els fes arribar bones notícies tant prompte pogués.

Passem pel "Centro" on els oficials ens feliciten i s'ofereixen per si deixem alguna cosa que *tingui* d'esser enviada a fora. Som filiats i se'ns proveeix de la tarja que hem de mostrar a la porta per a poder passar. Encara aquí hem de signar en el registre i, d'aquí, passem a l'Administració a canviar els tiquets, per diners. A la part de fora s'esperaven el Josep M. i Paco Grau [i Cuadrada] que en un taxi anem fins a la cantonada de l'Hotel Ritz, i d'allà, a peu, per a no cridar l'atenció, a casa seva del carrer de Bailèn, on trobo el *tio* Paco [Francisco Grau i Pallàs, de Valls i cosí germà del pare de Josep Monserrat] i al poc ve en Domènec.

Prenc un bany, canvio de roba i llavors comença la desfilada de fills, amics i, també, d'algú de casa, encara que per elemental discreció venen amb certa prudència per a no cridar l'atenció

UNA SETMANA EN LLIBERTAT (1936)

Menjo a la casa del *tio* Paco en pla d'estalviar tot allò que és superflu. Però encara mengem amb bon servei de taula, escassejant però, la carn de bou i de porc i, encara més, l'aviram, les mateixes patates, cigrons i fesols. També es precís acudir a combinacions per a poder seguir fent uns repassos, encara que disminuïts, al menys, acceptables. Les antigues minyones de Lleida hi posen tota la bona voluntat. Gelanbí en el seu viatge setmanal a Valls, també proporciona alguna cosa. A casa per les facilitats de rebre del Vallès, entre la llenya, patates, i algunes collides a casa, també donen facilitats. Algú de "l'escriptori" fa alguna sortida a pobles del Vallès arreplegant-ne d'altres. En fi, sumant les enormes coneixences d'ells, les nostres, les del Marcelino, gastant diners, etc. tots amb tots, anem menjant que Déu ni do.

Passo tot el dia al pis del tio del carrer de Bailèn i al vespre, abans de que pugui cridar l'atenció, passo al Passeig de Sant Joan a casa en Juan Antonio, on sopo i dormo.

De primer moment me trobava com cohibit. Després dels mesos de no veure res més que el que es veia entre les quatre parets de la Model, estava sorprès de tornar a veure la llum en ple carrer i sense *tenir-me* de conduir en fileres ni obeir a veus de comandament. D'altra part en aquests cinc mesos havien passat tantes coses! Tots havíem passat perills grossos. Entre les nostres amistats s'havien produït clarianes per assassinat i altres estaven amagats.

Acabat el dinar i la sobretaula al menjador, passàvem al davant on llegíem els diaris, que no portaven res interessant per nosaltres, car es limitaven a les notícies oficials del partit del Govern, les de la Generalitat, les dels Sindicats, gloses alabant la situació i deprimint l'enemic. Ni tan sols la ràdio podia satisfer la nostra set de notícies, car cada vegada que Sevilla radiava, al mateix temps i a la mateixa onda, les estacions *governistes* també radiaven a tota força. amb el fi de pertorbar, aconseguint fer inintel·ligible la emissió de l'estació rebel. Venien l'Assumpció, en Ricardo, els seus fills Juliana, Paco i Assumpció i algú de casa, principalment en Domènec.

Als dematins de sol, al mig dia sortíem per la part del carrer Diputació, travessàvem el passeig de San Joan, seguíem per la carretera de Ribas, carrer de Marina, Corts Catalanes fins a trobar la Plaça de toros de les Arenas, [Ha de ser la Monumental] seguíem fins la Diagonal que en aquell lloc estava a mig urbanitzar, continuant fins a trobar el Passeig de Sant Joan, baixant fins al pis, on ja hi trobàvem els nois, a cosa de dos a tres quarts de dues. Dinàvem tots junts i després quedàvem sols amb el *tio* Paco, la Ramona i la nena que era la nostra alegria, fins que més tard venia algun altre, principalment els de casa l'Assumpció, que, pobra, no podia estar molt amb nosaltres per *tenir*, ella, la minyona i la filla més gran, de perdre molt temps fent cues per obtenir queviures que, com més dies passaven, s'anava fent més difícil, per la desorganització deguda al desencert, i a ésser refractari el nostre poble a la col·lectivització.

Així anàvem passant els dies, des de la tarda del divendres dia 27 de novembre al divendres 2 de desembre. En els nostres passeigs del migdia, malgrat encaminar-nos per zones poc concorregudes, no deixàvem, però, de

trobar coneguts. Un dia era en Roure d'Arenys de Mar [Un adober] acompanyat d'en Casals**,** un altre dia les Santolàries, que no hi hagué manera de passar de llarg, o altres, que com en Mauri de Dosrius ho entengué bé i sabé passar de llarg.

Un dia allargàrem el passeig per la prolongació del carrer d'Aragó amb el pas del ferrocarril per sota i fins un dia, anàrem als "Encants" on ens férem càrrec de les dificultats creades per la guerra amb la munió de parades que venien a preus *inverossímils* granes per alimentar canaris. Ordinàriament no passàvem del carrer Aragó, car entre València i Mallorca, en un dels garatges d'allà, hi havia un control, que de vegades demanaven la documentació, no sols als que passaven en auto, sinó que també als que anaven a peu. Alguna vegada nosaltres ho observàvem de lluny.

La tarda al hivern es curta i, encara que feia un temps primaveral, es feia fosc molt aviat i, no funcionant la calefacció, es feia precís tancar finestres i totes les portes per a mantenir bona temperatura, car cal no perdre de vista que el *tio* Paco passa dels 80 i, encara que fort, els anys hi són.

A última hora de la tarda quan teníem la seguretat de no ésser pertorbats per persones estranyes, escoltàvem la ràdio italiana que donava notícies de la guerra d'Espanya i de les deliberacions del Comitè de la "No Intervención", que aclaria els dubtes que la del Govern d'Espanya sembrava amb la seva informació tendenciosa. Però estàvem molt amatents, car tan prompte sentíem trucar a la porta canviàvem tot seguit cap a la Ràdio Barcelona o Ràdio Associació, per estalviar-nos els disgustos que passaven els que eren trobats "in fragant" escoltant ràdios estrangeres, o la ràdio "facciosa", que en diuen de la de Sevilla, cosa que havia costat car a algú.

Jo, com és natural, esperava el moment de poder passar a casa i cada vegada que venia en Domènec o la Teresita insistia, però ells me deien que encara era perillosa la meva tornada a Mataró, per a mi i per a ells, fins que, tot d'una, em diuen que *tinc* de passar a l'estranger per la meva seguretat i per la seva. Jo no comprenia el perquè, però sempre he cregut que certes coses es inútil discutir-les. Així doncs la única condició que vaig posar-los fou la de no sortir amb papers falsos.

Per la meva tranquil·litat m'informaren que hi havia preparada una expedició de fugitius en la que figuraven els nois d'en Joan Sanfeliu [Joan Sanfeliu i Gassol i els seus fills, Federic, i Lluís Sanfeliu i Nogués.-Arxiu R. Salicrú], en Castellà i gendre [Joaquim Castellà i Comas, i el gendre l'Antoni Sanfeliu i Regàs.-Arxiu R. Salicrú] que amb ells sortiríem el dissabte dia 5 de desembre a les 9 del matí per passar la frontera de França la nit del 5 al 6.

En aquests dies *estigué* a veure'm la meva germana Carme i la neboda, M. del Carme, que em donaren notícies del seu marit, que també voldria passar la frontera, car es trobava en situació apurada per la qüestió del menjar. El poc temps de que disposàvem per preparar la seva sortida, feu que no pogués ajuntar-se amb nosaltres.

Ens explicà alguns episodis de la persecució de que fou objecte Joan Casanovas per part dels de la P.O.U.M i anarquistes, per suposar que com a President del Parlament Català estava amb tractes amb els facciosos. *Tingué* de fugir a París protegit pels Mossos d'Esquadra. Mentre estigué a casa seva, tingueren constantment l'escala guardada pels mossos i joves d'Estat Català.

[Sobre la marxa a l'exili en Domènec Montserrat escrigué:]

La fugida del pare.

Obtinguda la sentència i pagades les multes, passen cinc o sis dies sense que els presoners siguin alliberats. Es fa una visita al Cap de l'Ordre Públic – crec que era un tal Eroles – i aquest manifesta tenir expressament aturats els alliberaments, ja que a causa de la gran expectació que s'ha produït durant aquells dies com a conseqüència de l'assassinat del capitost Durruti, les condicions de seguretat són precàries i creu que, per al propi interès dels empresonats, és preferible esperar.

Per fi, un cop aconseguida la llibertat del pare, calia decidir on era millor, i més segur, que residís. Malgrat que la sentència del Tribunal l'obligava a posar-se al front de l'empresa, pensàrem en la conveniència de conèixer l'opinió dels capitostos de Mataró que, un cop consultats, recomanen que

desaparegui, ja que no poden garantir la seva seguretat, i aconsellen la fugida a l'estranger.

Fugir té els seus perills, però considerant que no volem per el pare la vida de sobresalts que duen els que estan amagats, decidim que passi la frontera cap a França.

No és senzill, cal pensar com i amb qui fer-ho. En això ens ajuda el gerent dels Magatzems Alemanys, Joan Lluís, crec que es deia, de qui ens han dit que té molta influència. [És cosí de Jaume Lluís, Cap de l'Ordre Públic, de Mataró] Un cop posats en contacte amb ell manifesta voluntat d'ajudar-nos a resoldre aquesta qüestió, i ens connecta amb un mataroní vinculat a l'aviació que, per 10.000 ptes. Es compromet a traslladar-lo a Figueres on té uns amics disposats a acompanyar-lo fins a la frontera, camí del Pertús.

És una caminada força llarga i cal fer-la de nit. El pare, amb els seus seixanta anys i acabat de sortir de la presó, està lògicament molt feble, però decidim intentar-ho. Sense saber-ho, coincideixen en la fugida d'aquesta mateixa nit, tres persones més. Són tres nois Sanfeliu de Can Gassol, tres joves que la Providència posa al costat del pare.

Pel pare, aquella caminada en aquelles condicions, era particularment impossible, i ocorregué que molt abans d'assolir la frontera va manifestar que ja no podia més i proposà que el deixessin, per intentar de salvar-se ells. Els tres companys, decidits a salvar-se tots junts o cap, es tornaren, ara l'un, ara l'altre, per ajudar el pare a fer allò que semblava impossible i d'aquesta manera aconseguiren arribar a Perpinyà i allí trobaren molts amics que els van ajudar, fins hi tot econòmicament.

[Continua el relat de Josep Monserrat i Cuadrada]

EL PAS DE LA FRONTERA

El dia 4 estigueren a veure'm la meva dona, la filla Carme, en Domènec portant-me roba per a vestir-me que no hagués portat mai, per fer-me poc

conegut a primera vista. També tenien algun encàrrec per a casa en Joaquim [Coll] i portaven roba que jo *tindria* de posar-me.

A l'hora del passeig surten tots quedant-nos sols la Teresa i jo, comprovant que en la meva sortida tots hi posaven grans esperances, creguts que la separació seria curta. La Carme i la Teresa dinaren a casa el *tio* Paco amb mi, provant alguna cosa d'última hora inventada per a substituir l'ou en algun menjar i alguna altra novetat en els invents per a substituir alguna cosa imprescindible per el menjar de les persones delicades, o per a fer-se la il·lusió de que quedava resolt el problema de no trobar-ne en el mercat.

Aquelles quasi dues hores que ens deixaren sols valgué per al molt temps, quasi sis mesos, que, quan més havíem pogut parlar era a distància, separats per reixes i sempre entre mig d'altres persones, no sempre afectes

Dinàrem junts. Encara es quedaren una estona fins que *tingueren* d'anar-se'n per a que pogués venir en Domènec.

Aquella tarda encara vingueren els fills de l'Assumpció i, més tard aquesta mateixa, que em donà alguna direcció on me podria dirigir una vegada fos fora, per allò de que les persones més segures són les que no es pensa en elles, i era precís prendre precaucions per allò de que hom, amb una carta o un telegrama, podia causar gran mal a persones volgudes.

Al vespre ens *despedim* del *tio* Paco i dels seus fills, menys Juan Antonio que em tenia a dormir al seu pis, i amb aquest anem a casa seva per a passar-hi l'última nit. Fem una mica de fantasia sobre les possibilitats de fer-lo cridar per la firma Philipps d'Holanda si és que jo en la meva peregrinació passava a sojornar en tan bell país. [Els Grau Cuadrada tenien la representació de la casa Philipps a Espanya]

En el quarto trobo totes les coses, que, com que no podria portar equipatge, eren totes doblades: camisetes, calçotets, mitjons, mocadors de butxaca.

A la nit hi ha hagut un petit simulacre d'alarma, baixant ells amb la nena cap el refugi, sense que hi haguessin *tingut* d'arribar, per haver-se donat contra ordre tot seguit.

Prenc el desdejuni del dia 5 amb algun afegit a causa de no poder encara assegurar de com passarem la frontera y si tindrem ocasió de menjar pel camí. Ja començava a impacientar-me quan arriba en Domènec i em dona el salvo conducte del Coronel Sandino, *jefe* del Departament de Defensa Militar de la Generalitat, que consisteix en una ordre als controls per a que ens deixin el pas frac fins després de Figueres, car anem a examinar les possibilitats d'un camp per aterratge d'avions.

A cosa de dos quarts de deu veiem l'auto de la secció d'Aviació Militar que se situa davant de casa, baixant, tot seguit de *despedir-me* de Joan Antoni, la Ramona, la nena i en Domènec, amb cor fort fins a l'últim, que quasi em traïa, *tenint* d'eixugar-me *els* ulls.

Sense presses excessives sortim en un automòbil guiat pel fill d'en Climent [d'en Climent Puig i Simon, el fill era en Joan Puig i Montasell.-Arxiu R. Salicrú] que tenia un garatge a Mataró,i dintre el cotxe hi trobo dos fills de Joan Sanfeliu i altre jove com ells, anomenat Solano. Ni en Castellà, ni els seus fills trobem en el "carro" . En Climent Puig [En Joan Puig !!], que és soldat del departament d'Aeronàutica, portant les insígnies gravades a la caçadora de l'uniforme, com totes les que nosaltres portem, m'explica que a última hora els sortí alguna dificultat, deixant-ho per una altra expedició. Ens acomodem a propòsit per una llarga jornada, però anem *adelantats*, car fins a dos quarts de tres no *tenim* de trobar-nos amb el guia a Figueres i, tal com anem, hi arribarem amb molta anticipació, cosa que no és convenient, car la presència a Figueres ha d'esser sols la indispensable, car és on hi ha els controls més rigorosos.

Passem per la carretera de Granollers, doncs ens és convenient evitar Mataró, on tots som molt coneguts, corrent el perill de caure en mans barroeres que poden fer fracassar la temptativa.

Els pobles del pas no són pas com en temps normals, però tampoc han conservat l'aspecte caòtic dels primers dies. Passem els primers controls sense dificultats, cosa que en Climent [en Joan Puig i Montasell] ja sabia, advertint-nos que ja no en trobarem cap que sigui d'algun *cuidado* fins a Girona. El temps és bo i el cotxe respon, el que motiva que a prop de Caldes, en un bosc,

tinguem de parar cosa de mitja hora per no arribar amb tanta anticipació a Girona.

A cosa d'un kilòmetre de Girona trobem el primer control seriós, que ens proposa baixar del cotxe per a registrar-lo degudament, però un cop llegit el salvo conducte, diu que no és precís i que podem continuar el viatge, *sellant-nos* el paper, que diu que de tornada *tindrà* de quedar-se'l. El control de sortida de Girona també és una mica seriós, però acaba per donar-nos totes les facilitats, donant-nos també informacions respecte de les carreteres més enllà de Figueres i les mateixes de la sortida de la capital. Seguint el seu consell anem un tros per la carretera de Banyoles, passant a la general per una secundària. Pels volts d'Hostalric també *tinguérem* de fer alguns kilòmetres per carretera veïnal, però no tingué importància.

Malgrat aquestes marrades, encara arribem a Figueres amb anticipació, amb grossa contrarietat del nostre xofer, però G. a Déu no passà res. Després de dues voltes trobem el guia, que puja tot seguit al cotxe a la vista del Control que ja ens havia importunat una miqueta i, encara ens importunà més al veure que puja un home del país al nostre "carro". Fa valer el seu càrrec en la Milícia Antifeixista del seu poble i, per fi, ens deixen passar sens nous entrebancs.

Sortim prenent la carretera de Peralada, tenint un petit incident al passar una riera que portava aigua, que ens para l'automòbil que no pot anar ni avant ni enrere, fent precís que l'ajudem, ficant-nos de peus a l'aigua sense pensar-nos-hi gens. Tot hi amb el nostre esforç no és possible treure'l, per tan, no ens queda més remei que demanar a un home que amb una parella de bous està llaurant allí prop, que vingui a treure el "carro". En Sanfeliu li ho proposa i ell accepta tot seguit i encara no vol cobrar res, costant fer-li acceptar 5 duros.

Mullats de peus, cosa que motiva la pèrdua d'un parell de mitjons, però com que era precís no perdre temps, pugem i continuem el camí, passant prop d'uns boscos, però dona la casualitat que, el que hi teníem de baixar, allí prop hi treballava un pagès i era condició essencial que no *teníem* de veure'ns a l'amagar-nos al bosc. Caminem una mica més i se'ns prevé que al baixar ha d'esser quasi sense parar el cotxe. Així ho fem, passant tot seguit a tirar-nos

entre unes mates en mig de ginesteres a fi de no esser vistos més que per qui passés materialment per sobre nostre.

Com si estiguéssim a l'aguait, estem ajaguts, quiets, sense parlar ni fumar per a no cridar l'atenció. Un, de tan en tan aixecava el cap i observa els voltants convençuts de que no som vigilats. Al desembre es fa fosc abans de les cinc. Tan *prompte* es fa fosc sortim de les mates i seguim al guia que ens condueix als volts del poble de Darnius, [Cantallops?] fent-nos ajeure al costat d'una paret de contenció de terres que hi ha a pocs passos del camí, fent-nos ajeure a l'ombra d'aquella paret, recomanant-nos silenci, mentre ell va al poble a sopar i prendre cafè amb els carabiners a fi *d'averiguar* a on estarà encaminada la vigilància aquella nit. Ens adverteix que no vindrà ell mateix a cercar-nos, si no que ho farà un seu company amb qui podem tenir tota la confiança.

Això ens causa contrarietat, car amb ell ja havíem posat confiança, més que en un altre que no coneixem; era de mal fiar-se. Ell insistí i, per més seguretat, convinguérem amb la senya: al presentar-se ell diria " el Joan" amb el que comprendríem que era el que esperàvem. Digué que passaria fora cosa de mitja hora , o a tot estirar, hora i mitja. Mentre tan nosaltres devíem estar ajaguts a terra sense moure'ns del lloc. Si teníem fred devíem acostar-nos un a l'altre, i com més ens acostéssim més bé ens defensaríem. Així tinguérem de fer-ho, no per que fes molt de fred, sinó per que era molta la estona que estàvem al rellent.

Era el guia un home d'estatura per sota de la mitjana, prim, però fort. Caminava lleuger sense fer fressa i era jove, no passant dels 25 o 30. De moment restàrem tranquils deixant passar la primera hora i mitja sense impacientar-nos. Ens havíem ajagut a cosa de les sis i fins a les vuit no començarem a impacientar-nos. Tocaren dos quarts de nou, car se sentia bé el rellotge del campanar del poble, i les nou i ja començàrem a impacientar-nos. Seguírem sentint dos quarts de deu i creixent nostra angúnia, i encara més, sentint tocar les deu. Ens crèiem víctimes d'un engany, però com que no guanyaríem res d'impacientar-nos, seguírem esperant amb angúnia creixent,

fins que, després de dos quarts d’onze, sentim trepig i un home diu ”el Joan”, comprenent que era el convingut amb el guia.

Ens posem a caminar i als pocs moments ens diu que haurem de fer a pas gimnàstic cosa d’un kilòmetre, doncs *tenim* de passar per camí descobert, tenint, per la nostra seguretat, de fer-lo ràpid, si volem anar segurs. No sols era camí descobert si no que també era terra llaurada, que, clavant-s’hi els peus dintre, fa de mal anar i cansa molt, per lo que, faltats d’entrenament, aquesta primera caminada, que tal vegada era de més de dos kilòmetres, ens deixà quasi esgotats, a mi almenys, aconseguint, després de travessar una tanca de filferro de punxes, entrar al bosc, salvant abans un barranc a les fosques entre espines i amb grans *fosos*, però, gracies a Déu, ho poguérem fer, situant-nos, ja amb relativa tranquil·litat, al bosc.

LA NIT A LA MUNTANYA

Asseguts sobre la terra freda mengem un petit bocí de botifarra i fem un petit trago de vi d’una petita botella de cosa d’un petricó per a cinc persones, ja que, al bosc on estem fent el frugal repàs, se’ns ajunta de nou el guia que coneixíem.

Ens dona les últimes instruccions a fi d’organitzar la caminada i sortim formant fila índia amb un guia al davant i l’altre al darrera. Ens diuen que des de on ens trobem fins a la frontera, no arriba a dues hores el temps necessari. Comencem a pujar la muntanya lluny de camins, trencant torrenteres, agafant-nos amb els matolls de ginebrons per no caure, car no veiem pas on posem els peus. De tan en tan hem de passar aigua, però no reparem pas on posem els peus, tirant avant tan si trobem aigua, com fang, com pedregam, com sorra, com esbarzers, sentint les punxades, però sense aturar-nos. Malgrat l’esforç que hom posa en una feina que pot esser de vida o mort, venen moments que hom no pot seguir sense perdre l’alè, car les palpitacions deixen un respir tan curt, que no és possible seguir. Llavors ens tiràvem a terra breus moments per a continuar caminant al moment de sentir un petit *alivi.* De primer les caminades eren llargues i els reposos curts, però poc a poc es feren més curtes

les caminades i més llargs els reposos, per no poder més. S'ha de tenir en compte que l'últim terç del camí abans de deixar Espanya era en pendissos que hom quasi no podia aguantar-s'hi dret. No anàvem pels marges, sino de dret a les crestes. Malgrat posar-hi tot l'esforç i atenció, les caigudes de genolls sovintejaren, omplint-me de llagues les canelles de les cames, que dos anys després encara s'hi coneixien.

Prop de la carena hi hagué un moment que veia quasi impossible poder seguir, que feu que demanés als guies que salvessin els joves i a mi m'abandonessin, cosa que no consentiren, i des d'aquell moment en els llocs de més esforç els companys i els guies s'anaven rellevant sostenint-me, cosa que *tinc* d'agrair mentre visqui. Tan els nois Sanfeliu, com en Solano, com els guies, m'animaren molt, amb gran despreniment, car també ho necessitaven tot i no els sobraven pas recursos al trobar-se completament desentrenats per a un esforç de tanta durada. [Cal tenir en compte que entre Cantallops i el pas que queda sobre l'ermita de St. Martí de l'Albera, hi ha quasi 600 metres de desnivell]

Per fi, a cosa de la una de la matinada ens diuen que estem en territori francès. En aquell moment sembla com si ens *donéssim compte* del formidable esforç realitzat i sentíssim damunt, tot el cansament. Proposem un petit repòs, cosa que no accedeixen els guies per esser el lloc perillós, doncs podríem esser víctimes d'alguna desgràcia, car no hi ha senyals que distingeixin si ens trobem a França o a Espanya, Seguim encara cosa d'un quart amb gran esforç fins que al sortir d'una carena trobem un camí de muntanya que els guies ens diuen que porta al Pertús. La lluna que feia poc havia aparegut, surt d'uns núvols i il·lumina el paisatge i permet fer-nos càrrec d'alguna cosa. Veiem una gran vall amb alguns pobles il·luminats que ens diuen eren l'estació del balneari de El Voló i l'altre El Pertús. A llavors ens diuen que ells pensen voltar a casa seva per a poder seguir acompanyant-ne d'altres i que nosaltres devem continuar per aquell camí, que després de poca estona ens portarà a una ermita, la de St. Martí, des de on hi ha camí afermat fins a El Pertús, sempre en cantó francès, sense haver-hi cap perill. No ens agradava la proposta, però ens férem

càrrec que era raonable i ens *despedírem*, tornant ells al seu poble i nosaltres solets seguim la ruta senyalada.

Malgrat algunes vegades presentar-se el camí en forma dubtosa, tinguérem la sort de seguir-lo sense perdre ni un sol pas. No era mal camí, però era tan el cansament que quasi no podíem més, de manera que a l'arribar a l'ermita hi férem un repòs, però que tampoc poguérem aprofitar, ja que si reposàvem més ens costava molt tornar a caminar en la forma convenient.

Iniciem de nou la caminada i llegim la pedra mil·liari que diu: "a Le Perthus 8 Km". Quedem aclaparats, doncs no pensàvem tenir encara tant camí a seguir. Però era allò de que, tan si estàvem cansats, com si no, era precís sortir d'allà, car no hi havia res per menjar, beure, ni reposar, ni escalfar-nos, car estàvem mig atuïts de fred. El camí per carretera, encara que més segur i net, la naturalesa dura del sol fa cansar de caminar, però no hi havia més remei. Amb tot, algunes fonts d'aigua riquíssima, que a l'estiu és freda, però que al hivern és temperada*,* ens proporcionaren un petit *alivi*. D'altra part el camí era de baixada i no teníem pressa, fent la cosa més suportable i avançant més del que nosaltres mateixos esperàvem.

Ja veiem el poble i distingíem la carretera que va a El Voló i la que nosaltres seguíem, quan de l'altra carretera veiem una camioneta que va al poble i, als pocs moments, ve per la nostra carretera. Fem pas, però tant punt ha passat, baixen cinc o sis homes com si fossin marxants, que se'ns acosten i ens inviten a parar-nos. Ens pregunten de on venim i a on anem. Primer de tot els diem nosaltres amb quin dret ens pregunten? Contesten que són duaners francesos i que tenen facultats i que en canvi nosaltres segurament serem indocumentats. Nosaltres els diem que indocumentats no ho som. Podrem esser considerats com deficientment documentats, però mai sens documents. Diuen: sou fugitius espanyols i cometeu un delicte, car esteu en edat militar i teniu prohibida la sortida. Però diuen que val més deixar-nos de discussions i anar al gra. Manifesteu els vostres documents i examineu els nostres, si us plau.

Veiérem de seguida que efectivament eren personal afecte a la vigilància de fronteres i al servei de la secció de *Le Pertús*. Això ens tranquil·litzà car, de primer antuvi crèiem que eren anarquistes espanyols.

Examinen els nostres escassos documents, dient-nos que per a dintre d'Espanya és evident que teníem la documentació necessària per acreditar la nostra personalitat, però a l'estranger s'hi va amb passaport. Ens deixen, dient-nos que a Le Parthús devem presentar-nos al *puesto* de gendarmes. El *susto* ja ens l'havien donat i, al *despedir-se*, ens desitgen bona sort.

Érem ja molt a prop del poble, on arribem a cosa de les cinc, ficant-nos a la única casa oberta, que resulta esser el *puesto* dels duaners francesos. Entrem i veiem un que està escrivint al costat d'una estufa encesa. Ens acostem i ens donem a conèixer, prenent ell nota en un llibre registre. Preguntem si hi ha possibilitat de poder dormir i menjar alguna cosa, dient-nos que és poc fàcil que ens obri cap posada, car es ja molt tard, creient preferible que esperem (que) obrin al dematí, a cosa de les vuit, que podrem mitigar la set i la gana, essent preferible seguir a Perpinyà per a poder-nos aposentar una vegada presentats a les autoritats.

Demanem permís per quedar-nos prop del foc, doncs tenim les extremitats entumides i ell mateix ens fa lloc per a que hi capiguem tots.

A les set ens diu que ja podem presentar-nos als gendarmes ensenyant-nos a on està el quarter. Al veure que cau a l'altre costat del disc que senyala el puesto duaner ens resistim, car de cap manera volem córrer el perill de tornar a Espanya, que tant ens havia costat sortir-ne. Li costa treball explicar-nos que el disc de Duana no era igual a frontera, que, encara que en el mateix agrupament hi havia cases que pertanyien a Espanya, era un carrer més enllà de la plaça, però que ell no era home per causar-nos un perjudici. Efectivament així era. Els gendarmes estaven ja en servei essent introduïts tot seguit al lloc on estava el sergent.

Era aquest un home corpulent amb mostatxo i cara ferotge, però que es comprenia que era bo i capaç de fer un favor, sempre que les necessitats del servei li ho permetien. I tot seguit ens interroga. Diu "D'on veniu? D'Espanya? Porteu documents? Ja sabeu que sense documents no es pot viatjar? Ens

amenaça d'entregar-nos a les autoritats espanyoles, però es veia clar que no era capaç de fer tal cosa. Per fi ens diu que no farà un salvo conducte per a cada un, sinó que el farà per a tots quatre. Així ho fa, entregant-nos el paper i recomanant-nos que el fem quedar bé, fent-nos mereixedors de l'hospitalitat francesa.

A les vuit obre el cafè on entrem com un terbolí, no donant quasi temps d'acabar d'obrir la porta. Menys mal que la matinada és bona, sense fred. Demanem les coses més absurdes: truites, bistecs, xocolata, cafè amb llet. De tot mengem i bevem i, encara, unes copetes de conyac.

Anem al canvista a convertir en francs unes pessetes i, mentre tant sentim arribar l'òmnibus de Perpinyà, al que pugem, conduint-nos a la capital del Rosselló, on arribem a cosa de les deu.

Anem a buscar posada, però en les direccions que ens donaren en el cotxe no resulta possible enquibir-se, per no tenir lloc disponible. En tot això trobem un amic dels nois Sanfeliu que parava a l'Hotel Regina, i que ens presenta al seu Hotel, on ens donen quartos confortables. Volíem presentar-nos a la Prefectura, però era diumenge, no havent-hi ningú més que l'oficial de guàrdia, invitant-nos a presentar-nos el dilluns al migdia, o abans.

Aquest passeig per la ciutat ens ha fet conèixer algun aspecte interessant, permetent-nos a la vegada veure alguns amics, entre ells, l'Enric Aranyó [Cap del partit lliberal a Mataró, adversari polític i exalcalde] i el noi Novellas [Joan Novelles i Puig.-Arxiu R. Salicrú], que trobem quan sortien de missa a la Catedral.

Estàvem frisosos per descansar despullats al llit, de manera que "esmorzem" [dinem] força bé, amb bona gana, retirant-nos tot seguit a les nostres habitacions on quedem dormint fins el dia següent a les vuit, que ens rentem, fem la barba amb un *gilet* que ens deixà el Sr Furnier, que parava al mateix hotel, i sortim a visitar la Policia i la Sanitat i, després de dinar, la Prefectura per a fer entrega del salvo conducte dels gendarmes.

PERPINYÀ

L'auto ens deixà molt a prop del Castellet, que és una entrada fortificada de l'edat mitja. D'allí surt el carrer més aristocràtic, que va a la Llotja, que és un edifici gòtic català, seguint un carrer amb porxades...[*Segueix una poc reexida descripció del nucli antic de Perpinyà, que em salto*].

Prop del Castellet, encara entre la Ronda i la Plataneda hi ha un agrupament de cases d'alguna importància, on hi ha la "Poste", uns canvistes, cines, hotels, restaurants, etc. A l'altre costat del Castellet, Bassa amunt, segueix un passeig on hi ha els principals hotels antics i moderns, entre ells el de França i, més enllà, el Regina. Sobre la Bassa en un pont ample i prop de Jardins, un gran cafè, el "Palmàrium", quasi al davant de l'hotel.

Del lloc on està la Catedral, la Llotja, el Mercat, pugen varis carrers que s'ajunten a un altre que ve d'allà on està l'Hotel, i al damunt de tot hi ha un edifici militar antic, l'Arsenal, i una mica més lluny, en una plana, la Ciutadella, fortificació antiga d'alguna importància. Entre les tropes de guarnició hi ha un, o més, regiments de negres senegalesos, que, a més de ser negres, encara tenen tatuatges i cosits a la cara que semblen fets expressament per a fer una cara més ferotge.

No ens podem fer ben bé càrrec de la ciutat, que no és molt gran, però passant del 100 mil habitants, i en l'actualitat ben plena, per *tenir* d'acudir a la Policia, Prefectura i Sanitat.(*sic*)

La Policia ens pren filiació, ens interroga respecte al que ens proposem fer en la nostra estada a França i, un cop plens els fulls corresponents, un agent ens acompanya a un centre de salut públic on som introduïts a una sala gran on ens fan tirar amunt les mànigues i sens preguntar-nos res més, ens vacunen. Això sí, ens donen certificat.

A la Prefectura no podem anar-hi fins "après-midí". A la secretaria, que està moblada com les cases burgeses ben estants de mitjans del segle passat, *tenim* d'esperar-nos bella estona, essent per fi rebuts, concedint-nos traslladar-nos a Orleans, podent residir allí o a Grenoble, Millau o Albí. Demano poder estar més temps a Perpinyà, concedint-me fins el dia 15 en que forçosament *tindré* de deixar la ciutat.

Fins al moment no havia pogut entretenir-me a buscar el Serra [*?*]. M'informo de on és el "carrer" du Pardal". Està aquest carrer a l'altra banda del curs d'aigua la Bassa, situat a prop de on acaba la part canalitzada. Un pont passa de la Plataneda a la carretera de l'altre costat. Entre aquesta carretera i el carrer de la Tet i ha el "carrer du Pardal", que no és molt llarg, car no passarà de 50 la seva numeració. El nº 13, que és on viu nostre amic, està reculat, el que fou causa que a la primera vegada no el trobés, però veient que al portal de la casa nº 14 hi havia una senyora al portal, li pregunto i em diu que segurament serà la casa reculada de l'altre part de carrer que és d'uns espanyols, per lo que puc trucar sense temor d'equivocar-me. Així ho faig, trobant dues senyores que em reben molt bé. Una de mitja edat i l'altra jove me diuen que efectivament és la casa de l'Antoni Serra, però que aquest era fora de Perpinyà, havent-hi però el seu germà Joan que m'atendrà igualment. M'indiquen que vagi al "Café de la Paix", que és al punt on s'ajunten tres carrers al costat del pont d'enfront del Castellet.

Entro al "Cafè de la Paix" que té galeries envidriades als costats i, al arribar al mostrador, tot seguit el "garçon" crida al Joan, que al anomenar-me, tot seguit es posa a la meva disposició, no passant ja ni un sol moment, mentre estiguí a Perpinyà, sense estar en contacte

En aquell moment estava amb un grup de refugiats entre els que hi havia en Juanito Vicens [*?*], en Fernando Roqué [*de l'empresa de transports?*], un farmacèutic de Martorell i altres, a qui soc presentat, continuant des de llavors a formar part de la tertúlia.

Els meus companys marxen a Orleans aprofitant el bitllet gratuït de l'estat francès i jo em quedo encara aquella nit a l'Hotel Regina, havent quedat que demà a les vuit vindrà en Serra a buscar-me per instal·lar-me a un hotel mòdic que em permeti anar tirant sense preocupacions.

Trobem bona acollida a l'Hotel de la "Paix" que està situat en un dels carrers que van del Mercat al que surt de la plaça que de prop del "Palmàrium" va fins a l'esplanada de l'Arsenal. Aquest carrer prop de la plaça resulta quiet. L'Hotel està instal·lat en una casa senyorial que, cinquanta anys enrere, habilitaren per hotel sense plànyer res, però que ara ja precisa d'una reforma

total. Això fa que encara conservin uns preus que en altres temps semblarien elevats, però que ara resulten econòmics, tenint en compte com tot ha pujat. Contractem la pensió en 25 francs diaris pagant per setmanes. En el mateix hotel hi ha una família que són parents dels Serra, els Torelló. Un matrimoni encara jove, tres fills petits i minyona. Resulta una família molt simpàtica. Amb ell tornem junts cada dia a l'hotel , que fa que tinguem ocasions de tractar-nos.

Faig l'entrada a les nou del matí i a les deu vaig a missa a la catedral on trobo l'Arañó, en Novellas, de Mataró, en Ponsa, d'Argentona, i algun altre.

Després de dinar, al Café de la *Paix* on trobo el Serra i altres refugiats espanyols, dono un passeig per la Plataneda i, després, altre estada al de la "Paix", fins a les sis, que passo al de la Llotja, on trobo els Arañó, Novellas i Paretilla, que havia estat casat amb la Paquita de can Tets i que fa molts anys resideix a Perpinyà al front d'un negoci de peix, guanyant-se bé la vida, "al parecer".

LA VIDA A PERPINYÀ

A partir del dia 8 de desembre començo el que en podríem dir la meva vida ordinària a Perpinyà. Prenc mides per anar cada dia a la missa de 8, que resulta que la diu un sacerdot també refugiat espanyol. Entre els que hi van cada dia, i encara fem una llarga visita al Santíssim, crida l'atenció un tal Sr. Boada [*?*].

A l'Hotel Regina els havien telefonat l'arribada dels fills del Sr. Bultó però no vaig aconseguir aclarir res, deixant-ho encarregat al Sr. Fournier que, com a més pràctic, fes els possibles per descobrir la presència *d'aquestos*.

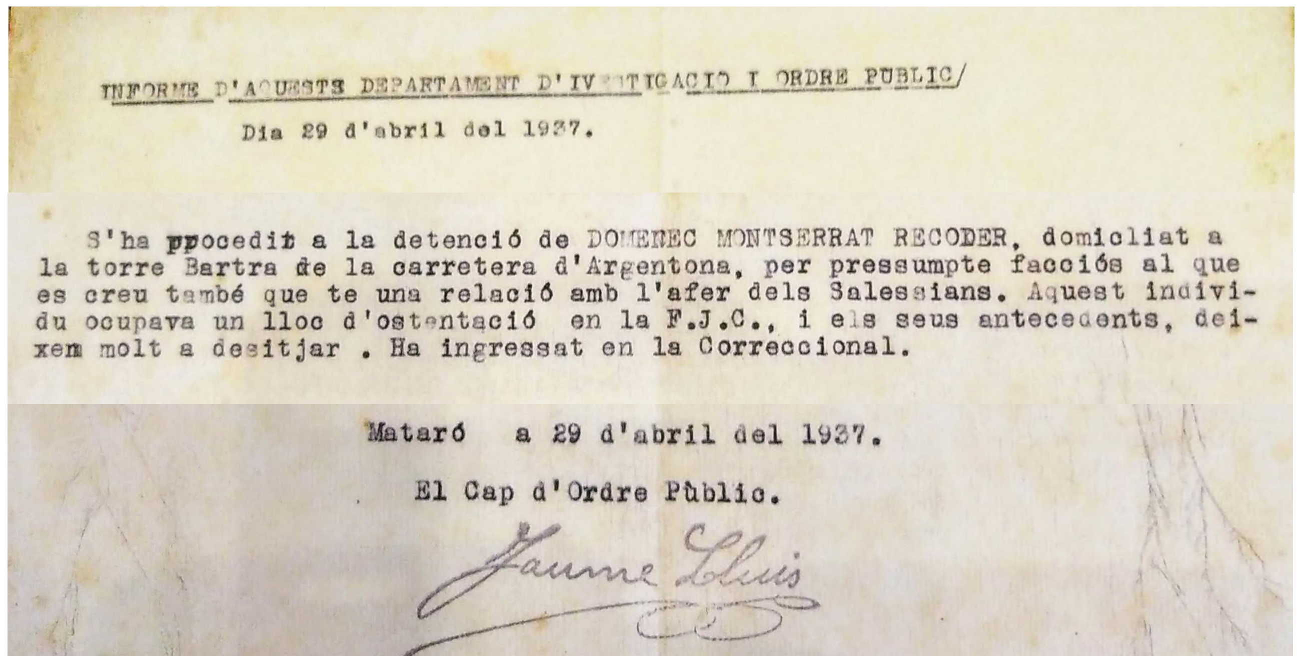
Un dia em troba en Marcel Klein [*Marcel Klein Pierre, industrial de Mataró.-Arxiu R. Salicrú*], que viu en un poblet pròxim, i em dona notícies de la Ivonne que està a Tolosa i d'en Narcís Clavell [*Narcís Clavell i Planes*], que és a ....(sic) i d'en Puig i Cadafalch que és a Elna fent estudis sobre el monestir de St. Martí del Canigó.

Altres dies és el Prudència de Castellterçol, altres de Vic que vam de pas, un grup de guàrdies civils que, arma al braç s'obriren camí fins a França, o aquell *miliciano* que, burlant la confiança, puja al tren en marxa, mentre els altres queden a la part d'Espanya llançant malediccions. En fi, cada dia es veia un o altre que passava.

Com a contra partida, hom veia l'hospital militar vell que servia per a la concentració de voluntaris rojos, a ciència i paciència de les autoritats franceses.

DOMÈNEC MONTSERRAT I RECODER (1908-1995)

Domènec Montserrat i Recoder, fill de Josep Monserrat i Cuadrada i de Teresa Recoder i Fàbregas, va néixer a Mataró l'any 1908.

INFORME D'AQUESTS DEPARTAMENT D'INVESTIGACIO I ORDRE PUBLIC/

Dia 29 d'abril del 1937.

S'ha procedit a la detenció de DOMENEC MONTSERRAT RECODER, domiciliat a la torre Bartra de la carretera d'Argentona, per pressumpte facciós al que es creu també que te una relació amb l'afer dels Salessians. Aquest individu ocupava un lloc d'ostentació en la F.J.C., i els seus antecedents, deixem molt a desitjar . Ha ingressat en la Correccional.

Mataró a 29 d'abril del 1937.

El Cap d'Ordre Pùblic.

Jaume Lluis

Arxiu Joaquim Montserrat i Bartra

Continuà com a propietari de l'adoberia que estava situada al carrer d'Isern, va ser President de la Caixa d'Estalvis de Mataró, de 1964 al 1971. Va

ser un dels promotors del llavors denominat *Patronat de Subnormals de Mataró.* Fou persona molt vinculada a la parròquia de Sant Josep de Mataró. Va morir a l'any 1995.

Domènec Montserrat i Recoder. Any 1982. Arxiu Joaquim Montserrat i Bartra

RELAT DE DOMÈNEC MONTSERRAT I RECODER

LA CREMA DELS CONVENTS

Cap als voltants de les 7 del matí del dia 20 de juliol veig la fumerada del convent de les Tereses que crema. Com que hi tinc la meva germana Cristina, surto ràpidament per veure que hi puc fer. Baixo pel carrer de Sant Rafel i, a mig carrer, trobo la colla dels incendiaris, entre els que hi veig en Jeremies [*Domingo Jeremies*], treballador de la nostra fàbrica. Li pregunto que se'n ha fet de les monges i em contesta que estan totes a casa de les compradores, que és al davant mateix del convent. Allà em dirigeixo i tot just entrant ja hi trobo les monges i, juntament amb elles, el Sr. Coll Bres [*Antoni Coll i Bres*] , que és el protector de la comunitat.

La Priora em demana si estic en condicions de poder combregar, doncs han recollit la Reserva del Santíssim i ara cal consumir-la per evitar profanacions. Combrego i m'ofereixo per acompanyar algunes altres monges, a més de la Cristina. Les acompanyo al carrer d'en Pujol, a casa de l'avia Cristina i també a casa del senyor Viladevall. [*Lluís Viladevall i Vila ?*]

El convent crema pels quatre costats. Igualment cremen les Caputxines, la Providència i les Benetes.

A la Masia [*Masia St. Salvador, a l'avinguda J.Puig i Cadafalch*] recollim dues monges caputxines i dues altres del Cor de Maria. Aquest darrer convent no ha estat incendiat, com tampoc no ho han estat els Salesians ni els Escolapis. Les parròquies de Sant Josep i Santa Maria, encara que saquejades i en part cremades, conserven l'estructura.

L'endemà d'aquests fets, donen l'ordre que tots els que posseeixin imatges i objectes religiosos els cremin al carrer. Es fan moltes fogueres i molts hi porten les seves capelletes i escaparates i les corresponents imatges per por d'esser denunciats.

REGISTRES

El pànic que tan justificadament s'apoderà de totes les cases que tenien quelcom, estigué sempre present a la Masia, lloc on convivien molts afectats de diverses procedències.

El meu sogre, [*Joaquim Bartra i Laborde*] aconseguí escapolir-se dels primers escorcolls gràcies, sobretot, a l'estructura de la Masia amb el bosc, que aleshores era molt frondós i al fet que per entrar a la finca calia passar per la carretera [*amb una sola porta d'entrada per a tota la finca*] i això donava temps a avisar i a amagar-se, cosa que va aconseguir fer fins al final. A més del sogre, moltes altres persones s'amagaven [*s'havien refugiat*] a la Masia: dues monges caputxines, mossèn Narcís, un sacerdot vell, diversos salesians, altres monges, etc.

Els registres sovintejaven amb resultats diversos. N'hi va haver uns catorze sense previ avís. Tot i això la serenitat de la meva sogra, [*Maria Soler i Moreu*], fou molt important. Ella, després dels fets de maig, explotant les desavinences entre la CNT i el POUM va aconseguir que ens retornessin la ràdio i li donessin seguretat de no ser visitada sense previ avís, i, només, quan fos del tot necessari.

LA COL·LECTIVITZACIÓ

La detenció del meu pare va comportar que jo m'encarregués de tot el referent a la fàbrica de *curtits*. La bona resolució d'aquest afer ajudà en gran manera al sosteniment de la família, que no disposava d'altra font d'ingressos.

En primer lloc, pel fet d'estar processat el titular, calia evitar la *incautació* de la fàbrica. Les empreses de Barcelona del sector havien optat per fer la col·lectivització del sector (conjunta) sumant els actius i els passius i ajuntant el personal en una sola nòmina, la qual cosa significava, pràcticament, liquidar-les totes. Aquesta solució hauria estat funesta per a tots, pel personal i per a l'empresa, que desapareixia. Calia, doncs, fugir-ne.

Convençuts tots de cap on calia anar, s'acordà que la col·lectivització la podíem fer nosaltres sols i així ho reconegué la Generalitat. Poguérem, d'aquesta manera, aturar les reiterades visites dels comitès de Barcelona i

arribar a una total legalització de l'empresa col·lectivitzada, per a a quina regència es nomenà en Domènec Montserrat i, amb l'ajuda de Déu, vam aconseguir que sempre poguéssim seguir cobrant tots.

LA MOBILITZACIÓ

El febrer del 1938 continua la guerra i el govern mobilitza la Quinta del 29, la meva. Cal presentar-se o amagar-se. Opto per presentar-me, i m'envien a la caserna de Sant Andreu per fer de cabo d'artilleria.

A la caserna trobo en Josep Mª Pons i Guri (cosinet) i en Doy, ambdós d'Arenys. Em proposen ajuntar-me amb ells que tenen un pacte amb diversos comandants, els quals han acordat enviar al front els soldats rojos i retenir al quarter els que no ho són. Per fer-ho acorden posar en avís sempre que es prepara una expedició, als que es vol retenir, per que aquests, al·legant malaltia, no es presentin, i siguin substituïts per altres.

Així ho estiguérem fent, i durà fins entrat el mes de juliol en que fou descobert. Dos tinents, dos comandants i fins i tot un comissari foren detinguts i passaren al *barco Uruguai*. Ja us podeu imaginar el pànic que s'apoderà de tots els que hi estàvem més o menys embolicats. Tots ràpidament sol·licitarem marxar de Sant Andreu, inscrivint-nos com a voluntaris en unitats que estaven en formació. A mi m'aconsellaren un grup de Informació d'Artilleria.

Cal explicar també que estant mobilitzat en aquesta caserna de Sant Andreu, tots els matins funcionava un mercat de bitllets de sèrie. Es canviaven, per una cotització variable, aquells que la ràdio franquista de Queipo de Llano anava anunciant que mantindrien la totalitat del deu valor. El canvi era de dos, o tres, o quatre dels altres per un de bo. Aquest mercat sovint l'aprofitàrem per satisfer el desig de familiars o amics que, un cop aconseguits els bitllets bons, els amagaven, o enterraven, per tal de poder-los retrobar en acabar la guerra. Cosa que no sempre va funcionar, i es varen perdre alguns bitllets.

El Grup de Informació d'Artilleria estava destinat a informar les bateries de la situació de l'enemic. Per fer bé aquesta tasca es requeria tenir una llarga

instrucció, però, ja que ningú la tenia, el resultat fou ràpid i, al contrari del que esperàvem, al cap de dos dies ja érem a Vinebre esperant passar al front de l'Ebre.

Allà hi havia un gran batibull. El pont d'Ascó havia estat ensorrat per l'aviació i els diversos intents de reconstruir-lo eren bombardejats repetidament. Estava decidit que calia passar a l'altra riba costés el que costés, i nosaltres ho vàrem fer el dia 27 de juliol (dia de les Santes) amb una barcassa molt lenta, sobre la que en prou feines poguérem posar els camions i tota la resta de la impedimenta.

Arribats a Ascó, ens instal·larem a La Fatarella, davant de Vilalba dels Arcs. Fou allí on vàrem tenir l'ensurt de veure que detenien al sergent Joan Cruzate, també de Mataró, del que ja no vam saber res més en endavant.

Passaren els dies i les setmanes i d'instrucció, res de res. Canviàvem sovint d'emplaçament. A Mora -cota 404- en front del cementiri de Vilalba, comença l'ofensiva dels nacionals i la reculada nostra, que ens portà a abandonar el que amb tant d'esforç s'havia reconquerit.

Estant destacat a l'observatori de La Picosa, que estava en una roca propera a Mora d'Ebre on no hi havia un pam de pla per plantar-hi la tenda, vaig fer-hi la coneixença d'un jove cubà, director del Banc Hispano Colonial, que passava totes les nits amb la seva família a l'ermita de Sant Jeroni, situada sota mateix de La Picosa. Allà hi havia diverses cases i horts que els de Mora aprofitaven per poder fugir dels bombardejos que sovint patien. A nosaltres ens era fàcil baixar i fer coneixença amb ells i d'aquesta manera bescanviar verdures fresques per algun x*usco* de pa que a nosaltres ens sobrava.

Així fou com el director del banc me informà detalladament de tot el que passava amb la moneda i els comptes corrents a les poblacions que, essent roges, passaven a nacionals.

Primer ens va confirmar el que ja sabíem per la propaganda de la ràdio franquista sobre les sèries de bitllets considerades bones i les sens valor. Als comptes corrents només es donava per vàlida la part del saldo corresponent al que ja hi havia el 18 de juliol. Tota la resta només podia aplicar-se a

pagaments de factures amb dates posteriors, i aplicant un escalat de valors que anava davallant per cada mes que s'apropava el dia de l'alliberament.

Aquestes informacions van ser cabdals per canviar el criteri que aplicàvem als comptes corrents. Fins aquell moment havíem procurat anar-los rebaixant per tal de disminuir-ne el risc, quan el que calia era procurar situar-los al nivell que tenien en data divuit de juliol.

Després d'un mes d'anar d'un observatori a l'altre, sempre amb sort, tinguérem dues baixes a la Serra de Cavalls. Un morter va fer blanc a l'observatori i van morir els dos companys allí destacats. L'endemà vaig ser destinat a suplir-los, però, per sort, decidiren canviar-nos de lloc. Al cap de pocs dies vaig ser evacuat perquè tenia una infecció al peu, causada per una ferida que, amb la pols del camí, s'havia infectat i em deixà el peu impossible.

Vaig ser traslladat a Poblet i, un cop curat, em donaren uns dies de permís per recuperar-me, que vaig fer servir per portar a la família una maleta plena de *xuscos* secs, que feren molt bon servei per a les sopes dels petits.

GENER 1939

Al cap de pocs dies d'haver retornat al campament del Grup de Informació, un dels oficials em proposà de passar al Quarter General per treballar a l'oficina de informació. El Quarter General estava aleshores situat en una gran finca anomenada Riu d'Abella, molt propera al Monestir de Poblet i allà vaig anar, estant a les ordres del sergent Colilles, fins que ens segregaren per fer la informació de la defensa de Barcelona.

L'ofensiva dels nacionals ens feia recular cada vegada més. Passàrem per Poblet, Vilafranca, Sant Sadurní i finalment a Barcelona només un petit destacament, el qual s'instal·là a la Travessera de Dalt, amb l'encàrrec de informar sobre la defensa de la ciutat. Es veu que algun dels nostres caps tenia pressa per fugir per mar des de Barcelona, i això motivà la creació del petit destacament encarregat de la defensa.

Cal dir que en una sola nit el nostre grup va canviar sis vegades de cap de comandament passant del General de Intendència al de Sanitat, etc.

Nosaltres anàvem aixecant acta de tot i, mentrestant rumiàvem com podríem sortir d'allà sense ser detinguts. Les trucades al comandament del grup eren contestades dient que no ens moguéssim, doncs quan disposessin d'algun camió, vindrien a recollir-nos amb instruccions del que calia fer.

Sobre les quatre de la tarda es presentà un camió amb l'ordre de traslladar-nos a Mataró i presentar-nos al quarter d'artilleria. La carretera estava col·lapsada per la gent que fugia per evitar les tropes dels nacionals que ja dominaven tots els accessos a Barcelona i només esperaven l'ordre d'avançar i entrar. La carretera era plena de camions que fugien i la gent intentava pujar als camions que ja anaven més plens que el que podien aguantar. Ens calgué doncs fer camí amenaçant amb les armes, per evitar que ens abordessin.

Arribats a la caserna, ens digueren que no podíem quedar-nos allà, i ens enviaren a aparcar al magatzem d'en Viada adornista, amb l'ordre de restar-hi fins al matí següent en que ja se'ns donarien noves instruccions.

No cal dir que em vaig *despedir* dels companys, després de donar-los les meves senyes, dient-los que jo me'n anava a dormir a casa meva i que demà, Déu diria. [en aquell moment la família vivia a can Bartra, a la Masia St. Salvador (d'Horta) on també hi havia la casa dels Manté] Era el dia 26 de gener.

L'endemà a primera hora ja els tenia tots a casa dient-me que s'ho havien pensat i que no volien presentar-se a la Companyia, cosa que jo compartia plenament.

Aquell matí del 27 de gener, mossèn Narcís - oncle dels Manté - celebrà la missa, i tots hi van assistir, fins hi tot el Sergent Colilles que era el cap de colla i a tots ens feia més por que goig perquè mai s'havia manifestat davant nostre, ni nosaltres davant d'ell.

L'ARRIBADA DELS NACIONALS

Mentre anaven entrant les tropes nacionals amb la conseqüent alegria de tots. Els que estaven amagats, per haver acabat el perill, i els altres, perquè

tots desitjàvem que tot s'acabés d'una vegada i poguéssim deixar de passar gana. Ens preguntàvem si seria veritat que tenien pa blanc i que tenien resolt de donar-ne a tothom. Però després no fou pas així.

Tots sortírem per participar de l'alegria general, i tothom sospirava per tornar a casa ben aviat. Això, de moment, era difícil a causa de no estar organitzat el transport per carretera i haver-hi l'exèrcit encara en peu de guerra. Després de Mataró encara hi havia nuclis que oposaven una certa resistència.

Estant així, el sergent Colilles ens diu que li cal anar a Barcelona i es dirigeix a uns oficials italians, als que ensenya un carnet que duia als pantalons, i els oficials l'atenen immediatament. Aquell carnet era de la Falange i en Colilles el portà sempre a sobre, essent Cap de Informació de l'Exercit de l'Ebre. Més tard sabérem que l’havien destinat a l'alcaldia de l'Hospitalet. I pensar que nosaltres li teníem por, de tan bé com havia sabut fer el paperot!

MATARÓ IMMEDIATAMENT DESPRÉS DE LA GUERRA

Immediatament després de l'entrada dels nacionals, un mataroní que es deia Javier Roca Pons es presentà com a Delegat de Franco a Mataró i Comarca. Dos ex guàrdia civils li feien d'escorta acompanyant-lo a tot arreu, i ell feia i desfeia al seu aire i caprici.

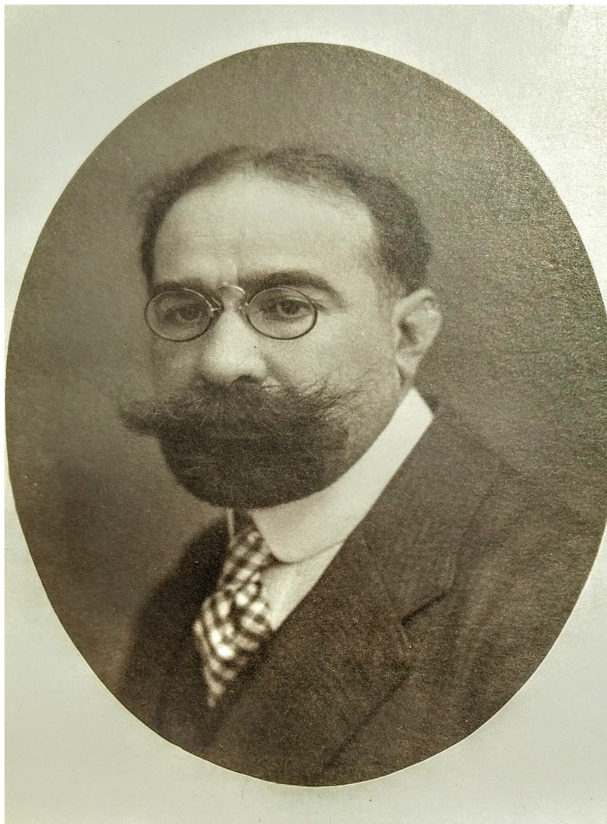
Tots els ex combatents de l'Exercit Roig que es trobaven a Mataró, s'havien de presentar a rendir armes, i quan s'hi presentaven, eren detinguts en espera de passar una depuració per si de cas tenien antecedents delictius. Mentrestant quedaven *recloïts* a la caserna, o a algun altre lloc, i l'espai es feia més insuficient cada dia que passava.

Aquell pretès Delegat de Franco, entre altres coses, feia sovint visites a aquest dipòsit de detinguts i ordenava l'alliberament dels que ell creia convenient. Això ho vaig aprofitar jo per aconseguir enviar a casa tots els companys del Grup de Informació.

Per cert que un grup molt nombrós de combatents del Grup de Informació, en veure el desenllaç de la guerra i trobant-se al Vallès amb ordres de replegar-se a Girona, optaren per desviar-se cap a marina i anaren a raure a Dosrius, on hi havia de Comissari Polític l'Abril, el primer alcalde de la República de Mataró. Els del Grup de Informació es dirigiren a l'Ajuntament i demanaren per rendir-se al Comissari Abril. Aquest els contestà: "Suposo que voleu rendir-vos a les tropes de Franco. Haureu d'esperar. Aquí encara no han arribat. Jo també els espero". Al cap de poques setmanes l'ex alcalde Abril era afusellat.

Els nacionals formaren uns batallons de milicians on integraven tots aquells que anaven superant la depuració. Equipats com a falangistes ens feien formar i desfilar per anar a missa. Als que tenien antecedents rojos els feien vigilar a les presons. Afortunadament aviat em van llicenciar!

JOSEP SOLÀ I SANFELIU (1878-1948)

Josep Solà i Sanfeliu. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies.

Josep Solà i Sanfeliu nasqué a Mataró a l'any 1878. Era fill de Teodor Solà Vendrell, enquadernador i professor de música i de Francesca Sanfeliu i Bigay.[224]

Durant la seva etapa d'estudiant de dret a la Universitat de Barcelona -en els anys del tombant de segle- deixà escrits, en petites llibretes de notes, textos o comentaris -alguns de forma taquigràfica- sobre la situació que es vivia a la capital del Principat i, concretament, en el món universitari

224 Em cal agrair al director de l'Arxiu Comarcal del Maresme, Sr. Alexis Serrano, i al seu personal, les facilitats rebudes per treballar aquest fons. La Sra. Imma Planas Teixidor, dipositària dels fons familiar de Josep Solà i Sanfeliu ha atès totes les meves consultes amb gran amabilitat i interès.

barceloní[225] i que mostren una clara filiació catalanista.[226]També es féu ressò dels incidents i les protestes socials.[227]

Segons Jaume Vellvehí, Solà fou president adjunt de la Junta del Centre Catalanista a l'any 1902.[228]

Cursà estudis de música que li permeteren, posteriorment, impartir habitualment classes de solfeig i piano, convertint-se en un dels principals impulsors de la Filial del Conservatori del Liceu de Barcelona, del qual fou nomenat Secretari Administrador.[229]

Finalitzats els estudis de Dret, en una data indeterminada, exercí de fiscal i, posteriorment, entre els anys 1909 a 1923 fou jutge municipal i substitut del jutge instructor de 1ª instància. Ingressà a l'Ajuntament a l'any 1915 i el 1924 assolí el grau d'Oficial Major i secretari substitut.[230]

Es casà es amb Francesca Llagostera i Bigay, nascuda a Mataró a l'any 1894, a l'ermita de Sant Martí de Mata, a l'any 1932.[231]

Tot i que s'han conservat algunes petites agendes amb escrits de l'autor, redactats a l'etapa universitària, el gruix documental que és la base d'aquest estudi, el configuren un conjunt de 17 dietaris que s'inicien l' 1 de gener de 1932 i es clouen el 30 de juny de 1947, en una situació de malaltia del seu protagonista i autor.

Durant aquest temps Josep Solà escrigué, alguns anys, dia rere dia de forma metòdica i sistemàtica -potser obsessiva- aspectes de la seva més

---

225 «De mis observaciones puedo decir que estoy convencido de que las 90% de las algaradas estudiantiles pasarían desapercibidas por los extraños a la Universidad y allí no duraría la excitación más que el primer día a no comparecer la policía. Éstos son los únicos provocadores». Notes en el quadern 1899-1900. Arxiu Comarcal del Maresme, Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris

226 «...soch espanyol y catalá y disposat a probar que si ens envian cavalls castellans per a trepitjar-nos ab sos asquerosos cascos y armas castellanas per a ferir-nos, tenim pit per a morir y per a reproduhir las antigas escenas de Numancia y Sagunto...». Notes en el quadern 1901-1902. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris «Al comensar-se los Jochs Florals l'autoritat militar ha ordenat colocar una bandera espanyola en el saló de la Llotja y com que ha sigut rebuda amb desagrado la provocació, dita autoritat ha suspès l'acte». Notes en el quadern 1901-1902. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris

227 «Aquest tarda s'han suspès les classes a la Universitat ab motiu dels esclats de revolució que s'han manifestat. S'ha declarat a Barcelona la vaga general. Las portas totas tancadas. L'únich cotxe que ha lograt circular ha sigut el dels morts y encara ab molta oposició». Una altra cita, de data indeterminada: «S'ha declarat l'estat de siti. La tropa està acampada pels carrers. Hi ha hagut descargas a varis llochs: Plaza de Catalunya, Rambla de Canaletas, carrer de Pelayo. La Creu Roja ha funcionat». Notes en el quadern 1901-1902. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris.

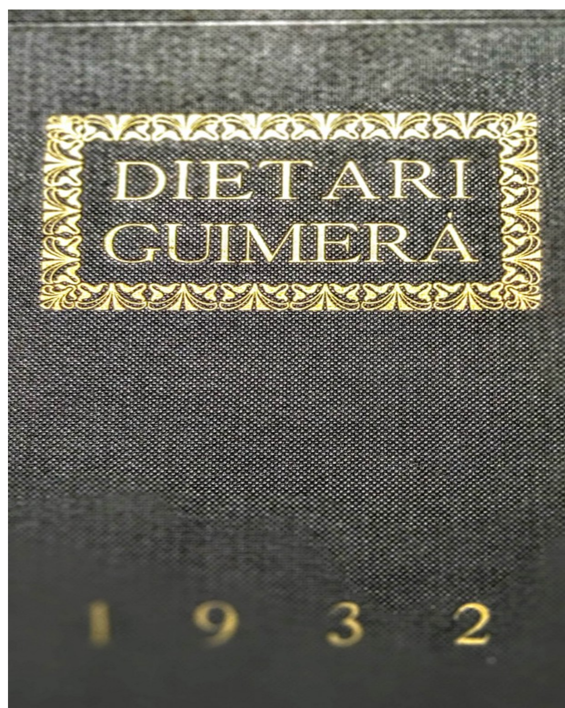
228 VELLVEHÍ, J. «Aproximació», p. 93.

229 GIMÉNEZ, J. *El primer,* p. 113.

230 Arxiu Comarcal del Maresme, Ajuntament de Mataró, CEN-232-6.

231 Dades procedents del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró amablement facilitades pel Sr. Xavier Clavell.

estricta quotidianitat -hora de llevar-se, desdejuni, temperatura, hora d'entrada a l'oficina, esmorzar, dinar, berenar, sopar, sovint l'hora d'anar a dormir-, etc.

Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris.

Però, enmig d'aquest gavadal de dades, més o menys anecdòtiques o irrellevants, l'autor dels dietaris hi reflectí, també, tots els esdeveniments i les circumstàncies que marcaren la vida dels mataronins durant aquests anys.

El present estudi s'ha centrat, inicialment, en els fets del 6 d'Octubre de 1934, i posteriorment, s'ha fet un buidat dels anys 1936 al 1939. És ací on es poden resseguir, no sols els esdeveniments de tipus militar que afectaren la ciutat, sinó les circumstàncies que marcaren el dia a dia de les persones que visqueren la guerra. Si bé hi ha un biaix a destacar i és el fet de ser la família Solà Sanfeliu un exponent de les classes més benestants del moment. I, per tant, el relat que en féu l'autor dels dietaris reflecteix les estratègies dissenyades per sobreviure en aquelles circumstàncies de les persones d'una posició social destacada.

Un valor afegit d'aquest relat és el fet d'oferir una visió de la dinàmica interna organitzativa d'una família de la burgesia per fer front a les dificultats

de la guerra. Així, el jardí familiar esdevé un lloc on experimentar amb la cria de conills i gallines destinats l'autosuficiència alimentària. Es poden percebre també les dinàmiques que es generen amb el servei domèstic, la necessitat de cercar aliments a qualsevol lloc de la ciutat, a les cases de pagès de les rodalies, davant la dificultat de trobar-ne en el mercat local on calia fer llargues cues sense cap garantia de poder adquirir el més elemental. L'increment exorbitant dels preus, fàcilment constatable en el preu de la dotzena d'ous, als quals sí que podia accedir la família Solà gràcies al salari del cap de família, puntualment ressenyat, mentre que també especificava les quantitats que transferia a la seva esposa per a les despeses domèstiques. Això permet que es documentin els salaris del personal domèstic o de treballadors agrícoles.

En les anotacions dels convulsos anys estudiats Josep Solà fou molt caut en manifestar els seus pensaments o opinions polítiques en comentar els fets que narrava. Mentre que en els fets del 6 d'Octubre de 1934 detallà la temptativa d'assalt anticlerical al temple de Santa Maria, el juliol de 1936 no féu esment a aquestes circumstàncies o a l'assassinat del rector Samsó. En aquest període es referia a les tropes republicanes com a «feixistes»

A partir del 27 de gener de 1939 aquesta visió es modificà. En aquesta data escrigué «les tropes que acudien a *desesclavitzar* nostra ciutat de les ungles marxistes i del Front Popular». Tanmateix, prompte deixà entreveure en els seus escrits un neguit i una animadversió poc continguda davant la preeminència i el protagonisme assolit per la Falange i ex-combatents a la vida social. Solà era lúcidament conscient que, per aquests sectors delerosos de càrrecs municipals, ell era un objectiu a abatre. D'ací que s'aferrés personalment al nou alcalde Brufau -que patiria la mateixa escomesa i en seria abatut- per mantenir el seu càrrec en l'administració municipal.

Un altre aspecte a ressenyar és la decidida voluntat de mantenir el català en els seus escrits personals en uns moments en els quals això no estava especialment ben valorat. En aquest sentit cal assenyalar que el conjunt dels dietaris estigué -juntament amb altra documentació- amagat darrera les

prestatgeries de la biblioteca de Solà fins que fou descobert per els seus hereus en el moment de desfer l'habitació.

El català escrit de Josep Solà és d'un notable nivell acadèmic. Tot i alguns errors ortogràfics utilitza formes molt cultes o arcaïtzants.[232]

Les anotacions del 25 de desembre de 1939 s'han reproduït íntegrament. En elles es pot constatar com es perfilava una profunda bretxa social entre els qui es trobaven al costat dels guanyadors de la guerra i els qui l'havien perduda. S'albirava ja el dramatisme de la supervivència en els primers anys del franquisme per a les classes populars.

En aquest sentit cal destacar que una de les activitats a què es dedicà Josep Solà intensament, durant l'any 1939, fou redactar tota mena de documents o avals amb la finalitat d'alliberar els homes que es trobaven en els camps de concentració franquistes.

En definitiva, els dietaris de Josep Solà i Sanfeliu es converteixen en una valuosa font historiogràfica que té la virtut de permetre al seu lector submergir-se, fins a la quotidianitat dels més petits detalls, en el dia a dia d'una ciutat en guerra i en la realitat de la posterior ocupació per els militars sollevats que, per la força de les armes, imposaren el seu model social.

232 És el cas del verb «heure». «Hec 18 magnòlies i dues taronges del taronger d'arran del safareig». 18.VII.1936.

EXTRACTES DELS DIETARIS DE JOSEP SOLÀ I SANFELIU

(1934) - (1936-1939)[233]

233 Arxiu Comarcal del Maresme, Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Dietaris.

1934. 5 D'OCTUBRE. A les 9'15 vaig a Sant Josep al funeral d'en Josep Fontanals (...) Hi ha vaga general com a protesta per la formació del Govern Lerroux a Madrid. La Joaquima Illa compareix a cremar candela a Sant Josep i diu-me que l'Alcalde l'ha aviat i que tots havíem de vacar. Al sortir arribo davant la Casa Consistorial. Entre molts altres grups hi ha el d'empleats. Me'n vaig a cercar la *Veu* a cal Vidiella Abadal i *La Vanguardia* a casa Trias i Tarragó, per estar en vaga els repartidors.

1934. 6 D'OCTUBRE. Continua la vaga general exceptuats serveis de primera necessitat, neteja, etc. No anem a l'oficina. Ahir foren escollits per a quedar-s'hi en Novell, encarregat del Negociat de Cultura, son oncle Joan Roldós de Governació, Lagunas, també de Governació i Sansegundo com a Secretari (...) Cap al tard de la tarda s'ha oït dos trets havent ocasionat alarma. S'ha anat omplint de curiosos el passeig de la Riera, com el dia de les Santes (...) A 1/4 de 9 el President de la Generalitat de Catalunya Lluís Companys des de el balcó del Palau, en la Plaça de Sant Jaume, ha proclamat l'Estat Català Federal i persistentment, per radi, excitant al restant d'Espanya a que s'aixequi en armes contra el Govern d'en Lerroux-Gil Robles *calificant-el* de traïdor a la República i a les *creencies* republicanes del 14 d'Abril. Durant la nit havem tingut emplaçat un camió d'artilleria en la Muralla, davant del carrer de Sant Josep, traslladat a la matinada prop de la Riera.

1934. 7 D'OCTUBRE. M'aixeco a les 8 per a que la Francisca pugui anar al mercat i cuidar-me de si demanés algú. No es pot anar a oir missa per *permanèixer* tancades les parròquies. A les 12 havem anat a Santa Maria amb intenció d'oir missa però també era tancada la reixa i l'església. Profanada abans d'ahir amb l'intent d'incendiar-la per cert, que amenaçaren amb armes a l'Arxipreste perquè ell personalment *amontonés* cadires de boga a l'altar major i pegués foc havent-s'hi negat terminantment el que feren, amenaçats, l'escolà major i el campaner si bé, de seguida, i ajudats valentament pel veïnat, fou possible sufocar-lo.

A la matinada s'han rendit a la tropa enviada pel general Batet el Govern de la Generalitat, havent-hi hagut moltes baixes, segons es diu, de mossos d'esquadra i guàrdia d'assalt i escamots. Amb la dona i sa cosina Assumpció

arribem al fer-se fosc fins al Clavé i després acompanyem a Josep Viladevall que porta el capot a son fill a la Caserna d'Artilleria on ha de passar la nit.

1934. 8 D'OCTUBRE. M'he llevat a les 8. L'Alcalde destituït, Salvador Cruxent Rovira, ha intentat ficar-se a l'Ajuntament per allà a les 9 i li han privat l'entrada les tropes que tenen ocupada la Casa Consistorial. Havem passat tot el matí a l'oficina fent comentaris. Mentre acabàvem de dinar a les 15 ha sortit acompanyant al nen de Ripoll, Xavier Martí Fargas, per a que vegés soldats a cavall que passaven pel carrer de Sant Josep. D'un dels soldats han caigut unes bales de màuser (...) A les 18, al anar a l'oficina les he portades a Casa la Ciutat, entregant-les al capità d'artilleria Sánchez (...) m'he fet acompanyar des de Sant Josep per un municipal perquè davant de la Casa Consistorial en la voravia de l'entrada estaven 50 o 60 individus amb els braços enlaire i els escorcollaven, apuntant-els varis soldats per l'esquena. Feia feredat. Ens han proveït d'un volant per entrar i sortir de la Casa Consistorial. Al sortir, a les 8 hi havia molt tranquil·litat.

1934. 9 D'OCTUBRE. M´he aixecat a les 7'30. A la nit l'Assumpció Forgas ha sentit dos o tres trets. Trobant-nos a l'oficina, abans de les 11, el cos de guàrdia de la Casa Consistorial ha tingut una alarma al oir algun tret no molt llunyà, havent corregut els soldats a agafar el respectiu fusell, portant al centre de la Riera la metralladora que tenen preparada darrera la porta. Han engegat a l'aire 6 o 7 dispars de fusell i ha renascut la calma. Abans de plegar encara havem oït un dispar de pistola i algun altre més llunyà de fusell. Puja en Secretari en aquesta ocasió i, per ordre del Coronel, diu que no vinguin a l'oficina al vespre els que no tinguin quelcom per a treballar.

1934. 10 D'OCTUBRE. M'he llevat a les 8. Ha quedat nomenada la Comissió Gestora pels regidors no destituïts Novellas, Alcalde; Fradera Pujol, Governació; Font, Solà, Pere, Foment; Simon, Masriera, Hisenda i Brau, Cultura. Des d'ahir a la tarda estan detinguts a la Caserna d'Artilleria per a ésser conduïts a Barcelona els regidors i consellers destituïts.

1934. 12 D'OCTUBRE. Festa oficial de la raça espanyola. Vacances en les oficines per disposició del Sr. Coronel Comandant Militar. M'he llevat a les 10, rentat, passat al water i rentat els peus, han sigut les 12 menys deu

minuts quan he esmorzat (...) Després de sopar oïm la Festa de la Raça en motiu del Congrés Eucarístic internacional i les excitacions perquè es demani l'indult del comandant d'artilleria i capità Escofet, caps del cos de Mossos de la Esquadra condemnats a mort pels Tribunals Militars celebrats avui tarda a Barcelona per sa intervenció directa en la lluita del dissabte contra les tropes que s'apoderaren de la Generalitat i Ajuntament a Barcelona.

1934. 15 D'OCTUBRE. M'he llevat a les 8'15 (...) Després, amb ma muller anem a Santa Maria a contemplar la paret cremada on hi havia l'altar de les Ànimes incendiat pels energúmens el dia de la revolta, diumenge dia 7 dels corrents, promoguda per la proclamació de la República Federal Espanyola pel President de la Generalitat Catalana el desgraciat Lluís Companys.

1934. 19 D'OCTUBRE. Una que ha vingut amb una llista de subscripció que ha obert al *Círcol* Tradicionalista per als defensor de l'ordre en els últims *aconteixements*, havent insistit per a que ho digués a ma muller. L'he cridat perquè anés entendre's ella mateixa amb la recaptadora a la que ha entregat una pesseta. Després de regar els esqueixos de rosers plantats abans d'ahir i les maduixeres que, per manca d'aigua van desapareixent, he anat a casa del perruquer, tornat a les 17'35 a casa on m'he posat una armilla d'hivern i la corbata amb el coll, no deixant el barret.

1934. 21 D'OCTUBRE. He passat millor la nit, havent-me llevat a les 10'15 acudint a les 11 a Sant Josep amb la Francisca a oir missa tornant de seguida a casa. El Comandant de la 4ª Regió Militar disposà ahir que tothom que tingués armes o municions les entregués a les autoritats fins avui diumenge a les 18, sense que se li anotessin noms ni procedència dels efectes incorrent, en cas contrari, en greu penalitat. He aprofitat per portar a la *Jefatura* de Vigilància un revòlver amb bales que era de mon oncle Joan Vigo de Soler i una capsa de bales -n'hi faltaven la meitat- Winchester de quan el sogre era del Sometent en la fàbrica Viñas.

1934. 23 D'OCTUBRE. Aquest matí ha sigut retirada la tropa de la Casa Consistorial que tenien ocupada des del dia 6 a la nit, essent rellevada per unes parelles de la Guàrdia Civil.

1934. 11 DE NOVEMBRE. M'he llevat a les 10. Vaig a missa a Sant Josep amb ma muller i la neboda Francisca. Tornem a casa i amb aquesta anem Muralla del Tigre amunt a veure l'enderroc de muralla, a can Torner, Sant Roc, Riera, Rambla Castelar i agafant la voravia del Hostal de Montserrat anem fins al carrer de Sant Antoni on ella se'n va cap a casa i jo continuo fins a prop de casa F. Plandolit, pare de Mossèn Josep per a concórrer a l'enterrament d'aquell a 3/4 de 13 seguit de llarguíssim acompanyament havem anat a Sant Maria i fins dalt del cementiri.

1934. 11 DE DESEMBRE. [En aquesta data Josep Solà anotà en el dietari les participacions que tenia en la loteria, els números premiats i les propines satisfetes]: Sereno, 1 pesseta; escombriaire, 2 pessetes; vigilant 0,50 pessetes i repartidor del Diari de Mataró, 2 pessetes.

1934. 31 DE DESEMBRE. Dedico un record al meu avi i padrí que de tercer nom es deia Silvestre. M'he llevat a les 8 fent els exercicis que m'he imposat: contracció de braços i cames i flexió de cintura, 20 cada dia (...) A les 20 entro a casa l'Abadal-Vidiella a comprar el Dietari per al proper any 1935, 4 [pessetes]. De passada compro la Revista del Hogar «Esto» on hi ha un reportatge dedicat a Franz Schubert amb un magnífic retrat i altres vistes amb ell relacionades. Entrego a la Francisca ma muller 275 [pessetes]

****

1936. 1 DE GENER. (...) M'he llevat a les 9'30. Faig les 20 repeticions de cada un dels onze exercicis físics de costum. Després de rentar-me, m'afaito. Vaig com tots els dies al w.; després esmorzo: bec el suc de 2 taronges i suco 0'10 pts. de coca en un got d'orxata d'ametlla. Vaig a missa de 12 a Santa Maria. Tornant a casa, en sortir de la *Iglesia* a cercar a ma muller amb la que sortim més tardet Riera amunt, cap a voltar al Parc Municipal i al baixar arribem al Clavé. En la Plaça de Santa Anna ballaven sardanes. Tornem Riera amunt fins a *ca'l* moblista Domènech i tornem a sentir l'última sardana arribant, també fins al Clavé, i al pujar trenquem cap al carrer de Sant Josep i cap a dinar: sopa de dits de confortants -pasta grossa-, tomàtec, patata, col i cigrons, lluç amb pèsols, pera, pa, neules i torrons de crema i de massapà.

Després al w. A la tarda poso lletra catalana a la partitura de piano del Cavaller de la Rosa. A les 20 sortim a deixar a correu una carta (...). Sopar: Sopa d'all, patata i fesols tendres, tomàtec, pera i orxata d'ametlla.

1936. 3 DE GENER. (...) En la reunió general de la Lliga Republicana d'aquesta ciutat, ahir, en motiu de la dimissió de la junta, hi hagueren discussions gens exemplars (...) A les 17 vaig a cal perruquer 1 [pesseta] Torno a casa i de 17'20 a 18 poso lletra catalana al Cavaller de la Rosa. De 20 a 21 lliçó a la Montserrat Massuet que avui ha començat. Petits preludis i fugues de J.S. Bach.

1936. 7 DE GENER. (...) A les 12'40 vénen al despatx el delegat dimitit Sr. Pere Solà i el nomenat Simon, forner, el que es fa càrrec dels assumptes pendents més importants.

1936. 10 DE FEBRER. (...) Abans de sortir de l'oficina l'Alcalde Joan Masriera Sans ens ha reunit a Massuet, Sansegundo i jo (Caps de Negociat) per a demanar-nos com a favor personal que acudíssim als col·legis electorals per a auxiliar i assessorar a la presidència de cada una i que ho comuniquéssim als *demés* empleats de la respectiva oficina. Li havem contestat que era criteri general negar-se a concórrer-hi, tenint en consideració que legalment R.O. 712-09 ratificada el 20 i el 25, ens està prohibit, però que personalment, Massuet i jo estàvem resolts a no accedir per nostres ressentiments envers els partits que han passat per l'Ajuntament que constantment ens han atropellat en nostres drets (...) A les 23'15 al llit.

1936. 12 DE FEBRER. El cap del Negociat d'Hisenda Sr. Sansegundo ha explorat un per un l'opinió dels seus subordinats procurant decidir-los a que acceptessin concórrer als col·legis electorals el proper diumenge -eleccions per Diputats a Corts- tots s'hi han negat *resoltament*.

1936. 15 DE FEBRER. (...) La Francisca ha començat a servir-se de la mimosa de palmetes de prop al quarto de bany, reposada sobre la paret de la Muralla del Tigre, Àngel Guimerà, per al el ram que cada dissabte envia al Sant Crist de Sant Maria.

1936. 16 DE FEBRER. Dia d'Eleccions a Diputats a Corts. M'he llevat a les 7'45. Faig els exercicis de costum. Vaig a missa a les 8'30 amb la Francisca

a Sant Josep. Al sortir ens posem uns moments a la fila d'electors en el col·legi Sec., Districte, Escola del Sagrat Cor dels Germans Maristes, en la voravia. I vist la gentada que hi havia en el trajecte de l'escala, tot el corredor fins a l'aula del fons, part del corredor, arran del jardí, decidim tornar a casa a esmorzar i tornar junt amb el sogre. Bec el suc de 3 taronges i suco un croissant en l'orxata d'ametlles. A les 10'20 havem sortit, trobant encara que la fila arribava al portal, havent sortit de votar a les 11'45. Hi havia una munió d'apoderats dels candidats, predominant els d'esquerra. A les 13'30 en Simon (Regidor) forner, envia l'auto del fill de l'Emili Cabot a cercar la sogra que arriba enfront del col·legi electoral i el fill gran d'en Simon, com a apoderat recull la papereta, sense moure's del cotxe la sogra, i acompanyat de l'apoderat de les esquerres (Ramos) l'han dipositat en la taula presidencial. Dinar sopa de rap, costelles a la brasa, pa, pera torró de *iema*, un xic de vi negre de 1930. No em sortit en tota la tarda per anar plovisquejant. A les 20'5 vaig fins a veure el tauler del col·legi en el qual havem votat: Cambó 303; Lluhí 176. Hi ha 596 electors i han votat 479 quedant sens votar 117 (...) Terme municipal. Votants 17.815; han votat 13.963 (78'37%) Dretes 5.802 a 5.861. Esquerra 7.895 a 6.091.

1936. 17 DE FEBRER. (...). Avui no havem vist en les oficines a cap conseller. Tots han renunciat vist el resultat de les eleccions d'ahir (...). Amb la Francisca a les 15'30 anem a l'horta d'Antoni Cabot de la carretera de Barcelona a cercar fulles de patates. Som de volta a casa a les 17. Abans d'anar a l'oficina he menjat una taronja. Quan pleguem, a les 20, entra una nombrosa comissió al 1er. pis de la Casa Consistorial amb l'Ajuntament popular. Hi ha, també, el diputat al Parlament de Catalunya Sr. Bilbeny. Me'n vaig cap a casa passant entre nombrosos grups de la Riera als que unes parelles de guàrdies civils contenen. Després vaig *enterar-me* de que [a] l'Ajuntament l'Alcalde Sr. Cruxent, que cessaren el 6.10.34, havia pres novament possessió. El públic, contingut per la Guàrdia Civil a la Riera cridà mori en Nicasi i el Cap de Vigilància Guadalupe de la Fuente i, després de la sessió, el guàrdia municipal Albiol increpà al secretari, amenaçant-el per delator.

1936. 21 DE FEBRER. (...) Anit han intentat incendiar la parròquia de Sants. El rector de 70 anys havia facilitat armes llargues a 7 o 8 que hi havia disposats a defensar-se. Estan presos. Ahir vespre al dissoldre la manifestació que acudí a la Generalitat a exigir l'amnistia hi hagué una col·lisió amb la Guàrdia d'Assalt resultant ferits alguns manifestants. (...) Encara no havem vist al regidor delegat de Foment Sr. Gibert, enfeinat amb l'expedient del mercat.

1936. 20 DE MAIG. (...) aquest matí s'ha entregat, firmada per l'Alcalde accidental Sr. Abril, la comunicació per notificar a Joaquim Capell Vidal que dintre de 8 dies ha de senyalar el preu que demanarà per l'enderrocament de la part de casa sobre la muralla per a eixamplar el carrer Àngel Guimerà, abans Muralla del Tigre.

1936. 7 DE JUNY. (...) A les 11 vaig al Clavé Palace on donan un Concert-míting l'Institut Orquestral de l'Associació Obrera de Concerts, organitzat sota el patronatge de l'Excm. pel Comitè de la IV Fira Comercial, amb la col·laboració de 42 entitats locals: Ifigènia a Àulide (Gluck-Wagner) cello; andante cantabile Cassation (Mozart); Simfonia Inacabada (Schubert). En la mitja part surto a cercar la Francisca a la que trobo amb la Sra. Francisca Martí. Venen i pugem de seguida al palco del 1er. Pis, part esquerra i oïm la 2ª part. Davant la Verge (Sardana, Morera) *Goiesques* (Granados) i Simfonia nº 3 en Sol (Haydn) (...) A la tarda redacto unes notes del concert pel Diari. A les 20'15 sortim amb ma muller a passejar per la Rambla i Fira de Mostres i entrem a visitar l'exposició Estrany-Montaner en el casal de la Caixa d'Estalvis en la Plaça de la Llibertat i tornem a casa. Sopar: enciam, mongetes seques, pera argentina. A les 23 sortim altra vegada amb la Francisca a la Fira Comercial i tornem a la 1'20.

1936. 18 DE JUNY. (...) A la tarda vénen en Sabaté amb el president de l'Associació de Venedors del Mercat de Pi i Margall per a que els faci una instància a l'Ajuntament contra el consentiment de que entrin en el mercat industrials a expendre per a consumir articles de menjar i beure, sense tenir-hi lloc fix ni eventual, que deuen ésser considerats ambulants (...) Les acabo a les 18'17. Menjo una taronja. En Sabaté a les 19 ve a l'oficina a buscar les

instàncies (...) A les 20'55 diem el rosari, Novena al Sagrat Cor de Jesús. Sopar: enciam, patata i pèsols, pera i aigua. Abans d'anar al llit bec un xic d'orxata d'ametlles. Al llit a les 23'55.

1936. 13 DE JULIOL. (...) a les 11'30 en l'oficina menjo el restant de coca i bec orxata del termo. En aqueixa hora la representació de l'Ajuntament s'ha constituït al Cementiri Catòlic per a *incautar-se'n* (...) Dinar: Maravelles, olives, tomàtec, patates, col i cigrons, ou ferrat i *aubergínia* fregida, préssec i dos *aubercocs* i pa. Utilitzo una estona l'hamaca, entre l'*aubercoquer* i el magraner, prop de la paret de can *Vatlleriá* Puig. Hec 6 magnòlies. Han assassinat a Calvo Sotelo a punyalades [sobreescrit diu] d'un tret de pistola a la nuca, després de segrestar-lo de sa casa en una camioneta de guàrdies d'assalt, a les 3 de la matinada. Menjo un préssec. 5è. dia de la novena a la Verge del Carme.

1936. 17 DE JULIOL. (...) A la tarda llegeixo els discursos de la Diputació Permanent del Parlament referents a l'horrible assassinat d'En Calvo Sotelo, diputat, cap de la minoria monàrquica (...) A les 18 vaig a l'enterrament d'un noi de 17 anys parent de ca'l forner Simon, mort a l'hospital (tifus).

1936. 18 DE JULIOL. M'aixeco a les 7'10. Exercici físic. Bon temps. Temperatura 26'5. M'afaito. Menjo un pruna, dos *aubercocs* i un préssec amb un tros de coca, enduent-me'n el tros restant amb l'orxata d'ametlla que prenc a les 11'25 a l'oficina. Per *radi* ens assabentem de que al Marroc les forces militars s'han sublevat. A la tarda s'hi afegeixen les de Sevilla i Canàries. A la nit el Govern ha decretat la dissolució dels cossos sublevats i el llicenciament de les seves tropes. (...) Hec 18 magnòlies i dues taronges del taronger d'arran del safareig. Rego (...).

1936. 19 DE JULIOL. Diumenge**.** M'aixeco a les 8'35. Exercicis físics. Bon temps. Temperatura 26º. Vaig a Sant Josep a missa de 9'30. Una companyia del Regiment d'Artilleria està apostada des del carrer de Moles a la rectoria, a banda i banda de carrer, espaiats els soldats amb el fusell a les mans. No ha arribat la *Veu* i sols té 4 cares (1 full). Menjo una pruna i un préssec (després d'haver-me pres l'aigua antiapoplètica de «La Sellera»). A les

11’30 radien que continuen atacades les tropes insurreccionades al centre de Barcelona. A la matinada hi ha hagut moltes baixes. Dinar: olives, arròs amb musclos, pollastret rostit, pruna i préssec, pa i vi. El general Goded, cap de la insurrecció, que s’ha apoderat de la Capitania General a Barcelona s’ha entregat a les 18 després de cruents combats. El regiment d’artilleria d’aquesta ciutat, també sublevat, ha pres posicions esguardant ésser atacat per forces del Govern. Sopar: enciam, patata i pèsols tendres, pruna i préssec, vi 2 *niços* i aigua fresca. Al llit a les 23.

1936. 20 DE JULIOL. A les 3’30 la Francisca me despertat per oir-se trets molt pròxims, ja fa estona que els sent. Ha resultat que eren una amenaça a les Religioses Carmelites de Santa Teresa perquè abandonessin el convent que les turbes han incendiat, com els convents de la Providència, Caputxines i Benedictines. Com que havem canviat de llit, anant-se’n al quartet del menjador no ens hem donat compte del què passava al carrer. Tot el matí una gernació anava a contemplar les runes. Passaven amb gallines, aviram, olles i altres objectes. M’he aixecat a les 7’05. El fum de Santa Teresa, pel vent que feia enviava una caiguda de cendra que molestava la vista (...). De 3’30 a prop de les 7 un seguit de trets ens han tingut estamordits. Se sentien aquí mateix , havent-nos reclòs al menjador forà tancant les persianes i les portes del carrer quan havem pogut al no oir-se el trets. Préssec per berenar. Sopar: enciam, patata i *fasols* tendres, préssecs i vi i aigua. No hi ha hagut periòdics. Al llit a les 23. L’Esperança dorm en el quartet que té portes als dos menjadors.

1936. 21 DE JULIOL. Havem passat la nit entre la cuina i el menjador forà, amb els somiers a terra; els sogres al quarto de bany per creure’ns més segurs del tiroteig. M’aixeco a les 7. Fa ventet. Exercicis físics. Prenc l’aigua de la Sellera. Menjo un préssecs i una pruna i suco la coca en l’orxata d’ametlles. A les 9 arribo fins al portal de la Casa de la Ciutat entre gent armada que obliguen a passar per la voravia de dalt; n’hi han d’asseguts al davant del portal de Sant Josep, que està de bat a bat, amb destrossa d’imatges i bancs fet ahir tarda. En Callao ens comunica que el regidor Puig que avui no hi han oficines; demà ja veurem. Torno a casa (...) Cap a les 15’30 notem aclariment

de paisans armats passant, no obstant, encara alguns autos i camions amb gent armada i, a la poca estona, passa cap a la Riera una vintena de guàrdies civils. Tots ens havem tranquil·litzat per semblar-nos garantida la integritat del temple de Santa Maria, especialment. La guàrdia ciutadana, servei d'ordre de la Revolució, a Sant Josep tenen una taula amb begudes a l'entrada de l'església que està oberta de bat a bat. (...) Avui no m'he afaitat. Al llit a les 23'30.

1936. 22 DE JULIOL. M'aixeco a les 7'30. No faig exercicis físics per manca de temps. (...) A les 9 cap a l'oficina. Ens quedem a l'entrada del primer pis ronsejant i parlant, contemplant el moviment de gent armada i dels que hi van per passaports del Comitè de Salut Pública. A les 11'30 ens diuen que ens podem retirar. Cap a casa. Les fulles de la cica noves que ahir tenien 0'15 cm. en tota sa part visible, avui en tenen 0'15 cm. N'hi ha 37 de l'any 1934. (...) Tot el carrer de Sant Josep a la tarda va ple de gent, com ahir, esperant que els deixin veure els esquelets de l'antic convent de Carmelites on s'enterraven els religiosos expulsats en l'any 1835. (...) A les 10'45 radien que el Cap d'Aviació de Barcelona, tinent coronel Sandino, comunica al president de la Generalitat haver efectuat el raid a Saragossa on han llançat 70 bombes als reductes dels sublevats, causant destrosses, havent tornat sense desperfectes. Si demà no s'han aquells rendit, hi tornaran els aviadors. Amb la Francisca esperem sentir l'emissora *Radi* Sevilla que comença a les 24'20, enredada a estones per la Barcelona i altres per Madrid. Acusa domini dels militars en diferents províncies, amb estat de guerra i tranquil·litat a Saragossa. Donen les últimes notícies a la 1'40. Diuen que ha sigut derrotada la columna de miners de Bilbao que es dirigia en auxili de Madrid. Còrdova, Badajoz, Oviedo i Galícia les dominen els Salvadors d'Espanya com se titulen. Ha llegit abans l'al·locució del general Franco des de Ceuta. A llit a la 1'41.

1936. 23 DE JULIOL. M'aixeco a les 6'50. Exercicis físics. Bon temps. Temperatura 23º. A les 7'45 encara no funciona la *radi* Barcelona, però sí la Catalana que dóna música. (...) Avui ja ens posen en nostres llocs de l'oficina a les 9. (...) El tinent coronel cap de l'aviació del Principat, Sandino, comunica que la seva esquadra ha fet un reconeixement per terres aragoneses. Han

destruït la que hi havia a l'aeròdrom d'Osca i han vist fugir un aeroplà enemic. Al llit a les 2'05.

1936. 25 DE JULIOL. M'aixeco a les 6'55. (...) A les 9'10 a l'oficina fins a les 14. La Pepeta Pons, mecanògrafa, despatxa 740 vals per a un àpat al Restaurant Sant Joaquim a càrrec de l'Ajuntament. (...) A l'anar a la central de telègrafs amb la Francisca veiem una barricada en la Rambla amb la que obliguen a frenar a tots els cotxes i passar amb lentitud. 8 (...) En Marcel·lí Domingo parla des del Ministeri de la Governació. Acaba el discurs a les 22'55. Al llit a la 1.

1936. 26 DE JULIOL. M'aixeco a les 10'25**.** No m'afaito. (...) Ve en Joan Serra amb el que passem una bona estona parlant dels successos del dia i de la tendència al pròxim restabliment de la normalitat, encara, que una nova normalitat. (...) Acabem d'assabentar-nos de que en Spà, dentista, acaba de morir travessat d'un tret sota la barba. Ignorem detalls, sols que es trobava amb un seu germà prop de la Sala Cabañes. (...) Al llit a les 23'50.

1936. 27 DE JULIOL. M'aixeco a les 6'55. (...) En la caserna es reuneixen voluntaris per a formar una columna que vagi cap a Saragossa. (...) Avui han sortit d'aquesta ciutat els que formen la columna cap a Saragossa. Al llit a les 24'4.

1936. 30 DE JULIOL. M'aixeco a les 7. (...) Avui es diu que han sigut detinguts, entre altres, l'ex rector de Santa Maria que intentava marxar disfressat en el tren de primera hora, Francesc Cabot, de la Casa Vermella, J. Fradera Pujol, Capell, R. Tenas. (...) A la Francisca per a l'agost 275 [pts.]. Rebo del sogre per l'agost 50 [pts.]. (...) Al llit a les 24'45.

1936. 31 DE JULIOL. M'aixeco a les 7. (...) En Brullet ha visitat els detinguts a la presó, entre els que hi ha el seu sogre. Avui s'ha concedit mitja hora als familiars per la visita. Subscripció entre els funcionaris municipals per a els ferits en la sufocació de la revolta militar entregades a l'empleat de la oficina d'Hisenda Sr. Feliu 15 [pts.]. (...) Les fulles noves de la cica fan 0'67 cm. A la tarda rego les plantes (...) A dormir a les 12'15.

1936. 31 DE JULIOL. M'aixeco a les 7'05. (...) Abans de les 12 se m'ha *despedit* per a incorporar-se a la caserna l'auxiliar temporer que suplia en

l'actualitat l'Enric Panadès (...) en motiu de les crides del Govern de dues reserves de 1935 i 1934. Han sigut cridats per telegrama. (...) Al llit a les 24'10.

1936. 3 D'AGOST. M'aixeco a les 6'55. (...) Avi s'han endut de sa casa nostre forner [Simon]. (...) Avui al migdia he fet entrega al secretari municipal de 116 pts. Recaptades entre els funcionaris del Departament de Foment, inclosos tècnics, oficial de Cultura i arxiver per a socórrer els enrolats en la milícia. Al llit a les 10'45.

1936. 31 DE JULIOL. M'aixeco a les 6'55. (...) La Brullet ha vist en la presó, en ocasió de visitar son sogre Ramon Tenas, alguns dels ex-consellers regionalistes i de la CEDA i radicals, dient que en Capell havia sigut traslladat a Barcelona. (...) *La Veu de Catalunya;* 2^n. Trimestre, 10'50 [pts.]. Avui han portat el diari *Llibertat* per primera vegada. (...) Al llit a les 23.

1936. 11 D'AGOST. M'aixeco a les 7. (...) El regidor de Foment m'encarrega *fagi* l'anunci-convocatòria per a l'adquisició d'un auto-escombra. (...) En el diari *Llibertat* d'aquesta ciutat hi ha un article de Joan Peiró referent a la conveniència general de no deixar-se dominar exclusivament de precipitades millores obreristes, principalment de l'excessiva reducció de la jornada de treball, expressiu d'una concepció no pas massa compartida entre els estament proletaris. Al llit a les 23'50.

1936. 15 D'AGOST. M'aixeco a les 6'30. (...) Anem fent el treball normal en l'oficina en la que *permaneix* moltes estones el regidor de Foment. (...) Mesada del corrent mes de l'Associació Mutualista Musical 2 [pts.]. En la reunió d'ahir per 45 vots s'acordà ingressar en a Confederació Nacional del Treball (CNT), contra 35 a favor de la Unió General de Treballadors (UGT) i 1 en blanc. Així ho llegeixo en el diari d'aquesta localitat. (...) Al llit a les 23'50.

1936. 22 D'AGOST. M'aixeco a les 6'55. (...) Ens han donat l'ofici comunicant-nos l'acord d'ahir de destituir tots els empleats municipals, podent demanar el reingrés. He presentat immediatament la sol·licitud perquè ens han senyalat 24 hores de temps i demà és festa. (Acabo de ruixar el taronger de prop del safareig amb aigua i petroli al 2%.) Al llit a les 24'10.

1936. 25 D'AGOST. M'aixeco a les 8'50. (...) Mentre buidàvem el safareig a les 11'25 ha vingut l'ordenança de l'Ajuntament, en Puyo, que substitueix a Siquier per accident d'aquest, i m'ha dit que per ordre del Sr. Puigverd me reintegrés al despatx de Foment. M'arreglo seguidament i a les 11'45 estic en mon lloc del negociat de Foment. (...) Al llit a les 23'45.

1936. 29 D'AGOST. M'aixeco a les 7. (...) Des del balcó del 2on. pis de la Casa Consistorial havem presenciat el pas de la columna que ha vingut de Barcelona per a recaptar per a les Milícies Antifeixistes, composta de Mossos d'Esquadra, Guàrdia Civil i d'Assalt, Carrabiners i Milicians. Al parc s'han reunit amb els d'aquesta ciutat per a seguir diversos carrers. Hi havia algunes noies i dues bandes de cornetes 1 [pta.] La Francisca a casa els dóna també 1 [pta.]. Al llit a les 23'45.

1936. 1 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7'25. (...) 442'25 [pts.] Mensualitat d'agost. [Dono] a la Francisca 250 [pts.] (...) A les 15 passa de la Rambla Mendizábal, carrer de Sant Josep i Àngel Guimerà la columna Malatesta organitzada en la present per a al front d'Aragó, que es dirigia al tren precedida d'un camió blindat.

1936. 1 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7. (...) S'anuncia una ordre del Comitè de Defensa Antifeixista de que en el termini de 24 hores es llencin al carrer tots els objectes de caràcter religiós. (...) A la tarda cerquem el que guardàvem de *tipo* religiós i que guardàvem com a records dels avantpassat, unes coses per a cremar i altres per entregar-ho quan passi el vehicle que els reculli (...) I al llit a les 24'10. Durant la nit hi han hagut molts focs en els carrers per a cremar imatges i objectes de caràcter religiós. El Consell de Govern Municipal, en sessió del 24 d'agost acordà reposar-me en el càrrec de cap de negociat de Foment així com que, en qualsevol moment podrà canviar-me de lloc i categoria segons sigui l'eficiència que acrediti en el càrrec que se'm reposa. Aquest fórmula sembla que és igual en tots els empleats.

1936. 4 DE SETEMBRE. M'he llevat abans de les 7. (...) Al sortir a les 9 he trobat el carro del municipi que, des de la Rambla de Mendizábal, embocava el carrer de Sant Josep, ja curull d'escaparates i quadres. No hi he *sapigut auvirar* imatges. Al arribar a casa s'han fet càrrec de nostres imatges i objectes

religiosos. Després, durant el matí s'han fet nombrosos focs, un de molt important davant de casa Agustí, al que molts veïns hi han dut les imatges a cremar. Quan surto de l'oficina encara la braó de la flama ens ha fet canviar de voravia. (...) Ha pres possessió el nou govern que presideix Largo Caballero.

1936. 5 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7. (...) Per ordre del nou govern han tornat a Barcelona les milícies que havien desembarcat a Mallorca per ésser destinades a altres llocs d'acord amb els criteris manifestats en la premsa pel Sr. Prieto que té el càrrec de ministre de Marina i Aviació. (...) Al llit a les 23'40.

1936. 11 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 8'30. (...) No tenim oficina, per la commemoració de la diada patriòtica (...) Amb la Francisca a les 18'25 anem al mercat Pi Margall on compra peix per sopar. (...) A les 11'30 un anís i aigua fresca i al llit a les 23'50.

1936. 12 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7'10. (...) Cap al migdia s'han presentat en manifestació i per a recaptar per a les Milícies Antifeixistes per davant la Casa Consistorial unes 30 o 35 noies fetes, uniformades de cos vermell i faldilles negres amb gorra de caserna, precedides de banda de música i de tambors, dirigida pel concertista de piano Sr. Díaz. Dues d'elles han pujat a les oficines. (...) Al llit a les 23'55.

1936. 14 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7. (...) El regidor de Foment Artur Puigverd no ha sortit de sa casa per trobar-se constipat. M'ha demanat els expedients dels propietaris afectats per l'eixamplament del carrer Àngel Guimerà. Els entrego al capatàs de la Brigada de Neteja i Fontaneria G. Plans. Al llit a les 23'50.

1936. 16 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7. (...) No havent comparegut el Sr. regidor de Foment, l'arquitecte Sr. Gallifa ha anat a inspeccionar les obres que cal enderrocar de la Muralla del Tigre en la part de Can Capell. Al llit a les 24'20.

1936. 25 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7'05. (...) Ve a l'oficina a les 13'50 el regidor de Foment qui m'ordena que demà a primera hora passi avís al propietaris de les cases que estan afectades per l'eixamplament de la Muralla del Tigre (A. Guimerà) que dilluns començaran les

obres als que són propietaris des de la casa de can Roldós fins a la d'en Cuyàs. Els altres com que hi tenen part edificada ja els avisarem més endavant. De can Capell se'n cuidarà el Comitè.

1936. 29 DE SETEMBRE. M'aixeco a les 7'10. Avui ha començat l'enderroc de la casa d'en Capell en la cantonada de la Muralla del Tigre (Àngel Guimerà) i Sant Josep, construïda sobre l'antiga muralla de defensa de la població, per eixamplar el carrer. Avui he cobrat la mesada amb el 15% d'augment dels 2 mesos d'agost i setembre més el quinquenni 842'77 [pts.] (...) Al llit a les 23'40.

1936. 4 D'OCTUBRE. M'aixeco a les 9'15. (...) Cap al migdia he batut la *noera* del racó entre el safareig i la paret de la Muralla del Tigre. Després m'entretenc a trencar les que semblen dolentes per a donar a les gallines les que podem aprofitar. (...) Ahir a la nit ens han dit que hi hagué alarma per haver-se observat que un vaixell enfocava la ciutat. Els milicians es concentraren a la caserna. Foren cridats els dels pobles pròxims. Al llit a les 23'50.

1936. 6 D'OCTUBRE. M'aixeco a les 7'25. (...) No obstant haver sigut declarat inhàbil el dia d'avui per la Generalitat i haver-se posat les penjarolles, quan ha acabat de ploure, en els balcons de la Casa Consistorial, havem tingut de concórrer a l'oficina matí i tarda. A Barcelona s'ha fet una manifestació a través de Rambles cap a la Porta de la Pau, al monument de Colom. Davant el president de la Generalitat Sr. Companys (...) A la tarda bo i plovinejant contemplo l'enderroc de la casa cantonada de la muralla i Sant Josep, d'en Capell. (...) Al llit a les 24'10.

1936. 12 D'OCTUBRE. (...) La Generalitat ha decretat que no es celebrés la Festa de la Raça declarant hàbil el dia a tots els efectes. M'aixeco a les 7'20.

1936. 16 D'OCTUBRE. (...) Avui han tingut *d'omplenar* les targes tots els mobilitzats compresos entre els 18 i 40 anys. (...) Al llit a les 24'10.

1936. 30 D'OCTUBRE. M'aixeco a les 7'05 (...) Cobro la mesada 508'60 [pts.] (...) A les 23'40 altre *susto;* sentim picar a l'escala i després a casa. En Siquier, director del mercat i en Vila, inspector de viandes, seguien de casa en

casa a mobilitzar els empleats municipals per a acudir de seguida al Centre de Classes UGT (Socialistes) per l'alarma de que s'estava bombardejant Roses per un *barco*. Han destinat a la caserna els que disposaven d'armes i els *demés* a descansar, per comptar amb suficient personal. Al llit a les 24'45.

1936. 1 DE NOVEMBRE. M'aixeco a les 9'05 (...) a la tarda veig un pollastret al galliner amb les ales caigudes, a penes es pot sostenir; el duem a la cuina per a que es refaci; no tenia res al pap i li fiquen menjar i pa sucat amb oli (...) He entregat a la Francisca 175 [pts.] més les que deuria *percibir* del sogre 50 [pts.] (...) Al llit a les 24'30.

1936. 2 DE NOVEMBRE. M'aixeco a les 7'40 (...) Els dos pollastrets que tinguérem d'auxiliar, avui ahir tenen millor aspecte. Al vespre els he ficat al galliner del terrat amb la polla. (...) A la tarda hec magranes esberlades a causa de la pluja d'ahir que les reinflà. (...) Al llit a les 24'25.

1936. 21 DE NOVEMBRE. M'aixeco a les 7'25 (...) Els diaris porten la mort de Durruti al front de Madrid. Demà l'enterraran a Barcelona.

1936. 25 DE NOVEMBRE. M'aixeco a les 7'15 (...) El soroll d'ahir a la nit era que un escamot vingué a detenir al veí Joan Serra, germà del conseller d'igual cognom, i a un foraster que tenien emparat els que, junt amb Castellsaguer, casat amb la noia de can Simon, forner, han pernoctat a la presó. Castellsaguer n'ha sortit aqueix migdia. Varen trucar a casa perquè volien que els facilitéssim una escala que anaren a busca a la Casa Consistorial per la que pujaren a trucar al balcó

1936. 29 DE NOVEMBRE. M'aixeco a les 9 (...) A la tarda ve la Pilar Prim a ensenyar-me que li ha senyalat per a el concert de la Societat d'Alumne del Liceu una balada que deu executar dintre un mes. Li he interpretat al piano per a que se'n fes capàs (...) Al llit a les 23'30.

1936. 30 DE NOVEMBRE. M'he llevat a les 7'10 (...) 508'60 [pts.] Cobro la mesada (...) Avui la Francisca a les 19' ha trobat casualment una estació portuguesa, que podria ésser Coimbra, on peroraven en un llenguatge que més semblava català del Rosselló, amb pronunciació que en general semblava d'aquí. (...) Al llit a les 24'30.

1936. 1 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 6'55 (...) Vaig per primera vegada a la barberia col·lectivitzada, a la Rambla Castelar, contigua al bar Pepín; encara estava tancada per no haver tocat 2/4 de 5. Al portal ens trobem amb Garcia, dependent que era d'en Serra Escales. A la poca estona d'obrir ja hi havia 6 0 7 dependents treballant. Entre ells l'ex-amo i els que ho eren també d'altres botigues com Masó. M'ha tocat un dependent desconegut que m'ha tallat els cabells 6'60 [pts.] (...) Al llit, després de fer com cada dia l'orxata per ma muller i la de demà al matí per a esmorzar jo, essent les 24.

1936. 4 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 7'10. (...) Han passat a cobrar pel Socors Roig Internacional, col·lecta periòdica. Han dit que passaran cada setmana 1 [pta.]

1936. 5 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 6'55. (...) Avui, per cas excepcional, el rellotge de la sala del públic de la Casa Consistorial va uns minuts, tres o quatre, endarrere, havent-hi arribat, degut a tal circumstància, cinc minuts abans de l'hora oficial d'entrada. (...) Al matí, al mercat de la plaça Pi i Margall, han tancat les portes per a fiscalitzar qui eren els compradors, havent identificat a la Magdalena [minyona] per una venedora de verdura; no permeten que es vengui als forasters. (...) Al llit a les 23'40.

1936. 10 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 6'55. (...) He recollit un grapat d'aglans de l'alzina. (...) Aquest migdia ha sortit de la presó l'arquitecte municipal Lluís Gallifa Grenzner. L'he saludat i felicitat al vespre en son despatx de l'oficina tècnica. Sopar: enciam, tomàtecs, patata i fesols tendres, poma. Al llit a les 24.

1936. 11 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 7'25. (...) La Francisca ha expurgat les hortènsies per trobar-nos en el divendres de Lluna vella abans de Nadal. Aquesta tarda (...) han transmès d'Itàlia un concert de piano a càrrec de Ricard Vinyes, del que he oït Caprici, d'Akimenko, Gran Vals de Bravura de Ricard Tarrakireno (no responc d'aquest nom, d'haver-lo entès bé). (...) vaig al llit a les 23.

1936. 24 DE DESEMBRE. M'aixeco a les 7. (...) La Rosa ha mort per demà el pollastre negre i la Francisca li ha donat una botella de vi. (...) Per l'aglomeració de forasters a buscar vianda el forner havia acabat la coca. Hi

han hagut molts esvalots als mercats i les tendes han tingut de tenir tancat des de les 10 a les 12. (...) Al llit a les 23’30.

1936. 29 DE DESEMBRE. M’aixeco a les 7’05. (...) La Rosa ve a les 8’45 (...) ha dit que li resultava poc amb les 20 pessetes setmanals i a la poca estona de plegar, al matí, ha tornat retornant els diners i afegint que algú ho arreglaria, replicant-li la Francisca que era el que li havia ofert i que li era impossible excedir-se i que si li semblava poc que limités les seves ocupacions a casa però que més no li podia satisfer. (...) Al llit a les 23’10.

1936. 31 DE DESEMBRE. M’aixeco a les 7’05. (...) Acabo de netejar el galliner i preparo la galleda del brossaire. Menjo una taronja i la coca sucada a l’orxata d’ametlla. (...) He donat pel mes a la Francesca 300 [pts.] compreses les 50 dels sogres. (...) La Rosa ha dit a la Francisca que ja havia complert les 20 hores que li corresponen per les 20 pessetes que *percebeix*, desentenent-se de que no està llogada per hores sinó per 15 pessetes la setmana i anant al mercat 20 pessetes. Contestant-li la Francisca que com no li pot augmentar que no torni fins la setmana entrant, salvant l’anar al mercat per no permetre-li la salut anar-hi ella. (...) Sopar: enciam, patata i coliflor. Al llit a les 23’35.

1937. 1 DE GENER. M’aixeco a les 7’20. (...) l’Ajuntament acordà el 25 desembre passat suprimir totes les festes intersetmanals mentre durin les actuals circumstàncies en la ciutat i, per tant, havem treballat en les oficines municipals. (...) A les 19’30 surto de l’oficina i vaig a la rectoria de Sant Josep a parlar amb Dolcet, secretari del Conseller d’Economia i Treball -Molist- de les exigències de la Rosa i quedem que dimarts al migdia hi tornaré per informar-me. (...) Al llit a les 23’30.

1937. 4 DE GENER. M’aixeco a les 7’30. (...) La Rosa ha exigit 1’50 per l’hora i mitja de passar la baieta el dissabte; ha rentat però no ha volgut cobrar les 3 hores que ha estat ocupada pretextant que havia de cobrar, per exigir-li el sindicat, 20 pts. setmanals. (...) A llit a les 23.

1937. 9 DE GENER. M’aixeco a les 7’25. (...) De les 16 a les 18 i havia cua a cal forner (i als *demés* de Mataró) esperant la venda. Quan havem anat amb la Francisca a la plaça Pi i Margall la cua del cal forner arribava, amb dues

o tres persones de fons, fins a la cantonada del carrer de santa Teresa. (...) Al llit a les 23’50.

1937. 11 DE GENER. M’aixeco a les 7. (...) No m’afaito. Tement que no hi hagi pa a les forneries (fleques) i, sense esperar que es llevi la Francisca, ni si ve la Rosa, m’arribo a can Simon a comprar coca; en prenc 0’30 pessetes. Només despatxaven coca i panets de Viena. Menjo una taronja i coca sucada a l’orxata d’ametlles. (...) Al llit a les 23’45.

1937. 14 DE GENER. M’aixeco a les 7’10. (...) La Rosa ve a les 8 i se’n va al mercat, on hi passa una hora, i a l’arribar ha preguntat si havia de fer altra cosa. Contestant-li negativament la Francisca [la Rosa] ha dit que com que havia d’estar ocupada 20 hores a la setmana, es posava a passar l’estona, *sentant-se* la major part, fins a les 11, sense fer res expressant que si anés a les males [subratllat a l’original] hauria d’estar ocupada tot el temps que hi acostumava estar abans de la revolució, contestant-li la Francisca que fes el que volgués perquè així com així li hauria de pagar el que exigís. (...) Al sortir cap a l’ex-basílica de Santa Maria a apuntar-me per a la tarja de proveïments. (...) Al llit a les 23’30.

1937. 15 DE GENER. M’aixeco a les 7’25. (...) A la tarda la Rosa compareix després de les tres, quedant-se prop de tres hores, renta els plats i, després, sense que se li ordeni, es posa a fer dissabte a la cuina [és divendres]. A última hora deixa un reglament «Bases de Trabajo para la Sección de Servicios Domésticos» de la «Sociedad de Oficios Varios» desembre de 1936. Menjo xocolata i pa. A cal flequer torna a formar-se cua per a comprar pa; a les 5 ja s’espera la gent. Sopar: enciam, patata i col. Al llit a les 24’10. Abans d’esmorzar he pres l’aigua antiapoplètica.

1937. 17 DE GENER. M’aixeco a les 7’25. (...) A les 12’30 vaig a l’ex-basílica de Santa Maria a busca la tarja de racionament familiar per a 15 dies per bacallà, carns (vedella, bou o xai, porc, conill, de ploma) llegums, pa, patata, sucre. A tres quarts de dues de la tarda comença l’audició d’Itàlia (Teatre de l’Òpera) amb els «Mestres Cantaires». (...) Al llit a les 23’35.

1937. 21 DE GENER. M’aixeco a les 7’05. (...) No hi ha coca ni pa fins a les 12 que els forners comencen la venda. A aquesta hora la Francisca s’ha

tingut de passar una hora a la fleca, prenent la fresca, al mig del carrer, molestada pel vent. Li han despatxat un pa en el que hi entra molta part de farina d'arròs. Avui no l'havem encetat. A penes té gruix de crosta i tova. He menjat taronja i sucat dos secalls a l'orxata. (...) Al llit a les 23'30.

1937. 22 DE GENER. M'aixeco a les 7. (...) A les 10 la Francisca ha anat a la Conselleria d'Economia i Treball on hi havia també la Rosa Cardona on s'ha decidit el contracte, pel que vindrà de 8 a 13 del dilluns a dijous, *incluïts*, (5 hores) i cobrarà 20 pessetes i, si després de tres mesos no troba altra ocupació, per a deixar aquest compromís, vindrà només els tres primers dies de la setmana, de 8 a 13 cobrant 15 pessetes, devent complir el treball amb el millor zel. (...) Al llit a les 24.

1937. 23 DE GENER. M'aixeco a les 6'55. (...) A les 15 la Francisca se'n va a la cua de cal flequer, sortint-ne a les 16'50 i la cua a les 20 encara continua. Ha portat dos pans molt torradets i baixets, dels fets amb farina d'arròs. M'he menjat, amb gust, un crostó amb xocolata. (...) Deixo la pluma estilogràfica a Campo, en la Minerva, la Sheffer, per a que me la canviïn: la darà al representant. (...) Al llit a les 24.

1937. 25 DE GENER. M'aixeco a les 6'55. (...) Avui no he pogut anar a l'enterrament d'un fill de 6 anys d'en Joan Mora Castellà, atropellat per un auto al Camí Ral, dissabte, estant-se fent cua a cal forner, en la voravia. (...) Al llit a les 23'55.

1937. 10 DE FEBRER. M'aixeco a les 7'25. (...) M'he donat compte de que el gall (del Prat), únic que hi ha al galliner amb tres gallines de la mateixa raça, s'inclinava, caient enrere, tenia les *marmalleres* [per barballeres] pansides i el bec completament obert; m'he figurat que tenia vida per poca estona, atribuint-ho a què s'empassà ahir trossos *d'esclòvia* al menjar un caragol esvalotadament perquè no li prenguessin les gallines que se'l passaven o prenien mútuament. La Francisca li ha mirat el pap i el tenia ben buit. Li donà un glop de vi i després un bon raig d'oli i, per fi, pa sucat amb vi. De seguida li ha passat el malestar, continuant normalment. A última hora de la tarda estava bé.

1937. 13 DE FEBRER. 7’55. (...) A les 8 del matí ja hi havia cua a cal forner i al sortir jo, a les 9’30, la gent arribava al carrer de santa Teresa i al plegar de l’oficina, a les 13’30, encara hi havia ben bé 250 persones que esperaven per a comprar pa. (...) A les 19’55 s’han sentit descàrregues de canó des de dintre la cuina i a les 22 s’ha apagat l’electricitat fins a les 23’15. A les 24’20 han radiat que dos *barcos fascistes* havien disparat a Barcelona sense objectiu però produint desgràcies que no podien encara precisar. Han recomanat als que poguessin arreplegar fragments de metralla que els entreguessin immediatament a la Conselleria de Defensa per a informació. Al llit a les 24’35.

1937. 15 DE FEBRER. 7’25. (...) Mentre dinem radien de la Generalitat que han bombardejat València i Portbou, després de convidar al poble a concórrer, demà, a l’enterrament de les víctimes de l’atac dels feixistes, per mar, a Barcelona el dissabte a les 21’45. (...) Al llit a les 23’30.

1937. 23 DE FEBRER. 7’10. (...) Avui, per sorteig que s’efectuà, han fet pa uns pocs flequers destinat tan sols a les criatures que no excedeixin de deu anys.

1937. 26 DE FEBRER. 7’10. (...) He menjat una taronja i i sucat a l’orxata d’ametlla una coca que ha fet al forn de la cuina econòmica, amb farina d’arròs i americana i llevat de cal forner. La Francisca li ha quedat ressecada però s’ha pogut menjar, també ha fet dos pans que han sortit molt aixafats, prims; *lo* més reeixit ha sigut un coca gruixudeta que hem menjat per postres.

1937. 3 DE MARÇ. 7’15. (...) Havem hegut 37 taronges del taronger d’arran del safareig i 10 del que hi ha darrera del quarto de bany (...) Aquest vespre a les 7 han començat diferents grups a fer instrucció militar en diferents carrers de la població per a celebrar la setmana de l’Exèrcit Popular. (...) Al llit a les 24’45.

1937. 11 DE MARÇ. 7’30. (...) Amb un tamboret de fusta, una capsa de cartró clavada al damunt havem posat per covador al galliner de dalt. (...) 24’05.

1937. 13 DE MARÇ. 7'30. (...) Mentre netejava el galliner, prop de les 9, s'han sentit els motors d'avions i, poc després, com una canonada fonda. S'ha *sapigut* després que eren dos trimotors que amb altres dos han bombardejat l'edifici de l'Energia Elèctrica i la casa Cros de Badalona i el camp d'aviació de Sabadell, tornant-se'n per mar, d'on sembla han comparegut, deixant caure tres bombes a prop d'un *barco* fondejat prop de la costa, fent víctimes, si bé no han aconseguit els efectes que perseguien.

1937. 27 DE MARÇ. 7'10. (...) He canviat deu pessetes (en bitllets de l'Estat) per papers o bitllets *emitits* per l'Ajuntament de 1 i de 0'50 pessetes per facilitar el canvi ja que la moneda metàl·lica desapareix per moments, fins s'amaga la de coure o xavalla.

1937. 31 DE MARÇ. 7'25. (...) La Rosa ha comparegut a les 8'25. Dels bitllets que la Francisca tenia al moneder al tornar del mercat, deixat sobre la taula de la cuina, se n'ha trobat a mancar un de deu pessetes, no havent-hi entrat cap altra persona ni de cas ni de fora.

1937. 4 D'ABRIL. 9'05. (...) Ens diuen que entre 5 i 6 s'han vist uns esclats, com de bombes, i que han resultat ésser que un avió dels feixistes ha vingut a bombardejar nostra ciutat, enderrocant un caseta d'humils hortolans, ferint el matrimoni.

1937. 13 D'ABRIL. 7'45. (...) Dia de l'aigua antiapoplètica. (...) Després de dinar la Francisca ha dut pa sucat amb vi a la lloca. S'havia acabat el que li queda d'ahir. Després de menjar-se tot el d'avui i alguns grans de comprimit, s'ha entornat molt tranquil·la a covar.

1937. 23 D'ABRIL. 7'50. (...) Aquest vespre s'han presentat davant la Casa Consistorial demanant que el mercat s'obrís a les 6 i no a les 7 com s'ha establert últimament. L'alcalde accidental Ramon Molist ha parlat des del balcó però no s'han donat per satisfets. (...) Al llit a les 24'20.

1937. 24 D'ABRIL. 7'45. (...) Avui, a l'Ajuntament, a l'hora d'anar a l'oficina ja hi havia una cua de fumadors que arribava fins al Cor de Maria esperant els despatxessin la contrasenya autoritzant-els per a comprar tabac a l'estanc. Ahir fou una professó contínua.

1937. 27 D'ABRIL. 7'20 (...) S'aixeca la Francisca, que a les 7'35 estava a cal forner fent cua per obtenir pa de Viena, (és el primer dia de la nova organització dels forners col·lectivitzats) l'han acabat i, llavors, s'ha dirigit al forner del carrer Fr. Lluís de Lleó, cantonada a Guifré; allà encara no hi havien dut el pa, però hi havia molta cua. El pa s'ha acabat sense tocar-n'hi. A les 11 ha tornat a can Simon pel pa ordinari i tampoc n'ha pogut aconseguir; a les 14 ho ha deixat córrer, per tornar-hi a la tarda, fins a les 20'15 en què ha dut 4 panets. A les 21'30 encara hi ha molta gent que espera pa movent molt garbuix.

1937. 5 DE MAIG. 7'35. (...) Avui, amb motiu de no circular el tren pels fets de revolta de Barcelona, no han portat periòdics.

1937. 7 DE JUNY. 8'15. (...) Al punt de les 18 en que anava a sortir cap a l'oficina, passen cap a ponent 3 avions molt alts; fan una maniobra al deixar la ciutat, cap al mar, i, quan arribo davant la cotillaire, s'ou un esclat de bomba o canó, de seguida altre menys sonor. Torno a casa i, sense entretenir-m'hi, vaig a l'oficina. A les 19'45 toquen les sirenes. No havien tocat abans, s'apaga l'electricitat que no s'ha encès fins a les 21'30 i pleguem i cap a casa. (...) 24'30.

1937. 8 DE JUNY. 8'30. (...) Ahir vespre, des de les 18, els avions lleials perseguien el Canàries, creuer rebel, que resseguia la costa, des de Palamós, bombardejant vàries poblacions, havent resultat avariats dos dels avions perseguidors, un d'ells desaparegut i trobats un mort i un ferit d'un altre.

1937. 14 DE JUNY. 8'30. (...) Abans de dinar en Panadès, Enric, ha entrat a veure els conillets i els coniller que vaig fer.

1937. 16 DE JUNY. 6'15. La Francisca i sa mare *empenyades* en que ahir a la nit era el traspàs a l'horari d'estiu, quan l'hora no s' *adelantarà* fins a les 23 d'avui. (...) He rebut carta de la neboda de Girona en què em diu que son promès, des de que ens portà les provisions, ja no ha pogut tornar a Girona. Els dugueren a Granollers i cap al front d'Aragó, a Tabernes d'Izuela, a 8 Kms. D'Osca. Segurament que amb el Bufí (Joan) hi ha mon nebot en

Francesc, en Tapiola, el del «65» i altres mataronins. (...) Al llit, amb l'hora nova, 24'30.

1937. 30 DE JUNY. 7'30 (...) 508'60 [pts.] Mesada. 267 [pts.] Quinquennis. A Francisca per les dues camises 12 [pts.] la tela havia costat 27 [pts.] A la Francisca per juliol 350 [pts.]. Electricitat abril i maig 56'50 [pts.] Gas maig 4'15 [pts.] (...) 24'30. He encetat la 18 llimona.

1937. 1 DE JULIOL. 7'30 (...) L'alcalde ha convocat tots els empleats d'oficina per a les 20 al saló de sessions. Hem acudit uns quaranta. Ha demanat per a demà l'opinió de les entitats sindicals d'empleats respecte l'horari d'estiu, hores d'oficina que fa la Generalitat i respecte a vacances. Ningú ha contestat ni fet observacions no obstant haver excitat reiteradament. (...) A les 20 la Francisca ha recollit els polls que no estan encara ben vestits deixant al galliner les 5 polles que tenen tota la ploma, pujant-les a la barra. A les 21'45 encara hi eren apretadetes i cap a a la paret, pel que les hi deixem que hi passin la nit. S'hi acostumaran i els altres es podran bellugar millor en el cove fins que els durem al galliner.

1937. 3 DE JULIOL. 7'45 (...) A les 11'10 toca la sirena de Casa la Ciutat, senyal de perill, i vaig a casa. S'havien sentit dues o tres canonades. A la poca estona Ràdio Barcelona avisa que ha passat el perill. Davant de nostra ciutat s'ha estacionat, evolucionant però, el vaixell rebel Canàries, que ha lluitat amb dos o tres avions que s'han retirat, fent-ho aquell més d'una hora després. Han examinat la documentació de vàries barques de pesca, enduent-se presoners a sis pescadors de Barcelona enfonsant-los-hi la barca. Els d'aquí els han deixat lliures. (...) La gardènia de flors grosses en té vàries. A les 19'50 anem amb la Francisca a can Saurí per a que ens recomani Joan Bufí Gordó (134ª Brigada Mixta 2^{n}. Batalló Companyia de metralladores) prop de Vicien, Osca.

1937. 19 DE JULIOL. 7'25 (...) M'he rentat a la banyera amb l'aigua justa, que *no'm* cobria, tenia d'anar tombant-me. (...) Al mercat de Pi i Margall les compradores estaven *soliviantades* per haver-hi una partida (mig fardell s'ha dit després) de bacallà podrit que no s'ha venut.

1937. 21 DE JULIOL. 7’25 (...) Quan em trobava a mig afaitar, a les 8’25, sona una explosió que ha resultat ser d’unes bombes tirades per dos trimotors feixistes que han voltat entre l’estació de càrrega, la caserna i el Laboratori Unitex i després s’han dirigit cap a Llavaneres.

1937. 25 DE JULIOL. 9 (...) Cap a quarts de quatre del matí es sentien *pitos* d’alarma i esclats de canonades o bombes. Amb la corrent interrompuda no havem pogut comprovar l’hora exacta. Per la premsa i la ràdio s’ha *averiguat* que uns aparells enemics han bombardejat Barcelona fent 22 morts i ferits. (...) 24’20.

1937. 27 DE JULIOL. 7’25. Al aixecar-me he sentit ben prompte la sirena i vist al carrer la gent esverada oint-se, immediatament, un esclat que ha resultat ésser d’un *hidro* que ha enfonsat l’edifici i transformador, abans fàbrica d’electricitat, davant l’estació, al capdavall del carrer Lepant, havent-se també *ensulciat* la casa del costat de les serres de Recto i Cia. En les que han retirat mort un vell *apoplètic* morint, més tard, la filla i néta. (...) 24’30. Enceto la llimona 25 de nostre llimoner.

1937. 29 DE JULIOL. Al *sentar-me* al llit per a dormir s’interromp la corrent, oint-se sirenes i *pitos* d’alarma, el que ha durat fins prop de les 3, i canonades que han sigut a Barcelona on han impedit una incursió d’avions enemics; després hi han tornat, però no ens en havem donat compte, segurament per haver dormit en el menjador interior amb un matalàs sobre els somiers. (...) 24’05.

1937. 30 DE JULIOL. 7’30 (...) Durant tot el matí hi ha hagut expectació, pujada i baixada dels consellers i empleats al terrat de la Casa Consistorial *ovirant-se* un *barco* mercant, varat entre Canet i Arenys, tocat per un *hidro* rebel. (...) Vaig a descansar a les 15’45 però, no havien transcorregut trenta minuts, que la Francisca em fa llevar per oir-se fortes detonacions. Sembla que hi ha hagut combat entre avions. Dos aviadors governamentals han sigut portats a l’hospital. L’ambulància del nostre carrer ha anat a Arenys on es diu hi ha hagut 7 morts en el *barco* atacat. De 18 a 19 estem a l’oficina però, no havent-hi senyal d’haver passat el perill, sinó que ens diuen haver-se rebut avís de que navegava cap aquesta costa el Canàries, amb dos *hidros*,

decidim tornar a casa (...) Pel camí de la Muralla trobem a Marges i sa filla Concepció, esverats cap a fora a passar la nit. (...) 24’05.

1937. 1 D’AGOST. 8’40 (...) Els aviadors recollits a l’hospital de la present han sigut traslladats a Girona. Eren de l’aeròdrom de Celrà. Un d’ells estava tocat de bala a la cama. (...) La pentinadora diu que a les 8 ha caigut una bomba Llavaneres.

1937. 4 D’AGOST. 7’10 (...) Al final de la Comissió de Foment, a les 20’10, havíem començat a les 18’10, passen sobre la platja en direcció a Arenys 5 caces en formació de combat; tres i dos de solts al darrera, molt acostats, i, a la poca estona, sona la sirena. A les 20’40 s’apaguen els llums per manca de corrent fins a les 21’15. (...) 24’20.

1937. 18 D’AGOST. 7’20 (...) El pa d’augment per la neboda s’ha d’anar a buscar precisament a la Tahona Cooperativa (Montserrat).

1937. 20 D’AGOST. 7’30 (...) Després ens diu la neboda que al matí han tocat dues sirenes. A l’oficina em diuen que ha passat per damunt la ciutat un trimotor facciós a les 6’40. (...) La Francesca ha anat per conills a can Saurí. Se’ls havia venut tots ahir; d’allà a la granja Manté, a l’extrem del carrer de Sant Benet. A les 21’10 amb la neboda van a casa de la gallinaire, carrer de Barcelona, per si n’hi arribessin avui o demà, ho havien convingut. A les 20’40 toca la sirena i apaguen els llums, s’acaba l’alarma a les 21’05. Les gallines han fet l’ou nº 11 d’aquesta posta.

1937. 23 D’AGOST. 8’15 (...) Mentre acabàvem de dinar ha vingut en Salvador a *despedir-se* per marxar a les 15 cap a Barcelona destinat, amb altres joves de la quinta d’enguany, entre ells en Teodor Roca, cap a Tembleque, província de Toledo. En Salvador marxa amb el fill del taxista Marcel·lí Llibre del carrer Beat Oriol, els dos com a voluntaris, però l’últim en qualitat de xòfer. Després de dinar pugem amb ma muller al pis a *despedir-nos* i li porto una quarta part, aproximadament, de formatge d’Holanda i jo li dono 50 [pts.]. Va proveït (pots de llet, 2 ous *dusos*, lata de sardines, 1 botifarra, etc. Diu sa mare que és tanta la il·lusió i l’empeny per marxar i no deixar els companys que no s’ha basquejat com podia fer per a impedir que marxés. (...) 24’30.

1937. 24 D'AGOST. 7'20 (...) A l'arribar a la Casa Consistorial a les 18 hi havia una manifestació de dones important pel número que havia aguantat el xàfec d'aigua que acabava de caure. Un rengle de guàrdies de la Guàrdia Republicana -tots de l'última fornada- i municipals no han impedit que un parell d'*esmirriades* dones d'uns 25 a 30 anys em donessin alguns cops de puny, sense força, al travessar el grup per a entrar. Ho he explicat a l'alcalde que es passejava frisós pel Salo de Sessions i no m'ha contestat ni un mot. A les 20, al sortir encara hi havia grups davant del Carreró (...) 24'25.

1937. 28 D'AGOST. 7'20 (...) Torno a can Colomer a comprar clauets: tres classes. La Francisca ha portat la conilla blanca a emmaridar a casa la Nativitat, tornant-la a cercar cap al vespre.

1937. 31 D'AGOST. 7'30 (...) Cap a les 11 ve la Francisca a l'oficina per assabentar-me de que un subjecte, amb exigència *destemplada*, ha preguntat si ens cuidàvem d'un pis que havien de treure els mobles i que si no els trèiem ho faria ell. Havem decidit que anés a inquirir a l'Administració de la Finca Urbana on, després de fer-la esperar fins a les 13, li diuen que ha estat una confusió per referir-se al número 54 del carrer Francesc Layret que era, fins ara, el de Sant Benet. Angúnies i temps perdut. Avantatges dels canvis de denominació dels carrers. (...) 24'20.

1937. 8 DE SETEMBRE. A les 2 de la matinada vaig a mirar el termòmetre de la incubadora i està a 36º, el deixo. L'absorció de calor pels 30 ous deu haver fet baixar la temperatura i, com que és el primer dia, no em preocupa que estigui baixa. 7'48. (...) A les 15 la incubadora està a 41º. Obrim un moment la tapadora i girem els ous per punta, posant dessota a la llauna que hi ha expressament una baieta mullada; no ho havíem fet i els ous es ressequen i estan molt calents. (...) 24'15.

1937. 14 DE SETEMBRE. Incubadora A les 8, 40'6º. (...) 7'30. (...) Aquest matí a les 6'30 un avió feixista ha metrallat a un guardacostes al davant de l'ermita de Sant Simó. Han portat a l'Aliança (*Montepio*) 1 ferit i a la Comandància de Marina 1 mort, traslladat després a Barcelona.

1937. 29 DE SETEMBRE. 7. (...) Els set pollets nascuts ahir estan ben arrupits i callant en el cistellet al costat dels fogons. La Francisca ha trencat els

5 ous que quedaven a la incubadora dels que 1 de can Pérez sembla covarot i dos d'altres (...) són ben formats els polls emperò sense vida. Tal vegada d'haver-los trencat ahir haurien sortit vius. (...) 24.

1937. 1 D'OCTUBRE. 7. (...) La Francisca ha portat la conilla blanca, que ahir al vespre tingué un parell de conillets, a veure son marit, a casa la Navidad. (...) 24.

1937. 15 D'OCTUBRE. 7'15. (...) La Francisca avui ha utilitzat per primera vegada des de l'escassetat de combustible la cuina econòmica amb llenya (verda a 6 pts. el quintar).

1937. 19 D'OCTUBRE. 7'40. (...) La conilla continua en el mateix estat en què la vàrem deixar a última hora en la cuina, impossibilitada d'aixecar-se. He fet venir a veure-la al veterinari Salas Xandri, Cristòfor, qui, després d'examinar-la ha dit que s'havia ferit de la part posterior, que podíem menjar-la o vendre-la per menjar, sense cap escrúpol, perquè no patia febre ni cap malaltia (...) A la nit la Francisca l'ha dut a la gallinaire per fer-la matar i se li ha quedat per 18 pts. (...) 24'55.

1937. 22 D'OCTUBRE. 7'40. (...) A les 14'45 sortim amb la Francisca i per la Carretera del Mig anem a una sénia que hi ha a la part de baix, passada la riera d'Argentona, la primera casa d'estil que té el porxo en sol ixent i el formen unes voltes (...) Semblava un aplec per la gent que hi acudia a comprar hortalissa o verdura. Nosaltres, *ademés* d'unes cols havem comprat 12 kgs. De tomàquets, a 1'125 = 15 pts. (...) 24'35

1937. 29 D'OCTUBRE. 7'20. (...) He donat llet als conillets posant-els-hi en un platet. (....) A les 16'15 anem amb la Francisca per la carretera del Mig (...) a comprar unes cols 0'50 cada una (...) bròquils a 1 pta. cada un. (...) El camí era una processó de gent amb feixos de cols i bròquils. (...) 24'25.

1937. 3 DE NOVEMBRE. 7'30. (...) Al dirigir-me a l'oficina, al portal de les conselleries, l'oficial major, Esteve Dolcet, repartia números per a despatxar demà a les 18 targes per a llet als que hi duguessin recepta del metge

1937. 7 DE NOVEMBRE. 9'05. (...) A les 9 he oït el concert de música moderna, en orgue, per Sunyer Cristas, al Palau Nacional del Parc de Montjuïc:

Suite Boëhman, Noel, del mateix Sunyer i Rapsòdia Catalana de Gijón, dedicada a la ciutat de Barcelona. El Noi de la Mare, motiu central. (...) 24'30.

1937. 23 DE NOVEMBRE. 8. (...) A les 8'50 vaig al portal de la Caixa d'Estalvis a prendre número a la cua i m'ha tocat el 47 i sols n'han despatxat 48, quedant-ne dos de sobrers en aquell instant. Més tard la Francisca hi haurà anat a retirar 75 pts. que és la màxima que concedeixen cada mes. (...) 24'10.

1937. 26 DE NOVEMBRE. 7'25. (...) Aquesta tarda han venut pa donant-ne un de 0'15 pts. per individu; ve a ésser com un pa de Viena. Ahir també en vengueren, després d'unes setmanes de no veure'n. (...) 24.

1937. 26 DE NOVEMBRE. 7'50. (...) Arribant a casa anem a can Vallespir i quedem que hi tornarem a les 20 que ens tindrà preparades unes paperines amb 2 kgs. De moresc a 3'50 pts., 1/2 kq. de mongetes vermelles seques a 7'20 pts. (...) A les 24 m'afaito i a les 24'45 al llit.

1937. 1 DE DESEMBRE. 7'30. (...) Menjo una taronja «Wasington», una poma i una quarta part del panet de 0'15 pts. D'ahir, reservant-me l'altre 1/4 per avui vespre.

A les 9 soc a l'Ajuntament i, amb el regidor de Foment, Bartra, i l'enginyer municipal anem a Barcelona sortint a 3/4 de 10. He firmat abans. Anem per maquinària per a la cambra frigorífica a can Siemens (Via Laietana), després a can Guiamet (Rda. Universitat) per a confecció de fitxers i distribució en el fitxer del negociat. Després a can Norton (Gran Via-Urgell), també per maquinària; tornem a can Siemens a pagar i endur-nos els efectes. Som de tornada a casa a les 13'40. (...) La Francisca ha dut la conilla a casa la Navidat. Li preparo la menjadora amb patatetes, segó i aglans i fulles de bròquil i ordi. (...) 24.

1937. 7 DE DESEMBRE. 7'30. (...) a l'ex-temple de Santa Maria hi havia molta gent per la tarja de llet dels vells. La Francisca m'ha dut la tarja a l'oficina i a les 20 torno a l'oficina de Santa Maria on m'han donat el nº 302 per demà al matí; començaran a despatxar a les 8. (...) 24'10.

1937. 8 DE DESEMBRE. 7'35. (...) A les 16'10 ve en López (Jalencas) a visitar-nos l'aviram, en qualitat d'avicultor. Una a una les examina netejant-els-hi la boca i destapant-los-hi els forats de nas per dintre la boca, els fa

posar una cullerada d’un líquid específic en un litre d’aigua i posa injeccions a totes menys a les dues més grosses forasteres que pernocten també a la cuina amb la grisa i una de les rosses a la que López ha descobert un desviament d’os. (...) 24’45.

1937. 25 DE DESEMBRE. 7’35. (...) Dinar: galets (els últims que la Francisca havia procurat conservar) amb un caldo o brou esplèndid, carn d’olla o col d’olla amb pilota i tot, i gallina ofegada, l'última de les velles filles de casa. Taronja. (...) Sortim amb la Francisca a cercar carn congelada al carrer de Santa Maria (...) 24’40.

1937. 30 DE DESEMBRE. 7’45. (...) Poso moresc, molt poc, a les gallines. (...) La Francisca ha dut la conilla a can Saurí, a la Ronda Prim, i s’ha trobat que s’han desfet de totes les cries per dificultats en el menjar; llavor l’ha dut al carrer Roger de Flor (...) l’havem anat a cercar a la tarda a les 16’30. El mascle l’ha estat atropellant sempre, però ella s’ha obstinat a no deixar-se arrimar. 24’30

193. 4 DE MAIG. 8. (...) A les 14’30 amb la Francisca i l’Angelina Puig -veïna- anem a Agell a casa la Vicenta, refiats de que ens guardessin bròquils i que tindrien cebes en abundància i ha resultat que ahir se les hi endugueren els guàrdies d’assalt que hi anaven a proveir. Com una gràcia ens han vengut 4 kgs. de faves a 2’50 pts. i 4 enciams (...) A les 23’15 ve la corrent i em poso a continuar la traducció de *El Ritmo Musical.* 24’30.

1938. 20 DE MAIG. 7’45. (...) La Francisca al matí ha anat a ca l’Antoni Nonell d’on ha dut planter de col, albergínia, tomaquera, pebroteres, enciam i mongetes que a la tarda distribuïm per l’hort. (...) 23’10.

1938. 31 DE MAIG. 8. (...) Mentre m’afaitava ha vingut J. Tomàs al que havem cedit 6 ous frescos al preu de cost: 20 pts. Per tractar-se de la seva mare malalta. A l’arribar a la Casa Consistorial, a les 9, passaven per damunt de Mataró, en direcció al mar, cinc avions facciosos en formació de *cunya*. Després havem *sapigut* que havien bombardejat la plaça de Granollers, causant uns 100 morts i 450 ferits; també han descarregat bombes al peu d’Argentona en la carretera de Dosrius, *detràs* de can Cammany (...) La germana de l’Antònia, que amb el seu marit han passat el matí per les hortes

de Llavaneres, per a comprar patates, que ningú els ha volgut vendre, n'han trobat un xic al camí antic i ens han venut 5 kgs. A 0'70 pts. (...) De 16 a 19 a l'oficina. Al sortir, a les 20 fins a les 21 lliçó a la Pilar Vidiella de dictat musical. (...) A les 23'10 s'encenen els llums.

1938. 5 DE JUNY. 9'30. (...) Treballo tot el dia en acoblar dades per a una sèrie de lliçons de composició musical a utilitat de la Pilar Vidiella. (...) He regat maduixers, cebes, faroleres, enciams, cols i altres plantes. Poso herba i pells de pèsol als conills.

1938. 6 DE JUNY. 8. (...) Gas d' 11 bril a 6 de maig sis metres a 1 ptas. + sello 7'40 pts. (...) En acabar de sopar ha comparegut una senyoreta mestressa, dirigida per la Pilar Vidiella, per a que, juntament amb altra companya seva, els donés lliçó de piano per a tocar quatre ballets en casa familiar. Li dic que sí, que vinguin dos dies a la setmana, a 25 pts. Cada una; poden venir juntes. 23'45.

1938. 7 DE JUNY. 8. (...) Aquest vespre hi havia el cel tapat de fum procedent dels incendiats dipòsits de [en blanc] de Barcelona cremats ahir per allà a les 23'50 per l'aviació enemiga. Avui a les 23'35 es tornen a oir perfectament els esclats de bombardeig. 24. Fins a la 1'45 no s'encenen els llums.

1938. 16 DE JUNY. 7'45. (...) Convençuda la Francisca, per determinades circumstàncies, de que la A.T.M. era la que li prenia, cada vegada que podia, alguns dels ous que deixava a *l'alcanç* de la seva mà (1) ha preparat un parany per *poguer-ho* observar personalment amb completa evidència. A l'arribar la interessada (...) amb tot dissimul la sogra s'ha dirigit al quarto de bany a cercar la capsa en què hi té els estris d'ús personal i, creient-se sola l'al·ludida bona peça, ha canviat en un instant radicalment el posat, les faccions de l'expressió, fent una transmutació de cine i, sense titubejar posa la mà damunt la pila dels ous del replà del bufet del menjador, n'hi havia posat 20 ben distribuïts, comptats també per jo mateix, dels que n'ha agafat tres , precisament els de damunt marcats amb data de dies enrere per ésser de nostres gallines que ja no ponen (...) aquesta operació l'ha presenciat, a dos metres escassos de distància la Francisca, amagada darrera la porta que

separa els dos menjadors convenientment mig ajustades les dues fulles. (...) Tan per l'estat avançadíssim de la cleptòmana, com per les circumstàncies difícils actuals per a dilucidar assumptes d'aqueixa índole, la Francisca, fent esforços inaudits, s'ha aguantat de sobtar-la i recriminar-la ni de dir-li res del que ha presenciat.

(1) El dia 25 octubre 1938 la Francisca ha pagat 80 pts. d'una dotzena d'ous a la Carme del carrer de Pujol; a Mataró hi ha qui els ha pagat a 100 i 110 pts.

1938. 5 DE JULIOL. 8'10. (...) A la que la Francisca obre els finestrons retrunyen de l'esclat de bombes d'avió que no poden caure molt lluny i ella diu que ha vist repetides detonacions, com ahir nit, també mentre era a la cuina.

1938. 28 DE JULIOL. 8. (...) Al sortir de l'oficina trobo en Ll. Pineda i entrem a casa a seure una estona a comentar la gana que passem i el molt que ens amagrim. Menjo una llesca de pa sucat amb un gotet de llet condensada. [Berenar].

1938. 30 DE JULIOL. 8'10. (...) Mentre aquest migdia la Francisca estava a casa la Montserrat, per si podia trobar un xic de peix pel seu pare, amb excuses li explica la impossibilitat de poder-n'hi vendre, s'ha presentat un jove, com d'uns 25 anys, expedit, demanant set o vuit calamarsos o llagostes, aquestes amb preferència, i com li ha contestat la peixatera que, amb canvis, potser podria servir-lo, ha expressat aquell que, si volien, podia facilitar-los arròs, que no es queixarien, però que no manqués una llagosta per cada un dels comensals, que demà farien un dinar. Així han quedat. Havent quedat també de pedra la Francisca al entendre que aquell era un empleat municipal.

1938. 31 DE JULIOL. 9. (...) La Francisca ve a cridar-me disgustadíssima perquè els conills quedaren amb la porta oberta ahir, els dos mitjans que el teníem en el galliner de terra, i els ha trobat campant-se-la per l'hort, havent destrossat una infinitat de les mongeteres del ganxet que amb tanta il·lusió havia sembrat aquests últims dies.

1938. 3 D'AGOST. 9. (...) He anat al Sagrament de Santa Maria a buscar el pot de llet condensada per el sogre me'n donen (pagant) altre, com a empleat municipal.

1938. 9 D'AGOST. 9. (...) Aquest matí la Francisca ha anat cinc vegades al mercat per si podia comprar fesols tendres no havent-ne pogut aconseguir. Els mateixos de 3 o 4 pts. el kg. s'han vengut després a fora del mercat a 10 pts. El kg.

1938. 10 D'AGOST. 7'30. (...) Després ve la veïna del carrer d'Amàlia, prop de can Campanar, que aquest any no ens vol vendre moresc, pretenent canviar 6 o 8 kgs. per una gallina.

1938. 11 D'AGOST. A les 17 d'ahir morí, després de ràpida malaltia de tifus, el fill gran d'en Secundí Masuet, en Joan, enginyer, ex-deixeble meu de piano. Era director de l'Escola d'Arts i Oficis, enginyer municipal interí. (E.P.D.) (...) Duem 9 kgs. de cotó en rama a cal matalasser per que faci un matalàs que entregarem quan passin a recollir el joc de llit per a Intendència Militar. Demà la Francisca hi durà la tela. (...) 24'20.

1938. 13 D'AGOST. En Joan de la C. Cuadrada Bernadet m'ha enviat a buscar per *averiguar* quan podria trobar a la Casa Consistorial en Bellavista (encarregat d'Economia i Treball) perquè, trobant-se a can Peiró, s'ha compromès a *solventar-li* les dificultats que trobés per a incloure's amb la seva muller, per un mes, durant el que *permaneixerà* a la present per a descansar i refer la salut. (...) 23'50.

1938. 17 D'AGOST. 7'30. (...) Durant la nit han bombardejat, al menys han caigut bombes, vàries sense esclatar, a l'estació del ferrocarril, no havent sentit res per estar dormint.

1938. 18 D'AGOST. 7'50. (...) Avui ha quedat altra vegada traslladada l'oficina municipal de proveïments al segon pis de la Casa Consistorial a l'ex-rectoria de Sant Maria.

1938. 23 D'AGOST. 7'30. (...) Vaig al magatzem de proveïments, en l'antic Sagrament de Santa Maria, entrada pel portal Xic, a buscar un pot de llet condensada (2'70) pts. Ja no en donen cap més als empleats municipals però han dit que divendres tornarien a vendre'n. En la nau principal de l'ex-basílica s'hi havia instal·lat les venedores de verdures i fruita, estava molt concorregut de públic. (...) De 19'20 a 20'45 lliçó a la Pilar Vidiella. (...) 1'15.

1938. 26 D'AGOST. 7'50. (...) Vaig a la Conselleria de Proveïments, després de firmar a l'entrada de l'oficina, i em diuen que no em poden fer el paper per el pot de llet perquè ja me'n donaren el dilluns i tampoc de carn perquè també me'n donaren. Els contesto (a l'encarregada Dolors Cabot) que l'anunci només diu que en donaran als que tinguin tarja (sense distinció) i *ademés* que es necessita nova certificació del metge; li faig notar la falta de sentit, com que representa fer-nos fer certificació per cada dues i tres vegades que adquirim una *friolera* d'aliments i més, tractant-se de malalties com la del sogres, de 80 anys, tuberculós pulmonar. Surto i trobo a Campamar [el metge] que m'ensenya una carta rebuda ahir que ordena als metges -el conseller de Proveïments- que fins a nova ordre no entreguin cap certificació, sinó sols als que estiguin molts greus (...) 23'30.

1938. 17 DE SETEMBRE. 7'30. (...) Dinar: (abans obrim a la taula la caixa rebuda aquest matí de l'Argentina en la que el germà del sogre envia, a nostra petició, diferents articles de menjar fins a un total brut de 20 kgs. (...) Ni el dia de Reis. (...) Havem rebut: arròs, cafè mòlt, sucre, fesols secs, xocolata, sabó, 8 pots de llet «La Lechera», llaunes de vedella, de pasta de *jamón,* de bou cuit, de salsitxes, de xai amb pebrot, una *llangonissa* i un embotit de mortadel·la. (...) 23'10.

1938. 1 D'OCTUBRE. 7'50. (...) Entrego a l'empleat de la Conselleria de Proveïments, Andreu Òssia, (...) la tarja per a la carn perquè em procuri el tiquet i, *enterat* més tard, de que la vedella que en Torrents (Talla ossos) estava molt flaca, que l'han tingut de sacrificar per manca de menjar i, en canvi l'havien atipat abans de dur-la a l'escorxador, havem desistit de volguer-ne adquirir. (...) He pagat avui matí els 5 kgs. i 7 unces de *tocino* que em tocaren ahir; 259 pts. El porc pesava 66 kgs., a 39 pessetes = 2.574 pts. No hi teníem ni pernil ni sagí, ni potes, de *jamon* 2 1/2 unces i poca cansalada i viada. Havien començat a distribuir-lo per 8 i érem 10 havent quedat millor els dos lots fets primer que, en sorteig, tocaren a Callao i Julio. (...) 23.

1938. 2 D'OCTUBRE. 9'30. (...) A les 20'30 anem a casa en Pineda, ens regala un moniato molt gros (1 1/2 Kgs), a dir-li que, enguany encara no n'havíem pogut tastar. Al tornar a casa trobem la Josefina, ma neboda, amb un

xicot amb cos de camisa, amb una posició indecorosa, amagats sota de l'ombra d'un dels arbres que surten de la paret de can Bernadet (...) que feia molta ombra on aquell parell s'estaven. (...) 23'50.

1938. 26 D'OCTUBRE. 7'30. (...) A les 17 vaig a l'Ajuntament per la Comissió de Foment. En Charles (algutzir) diu-me que l'alcalde, el regidor de Foment i el conseller Gallardo són a l'Hospital Internacional a les festes de *despedida* dels voluntaris estrangers. (...) 23.

1938. 8 DE NOVEMBRE. 7'30. (...) Acompanyo la Francisca a casa la Carme: 1 dotzena d'ous 105 pts. (...) 23'10.

1938. 8 DE NOVEMBRE. 9'05. (...) Tornem al carrer Pujol, adquirint 1'5 kgs. de sucre (...), 125 pts. el kg. i en altra part 2 kgs. de tocino a 70 pts. ens recomanen anem a casa de la germana de la dona al carrer de Churruca 74 i allà estaven fent la repartidora tot ple de clients. Sols ens han pogut fer una lliura (...) 24'50.

1938. 29 DE NOVEMBRE. Compleixo 60 anys. (...) Aquesta tarda he sortit a la Muralla atrapant dos vailets que tiraven pedres, els que amb tot descaro se m'han plantat, aturats, acusant l'un a l'altre; dono un revés al que tinc més a prop i a llavors una mossa, que per el que s'ha vist els acompanyava, com d'uns 13 a 15 anys, no ha callat de tractar-me de feixista i de repetir que n'hi havia poc de pedres, invocant les bombes perquè m'atropellessin. Com que per mocosa he preferit callar, al veure-la tant *desllengada,* i encara excitava més afegint ¿mira com calla! Encara no m'he ficat a casa han tornat enrere tornant a tirar pedres, havent-se retirat al veure que tornava a sortir al portal. Serien les 17'30.

1938. 3 DE DESEMBRE. 9'05. (...) A les 24, trobant-nos a la cuina amb la Francisca i la seva mare, ens sorprèn un terrabastall a les portes i vidrieres, com si les sacsegessin, efecte d'esclat de bombes, i, al cap d'una estona oïm *pitos* del cos de bombers. Deu haver caigut alguna bomba dels avions enemics. La Francisca acaba de fer la pasta per el pa (...). Aquesta setmana no hi ha hagut distribució de pots de llet per als malalts a la Conselleria de Proveïments.

1938. 4 DE DESEMBRE. 9’30. (...) A cal lleter han dit a la Francisca que les bombes d’ahir nit destruïren la fàbrica de can Vinyas (Gordils) a la cantonada dels carrers de Sant Agustí i Pinzón, d’on havia estat director durant 40 anys el meu sogre. (...) A l’anar Riera avall parlem amb en Pepet, a qui desitjàvem veure, de la possibilitat de canviar unes espardenyes de cànem, de tela, cobertes, per oli. Arribem al carrer de Campeny des d’on observem una bona llargada de la paret del jardí de la fàbrica Vinyes, enderrocada per les bombes de l’aviació d’ahir a la nit, prop de les 24. Per aquells encontorns no ha quedat un vidre sencer i en la fàbrica Viladevall (abans Massot) ha rebut la quadra que fa cantonada als carrers Campeny i Balmes. A la fàbrica Vinyas s’ha cremat molt de cotó que tenien de pocs dies i, al llarg de la voravia del carrer de Sant Agustí hi havien molts efectes: cotó i part dels batans (...) pugem pel carrer Lepant on també hem vist desperfectes a can Recto i Cia.; tornem al carrer Pujol a casa la Carme d’on en trèiem un conill 125 pts.

1938. 10 DE DESEMBRE. 7’50. (...) Al tornar a casa en Pepet havia dut 2 kgs. de *tocino* (mitja cuixa amb la part de l’os més gros, un tros de barra, altre os i un pam i mig de pell completament descarnada que valia 200 pts. (...) havem preferit quedar sense, a pesar d’insistir en que ens l’havia dut amb preferència a ningú més. Era impossible de presentar a ningú eren 200 pts. D’os. I d’ossos no en mengem. (...) 24’55.

1938. 14 DE DESEMBRE. 7’10. (...) Mentre m’estava recollint fulles dels presseguers per als conills s’ha presentat una dona jove exposant a la Francisca que tenia un desig incontenible de menjar taronja i, que trobant-se a Barcelona, havia vist un home que en duia en un camió i, al temps que n’hi anava a demanar, el camió ha fugit o marxat i, que al veure les taronges del nostre jardí des de la Muralla, ha expressat a una que l’acompanyava el desig que sentia sense *poguer-lo* reprimir. Segons ha manifestat està encinta, i aquella l’ha animat a demanar-nos-ho, dient-li que no li negarien per tractar-se d’una família bona. Efectivament, creient el que ens deia, havem accedit trencant-li jo 12 taronges i ha promès portar-nos un quants moniatos, com ha fet més tard, però aquesta mateixa tarda, 2 kgs. i, encara, vol dur-nos verdura. 22’40.

1938. 25 DE DESEMBRE. Diumenge, Nadal. 9. (...) Hi ha hagut corrent tot el matí i fins a les 13. M'afaito. Menjo sopa d'ahir, uns trossets de vedella amb un xic de pa i suco uns trossets de pa a la llet de pot. (...) En sortir anem a casa la Carme, que ha dut *tocino*, però no n'ha volgut vendre gens; ha dit que era per ells; sols hem pogut comprar dues dotzenes d'ous a 150 pts. Cada una. (...) 1'45.

1938. 26 DE DESEMBRE. 7'35. Fa molt de fred. Termòmetre 5-8º. (...) A l'oficina m'estic des de les 11- des de les 8, en el despatx de l'arquitecte municipal, esperant que el sol m'escalfi els peus. Tots els companys estan amb els abrigalls posats, sense fer res ningú. a pesar de que tan bon punt he firmat, he sortit per caminar, fins a la Conselleria de Proveïments pel lleixiu. M'han dit que fins a les 9 no els hi dirien si se'n podia despatxar (...) A les 11'50 l Francisca m'ha dut un crostó i una llesqueta de pa tou, d'avui, amb sang de porc i jo li he entregat un paperet de pells de taronja per als conills que m'ha entregat l'Antoni Charles.

1938. 31 DE DESEMBRE. 5. Acaba de finar el sogre. Vaig de seguida a casa en Ribas per a que vinguin a vestir-lo mentre la Francisca i la sogra, que l'han estat cuidant durant aquests dies i sense descansar en les dues últimes nits, estan canviant-li la roba interior i la del llit. A les 7 ha quedat vestit i llest havent-me fet el mateix Ribas el trasllat del llit mortuori.

1939. 1 DE GENER. 7'30 (...) Entrego 500 pts. a la Francesca per al mes (...) A les 11 acompanyem al cementiri el cadàver del meu sogre, Ignasi Llagostera Sala (...) he fet *despedir* el dol a la plaça de Cisneros i no m'he donat compte que es retirés ningú. (...) 24'60.

1939. 8 DE GENER. 7'20 (...) A la tarda rebem una carta d'en Manuel Boch de Ripoll en la que ens participa haver ingressat l'última nit a l'Hospital Militar nº 3 d'aquesta ciutat (antic col·legi Valldemia) i que hi anem de 3 a 6 de la tarda a visitar-lo. Així ho fem amb la Francisca. El trobem animat. No té cap ferida més que les conseqüències de la metralla en les cames de que encara se'n ressent però, en canvi, està malament dels ronyons i molt fatigat de les penalitats de la campanya. Es trobava en el sector d'Artesa del Segre i, la nit de Nadal -amb molta gana- els donaren una excursió de 40 kms. a peu,

carregats com uns burros de municions, dues bombes i tota la indumentària al damunt i *apretant* per les muntanyes. I ara duen uns dies de retop d'un hospital a l'altre. Vénen del de Terrassa. Ell té el llit nº. 9 de la Sala 1 i el de son costat, el nº8, també és de Ripoll (...) ens dóna tres cartes perquè les dipositem a correus (...) un altre malalt que està al capdavall del rengle ens ha conegut i demanat, es diu Albanell i viu al carrer *Castanyos,* 8. Ens prega avisem a la seva esposa Lluïsa que està aquí i que el vagi a veure (...) me'n vaig sol i trobo tancada la casa nº 8 del carrer *Castanyos.* Un nens que estaven dues portes més cap al carrer de Cuba m'han dit que la Lluïsa acabava d'anar-se'n al Menjador Popular i els poso el *recado* escrit en un trosset de paper que una veïna, que anava al mateix menjador, s'encarrega de donar-lo a la interessada. (...) Vaig a casa d'en Ramon Cardona a pagar-li el saldo de la factura de reforma de les obres de les cases nº 44,46 del carrer de Sant Josep. S'ha lamentat molt de que li *dongui* diners en aquestes circumstàncies en que no pot *emplear-los* i que està exposat a que les hi prenguin; però no sabia jo en què *emplear-los* (...) 1'30.

1939. 17 DE GENER. 7'30 (...) Quan vaig al coniller a posar menjar als conills trobo la porta del coniller de baix, que serveix per als dos compartiments, violentada, torçada fins al mig, en tal forma que m'adono de seguida que ens han robat les dues conilles blanques d'ulls negres, mare i filla.

1939. 25 DE GENER. 7 (...) A les 17 vaig a l'Ajuntament per la Comissió de Foment. L'alcalde està tancat en una reunió secreta. Per la població hi ha un veritable *aquelarre* [subratllat l'original] un trànsit mai vist, extraordinari d'evacuats d'altres poblacions i fugitius d'aquí. Els camions, carros, *acemiles,* burros, es toquen per les carreteres, Camí Ral i Riera per agafar la de Fogars de Tordera (Mata). Per tot arreu s'organitzen expedicions. En Pagès sembla que espera tanda al portal del C.I.A (casa Nicasi S. de Boado) on el va a buscar la seva esposa, poc abans d'arrencar el camió que anava ple de gent i trastos.

1939. 26 DE GENER. 7'40 (...) L'Ajuntament ha quedat sense alcalde ni consellers que han fugit, com tots, acompanyats pel secretari habilitat Salvador Cuadras Roma (...) Se n'han endut articles alimentaris dels que hi

havia en el magatzem de Proveïments i cabals d'aquesta conselleria. En Cuadras s'ha valgut d'un parent que presta serveis en un camp d'aviació per a conduir-los a bon lloc, prop de la frontera. No obstant, en Cuadras ha retornat al migdia encarregant-se de la secretaria municipal. Reunits amb l'interventor, dipositari, cap d'Hisenda, Governació, Estadística i Treball, tenim preparada una constitució de Comissió per a fer-nos càrrec de l'administració municipal, principalment, en el que afecta a la distribució dels aliments guardats en el magatzem de Proveïments (que hi han deixat els fugitius en el saqueig), En Bellavista, conseller de Treball i en Lluís, cap general de Vigilància Municipal, ploraven de por d'ésser agafats. (...) A l'arribar a casa poso pells cuites de patata als conills, havent-hi barrejat segó i afegint-hi un parell de fulles de bròquil. Les tropes nacionals han entrat a Barcelona. (...) Sortim a contemplar el pas de camions i altres carruatges pel Camí Ral, plens de fugitius i de tropes [...] en derrota manifesta -veritable cabalgata geneta- sense humor, a la quieta. (...) Al retornar a casa, per ràdio, oïm el final de la magnífica vibrant al·locució del general Yagüe que mana les tropes *marroquís*. Més tard, des de la mateixa emissora, Ràdio Associació de Catalunya, oïm la Marxa Real. Berenem amb sardina en conserva i pa. Sopar: sopa de pa, fesols del ganxet secs, patates bullides, truita de 2 ous per tres, una taronja i pa sucat amb vi de 1926. Acceptant la disposició donada a Barcelona per el Govern Nacional, a les 24 havem *retrasat* el rellotge d'una hora, posant-el ajustat a l'horari solar. 2

1939. 27 DE GENER. 7'30 Bon temps. Termòmetre 10-13º. Menjo sopa d'all i un plat de farina d'arròs amb sucre i llimona, sucat amb pa i dues llesques de pa amb sardines de conserva en lata que he menjat tot a casa, per no tenir que pensar-hi més. Pells bullides de patates al conills amb segó als petits. Passem tot el matí esperant l'arribada de les tropes nacionals a les ordres del Generalíssim Franco. El secretari habilitat de l'Ajuntament, Salvador Cuadras, ha manifestat la seva decisió de renunciar a dit càrrec i ha subscrit una acta declaració en aquest sentit, dimitint irrevocablement. Llavors reunits Antoni Sans Poch, Vicenç Borràs Bages, López, caps de Finances, Governació i Proveïments, per no haver-hi acudit els *demés* (...), que s'han retirat als respectius domicilis, m'han designar per a exercir accidentalment la Secretaria

municipal de qual designació han també aixecat l'acta corresponent. A les 14'45 he anat a dinar, tornant de seguida a la Casa Consistorial, a esperar les tropes que acudien a *desesclavitzar* nostra ciutat de les ungles marxistes i del Front Popular. Dinar: sopa de pa, patata amb gallina i mongeta, una taronja, vi de 1929. A cosa de les 16 arriba l'avançada de la columna motoritzada, entre l'entusiasme delirant del veïnat que omplia respectuosament i emocionat balcons i voravies. S'ha constituït a l'Ajuntament un comitè compost la meitat d'inscrits Falange Espanyola i meitat Tradicionalistes, a les ordres dels que m'he posat. President Brufau. Han comparegut a l'alcaldia els 90 detinguts en la presó d'aquesta ciutat que han quedat lliures (...) A les 21'46 vaig a sopar: sopa de pa, llenties i patates del migdia, dues tarongetes, pa i vi de 1926. Abans de sopar he posat pells bullides de patata als conills i segó als 6 petits. 1

1939. 28 DE GENER. (...) Aquest matí l'aviació roja, a l'hora que sortia l'operació «columna rápida», *Colonna Celere,* ha bombardejat, matant una noia de can Ginestà, ferint a la seva mare, que ha mort després i altra filla amb greus ferides, a més d'altres ferits. A la tarda, a les 16, torno a l'Ajuntament fins a les 20'15 treballant sense descans i encara, de poc que hagués cedit, hauria tingut de dormir-hi per demanar-ho el comandant militar de la plaça. He *lograt* que, en cas necessari, vagin a trucar-me a casa el qui es quedi de vigilància, a pesar del *Bando* de que no es permet circular des de les 20'30 fins a les 8 del matí de demà. Avui la ràdio dóna la notícia d'un desembarc de les tropes nacionalistes prop de Portbou. Cap a la tarda també compareixen fugitius de Llavaneres que, esverats, expliquen que els rojos ataquen aquell poblet. Passen, al fer-se fosc, noves forces importants molt ben abillades, al mig d'una multitud delirant, en direcció de Carretera del Mig, Sant Benet, Sant Josep, Riera, Sant Antoni i Camí Ral. L'artilleria per la carretera de Barcelona a França i, per la d'Argentona a Mata, la cavalleria marroquí. En total uns 12.000 homes. (...) A les 22'45 m'afaito.

1939. 29 DE GENER. Diumenge. 7'10 (...) A les 8 vaig a l'oficina, com els dies feiners, per haver-me dit que també hi acudiria a aquella hora el Sr. Brufau, que *desempenya* el càrrec de President de la Comissió Administrativa designada pel general en cap de les forces d'ocupació d'aquesta ciutat. Ja hi

era. Havem treballat intensament redactant *Bandos* permisos per a circular fora de la zona urbanitzada d'aquesta ciutat i per a adquisició de pa, principalment. A les 12'20 hi ha hagut Missa de Campanya a la plaça Santa Anna. No hi he pogut assistir per retenir-me a la secretaria el treball de redacció de documents. (...) Torno a l'oficina fins a les 19'55 en que fora tots els de la Comissió, i a les fosques, per no tenir corrent, tallada pels rojos, ja que provenia de Sils. (...) Avui he saludat a oficials feixistes, al dentista Salomó, a Lluís Tuñí Falgueras i a [en blanc] Gabarró Samsó (...) donem alberg per a dormir a un capità metge que cercava on poder dormir, davant de la Comissió de Govern Municipal Interina, i he ofert al seu assistent la meva *vivenda* (...) Havem esperat fins a la 1 i el metge allotjat no ha vingut.

1939. 30 DE GENER. 7'25 (...) En Josep Llongarriu Roquer, de cal moliner, de Ripoll, soldat de 1924, al que férem quedar a casa esperant poder marxar amb tranquil·litat al seu poble, ha posat menjar als conills. (...) 1'30.

1939. 2 DE FEBRER. 7'10 (...) A les 10, format en la comitiva de la Corporació Municipal, precedida de la banda municipal, assisteixo a la funció religiosa a la basílica de Santa Maria a l'acte solemne de reintegrar-la a la devoció del poble, a la que hi han concorregut les autoritats militars i civils i el poble que ha emplenat la nau. (...) Abans de sopar, amb la Francisca, anem a casa l'alcalde Joan Brufau Cusidó a donar-li les gràcies per l'interès amb què m'ha protegit i afavorit en el nomenament de secretari. Ens han rebut efusivament, relatant-nos les penalitats sofertes en el període dels governs rojos.

1939. 3 DE FEBRER. 7'25 (...) Han vingut a parlar en Casabella, baster d'aquests carrer, per a parlar del rescat del seu cotxe que el té la Brigada de Recuperació. (...) en Salvador Riera Riera, recomanat de Clet Vicens, al que proposo encarregar-se del magatzem de queviures del carrer Sant Isidor.

1939. 4 DE FEBRER. 7'15 (...) A les 16'15 torno a l'Ajuntament fins a les 21.

Balconada de l'Ajuntament de Mataró. Es pot identificar l'alcalde Brufau al centre de la portalada de l'esquerra. A l'altra porta s'entreveuen militars italians. Sense data. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies.

A última hora hi ha hagut una manifestació d'un estol de Falange Española Tradicionalista de las Jons per la Riera, davant la casa consistorial, amb cant de l'himne falangista i discurset del tinent coronel comandant militar de la plaça, en motiu de l'alliberament de Girona per les tropes nacionals. (...) Al posar-nos a dinar ha comparegut el Dr. Fernández (...) per a visitar la sogra. 100 pts. que li havem pagat en monedes de plata.

1939. 5 DE FEBRER. 7'40 (...) A les 10'30 vaig a l'oficina; a les 11'30 a missa a Santa Maria, està pleníssim, torno a la secretaria on m'he quedat fins a les 13'50. A aquesta hora he tingut de gestionar dinar per a 30 bombers de Barcelona que, cridats a prestar els seus serveis a Girona, incendiada pel *desperdigat* exèrcit roig, no hi han pogut arribar perquè els cotxes se'ls *atascaven* en les carreteres malmeses i sense ponts, destruïts pels rojos.

1939. 7 DE FEBRER. 7 (...) A les 4 he tornat a l'oficina fins a es 8'20. A última hora ha entrat al despatx de l'alcaldia en Jaume Recoder, d'uniforme de

[en blanc a l'original] amb grans abraçades a l'alcalde. A mi com si no em conegués, en les 3 o 4 vegades que he degut entrar-hi.

1939. 8 DE FEBRER. 7'10 (...) Avui s'han presentat a la secretaria (...) el Cap d'Estat Major acompanyat del cap de la Divisió Littorio, aposentada en aquesta ciutat, fent present a la ciutat de 17 camions de queviures que deurien distribuir-se gratuïtament, entregats per l'alt *mando* de l'expressada Divisió a nom de Benet Mussolini.

1939. 9 DE FEBRER. 7'05 (...) Ells dos [Josep Llongarriu i Josep Sánchez] han anat, com tothom de nostra ciutat, des de les 9, al magatzem de proveïments, al carrer Sant Isidor 16, a buscar els 10 pots o lates de minestra (macarrons a trossets, amb llenties i amanit o especies a punt de menjar i carn, també en conserva) donatiu de l'Alt Comando de la Divisió Littorio, italiana, aposentada en nostra població, de regrés d'operacions a Girona. Ens en tocaven dos per individu, 4 de nostra tarja i 2 de l'esperança (E.P.D.)

1939. 10 DE FEBRER. 8 (...) A les 16 torno a l'Ajuntament fins a les 20. Ha vingut un delegat del Ministre de Governació a fer una informació de les atrocitats del règim roig en aquesta ciutat. (...) Parte de Guerra del Cuartel General del Generalísmo – Salamanca: «La guerra en Cataluña ha terminado».

1939. 14 DE FEBRER. 7'15 (...) A les 13'45 acompanyo a l'alcalde i als tinents Arnau, Albo, Galí, Vicens i Montasell a casa del comandant militar (carrer d'Argentona, casa Fontdevila) per anar junts amb el cap de Falange Española Tradicionalista y de las Jons, Sr. Prat, a la inauguració del menjador popular per a infants a càrrec de L'Auxili Social, en el local de la Unió de Cooperadors, de la Rambla de Cirera.

1939. 15 DE FEBRER. 7'50 (...) A les 15'45 el germà d'en Charles (...) [ve] a dar-me el *recado* de que a les 16 arribarà l'adjunt al cap provincial de Falange Española Tradicionalista i de Jons. Hi vaig als deu minuts. Cap al tard ha arribat prenent noms, professió i filiació política de tots. He fet constar que no *perteneixia* a cap partit ni hi havia *pertanescut* des de molts anys. Havia tingut el retrat de C. [Carles?] VI en la testera de a meva taula d'estudi durant el temps de la universitat i comprador de premsa i llibres tradicionalistes. Surto de la Casa Consistorial a les 21.

1939. 16 DE FEBRER. 7'30 (...) Mentre acabàvem de dinar compareix Joan Boixeda Miralpeix per a que li gestioni autorització per vendre vi a 0'50 pts. al públic. És *flaquet*, però no està mal.

1939. 17 DE FEBRER. 7'15 (...) A les 8'15 vaig a l'oficina on ens reunim alcalde i tinents (menys l'Albo) i anem a dalt de la collada de Parpers (Argentona) on se celebra una missa pels assassinats en aquell lloc (una placeta al començar la baixada cap a la Roca) s'ha reunit una multitud de la comarca i se celebra la missa amb assistència de les autoritats civils i militars (un coronel, banda de música, i un piquet de la divisió italiana Littorio, molts falangistes d'uniforme. Tornem a Mataró a les 11'50 i sortim de seguida cap a Barcelona on anem a visitar el comte de Montseny Sr. Milà i Camps, president de la Diputació de Barcelona, Sr. Mateu, alcalde, anem a dinar al Ritz (bonito en conserva, enciam, olives i raves) macarrons a la napolitana, fesols blancs saltats amb cansalada i un tall de vedella rostida, formatge i galetes) dos panets de Viena i vi del Priorat. Érem 7: 40 pts. i 2 de propina.

1939. 22 DE FEBRER. (...) Ens han dut 3 dotzenes d'ous a 5 pts. cada una.

1939. 24 DE FEBRER. 7'20 (...) Vaig amb l'Antoni Cabot al comando del Littorio (Casa Carrau) per a gestionar que facilitin camions per anar a Tàrrega i Cervera a cercar alfals i palla. (...) A les 22'30 ha traspassat la sogra, Francesca Bigay Massanet, a l'edat de 74 anys, rodejada de les seves filles Magdalena, Francisca i jo.

1939. 25 DE FEBRER. 7'25 (...) Des del despatx porto a casa una pastilla de sabó comprada als moros (2 pts.) per si la Francisca en volia mes. No li ha semblat prou bo.

1939. 28 DE FEBRER. 7'20 (...) Avui ha marxat la divisió italiana Littorio que ha descansat en aquesta ciutat durant el mes de febrer, es dirigeix cap a Madrid i Toledo.

1939. 3 DE MARÇ. 7'30 (...) A les 10 acompanyo l'Ajuntament a la missa exequial per l'ànima del Dr. Josep Samsó Elias vilment assassinat a l'esplanada superior del cementiri on el feren anar *maniatat*, el 1 de setembre de 1936. (...) L'església estava atapeïda. Ha sigut precís obrir les portes grans.

L'ofertori ha durat molt de temps després d'acabat l'ofici. Al sortir s'ha inaugura la làpida donant el seu nom a la plaça que era del Rey i, en els últims temps, de García Hernández (que havia estat afusellat amb Fermí Galán). Després de parlar l'arxipreste Dr. Roig, l'alcalde Sr. Brufau i el tinent coronel, comandant militar, Ferran de la Torre, ens havem dirigit al cementiri a resar davant dels nínxol on descansa i en la plaça on fou afusellat. El poble *omplenava* tot el passeig del cementiri. Des de la ronda no es veia el cap de la corrua ni el final. (...) Després, cap a es 16, anem a ca l'Antoni Cabot, a l'horta, on parlem amb el seu fill, falangista dels joves que tenen carnet, de la conveniència de reclamar nostre nebot, Joan Planas Llagostera que es troba com a presoner en un camp de concentració, Orduña.

1939. 5 DE MARÇ. 8'30 (...) A les 10'45 vaig a l'Ajuntament al que acompanyo cap al parc on a les 11 se celebra la missa de campanya organitzada per Falange Española Tradicionalista i de las J.O.N.S. Ha resultat esplèndida la festa. Hi ha hagut desfile que havem presenciat des del balcó de la Casa Consistorial.

1939. 8 DE MARÇ. 7'15 (...) A les 8'15 vaig a l'oficina per a marxar a Barcelona amb l'alcalde, dipositari, i interventor per a *percibir* 50.000 pts. anticipo urgent de la Diputació Provincial del 8% del pressupost de 1936 que ha quedat reduït a l'esmentada quantitat.

1939. 10 DE MARÇ. 7'45 (...) En Josep Llongarriu, que fa uns quants dies que treballa de jornaler llogat per en Joan Boixeda, a 7 pts. dia, A can Bonminyó (Antoni Nonell) el paguen a 9 pts.

1939. 12 DE MARÇ. 8'40 (...) Ha vingut en Francesc March, dipositari municipal, amb l'esposa del seu cosí Joaquim March Goday, per a que fes una certificació-aval que demà dita Sra. muller del metge March Goday pugui emportar-se-la en avió cap a Avilés on està malalt greu el seu marit, presoner de guerra.

1939. 14 DE MARÇ. 8'25 (...) A les 5 vaig a l'oficina. Trobo a l'entrar el Coronel Inspector d'Orden Públic que demanava se li estengués una autorització per a comprar mitges de seda. L'he posat en comunicació amb Guañabens de can Martí Pascual.

1939. 18 DE MARÇ. 8'25 (...) L'ordenança Siquier, per disposició de l'alcalde accidental Sr. Arnau (...) ha dut a casa, com a la de tots els *concejals* 12 pots de conserva de carn.

1939. 18 DE MARÇ. 7'25 (...) Després de dinar ha vingut la germana del metge Santamaria -estanquera-, que té el marit presoner de guerra en un camp de concentració de Cervera, a portar-me una carta que, abans d'ahir li entregà per a mi el cosí de Ripoll, Manuel Bosch Castañé, també presoner en aquell camp, en la que em demana gestioni quelcom per aconseguir la seva llibertat. Li faig una carta pel cap director de dit camp com a secretari municipal, avalada per l'alcalde.

1939. 21 DE MARÇ. 8 (...) Cleto ens ha indicat que dintre una o dues setmanes hi haurà canvi d'Ajuntament, substituint al Sr. Brufau en Josep Martí Pascual.

1939. 23 DE MARÇ. 7'35 (...) Vaig a casa d'en Joan Brufau Cusidó que ahir fou traslladat des de la clínica del carrer Bisbe Mas. Estava parlant darrera dels vidres de la reixa amb Nicolau Guañabéns, cap de Falange i regidor. He fet avantsala. Han comparegut, entretant, el Sr. Cobo i un subjecte jove d'Argentona. Després he entrat jo sol. M'ha confiat el canvi d'Ajuntament en la forma que jo coneixia des d'abans d'ahir, dia 21. Ha dit que li dolia per mi. No he comprès l'*alcanç*. Llavors ha entrat el Sr. Arnau. Li han manifestat que una disposició general de Falange fa que siguin retirats tots els que excedeixen de 50 anys, però, creu és degut a una maniobra, tal vegada d'en Pere Cabot, capitost comarcal de Falange. Estarà a veure venir. L'Ajuntament queda impossibilitat de fer res.

1939. 26 DE MARÇ. 8 (...) Ha començat l'ofensiva a Còrdova. 40 Kms. de profunditat. S'han rendit batallons sencers amb *mandos*. Uns 10.000 presoners.

1939. 28 DE MARÇ. 8 (...) Ha vingut el perruquer a tallar-me els cabells 1'50. N'hi donava 1 pta. i m'ha dit que per la comoditat que suposava el venir a domicili, i el preu que hi ha establert a les barberies devia donar-li sis rals. Li dic que ignoro els peus actuals. (...) Dinar: arròs, truita rellena de patata, cigrons o ceba, pa, vi, *sifon*, plàtan i una copeta de Calisay per a

celebrar la Capitulació de Madrid. Des de el portal, a les 16’35, veiem passar els manifestants de Falange F.E.T. i de les Jons, des del carrer de Montserrat cap al de Sant Rafael (...) la Riera estava atapeïda que he travessat penosament per arribar a la Casa Consistorial on ja havia parlat l’alcalde Sr. Brufau i començava a fer-ho un comandant que ha discorregut llargament (...) Després havem passat a l’antic saló de l’alcaldia a prendre unes galetes i una copa de xampany servit per la casa Miracle. (...) He redactat un telegrama a Franco que ha firmat el comandant militar i a les 19 havem anat a Santa Maria on s’ha entonat un *Te Deum* per la conquesta o rendició de Madrid.

1939. 1 D’ABRIL. 8’05 (...) Ve la Manuela de Sisternes a consultar-me sobre la casa de la plaça de Cuba -Sant Cugat (Escola de Noies) que un bombardeig la perjudicà. Li aconsello que esperi que s’hagi renovat l’Ajuntament que l’actual, que té els dies comptats, no voldran decidir sobre l’augment de lloguer (...) Avui, a les 23’5, la Radio Burgos (successora de la Salamanca) ha donat el sensacional *parte* «La guerra ha *terminado*». Suco un tros de pa a un got de llet condensada. La Francisca ha fet matar l’única gallina que ens quedava de les 19 de l’any anterior, tenia molts ous petits però un fetge color [il·legible] carregat de pedretes. No hauria pogut viure molt temps.

1939. 2 D’ABRIL. 7’50 (...) A les 10’30 vaig a l’Ajuntament i, en corporació, anem a la missa en acció de gràcies per l’acabament de la guerra. A la plaça de Santa Teresa, acabada, baixem en manifestació pel carrer de Montserrat, Rambla Castelar, Riera, pujant amb les autoritats al balcó de la Casa Consistorial a presidir el desfile. Més tard acompanyem les banderes a l’edifici de la Falange Tradicionalista y de las Jons on ens obsequien amb un *lunch:* olives, *almejas* [subratllat l’original] vermut i un panet amb crema, que no tasto, però m’emporto a casa, havent-me servit per a berenar. (...) En Pere [Planas] s’ha quedat a casa llegint l’obra d’en Rahola sobre «Girona».

1939. 3 D’ABRIL.

8 (...) A les 17’30 vaig a l’oficina on m’ha vingut a cercar la Francisca les 21. M’esperava a casa la muller i el fill d’en Bartra, impressor de «Minerva» ex-regidor de Foment, en un camp de concentració a Huelva.

1939.11 D'ABRIL. 7'50 (...) A les 20'30 ve a l'oficina Carme Avellaneda a cercar un certificat per a la *liberació* del seu fill que es troba a Orduña, Vizcaya, on pensa marxar demà o demà passat. Aprofito l'ocasió per demanar-li que s'endugui uns documents que demà li enviaré per al meu nebot Joan Planas que està al mateix camp, al que accedeix benèvolament. Vénen la Francisca i la neboda i els ho explico i corren a Falange per a trobar a Robles (...) esperant al cap de Falange, Guañabéns, parlem amb el secretari, Sr. Labori (Casimir) i, després de fer-nos amb uns impresos en l'oficina corresponent, anem a trobar al Sr. Torres (Riera-Casa Palau) qui amablement ens ofereix totes les facilitats i quedem en que demà els hi durem a la firma. (...) Abans d'anar a dormir escric una carta de recomanació per la llibertat d'en Joan Planas, dirigida al cap del camp de concentració de presoners d' Orduña, que firmarà l'alcalde, mentre que la neboda en redacta una altra per a el seu germà.

1939. 12 D'ABRIL. 7'45 (...) Vaig a la Falange E.T. i de les Jons a cerciorar-me de que els impresos que ens facilitaren ahir nit són els bons per a avalar a Joan (...) A la tarda vaig a casa Homs (carrer de Goya, magatzem) qui em firma l'aval. Menjo un plàtan. Després consulto en el local de Falange, Secretaria d'Investigació, Sr. Cuadrada, si és permès estendre els avals amb màquina. Després de dubtar m'aconsellen ho faci manuscrit (1'50 pts. més). Són 9 exemplars (...) Surto i vaig a Falange (estaven reunits amb el cap Manuel Guañabéns, l'assessor, Cuadrada Calvó, el secretari, Labori, l'administrador Albo, el cap de milícies Vives i altre. Me'n he tingut de tornar sense la firma del cap per al·legar tenien privat invadir jurisdicció diferent i Joan Planas Llagostera era aveïnat a Girona. Ha estat inútil insistir en que el que intentava era que el cap de Falange conegués personalment a l'avalat i, això, era quasi impossible en una ciutat gran com Mataró. M'he retirat ni convençut ni avergonyit, però dubtant de la sinceritat de l'excusa donada.

1939. 13 D'ABRIL. 8 (...) Auxilio Social (...) han dut el rebut de les 25 pts. que els oferí la Francisca a la comissió de la Srta. que vingué fa unes setmanes.

1939. 20 D'ABRIL. 7'30 (...) Cap al migdia han vingut a la secretaria la Carme Avellaneda i una que l'ha acompanyat a Orduña, d'on acaben d'arribar i em dona, amb una carta del nebot Joan, explicacions de les gestions fetes allà per l'alliberament d'aquest i del fill de l'anomenada, de la situació en què es troben i del què cal fer. Interessa sobretot un aval estès per la Guàrdia Civil. De tots *modos* en Joan ha millorat de seguida de situació; l'han separat de la cleda general passant-el a la biblioteca, del que es manifesta molt content, Per a poder-hi parlar, l'acompanyant de la Carme Avellaneda s'ha tingut de fingir esposa d'en Joan.

1939. 21 D'ABRIL. 8 (...) L'alcalde decreta el *cese* de Joan Lagunas Verde, auxiliar d'Hisenda, per haver fet burla i censurat agrament a que la D'Ocon (ex-empresonada per les turbes roges) digués «Jesús» invoqués el Sant Nom en sentir un esternut (...) fent burla dels principis religiosos i insolentat-se amb aquella empleada.

1939. 22 D'ABRIL. 8 (...) Poc abans de plegar l'alcalde, al seu despatx, ha rebut la visita expressa del *concejal* Labori qui li ha parlat, comissionat per l'ex-secretari de l'Ajuntament jubilat, Nicasi Sánchez de Boado Borràs, per a reintegrar-se al càrrec de secretari municipal. L'alcalde, Sr. Brufau, li ha contestat que creia equivocades les pretensions del Sr. Nicasio Sánchez, i que podia formular una instància demanant-ho, però li anticipava que seria amb el seu vot en contra, per entendre que no hi tenia cap dret i que, en canvi, mereixia totes les seves simpaties, preferències i atencions el que actualment exerceix, a plena satisfacció seva i dels seus companys de consistori.

1939. 23 D'ABRIL. Diumenge. Sant Jordi 9 (...) Ha vingut la dona de l'ex-policia municipal Albiol a dir-me que en la declaració jurada que li exigeixen a *telefonos,* on treballa, per a la depuració d'empleats hi havia posat el meu nom per a referència; li he dit que no la coneixia més que de vista. He cridat a la Francisca i llavors, la germana d'ella que l'acompanyava, ha dit que eren parentes de l'Esperança Maresme, que tenen tenda al carrer de Sant Benet.

1939. 30 D'ABRIL. Diumenge. 9 (...) sortim amb la Francisca a donar un parell de tombs per la Rambla on hi ha tres o quatre parades de llibres (Fira

del llibre, aplaçada des de el dia 23 diumenge, diumenge precedent, per manca de llibres). Comprem un volum de Salaverría «Sevilla y el andalucismo» i altre de Justo Sevillano «El Sur de España en la reconquista de Madrid». 5 pts. cada un.

1939. 7 DE MAIG. 9 (...) A les 10'30 vaig a l'oficina i a les 10'55 acompanyo l'Ajuntament a la manifestació que amb motiu de la missa de campanya en la plaça de Santa Anna en memòria dels caiguts per la independència de la nació des de 1808, organitzada per les Organitzacions Juvenils (O.J) de Falange E. T. I de las Jons (...) Havem dissentit el protocol de col·locació, davant del comandant militar (se'n cuidaven en Pous, Diamant i algun altre) i en Manuel Guañabéns cap de FET ha imposat el seu criteri, considerant-se preferent a l'alcalde i així, seguint aquest criteri, després de les primeres autoritats hi ha col·locat 14 dels que en diuen jerarquies de F.E.T, entre els que hi havia el tintorer de davant de can Corredó (Badia) i un carrabiner i a l'extrem, darrera tot, el Sr. Spà, jutge municipal actuant de 1ª Instància. Després seguí l'Ajuntament, a l'esquerra, de cara a l'altar i la dreta el jutge militar (tinent auditor), comandant Garcia Sánchez.

1939. 17 DE MAIG. 7 (...) A les 9 vaig a l'oficina. En arribant a les 13'25 l'alcalde, des de la Comandància Militar, m'ha donat instruccions (...) el propi comandant en persona per redactar uns edictes sobre les penjarolles i banderes en totes les *vivendes,* col·locació de *retratos* d'en Franco en tots els establiments públics i funcionament de ràdios en els referits establiments públics els dies 18 i 19, i convocatòria per a la presentació del nou comandant militar de totes les forces vives de la ciutat, artesans, agricultors, industrials, comerciants i obrers, d'ambdós sexes i de totes les autoritats civils i eclesiàstica.

1939. 19 DE MAIG. 9 (...) Dia de la Victoria. A Madrid es celebra el Gran Desfile. A les 11'15 vaig a l'Ajuntament. A les 12 anem a Santa Maria junt amb les autoritats. El comandant militar, poc abans de sortir, a presència del cap de F.E.T. i de la J.O.N.S. disposa la comitiva en la següent forma: banda municipal, obrint marxa, jerarquies de Falange, representació del batalló de guarnició en la present ciutat, cap de la presó, delegat de transports, capità de

la Guàrdia Civil, amb un capità ajudant del comandant militar, alcalde i cap de F.E.T. i de les Jons. No s'havia convidat a l'ecònom de Mataró qui, a última hora, ha tingut prou feina a organitzar el *Te Deum.* (...) En arribar a la Casa Consistorial, puja l'alcalde, llegeix el 1er. i últim parte de guerra des del balcó i baixant a descobrir la làpida en la façana en la que hi ha el *parte* últim. D'allà anem al menjador de les criatures, a l'antic Euterpe i d'allà, a la caserna on sojorna el Batalló de Mérida, al menjador, on ens donen a provar el dinar: truita amb faves (comprades), pa, vi i sifon.

1939. 21 DE MAIG. 9'10 (...) En ésser davant l'ebenisteria Domènech, pujava en Nicasi Sánchez [antic secretari municipal que en aquells moments pledejava per ocupar el lloc de Solà Sanfeliu] acompanyat d'en Marfà (del Diari), Llavina i altres. Aquell, que havia saludat a Cleto Vicens i Galí, al passar jo, front a front, ni s'ha dignat contestar-me el saludo. Almenys així m'honora! Ballaven sardanes a la plaça Santa Anna (...) Al parc començaven la festa elevant globus.

1939. 23 DE MAIG. 7'45 (...) He anat a Barcelona on he acompanyat a la noia que el 3 de desembre quedà sense cama per efecte del bombardeig, per a gestionar la construcció d'una cama artificial.

1939. 27 DE MAIG. 8'50 (...) La Francisca em comunica les seves sospites i observacions fetes des de molts dies respecte a la desaparició d'articles comestibles... ous de gallina. A les 17 vaig a la inauguració de l'Exposició d'Art Antic i Modern i d'Objectes d'Art Religiós en la Casa de Cultura de la Caixa d'Estalvis de la Plaça Santa Anna a la que hi estan convidades les autoritats i personalitats.

1939. 1 DE JUNY. 7'55 (...) Avui ha arriba la Sección de Artillería que s'allotja a la caserna, menys els oficials que van a cases particulars. El batalló d'infanteria es trasllada de la fàbrica Carrau, al carrer Puigblanch, a la de bombetes del carrer Biada.

1939. 11 DE JUNY. Diumenge. 8'30 (...) Amb la Francisca anem a missa de 9 a Sant Josep i oïm també la de 9'30 sense que havem pogut trobar cap confessor en el seu lloc.

1939. 12 DE JUNY. 7'30 (...) En Roqueta, guàrdia municipal, ve a avisar-me que està per arribar a l'alcaldia un general. Hi vaig, al cap de 20 minuts, trobant-hi els tinents d'alcalde Srs. Arnau i Vicens. Poc després d'haver-hi arribat ha entrat el general García Escámez, cap de la 15ª Divisió, qui venia de visitar el *cuartel* d'artilleria, abans de la qual visita havia anat amb els tinents d'alcalde expressats a visitar la *vivenda* de la mare de l'Antoni Marfà, al carrer Bisbe Mas, on deurà viure almenys durant tres mesos. És molt jove, 45 anys i decidit.

1939. 15 DE JUNY. 7'30 (...) En arribar a Mataró pugem amb la Pilar Prim en el tramvia 10X3= 0'30 pts. [10 cèntims per persona].

1939. 22 DE JUNY 7'40 (...) A les 8'50 ve la Pilar Prim que em consulta respecte el desig d'alguns de la Junta de Propietaris del Liceu de Barcelona per establir una sucursal del conservatori a la present localitat. El principal obstacle, ara com ara, és per mi el de Falange, que absorbeix el temps al jovent. Li dic que, de no costar, de no haver-hi despeses es podria intentar amb la base d'oferir a l'Ajuntament si ell prestaria estatge que podria ésser el de la classe de música del municipi (...). Quedem en que mirarà si es pot trobar qui es presti per a constituir una junta protectora.

1939. 24 DE JUNY. Sant Joan. Festa oficial. 8'50 (...) A les 10'45 amb la Francisca anem a casa l'alcalde D. Joan Brufau per a felicitar-lo i ja havia sortit. La seva mare ens ha rebut. Li deixo una capsa de cigarros *habanos*. (...) A les 11 anem a Santa Maria on se celebra una missa amb assistència de tots els col·legis de l'ensenyança i una inspectora de Barcelona, *ademés* de les autoritats i Ajuntament. El cap de FET y de las Jons no havia concorregut ni fet representar-se. Després de les benediccions de les imatges del Sant Crist que s'han entregat per a cada escola, s'ha posat en marxa la manifestació fins a l'Escola Graduada de nois del carrer Alarcón on s'ha fet una espècie de vetllada en el pati cobert i, retornant les autoritats a l'Ajuntament, des del balcó havem presenciat el desfile de les escoles i de FET i de las Jons.

1939. 29 DE JUNY. Festa recuperable. 7'30. (...) es reuneix la Junta de Sanitat per a rebre el Jefe de la Secció d'Epidemiologia de la Jefatura Provincial de Sanitat de Barcelona, amb l'encarregat de la secció d'anàlisi Sr. Josep Sierra

(...) Acabada la reunió haig de fer oficis per a tots els metges de la present perquè de 20 a 21 portin relació dels malalts que cuiden afectats d'infecció digestiva.

1939. 2 DE JULIOL. 9. (...) La Rita Caldas, vídua Simon, ens ha dut dos conillets blancs d'ulls vermells, com d'un mes i mig, en recompensa de la feina que li fiu amb escrits, recomanacions i avals extraordinaris a favor dels seus fills Antoni i Josep. De 18 a 22 a l'oficina. La Comissió d'Ex-combatents ha entretingut a l'alcalde fins a les 21'50.

1939. 6 DE JULIOL. 8'10. (...) La Francisca ha vingut per a que demanés carbó a l'administrador del Gas de Mataró, Sr. Font. Aquest, quan ha vist el paper que li he enviat, m'ha telefonat que si esperessin sis o vuit dies en tindrien de millor, perquè el que tenen ara és dolent.

Manifestació el 25.VII.1939 a la «Plaza de los Caídos». D'esquerra a dreta, l'ajudant de marina, el cap comarcal de FET y de las JONS, Nicolau Guanyabéns Bonamusa, el general Francisco García Escámez, l'alcalde de Mataró Joan Brufau Cusidó, el cap local de FET y de las JONS, Josep Manté Rovira. En segon terme l'ecònom de Santa Maria i el regidor Clet Vicens. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies.

1939. 8 DE JULIOL. 8'10. (...) [Visita a l'Ajuntament de Barcelona] exposat l'*asunto* se m'ha volgut quedar la instància i la nota dels articles en què fundo la meva petició d'ingrés al cos de secretaris municipals (...) he acompanyat a l'alcalde a rebre el cadàver del que fou comandant del 8è. Regiment d'Artilleria.

1939. 18 DE JULIOL. Festa de l'Exaltació al treball. 9'10. (...) A les 9'45 vaig a l'Ajuntament. El poble puja per la Riera cap al *Parque* ocupant tot la voravia dreta on no hi toc el sol. Cap a les 10'20 acompanyo als tinent Vicens, Montasell, *concejal* Briansó i Ajudant de Marina al Parc. Al centre s'ha celebrat la missa. Autoritats i falangistes, home i noies estaven a ple sol. Jo, amb en Briansò ens havem retirat col·locant-nos sota els arbres plàtans davant del xalet. Després dels discursos s'han dirigit al cementiri i jo, amb en Briansó, havem anat a l'Ajuntament on he començat a passar a màquina unes *quartel·les* per a l'alcalde (Programa de Festes). Reunits els empleats municipals en el Saló de Sessions, l'alcalde, Sr. Brufau, ha exposat l'objecte de la reunió, llegint jo la circular oficial i menjat després, en taules preparades i servides per la casa Miracle, uns dolços i una copa de Jerez. Anem després amb l'alcalde, Arnau, Vicens i Montasell a Auxili Social i, no trobant-hi més que les criatures que estaven dinant, baixem cap a «la Florida» on ple, amb les noies de Falange i les jerarquies d'aquesta institució, estaven entaulats i es llegia la circular oficial. Havem després entrat al fons a saludar el comandant militar i *demés* i encara estan dejuns de convidar-nos.

1939. 27 DE JULIOL. [Les Santes, Festa Major de Mataró] Dijous. M'afaito. Menjo truita amb panet de Viena que suco també a l'orxata d'ametlla. A les 9'50 vaig a l'alcaldia. Sortim amb les autoritats per anar en manifestació a l'ofici a Santa Maria. Està esplèndida, austera, seria però ricament decorada i enllumenat l'altar major. Oficia de pontifical el bisbe de Cartagena Dr. Díaz de Gómara. Al sortir, en manifestació, les autoritats anem cap a les places i carrer d'en Pujol, Rambla del Generalíssim amunt, fins a l'Ajuntament, on pugem al balcó a *despedir* el públic. Dinar: canelons, llagosta, olives, tomàquet, pollastre, xampany, dolços, *mantecado*. La processó que ha seguit el següent curs: Bisbe Mas, Riera amunt fins al carrer d'Argentona, per la voravia baixo

pel mig fins a la Muralla de Sant Llorenç, Sant Josep, Sant Benet, Montserrat, Rambla José Antonio, plaça Sant Anna, Barcelona, Peixateria, Sant Cristòfor, Pujol, Rambla Generalíssim, Palau, Santa Maria i entrada a la Basílica. Quan l'Ajuntament i autoritats arribaven a l'extrem inferior de la Rambla Generalíssim, els gegants entraven al carrer Barcelona, cap i cua. Després de la processó tornem pel carrer Bisbe Mas a l'Ajuntament. Allà amb el 2^{n}. majordom de cerimonial de l'Ajuntament de Barcelona, arreglem les taules per a sopar (...) s'ha quedat en Borràs de Palau, que no ha mendicat a l'alcalde. Presidí la processó i banquet el general Perales, cap del [il·legible] del Pirineus, amb el coronel d'Estat Major Sr. [en blanc] i el tinent coronel ajudant, acompanyat del coronel del regiment d'artilleria i i tinent d'alcalde de Barcelona Bonet del Río, primer tinent d'alcalde Arnau, cap comarcal de la FET y de les Jons, Manuel Guañabéns, jutge 1ª instància, Ajudant de Marina i altres. Sortint del sopar segueixo a l'alcalde Sr. Brufau que acompanya el penonista general Francisco García Escámez i l'ajudant d'aquest al Clavé, on tenen les mullers. Allà m'he quedat a la representació de Dª Francisquita de Vives. En l'intermedi del 2^{n} al 3er. acte vaig a casa a cercar les claus. La Francisca m'esperava i llavors se'n va a dormir. Arribo casa a les 3.

Autoritats a les portes de Santa Maria. Josep Solà Sanfeliu es troba a la primera fila, a la dreta de la nena petita. Data indeterminada. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies.

1939. 30 DE JULIOL. 9'20. Diumenge. (...) L'alcalde, obligat pel Governador Civil, instigat pels ex-combatents, ha reunit a 22 empleats que havien estat nomenats durant el govern roig i els ha *despedit*, recollint-los personalment el duplicat de l'ofici de cesse.

1939. 3 D'AGOST. (...) A les 9'20 ve l'Encarnació Julià a buscar el *borrador* de les dues instàncies que els he fet la nit passada per a reclamar al Governador Civil de Barcelona la reposició en els empleats de que han estat declarats cessants, 22 empleats, homes i senyoretes, per l'alcalde el 31 de juliol, complint ordres verbals del referit Governador Civil. (...) De 17'30 a 21'40 a l'oficina. L'alcalde devia quedar-se la nit a Barcelona i ha marxat a les 15 amb el 1r. tinent Francesc Arnau (al que han empresonat o detingut per fer-lo responsable, com a Delegat de Abastos local, dels preus exagerats de venda d'aliments.

1939. 5 D'AGOST. (...) Arnau ha fet telefonar que estava detingut a San Elies. Rep el *recado* el tinent d'alcalde Galí.

1939. 6 D'AGOST. 9'30 (...) Sortim després de sopar amb la Francisca i l'Antoni. Anem al bar d'en Coll, a la Rambla, a prendre una cervesa. Una botella de litre Moritz imitació Pilsen 2'80 pts.

1939. 7 D'AGOST. 8'35 (...) Avui és el primera dia que a can Simón, com altres forners, treballen pel seu compte, després de dissoldre la col·lectivització que el havia imposat el domini Roig i, que per certes conveniències, havia prosseguit fins ara. (...) De 17'45 a 21'30 a la secretaria. Abans he anat a la impremta del *Diario de Mataró*, que avui deu començar a publicar-se després d'una llarga temporada de no sortir, a modificar un anunci de l'alcaldia referent a declaració d'existència de patates. (...) Avui no s'ha

restablert a la parròquia de Sant Joan i Sant Josep la tradició d'expendre aigua de la cisterna posant un altar arran del carrer amb la imatge de sant Albert.

1939. 15 D'AGOST. 8. (...) Vaig cap a casa i, poc després, amb la Francisca, anem a Sant Josep a la festa en homenatge a la imatge de sant Roc. Oïm el sermó de mossèn Pasques i l'Ave Maria de Schubert cantada pel barîton March i cap a casa, a esperar que passi la processó que, seguint cap al carrer de Sant Rafael, Calvo Sotelo, han deixat aquella imatge a la capelleta de l'antic carrer de Sant Roc i, després d'una volta a la Riera, anem a sopar a les 21'30.

1939. 29 D'AGOST. 8'30 (...) He cobrat el sou del mes d'agost, amb descompte del 1% per subsidi familiar: 990 pts.

1939. 31 D'AGOST. 8'40 (...) A les 4'25 han vingut -citats- mossèn Joan Fargas i el pianista Torra als que he ofert l'ensenyança d'harmonia i piano a l'Escola Filial del Conservatori del Liceu de Barcelona. Llavors ha entrat la Pilar Prim. Han acceptat. A l'oficina de les 17'45 fins a les 21'30. Han comparegut Enric Gassol Crusat i Ramon Bartrons, que han acceptat integrar el professorat de la Filial del Conservatori del Liceu com a mestre d'oboè i flauta el primers i violí el segon. Aquest m'ha confiat que podia confiar la de trompeta a Pau Francès, com amb el Rvnt. Fargas, amb Torra, havíem convingut que podríem confiar el baix a Emili Ramos.

1939. 1 DE SETEMBRE. 8'35 (...) Encàrrec de Massuet, que ha vingut aquesta tarda amb la seva filla, *averiguar* el parador del legionari Silvio Ardie, de la 3ª Bateria (...) 1er. Regiment Artilleria d'Asalto «Littorio».

1939. 2 DE SETEMBRE. Arriba la Teresa Mensa, muller d'en Joan Ribas d'Arenys de Munt, (...) per a dir-nos que, des de dimarts, està detingut el seu marit per intrigues del cap local de Falange i de l'alcalde per desviar els treballs en què intervenia per substituir aquelles autoritats.

1939. 8 DE SETEMBRE. 8'20 (...) Com cada dia esmorzo amb truita, panet de Viena (d'ahir que no en tasto, per haver-se prohibit pel govern la confecció d'aquests panets) menjo pa acabat de treure del forn, avui sols han vengut 125 grams per individu, i un got d'orxata d'ametlla.(...) En Lladó va portar i cobrar un jornal de llaurar nostra peça de terra a Mata el dia 29

d'agost últim: 50 pts. (...) Factura del gas de 6 de maig a 6 de juliol: 91 m. 47'95 pts.

1939. 10 DE SETEMBRE. 9'10 (...) Ve la Pilar Prim a la tarda i acabem d'arrodonir el Reglament del Conservatori de Música que estic ultimant per a que demà se l'endugui al Liceu per a l'aprovació.

1939. 15 DE SETEMBRE. 8'20 (...) La conilla grisa s'arrenca pèl i la Francisca li ha dut palla que ha ficat de seguida al seu niu. (...) En Pepet, fill gran de la dida de la Teresa, ha dut un cistellet de patates (uns 4 kgs.) i un meló de 4 Kgs. De regal per haver-li aconsellat i copiat a màquina un document per avalar un treballador que havia tingut a casa seva.

1939. 21 DE SETEMBRE. 8 (...) A les 16'15 vénen a cercar-me la Pilar Prim i mossèn Camp, vicari de Sant Joan i Sant Josep, director nomenat del nou Conservatori de Música, i anem a inspeccionar la casa d'en Cristòfor Salas Xandri nº 63 del carrer Calvo Sotelo (Argentona). És gran gran però està molt *destartalada*.

1939. 22 DE SETEMBRE. 8'10 (...) A les 21'45 torno a l'Ajuntament per a la sessió que se celebra per primera vegada al saló consistorial renovat, havent-hi a la testera un retrato, quasi al natural, de Franco pintat per Finet.

1939. 21 DE SETEMBRE. 8 (...) Ve el fill de l'alcalde perquè li faci un ofici d'entrega al governador de l'or, plata bitllets i moneda *recaudats* en els bancs d'aquesta ciutat per a la subscripció nacional. (...) Ve la professora de piano, deixebla, de Granados, Sra. Jordà, de Girona, amb una recomanació d'en Pere Planas Ribas (...). Ha vingut a matricular-se per la classe de cant el primer alumne del conservatori: Àngel (Castaños, 3). He cobrat la mesada (...) 1.380'30.

1939. 1 D'OCTUBRE. 8'05 (...) Entro a casa la Prim per adir-li que a les 16 anirem a triar mobles als dipòsits dels *incautats* pels rojos (...) anem a l'Ajuntament a cercar el 2 municipals que ens duen les claus i ens acompanyen als magatzems dels carrers Sant Agustí nº [en blanc] i Lepanto nº [en blanc] i triem bon assortit de mobles i en l'últim, el piano que fou de Julià (Jordi Cançons)

1939. 2 D'OCTUBRE. 7'50 (...) També he anat a trobar en Mayol de la Caixa d'Estalvis. Junts havem anat a l'Escola d'Arts i Oficis a veure el piano que ha fet preparar pel porter fuster i, poc després, l'han passat els de la brigada, a través del carrer Palau, a l'estatge del conservatori. (...) A última hora han comparegut a la secretaria municipal dos salesians joves que seguien el rastre d'un dels seus pianos, dient que havia anat a parar a les monges Franceses del carrer d'en Llull, i que els havien dit que d'allà havia anat a parar a l'Escola d'Arts i Oficis.

1939. 2 D'OCTUBRE. 8 (...) A les 15 vaig a l'enterrament del pare del pianista Torra. Al tornar espero que la Pilar Prim vagi a obrir el Conservatori de Música (Palau, 26) i llavors, allà, espero que hi vingui el president o, millor dit, director, mossèn Camp. Amb qui parlem fins ales 17'50.

1939. 8 D'OCTUBRE. 7'50 (...) A les 12 anem a l'Acadèmia Cultural Femenina, que s'inaugura. Parlen el director, el Rvnt. Joan Domènech i l'alcalde. A l'acabar l'acte recorrem l'edifici i amb l'alcalde, tinents Vicens, Galí i Montasell anem al pati de Santa Anna on ballen sardanes. El Sr. Brufau inicia una sardana.

1939. 12 D'OCTUBRE. Dia «Festa de la Hispanidad» És declarat festiu en totalitat. 9'30 (...) La Lluïsa, minyona, que demanà per anar ahir a cercar bolets a la Roca, encara no ha tornat. (...) A les 16 a la inauguració de l'exposició de vaixells en miniatura, al primer pis de la Biblioteca de la Caixa d'Estalvis, a profit dels Fletxes Navals. (...) a la Sala Cabañes, funció de la Catequística (1 pta. a la safata); a les 18 al Foment Mataronès funció per el S.E.U.

1939. 28 D'OCTUBRE. 8'35 (...) Avui m'he posat els calçotets llargs. A les 9'30 vaig a l'oficina i a les 9'45 acompanyo a l'alcalde, tinent Vicens i *concejal* Briansó a l'ermita de Sant Simó on se celebra la festa amb ofici que diu l'ecònom de Santa Maria, que també fa el panegíric. Després l'administrador, Sr. Biayna ens obsequia amb un parell de panellets i un gotet de moscatell.

1939. 3 DE NOVEMBRE. 8'40 (...) Vaig a casa la Pilar Prim on estan acabant de dinar ella amb Vallribera [Pere Vallribera i Moliné] i mossèn Camp.

M’han fet menjar torró de Xixona i una copa de vi, cafè i Calisay. En Vallribera ha tocat una obra de Granados i *Asturias* d’Albéniz i havem anat casa on ha tocat el Vals en do [il·legible] de Chopin. Li he mostrat la meva col·lecció de manuscrits d’obres de piano i a provat, a primera vista, la *Marxa Fúnebre* de Ricard Strauss per piano, original, i s’ha endut per copiar *En la source* del mateix autor.

Parlament de l’alcalde Joan Brufau davant les portes de Santa Maria. Josep Solà Sanfeliu és la primera persona de la primera fila a l’esquerra. Data indeterminada. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies

1939. 18 DE NOVEMBRE. 7’40 (...) la Francisca (...) ha pogut parlar detingudament amb Joan Ribas, ferit en un peu per bala al cooperar a l’*incautació* d’un dipòsit importantíssim clandestí d’oli a Barcelona.

1939. 19 DE NOVEMBRE. 7’30 (...) a les 16 vaig a la secretaria de l’Ajuntament on redacto un *Bando* per a que demà tothom tanqui de 11 13 pel dol de l’aniversari de la mort d’Antoni Primo de Rivera.

1939. 20 DE NOVEMBRE. 8’40 (...) M’ha d’esperar la filla d’en Gaston Klein que ve en *recado* de les monges Franceses (del col·legi carrer Llull) a preguntar si han d’acudir totes les nenes a Falange per al funeral de José Antonio Primo de Rivera. Li dic que hi vagin només les que es presentin d’uniforme. De 9’50 a 11 a l’oficina. Es reuneix allà l’Ajuntament i, precedits de molts empleats, anem a Santa Maria que està ple. A l’acabar el ple es forma davant la creu de la façana dedicada als Caiguts i s’hi posen corones, llegint Manté, el cap local de F.E.T. y de les J.O.N.S., la «Oración de los Caídos». Després dels crits de rúbrica, cap a l’Ajuntament.

1939. 25 DE NOVEMBRE. 10’30 (...) A les 4’30 ha vingut l’ordenança Siquier a consultar-me què devia fer amb l’ofici notificant a la direcció de la *Hoja Oficial de FET y de las Jons que,* des d’avui, s’incorpora l’alcaldia de la censura, servei que havia delegat a la direcció del diari, perquè en Jaume Castellví no li havia acceptat l’ofici pretextant que havia de consultar-lo. He anat de seguida a la secretaria a cerciorar-me de les disposicions vigents. Ordre de juny del corrent any que ho atribueix a les autoritats civils, amb excepció de la part militar i li he donat ordre de tornar-li de seguida i deixar-li l’ofici, tant si firmava el duplicat com en cas negatiu. Li ha deixat però sense firmar-lo (...) ha dit que el mateix Castellví ha tirat l’ofici original a la bústia com si això l’excusés d’haver-se *enterat* del seu contingut.

1939. 30 DE NOVEMBRE. 8’25 (...) A les 17 vaig al conservatori. Ha arribat Pere Vallribera a les 17’20. Llavors ha arribat la Vidiella i més tard la Vallhonesta. Entre tant havien arribat mossèn Vilella i mossèn Camps (...) havem parlat de la situació de poca vida del conservatori i de la necessitat de posar-hi més interès.

1939. 2 DE DESEMBRE. 8’20 (...) nosaltres continuem fins a la F.E.T. a visitar la capella ardent on hi ha, en dipòsit, els fèretres dels mataronins morts en campanya, Emili Pineda Gualba, Ginés Marfà Mercader i Antoni Lladó Genisans.

1939. 8 DE DESEMBRE. La Concepció. (9’30) A les 10’50 vaig a l’alcaldia i acompanyo l’Ajuntament a la missa d’11 a Sant Josep, a la que assisteixen les autoritats i convidats a la benedicció del Mercat de la Plaça de Cuba. Al sortir, precedits de la banda de cornetes de O.J.E. i, seguits de la banda municipal, anem al mercat on el Dr. ecònom de Sant Josep beneeix una imatge de la Verge de la Concepció, regalada del matrimoni Pujolà.

1939. 12 DE DESEMBRE. A les 7’30 la Teresa Barnola, muller de Josep Llongarriu, que habiten nostre piset, ha trucat a la porta del nostre dormitori anunciant a la Francisca que la minyona Lluïsa (que la Magdalena envià de Girona) se n’havia anat amb la maleta per a no tornar i que ella, escombrant l’entrada de l’escaleta l’ha fet parlar (...) en Josep l’ha reconvingut perquè no ens havia avisat i li ha dit que la podríem fer agafar o detenir. L’ha contestat que no s’enduia pas res. Ha deixat sense rentar el got i pot en què ha pres llet i se’n ha endut xocolata i quasi un pa sencer.

1939. 13 DE DESEMBRE. (8’30) A les 4 de la tarda ve a buscar-me Josep Comas, oficial d’Hisenda, poder anar a inventariar el que hi hagi en la Casa del Poble per a complimentar la *incautació* ordenada per l’alcalde, confiada al tinent Montasell per delegació del Jutjat Especial de Barcelona. A pesar d’haver enviat ofici a Carrau, cap de milícies, havem trobat tancat.

1939. 15 DE DESEMBRE. (9’10) A última hora ha vingut amb exigències intemperants el Delegat Comarcal d’Ex-combatents, Carrau, acompanyant al Cap Provincial, i altre, amenaçant en queixar-se al Govern Civil per no haver-se obert encara els concursos per concedir places als ex-combatents.

1939. 19 DE DESEMBRE. (8’30) A les 12 acompanyo el tinent d’alcalde Montasell, delegat de l’alcalde, junt amb l’oficial Josep Comas i el temporer Tarín i el macer Romero, a prendre inventari a la Casa del Poble (carrer Santa Marta 1 i 3) per a la *incautació*. A última hora, quan ja estàvem llestos, han comparegut dos membres de C.N.S. provincial, acompanyats del delegat local, Sr. Almuzara, qui han manifestat que creien tenir dret preferent per tractar-se de béns de sindicats.

1939. 21 DE DESEMBRE. (8'30) amb la Francisca anem a casa la Vda. Miracle a mirar el regalo que la Francisca ha compromès per al Sr. Brufau. Un gerro artístic de vidre i una panera amb torró, xampany, licors, fruita (290) pts.

1939. 22 DE DESEMBRE. (8'45) He pagat a López, abastaments, sucre, 5 kgs. A 2'05, 10'25. Llet 12 pots a 1'75, 21. Farina, 5 kgs. 0'80, 4. (pts).

1939. 23 DE DESEMBRE. (8'45) A les 16 acompanyo la comissió de l'Ajuntament presidida pel tinent Arnau a inaugurar el restabliment de l'antiga Peixateria, al costat de les Escaletes.

1939. 24 DE DESEMBRE. (8'30) me'n torno corrents a la Caixa d'Estalvis on se celebra la distribució de pensions a 40 obrers vells amb assistència de les autoritats. En acabar anem la comissió de l'Ajuntament a les A.S. de les dones (1er. Pis del cine Modern) on es distribueixen queviures a les criatures. L'alcalde fa una peroració. (...) M'he estat al piano fins a les 23'30. Llavors crido a la Francisca, que s'havia posat al llit, i anem (plovent) a la Missa del Gall a Santa Maria. Hi havia l'Ajuntament en corporació al presbiteri. N'havem sortit a les 2'15. Hi havia moltíssima concurrència.

1939. 25 DE DESEMBRE. 9'30. Ha plogut. Temperatura 11'5. M'afaito. Menjo sopes, una truita a la francesa i bec un got d'orxata amb pa d'avui. A les 11 vaig a l'Ajuntament. No ha tardat a comparèixer el tinent d'alcalde Vicens i, després, l'alcalde. Amb ells, Montasell i Albó anem a l'Auxili Social Menjadors, on estan resant el rosari. Està ple de criatures la sala que fou cafè i el del pis d'espectacles. Han dit que hi devien menjar un miler; a baix devien fer dues tandes. També donaven vianda per dinar a una corrua de persones majors que acudien amb cistells, pots i olles. Allà hi havia el coronel Sr. Jordà amb la seva família i altres autoritats. Al sortir anem a visitar el pessebre de O.J. (Casino Iris) i, després presenciar la distribució del dinar en el restaurant Sant Joaquim; després a visitar els malalts de l'hospital i tot el local i, al sortir, anem a la Beneficència de Sant Josep, que havien acabat de dinar, però encara eren a taula. Dinar: olives farcides, mantega, tomàquet de nostre jardí, escudella, macarrons, carn d'olla (gallina, pilota, cansalada, col, etc.) i

pollastre rostit, xampany «Ferdinand», pa, vi de 1926 amb sifon, torró de *yema,* cafè Malta, licor de taronja. Cap al tard anem de visita a can Salas, ell no hi és però sí la seva esposa, filla, sogra, cosina. Allà ha comparegut al cap de molta estona l'Anna Puig, veïna. Sopar: macarrons del migdia, escarola, cigrons i pilota fregit de la carn d'olla del dinar, un xic de xampany amb sifon i un tallet de torró de crema.

1939. 31 DE DESEMBRE. Diumenge. (9'30) De seguida vaig vaig cap a O.J. Femenina de F.E.T. de las J.O.N.S.(...) a l'acte de repartir robeta per a les mares joves, ha durat poca estona. Havem anat a l'alcaldia a mostrar l'estendard per al regiment d'artilleria a les jerarquies de F.E.T. i, havent vingut una comissió del Centre Catòlic a parlar de la disposició governamental prohibint la representació dels Pastorets, que no sigui sense pago d'entrada, directa o indirectament. Després de telefonar l'alcalde al Govern Civil, s'ha decidit a anar-hi per a exposar el cas d'aquí.

******

I DESPRÉS...

A l'any 1939 Josep Solà fou sotmès, com la resta de treballadors municipals, a un expedient de depuració, havent estat admès, sense sanció, el 25 d'agost del mateix any.[234]A instància «de algunos ex-combatientes impacientes» el Governador Civil decretà una segona depuració de la qual, Solà Sanfeliu en sortí incòlume, segons certificació del 13 de desembre del mateix any.

Com s'ha pogut constatar de la lectura dels extractes del dietari de l'any 1939, Josep Solà no amagà la seva animadversió vers els homes de la Falange local. Ell mateix, i l'alcalde Brufau, foren conscients de les maniobres que es dugueren a terme per canviar la primera Comissió Gestora, com s'anotà en el dietari el 21 de març de 1939. El canvi es produí el 13 de juny de 1940 i el nou equip municipal, encapçalat per Josep Martí Pasqual, amb una forta influència de la Falange i dels elements ex-combatents, endegaren una lluita aferrissada per desbancar Solà dels seus càrrecs a l'administració municipal. L'acarnissament amb aquest personatge fou tan notori que la historiadora Margarida Colomer el prengué com a model de la repressió exercida contra els funcionaris municipals que havien desenvolupat les seves tasques a l'etapa republicana i en resseguí tot el recorregut sancionador.[235]

De forma abreujada i succinta els estadis d'aquesta llarga cursa foren els següents.

Al desembre de 1939 havia estat rellevat de les seves funcions de secretari municipal i retornat a les seves funcions d'Oficial Major.

---

234 Mentre no s'indiqui el contrari les dades que segueixen procedeixen de l'expedient de depuració de Josep Solà i Sanfeliu. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

235 COLOMER, *La postguerra*, p. 70.

Amb la nova Comissió Gestora se li incoaren fins a 6 expedients. Tres foren abandonats durant la tramitació per la seva inconsistència i altres tres foren revocats a l'Audiència de Barcelona que fallà a favor de Solà. També se li revocà l'oficialia major.

El següent pas de Martí Pasqual i els seus adlàters fou instar una revisió de l'expedient de depuració, per la qual cosa es sol·licità la corresponent autorització al Ministeri de Governació. Tot i que posteriorment, el govern municipal, en data 30 de març de 1942, renuncià a l'exigència de revisió, el Ministeri de Governació en data posterior n'exigí l'execució i el resultat.

Així, es nomenà un instructor militar, el tinent Josep Lladó que inicià l'expedient a partir de diferents declaracions

D'entre els informes que s'obtingueren en contra de l'expedientat destaca el signat per Josep M. Mestres, Delegat d'Informació i Investigació de Falange, el 3 d'abril de 1943. Segons Mestres «El informado es de antecedentes separatistas, de los que ya hacía ostentación cuando cursaba sus estudios en Barcelona, tomando parte en algaradas estudiantiles de sentido catalanista; pertenecía entonces a la Unión Catalanista, grupo del Dr. Martí Juliá, colaborando en un periódico separatista titulado «Renaixensa»; fue socio fundador del Centro Nacional Republicano en el que se editaba un períodico titulado «Mestral» del que eran directores D. Santiago Vinardell y D. José Viladevall, cuya publicación se distinguió por su mala intención sobre todo al político local Sr. Moret. Cuando la Dictadura, siendo ya empleado municipal se negó rotundamente a ingresar al Partido de la Unión Patriótica a pesar de haber sido varias veces invitado a ingresar en el mismo

por el entonces Alcalde Sr. Palau, pues era declaradament contrario a dicho régimen». Després d'aquest punt l'informe incidia en aspectes relacionats a la seva actuació amb l'àmbit de Foment.[236]

Joaquim Castellsaguer i Castellsaguer, en quest mateix procés, declarava el 26 d'octubre de 1940 «José Solá Sanfeliu procede de los partidos republicanos en boga después de la Semana Trágica; fue pasante de los abogados Moragas y Serraclara; intervino en un recurso a favor del Ayuntamiento de mayoría monárquica; en los tiempos de esplendor del separatismo catalán, era sabido de los empleados municipales que en la sección de Gobernación o Estadistica llenaba los impresos que hacían referencia a su ficha personal con el dato de «nacionalidad catalana» (...) y reprendía a algún subordinado, en tiempos de la República, si se despedía con el consabido «buenas noches» imponiendo el «bonanit» como correctivo, significándose como catalanista convencido».[237]

En sentit diametralment oposat declarà Ramon Corts Cot, el 23 de març de 1943, «que conoce al interesado de casi toda la vida y siempre como persona de orden (...) al pasar por las mañanas por el domicilio del mismo, para entregarle la leche, el Sr. Solá le entregaba el parte de guerra para que se enterara de él, y que lo tenia en gran confianza ya que, el declarante, llegó a manifestarle su intención de pasarse al territorio nacional y que incluso habían

236 «Durante el período de dominación marxista tenía la confianza de los elementos rojos que formaban parte del Comité y Ayuntamiento, especialmente del entonces Consejero de Fomento Puigvert, del que logró, disfrazándolo convenientemente, el ensanchamiento y rectificación de la Muralla de San Lorenzo, lo que redundó en beneficio de su propiedad particular; también inculcó a dicho Puigvert la «necesidad» del derribo del Convento de Religiosas Carmelitas Descalzas de esta ciudad, derribo que había sido siempre la obsesión del informado». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

237 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

convendio los dos en establecer una palabra que sirviera de contraseña».[238]

El metge de la família, Antoni Campamar, declarà en el procés els dia 29 de març de 1943 «siempre ha sido de derechas, a pesar de no pertenecer a ningún partido politico, però su tendencia era francamente tradicionalista; asistía a su casa algunas noches, durante el dominio rojo, para escuchar las charlas que por la rádio se daban desde la Radio Nacional de Sevilla y comentaban ambos con verdadera alegría el avance del Ejército Nacional y que además copiaba los partes de guerra para proporcionarlos a personas de derechas que carecían de radio pera enterarse del mismo».

Intervingueren en el mateix sentit, a favor de Solà, la superiora del les «Siervas de María», Josep Vivé Amat i els responsables de la Guàrdia Civil i la Guàrdia Municipal de la ciutat.

A la vista d'aquests i altres testimonis el jutge instructor formulà el següent plec de càrrecs el 18 de març de 1943.

> 1º- Ser de ideología republicana.
>
> 2º- Persona de confianza de los elementos rojos que formaban parte del Comité del Ayuntamiento.
> 3º- Por su confianza y amistad con los que formaban parte del Comité del Ayuntamiento, se obtuvo el ensanchamiento de la Muralla de San Lorenzo, lo que redundó en beneficio de su propiedad particular.
> 4º- Intervino indirectamente en el derribo del edificio del Convento de Carmelitas Descalzas de Mataró.
> 5º- Entorpeció con su labor la reclamación de los haberes correspondientes al tiempo de su destitución en época roja, a un funcionario del Ayuntamiento».[239]

238 «para que al darla el declarante por radio sirviera de contraseña para enterarse de que había salido bien en el empeño de pasarse (...) No cree haya intervenido en el derribo del Convento de Carmelitas Descalzas de esa Ciudad por cuanto sabe que es de convicciones religiosas muy arraigadas». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

239 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

Tram del carrer Muralla del Tigre cantonada carrer de Sant Josep. La propietat de Josep Solà i Sanfeliu era la de l'esquerra. Els habitatges de la banda dreta patiren reducció de la seva superfície per tal d'ampliar la via. Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Fotografies.

L'encausat respongué -en un plec de descàrrec- una per una a totes les acusacions. Destacar la contundent resposta en el tema de la Muralla i del convent de les Carmelites.[240]

A la fi, Ministeri de Governació, en vista de les dades de la revisió de l'expedient de depuració, resolgué el juliol de 1943, «imponer al funcionario de dicho Ayuntamiento D. José Solá Sanfeliu, la sanción de suspensión de empleo y sueldo durante dos años e inhabilitación para cargos de mando y confianza, que deberá

240 «3º.- Son tan burdas todas las imputaciones que, para desestimarlas y demostrar la desorientación o mala intención que las ha inspirado, bastará afirmar que el declarante ninguna propiedad tiene en la calle Muralla de San Lorenzo. No obstante, siendo presumible que el acusador quiso referirse a la calle Muralla del , cuya alineación fué rectificada siguiéndose los trámites legales, mi intervención en el expediente fué simplemente la que me incumbía por el cargo de Jefe de la Sección de Fomento. Y el proyecto de rectificación de esta calle fué formado por el Exmo. Ayuntamiento monárquico, durante la Dictadura del nombrado General Primo de Rivera y aprobado definitivamente en 26 de Enero de 1933. 4º.- Que ni como funcionario municipal tuvo el declarante directa ni indirectamente intervención en el derribo del edificio convento de Carmelitas Descalzas de Mataró, cuya atrocidad vituperó a su tiempo y ha seguido censurando como corresponde a mi constante cumplimiento de las prácticas religiosas». Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.

computarse a partir de la presente resolución. (...) Barcelona 11 de agosto de 1943. El Gobernador Civil Intº. Lecea».[241]

Josep Solà Sanfeliu a la dècada dels anys 40. Fotografia Imma Planas.

El 2 de març de 1944 Josep Solà escrigué «se me ha notificado a última hora de hoy, por disposición del alcalde, la resolución del Ministerio de la Gobernación (...) en cumplimiento de cuya resolución debo cesar inmediatamente en mis funciones en el Ayuntamiento, por lo cual mañana dejaré de acudir a la oficina».[242]

Per acord de la Comissió Municipal Permanent del 9 d'agost de 1945 fou reincorporat al seu càrrec en qualitat d'Oficial Major.[243]

241 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.
242 Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-395. Expedient depuració.
243 Arxiu Comarcal del Maresme, Ajuntament de Mataró, CEN-232-6. Segons el dietari que, encara conserva la família, Josep Solà s'incorporà efectivament el dia 3 d'agost de 1945. «He començat a prestar serveis a l'oficina municipal. El secretari, a l'entrada a l'alcaldia m'ha dit que hi entrés a saludar l'alcalde i no he tingut més remei que anar-hi. Li dic a J. Martí Pascual que espero procurarà l'Ajuntament *resarcir-me* dels *quantiosos* perjudicis econòmics que m'ha causat amb la suspensió i la contestació ha sigut ben evasiva, insistint en que jo en tinguí la

Malgrat aquesta decisió, Josep Solà continuà lluitant aferrissadament en els àmbits judicials i administratius, com a mínim, fins a l'any 1947, en defensa de la seva honestedat professional. Aquest any l'alcalde Antoni Cabot reconegué «que las imputaciones de que fué víctima el nombrado Oficial Mayor D. José Solá Sanfeliu, que motivaron la suspensión de dos años de empleo y de sueldo al expedientado, carecían de certeza y obedecieron, sin duda, a prejuicios y móviles incompatibles con la rectitud y espíritu de justicia constantemente invocados y proclamados (...) por el Excmo. Sr. Jefe del Estado».[244]

Josep Solà i Sanfeliu morí el 28 de gener de 1948 -estant en actiu a l'Ajuntament de Mataró- després de 33 anys de servei.

---

culpa per la meva actuació com a secretari en l'Ajuntament de l'alcalde Sr. Brufau. A la meva rèplica de que res no vaig fer que no fos complir amb les obligacions del càrrec m'ha contestat que, inclús en alguna acta, hi ha traduït el meu esperit contra els ex combatents, lo qual li nego en rodó. Li exposo que això fóra incompatible amb la meva conducta durant els anys de domini roig , explicant-li que cada dia venien a casa, on *permaneixien* llarga estona, amb ocasió de dur-nos llet en Ramon [en blanc] (Titet) als matins i en [en blanc], les tardes, als quals donava explicacions del part militar de Salamanca, i els dos foren combatents amb els nacionals (l'últim hi morí en acte de servei). Vaig retirar-me de l'alcaldia ben convençut de que cap interès tenen en la meva rehabilitació, tal com ja suposava. Davant del secretari, Abdon Sainz Borgueras digué l'alcalde dirigint-se-li: és un cas en que «todos lo mataron y él solo se murió».

244 Arxiu Comarcal del Maresme, Ajuntament de Mataró, CEN-232-6.

Rogad a Dios en caridad por el alma del señor

D. José Solá Sanfeliu

ABOGADO

que ha fallecido a los 69 años, confortado con el Sacramento de la Extremaunción y la Bendición Apostólica

E. P. D.

Sus afligidos: esposa, Francisca Llagostera Bigay; hermana, hermanos políticos, tio político, sobrinos, primos, demás familia (presentes y ausentes) y las razones sociales *«José Solá Sanfeliu»*, *«C.I.R.J.A.M.»* y *«Forjados Riera»* de esta Ciudad y *«Pedro Planas Ribas»* de Gerona, al participar a sus amistades y relaciones tan sentida pérdida, les suplican le tengan presenteen sus oraciones y la asistencia a la casa mortuoria, calle de San José, 46, hoy jueves, a las CINCO de la tarde, para acompañar el cadáver a la Iglesia parroquial de San Juan y San José y al Cementerio, y a los funerales que, para el eterno descanso de su alma, se celebrarán mañana viernes, a las DIEZ, en la referida Iglesia parroquial, por cuyos actos de cristiana caridad les quedarán muy agradecidos.

Una misa a las DIEZ con el canto del «Nocturno», Oficio-funeral y seguidamente la misa del perdón con el rezo del Santo Rosario

NO SE INVITA PARTICULARMENTE — Mataró, 29 de enero de 1948

«Funeraria de las Santas» - Obispo Mas, 17 - Teléf. 111 - Mataró

Arxiu Comarcal del Maresme, Ajuntament de Mataró, CEN-232-6.

A TALL DE CONCLUSIÓ

És realment molt difícil intentar sintetitzar tot el gavadal de fets, situacions, emocions i pensaments que els autors dels diferents relats deixaren escrits en els textos precedents.

L'element que, pràcticament, tots els autors tenen en comú és la condemna del mateix fet bèl·lic en el qual un dels personatges ressenyats hi perdé la vida.

Hi ha més d'una referència a l'absurditat d'haver de matar als que es trobaven a l'altra banda de les trinxeres amb qui, algun dels relators, hauria volgut parlar amigablement -a la primera línia de foc- en els moments de treva.

Fins i tot és possible, ocasionalment, trobar una certa empatia pels qui es trobaven a les trinxeres del davant. Així, un dels autors confessà haver plorat en llegir una carta trobada en el cadàver d'un contendent del bàndol contrari.

Un altre punt en comú de tots els textos és el record i l'enyor dels membres de la família que es trobaven a la rereguarda. Esposa, promesa, fills, pares.... I, també, la preocupació dels qui es trobaven en el camp de batalla, o a l'exili, per subministrar aliments o fer arribar diners a les famílies que patien situacions de molta precarietat.

Òbviament, hi hagué exaltació política i ideològica per tal de donar un sentit al sense sentit de la guerra.

La defensa dels ideals de llibertat i justícia -vinculats a la lluita de classes- empesa per diferents sectors del proletariat, en el context de profunda conflictivitat social que havia generat la Revolució Industrial, contrasta amb els qui, en defensa del seva situació més benestant, i enarborant el sentiment religiós, es vincularen al moviment colpista que veien com a garant d'uns valors que consideraven malmesos i trepitjats per la revolució anarquista.

En aquest sentit caldria fer una menció especial als joves adscrits a la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Aquest moviment sota el lema *"Fe,*

Pàtria i Justícia Social" tingué un important creixement entre els joves de la petita i mitjana burgesia a tot Catalunya en els primers anys trenta del segle XX. Propugnava un cristianisme lligat als valors catalans tradicionals expressats pel bisbe Torres i Bages, "Catalunya serà cristiana o no serà", i també al catolicisme social vinculat a les encícliques de Lleó XIII, com a contrapunt a les idees socialistes, comunistes i llibertàries.

A Mataró aquesta organització experimentà un important desenvolupament. Segons Francesc Masriera, a l'any 1932, la ciutat tenia quatre grups vinculats a aquest moviment.[245]En produir-se el sollevament militar del juliol de 1936 els seus membres, anomenats col·loquialment "*fejocistes*", foren associats, literalment, a "*feixistes*", també per la seva consonància. En els relats reproduïts es constata com alguns dels seus membres patiren registres durant els quals, algun dels milicians que els realitzaven, preguntava on tenien les armes o on feien la instrucció militar.

És important destacar que membres d'aquesta entitat -de base cristiana i catalanista- davant l'esclat revolucionari que succeí després del juliol de 1936 hagueren d'optar per un o altre bàndol. I, efectivament, així ho feren. Miquel Esquerra, que passà al bàndol sollevat, reconeix el en seu relat que antics companys del moviment es trobaven lluitant a les trinxeres del davant. Francesc Masriera cita Esteve Albert i Joan Layret i Pons com a fejocistes que lluitaren al costat de la República. Aquest darrer fou una de les persones que ordí la trama per aconseguir l'alliberament de Ballescà quan es trobava al camp de concentració d'Argelers.[246]

Fruit de la importància que tenia en el marc mental de l'època el fet religiós, alguns dels autors dels relats que defensaren el sollevament militar, manifestaren en els seus escrits una profunda religiositat basada en la presència constant i reiterada a les diferents celebracions litúrgiques a les que tenien possibilitat d'assistir. Religiositat que els féu veure en el sollevament franquista la mà providencial que restauraria l'esperit i la tradició cristiana que els anarquistes s'entestaven a erradicar.

245 MASRIERA, *Una aproximació*, p. 16.
246 MASRIERA, *Una aproximació*, p. 23.

En sentit diametralment oposat Santiago Lleonart dibuixà, en algunes de les seves cròniques de guerra, l'anticlericalisme, la befa i el rebuig més absolut a qualsevol manifestació religiosa relacionada amb la praxi catòlica. Rebuig que es feia extensiu als espais i al patrimoni artístic o monumental vinculat a les activitats cultuals.

En aquest mateix sentit, la repressió a la zona republicana contra membres del clergat resta ben palesa en repassar la nòmina de les persones que es trobaven a la presó Model entre els anys 1936 i 1938. Situació que contrasta fortament amb la relativa tranquil·litat de preveres i religioses a Mataró, que caldria atribuir a la presència i a la mediació de Joan Peiró. En aquest sentit la capital del Maresme arribà a ser qualificada com una mena d'oasi pel que fa a la relativa llibertat que tingueren els membres de l'estament clerical.

Les tensions entre els diferents grups que defensaven la legalitat Republicana es troben documentades en els textos transcrits. Des del relat de Ballescà, sobre els enfrontaments a la Cerdanya entre els membres del Batalló Alpí i les forces anarquistes que controlaven la zona, fins a les crítiques, més o menys encobertes, de Lleonart als plantejaments de dirigents comunistes que havien titllat de "tribus" als milicians anarquistes que participaren en les primeres escomeses al front d'Aragó. Per la seva banda Cot reprovava amb acritud les lluites internes de les autoritats republicanes -segons ell a la recerca de situacions de privilegi- i les feia responsables d'haver enfonsat els seus ideals de joventut de llibertat i fraternitat.

Per contra, els mataronins ubicats a les files dels sollevats semblaven estar perfectament còmodes amb la rigidesa del comandament feixistitzant. Únicament reportaren algun incident aïllat relacionat amb el fet de parlar en català en determinats ambients. Amb tot, però, pel març de 1939 Josep Monserrat tenia la gosadia d'afirmar que el català "...se sublevarà sempre contra la desconsideració, i ser tractat com espanyol de segona categoria".[247]

El testimoni de Josep Solà Sanfeliu afegeix una perspectiva estrictament local de la guerra. Malgrat la seva posició benestant, és capaç de transmetre

247 *Relat,* 19.3.1939.

en el seu escrits els neguits diaris dels homes i les dones que restaren a Mataró durant el conflicte i és un testimoni directe de la repressió que s'exercí contra els homes que havien servit la legalitat republicana.

La fi de la guerra no tingué les mateixes conseqüències per a uns i altres. Mentre algú retornava de l'exili a terres americanes, altres l'emprenien passant per camps de concentració a la França ocupada pels nazis. Algú assolia càrrecs administratius en el sindicat franquista i altres eren processats en consell de guerra sumaríssim pels militars sollevats o havien de passar per camps de concentració.

La fi de la guerra no cosí la fractura social que l'havia originat. Més aviat l'enverinà i la cronificà amb la duresa de la repressió.

Sols el pas del temps i la mort dels protagonistes alleujà la tensió que aquests podien experimentar en trobar-se, cara a cara, en qualsevol cruïlla de la vida urbana de la ciutat que els veié néixer.

Passats més de vuitanta anys de la fi del conflicte civil, és un deure dels historiadors oferir a la societat el testimoni dels implicats per tal que les generacions presents puguin valorar l'abast del drama viscut i això possibiliti una reflexió que permeti bandejar, definitivament, qualsevol forma de gestió violenta de la vida social.

Alhora voldria ser un clam en favor d'una societat que respecti les dignes aspiracions de justícia i equitat de tots i cadascun dels seus membres, més enllà de les diferencies ideològiques, de procedència o de religió, que són les armes llancívoles que utilitzen les dictadures de tota mena per anorrear els drets inalienables de les persones.

BIBLIOGRAFIA

BALLESCÀ I PRAT, Joan *La natació esportiva a Mataró,* Argentona, L'Eixernador, Edicions Argentonines, 1992.

CARDONA, Gabriel, «La Batalla de l'Ebre. Les comarques de l'Ebre convertides en l'escenari d'una batalla de desgast». a J. M. SOLÉ I SABATÉ (coord.): *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939).* Vol. 3, *Catalunya centre neuràlgic de la guerra*. Barcelona, Edicions 62, pp. 168-187.

CAMBÓ, Francesc, *Francesc Cambó. Meditacions. Dietari 1936-1940.* Vol. II, Barcelona, Ed. Alpha, S.A., 1982.

CARRERAS RODRÍGUEZ, Guillem, *Columnes i milícies catalanes al front d'Aragó,* Departament d'Història Contemporània, Universitat de Barcelona, 2010. http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/50524/1/TFG_Carreras.pdf

CLOSA SALINAS, Francesc, «La Bruixa: Els voluntaris del PSUC a la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)», *EBRE 38,* 6 (2011), pp. 27-50.

COLOMER I ROVIRA, Margarida, *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939,* Barcelona - Mataró, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Patronat Municipal de Cultura de Mataró, 2006.

COLOMER I ROVIRA, Margarida, *La postguerra a Mataró 1939-1952,* Barcelona - Mataró, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013

CUELLAR, Juli, «L'organització de l'Exèrcit de l'Est. La Batalla de Belchite», a J. M. SOLÉ I SABATÉ (coord.): *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939).* Vol. 2, *Catalunya centre neuràlgic de la guerra,* Barcelona, Edicions 62, pp. 237-249.

CUELLAR, Juli, «Operacions militars (Maig-Juliol del 1938). El desbaratament de les forces republicanes», a J. M. SOLÉ I SABATÉ (coord.): *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939).* Vol. 3, *Catalunya centre neuràlgic de la guerra*. Barcelona, Edicions 62, pp. 158-167.

CUSACHS I CORREDOR, Manuel, *Manuel Corredó i Cardoner (1905-1938). Cartes d'amor i de guerra entre un soldat, que va combatre i morir a la batalla de l'Ebre, i la seva esposa.* Mataró, 2010.

DE RAMON I VIDAL, Jaume, *El Regiment Pirinenc Núm. 1 de Catalunya*, Barcelona, Ed. Rafael Dalmau, 2011.

FONTOVA, Rosario, *La Model de Barcelona. Històries de la presó,* Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2010.

FORS TORRES, Ricard, *Mi Diario de Guerra,* Arxiu Comarcal del Maresme, Fons 70-340.

GIMÉNEZ I BLASCO, Joan, *Mataró 1936-1945, de la Revolució a la Repressió,* (Premi Iluro 2018), 2019.

GIMÉNEZ I BLASCO, Joan, *El primer franquisme a Mataró (1939-1950,* (Premi Iluro 2021), 2022.

LLORENS, Carles; SOLÉ, Queralt, "El cojo de Málaga, l'anarquista que es va fer amo i senyor de la Cerdanya", https://www.sapiens.cat/temes/documents/. [Consulta 8.6.2021.]

LLOVET, Joaquim, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània,* Mataró, Caixa Laietana, 2000.

MANTÉ, Marta, *La problemática de la Segunda República a través del estudio de una situación concreta: El Mataró de los años Treinta,* (Premi Iluro 1975), 1977.

MANTÉ, Marta, «La Segona República a Mataró. De l'entusiasme a les dificultats», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria,* 13 (1982), pp. 13-17.

MASSOT I MUNTANER, Josep, *Georges Bernanos i la Guerra Civil,* Publicacions Abadia de Montserrat, 1989.

MASRIERA I BALLESCÀ, Francesc, *Joan Layret i Pons (1911-1975). Una generació trencada.* Publicacions Abadia de Montserrat, 2012.

MASRIERA I BALLESCÀ, Francesc, «Una aproximació a la Federació de Joves Cristians de Catalunya a Mataró (1931-1936)».*Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, 2012*, Núm. 102, p. 14-24.

MONTSERRAT I BARTRA, Joaquim, «Josep Monserrat i Cuadrada. Revolució, repressió i exili (1936-1939)». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria,* 2023, Núm. 135, p. 5-20.

PUIG, Jordi, «Els 661 dels Omells de Na Gaia». Presoners al camp de treball Núm. 3», *Urtx: revista cultural de l'Urgell* [en línia], 2013, Núm. 27, p. 51-63, https://www.raco.cat/index.php/Urtx/article/view/270120 [Consulta: 24-05-2021].

PUIG I PLA, Josep, "Santiago Lleonart Itxart (1909-1986), un idealista amb la ploma i el fusell", dins *XXVI Sessió d'Estudis Mataronins,* Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria -Patronal Municipal de Cultura, 2009, pp. 227-236.

RAGUER, Hilari, "La República Independent de la Cerdanya (1936-1937)", *Revista Independent de la Cerdanya,* 2018.

REIXACH, Ramon, *Els orígens del catolicisme social contemporani a Mataró. Dels inicis de la Revolució Industrial a la Primera Guerra Mundial* (Premi Iluro 2009), 2010.

RIERA I CODINA, Antoni, *La força de la fe a Catalunya durant la Guerra Civil,* Girona, Palahí, 1987.

RIQUER, Borja de, *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la guerra civil i el franquisme».* Vic, Eumo Editorial, 1996.

SALICRÚ I PUIG, Manuel, *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939),* Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, 1989.

SALICRÚ I PUIG, Ramon, «Mataró: persones i famílies», dins *XXIII Sessió d'Estudis Mataronins,* Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria -Patronal Municipal de Cultura, 2016, pp. 7-12.

TERMES, Josep, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil 1868-1939,* Barcelona, Ed. 62, 1987.

VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME, «Aproximació als orígens del catalanisme al Maresme (1859-1902)». *Sessió d'Estudis Mataronins*, 2002, Núm. 19.

VIÑAS, Ángel; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando; LEDESMA, José Luis; ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, JULIO; RAGUER SUÑER, Hilari; SÁNCHEZ PÉREZ, Francisco; PUELL DE LA VILLA, Fernando; NÚÑEZ DE SEIXAS, Xosé M., *Los mitos del 18 de julio,* Barcelona, Crítica, 2013.

XAUBET I VILANOVA, Josep, *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939),* Marré, Barcelona, 2006.

ÍNDEX ONOMÀSTIC

ÍNDEX TOPONÍMIC